

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

(Περιοδικό τιμημένο με τὸ Ζάππειο βραβεῖο ἀπὸ τὸ Σὺλλογο γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν στὸ Παρίσι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ	Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση
2. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ	Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση
3. Κ ^{ΑΣ} Π. Σ. ΔΕΛΤΑ	Τὰ καινούρια ἀναγνωστικά μας
4. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ	Ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία καὶ οἱ ἀντιλογίαι τοῦ κ. Σκιά
5. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ	Quo - usque tandem
6. Δ ^{ΑΣ} ΖΑΧ. ΝΑΥΠΑΙΩΤΗ	Οἱ δημοτικὲς παραδόσεις στὸ σχολεῖο
7. Π. ΠΥΡΖΑ	Οἱ ξενόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ γλωσσικὴ τους ἀφομοίωση
8. Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σχολικῆς μας γλώσσας	
	Ἐπιθεώρηση. -- Ἀπ' ὅσα μᾶς γράφουν. -- Διάφορα.

ΑΘΗΝΑ 1919

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, ΣΙΔΕΡΗ, ΟΛΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ.
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ, ΠΑ. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Τιμὴ δερ. 8.50

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Σωματείο αναγνωρισμένο με την απόφαση του Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν
ἀρ. 7163, 28 Δεκ. 1914.

Διοικητική επιτροπή: Α. Δελμούζος, Κ^α Π. Δέλτα, Ι. Θεοδορίδης (πρόεδρος), Γ. Κωστανταράκης (γραμματέας), Δ. Πετροκόκκινος (ταμίας), Μ. Τριανταφυλλίδης, Α. Φωκᾶς.

Μέλη ἀναπληρωματικά: Ι. Δοανίδης, Θ. Θωμόπουλος, Δ. Κυριαζής, Κ^α Β. Λέκα, Κ. Τριανταφυλλόπουλος.

Ελεγκτές: Ι. Καμπύρης, Στ. Παντέρμαλης.

Ἰδρυτὲς Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου:

Α. Δελμούζος, Κ. Δεμερτζής, Α. Διομήδης, Ι. Δραγούμης, Κ. Μελᾶς, Ν. Πάππος, Δ. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης, † Κ. Τοπάλης, Μ. Τσιριμᾶκος, Φ. Φωτιάδης (ἔκαμαν τὴν πρώτη ἐκκλήση γὰρ νὰ ἰδρυθῆ ἓνα Πρώτυπο δημοτικό σχολεῖο).

Π. Ἀποστολίδης, Π. Ἀργυρόπουλος, Βλ. Γαβριηλίδης, Χρ. Γκόφας, † Α. Δελμούζος, Ι. Θεοδορίδης, Ν. Καζαντζάκης, Π. Καραπάνος, Α. Καρκαβίτσας, Κ. Κατσιμπαλής, Α. Κεφαλληνός, Ἀρ. Κουρτίδης, Γ. Καφαντάρης, Κλ. Λάκων, † Α. Μαβίλης, Ν. Μαυρουδής, Ἀλ. Μυλωνᾶς, Ἀλ. Πανταζής, Ἀλ. Παπαναστασίου, Κ. Πασαγιάννης, Θρ. Πετμεζᾶς, † Χρ. Ράγκος, Δ. Σαράτσος, Μ. Στελλάκης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Δημ. Φωκᾶς.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς ἰδρύθηκε με σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀναγέννηση τῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βγαίνει σὲ 4 ἀριθμοὺς με 200-300 σελίδες τὸ χρόνο.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου εἶναι στὴν ὁδὸ Λέκα 4.

Ἡ συνδρομὴ στὸν Ὁμιλὸ εἶναι δρ. 10. — Γιὰ τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ ἑλληνοδιδασκάλους δρ. 5.

Γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς μέλος τοῦ Ὁμίλου πρέπει νὰ τὸ ζητήσῃ με γράμμα ἀπὸ τὸ γραμματεῖα τοῦ Ὁμίλου, λέγοντας ὅτι συμμερίζεται τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὅπως ἀναγράφεται στὸ καταστατικό του (σελ. 14-16). Ἡ αἴτηση αὐτὴ πρέπει νὰ συνοδεύεται με γραπτὴ πρόταση δύο μελῶν τοῦ Ὁμίλου. Τὸ καταστατικό στέλνεται σὲ ὅποιον τὸ ζητήσῃ.

Ἡ συνδρομὴ στὸ Δελτίο εἶναι δρ. 5 τὸ χρόνο. Συνδρομὴ φοιτητῶν καὶ δημοδιδασκάλων δρ. 2.

Συνδρομητὴς γίνεται ὅποιος τὸ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ γραμματεῖα τοῦ Ὁμίλου συνοδεύοντας τὴν αἴτηση του με τὸ ἀντίτιμὸ τῆς συνδρομῆς του.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ 7 (1917-1919)

ΑΘΗΝΑ

1919

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ

ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

ΦΩΤΗ ΦΩΤΙΑΔΗ

Ἄπο τό βιβλίο τοῦ Φ. Φωτιάδη, Τό γλωσσικόν ζήτημα καί ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννησις :

Πολύ πιό καλό καί οὐράνιο καί θεῖο πρᾶμα εἶναι νά φτιάξη κανεῖς καινούριους καί ωραίους καί γερούς ἀνθρώπους, παρά νά γιαιτρεύη ἀρρώστους ... Δέν ἔχομε ἀνάγκη ἀπό θεραπεία κακῶν, ἀλλ' ἀπό δημιουργία καλοῦ.

Νοῦς καί λαλιά εἶναι μιᾷ ἀχώριστη δύναμη. Νοῦς εἶναι λαλιά δίχως ἤχον καί λαλιά εἶναι νοῦς μέ ἤχον.

Τρία στάδια ἔχει ἡ ἐκπαίδευσίς μας : Κάτω, κατωτέρα καί κατωτάτη συγκοῦται εἰς τό πρῶτον, σκοτίζει εἰς τό δεύτερον καί σκοτάνει εἰς τό τρίτον.

Τήν σπουδῆν τῆς ἀρχαίας πρέπει νά χωρίσωμεν ἀπό τήν σπουδῆν τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης ἀντελῶς, δηλ. χειρουργικῶς.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ μητρική μας γλῶσσα θά ὑψωθῆ εἰς ἐθνικήν καί θά φωτίξη τόν νοῦν ὅλων μας ἀπό τήν κούνια ἕως εἰς τὰς ἀκρωτείας ὅπου θά φθάσῃ ἡ μεγαλοφυΐα, αὕτη, εἶναι ἰδέα φωτεινή καί ζεστή ὅπως ὁ ἥλιος.

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

1. Α. ΔΕΑΜΟΥΖΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ*

Κύριοι συνάδελφοι,

Νομίζω ὅτι γενική εἶναι ἡ χαρά μας πού ὁ κυβερνήτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί τόσο ἀξιοί συναγωνισταί του τιμοῦν μέ τήν παρουσία τους τή σημερινή μας συγκέντρωση. Καί ἡ χαρά μας ὑψώνεται σέ εὐγνωμοσύνη, ὅταν συλλογιστοῦμε ὅτι σκοπός πού συγκεντρωθήκαμε ἐδῶ εἶναι τὰ μαθήματα πού ἐπιβάλλει ἡ ριζική ἀλλαγὴ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὅπως ἔχει ἀρχίσει σιγά σιγά νά ἐφαρμόζεται μέ τή φωτισμένη διεύθυνση τοῦ ὑπουργοῦ μας κ. Δίγκα.

Ἰστέρα ἀπό αἶθνα δλόκληρο γιά πρώτη φορά τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἐκτιμᾷ τὴ σημασία καί τὴν κατάσταση τῆς παιδείας του ὅπως πρέπει, καί σπάζοντας μεσαιωνικὲς προλήψεις ζητεῖ νά θεμελιώσῃ τὸ σχολεῖο στερεὰ στή σύγχρονη νεοελληνικὴ πραγματικότητα. Γιά πρώτη φορά κυβερνητικὴ πρόνοια μᾶς δίνει τὰ μέσα νά ὑψωθοῦμε σέ ἀληθινὴ δημιουργία, καί νά πλησιάσωμε πρὸς τὸ ἰδανικὸ πού ὁ καθέννας μας ἔχει, πού πρέπει νά ἔχη, τὸ ἰδανικὸ γιά τὴν εὐημερία τῶν ἀτόμων, τὴν κοινωνικὴ καί τὴν ἐθνικὴ πρόοδο.

Ἔτσι ὁμως μαζί μέ τὴ βαθύτατη εὐγνωμοσύνη μας προβάλλει ἐπιτακτικώτερο καί τὸ χρέος ὅλων μας νά μὴν ἀφήσωμε νά ναυαγήσουν οἱ τόσες ἐλπίδες πού στηρίζονται στήν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, τὴν πιό σημαντικὴ ἐσωτερικὴ μεταρρύθμιση πού χρόνια τώρα περίμενε καί λαχταροῦσε ὁ τόπος μας.

*

Ἀκούω τὴ σιωπηλὴ σας διαμαρτυρία :

Καί τὸ ἔργο μας ὡς τώρα δέν ἦταν δημιουργικόν :

* Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν Ἀνωτέρων Ἐποπέτων, πού ἔγιναν τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1918 στοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηναίων. Ἐγινε στίς 28 Φεβρουαρίου στήν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.

Δέν είναι ὁ δάσκαλος ποῦ κράτησε ἀκόμη τὴ συνείδηση τοῦ ἐθνικοῦ μας μέσα στοὺς τόσους δυσκολώτατους αἰῶνες ποῦ πέρασε ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ; Δέν εἶναι ὁ δάσκαλος τοῦ «κρυφοῦ σχολείου» ποῦ ἐτοίμασε τὸ Εἰκοσιένα, δὲ βγήκαν ἀπὸ τὰ χέρια μας οἱ ἥρωες τοῦ Μπιζανιοῦ καὶ τοῦ Κιλκίς, καὶ τὰ δικά μας χέρια δέν ἐπλασαν τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα μὲ τὸν πολιτισμὸ τῆς;

Μέσα σὲ ἅλα αὐτὰ εἶναι βέβαια κάποια ἀλήθεια. Δέν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῆ καὶ τὴν πρόοδο στὴν ἐκπαίδευσή μας καὶ τὴν ἐπίδρασή τῆς στὴν ἐθνική μας ἐξέλιξη.

Ἐχομε ὅμως, κύριοι, πρόοδο καὶ πρόοδο, ἐπίδραση καὶ ἐπίδραση. Θυμηθῆτε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ σὲ τί ὄψος εἶχε φτάσει ἄλλοτε, συγκρίνετέ τον μὲ τὸ νεώτερο πολιτισμὸ μας, σκύψετε στὴν ψυχὴ τῆς φυλῆς μας καὶ θὰ νιώσετε μέσα τῆς τόση ζωτικότητα καὶ τόσες δημιουργικὲς δυνάμεις. Καὶ ὅμως τί χάσμα χωρίζει τοὺς δυὸ ἑλληνοκὸς κόσμους!

Οἱ δυνάμεις αὐτὲς αἰῶνες τώρα περιμένουν τὸ χέρι ποῦ θὰ τις καλλιεργήσῃ καὶ θὰ τις διευθύνῃ, γιὰ ν' ἀνθίσουν ἓνα νέο καὶ πλούσιο ἀνθισμα. Μὰ τὸ χέρι αὐτὸ ποῦ κατ' ἐξοχίαν ὁ δάσκαλος μπορούσε νὰ τὸ ἀπλώσῃ ζωογόνο, δέν ἀπλώθηκε ἀκόμη, καὶ τὸ ζωογόνο φῶς τῆς παιδείας δέν ἔλαμψε στὸ βάθος τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Καὶ δέν ὠφελεῖ διόλου νὰ σφετερίζεται ἡ παιδεία ὅτι ἔγινε μόνο μὲ τὴ ζωτικὴ δυνάμη τῆς φυλῆς, οὔτε ἱκανοποιούνται μὲ μισὰ καὶ φτωχὰ ἀποτελέσματα ἀπόστολοι ἔργου ἐθνικοῦ καὶ μεγάλου.

Καὶ τέτοιοι εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ δάσκαλοι, καὶ μόνον ὅταν ἔτσι νιώσωμε τὴν ἀποστολή μας, θὰ ἔχωμε τὴ δυνάμη ν' ἀντικρύσωμε τὴν πραγματικότητα μὲ εὐκρίνεια, καὶ θὰ αἰσθανθοῦμε βαθύτερα τὴν ἀνάγκη καὶ τὸ χρέος νὰ ὑψωθοῦμε ἰσάξιοι πρὸς τὴν ἀποστολή αὐτή.

II

Μισὰ καὶ φτωχὰ εἶναι τ' ἀποτελέσματα τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, σὲ μισὰ καὶ φτωχὰ ἀποτελέσματα καταλήγουν τόσο κόποι καὶ τόσες προσπάθειες.

Τί σκοπὸ ἔχει τὸ σχολεῖο, τὸ ξέρετε ὅλοι.

Ζητεῖ νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους ποῦ νὰ μποροῦν νὰ ζήσουν παραγωγικὰ καὶ δημιουργικὰ στὸν τόπο ποῦ ἀνήκουν. Γιαυτὸ πρέπει ν' ἀναπτύξῃ ἀρμονικὰ τὸ πνεῦμα, τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα τοῦ παιδιοῦ,

καὶ νὰ τοῦ δώσῃ καὶ νὰ τοῦ γυμνάσῃ ὅσες γνώσεις καὶ δεξιότητες τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ ζήσῃ τὴ σημερινὴ ζωὴ.

Τὸ παλιὸ ρητὸ «γερὸ μυαλὸ σὲ σῶμα γερὸ» εἶναι ἀξίωμα πιά παιδαγωγικὸ, ἀφοῦ ἡ σωματικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ ὑγεία ὑποδοθῆ τὴν ἀγαθὴ καὶ δυνατὴ βούληση, τὸ σπουδαιότερο δηλαδὴ παράγοντα στὴ μόρφωση τῶν χαρακτήρων.

Μὲ τὴ μόρφωση χαρακτήρων ποῦ νὰ μποροῦν νὰ ζήσουν παραγωγικὰ καὶ δημιουργικὰ στὸν τόπο τους, προκόβουν τ' ἀγαθὰ τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ προκοπὴ τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν σημαίνει πρόοδο γιὰ ἅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ σχολεῖο εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ὄργανα γιὰ τὴν εὐημερία τῶν πολιτῶν, γιὰ τὴν ἀτομικὴ, τὴν ἐθνικὴ καὶ γενικὰ τὴν ἀνθρώπινη προκοπὴ.

Ἀπὸ τὸν ὕψηλὸ αὐτὸ σκοπὸ τῆς τί πέτυχε, τί πετυχαίνει ὡς τώρα ἡ ἑλληνικὴ παιδεία. καὶ εἰδικώτερα τὸ θεμέλιο κάθε παιδείας, τὸ δημοτικὸ σχολεῖο;

Δυστυχῶς τὰ πράγματα μας ἀναγκάζουν νὰ κατεβοῦμε ἀπὸ τίς μεγάλες ἀξιώσεις γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴ μόρφωση χαρακτήρων πολὺ χαμηλότερα. Καὶ κει πρέπει ν' ἀφήσωμε ἀκόμη καὶ τίς δεξιότητες γιὰ τίς ὁποῖες οὔτε λόγος μπορεῖ νὰ γίνῃ, καὶ νὰ περιοριστοῦμε μόνον στίς γνώσεις.

Κατορθώνει ὅμως τὸ δημοτικὸ σχολεῖο — κι ἐννοῶ βέβαια τὸ ἑξατάξιο, γιὰ τὸ τετρατάξιο μόνον ὡς τραγικὴ εἰρωνεία τοῦ λαοῦ μπορούμε νὰ τὸ πάρωμε — κατορθώνει τὸ ἑξατάξιο δημοτικὸ νὰ δώσῃ στοὺς τροφίμους του τουλάχιστον ὅσες γνώσεις εἶναι ἀπαραίτητες σὲ κάθε στοιχειώδη μόρφωση;

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀπαντήσωμε καταφατικὰ στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὡς πρὸς τ' ἄλλα μαθήματα, καὶ ἀμφισβητήσωμε μόνο τὸ ἓνα, τὴν πραγματικὴ κατοχὴ ἑνὸς γλωσσικοῦ ὄργανου, τότε καθέννας μπορεῖ νὰ πῇ ὅτι ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ δέν ἔχει τὸ Α, τὴ βάση ἀπὸ τὴ στοιχειώδη γενικὴ μόρφωση.

Καὶ ρωτῶ: κατέχει ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ γλωσσικὸ ὄργανο ποῦ θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπικοινωνῇ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ μὲ τοὺς ὁμοφύλους του, καὶ ν' ἀντλή ἀπὸ τοὺς πνευματικούς θησαυροὺς τοῦ τόπου του ὅτι τοῦ χρειάζεται γιὰ τὴ μόρφωσή του καὶ τίς ἀνάγκες του;

Ἄμα ἐννοήσωμε ἔτσι τὴν κατοχὴ ἑνὸς γλωσσικοῦ ὄργανου, καὶ

δεν περιορίσωμε την έννοια του σε έκαστο ή διακόσιες λέξεις και τύπους και στο άδριστο μάντεμα ενός κειμένου, τότε θα όμολογήσετε ότι στη στοιχειώδη εκπαίδευση δε μας επιτρέπουν τα πράγματα να μιλήσωμε για τέτοιο αποτέλεσμα της γλωσσικής διδασκαλίας.

Δώστε στα παιδιά σας να γράφουν κάτι, όχι από τα συνηθισμένα σχολικά θέματα, μα ένα θέμα πλούσιο παρμένο από τη ζωή, δώστε να γράφουν ένα γράμμα και προσέξτε τα γραπτά τους.

Μπορούμε όμως τάχα να πούμε ότι κάτι ξέρουν από το φυσικό κόσμο, τη μεγάλη αυτή μορφωτική πηγή, που δεν ανοίγεται βέβαια μονάχα με το βιβλίο;

Και μήπως την πολιτική μας ιστορία. — γιατί για το άλλο περιεχόμενο του ιστοριοφιλολογικού κόσμου δεν μπορεί να γίνη κανείς λόγος — μήπως την πολιτική ιστορία μας δεν τη δίνομε συχνότατα τόσο εξιδανικευμένη ώστε να μην καθρεφτίζη την αλήθεια;

«Από τόν ελληνικόν λαόν έλειψε τό φώς, διότι αλήθη δημοτικήν εκπαίδευσιν δεν δυνατόμεθα να είπωμεν, ότι απέκτησεν ακόμη». Με τέτοια γενική κρίση τελειώνει ο εισηγητής την έκθεσή του στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια που είχαν υποβληθή στη Βουλή στα 1913.

III

Καθώς ξέρετε, στο ίδιο συμπέρασμα έφτασαν και πριν όσοι είχαν μελετήσει με αγάπη, με πόνο και γνώση το εκπαιδευτικό μας πρόβλημα. Άλλά στο φυσικό και αναγκαίο ερώτημα, γιατί έλειψε από τόν ελληνικό λαό τό φώς του σχολείου, δόθηκαν διαφορετικές απαντήσεις, την πιο σωστή όμως απάντηση, τη ριζική αίτια της αποτυχίας την έχετε, όταν συλλογιστήτε ότι:

«Η ελληνική παιδεία δεν έχει θεμελιωθή στη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα.»

Με τόν όρο πραγματικότητα θέλω να πω:

α) τό νεώτερο γλωσσικό και ιστοριοφιλολογικό κόσμο, όπως τόν έμόρφωσαν όχι μονάχα οι λίγοι, αλλά τό έθνος όλόκληρο στην ιστορική του εξέλιξη.

β) έπειτα έννοια τό φυσικό κόσμο, που έκτός από τα κοινά σε όλους τούς τόπους γνωρίσματα, έχει και τις ιδιαίτερες αποχρώσεις και ιδιότητες, την ατομικότητα που ξεχωρίζει την ελληνική φύση από άλλους τόπους.

γ) έπειτα τη νεώτερη κοινωνία μας, με τις ιδιαίτερες ανάγκες και την ψυχολογία της, όπως την έχουν μορφώσει ιστορικοί, κλιματολογικοί, γεωγραφικοί και άλλοι φυσικοί όροι — και τέλος μέσα από την κοινωνία αυτή τό άτομο, και ειδικότερα για τό σχολείο, τό έλληγόπουλο με την ατομική του ψυχολογία και τόν ατομικό του χαρακτήρα.

*

Την πραγματικότητα αυτή, όπου μόνο μπορεί να στηρίζεται κάθε αληθινή δημιουργία, την είχαμε για πολλά χρόνια άγνοήσει, την είχαμε παραμελήσει, και τό χειρότερο, την είχαμε περιφρονήσει.

Ο λόγος που την περιφρονήσαμε είναι πληγή κληρονομημένη από καλό και όλέθριο ιδεολογικό παραστράτημα. Το παραστράτημα αυτό, καθώς θα τό ίδιετε διεξοδικά στους κύκλους τών μαθημάτων που θα γίνουν, έχει τις ρίζες του βαθιά, σε μακρινά περασμένα. Όσο για τό σκοπό μας τώρα, φτάνει να γυρίσωμε πίσω ως την πλησιέστερη περίοδο, ως τό 18. αιώνα.

Είναι ή εποχή που ή άστική μας τάξη, και στην Ελλάδα κάτω από τόν ελαφρότερο πιά τουρκικό ζυγό, και στα ξένα, δυναμωμένη ύλικά και ήθικά από τό εμπόριο και τη ναυτιλία, έλπίζει πως θ' αναστηθούν οι σκλάβοι αν μορφωθούν όπως πρέπει. Έτσι ιδρύουν στη σκλαβωμένη χώρα σχολεία μεγάλα.

Οι «διδάσκαλοι του γένους» που είχαν να κατευθύνουν τη μόρφωση και τα ιδανικά του σπουδάζουν όλοι σχεδόν στην πολιτισμένη δύση. Έκει όμως επικρατεί ο κλασικισμός και ή τυφλή λατρεία του αρχαίου κόσμου. Μέσα στην αποθέωση τών προγόνων οι απόγονοι, ντροπιασμένοι με τόν ξεπεσμό του τόπου των, περιφρονούν τη δική τους πραγματικότητα και καρφώνουν τα μάτια στα περασμένα μεγαλεία.

Ζυμωμένοι οι ίδιοι με την αρχαία ελληνική και τα κλασικά έργα, έλυσαν χωρίς πολλούς δισταγμούς και σύμφωνα με την ψυχολογία τους τό πρώτο μεγάλο ζήτημα που παρουσιάστηκε τότε εμπρός τους: με ποιά γλώσσα θα μεταδώσουν στον ελληνικό λαό τα ξένα και τα προγονικά μας φώτα.

Η ζωντανή γλώσσα ενός λαού σκλάβου και άμόρφωτου, ακαλλιέργητη και φτωχή όπως ήταν, φυσικά τούς χτυπούσε πρόστυχα, και πήραν τό ιδανικό της άττικής με την πεποίθηση ότι μπορούσε, και γρήγορα μάλιστα, να πραγματοποιηθή.

Η φωνή τών λίγων πραγματιστών, που ήθελάν την εποχή εκείνη

ὡς ὄργανο μορφωτικὸ τῆ δημοτικῆ, δὲν ἀκούγεται καθόλου, καὶ «ἡ μέση ὁδὸς» τοῦ Κοραῆ γρήγορα ἔφερε στὸ δόγμα ποῦ ὑποστήριζαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, τὸ δόγμα δηλαδὴ τῆς ἐπιστροφῆς στὴν ἀρχαία γλῶσσα.

Ἔρχεται ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, κι ἐνῶ τὸ λαὸ τὸν ὠδηγοῦσε τὸ πλησιέστερο Βυζάντιο μὲ τὴ ζωντανή του παράδοση «πάλι μὲ χρόνους μὲ καιρούς, — πάλι δικὰ σας εἶναι», οἱ γραμματισμένοι γυρίζουν τὸ πνεῦμα τῆς στὸ ἰδανικὸ καὶ στ' ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἔτσι τὴ γλωσσικὴ οδοτοπία ἀπὸ τὸ 18. αἰῶνα τὴν κληρονομεῖ τὸ ἐλεύθερο πιά βασιλείο, καὶ τὴν ἐπιβάλλει σὲ ὅλες τῆς ἐκδηλώσεις τοῦ δημοσίου βίου, σὲ στρατό, δικαιοσύνη, διοίκηση καὶ κατ' ἐξοχὴν στὸ σχολεῖο.

Ἡ οδοτοπία αὐτῆ σιγὰ σιγὰ φτάνει στὸ κατακόρυφο, ἀφοῦ μάλιστα ἡ γλῶσσα ἔχει τώρα ν' ἀποδείξῃ καὶ τὴν ἀμεσώτερη συγγένεια μὲ τοὺς προγόνους, συγγένεια ποῦ μερικοὶ στὴ δύση τὴν εἶχαν ἔντονα ἀμφισβητήσει. Ἡ εὐγένεια καὶ τὸ μεγαλεῖο εἶναι στίς λέξεις καὶ τοὺς τύπους, καὶ ἅμα τοὺς κατακτήσωμε θά γίνωμε μεγάλο ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, καὶ θά δημιουργήσωμε κι ἐμεῖς παρόμοια ἀριστουργήματα.

Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι χυδαία, πρῶστουχη, ἕνα κουρέλι τῆς σκλαβιάς, ποῦ καὶ ἡ περιφρόνηση πολὺ τῆς πάει.

Ἡ γλῶσσα ὅμως, κύριοι, δὲν εἶναι ἀπλὴ παράταξη ἀπὸ λέξεις καὶ τύπους, ἀλλὰ ζωντανὸς ὀργανισμὸς ποῦ καθρεφτίζει τὸν ὀργανισμὸ τοῦ νεοελληνικοῦ ἔγκεφάλου, τὴν παρατηρητικότητά, τὴν πλαστικὴ του δύναμη, τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάθος τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ μας κόσμου. Δὲν εἶναι αὐθαίρετο ἀτομικὸ κατασκευάσμα, ἀλλὰ ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ δημιούργημα τῆς ζωῆς, μιᾶς ζωῆς συνολικῆς αἰῶνων, ποῦ ἀντιστέκεται σὲ κάθε ἀτομικὴ ἢ κρατικὴ προσπάθεια, ἀντίθετη μὲ τὴ δική της φύση καὶ τὴν ἐξέλιξή της.

Στὴ δημοτικὴ γλῶσσα περιφρόνησαν οἱ λίγοι, οἱ λόγιοι τὸ γλωσσικὸ ὄργανο τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

*

Μαζὶ ὅμως μὲ τὴ γλῶσσα περιφρόνησαν καὶ ὅτι ἐκφράζεται μ' αὐτὴν. Παραμυθᾶκια βράφτισε ἄλλοτε περιφρονητικὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς πικρὸς ζωηροὺς λόγιους τὴν πρώτη μεγάλη προσπάθεια νὰ συγκεντρωθοῦν σὲ συλλογὲς καὶ νὰ μελετηθοῦν συστηματικὰ τὰ δημοτικὰ μας μνημεῖα. Ἀλλὰ τὰ παραμυθᾶκια αὐτὰ εἶναι θησαυροὶ ἀπὸ παραδόσεις,

ποῦ εἴτε μᾶς δίνουν τὸν πόνο, τὴν πίστη καὶ τὰ ἰδανικὰ τῶν σκλάβων, εἴτε προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, εἴτε ζωντανεύουν τὴν ἑλληνικὴ φύση μὲ ἀγαθὰ καὶ κακοποιὰ πνεύματα, δλα αὐτὰ τ' ἀποκρυσταλλώνουν μὲ μυθοπλαστικὴ δύναμη μεγάλη, μὲ ἀπλότητα καὶ συντομία κλασικὴ. Καὶ εἴτε εἶναι ἐντελῶς νέα δημιουργήματα, εἴτε συνέχεια ἀπὸ ἀρχαῖες παραδόσεις, μεταμορφωμένες ὅμως καὶ ἀφωμοιωμένες ὅπως μονάχα οἱ ζωντανοὶ μποροῦν ν' ἀφομοιώσουν, μᾶς δείχνουν συνολικὰ ἕνα ἀνήσυχο δημιουργικὸ πνεῦμα καὶ ψυχὴ, μὲ ἰδιαίτερη σφραγίδα, μὲ δικό τους χαρακτήρα.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τῆς παραδόσεις ἔχομε τὴν πείρα τῆς ζωῆς ἀποκρυσταλλωμένη σὲ παροιμίες συντομώτατες, ὀλόκληρη πρακτικὴ φιλοσοφία σὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες χεροπιαστές. Καὶ γιὰ νὰ μὴ βγῶ ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο μας, πόσο βαθύτερα ἔβλεπε ὁ ἀγράμματος λαὸς ἀπὸ τοὺς λόγιους του, ὅταν ἔλεγε:

τὸ ἀφύσικο φυσικὸ δὲ γίνεται,

ἢ τὸ φυσικὸ δὲ χάνεται, μάλιστα καὶ πληθύνει!

Καὶ πόσο παραστατικὰ ἔδινε τὴν ἀποξένωση τοῦ σχολεῖου καὶ τῶν γραμματισμένων ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ χρησιμότητα μὲ τὸ ρητὸ του

τὰ πολλὰ λόγια μόνο σὲ γράμματα εἶναι καλά!

Τὸ σημαντικώτερο ὅμως μέρος ἀπὸ τὴν περιφρονημένη λαϊκὴ δημιουργία εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ποῦ πλουσιώτατο ἀπλώθηκε σὲ ὅλες σχεδὸν τῆς ἐκδηλώσεις τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς.

Σ' αὐτὸ καλύτερα παρὰ σὲ κάθε ἄλλο λαϊκὸ δημιούργημα καθρεφτίζεται ἡ χαρὰ, ὁ πόνος καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ ἀτομικὰ ἢ γιὰ ἔθνικα περιστατικά, ὁ ὕμνος καὶ ἡ λατρεία τῆς ἐλευθερίας, τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς παλικαρίας. Καθρεφτίζεται ἡ λαχτάρα τῆς ζωῆς καὶ ἡ φρίκη τοῦ θανάτου, τὸ κυνήγημα τῆς ξενιτιάς, μὰ καὶ τὰ βᾶσανά της καὶ ὁ πόθος γιὰ τὸ πατρικὸ χῶμα. Περιεχόμενο τόσο γενικὰ ἀνθρώπινο, μὰ κάποτε καὶ τόσο ξεχωριστὰ δικό μας, ὄχι δικό μας τωρινὸ μόνο, μὰ γενικὸ, ἑλληνικὸ.

Καὶ πικρὸ πολὺ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο εἶναι ἡ μορφή του ποῦ μᾶς δίνει τὸν αἰώνιο ἑλληνικὸ τύπο:

Ἐσὺ, παιδί μου, ἐκίνησες νὰ πᾶς στὸν κάτω κόσμο,

κι ἀφήνεις τὴ μανούλα σου πικρὴ, χαροκαμένη...

Δὲν ὑψώνεται ἐμπρὸς σας στοὺς στίχους αὐτοὺς τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τοῦ Ἰλισοῦ μὲ τὸν ἤρεμο καὶ βαθὺν πόνο, μὲ τὴν ἤρε-

μία και την πλαστικότητα, την τόσο αρμονισμένη με τις γραμμές των άτικων βουνών; Και μοιρολόγι όπως το ακόλουθο:

*Γιά κάτσετε τριγύρω μας να ιδούμε ποιός μᾶς λείπει;
Μᾶς λείπει ὁ κάλλιος τοῦ σπιτιοῦ, τῆς φαμελιάς ὁ πρωτός,
ποῦταν στὸ σπῆτι φλάμπουρο, στὴν ἐκκλησιά φανάρι...*

Με ὄλο του τὸ συγχρονισμό, δὲ μᾶς μεταφέρει στὰ ἴδια ἐπιτόμια, με τις σεμνές και τραγικές των συναθροίσεις;

*

Αὐτά, κύριοι, εἶναι τὰ παραμυθία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πνευματικοὶ και ἠθικοὶ θησαυροί, ποὺ μᾶς δίνουν τὴν πραγματική, τὴν ἐσωτερική ἐνότητα τῆς φυλῆς μας και τὸ χαρακτήρα τῆς.

Τοὺς θησαυροὺς αὐτοὺς μαζὶ με τὸ ζωντανό τους φορέα, τὴ δημοτική γλῶσσα, τοὺς εἶχαν περιφρονήσει οἱ λίγοι και τὸ κράτος των. Κυνηγοῦσαν μιά οὐτοπία, και τὸ σπουδαιότερο ὄργανο στὸ τραγικό κυνήγημά τους ἦταν ἡ ἑλληνική παιδεία.

Ὁ τι περιφρονεῖ κανεὶς δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ τὸ προσέξῃ, και πολὺ λιγώτερο νὰ τὸ μελετήσῃ. Ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλῶσσα και ὅ τι ἐκδηλώνεται μ' αὐτήν, ἐμειναν παραπεταμένες και ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς: ἠθὴ και ἔθιμα, διακοσμητικὴ τέχνη, ἀρχιτεκτονική, μουσική, κοινωνικὲς ὀργανώσεις, και τόσα ἄλλα ποὺ καθρεφτίζουν ψυχικά και πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ δικὰ μας, νεοελληνικά.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐθνικὲς δυνάμεις, εἶναι τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ, ποὺ μᾶς δίνουν τὴ σύγχρονη πραγματικότητα και μόνο σ' αὐτὴ μποροῦσε και ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ κάθε ἀληθινὴ δημιουργία, γιὰ νὰ μὴν εἶναι οὐτοπιστική.

Ὁ λογικωτισμὸς ὅμως και τὸ κράτος του περιφρόνησε και ἀγνόησε τὴν πραγματικότητα αὐτή, και παίρνοντας τὸ ἔθνος ὡς tabula rasa ἔχτισε ἀπάνω στὸν ἄμμο. Μὲ τὰ μάτια γυρισμένα πρὸς τὰ πίσω ἔχασε τὸ στερεὸ ἔδαφος, και ζητοῦσε νὰ δημιουργήσῃ με συστήματα ξένα και ἀταίριαστα με τὸν ἐθνικὸ μας ὀργανισμό, συστήματα δανεισμένα ἢ ἀπὸ τοὺς δικούς μας κλασικούς, ἢ πὸ πολὺ ἀπὸ ξένα πολιτισμένα κράτη.

Ἔτσι τὴν ὀργάνωση τῶν σχολείων μας δὲν τὴν ἔχει δώσει ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία με τις δικές της ἀνάγκες και τὴ δική της ψυχολογία, ὅπως τὴν ἔχουν μορφώσει, ἱστορικοί, κλιματολογικοί, γεωγραφικοί και ἄλλοι φυσικοὶ ὄροι, ἀλλὰ τὴ δανειστήκαμε ἀπὸ

ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ξένο, τὸ βαβαρικό. Και εἶναι δάνειο παλιό, ὅταν ἀκόμη βασιλευε στὴ δύση ἡ μονοκρατορία τοῦ κλασικισμοῦ με τὸ ὀλιγαρχικὸ της ἰδανικό. Κι ἐνῶ στὴ χώρα ποὺ μᾶς τὸ δάνεισε, ἄλλαξε πιά σύμφωνα με τοὺς νεώτερους κοινωνικοὺς ὄρους, ἐδῶ με ὀλη τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας μας μένει ἀκόμη τὸ ἴδιο.

Ἔτσι ἔχομε και σήμερα ὀργάνωση σχολείων μονομερέστατη, ὅπου και τὸ δημοτικὸ και τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἔχουν ὡς κύριο σκοπὸ νὰ ὀπηρετοῦν κακὰ και ἐπιπόλαια τοὺς λίγους ποὺ θὰ φοιτήσουν στὰ κλασικὰ γυμνάσια, τὸ μόνο σχολεῖο στὴν Ἑλλάδα γιὰ κάθε ἀνώτερη γενικὴ μόρφωση. Γιὰ τοὺς λίγους αὐτοὺς θυσιάζομε — και πάλι χωρὶς καμιά ὀφέλεια — τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ.

Τὰ σχολικὰ προγράμματα και ἡ ἰδεολογία τους δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὸ νεώτερο γλωσσικὸ και ἱστοριοφιλολογικὸ κόσμο, ὅπως τὸν ἐμόρφωσαν ὀχι οἱ λίγοι, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ὀλόκληρο στὴν ἱστορικὴ του ἐξέλιξη. Ἀντὶ νὰ πλημμυρίζουν ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, καρφώθηκαν σ' ἓνα ψευτοκλασικὸ ἰδανικό: θέλετε καλύτερο παράδειγμα ἀπὸ τὴν κοινὴ πιά σχολικὴ ἔκφραση: πὼς λέγεται καλύτερα και κομψότερα τὸ τζάκι ἢ τὸ ψάρι;

*

Τὴν ἀποξένωση ὀμως τοῦ σχολείου ἀπὸ τὰ πραγματικὰ μορφωτικὰ στοιχεῖα τὴν ἔχετε πὸς τραγικὴ, ὅταν θυμηθῆτε ὀτι με τὴ γλωσσικὴ πρόληψη εἶχε μείνει ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὰ σχολικὰ προγράμματα ἡ ἐντεχνη δημιουργικὴ λογοτεχνία. Και με τὸν ὀρο αὐτὸν ἐννοῶ τὸ ἔργο τῶν ἐκλεκτῶν ποὺ θεμελιώθηκε και ὀψώθηκε ἀπάνω στὰ ἀπρόσωπα δημοτικὰ μνημεῖα. Μόνον ἔτσι «κατὰ συνθήκην» δυὸ τρία τετράστιχα τοῦ ἐθνικοῦ ὀμνου — γραμμένα ἀπὸ τὸ Ραγκαβῆ ὅπως μοῦ εἶπε ἐδῶ και λίγα χρόνια κάποια μαθήτρια — ἦταν τὸ ἄπαντον τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Και ὀμως τί ἠθικοὶ και πνευματικοὶ θησαυροὶ ἐμειναν ἔτσι ἀποκλεισμένοι και περιφρονημένοι, και σὲ τί φῶς ποὺ θὰ ἔλαμπε στὰ παιδικὰ μάτια και θὰ ζέσταινε και θὰ ὀψωνε τις παιδικὲς ψυχές, σφάλισε τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο πόρτες και παράθυρα!

Ἄρκει ν' ἀναφέρω μόνο τὸ Σολωμό, «τὸν τελευταῖο τῶν κλασικῶν». Γνωρίζετε τὸν φάλη τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας και τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν, μᾶ ἐμεινε και μένει ἀκόμη ἀγνωστος ὀ ποιητῆς ποὺ ὀραματίζεται τὸ ἑλληνικὸ ἰδανικό, τὴ μητέρα τὴ «μεγαλόψυχη στὸν πόνο και στὴ δόξα». Ὁ ποιητῆς ποὺ ἀπλώνει τὰ ὀρια τοῦ ἔθνι-

σμού εκτός τόπου και χρόνου: «κλείσε μέσα στην ψυχή σου την Ελλάδα, και θα αισθανθείς μέσα σου να λαχταρίζω κάθε είδος μεγαλείο». Ο ποιητής που ύψώνει τους ελεύθερους πολιορκημένους στο Μεσολόγγι από εθνικούς σε γενικά ανθρώπινους ήρωες: ο άνθρωπος είναι αληθινά άνθρωπος, όταν ο νους και η θέληση κυριαρχή άπάνω στις αισθήσεις. Έμεινε άγνωστο και ξένο στην ελληνική παιδεία το σολωμικό έργο, όπου ένοσarkώνεται ένας ανώτερος ήθικος και πνευματικός κόσμος με πλαστική δύναμη, με μουσικότητα και διαύγεια ασύγκριτη.

Μήπως όμως μετά το Σολωμό, στη συνεχή πια παράδοση της δημιουργικής λογοτεχνίας μας, δεν υπάρχουν έργα που και μόνο το διάβασμά τους θα έφτανε για να λιώση ο σχολικός πάγος;

*

Είναι αλήθεια πως ο λογιωτατισμός, ύστερα από τον κλονισμό και το κατακλυσμιά του, πρώτα στη λογοτεχνία και αργότερα στην επιστήμη και στην κοινωνία, είχε αρχίσει: τα τελευταία ιδίως χρόνια να κλονίζεται και μέσα στο σχολείο. Να κλονίζεται και στη μορφή και στο περιεχόμενο.

Αν έλειψε όμως το δόγμα της γλωσσικής επιστροφής, τα Ια και τα Φά και τα Λέονται - λέοντοι κρατήθηκαν με έπιμονή, και δεν μπορούσε βέβαια να ζωογονηθεί η σχολική γλώσσα με λίγες λέξεις και τύπους ζωντανούς, που από άνοχη και από τη δύναμη των πραγμάτων βρίσκονταν εδώ και κει σε βιβλία διδακτικά. Και αν από καιρό σε καιρό ανατάραζαν την παιδική ψυχή δημοτικά τραγούδια ή άλλα έργα από τη ζωντανή παράδοση, έλο το άλλο περιεχόμενο ήταν ξένο από τη ζωή και των παιδιών και του τόπου των.

Μήπως μπορεί κανείς να παραγνωρίσει τις προσπάθειες, τους κόπους και τ' αποτελέσματα για μια διδασκαλία πιά μεθοδική ή για την τόσο παραμελημένη σωματική άγωγή; Και όμως τί μπορούσαν να κάμουν τέτοιες προσπάθειες σε σύστημα που τα θεμέλια του ήταν σάπια και η ιδεολογία του μεσαιωνική;

Η ελληνική παιδεία δεν είχε θεμελιωθεί στη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα, και αυτή, κύριοι, ήταν η ριζική αίτια για την άποτυχία της.

Προσθέστε τώρα τη μόρφωση και τ' άλλα ζητήματα του διδακτικού προσωπικού, που έλο: μας τὰ ξέρομε, προσθέστε τὰ σχολικά κτίρια και τη γύμνια τους — για ν' αναφέρω μόνο τὰ πιά χτυ-

πητά — και θα ιδήτε για ποιους λόγους το σχολείο ήταν αδύνατο ν' ανταποκριθεί στο μεγάλο του σκοπό.

IV

Ότι είχε γίνει με την παιδεία έγινε φυσικά και με τους άλλους, τους πιά πολλούς κλάδους του δημοσίου βίου. Το ιδεολογικό παραστράτημα που είδαμε, όσο και αν σταμάτησε με τον καιρό ή όρμη του, μās είχε πιά σπρώξει στο στραβό δρόμο, στη μίμηση και στην ούτοπία, όπου μās ζύπνησε ύστερα από τόσα άτυχήματα ή ανάγκη των πραγμάτων.

Έσπιά το επαναστατικό κίνημα του 1909, το παρελθόν σφραγίζεται με τον κλασικό χαρακτηρισμό προγονοπληξία, και αρχίζει μιά προσπάθεια αναδημιουργίας σε όλους τους κλάδους με δυο κεντρικές αρχές σημαντικώτατες:

α) Να μελετήσωμε την παραγνωρισμένη ως τότε πραγματικότητα και άπάνω στη μελέτη αυτή με το φώς και τὰ πορίσματα της σύγχρονης επιστήμης να βασίσωμε κάθε δημιουργία, και

β) να κοιτάξωμε τὰ συμφέροντα όλων των κοινωνικών τάξεων και όχι μονάχα λίγων προνομιούχων, με πνεύμα αληθινά φιλελεύθερο και δημοκρατικό.

Έτσι έχομε πρόγραμμα γεωργικής πολιτικής που ζητεί να ελευθερώσει τους σκλάβους της μεγάλης ιδιοκτησίας, πρόγραμμα εργατικό που προσπαθεί να δψώσει την εργατική τάξη, πρόγραμμα διοικητικό θεμελιωμένο στην τόσο ελληνική κοινότητα, πρόγραμμα εκπαιδευτικό κ. ά., όλα εμπνευσμένα από φιλελεύθερο και πραγματικιστικό πνεύμα.

*

Ιδιαίτερος όμως στο δικό μας κλάδο πρώτη φορά παρουσιάζεται τόσο πλατιά και τόσο μελετημένη νομοθετική εργασία, όπως εκείνη που είχε υποβληθεί στη βουλή στα 1913 από την κυβέρνηση των φιλελευθέρων, με τον πρώτο ανακαινιστή ύπουργό της παιδείας, τον κ. Τσιριμώκο.

Έξετάζεται η νεοελληνική κοινωνία, η ψυχολογία της και οι ανάγκες της, και άπάνω στην επιστημονική και τη συστηματική αυτή έρευνα στηρίζεται η νέα όργάνωση της ελληνικής παιδείας. Τὰ σχολεία μας όργάνωνονται σε βάση φιλελεύθερη και δημοκρατική, έτσι

πού να υπήρετοδν δλους τούς Έλληνες, και όχι μόνο τ' άγόρια αλλά και την δλωσ διόλου παραπεταμένη ως τότε ελληνίδα, και ή κάθε κοινωνική τάξη να παίρνη τή γενική μόρφωση πού τής χρειάζεται.

Ός θεμέλιο χρησιμεύει τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, αὐθύπαρκτο πιά και ἐλευθερωμένο ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσή του στὴ μέση ἐκπαίδευσή, τὸ σχολεῖο ὅπου θὰ φοιτοῦν ἔξι χρόνια ὄλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐλληνόπουλα. Ἀπάνω στὸ δημοτικὸ στηρίζεται ἡ μέση ἐκπαίδευση, πού σύμφωνα μὲ τίς νεώτερες πνευματικές και κοινωνικές ἀνάγκες χωρίζεται σὲ τρία εἶδη σχολεῖα, τὸ τριτάξιο ἀστικὸ και τὸ παράλληλο ἐξατάξιο γυμνάσιο, μὲ τὸ κλασικὸ και τὸ πραγματικὸ του τμήμα.

Ἄν ὅμως μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν σχολείων ἔχουμε τὸ ταιριασμένο, τὸ δικὸ μας πλαῖσιο, τὴν οὐσία στὸ πλαῖσιο αὐτὸ τὴ δίνουν πάντοτε τὰ προγράμματα και ἡ ἰδεολογία τους. Καὶ ὅω πάλι γίνεται ἡ προσπάθεια νὰ γιαιτρευτῆ τὸ κακὸ στὴ ρίζα του, και ὡς κεντρικὴ ἀρχὴ τῶν προγραμμάτων καθιερώνεται ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, πού τοῦ ἀναγνωρίζεται ἡ αὐθύπαρξία.

Θυμηθῆτε ἀκόμη ὅτι τὸ δημοτικὸ σχολεῖο περιορίζεται στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, ὅτι τονίζονται τὰ φυσιογνωστικά, οἱ πρακτικὲς γνώσεις και οἱ χειροτεχνικὲς δεξιότητες, ἔτσι πού νὰ ἔχουμε μόρφωση γενικὴ, ἰσορροπημένη δηλαδὴ και ἁρμονικὴ· θυμηθῆτε ὅτι γιὰ τὸ ζωντανὸ ὄργανο τῆς ἀγωγῆς, τὸ δάσκαλο, ξεχωρίζει ἡ πρόνοια νὰ ὑψωθῆ ὄλικὰ και ἠθικὰ, και ὅτι δημιουργοῦνται οἱ ὄροι πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν μόρφωση πολυμερέστερη και βαθύτερη, ἀκόμη και ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ ὄρια τοῦ τόπου μας — και θὰ ἰδῆτε ὅτι ἔχομε ἀληθινὰ πραγματικιστικὴ και νέα ἰδεολογία.

*

Ἄλλὰ οὐσιαστικώτατο μέρος ἀπὸ τὴ σχετικὴ νομοθετικὴ ἔργασία στεκόταν στὸν ἀέρα. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὰ σχολικὰ προγράμματα εἶχε καθιερωθῆ ὡς κεντρικὴ ἀρχὴ ὁ αὐθύπαρκτος νεοελληνικὸς πολιτισμὸς. Τί σημασία ὅμως εἶχε τέτοια καθιέρωση, ὅταν ἀπὸ δικαιολογημένη βέβαια τότε πολιτικὴ πρόνοια, ὅχι μόνο δὲν ἀναγνώριζαν, μὰ οὔτε και ἀναφέρανε καν τὴ βάση τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, τὸ γλωσσικὸ του φορέα;

Γιατὶ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι μόνο νὰ διδάξουμε τὸ ἔθνικὸ και ζωντανὸ περιεχόμενο τῆς δημοτικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ ὄργανο τῆς διδασκαλίας σὲ ὄλα τὰ μαθήματα νὰ γίνῃ ἡ ὀμιλουμένη, και αὐτὴ νὰ εἶναι στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὁ θεμελιώδης γλωσσικὸς σκοπὸς. Καὶ

αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ, και ἂν ἀκόμη ἡ δημοτικὴ δὲν εἶχε νὰ δείξῃ τὸ πλοῦσιο περιεχόμενο πού εἶδαμε. Χωρὶς τέτοια βάση εἶναι, κύριοι, ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ ἔχομε ἔδαφος στερεὸ, ὅπου νὰ στηρίξουμε παιδεία ἀληθινὴ.

Τὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ τὸ ἐξετάσουμε συστηματικὰ και ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις στὰ εἰδικὰ μαθήματα. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω μόνο τὰ πῶς χαρακτηριστικὰ ἀποτελέσματα τῆς σχολικῆς γλώσσας και τῆς διδασκαλίας τῆς, ἀποτελέσματα πού συμφωνοῦν και μὲ τὴ δικὴ σας πολὺχρονη πείρα.

Τὸ παιδί στὴν προσχολικὴ του περίοδο εἶναι φυσικώτατο. Ἄρκει νὰ τοῦ κερδίσουμε τὴν ἀγάπη και τὴν ἐμπιστοσύνη, και θὰ ἰδοῦμε ὅτι μπορεῖ νὰ μᾶς διηγηθῆ κάτι πού ἄκουσε ἢ εἶδε ἢ ὀτιδῆποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ δικὸ του μικρόκοσμο, νὰ τὸ διηγηθῆ μὲ τάξη, ἀπλά και ἀβίαστα, χωρὶς προσπάθεια και χωρὶς λάθη στὴ γλωσσικὴ του διατύπωση.

Τῆ φυσικότητα αὐτὴ, πού σὲ διάφορες στιγμὲς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ξεχωρίσουμε ὄλη τὴν παιδικὴ ἀτομικότητα, τὴ βλέπομε σιγά σιγά νὰ χάνεται, και ἀπὸ τάξη σὲ τάξη τὸ παιδί γίνεται διστακτικὸ, κινεῖται δύσκολα μέσα στὴν αἴθουσα τῆς διδασκαλίας, σὰ νὰ στερεύῃ ἡ γλῶσσα του, και μ' αὐτὴν ὁ ψυχικὸς και ὁ πνευματικὸς του κόσμος.

Τοῦ λέμε νὰ μᾶς διηγηθῆ κάτι, και ὄλοένα κομπιάζει· ὅτι μᾶς δίνει, εἴτε παρατηρήσεις ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα και γεγονότα, εἴτε ἀτομικὰ δικὰ του περιστατικὰ, εἶναι κομματιασμένα, σκοτεινὰ, ἀκατάστατα και συχνὰ ἀσυνάρτητα.

Τὴν προσοχὴ του τὴ σπαταλᾷ στὴ διατύπωση, τὴν αὐτοπεποίθηση ὅσο πάει και τὴ χάνει, σὰ νὰ δουλεῦη μονάχα ἡ μνήμη, και ἡ ζωὴ νὰ ξεφεύγῃ σὲ ἀκαθόριστες σκιές.

Τὸ διάβασμά του εἶναι ἄψυχο, βιαστικὸ και λαχανιασμένο ἢ διστακτικὸ, χωρὶς λογικὸ εἰρμό και χωρὶς αἴσθημα κανένα.

Τοῦ λέτε νὰ σας διηγηθῆ κάτι πού διάβασε, και ἀπὸ τίς λέξεις και φράσεις τοῦ κειμένου πού ξανάρχονται ἐπίμονα στὸ στόμα του, νιώθετε ὅτι πολὺ λίγα πράγματα ἀφωμοίωσε, ὅτι καλὰ καλὰ δὲν κατάλαβε τί διάβασε, ἀλλὰ μόνον ἀόριστα μάντεψε τὸ νόημα.

Ἡ ἴδια φτώχεια και ξεραῖλα και στίς ἐκθέσεις του, ὅπου μόνον ὀρθογραφικὰ και γραμματικὰ λάθη ἔχετε νὰ διορθώσετε. Ὅλες οἱ ἐκθέσεις εἶναι τὸ ἴδιο, περιορίζονται σὲ λίγες ὄρισμένες λέξεις, και πουθενὰ δὲν ξεχωρίζετε τὴν ποικιλία τῆς ζωῆς. Ὅλες βγαλμένες

από το ίδιο καλούπι, και τα πενήντα ή εξήντα παιδιά που έχετε στην τάξη σας παρουσιάζουν στα γραπτά τους ένα άτομο, τον Έλληνα μαθητή.

Αν κατορθώσουμε, με κόπο βέβαια μεγάλο, να ξυπνήσουμε σε μία τάξη τις διάφορες ατομικότητες, και ζητήσουμε να γράφουν αντί για συνηθισμένο σχολικό θέμα κάτι από το δικό τους κόσμο ή και άλλο θέμα ζωντανό, τότε βλέπουμε και στην 6. άκόμενη τάξη ότι τα παιδιά δεν μπορούν να γράφουν δυο σειρές απλά, φυσικά και άβιαστα. Είναι κυριολεκτικώς άγλωσσα, δεν ξέρουν ούτε τη γλώσσα του σπιτιού και της ζωής, ούτε και την καθιερωμένη στο σχολείο.

Έτσι, ενώ παίρνουμε από το σπίτι και την κοινωνία τα παιδιά φυσικά, ζωντανά, πλούσια σε χαρίσματα, με μυαλό ταχτοποιημένο και με όργανο γλωσσικό που το κατέχουν πραγματικά, σιγά σιγά μέσα στο σχολείο χάνονται οι τόσο πολύτιμες ατομικότητες, και προβάλλει μόνον ένας τύπος, ο μαθητικός, ο ελληνικός μαθητικός τύπος, αφύσικος και ψεύτικος, φτωχός, ακατάστατος, άγλωσσος. Στόν τύπο αυτόν έχουμε τον κανόνα, που και οι εξαιρέσεις που απαντούμε εδώ και κει, τον επικυρώνουν πιο πολύ.

Στα δλέθρια αυτά αποτελέσματα συντελούν βέβαια πολλά αίτια, μα το σπουδαιότερο αίτιο το έχουμε στη σχολική γλώσσα και το σχολικό γλωσσικό ιδανικό. Την ψυχολογική ανάλυση και την πειραματική άκόμενη επικύρωση του φαινομένου αυτού θα τη δώσουν τα ειδικά μαθήματα.

Αναφέρω μόνον άκόμενη κάτι που χωρίς άμφιβολία όλοι σας έχετε παρατηρήσει, ένα σωστό μαρτύριο όχι μόνο στο παιδί, μα και στο δάσκαλό του. Το μάθημα των ελληνικών περιορίζεται χωρίς να το θέλωμε σε μάθημα γλωσσικό, και πιο σωστά σε μάθημα μεταφραστικό, που δεν αφήνει και πολλόν καιρό για διδασκαλία γόνιμη. Και συχνά ή ίδια γλωσσική και μεταφραστική εργασία μεταφέρεται άναγκαστικά και σε άλλα μαθήματα, έτσι που όλο το σχολείο φαίνεται σά να ύπηρετή μόνον ένα σκοπό, το γλωσσικό, και αυτό χωρίς πρακτικό αποτέλεσμα.

Από τα λίγα αυτά βλέπετε ότι εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που δε θα χτυπούσε στη ρίζα τα κακά που είδαμε, ήταν άδύνατο να γίνει. Δυστυχώς όμως ή ρίζα του κακού ήταν το διαδόητο γλωσσικό ζήτημα, που είχε ζυμωθεί στη νεοελληνική φαντασία με δλόκληρο σωρό από προλήψεις.

Και έπρεπε να γίνει νέα επανάσταση μέσα από τα πληγωμένα

σπλάχνα της φυλής, που δεν μπορούσε ν' άπαρνηθώ τον έαυτό της και τα ιδανικά της έπρεπε εκεί πρώτα, στο κέντρο ενός νέου ελληνικού κόσμου, στη Θεσσαλονίκη, να καθιερωθώ ή έμιλουμένη ως το θεμέλιο της νεοελληνικής παιδείας, για να μπορέσει τόσο άθόρυβα και γρήγορα, με τη νίκη του φιλελευθέρου πνεύματος, με τον κλονισμό της καθιερωμένης ως τότε ιδεολογίας και το σώριασμα των μεσαιωνικών προλήψεων να επιβληθώ τέλος σε όλη την Ελλάδα.

Και τώρα, και μόνον τώρα μπορούμε να πούμε ότι έχουμε έμπρός μας τα στερεά θεμέλια εκπαιδευτικού προγράμματος, που στηρίζονται στη σύγχρονη, στη δική μας πραγματικότητα.

*

Το ξέρω ότι με τη γλωσσική κυρίως μεταρρύθμιση, στην πιο στενή της έννοια, γεννήθηκαν και θα γεννηθούν άκόμενη πολλές άπορίες, που ζητούν άμεση τη λύση τους. Αναφέρω μόνο μία, την πιο σημαντική για την κοινωνική της ιδίως άποψη: Μετά την εισαγωγή της δημοτικής, ή καθαρεύουσα δε θα διδάσκειται πια στο δημοτικό σχολείο;

Φυσικά όσο κρατεί ή τωρινή διγλωσσία, που τη λύση της έρχεται πια να υποδοηθή και ή παιδεία, θα διδάσκειται και ή καθαρεύουσα στην πιο άπλή της φάση. Άλλά θα διδάσκειται έτσι, ώστε και τ' αποτελέσματα που έχει ή σημερινή διδασκαλία της, και μάλλον ή άμεση από την 1. του δημοτικού, να λείψουν, και τ' αποτελέσματα ως προς τη γνώση της να είναι καλύτερα άπ' ότι παρουσιάζονται σήμερα.

Πώς τώρα θα κατορθωθώ αυτό, όταν στηριχτούμε στη δημοτική, το μόνο γλωσσικό όργανο που μπορεί να κατέχει τελείως ο άπόφοιτος του δημοτικού, ποιό χρόνο θ' αρχίσει ή διδασκαλία της και με ποιά μέθοδο θα γίνει, είναι ζήτημα που με τόσα άλλα σχετικά θα εξεταστή στον ειδικό κύκλο των μαθημάτων.

V

Αυτή, κύριοι, είναι ή ουσία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Ύστερα από αιώνα δλόκληρο τώρα μόλις άνοίγεται ο δρόμος που μπορεί να μας φέρη στο δικό μας, το άληθινά έθνικό σχολείο του μέλλοντος.

Για να πλησιάσουμε όμως στο ιδανικό αυτό σχολείο, χρειάζεται εκτός από τη νομοθετική και την άλλη εργασία που άρχισε τα τελευταία χρόνια να γίνεται στο εκπαιδευτικό κέντρο, χρειάζεται ακόμη επιστημονική εργασία μεγάλη, πολυμερέστατη και μακρόχρονη.

Αν η νεοελληνική ζωή είχε μελετηθεί τόσο, ώστε να δώσει τα στερεά θεμέλια για το νέο σχολείο, μένουν ακόμη πολλές εκδηλώσεις της ζωής μας αμελέτητες, και η ανάγκη της μελέτης αυτής είναι πια επιτακτική.

Ορίζουμε ότι τα προγράμματα θα βασίζονται στο νεοελληνικό πολιτισμό. Από τον πολιτισμό αυτό μόνο μέρη έχουν ερευνηθεί, και αυτά πάλι πολύ από γενική, και όχι ειδικά από την εκπαιδευτική τους άποψη. Έτσι κατέχομε τους δημοτικούς μας θησαυρούς και τη δημιουργική νεοελληνική λογοτεχνία, αλλά για την επιλογή και τη σχολική τους χρησιμοποίηση χρειάζεται έρευνα από εργάτες πολλούς. Κατέχομε τη δημοτική γλώσσα και τους νόμους της, έχουν μελετηθεί μερικά προβλήματα σχετικά με τη χρησιμοποίησή της στο σχολείο, μα και πόσα άλλα δε μένουν ακόμη ανεξερεύνητα.

Η δημοτική μας μουσική, ή δημοτική αρχιτεκτονική και διακοσμητική τέχνη, το δημοτικό παιχνίδι και τόσα άλλα, που θα δώσουν στο δικό μας σχολείο χίλια δυο πραγματικά μορφωτικά στοιχεία, είναι ακόμη αμελέτητα, και τα περισσότερα όχι μόνο σχετικά με την παιδεία, αλλά και γενικά. Το ίδιο και ο φυσικός μας κόσμος.

Η νεοελληνική κοινωνία, αν εξετάστηκε ως προς τη νέα σχολική οργάνωση, παρουσιάζει ακόμη πολλές απόψεις χρησιμώτατες για το σκοπό μας, που ζητούν την επιστημονική τους έρευνα. Αίνιγμα τέλος μένει το ύλικό, που έχει να μορφώσει το σχολείο, το ελληνόπουλο, με τη φυσιολογία του, την πνευματική και την ψυχολογική του ατομικότητα.

Από τα λίγα αυτά βλέπετε ότι έχουμε τόσα θέματα, που χρειάζονται εργάτες και συνεργάτες πολλούς, και τέτοιους κατ' εξοχήν ο δασκαλικός κόσμος μπορεί και πρέπει να δώσει. Γιαυτό όμως είναι ανάγκη να μορφωθεί σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις και το νέο περιεχόμενο, και ν' αποκτήσει την ικανότητα για τέτοια δημιουργική εργασία.

Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μας δίνονται οι δροι για να δημιουργήσουμε δική μας, νεοελληνική παιδαγωγική κίνηση και παράδοση. Αυτή αν θα έχη πάντοτε τους δημιουργούς της στους λίγους, το φορέα της όμως θα τον βρή, πρέπει να τον βρή σε όλ-

κληρες τάξεις από εργάτες και συνεργάτες, σε όλκληρο το δασκαλικό κόσμο.

*

Περισσότερο όμως από τη δημιουργική αυτή εργασία προέχει σήμερα κάτι άλλο, που ανάγκη να πραγματοποιηθεί άμεσα. Η ιδεολογία που έχει εμπνεύσει τη νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, είναι όλως διόλου αντίθετη με την ιδεολογία που επικρατούσε ως τώρα, και που σύμφωνα μ' αυτή μορφώθηκε το διδακτικό προσωπικό.

Αν πολλά ζητήματα μένουν ακόμη αμελέτητα, ιδίως από την παιδαγωγική τους άποψη, ο ιστορικοφιλολογικός και ο γλωσσικός κόσμος που έδωσε τη βάση στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, έχουν καθώς είπα ερευνηθεί και σε λεπτομέρειες ακόμη. Ο κόσμος αυτός στους πάλι πολλούς Σας είναι άγνωστος.

Και όμως μ' αυτόν έχετε αρχίσει να εργάζεστε στο σχολείο με τα νέα διδακτικά βιβλία, και χρόνο με το χρόνο το νέο και άγνωστο ύλικό θα προβάλλη αφθονώτερο.

Γιαυτό θεωρήθηκε απαραίτητο να γνωρίσετε το ύλικό αυτό όσο μπορεί διεξοδικότερα και συστηματικότερα. Και οι κύκλοι των μαθημάτων που θα γίνουν φέτος, σ' αυτή κυρίως την άμεση επιτακτική ανάγκη της μεταρρυθμίσεως και του διδακτικού προσωπικού έρχονται ν' ανταποκριθούν.

Ποιό θα είναι το περιεχόμενο και ο κύκλος των μαθημάτων, το βλέπετε τώρα μόνοι Σας:

α) Το διδακτικό προσωπικό πρέπει για να διδάξη καλά τη νεοελληνική γλώσσα, να τη νιώσει ως το φυσικό και αναγκαίο φορέα της νεοελληνικής φιλολογίας και ζωής, πρέπει να τη γνωρίσει στην ιστορική της εξέλιξη, και να μάθει τα φαινόμενα και τους νόμους της, καθώς και τα προβλήματα τα σχετικά με τη σχολική της χρησιμοποίηση.

β) Πρέπει να γνωρίσει την παλαιότερη και νεώτερη πνευματική και λογοτεχνική κίνηση του νέου ελληνισμού στην ολότητά της και στην ιστορική της εξέλιξη, και να γνωρίσει προπάντων και να αισθανθεί την κίνηση που κατ' εξοχήν καθρεφτίζει το χαρακτήρα και τη δημιουργικότητα της φυλής μας. Όχι μόνο τους δημοτικούς θησαυρούς, αλλά και την έντεχνη λογοτεχνία στην εξέλιξή της και τους αγώνες της προς τη λογία παράδοση.

Και αυτά με την προσπάθεια να συνεξετάζονται όλα δημιουργήματα του νεοελληνικού πολιτισμού έχουν μελετηθεί και μπορούν να

φωτίσουν καλύτερα την εικόνα μιας εποχής: έτσι έργα π.χ. όπως «τὸ κρυφὸ σχολεῖο», «ἡ παραμυθού», «ὁ μικρὸς σοφὸς» τοῦ Γκίτζη κ. ἄ. δὲ θὰ μείνουν ἀνεξέταστα.

γ) Γιὰ νὰ καταλάβετε ὅμως βαθύτερα τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ νὰ ἐργαστῆτε γονιμότερα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς, εἶναι ἀκόμη ἀπαραίτητο νὰ γνωρίσετε τίς νέες παιδαγωγικὲς καὶ κοινωνιολογικὲς ἀπόψεις ποὺ παρουσιάζουν τὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς, ἀπόψεις ποὺ ὠδήγησαν στὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς παιδείας μας.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ καρποφορήσουν τὰ μαθήματα πρέπει νὰ συνοδεύονται μὲ φροντιστηριακὲς ἀσκήσεις, ὅπου θὰ ἐμπεδωθοῦν καὶ θὰ κατανοηθοῦν βαθύτερα οἱ γνώσεις καὶ θ' ἀσκηθοῦν οἱ ἀπαραίτητες δεξιότητες. Γιαυτὸ παράλληλα μὲ κάθε μάθημα θὰ γίνεται καὶ ἓνα γενικὸ φροντιστήριον.

Ἐξίσου ὅμως ἐπιτακτικὴ εἶναι, καθὼς εἶπα, καὶ ἡ ἄλλη ἀνάγκη, νὰ μορφωθοῦν δηλαδὴ συνεργάτες ποὺ θὰ δουλέψουν δημιουργικὰ στὰ τόσα προβλήματα τῆς νεοελληνικῆς ἀγωγῆς. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ θὰ γίνουν σὲ λίγο, δύο πρὸς τὸ παρὸν εἰδικὰ φροντιστήρια, ἓνα γλωσσικὸ καὶ ἓνα φιλολογικὸ, ὅπου θὰ φοιτοῦν μόνο προαιρετικὰ ὅσοι θέλουν νὰ μορφωθοῦν εἰδικότερα σ' ἓνα ὄρισμένο κλάδο.

VI

Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν φετινῶν μαθημάτων.

Εἶναι ὁ πρῶτος σπóρος, ποὺ μαζί μὲ τὴν πλατιὰ ἀναμορφωτικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχίσει νὰ γίνεται ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸ κέντρο, θὰ συντελέσῃ στὴν ποθητὴ ἀλλαγὴ, στὴν ἀνανέωση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Τὸ ξέρω ὅτι μερικοὶ θὰ κινήσουν δὺσπιστα τὸ κεφάλι τους: Ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἔχομε ἀκόμη τὰ πιὸ στοιχειώδη, σχολικὰ κτίρια, σχολικὰ ὄργανα καὶ σκεύη, τὸ πρῶτο ὕλικό, τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ κάθε κανονικὴ λειτουργία σχολείου. Αὐτὰ νὰ διορθωθοῦν πρῶτα καὶ ὕστερα τ' ἄλλα.

Ἄν σὲ ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες ποὺ εἶχαν ν' ἀντικρύσουν βουνὰ ἀπὸ προλήψεις, μικροφιλοδοξίες καὶ οικονομικὰ συμφέροντα, κάθε ἀτομικὴ ἢ μικρομαδικὴ προσπάθεια ἀναγκαζόταν συχνὰ νὰ γονατίζει ἔμπρὸς στὴ φορὰ καὶ στὴ δύναμη τῶν πραγμάτων, σὲ ἑλλείψεις ὑλικῆς ποὺ τὴ σημασία τους τὴν ἀναγνωρίζῃ ὅλη ἡ κοινωνία, μπορούσε

ἡ ὁμαδικὴ προσπάθεια ἀνετα νὰ ὑψωθῆ ἀπάνω ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ νὰ ἐπιβληθῇ.

Γι' αὐτὸ ὅμως χρειάζοταν ἐντονη ἐνέργεια, καὶ αὐτὴ μόνον ἀπὸ τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους μπορούσε καὶ ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Καὶ οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφερόμενοι, Ἔσείς, τόσο μεγαλύτερη ἐπιβολὴ θὰ εἶχατε, ὅσο πιὸ στενά ἐνωμένοι θὰ παρουσιάζεστε.

Υπάρχουν χιλιάδες δημοδιδάσκαλοι ποὺ θ' ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα καὶ τὰ πιὸ φωτισμένα σωματεῖα. Καὶ ὅμως πότε παρουσιάστηκατε ἔτσι ἐνωμένοι καὶ μιλήσατε στὴν κοινωνία καὶ στὴν πολιτεία τὴν ἀπλή καὶ φωτεινὴ γλώσσα τῶν πραγμάτων;

Πότε τοὺς εἶπατε: στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πιὸ πολὺ στὴν γειτονικὴ μας πόλη, τὰ περισσότερα σχολεῖα εἶναι φυλακὲς βρώμικες;

Μέσα στὴν πρωτεύουσα τρεῖς χιλιάδες παιδιὰ στέκονται ὀρθία ἢ κάθονται χάμω γιὰτὶ θρανία δὲν ἔχομε;

Τὰ περισσότερα θρανία εἶναι στρεβλωτήρια γιὰ τὰ σώματα τῶν παιδιῶν Σας, καὶ σὲ τόσα σχολεῖα γράφομε στοὺς τοίχους καὶ στὶς πόρτες, γιὰτὶ πίνακες δὲν υπάρχουν;

Ἄν γιὰ πράγματα ποὺ ὀλοὶ τὰ καταλαβαίνουν, τοὺς μιλοῦσατε ἔτσι, ὄχι ὡς ἄτομα ἀλλὰ ὡς σωματεῖο, καὶ μὲ τὴν πίστη, τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ὁπομονή σας κάνετε καὶ πολιτεία καὶ κοινωνία νὰ ἰδῆ στὸ σωματεῖο σας τὸ φορέα ἰδανικῶν, ἀπὸ χρόνια τώρα δὲ θὰ εἶχαμε τὴν σημερινὴ κατάσταση τῶν σχολείων καὶ τὴ φριχτὴ τους γύμνια. Γιατὶ ἡ ἀγαθὴ θέληση δὲν ἔλειψε ποτέ, τῆς ἔλειψε μόνον ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀντοχή, ποὺ ἡ δικὴ σας ὁμαδικὴ καὶ ἐντατικὴ ἐνέργεια μπορούσε νὰ σφυρηλατήσῃ.

Καὶ ἡ τέτοια ὁμαδικὴ καὶ ἐντατικὴ ἐνέργεια, ἐνώνοντας μὲ εἰλικρίνεια τὸν ἰδανισμό μὲ τὸν πραγματικισμό, δὲ θὰ σας ἀφήνε τόσα χρόνια στὴν ὑλικὴ κατάσταση ποὺ βρίσκεται ὁ κλάδος μας.

Ἄν ἔγιναν λιγοστὲς προσπάθειες ὡς τώρα νὰ ἐνωθῆτε, οἱ προσπάθειες αὐτὲς ἦταν ἀδύναμες, γιὰτὶ περιωρίστηκαν στὸ οικονομικὸ ζήτημα καὶ σκόνταβαν σὲ μικροφιλοδοξίες γιὰ τίτλους. Πικρὴ βέβαια ἡ ἀλήθεια, πρέπει ὅμως, κύριοι, νὰ λέγεται μὲ εἰλικρίνεια, γιὰτὶ μόνον μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν εἰλικρίνεια μπορεῖ νὰ ἔχωμε πρόοδο.

Στὴν οικονομικὴ ἀνύψωση τοῦ δασκαλικοῦ κλάδου ἔχομε μιὰ ἀπὸ τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν κανονικὴ λειτουργία τῶν σχολείων, καὶ πιὸ πολὺ γιὰ τὴν ριζικὴ ἀναμόρφωση τῆς παιδείας. Μόνον ἄτομο μὲ ψηλὰ σηκωμένο τὸ κεφάλι μπορεῖ ν' ἀναθρέψῃ ἀτο-

μικότητες με κεφάλια ύψωμένα προς το φως και την αλήθεια, ατομικότητες με υπερηφάνεια και αυτοκυριαρχία. Ἡ ἀνάγκη μας γέρνει συχνά προς τὰ κάτω, χαμηλά: «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής».

Κάποια ἀρχὴ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνύψωση γίνεται τώρα ἀπὸ κυβέρνησιν ποὺ συνδέει τὴν ἰδεολογία μὲ τὸν πραγματικισμό. Γίνεται ὁμως μαζί με τὴν κρατικὴ βούλησιν καὶ τὴν προσπάθειαν ν' ἀνοιχτῆ ὁ δρόμος πρὸς τὸ ἀληθινὰ ἔθνικὸ σχολεῖο τοῦ μέλλοντος.

Ἔτσι οἱ δικές Σας ὑποχρεώσεις εἶναι μεγάλες. Ἐνωθῆτε ὄχι μόνον μὲ τὰ δεσμὰ τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ δεσμὸ τοῦ μεγάλου ἰδανικοῦ.

Ἐλλείψετε ὕλικές ὅπως τὰ κτίρια καὶ ἡ γύμνια τους σὲ λίγα, σὲ ἐλάχιστα χρόνια πρέπει νὰ λείψουν.

Ἐνισχύσετε τὴν κυβερνητικὴ βούλησιν ποὺ ὑπάρχει, μὲ τὴν πίστη, τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ὑπομονὴ σας.

Πῶς πολὺ ὁμως ὄψωθῆτε πρὸς τὴν ἰδεολογία, καὶ ζητήσετε τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ψυχικὴ σας ἀλλαγὴ, τὴν ἐσωτερικὴ ἐπανάστασιν.

Ἡ πολιτεία γιὰ πρώτη φορὰ Σας δίνει τὰ μέσα ποὺ διαθέτει καὶ τὴν ἐλευθερίαν Σας. Κατακτήσετε τὴν ἐλευθερίαν καὶ δημιουργήσετε Σεις ἀφθονώτερα τὰ μέσα.

Ὅχι μοιρολάτρες, ἀλλὰ δημιουργοὶ τῆς μοίρας Σας, μίας μοίρας ὁμως ποὺ νὰ κρατῆ στὸ χέρι τὴ λαμπάδα μὲ τὸ ζωογόνο φῶς.

Ἀνοίγεται ὁ δρόμος πρὸς τὸ σχολεῖο, ποὺ στηριζόμενον στὴν ἑλληνικὴ ἀλήθεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ άτομο, τὴν κοινωνία καὶ τὸ δικό μας πολιτισμό, ἔχει ἀκόμη νὰ ὑπηρετήσῃ παράλληλα μὲ τὴν παιδείαν ξένων πολιτισμένων λαῶν, τὴν ἀνθρώπινη ἀλήθεια καὶ γενικὰ τὸν ἄνθρωπο.

Εἶστε, κύριοι, πρέπει νὰ εἶστε φορεῖς μεγάλων ἰδανικῶν.

2. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΝ

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ*

Κύριοι συνάδελφοι,

Ἐδῶ κι ἑκατὸ χρόνια, κατὰ τὰ 1800, βλέπομε τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ νὰ παρουσιάζῃ μιὰ ξεχωριστὴ φάσιν τῆς ἱστορίας της. Ἐτοιμάζεται γιὰ τὴν Ἐπανάστασιν γιὰ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν τούρκικην σκλαβιά. Μὰ καὶ συγχρόνως ἀγωνίζεται ν' ἀφήσῃ τὸν πνευματικὸ τῆς μεσαιῶνα, καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ ὅτι αἰῶνες πρὶν εἶχαν κατορθώσει οἱ λαοὶ τῆς ἑσπερίας: τὴν πνευματικὴ τῆς ἀναγέννησιν.

Βλέπομε τὴν ἀστικὴ τάξιν νὰ γίνεται, μὲ τὴ ναυτιλία καὶ μὲ τὸ ἐμπόριον, πλοῦσιαν καὶ δυνατήν ἡ ἀνάγκη τῆς παιδείας νὰ γίνεται κάπως περισσότερο αἰσθητὴ. Στὴ λογοτεχνία φανερώνονται οἱ πρῶτες, δειλὲς ἀκόμη, προσπάθειες τῆς τέχνης. Ἐπιστημονικὴ σκέψιν καὶ ζωὴ δὲν ἔχομε ἀκόμη, τὴν ἑλλειψίν ὁμως αὐτὴ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀναπληρώσουν μὲ τὸ κυριώτερό της ἀντίρροπον μὲ ἀφθονες μεταφράσεις ἔργων ξένων καὶ ἀρχαίων.

Ὅλ' αὐτὰ, καὶ ἰδίως οἱ πολυάριθμες προσπάθειες γιὰ νὰ διαμορφωθῇ καὶ καθιερωθῇ μιὰ ἔθνικὴ γραπτὴ γλῶσσα — τὸ πρῶτον αὐτὸ καὶ ἀπαραίτητον στοιχεῖον πολιτισμοῦ ἔθνικοῦ — δείχνουν πόσον εἶχε δυναμώσει καὶ ὀριμάσει στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ συνείδησιν γιὰ τὴν ἔθνικὴ ἐνότηταν, ποὺ θὰ προετοίμαζε καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ γένους.

Ἐλεῖπε λοιπὸν ἀκόμη, στὰ 1800, ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἀπὸ τὸ ἔθνος μας; Ἡ φυλὴ ποὺ μὲ τόση ζωτικότηταν εἶχε κατορθώσει ν' ἀντισταθῇ

* Εἶναι τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆ σειρά τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων τῶν Ἀνωτέρων Ἐποπέτων ποὺ ἔγιναν τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1918 πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηνῶν. Ἔγινε στίς 7 Μαρτίου, στὴν αἴθουσαν τῆς ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ λαοῦ.

Ἀημοσιεύεται ἔδῳ χωρὶς προσθήκης. Περισσότερες λεπτομέρειες καὶ ἀφθονες σημειώσεις θὰ καταχωριστοῦν σὲ μιὰ ἀναλυτικότερη μελέτη γιὰ τὴ σχολικὴ μας γλῶσσα καὶ τὴν ἱστορίαν της ποὺ ἐτοιμάζεται.

για αιώνες σε επιδρομές και κατακτήσεις, ή φυλή που ακριβώς στα χρόνια της σκλαβιάς είχε δημιουργήσει την απaráμιλλη δημοτική της ποίηση, δεν είχε λοιπόν κατορθώσει να καλλιέργησε τη νέα της γλώσσα, ώστε να γίνει αξιόλογο οργανο του πολιτισμού που θα έπαιρνε από τη δύση, και πρώτα πρώτα, του πολιτισμού που ή ίδια θα δημιουργούσε, που έπρεπε να δημιουργήσει;

Η γλώσσα αυτή υπήρχε. Ήταν ακριβώς η γλώσσα των δημοτικών παραδόσεων, ή γλώσσα του ελληνικού λαού, καθώς είχε διαμορφωθεί σε τόσους πολυκύμαντους αιώνες εθνικής ιστορίας: και συναυξημένη, ζυμωμένη με τις περιπέτειες και με τη ζωή, με τις αναμνήσεις και με τις ελπίδες, με την ψυχή και με τη δημιουργική δύναμη του έθνους, από καιρό περιμένε να της δώσουν τη θέση που της ανήκει στην οικονομία της ζωής ενός σύγχρονου πολιτισμένου λαού.

Ήταν ή γλώσσα αυτή, καθώς έγραφε ίσια ίσια στα χρόνια εκείνα, ένας άλλος σοφός, «γλώσσα αξιοσημείωτη για όλα, πλούσια... διάφανη... εύλυγιστη... αρμονική. Είναι εφάμιλλη με όποια ευρωπαϊκή γλώσσα και αν τη συγκρίνωμε: μόνο από τ' αρχαία ελληνικά μπορεί να φανη κατώτερη... Και δώ δε βρίσκεται ή αιτία στα πράγματα, όσο στα περιστατικά. Άς ξαναγίνουν οι Έλληνες έθνος, άς αποκτήσουν το έθνος συγγραφείς ικανούς να διδάξουν κάτι σπουδαίο και ωφέλιμο, συγγραφείς που να αισθανθούν πως ή δόξα και ή ευημερία της πατρίδας τους από δώ και μπρός βρίσκεται μπροστά κι όχι πίσω, στην τωρινή φορά των πραγμάτων και όχι σε μάταιες προσπάθειες να γυρίσουν πίσω, και γλήγορα θα γίνουν τα νέα ελληνικά γλώσσα, που χωρίς να μοιάζει με τ' αρχαία περισσότερο από τώρα, δε θα έχη τίποτε να τους ζηλέψη».

Άληθινά, το μόνο που έλειπε από τη νέα γλώσσα ήταν ίσια ίσια ή πρακτική καλλιέργεια, και ή καλλιέργεια της έλειπε γιατί οι λόγιοι, οι γραμματισμένοι, είχαν περιφρονήσει ως ποτε την εθνική γλώσσα, την «χύδην, καθώς την έλεγαν, και αγοραίαν διάλεκτον», και δεν ήθελαν να τη μεταχειριστούν για καμιά ανώτερη πνευματική ανάγκη, ούτε στην τέχνη ούτε στην επιστήμη — ούτε στην παιδεία.

Άν όμως για δύο χιλιάδες σχεδόν χρόνια το έθνος δεν είχε κατορθώσει να ξεφύγη το σκόπελο της διγλωσσίας και ν' αφήσει αποφασιστικά το μάταιο ιδανικό του άτικισμού, και είχαν αποτύχει ως τότε οι διάφορες προσπάθειες για να γραφή συστηματικά ή σύγχρονη γλώσσα: αν ή γλωσσική αναγέννηση που είχαν γιορτάσει σιγά σιγά — μεταξύ του 1300 και του 1700 — έλοι οι λαοί στη δύση,

έπειτα από αγώνες και εργασία αιώνων για την κοινωνική τους εξέλιξη και την πνευματική τους ελευθερία, είχε αφήσει την ελληνική φυλή, μόνη σχεδόν, πολύγλωσση και άγλωσση: αν εθνική παιδεία και μόρφωση λαϊκή έμεναν ακόμη σε κατάσταση πρωτόγονη, γιατί καθώς παρατήρησε, κατά τα 1550 ο πρώτος συντάκτης νεοελληνικής γραμματικής, ο κερκυραίος Σοφριανός, της έλειψε το απαραίτητο οργανο, ή απλή γλώσσα, «δπου και οι γυναίκες να την γρικούν», στη συνείδηση των φωτισμένων λογίων έλο αυξάνουν οι άμφιβολίες για τη χρησιμοποίηση της αρχαίας ελληνικής και παρουσιάζεται πιά επιτακτική ή ανάγκη να λυθή το πρόβλημα που κληρονόμησε το σκλαβωμένο έθνος από το μεσαίωνα του. Και το ζήτημα, με ποιά γλώσσα θα μορφωθεί ο άμόρφωτος λαός, ή, καθώς είπε ο Σοφριανός, «με ποίον τρόπον ήθελεν διορθωθή το πάθος τουτο της άπαιδευσίας και να γυρίσουν εις το καλόν» βρίσκεται στο κέντρο των πνευματικών αγώνων τα τελευταία τριάντα χρόνια πριν από το Εικοσιένα, την ίδια εποχή που και ή παιδεία αρχίζει ν' αξιώνη λαϊκότερο χαρακτήρα.

*

Και όμως το ζήτημα αυτό δεν είχε ακόμη ωριμάσει, ώστε να λυθή όπως έπρεπε, καθώς το άπαιτούσε το πραγματικό συμφέρον του έθνους.

Μέσα σε άκαθόριστη και άμορφη ακόμη κοινωνική εξέλιξη και διαμόρφωση, και σε πνευματική ζωή φτωχή, βασιλεύει ή γλωσσική πρόληψη λογικισμός που δεν μπορούσε να καταλάβη την ανάγκη και τη σημασία πολιτισμού που να εκφράζεται στη δική του γλώσσα με τη δική της μορφή. Με τα μάτια γυρισμένα πίσω, στον ελληνικό πολιτισμό το δημιούργημένο δύο χιλιάδες χρόνια πρωτότερα, εξακολουθεί να βλέπει μέσα στη γλωσσική μορφή μιας κλασικής άληθινά φιλολογίας τύπους γραμματικούς — κάποτε και μόνο αυτούς — άμετάδλητους, έξω από τόπο και χρόνο, που δέσμευαν για πάντα την έκφραση, τη δημιουργία και την παιδεία της ελληνικής φυλής.

Η φωνή λίγων φωτισμένων, που προσπαθούν να δημιουργήσουν μια νέα λογοτεχνία και που συνηγορούν για τη ζωντανή γλώσσα και τα δικά της, μένει χωρίς απήχηση: ή μεγάλη μάζα του έθνους, άμόρφτη ακόμη, είναι άδιάφορη σε ζήτημα τόσο εθνικό, που κυρίως κατά το δικό της συμφέρον και τη δική της θέληση έπρεπε να κανονιστή. Έτσι, ούτε γενικά κατορθώθηκε να βρουν στο γλωσσικό

ζήτημα τῆ σωστή του λύση, οὐτε καὶ μέσα στὴν ἐκπαίδευση μπό-
ρεσε νὰ πάρη ἢ σχολικὴ γλῶσσα τὸν τύπο ποῦ ἦταν ἀνάγκη νὰ ἔχη.

Οἱ περισσότεροι λόγιοι νόμιζαν πὼς τὰ σχολεῖα εἶχαν νὰ μάθουν
στοὺς τροφίμους τῶν τ' ἀρχαῖα, τὴ μόνη γλῶσσα ποῦ θὰ ἔδινε ἀλη-
θινὴ παιδεία καὶ τὴν ἀρχαία δόξα στὸ ἑλληνικὸ γένος. Στὴν Κέρ-
κυρα βλέπομε νὰ γίνονται διαγωνισμοὶ μαθητικοί, μὲ βραβεῖα γιὰ
κείνους ποῦ θὰ ἔγραφαν καλύτερα τὴ γλῶσσα, καὶ μιὰ βραβευμένη
μαθητικὴ μελέτη, ἀπὸ τὰ 1811, «Αὐτοσχέδιον πόνημα τῆς ἑλληνικῆς
γλώττης περὶ», διακηρύσσει ὅτι πρέπει «ἀποδοκιμασθῆναι τὴν λεγο-
μένην γραμμικὴν γλώτταν, ἥτις κέχρηται... τῷ εἶναι ἀντι ἐστί, τῷ
νὰ ἀντι τοῦ ἔνα... καὶ εἰσαχθῆναι φράσιν ἑλληνικὴν κατὰ σμικρὸν ἐν
ταῖς συνδιαλέξεσι». Σ' ἓνα ἄλλο σχολεῖο, στὴν ἄλλη ἀκρὴ τοῦ ἑλλη-
νισμοῦ, στὶς Κυθωνίες, ὁ σύλλογος ὁ ἴδιος τῶν διδασκάλων καταρ-
τίζει ψήφισμα γιὰ ν' ἀποκηρύξη τὴ μητρικὴ γλῶσσα, «ὡς πάντῃ
ἀνοίκειον τοῖς τῶν ἑλλήνων ἐκείνων ἀπογόνοις». «... Δεδόχθαι,
λέγει, πᾶσιν ἡμῖν νόμον εἰσενεγκεῖν, ὥσθ' ἦνικ' ἂν συνῶμεν ἑλληνιστὶ
πάντας ἡμᾶς συνδιαλέγεσθαι».

Ἄδικα ἔγραφε ἤδη στὰ 1791 ὁ ἱεροδιάκονος Κωσταντᾶς: «Τὸ
πρῶτο καὶ φυσικὸ μάθημα τῶν νέων πρέπει νὰ εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς
μητρικῆς τῶν γλῶσσας... Ὅσο καταφρονοῦμεν τὴ γλῶσσαν μας
θέλομεν μείνει ἀμαθεὶς καὶ δυστυχεῖς». Ἄδικα ξανάγραφε ἀργότερα
ὁ Κοραΐης: «Τὸ κοινὸν ἰδίωμα δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητον ὡς
προσεύδουν οἱ μωροὶ... Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πλέον ἀναπαλ-
λοτριώτα τοῦ ἔθνους κτήματα... Ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους μετέχουν
μὲ δημοκρατικὴν ἰσότητά. Κανεὶς... δὲν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ λέγῃ
πρὸς τὸ ἔθνος, οὕτω θέλω νὰ λαλῆς, οὕτω νὰ γράφῃς». Πρὶν ἀπὸ
τὸ Εἰκοσιένα, μὲ τὴ μετριοπάθεια τοῦ Κοραΐ καὶ τὴ φωτεινὴ του
ἀξίωση γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ στὴ δημοτικὴ παιδεία καὶ στὴ
γραπτὴ γλῶσσα, εἶχε κατορθωθῆ γιὰ μιὰ στιγμὴ μὲ τὴν ἐπίφαση
τοῦ συμβιβασμοῦ νὰ σταματήσουν οἱ χιμαιρικὲς υπερβασίεις τῆς μεγά-
λης πλειοψηφίας τῶν λογίων. Οἱ πολῦτιμες συμβουλές του εἶχαν
ὅμως λησμονηθῆ μόλις ἡ ἐπανάσταση τελεῖσσε.

Τ' ὄνειρο τῆς ἐλευθερωμένης πατρίδας ἐμοιάζε νὰ δικαιώνη καὶ
τὰ τολμηρότερα σχέδια, καὶ τὴ στιγμὴ ποῦ οἱ λόγιοι, δικαί μας καὶ
ξένοι, περίμεναν νὰ φανερωθῆ πάνοπλη ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, μπόρουσε
νὰ μὴν ξαναζωντανεῖ γλήγορα ἢ σιγὰ ἢ ἀρχαία γλῶσσα, ποῦ δὲν
εἶχαν κατορθώσει μεμιάς νὰ τὴν ἀναστήσουν; Ἐφτανε γι' αὐτὸ νὰ
μὴν ἐνικούσε ἡ γνώμη τῶν ἀμαθῶν ἔφτανε, καθὼς ἔλεγε μὲ ἄλλους

πολλοὺς ὁ Δούκας, ἱερωμένος ἐκλεκτός, ἀπὸ τοὺς πιὸ θερμουργοὺς
ὁπαδοὺς τοῦ καθαρισμοῦ, νὰ συνηθίζωνται οἱ νέοι στὰ σχολεῖα νὰ
μιλοῦν ἑλληνικά, ἱμάτιον, χιτῶν, ὑπόδημα, ἀναξυρίς... Ἐφτανε οἱ
λέξεις αὐτές, μαζὶ μὲ τοὺς ἀρχαίους γραμματικὸς τύπους καὶ τὴν
ἀρχαία σύνταξη νὰ διαδοθοῦν ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν γραμματισμένων
σιγὰ σιγὰ καὶ στὴ γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, γιὰ νὰ ξαναπάρῃ
ἡ βάρβαρη γλῶσσα τοῦ ἀγράμματος λαοῦ τὴν ἀρχαία τῆς εὐγένεια
καὶ λαμπρότητα, καὶ νὰ ἠθικοποιηθῆ καὶ ν' ἀναγεννηθῆ ὁ μικρὸς
λαὸς μὲ τὴ μεγάλη ἱστορία.

Γιατὶ δὲ λείπει ἀπὸ τὴ μεγάλη πατριωτικὴ ψυχὴ τοῦ Δούκα ἡ
συνείδηση γιὰ τὴ χαμηλὴ θέση ποῦ βρίσκεται ὁ λαὸς του. Μὲ θλίψη,
μὲ πόνο μᾶς περιγράφει τὴ σύγχρονη κατάπτωση: «Ὁ λαὸς ἀπαί-
δευτος, οἱ ἱερεῖς ἀμαθεῖς, ἡ ἐκκλησία οἶκος ἐμπορίου. Θυμίαμα βδε-
λυγμία μοι ἐστί: νηστεῖαν... καὶ τὰς ἐορτὰς ὁμῶν μισεῖ ἢ ψυχὴ μου.
Τὸ εὐαγγέλιον ἀργεῖ: ἡ πονηρία τιμᾶται: τὸ πάθος ἀνθεῖ: ἡ ἀρετὴ
ἐμαράνθη: εἴ τι σεμνόν, εἴ τι δίκαιον, εἴ τι ἀγνόν, εἴ τι
προσφιλές, εἴ τι εὐφημον, πάντα ἀπονεκρῶται καὶ πεπιάτῃται».

Εἶχαν βέβαια δίκαιο ὁ Δούκας καὶ οἱ σύγχρονοὶ τοῦ λόγιοι, ποῦ
περίμεναν ἀπὸ μιὰ ἐξυψωμένη παιδεία, νὰ μορφώσῃ καὶ ν' ἀναπλάσῃ
τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ζητοῦν νὰ καθιερωθῆ
γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ μέσα στὸ σχολεῖο ἓνας κοινὸς γλωσσικὸς τύπος.
Ὁ τύπος ὅμως αὐτὸς δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλος, προπάντων γιὰ
τὴ στοιχειώδη μόρφωση, ἀπὸ τὸν τύπο τῆς κοινῆς δημοτικῆς.
Γιατὶ μόνο ἡ λαϊκὴ γλῶσσα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ
στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὡς ὄργανο τῆς διδασκαλίας, γιὰ νὰ μορφώσῃ
τὰ παιδιὰ ἑνὸς λαοῦ, νὰ μεταδώσῃ στὴ νέα ἡλικία τὰ πνευματικὰ
ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ γνωρίσῃ στὸ παιδί τὴ φύση καὶ ν' ἀνα-
δείξῃ τὸν αὐριανὸ πολίτη ἠθικὸ καὶ χρήσιμο στὴν κοινωνία καὶ στὸ
κράτος. Ὅχι ἓνα ἰδίωμα ποῦ θ' ἀντλή τὴ ζωὴ του ἀπὸ τὰ βιβλία
τῶν σοφῶν, καὶ ποῦ ὁ λαὸς θὰ τὸ καταλαβαίνει μόνο ἢ θὰ τὸ μαν-
τεύῃ, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα ποῦ ὁ λαὸς μιλεῖ κι αἰσθάνεται καὶ τὸν συγ-
κινεῖ, ἡ γλῶσσα ποῦ οἱ λέξεις τῆς ἐνώνονται ἀμεσώτατα στὴν ψυχὴ
τῶν μαθητῶν μὲ τις ἀντίστοιχες ἐννοεῖς καὶ παραστάσεις καὶ μὲ τὸ
συναισθηματικὸ τοῦ κόσμου, ἡ γλῶσσα ποῦ βγήκε ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ
λαοῦ, ποῦ ζυμώθηκε μὲ τὴν ἱστορία του καὶ ποῦ καθρεφτίζει καὶ
ἀποτυπώνει τὴ σκέψη καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, μὲ τις παραδόσεις
τῆς καὶ μὲ τὸν ἔθνισμό τῆς: μὲ δυὸ λέξεις ἡ γλῶσσα ποῦ εἶναι δική
του, ἡ δική του, ἡ ἐθνικὴ του γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα αὐτή, ζυμωμένη μετὰ τὰς πρώτας πολυτίμες ἐντυπώσεις τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἡ μητρικὴ τοῦ γλῶσσα, καθὼς τὴ διδάχτηκε στὴν προσχολικὴ περίοδο ἀπὸ τὴ μητέρα του. Κλείνει μέσα της γιὰ τὸ παιδί τὴ στιγμή πού θὰ τὸ δεχτῆ τὸ σχολεῖο, ἐλόκληρο κόσμος ἀπὸ παραστάσεις καὶ αἰσθήματα, πού τὸ σχολεῖο θὰ τὰ κάμῃ περισσότερο συνειδητά, θὰ τ' ἀναλύσῃ βαθύτερα, θὰ τὰ καλλιεργήσῃ καὶ θὰ τὰ συντονίσῃ σύμφωνα μετὰ μιὰ ἀνώτερη κοινωνικὴ καὶ ἐθνικὴ σκοπιμότητα. Κι ἐπειδὴ ἡ κοινὴ λαϊκὴ γλῶσσα ἔχει γιὰ ἕνα λαὸ τέτοια ἐκπολιτιστικὴ σημασία, γι' αὐτό, πάνω ἀπὸ τὰ τοπικὰ ἰδιώματα καὶ μετὰ τὴν ἀναγνώριση καὶ τὸ σεβασμὸ πού τοὺς ἀνήκει, τὸ ἐθνικὸ σχολεῖο θὰ διδάξῃ καὶ θὰ διαδώσῃ τὴν κοινὴ γλῶσσα, καὶ σκοπὸ τοῦ γλωσσικοῦ θὰ ἔχῃ νὰ κάμῃ τὸ μαθητὴ ἱκανὸ νὰ ἐκφράζεται σ' αὐτὴ, νὰ καταλαβαίνει ὅτι εἶναι γραμμένον σ' αὐτὴ, νὰ τὴ μεταχειρίζεται σωστὰ γιὰ νὰ ἐκφραστῆ γραπτὰ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰ καλυτέρὰ της λογοτεχνικὰ μνημεῖα, πού ἀποτυπώνουν σὲ κλασικὴ μορφή τὸν ἐθνισμὸ του καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ του.

*

Ἐνα τέτοιο γλωσσικὸ πρόγραμμα διαγράφεται γιὰ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση καὶ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐφαρμοστὴ καὶ ὅταν ἰδρῦθηκε τὸ ἐλληνικὸ κράτος. Γιὰ κακὴ ὅμως τύχη ὁ δρόμος πού ἀκολούθησαν οἱ λόγιοι ἦταν πολὺ διαφορετικὸς, κι' ἂν ἦταν λάθος ὁ καθαρισμὸς πού μᾶς ὠδήγησε ἔπειτα ἀπὸ πενήντα χρόνια στὸν Κόντο, ἦταν διπλὸ λάθος καὶ πολλαπλὸ, ὅτι ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ πρόγραμμα τῆς παιδείας ἔλειψε ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἐπίγνωση τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν μέσων.

Ἐἶχαν βέβαια δίκαιο οἱ σύγχρονοι τοῦ Δούκα, ὅταν ἀντικρίζοντας τὸ βαρυσήμαντο ζήτημα, τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξύψωση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ συλλογίστηκαν ἀμέσως τὸ σχολεῖο καὶ μέσα στὸ σχολεῖο τὴ γλῶσσα. Καὶ εἶχαν ἀκόμη δίκαιο ἅμα ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν κοινὴ σχολικὴ γλῶσσα νὰ μὴν κρατήσῃ ὅλες τὶς ἰταλοτουρκικὰς λέξεις πού συνηθίζονταν τότε, καὶ πού μαζί μετὰ τὸ νέο ἐλληνικὸ καθιερώσῃ καὶ τὸν καινούριον κόσμον πού θὰ ἔφερνε, φυσικὸ ἦταν καὶ μόνες τοὺς νὰ λησμονηθοῦν οἱ περισσότερες.

Ἐἶχαν ὅμως γελαστῆ ὅταν πίστευαν πὼς γλῶσσα τῆς παιδείας, καὶ μάλιστα τῆς δημοτικῆς, μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ μιὰ ἀληθινὰ λαϊκὴ γλῶσσα.

Γελάστηκαν ὅταν νόμιζαν — καθὼς δὲ τὸ νόμιζε καὶ ὁ Κοραῆς — πὼς ἡ ἀμάθεια καὶ ὁ ξεπεσμὸς τῆς ἐποχῆς τοὺς εἶχε καμιά σχέση

μετὰ τὴ μεταβολὴ πού εἶχε γίνει σιγά σιγά στὴ γλῶσσα τῆς φυλῆς μέσα σὲ δύο χιλιάδες χρόνια, στὴ γραμματικὴ της, στὴ σύνταξη, στὸ λεξιλόγιον, στὶς σημασίες.

Γελάστηκαν ὅταν φαντάζονταν πὼς ἅμα θὰ εἶχε πιά διορθωθῆ ἡ λαϊκὴ γλῶσσα — μετὰ τὴν ἀντικατάσταση κάθε νέου δικοῦ της τύπου καὶ μετὰ τὴν καταπάτηση τῶν γραμματικῶν της νόμων — ὅτι τότε θὰ κατῴρθωναν νὰ διορθώσουν καὶ νὰ κάμουν ἠθικώτερον καὶ πιδμορφωμένο τὸ λαὸ.

Γελάστηκαν ὅταν μαζί μετὰ τὴ γλῶσσα περιφρονοῦσαν καὶ ἐξώριζαν ἀπὸ τὸ παιδαγωγικὸ σχολεῖο τὴν ἀποκλειστικὴν ἔκφραση τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀληθινὰ ἐθνικῶν ἐκπολιτιστικῶν στοιχείων.

Γελάστηκαν τέλος ἅμα ζητοῦσαν, ὅχι νὰ βάλουν ἀμέσως στὴ θέσῃ τῆς περιφρονημένης δημοτικῆς, μιὰ, ὅποια καὶ νὰ εἶναι, καθωρισμένη γλῶσσα, ἀλλὰ προσπαθοῦσαν ν' ἀναστήσουν ἕναν τύπον γλωσσικόν, πού τοῦ εἶχαν ἀρνηθῆ τὴ μοναδικὴν βάση, τὴ ζωὴ στὸ στόμα καὶ στὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ, καὶ πού ἐκρυβε μιὰ τάση ἀκατανίκητη, νὰ πλησιάσῃ ὅσο μπορούσε καὶ ὅλο καὶ περισσότερο, στὴν ἀρχαία ἀττικὴ, πού μετὰ τὴν ἐξαιρετικὴν της φιλολογία εἶχε ὑπερβολικὰ θαμπώσει τὸ νεαρὸ ἔθνος μετὰ τὶς φτωχὰς ἀκόμη δημιουργικὰς δυνάμεις.

Γελάστηκαν ὅμως οἱ λόγιοι, οἱ σύγχρονοι τοῦ Δούκα, καὶ σὲ κάτι ἄλλο: Ὅταν περιμέναν πὼς τὸ πείραμά τους θὰ πετύχαινε τόσο γρήγορα, καὶ ἔμειναν τυφλοὶ στ' ἀποτελέσματα τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ καθαρισμοῦ — ἀποτελέσματα θλιβερά, ὅχι μόνον γιὰ τὴν ἐθνικὴν παιδείαν καὶ τὴ λαϊκὴν μόρφωση μὰ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἴδιαν.

Καὶ ὅμως τὸ πίστευαν: τὸ ἐβλεπαν! «Ἡ γλῶσσα τῆς δυντεῖ φιλοσόφως χωροῦσα προβαίνει ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸ γένος ἀκολουθεῖ ἀπλανῶς μετὰ τὴν πεπείθησιν ὅτι τεύξεταί τοῦ σκοποῦ». Καὶ μετὰ ὑπερηφάνεια ἐβλεπαν τώρα νὰ γράφεται ἔπειτα ἀπὸ τριάντα καὶ εἴκοσι μόνον χρόνια, ὅτι μόλις περιμέναν πρῶτα πὼς θὰ ζωντανέψῃ ἔπειτα ἀπὸ τρεῖς γενεάς.

Καὶ τὸ νεαρὸ κράτος, πού μετὰ τολμηρὰ βήματα προσπαθοῦσε νὰ ὀργανωθῆ καὶ ν' ἀναπτύξῃ τὶς ἐθνικὰς δυνάμεις, ν' ἀφομοιώσῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ συντονίσῃ τὴ ζωὴν του μετὰ τὴ ζωὴν τῶν ξένων λαῶν, ἀναίσθητος στὶς στοχαστικὰς εἰσηγήσεις ἀντρῶν καθὼς ὁ Βηλαράς καὶ ὁ Σολωμὸς, καθιέρωνε γιὰ γλῶσσα σχολικὴν ὅχι τὴ γλῶσσα πού μόνον θὰ κατῴρθωνε νὰ γεννήσῃ ἐθνικὴν παιδείαν, ἀλλὰ ἕνα ἰδίωμα κατὰ μέγα μέρος τεχνητὸ καὶ ἀσημάτιστον, μετὰ ἀρκετὰς παραχωρήσεις ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιον στὴν νέα γλῶσσα, ἀλλὰ μετὰ τὴν

ἀρχαία περίπου γραμματική, και με ἀκαθόριστη συνήθως τὴν ἐσωτερική του ὕψη, τὴ σύνταξη.

Ὁ Κωσταντζάς, ὁ φωτισμένος πρόμαχος τῆς δημοτικῆς ποῦ εἶδαμε, ἔφορος τῆς παιδείας ἐπὶ Καποδίστρια, δὲν κατορθώνει νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιό του και νὰ ὀρίσῃ τὴ δημοτικὴ γιὰ γλῶσσα τῶν νεοσύστατων δημοτικῶν σχολείων. Ἐπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια ἡ βαβαρική νομοθεσία ἐπισημοποιεῖ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Δυόμισυ χρόνια πρὶν ἰδρυθοῦν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ μεσαιωνικὸ δηλ. σχολεῖο γιὰ τὴ στοιχειώδη μόρφωσή, ποῦ οὔτε στὴν ἐσπερία δὲν εἶχε γιὰ γλῶσσα του τὴ γλῶσσα τὴν ἐθνική, δημοσιεύεται, στὶς 6 Φεβρουαρίου 1834, ὁ νόμος «περὶ δημοτικῶν σχολείων» με τὸ ἀκόλουθο 1. ἄρθρο: «Εἰς ἕκαστον δημοτικὸν ἢ τοῦ λαοῦ σχολεῖον, θέλουν διδάσκεισθαι τὰ ἐξῆς: κατήχησις, στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς, ἀνάγνωσις...». Καὶ πάρα κάτω: Οἱ δημοδιδάσκαλοι πρέπει νὰ ξέρουν: κατὰ θεωρίαν και πράξιν τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν και ὀρθογραφίαν. Ἑλληνικὰ δὲν εἶναι ἡ λαϊκὴ γλῶσσα. Ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ ποῦ ζητοῦν ἀπὸ κάθε δημοδιδάσκαλο νὰ γνωρίζῃ κατὰ θεωρίαν και πράξιν, εἶναι ἀπάνω κάτω ἡ ἀρχαία γραμματικὴ. Κάπου κάπου θ' ἀναγκαστῇ νὰ δεχτῇ και μερικὸς νεοελληνικὸς τύπος, ὅ τι ἄλλως ἄλλαξε εἶναι παραφθορὰ και χυδαῖσμός, ποῦ γλήγορα πρέπει νὰ λείψῃ.

Ἔτσι ἐπισφραγίζεται ἡ καταδίκη τῆς δημοτικῆς παιδείας, ὀλόκληρης τῆς παιδείας, και ἀνοίγει στὰ σπλάγχνα τῆς βαθύτατης πληγῆς. Ἡ ἀρχαία γραμματικὴ, κανόνες ποῦ δὲν ἐκφράζουν πιά τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, και ποῦ οἱ δημοδιδάσκαλοι οἱ ἴδιοι, ὅσο και ἂν τοὺς κατέχουν κατὰ θεωρίαν, δύσκολα θὰ τοὺς ἐφαρμόσουν στὴν πράξιν, ὅχι μόνο γίνεται τὸ πρῶτο ἀνέφικτο ἰδανικὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, ἀλλὰ και ἐπιβάλλεται γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἴδια τῆς διδασκαλίας. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ μάθῃ πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ μιλή «καλύτερα». Καὶ ὁ ἄμοιρος ὁ δάσκαλός του εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ συντρίψῃ τὸ ἔργο του γιὰ νὰ διδάξῃ μιὰ γλῶσσα ποῦ και ὁ ἴδιος δὲν τὴ μιλεῖ.

*

Δὲ θὰ σὰς ἐξιτορήσω, κύριοι, ἐδῶ, τίς τύχες τῆς γραπτῆς μας γλώσσας στὸν περασμένο αἰῶνα, μιὰ ἱστορία ποῦ μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σημερινὴ γλωσσικὴ διφύα, τὴ διγλωσσία με τὰ προβλήματά της. Ὅτε μέσα στὴν ἐκπαίδευση θὰ παρακολουθήσωμε τὴν ἀνυπολόγιστη ζημία ποῦ γέννησε ὁ γλωσσικὸς τῆς ἐκτροχιασμός και τὸ

γενικώτερο ἰδεολογικὸ παραστράτημα, καθὼς καθρεφτίστηκε στὸ ἐναρκτήριο μάθημα. Ἀλλὰ και τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ μας σχολεῖου δὲ θὰ τὴν ἐξετάσω, καθὼς διαμορφώνεται, ὅπως προσπαθοῦν νὰ τὴ διαμορφώσουν μέσα σὲ ἐνενήντα χρόνια ἐλευθέρως ζωῆς.

Φτάνει νὰ θυμηθοῦμε πὼς ἀκολουθεῖ τὰ γλωσσικὰ ἰδανικά τῆς κοινωνίας. Ὅτι γιὰ δεκαετηρίδες πολλὲς φιλοδοξεῖ νὰ βοηθήσῃ γιὰ νὰ πλησιάσῃ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ στὴν ἀττικὴ διάλεκτο, και πὼς ἀπομένει ἐπειτα ξεκρέμαστη και χωρὶς βάση, ὅταν ἔπεσε πιά τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐπιστροφῆς. Ἀρκεῖ νὰ γνωρίζωμε ὅτι και τότε ἀκόμη, και ἀφοῦ τὸ ψαλτήρι, τὰ εὐαγγέλια και οἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ἀντικαταστάθηκαν στὴν Δ' τάξη με τὸ Γεροστάθη και με τὸν Παπαρρηγόπουλο, με τὸν Ἡρόδοτο και με τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Παπαμάρκου, ὅποιος και νὰ εἶναι ὀνομαστικὰ ὁ γλωσσικὸς σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, οὐσιαστικὰ ἡ γλῶσσα τοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐκτροχιασμένη.

Τὴν ποῦ θλιβερὴ εἰκόνα μᾶς τὴ δίνει ἡ γραμματικὴ τῆς. Στὰ πρῶτα χρόνια, σὰ νὰ γίνεται ἀκόμη κάποια προσπάθεια νὰ μείνῃ χωρισμένη ἡ νέα γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Δημοσιεύονται στὰ 1854 οἱ «πίνακες τῆς γραμματικῆς τῆς λαλουμένης γλώσσας» κι ἐγκρίνονται ἀπὸ τὸ ὀπουργεῖο ὡς «χρήσιμοι και διδακτικοὶ διὰ τὰ δημοτικὰ τοῦ κράτους σχολεῖα». Ἡ λαλουμένη ἄλλως αὐτὴ τοῦ 1854 ἔχει τύπους γραμματικὸς καθὼς οἱ ρινόκερω - τοῖς ρινόκερω - τοὺς ρινόκερω - ὁ ρινόκερω, και ὁ συντάκτης τῶν πινάκων ὀμολογεῖ πὼς ἡ λαλουμένη τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ: «γράφοντες τοὺς πίνακας πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν πάντοτε εἶχομεν τὴν σήμερον γραπτὴν γλῶσσαν τῶν λογίων, ἡτις ὀσημέραι διασπῶσα ἀφ' ἑαυτῆς τὰ δεσμά, εἰς α ἢ πολυχρόνιος βαρβαρότης... ἐνέβαλεν αὐτὴν, σπεύδει ἕνα ἀναλάβῃ τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς κάλλος...» Συνεπέστερη δέχεται στὰ 1850 ἡ ἐπιτροπὴ τῶν διδακτικῶν, ποῦ ἀπορρίπτει ἀπὸ τὸ διαγωνισμὸ μιὰ γραμματικὴ, γιὰτι εἶχε χωριστοὺς κανόνες γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ δημοτικοῦ, ἐνὼ κατὰ τὴν ἐπιτροπὴ δὲν ὀπάρχουν ὀρια μεταξὺ ἀρχαίας και καθαρευούσης, και δὲν μπορεῖ αὐτὴ νὰ διδαχτῇ με ἰδιαίτερη γραμματικὴ. Ἐπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια ξαναὀποβάλλεται ἡ ἴδια γραμματικὴ, και ἐγκρίνεται. Τώρα ἄλλως διδάσκει μονάχα τοὺς ἀρχαίους κανόνες, και παραλείπει μόνο, καθὼς μᾶς λέει ὁ συντάκτης τῆς «δυσχερείας και λεπτομερείας» και «προπάντων τῶν δοικῶν ἀριθμῶν και τῶν ὀνομάτων και τῶν ρημάτων». Γιὰ ἀντάλλαγμα ἄλλως δέχεται πὼς κλίνονται σ' ἐνικὸ και πληθυντικὸ ρημα-

τικοί τύποι καθώς κέωμαι κέη κέηται, και ονόματα καθώς αυτά: ή προαία υπηρέτρια, τὸ πρῶτον κτήνος, ή εὐτοκος λεχώ, ὁ εὐθὺς λάγυξ, κύων γέρον, ή αἰμοχαρής και μειφόνος τίγρις, τὸ εὐμέγεθες και εκτενές μήκος, ή τραχεία και δύσπεπτος σάξ, τὸ εὐρυθρόν και ἐπωφελές κιννάβαρι. Μία ἄλλη ἀρχαία γραμματική, τοῦ Γενναδίου, τὴ βρίσκομε στα δημοτικά σχολεῖα ἀκόμη και στα 1880, σέ μερικὲς μάλιστα ἐπαρχίες τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ ἀκόμη και ὡς τὰ 1890 και ἀργότερα.

Ἄλλὰ και στίς ἀποφάσεις και τίς ὁδηγίες τοῦ ἴδιου τοῦ κράτους βρίσκομε φυσικά τὴν ἴδια ἐμμονή προσκόλλησι στὸ ἀρχαῖο ἰδανικό. Στὰ 1856 τὸ διάταγμα «περὶ τινῶν τροποποιήσεων ἐπὶ τοῦ Ὀδηγοῦ τῆς ἀλληδοδιδασκτικῆς μεθόδου» γράφει πὺς «γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ δημοτικά σχολεῖα ὀρίζεται ή τῆς ἀρχαίας και μόνης, συντεταγμένη ὁμως ἐπὶ τὸ ἀπλοῦστατον, και περιέχουσα μόνον τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον και λαλούμενον ὕφὸς συνήθεις τύπους, ἐκτὸς τῶν δυϊκῶν, τῶν ἀττικῶν, τῶν εἰς-μι και τῶν μήπω ἐν χρήσει ἀνωμάτων ὀνομάτων και ρημάτων». Εἴκοσι πέντε χρόνια ἀργότερα, και ἀφοῦ τάχα ἔχει πιά ἀναγνωριστὴ πὺς «ή διδασκαλία τῆς καθωμιλημένης γλώσσης εἶναι... προϋργαίτατος τοῦ σχολεῖου σκοπός», οἱ «στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγίαι τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις» ποῦ ἔβγαλε στα 1880 τὸ ὕπουργεῖο, ἐξηγοῦν ἐπι «ἀναγκαιοτάτη εἶναι ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖν ή διδασκαλία γραμματικῆς τῆς τῶν λογίων λεγομένης γλώσσης, ἥς οἱ τύποι ἐν ὀλιγίστοις διαφέρουσι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, πρὸς ἣν ὀσημέραι ἐγγύτερον ἔρχεται».

Στίς τελευταῖες δεκαετίες, οἱ τελευταῖες ἐγκεκριμένες γραμματικὲς, τῆς γραφομένης και ὀμιλουμένης, παρουσιάζουσι μιά μάταιη προσπάθεια νὰ συστηματοποιήσουσι γιὰ τὸ σχολεῖο τὸ χάος τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας. Ἄλλὰ και αὐτὲς μᾶς ξαφνίζουσι ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἀκόμη σελίδα μὲ τὸ γλωσσικὸ κόσμο ποῦ μᾶς μεταφέρουσι. Μὲ ἄφωνα τὸ θ, γ, δ και μὲ τὸ ζ τάχα διπλό, ὅσο κιὰν τιτοφοροῦνται γραμματικὲς τῆς νέας ἑλληνικῆς, μιλοῦν γιὰ φθόγγους ποῦ τοὺς πρὸφεραι χεῖλη ἑλληνικά μόνο δύο χιλιετηρίδες πρωτότερα. Γιὰ τὸ ζ διδάσκει βέβαια και ὁ Ἀριστοτέλης και οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ πὺς ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο σύμφωνα, ἀπὸ τὰ χρόνια ὁμως τοῦ Χριστοῦ, πρὶν ἀκόμη νὰ νικήσῃ ή νέα θρησκεία, πρὶν ἀκόμη συντελεστοῦν τόσα ἄλλα κοσμοϊστορικά γεγονότα, ή προφορὰ τοῦ ζ εἶχε πιά ἀλλάξει στὴ γλώσσα μας, και δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ βρῆ κανεὶς γιὰ

ποῦ λόγὸ δὲν ἀναγνωρίζει μιά τόσο μικρὴ ἀλλαγὴ ή νεοελληνικὴ γραμματικὴ.

Μὲ τέτοια γραμματικὴ παράδοσι δὲ θ' ἀπορήσωμε βέβαια, ἐν και σήμερα τὴν ν' ἀκούσωμε σὲ δημοτικὰ σχολεῖα, στὴν α' τους τάξη, πὺς τὰ μακρὰ προφέρονται μὲ φωνὴ μακρύτερη ἀπὸ τὰ βραχέα φωνήεντα, δὲ θ' ἀπορήσωμε ὁμως και ἐν οἱ δημοδιδάσκαλοι, ποῦ εἶχαν νὰ σηκώσουσι ὕπομονετικά τὸ βάρος μῖας ἀγονῆς και ἀτελειώτης λεξιλογικῆς, γραμματικῆς και ὀρθογραφικῆς διδασκαλίας, ναυαγοῦσαν στὸ λαομορφωτικὸ τους ἔργο, ἀκόμη κι ὅταν ἔδειχναν τίς πὺς φιλότιμες προσπάθειες.

Ἀὲ μίλησα γιὰ τ' ἀναγνωστικά. Ὅτε αὐτὰ δὲ θὰ τὰ βροῦμε περισσότερο προσαρμοσμένα στίς γλωσσικὲς ἀνάγκες τῶν παιδιῶν, ὅτε στα τελευταῖα χρόνια, ποῦ μὲ τὴ δύναμη τῆς ζωῆς ἀπλοποιήσαν και αὐτὰ κάπως τὴ γλώσσα τους, χωρὶς ὁμως σύστημα, και μὲ ζημία τῆς γραμματικῆς ὀμοιομορφίας. Θὰ ἔπρεπε ὁμως νὰ σταματήσωμε μιά στιγμὴ στὸ ἀλφάβητάριο, τὸ πρῶτο βιβλίο κάθε γραμματισμένου, ποῦ ὕποδέχεται τὸ παιδί στὸ σχολεῖο, και ποῦ σκοπὸ ἔχει νὰ τοῦ μάθῃ νὰ διαβάξῃ τὴ μητρικὴ του γλώσσα. Καὶ ἐν περιοριστοῦμε σι' ἀλφάβητάρια τῶν εἴκοσι τελευταίων χρόνων, γραμμένα στὴν ἐποχὴ ὅπου ή τρικυμία τοῦ γλωσσικοῦ καθωρισμοῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ πέφτη, διαβάξουμ τ' ἀκόλουθα:

Τὸ ἕνα λέει: τίμα τὰ ἴα, δρᾶξ, κνήψ (ή σκνίπα), σφήξ, φρήν, θοίξ, τρύξ, φῶρ (ὁ κλέφτης), κίς (σκουλήκι τῶν ξύλων), ψήν (μικρὸ ἔντομο σι' ἄγρια σῦκα), ψίξ (ψίλα), χθῶν, σῦς μὲ υ, σῆς μὲ η, ἑλάινος, ἀινος, ἀνλος, δνίκος, Ψαμμαθοῦς ὁ Ὀρεινῆς και ή Ὀρειθνα ἔφαγαν ὀλα τὰ ρεθίθια ποῦ εἶχε τὸ ζεμπίλι...

Ἐνα ἄλλο ἀλφάβητάριο λέει: κᾶδδιχος (μέτρο γιὰ τὰ γεννήματα στὴν ἀρχαία Λακωνία), ἔδδιξ, χᾶιρε δταῖρε, φλεγμίν, δρῶψ, μάριπε, σφιγξ, κλώψ, ζβυχθηδόν, βέδν, ζάμπ, χθῶ, πλῆκτρον, κναξθί, χθύπτης...

Ἐχομε κι ἕνα τρίτο ἀλφάβητάριο: ὁ συντάκτης τοῦ μᾶς πληροφορεῖ πὺς ἐργάστηκε: «διέτρεξα τὸ (ἀρχαῖον) ἑλληνικὸν λεξικὸν τοῦ Passow και ἐξέλεξα ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀποτεθησαυρισμένων λέξεων ἐκείνας αἰτινες χρήσιμοι εἰς τὴν σύνταξιν ἑλληνικοῦ ἀλφάβηταρίου ἦσαν και ἐν τῇ καθημερινῇ γλώσσῃ συνήθεις». Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι: χοϊκός, ὀρφός, λιμῶν, φάσαγον, ἑοθλός, χρυσομηλολόνηθιον, ὁ κηρὸς τῆκεται, ή ὀδὸς λέγεται και ἀγνιά, τὸ βῶδιον λέγεται και βοῦς, αἱ χῆνες εἶναι βλακικαί, ἑθδῖον, ἑοσῦνης, σκαφεύς, ὁ σκόμβρος εἶναι

ιχθύς, ἡ ἀρίστη εἶναι ἰχθύς, οἱ χοῖροι ὄξουσιν, τὰ χοιρίδια κοίτουν, αἱ ὄρνιθες κακάζουσιν, οἱ νεοσοὶ τιτίζουσιν καὶ πιπίζουσιν, οἱ ὄφεις ἰσζουσιν... Κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «χυδαίωφονία τινές» βρισκομε μερικὲς λέξεις γνωρίμες στὸν καθένα, γνωστὲς καὶ σὲ κάθε παιδί: τὸν τζιτζικα καὶ τὴ μηλιά.

*

Ἡ ἐντύπωση ποὺ μᾶς ἀφήνει ἡ σχολικὴ αὐτὴ γλῶσσα δταν τὴν ἐξετάσωμε σὲ ὄλη τῆς τὴν ἐξέλιξη καὶ μὲ ὄλα τῆς τὰ ἐπακόλουθα, γεννᾷ μιὰ ἀπορία: Πῶς ἦταν δυνατό νὰ περάσουν τόσα χρόνια στὸ ἐλεύθερο κράτος, μὲ τὸ μεγαλωμένο του πιά πνευματικὸ ὄρτζοντα, χωρὶς νὰ συνταραχθοῦν οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθνους, καὶ χωρὶς ν' ἀκουστῆ φωνὴ διαμαρτυρίας γιὰ μιὰ παιδεία ποὺ ὀλόκληρη, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ῥῆση «συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρη τοῦ νόου»;

Τὴ διαμαρτυρία αὐτὴ τὴν ἔχομε. Ἔχομε ἐξαρχῆς, καὶ σὲ ὄλες τὶς ἐποχές, μιὰ ἀδιάκοπη, ἔντονη καὶ κατηγορηματικὴ διαμαρτυρία, καὶ βλέπομε στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῶν τελευταίων ἑκατὸ χρόνων τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, μὲ τὴν πῶ φωτισμένη καὶ στοχαστικὴ τῆς συνείδηση, ἀντὶ νὰ χαροποιηθῆ γιὰ τὶς μάταιες νίκες τοῦ ἐξαρχαϊσμοῦ, νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τὸ γλωσσικὸ πρόγραμμα ποὺ ἐξώριζε ἀπὸ τὸ ἔθνικὸ σχολεῖο τὴ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν του καὶ ποὺ ματαίωνε κάθε προσπάθεια νὰ ὀψωθῆ καὶ νὰ ἐξευγενιστῆ ὁ λαός.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ξανακουστοῦν σήμερα μερικὲς ἀπὸ τὶς διαμαρτυρίες αὐτές, γιὰ νὰ καταλάβωμε ὅτι ἡ ἀδύγη ποὺ γλυκοχαράζει καὶ ποὺ ἐπιλάμπει τῶρα στὴν ἑλληνικὴ παιδεία, δὲν εἶναι λάμπη ἀπατηλὴ καὶ ἀνταύγεια ψεύτικη, ἀλλὰ φῶς ἀληθινὸ, φῶς ζωῆς, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἔχει φωτίσει τῆς κορυφῆς τῆς πνευματικῆς πατρίδας, δαδουχῆμένο μὲ πίστη ἀπὸ ἐκλεκτοὺς ἱεροφάντες.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ δειχτῆ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ γίνεται σήμερα εἶναι βαθύτατη ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ἀπαίτηση τῆς ἱστορίας μας, καρπὸς ὄρμος πνευματικῶν ἀγῶνων γενεῶν, ὅπου στὸ τέλος ἐνίκησε τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἔθνους.

*

Ἦδη ὁ ποιητῆς τοῦ ἔθνικοῦ μας ὕμνου, ἐκεῖνος ποὺ κατὰ τὸ βιογράφο του καὶ μεγάλο κριτικὸ, τὸν Πολυλά «ἐνόησε κατὰ βάθος τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν καὶ εἶδε τὸ μέλλον ὅπου τὴν προσμένει, καὶ μὲ τὸν δυνατόν του νοῦν καὶ μὲ τὴν μεγάλῃν του ψυχὴν ἀγκάλιασεν

ὄλον τὸ ἔθνος καὶ ἔγινε πρῶτος θεμελιωτῆς τῆς νέας μας φιλολογίας», λέγει στὸν περιφημὸ του Διάλογο γιὰ τὰ γλωσσικὰ μαθήματα πῶς εἶναι μόνο σιάχητῃ σὰ μάτια, μὲ τὴν ὅποια εἶναι ἀδύνατο νὰ φωτιστῆ ὁ λαός.

Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, πρωθυπουργὸς τῆς πρώτης βασιλείας, ὁ ἱστορικὸς τοῦ Εἰκοσιένα, ποὺ παρακολοῦθε μὲ προσοχὴ τὴν ἐξέλιξη τοῦ νέου κράτους καὶ ποὺ μαζί του μεγαλώνει, βλέπει ἔπειτα ἀπὸ 25 μόλις χρόνια ἐλευθέρως ζωῆς, πῶς ἡ διωρθωμένη γλῶσσα τοῦ κράτους λησμόνησε τὶς σοφῆς ὑποθήκες τοῦ Κοραῆ καὶ τὸ κήρυμά του, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ λαός, καὶ πῶς χωρίστηκε ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ του: Ὁμολογεῖ πῶς ἀφοῦ «ἐμελέτησε βαθέως» τὰ «τῆς σημερινῆς γλώσσης» ἔφτασε στὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ ἀσκηπτος αἴτη ροπή εἶναι λυπηρά... Μηδὲν ὄφελοῦσα καὶ πολὺ βλάπτουσα ἔχει... ἀνάγκη ἀναστολῆς», ἐπειδὴ «ἀναστέλλει... τὴν διανοητικὴν πρόδοον τοῦ ἔθνους».

Ἡ θλίβερὴ αὐτὴ ὁμολογία, χαμένη σὲ μιὰ σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ Τρικούπη, δὲ φαίνεται νὰ σταμάτησε κανένα ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος δὲ σταματᾷ ὁ ἀρχαῖσμος εἶναι ἀκόμη στὴν ἀρχὴ του. Ἐξαρχαῖζει καὶ ὁ Τρικούπης τὴ γλῶσσα του ὅσο προχωροῦν οἱ δεκαετηρίδες, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, ἀνίσχυρος στὸ ἀκράτητο ρεῦμα. Ἐνας ἄλλος ὅμως σύγχρονός του, ὁ ζακυνθινὸς ποιητῆς Τερτσέτης, ἔφορος γιὰ χρόνια στὴ βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, δὲ διστάζει καὶ σὲ ἐπίσημους ἀκόμη πανηγυρικοὺς, ἐμπρὸς στὸ βουλευτικὸ σῶμα, ἐνῶ μιλεῖ «περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων τῆς πατρίδος», νὰ παρακαλῆ «νὰ μὴν τὸν καταφρονήσουν γιὰτὶ εἶναι γραμμένος ἀπλά». Ἐνας καθηγητῆς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ ἔδινε κρυφὰ θάρρος: Γράφε πάντα στὴν ἀπλὴ γλῶσσα «ἕνα μείνη ὡς μνημεῖον τῆς γενεᾶς ἡ ὅποια ἐπεχείρησε τὴν ἐνδοξὸν παλιγγενεσίαν». Καὶ ἀληθινά, βλέπομε τὸν Τερτσέτη νὰ ἐπιμένει πάντοτε στὴ γλῶσσα αὐτὴ βέβαια ὅμως δὲν ἐπιμένει μόνο γι' αὐτό. Ὅχι μόνο γιὰ νὰ ξέρωμε πῶς μιλοῦσαν ἐκεῖνοι ποὺ δημιούργησαν τὸ Εἰκοσιένα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν παράδοση ποὺ μιὰ μέρα θὰ ξαναζήσῃ. Γιατὶ ἔχει τὴν πίστη, πῶς ἡ κακοδαιμονία τοῦ λαοῦ δὲ θὰ λείψῃ ὅσο δὲ φροντίζου νὰ τοῦ μιλήσουν στὴ γλῶσσα του:

«Ἄν ἀπὸ τὰ Εἰκοσιένα... οἱ σοφοὶ τῆς φυλῆς μας ἐκαταγίνοντο νὰ γράφουν ἀπλά,... θὰ εἶχε τὸ ἔθνος σήμερα δύναμιν μεγάλην, διπλὴν, τετραπλὴν»... «Ἐνῶ συναναστρεφόμουν, λέει ἄλλοῦ, μὲ ἕναν ἀξιόλογον συμπολίτην μας τὸν Γεώργιον Εὐλαμπίου... ἤλθε λόγος καὶ

Έρευνα περί ληστείας. Δέν έννοαίς, μου είπε, ποία τὰ αἰτία τῆς; Λέγε, ἀποκρίνομαι. Αἰτία ὅτι δέν εἶναι εἰς χρῆσιν ἀπό τοὺς λογίους ἢ ἀπλή γλῶσσα, ἢ φωνὴ τοῦ λαοῦ. Ἀπόρησα... καὶ τοῦ ἀπάντησα μὲ ἀσθηστον γέλωτα. Μὴ γελᾷς, μου λέγει σὰν κακοφανισμένος· γνωρίζω καὶ γνωρίζεις ὅτι ἄλλοτε περιφέροντο εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ λαοῦ διάφορα βιβλία εἰς κοινὴν φράσιν, ἠθικά, θεολογικά· ἄλλα ὕφωνα εἰς ἥρωϊκοὺς στοχασμοὺς, ἄλλα ἐσφράγιζαν εἰς τὴν καρδιά τοῦ χριστιανοῦ τὸ σέβας τῆς θεότητος· ἢ καταδρομὴ ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς κοινῆς γλώσσας, ὡς τάχα βάρβαρης καὶ ἀνεπιτήδειας, ἔκαμε νὰ λείψουν αὐτὰ τὰ βιβλία... τὰ χαλκία τῆς καθαρουούσης διώχνουν ἀπὸ εὐχάριστον ἀνάγνωσιν τὸν Ἕλληνα, καὶ δύναμαι νὰ μαρτυρήσω ὅτι ὁ εὐγενὴς λαὸς τῆς Ἑλλάδος μένει ἔρημος διδασκαλίας».

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ, κατὰ τὸ 1860, ἀκούεται μιὰ ἄλλη φωνή. Εἶναι ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ὁ ἱστορικός. Ὁ πατέρας του, θαμπωμένος ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἔκανε στίς τραγωδίαις του, ποὺ ἔχουν ἥρωες ἀπὸ τὰ μεγάλα χρόνια, τὸ Μάρκο Μπότσαρη: Βόσσαρις Βοσσάρειος. Ὁ ἴδιος ὁ γιός, ἔγραφε καὶ αὐτὸς τὴν καθαρουούσα τῆς ἐποχῆς, μὲ κάποια ξεχωριστὴ ἰδιορρυθμία. Ὅμως δὲ διστάζει, ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων, καθὼς τὸν εἶπαν, νὰ προφητέψῃ πῶς θ' ἀποκατασταθῇ ἡ δημοτικὴ στὴν ἐθνικὴ συνείδηση, καὶ νὰ ἐλευνολογησῇ τὸ χάσμα ποὺ ἀνοίξε ὁ καθαρισμὸς μεταξὺ παιδείας καὶ λαοῦ: «Καθὼς γὰρ ὁ ἐκ γενετῆς στερούμενος ἀκοῆς, ἀλαλος διὰ βίου ἀπομένει, οὕτω λαὸς, παιδείας προκαταρκτικῆς στερούμενος, ἢ ἔθνος ὀρφανὸν ἀπλῆς καὶ εὐκαταμαθήτου γλώσσας εἰς ἀτελεῦτητον πέπτωται βάρβαρότητα». «Τῆς σχολαστικῆς συμμαχίας ὑπερσυστάσεως ἐν Ἀθήναις ἢ δημοτικῆ παράδοσις προγράφεται, καταδικάζεται, ἐκπιωτος κηρύττεται. Ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ἐσεβάσθησαν οἱ βάρβαροι καὶ ἠδολαβήθησαν εἰκοσιν αἰῶνες, ἢ γλῶσσα τοῦ αἵματος καὶ τῆς θυσίας στηλιτεύεται ὡς ἀγενῆς καὶ ἀναξιοπρεπῆς. Ἐκτοτε ὁ δαίμων τοῦ πανελληνίου ἐσκέπασε τὸ πρόσωπον. Ἀναμέσον Ἀθηνῶν καὶ λοιπῆς Ἑλλάδος ἀναβέβηκεν ἀσυμφωνία. Καὶ περὶ μὲν τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν, πλήρης ἀναρχία καὶ σύγχυσις· μεταξὺ δὲ πλήθους καὶ πεπαιδευμένου, χάσμα βαθύ».

Τὸ χάσμα εἶχε πιά ἀληθινὰ συντελεστῆ. Μὰς τὸ ζωγραφίζουν μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα ὅσοι τὸ εἶδαν στίς μέρες τους ν' ἀνοίγεται ὄλο καὶ βαθύτερο, ὁ Ροῖδης, ὁ Τυπάλδος καὶ ὁ Λασκαράτος, ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης καὶ ὁ Βιζυηνός, ὁ Βιζυηνός, ποὺ δέν ἦταν μόνον ὁ ποιητὴς τοῦ «Μαρμαρωμένου βασιλῆα» μὰ καὶ παιδαγωγός,

ποὺ σὲ μιὰ μελέτη τοῦ γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα, ὠμολογοῦσε ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτὴ «καθιστᾷ τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν σισύφειον μόχθον καὶ καταδικάζει τὸ ἔθνος εἰς τὸν διὰ πνευματικῆς ἀσιτίας χεῖριστον θάνατον»· ὁ Βερναρδάκης, ὁ φιλόλογος καὶ ὁ ποιητὴς, ποὺ βροντοφωνοῦσε πῶς ἡ γλῶσσα τῶν λογίων «ὀφείλει ὄχι νὰ καρκινοδοτῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀλλὰ τουναντίον νὰ χωρῇ βαθμηδὸν ὄλονεν πρὸς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ... μέχρις οὗ συναφομοιωθῇ πρὸς τὴν μόνην ἀληθῆ, τὴν μόνην πραγματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γλῶσσαν»· ὁ Βερναρδάκης, ποὺ σὲ στιγμὴ θυμοῦ καὶ ὑπερβολῆς, τοῦ ξέφευγε ἡ ὁμολογία πῶς καὶ γλῶσσα καὶ παιδεία θὰ ἦταν σήμερα σὲ πολὺ καλύτερη κατάστασι ἀν ἔλειπε ὁ ψευτοκλασικισμὸς, «ἐὰν δὲν διεσφάζετο ἀπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ κατακλισμοῦ ἢ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐξ ἧς ἢ μὲν δύοσις ἀνεξφογογῆθη πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς, ἡμεῖς δὲ ἀπενεκρώθημεν καὶ ἀπονεκρούμεθα ὄλονεν ὡς ἐξ αὐτῆς».

Στὴν πολὺφωνῆ αὐτὴ διαμαρτυρία ποιητῶν καὶ λογίων, συγγραφέων καὶ καθηγητῶν, ἔρχεται τελευταία μὲ τὸ κύρος τῆς νέας γλωσσικῆς ἐπιστήμης ὁ Χατζιδάκις, καὶ ἀναγνωρίζει, στὰ 1883, πῶς μὲ τὸ δρόμο ποὺ πήρε ἡ γλῶσσα μας κανεὶς δέν μπορεῖ νὰ τὴ γράψῃ σωστά, οὔτε καὶ νὰ τὴν καταλάβῃ καλά, ἀμα δέν ξέρει τ' ἀρχαία, ὅτι ὁ λαὸς μαθαίνει βέβαια πολλὰς λέξεις ἀπὸ τὴν καθαρουούσα, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, καὶ πῶς ὑπάρχει φόβος νὰ χωριστοῦμε, «νὰ διαιρεθῶμεν ὅπως οἱ παλαιοὶ Αἰγύπτιοι καὶ Ἴνδοι εἰς διαφόρους τάξεις σινοικοῦ τείχους ἐγειρομένου μεταξὺ τῶν τάξεων τούτων... Βιβλία ἢ φύλλα ἀξία νὰ φωτίσωσι τὸ ἔθνος δέν ἐπιδίδουσι... Ἀγωνιζόμενοι λοιπὸν παντὶ τρόπῳ νὰ καταστήσωμεν τὴν γραφομένην γλῶσσαν εὐγενεστέραν, ἀφήνομεν νὰ γίνηται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀγενέστερος». Καὶ τελευταία ἀναγνωρίζει τότε ὁ Χατζιδάκις πῶς ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ γλωσσικοῦ καθαρισμοῦ, στὸν ὁποῖο εἶχε θυσιαστῆ δλοκλήρη ἢ λαϊκὴ παιδεία, εἶναι ὄχι μόνον ἀνεφικτος μὰ καὶ βλαβερός, ἀφοῦ κιάν κατωρθώναμε νὰ πλησιάσωμε ἀκόμη περισσότερο στὴν ἀρχαία ἀττικὴ γλῶσσα, ὄχι μόνον δὲ θὰ φτάναμε ἔτσι στὴ γλωσσικὴ τελειότητα ἀλλὰ σὲ «μεγάλῃ ἐθνικῇ συμφορᾷ».

*

Εἶναι περίεργο, εἶναι καὶ λυπηρό, ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ φωτεινὲς κρίσεις, διατυπωμέναι μὲ τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, — καὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ — δέν κατώρθωσαν ν' ἀποχτήσουν μεγαλύτερη ροπή καὶ ἐπίδραση στὰ γλωσσοεκπαιδευτικὰ ἰδανικά τῆς ἐποχῆς τους.

Τὸ ἔδαφος ἦταν, φαίνεται, ἀκόμη ξερὸ καὶ ὁ σπóρος δὲν μπορούσε νὰ πιάσῃ. Ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἀκόμη ὄριμη γιὰ ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες συστηματικοὺς, καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀντικρύσῃ καὶ νὰ λύσῃ τὰ ζητήματά της. Ἔτσι μένει καὶ ἡ παιδεία τῆς βυθισμένη ἀκόμη στὴ γλωσσικὴ πρόληψη.

Καὶ ὅμως δὲ λείπουν οὔτε μέσα ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς κύκλους ἐδῶ καὶ καὶ ὅμοιες διαμαρτυρίες καὶ συστάσεις. Ἦδη στὰ 1856 ἓνας καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν μὲ δύο τοῦ φυλλάδια ζητεῖ ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ τῆς «δημοσίας παιδείας» τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀνόρθωση. Εἶναι ὁ Φατσέα, πεθερὸς τοῦ σημερινοῦ μας γενικοῦ ἐπιθεωρητῆ Ἀττικῆς, ποὺ μὲ δύο τοῦ ὑπομνήματα, «Σκέψεις ἐπὶ τῆς δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων Ἑλλήνων» καὶ «Σκέψεις ἐπὶ τῆς διορθώσεως τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων Ἑλλήνων», ἀπαιτεῖ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς στὰ σχολεῖα. Ἀποτείνεται στὸν ὑπουργὸ, ἐπειδὴ, καθὼς μᾶς λέει «εἶναι ὁ μόνος ὅστις διὰ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀτόμου, δύναται νὰ φέρῃ εἰς τὰ τῆς παιδείας ριζικὴν καὶ βεβαίαν διόρθωσιν». «Ἡ παιδεία, λέγει, εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀναπτύξεως» καὶ ὅμως εἶναι χωρὶς θεμέλιο. Τὸ ἔθνος, εἶναι ἀλήθεια, προοδεύει· ἀλλὰ ἡ «πρόοδος αὕτη, εἶναι ἔργον τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ καιροῦ».

Δὲ φαίνεται ν' ἀκουσε κανεὶς τὸ Φατσέα, μὰ δὲν τὸ χάνει τὸ θάρρος του. Καὶ ἀργότερα ξαναγράφει:

«Ἡ γλῶσσα ἡ ἐθνικὴ, λέει, εἶναι τοῦ λαοῦ ἰδιοκτησία... οἱ ἰδιοὶ μας ὅμως σοφολογιώτατοι ἔγιναν δικτάτορες... τίνι δικαίωμάτι;... Πῶς εἶναι δυνατόν τὸ ρεῦμα τῆς γλώσσης νὰ περιορισθῇ; Τώρα μὲ μίαν ἀξιναρῖα χῶμα τὸ κρατεῖς, διότι τὸ ἔθνος δὲν αἰσθάνεται τὴν ὑπαρξίν του, δὲν ἔχει δύναμιν· ἀλλ' ἄμα δυναμώσῃ καὶ συναισθανθῇ ὀλίγον, ἡ πρώτη κατεβαστὰ θὰ φουσκώσῃ τὸ ρεῦμα καὶ θὰ συνεπάρῃ ὅλα τὰ γελοῖα προσκόμματα...». «Ὁ ἀποκηρύττων τὴν κοινὴν διὰ νὰ εἰσάγῃ ἑλληνικὰ λεξίδια... ὁμοιάζει τσοπάνην, ὅστις πυρπολεῖ δάση δρυῶν ἢ πευκῶν διὰ νὰ φυτρώσῃ χόρτον νὰ φάγουν τὰ γίδια του. Ἐπειδὴ ἔστω, πολλὰ καλὰ, ἤρπασες τὸν ἐθνικὸν θησαυρὸν τοῦ λαοῦ, τὴν γλῶσσαν του, καὶ μὲ αὐτὴν τὰ ἀληθῶς ἑλληνικὰ ἦθη του, καὶ τὸν ἔρριψες εἰς τοὺς δρόμους, διὰ τὸ καλόν του, ὡς ἀνήλικον· ἔβαλες φωτιὰ καὶ τοῦ ἔκαυσες τὸ καλύδι, ἀφήνων αὐτὸν εἰς τὸ ὑπαιθρον, διὰ νὰ τοῦ κατασκευάσῃς ὄραϊόν οἶκον μεγαλοπρεπῆ· ἐξεπλήρωσες τὴν ὑπόσχασίν σου καὶ τὸν ἐξεπαίδευσες; τὸν ἐμποδίζεις νὰ τραγουδῇ, τοῦ ἐμόρφωσες τὴν κρίσιν; Ὅχι, κύριοι, εἰς

λεξίδια κενὰ νοήματος, εἰς τὸ δέγμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐθνοαἰσθη ἢ ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις· ἡ ἑλληνικὴ τεχνολογία εἶναι τὸ πρῶτον καὶ σχεδὸν μόνον τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων μέλημα...»

Πόσο λίγο ὄριμα ἦταν ἀκόμη τὰ πνεύματα γιὰ νὰ δεχτοῦν τὰ αἰτήματα τοῦ Φατσέα, μᾶς τὸ πιστοποιεῖ ἓνα βιβλιάρaki ποὺ ἐβγαλε στὰ 1873 ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων», ὁ σύλλογος ποὺ ἰδρύθηκε καὶ ἐργάστηκε γιὰ νὰ διαδώσῃ μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία τὴ γλῶσσα μας στὴ Μακεδονία καὶ στοὺς ἄλλους σκλαβωμένους τόπους, σὲ ἑλληνόφωνους καὶ ξενόφωνους πληθυσμοὺς. Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι γραμμένο ἀπὸ ἓναν ἄλλο ἐπτανήσιο, τὸ Μαρῖνο Βεργωτῆ: «Δοκίμιον περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης». Στὴν ἐποχὴ παῦ γιὰ ἑλληνικὰ δίδασκαν ἀκόμη στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴν ἀρχαία γλῶσσα, ποὺ προσπαθοῦσαν δηλαδὴ νὰ τὴ μάθουν, μὲ «κίνδυνον» καθὼς λέει, «νὰ ἐκμανῶσιν οἱ φανατικοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔρασταί, σκανδαλισθέντες... ὅτι τολμῶμεν νὰ ἐκθρονίσωμεν τὴν θεῖαν τοῦ Πλάτωνος γλῶσσαν... καὶ νὰ ὑψώσωμεν τὸ ρακῶδες καὶ πενιχρὸν τῆς καθομιλουμένης ἰδίωμα», ὑποστηρίζει ὁ Βεργωτῆς πῶς δὲν εἶναι δυνατό νὰ διδάσκωνται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο μαζί, ἀρχαία καὶ νέα γλῶσσα, ὅτι μία πρέπει νὰ εἶναι ἡ «βάσις τῆς παιδείας», καὶ ὅτι αὕτη πρέπει νὰ εἶναι «ἡ ζῶσα τοῦ ἔθνους γλῶσσα». Ἀπὸ τότε ἀπλοποιήθηκε βέβαια ἡ σχολικὴ γραμματικὴ, καὶ ἡ νέα γλῶσσα, ἡ καθαρῆ, καθιερώθηκε ἐπίσημως στὸ σχολεῖο, οὐσιαστικὰ ὅμως ἡ σχολικὴ γλῶσσα δὲν προχωρεῖ πολὺ πρὸς τὴν ἀπλοποίησιν. Τὰ παράπονα ἐξακολουθοῦν.

Ἀκόμη καὶ στὰ 1907, ἀνώτερος λειτουργὸς τῆς δημοτικῆς παιδείας, διευθυντὴς διδασκαλείου καὶ ἔπειτα πρόεδρος τοῦ κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ συμβουλίου, ὁ Γεώργιος Παπασωτηρίου, στὸ βιβλίον του «Τί θὰ ἐκέρδιζεν ἡ κοινωνία ἂν ἦσαν καλύτερα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα», βεβαιώνει ὅτι «ὁ Ἕλλην δημοδιδάσκαλος» ἀντίθετα μὲ ὅτι γίνεται σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς δὲν μπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ τὴ μητρικὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ τὰ μορφώσῃ, γιὰτὶ τοῦ ἀπαγορεύεται τὸ χυδαῖεν ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ εἶναι ἀναγκασμένος «ν' ἀναπτύξῃ τὸν νοῦν τοῦ παιδιοῦ, ὁμιλῶν πρὸς αὐτὸ γλῶσσαν τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοεῖ». Ἦδη ὅμως ἐτοιμάζεται μιὰ νέα ἐποχὴ.

Τὴν ἐποχὴ αὕτη τὴν ἀνοίξε στὰ 1888 ἓνα βιβλίον, τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη, ποὺ κήρυξε πῶς γιὰ νὰ προκόψῃ τὸ ἔθνος μας πρέπει νὰ καθιερώσῃ, γιὰ ὁλόκληρη τὴν κοινωνικὴ του ζωὴ, τὴν κοινὴν λαϊκὴ γλῶσσα μὲ τοὺς κανόνες της. Μὲ τὸ κήρυγμα αὐτό, καὶ ἀργό-

τερα με το Φωτιάδη το βιβλίο για την εκπαιδευτική μας αναγέννηση, ξυπνά και τονώνεται και δξύνεται στη νέα γενεά ή συνείδηση για το γλωσσολογικό πρόβλημα. Έτσι, με το νέο αίμα δεν έχουμε πια μόνο άτομα με δλόκληρη μερίδα κοινωνική, που νοσταλγεί την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ιδίως έπειτα από την επανάσταση του 1909, που στάθηκε άφορμή ν' αναθεωρήσουμε τις πνευματικές κατευθύνσεις της φυλής, παραστρατημένης έξω από το δρόμο της ζωής, και να ξανασυλλογιστούμε το περιεχόμενο της παιδείας της.

Το κράτος, είναι αλήθεια, φαίνεται ακόμη ως τα τελευταία χρόνια διασταχτικό, και δεν τολμά ν' αποκηρύξει το ιδανικό του αρχαϊσμού. Στα 1912 ακόμη, το επίσημο πρόγραμμα του υπουργείου, αξιώνει από τ' αλφabethάρια, όπου δεν μπορούν να συμβιβάσουν τη γλώσσα με την αντίληψη των μαθητών, «κατ' ανάγκη να λαμβάνονται μάλλον υπ' όψει οι απαιτήσεις της γλωσσικής μορφής, παρά η γλωσσική και πραγματική αντίληψις των μαθητών». Στην κοινωνία όμως το ζήτημα ωριμάζει. Δύο χρόνια αργότερα, η κοινοβουλευτική επιτροπή που μελέτησε τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια των φιλελευθέρων, συγκεφαλαιώνει με ειλικρίνεια τη γνώμη της για τους καρπούς της γλωσσικής εργασίας των δημοτικών μας σχολείων, έπειτα από 90 χρόνια ελεύθερης ζωής, στους ακόλουθους κλασικούς χαρακτηρισμούς: «Ο απόφοιτος του δημοτικού σχολείου υπό έποψιν γλωσσικήν όχι μόνον δεν πλουτίζει το λεξιλόγιόν του και τον τρόπον του εκφράζεσθαι, αλλά χάνει και το εκ της ζωής και της μητρικής γλώσσας γνωστόν του». Έξαιτίας αυτού κυρίως «καμίαν δεν έχει επιβροήν ή δημοτικήν εκπαιδευσις επί του χαρακτήρος, καταστρεπτικήν δέ επί της διανοητικότητος του παιδός». «Ρίπτεται εις πέπλος σκοτεινός επί των πραγμάτων, θολώνεται ή πραγματικότης και κάμνομεν το παιδί να μαντεύη μόνον τα πράγματα». Και προσθέτει ή έκθεσις: μία των πρώτων αναγκαιοτάτων μεταρρυθμίσεων είναι... ή διδασκαλία των τεσσάρων πρώτων ετών να γίνεται δια της απλής γλώσσας... ή όποια μεταρρυθμίσεις θα είναι κεφαλαιώδεις δια την ψυχολογικήν αὐτῆς επίδρασιν επί του χαρακτήρος και της διανοητικότητος του έλληνόπαιδος.

*
 Η επαναστατική ζύμωση της τελευταίας διετίας έδωσε την ευκαιρία στην κυβέρνησις να πραγματοποιήση την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: ή κοινή δημοτική, «απηλλαγμένη παντός αρχαϊσμού και

ιδιωτισμού», καθώς καλλιεργείται από καιρό στη σύγχρονη λογοτεχνία, γίνεται γλώσσα σχολική.

Τ' όνειρο γενεών παίρνει σάρκα, και αναγράφεται νέα σελίδα στο βιβλίο της πνευματικής μας ιστορίας.

Με τη βαρυσήμαντη κυβερνητική απόφαση αρχίζει νέα εποχή, όχι μόνο για τη γλώσσα, όχι μόνο για τη στοιχειώδη μας εκπαίδευση, όχι μόνο για την ιστορία της νεοελληνικής παιδείας, μα και για δλόκληρη την πνευματική ζωή της ελληνικής φυλής.

Το κυβερνητικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, που βασίζεται και κορυφώνεται στην καθιέρωση της δημοτικής, είναι αλήθινά από τους σταθμούς της ιστορίας, που δύσκολα θα καταλάβη ένας σύγχρονος τη σημασία τους, και θ' αναμετρήση όλες τους τις συνέπειες. Πραγματοποιεί την ιδέα, που καθώς έλεγε κάποιος πριν ακόμη από το Είκοσιένα, «προσδιορίζει την σημαντικώτατην εποχήν της καλλιεργείας μας», σημειώνει δηλαδή το σημαντικώτατο σταθμό του πολιτισμού μας.

Δέν είναι υπερβολή, ότι από τους πρώτους αιώνες του αττικισμού, έπειτα από ιστορική σταδιοδρομία 2000 σχεδόν ετών, για πρώτη φορά σήμερα χτυπήθηκε ο αττικισμός στη βάση του, και αποφασίζεται, από το ίδιο το κράτος, έπειτα από την πικρή πείρα εκατονταετηρίδων, να δοθη στον έλληνικό λαό το δικαίωμα να μορφωθῆ με τη γλώσσα του, να χτυπηθῆ ή νεοελληνική λεξιθηρία και λεξιμάθεια, ν' αναγνωριστῆ μαζί με τη μητρική γλώσσα δλο το λαογραφικό και λογοτεχνικό περιεχόμενο που έχει τη γλώσσα αὐτή έκφρασή του, και ν' αποκατασταθῆ μέσα στο σχολείο ή γλωσσική άρμονία μεταξύ εθνικής παιδείας και λαού. Έχέγγυο και άφετηρία για ν' αναπτυχθοῦν άρμονικά όλες του οι δυνάμεις, και να δημιουργηθῆ τέχνη, επιστήμη και πολιτισμός εθνικός, είναι συγχρόνως ένα μεγάλο βήμα εμπρός, για να λυθῆ το γλωσσικό ζήτημα και να διαμορφωθῆ τελειωτικά ή νεοελληνική γραφομένη.

Σύμφωνα με το νόμο και με όσα ώρισε λεπτομερέστερα το Έκπαιδευτικό συμβούλιο, μαζί με τα νέα αναγνωστικά, γραμμένα στη δημοτική, ή δημοτική γλώσσα θα καθιερωθῆ σιγά σιγά σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, ως όργανο της διδασκαλίας των αναγνωστικών, και των βοηθητικών βιβλίων της Ε' και της Σ'. Η άρχή έγινε φέτος, με την Α' και τη Β' του δημοτικού.

Ότι ήταν δυνατό να κάμη ή κυβερνητική πρόνοια έχει γίνει. Άκριβώς όμως ή σημασία του έργου επιβάλλει και βαρύτερες υποχρεώσεις, και απομένει: να εφαρμοστῆ το πρόγραμμα με δλη τη

φροντίδα και τή μελετημένη εργασία που θα δικαιώσουν την κυβερνητική απόφαση και τις μεγάλες προσδοκίες της κοινωνίας. Έχει ήδη αρχίσει η εργασία της κεντρικής υπηρεσίας του υπουργείου, για να συνταχθούν τα νέα αναγνωστικά από την ώρισμένη επιτροπή, για να προκηρυχθούν οι δροί της συγγραφής τους από άλλους, για να εκδοθή η νέα σχολική γραμματική και να καθοριστούν οι δροί της διδασκαλίας της, και ακόμη για να συσχετιστή με την καθαρεύουσα και τη διδασκαλία της, που παραμένει — « απλή και σαφής » κατά το νόμο « περί διδακτικών » — ένας από τους γλωσσικούς σκοπούς του δημοτικού σχολείου.

Για να εφαρμοστή όμως μ' επιτυχία το νέο γλωσσικό πρόγραμμα χρειάζεται παράλληλα με το έργο αυτό της κεντρικής υπηρεσίας να συνεργαστούν ελοι οι λειτουργοί της δημοτικής παιδείας, αφού οδηγηθούν κατάλληλα ώστε να συνεισφέρουν την πείρα και την κρίση τους. Η συνεργασία αυτή θα επιζητηθή και με άλλους τρόπους, ο πρώτος όμως και κυριώτερος είναι τα ειδικά μαθήματα και φροντιστήρια που αρχίζουν τις μέρες αυτές στην πρωτεύουσα.

*

Σκοπός των μαθημάτων αυτών είναι: να προπαρασκευάσουν το σημερινό και το αύριανό διδακτικό προσωπικό, και να δώσουν όσο γίνεται περισσότερα στοιχεία για να πετύχη το νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Όχι μόνο να δώσουν τις απαραίτητες γνώσεις από τη νέα μας γλώσσα και τη λογοτεχνία της, και να δείξουν με ποιό τρόπο θα τις χρησιμοποιήση και θα τις διδάξη το σχολείο, αλλά και να κατευθύνουν τη σκέψη προς τον ιδεολογικό κόσμο, που μέρος του είναι και η γλωσσική καινοτομία, και με τη γνώση του να κατορθώσουν ώστε οτι γίνεται σήμερα με της πολιτείας τη θέληση, να είναι αύριο ανάγκη και αξίωση δική σας.

Ειδικώτερα, τα γλωσσικά μαθήματα θα έχουν σκοπό: να σάς γνωρίσουν τη μητρική γλώσσα, και απολύτως ως γλώσσα, και ως γλώσσα σχολική. Με τη γνώση όμως αυτή δε θα ζητήσωμε μόνο την ειδικά διδακτική άποψη, αλλά και μιὰ γενικώτερα μορφωτική. Αν είναι σωστά τα λόγια του Κοραή, πως η γλώσσα είναι ο λαός, τότε, η αρχή και αφετηρία για την εθνική μας επίγνωση, το κλειδί που θ' ανοίξη τους κρυμμένους εθνικούς θησαυρούς, τη λογοτεχνία, λαϊκή και έντεχνη, και όλα τα στοιχεία του πολιτισμού μας, δέν μπορεί να είναι άλλο παρά η μελέτη της δημοτικής.

Ένας τρίτος σκοπός των γλωσσικών αυτών μαθημάτων θα είναι να βοηθήσουν την ιστορική κατανόηση των γλωσσικών φαινομένων να δείξουν την εξέλιξη στη γλώσσα, και να τονώσουν τη συνείδησή της. Να δείξουν πως ούτε η αρχαία αττική είναι κάτι που όπηρχε πάντοτε και παντού, η που παρουσιάστηκε διαμιξ, έτοιμο, αμετάβλητο και ακλόνητο, ούτε η νέα γλώσσα παραφθορά της αρχαίας και γέννημα των χρόνων της δουλείας, αλλά συνέπεια αναγκαία της ιστορίας μας, φυσικό προϊόν των γλωσσικών νόμων που κανονίζουν τις μεταβολές σε όλες τις γλώσσες του κόσμου και δημιουργημα πολύτιμο της εθνικής ψυχής, που σ' αυτή βρίσκει την πιδ εγκάρδια έκφρασή της και πιστοποιεί την ενότητά της και την ιστορία της.

Έτσι η σειρά των γλωσσικών μαθημάτων θα διαιρεθῆ σε τρία μέρη:

Το πρώτο, περισσότερο εισαγωγικό, θα έχη ιστορικό χαρακτήρα. Δε θα δοθῆ βέβαια διεξοδική ιστορία της ελληνικής, είναι όμως ανάγκη να φανῆ η ζωή στη γλώσσα, καθώς και η οικονομία και η σημασία που έχει για ένα πολιτισμένο λαό η γλώσσα που γράφει. Έτσι, μέσα σε λίγα μαθήματα θα ζητήσωμε να πάρωμε μερικὲς εικόνες από τις κυριώτερες περασμένες εποχές, που να μᾶς ζωντανέψουν χαρακτηριστικὲς περιόδους της γλωσσικής ιστορίας, να μᾶς δείξουν πως και γιατί η αρχαία μας γλώσσα άλλαζε από στόμα σε στόμα, από κατέρα σε παιδί και από γενεά σε γενεά, όπως πῆρε σιγά σιγά, με το πέρασμα εἴκοσι πέντε αἰώνων, τη σημερινή της μορφή, και ακόμη να φωτίσουν τα γλωσσικά και τα πνευματικά ρεύματα, λαϊκά και λόγια, που έφεραν τη φυλή μας στη σημερινή της γλώσσα, δημοτική και καθαρεύουσα.

Έπειτα θα εξετάσωμε τη σημερινή μας δημοτική γλώσσα τη σύστασή της και τη γραμματική της. Προφορά και λεξιλόγιο, κλίσεις, παραγωγή και σύνταξη, και ακόμη τον κοινό της τύπο, τις διαλέκτους της και την επίδραση που έχει δεχτή από την καθαρεύουσα.

Τέλος, σ' ένα τρίτο μέρος θα εξετάσωμε τη σχολική και διδακτική άποψη, το άφθονο υλικό, άγνωστο πριν η απαγορευμένο, που δίνει η μητρική γλώσσα για να χρησιμοποιηθῆ στο δημοτικό σχολείο, τα γραμματικά και ορθογραφικά ζητήματα που γεννά η διδασκαλία της δημοτικής, και γενικά η γλωσσική διδασκαλία, τέλος θα δοῦμε τί ακριβώς θα κατορθώσωμε με τη γλωσσολογική μεταρρύθμιση και ποιὲς αρχὲς ακολουθεῖ ο γλωσσικός και ορθογραφικός κανονισμός των νέων αναγνωστικών.

Στο φροντιστήριο θα μελετηθούν αναλυτικότερα και θα συζητηθούν μερικά από τα γλωσσολογικά ζητήματα.

Αυτό είναι το πρόγραμμα των γλωσσικών μαθημάτων.

Ένα μάθημα για τη γλώσσα, καθώς συνήθως διδάσκεται, κάνει την εντύπωση πως είναι ξερό, και η γραμματική διδασκαλία φαίνεται σαν κάποια τυραννία, από την εποχή του Τιβερίου στη Ρώμη, που είχε νομίσει πως ο αυτοκρατορικός θρόνος τον βίβωνε άπάνω από την κηδεμονία του γραμματικού νόμου, ως το δικό μας ποιητή, το Χριστόπουλο, που σ' ένα προφητικό όνειρο προσπαθούσε τρομαγμένος να ξεφύγει τη δικαιοδοσία της νεοελληνικής σχολικής γραμματικής, με τους ατελείωτους κανόνες της, της «πολύλογης», καθώς μας την περιγράφει, και «ως τον λαμόν στιβαγμένης αρμαθιάς γενικές απόλυτες, δοτικές, απαρέμφατα, αύξησες, παραύξησες, διπλασιασμούς και άλλα τέτοια ίερογλυφικά».

Είμαι βέβαιος, πως με τη σειρά των μαθημάτων αυτών θα μας αποκαλύψει η γλώσσα μας ένα μέρος από τα πλούσια και τόσο ενδιαφέροντα διδάγματα που κρύβονται στη σύστασή της και στην ιστορία της. Τότε δε θα μας φαίνεται πια ένα άσημο και ανάξιο φραστικό όργανο του λαού μας, ούτε η γραμματική της θα είναι άνιστο άθροισμα από κανόνες, αλλά θα νοήσουμε τη μητρική μας γλώσσα ως τη μοναδική έκφραση της λαϊκής ψυχής, που έχει οδηγό φωτεινό για τη χρήση της στον καθένα μας: το γλωσσικό του αίσθημα. Στους λίγους και απλούς γραμματικούς κανόνες θα βρούμε τότε υποτυπωμένους τους δρους, που το ίδιο το αίσθημά μας αποζητεί και θεσπίζει, και όχι την επιβολή γραμματικής που δε βγαίνει από τη γλώσσα την ίδια και που δεν εκφράζει τη γλωσσική ζωή του σημερινού έθνους.

*

Μαζί με τη νέα γραμματική πνοή ζωής φουσα σήμερα μέσα στην ελληνική παιδεία. Βοηθήσετε να θεμελιώσουμε την πρώτη βάση για την πνευματική ανανέωση της φυλής.

Έχετε την τύχη να διδάσκετε ίσια ίσια στην εποχή που καθιερώνεται η νέα σχολική γλώσσα. Πολλοί σας θα είχαν διδαχτή ακόμη στο δημοτικό σχολείο με τη γραμματική της αρχαίας δλοι σας είχατε κάθε μέρα την ευκαιρία να δήτε σε ποιά απροχώρητο ώδηγούσε η παλιά σχολική γλώσσα, δλοι σας νοσταλγήσατε κάποια μεταρρύθμιση, που να εξαφανίση το φόβο των επιθεωρητών με την «καλύτερη»

γλώσσα και που να σας επιτρέπη να κινηθήτε με περισσότερη ελευθερία στη διδασκαλία και να συγκομίσετε πλουσιότερους καρπούς.

Με τη νέα σχολική γλώσσα, που σας εμπιστεύεται η πολιτεία, το σχολείο αποχτά τη γλωσσική και μ' αυτή την ψυχική του ελευθερία. Γιατί είναι η γλώσσα νέα μόνο για τα σχολεία και για τα έπισημα προγράμματα: είδημη είναι και αυτή παλιά, η πρώτη γλώσσα που ο καθένας μας μίλησε και διδάχτηκε, η γλώσσα που και η νέα μαθητική γενεά εξακολουθεί για καλή τύχη να τη μεταχειρίζεται.

Συλλογιστήτε πόσες χιλιάδες έλληνόπουλα πλημμυρίζουν κάθε χρόνο τα δημοτικά σχολεία, για να βγούν έπειτα άξιοι πολίτες στην αύριανη Ελλάδα. Ο δημοδιδάσκαλος κάθε χωριού και κάθε τόπου, με την υπομονητική, άθρουθη και άγνομημένη συχνά έργασία του, γίνεται ο πρώτος πλάστης της λαϊκής ψυχής. Τώρα που δεν πρόκειται πια, μαζί με την πρώτη διδασκαλία να διορθώνουμε στο παιδί άδιάκοπα τη γλώσσα του -σπικιού, και να θυσιάζουμε από την α' τάξη τη μόρφωση στο άρχαιο ιδανικό, τώρα που το έθνικό σχολείο ύψώνεται και ύψώνει την έθνική γλώσσα σε άληθινά μορφωτικό μέσο, φροντίσετε να επικοινωνήσετε άμεσώτερα με την ψυχή των παιδιών, φροντίσετε να τα διαπλάσετε συμφωνότερα με τις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής ζωής.

Προσέξτε προπάντων να ένοήσετε ότι γίνεται, ότι θα βοηθήσετε και σετς να γίνη, μιá ριζική άλλαγή.

Ότι δεν πρόκειται ν' αντικατασταθούν εκατόν η διακόσιες λέξεις στ' άγνωστα, να ξαναγίνουν οι ίχθύες ψάρια, ο θρίδαξ μαρούλι και τα οισύμβρια κάρδαμα. Ότι δεν αλλάζουν μόνο μερικοί γλωσσικοί τύποι.

Είμαστε ο καταξοχήν λαός των τύπων, ο τόπος όπου οι τύποι τρώουν την ουσία. Άλλά δεν πρέπει την ώρα που καταργούμε τους άρχαίους τύπους για να ύψώσουμε στη θέση τους ουσία, να δοθμε στη γλωσσική μεταρρύθμιση την άλληλοδιαδοχή μόνο δύο τυπωτών.

Οί τύποι χρειάζονται και θα διδαχτούν.

Πίσω όμως άπ' αυτούς πρέπει ν' αντικρύζουμε άδιάκοπα την ουσία, το πνεύμα, και στη γλωσσολογική μεταρρύθμιση να βλέπωμε την προσπάθεια της δημιουργίας και την επικράτηση της ζωής.

Η δημοτική στο σχολείο, ως άφετηρία ζωής και δημιουργίας, είναι το σύνθημα που σας καλεί να συνεχίσετε με περισσότερη πίστη το έργο σας.

3. Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

ΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΜΑΣ *

Καζαντζάκη Γ., Οἱ τρεῖς φίλοι, 'Αναγνωστικό Β' δημοτικοῦ, ἐκδ. 1., 1917, 144 σελ., Βιβλιοπωλεῖο Σιδέρη, δραχμ. 1.75. — Κουρτίδη Α., 'Αναγνωστικό Β' δημοτικοῦ 1917, 132 σελ., ἐκδότης Κολλάρος, δρ. 1.80. — Παπαμιχαήλ Ε., Πέτρος Λάρας, 'Αναγνωστικό Β' δημοτικοῦ, ἐκδ. 1., 1917, 163 σελ., ἐκδότης Δημητράκος, δρ. 2. — Παπαμιχαήλ Ε., 'Αλφαθητάριο μέρ. α', ἐκδ. 2., 1917, 56 σελ., ἐκδότ. Δημητράκος, δρ. 0.75. — Παπαμιχαήλ Ε., 'Αλφαθητάριο μέρ. β', 1917, 72 σελ., ἐκδότ. Δημητράκος, δρ. 1.20. — Συκώκη Γ., 'Αλφαθητάριο μέρ. β', 1917, 72 σελ., ἐκδότ. Δημητράκος, δρ. 1.20.

Χωρίς νὰ θέλωμε νὰ ὑπερτιμήσωμε τὴ σημασία τοῦ ἀναγνωστικοῦ στοῦ σχολεῖο, πρέπει ἐν τούτοις νὰ τοῦ δώσωμε τὴν πραγματικὴν του σημασία, ποὺ εἶναι μεγάλη.

Εἶναι ἀναντίρρητο πῶς τὸ κύριο γιὰ τὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ μένει φυσικὰ ὁ δάσκαλος, μὲ τὴν προσωπικότητά του καὶ τὴ διδασχὴν του. Προτιμότερο καλὸς δάσκαλος μὲ κακὸ βιβλίον παρά καλὸ βιβλίον μὲ κακὸ δάσκαλο. Ἄλλὰ ὅταν συλλογισθῶμε πῶς τ' ἀναγνωστικά εἶναι τὰ μόνια βιβλία ποὺ δίνει τὸ κράτος στοὺς τροφίμους τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖο, τὰ μόνια ποὺ διαβάσει τὸ παιδί γιὰ ἕξι χρόνια, συχνὰ γιὰ ὅλην του τὴν ζωὴν, αὐτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ γιὰ νὰ τονιστῇ ἡ σημασία τους.

Τ' ἀναγνωστικά ποὺ εἶχαμε ὡς τώρα, μὲ τὴν φευτικὴν γλῶσσα τους καὶ τὸ ἔλλεινό τους περιεχόμενον, ἦταν θλιβερὴ ἀπόδειξη τῆς πνευματικῆς μας κακομοιρίας.

* Σ. τ. Δ. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά ποὺ ἡ κ. Δέλτα τιμᾶ μὲ τὴ συνεργασία τῆς τῆς στήλης τοῦ περιοδικοῦ μας. Καὶ ἄλλοτε ἔγραψε γιὰ τὸ ἴδιον θέμα, τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖο («Τ' ἀναγνωστικά μας», Δελτίο 3 (1913) σ. 232-256). Σήμερα ὁμως, μὲ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς στάς σχολεῖα τὸ θέμα αὐτὸ γίνεται, καθὼς σωστὰ παρατηρεῖ καὶ ἡ κ. Δέλτα, ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρον, καὶ καλοπρόσδεχτον εἶναι κάθε κριτικὴ ποὺ θὰ βοηθήσῃ ν' ἀποχτήσωμε ὅλο καὶ καλύτερα ἀναγνωστικά. Ἡ μελέτη αὐτὴ — ποὺ σὲ μερικὰ σημεῖα τῆς δὲ συμφωνοῦμε — ἔχομε τὴν πεποίθησιν πῶς μὲ τῆς ἀπόφεις ποὺ παρουσιάζει θὰ τονώσῃ τὴν ἀμιλλα τῶν συγγραφέων καὶ θὰ ἐξήνῃ τὸ κριτήριον τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Τῆ δημοσιεύσωμε μόνον τώρα, ἂν καὶ τὴ λάβαμε ἀπὸ τὴν περασμένη ἀνοιξή, γιατί δὲν εἶχε πιά θέσιν στὸν τελευταῖον τόμον τοῦ Δελτίου.

Τὸ ἀναγνωστικὸ παρουσιάζει συγκεντρωμένα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν ποὺ τὸ ἔθνος ἔχει νὰ μεταδώσῃ στὴν νέα γενεὰ ποὺ ἐκπαιδεύει. Ἐμεῖς, ὕστερα ἀπὸ ὀλόκληρον αἰῶνα ἐλεύθερης ζωῆς, ἀκόμη δὲν κατορθώσαμε νὰ δώσωμε στὰ παιδιὰ μας τὸ βιβλίον ποὺ θὰ βοηθήσῃ τὴ μόρφωσίν τους στοῦ σχολεῖο.

Ἡ γλῶσσα μὲ τὴν φευτικὴν τῆς εἶχε παραλύσει κάθε προσπάθεια τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ φθάσῃ στοῦ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ ὅλοι οἱ τύποι καὶ ἡ λέξις ἐπινίγαν τὴν ἰδέαν. Ἐγίνε ὁ καινούριος νόμος «περὶ διδακτικῶν», ποὺ σημειώνει σταθμὸν στὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ βγήκαν τ' ἀναγνωστικά τῆς Α' καὶ Β' τοῦ δημοτικοῦ, γραμμένα πρώτη φορά στὴ δημοτικὴν. Δηλαδή πρώτη φορά μιλοῦν στοῦ παιδί μὲ τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν, μεταχειρίζονται τὸ μόνον καὶ μοναδικὸ ὄργανον ποὺ θὰ πλουτίσῃ τῆς γνώσεις του καὶ θὰ διαπλάσῃ τὸ χαρακτήρα του. Ἄλλὰ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς στοῦ σχολεῖο δὲν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ δημοτικισμοῦ ἡ γλῶσσα εἶναι μέσον γιὰ νὰ διαπαιδαγωγηθῇ τὸ παιδί ἡ φευτικὴ ποὺ κτυπήθηκε ἀποτελεσματικὰ στὴ γλῶσσαν, πρέπει ἐπίσης ἀποτελεσματικὰ νὰ κτυπηθῇ καὶ στὴν οὐσίαν, ἂν δὲ θέλωμε ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση νὰ καταντήσῃ μονάχα ἀλλαγὴν τύπων.

Μία σοβαρὴ κριτικὴ θὰ ἦταν λοιπὸν ἀπαραίτητη. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά νὰ δείχνῃ πῶς τελεσφόρα πῶς πρέπει νὰ παρουσιάσῃ τὸ καλύτερον περιεχόμενον στ' ἀναγνωστικά, σύμφωνα μὲ τῆς ἰδέας τοῦ δημοτικισμοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην νὰ βοηθήσῃ ὥστε οἱ νέες ἐκδόσεις τῶν ἀναγνωστικῶν, εἴτε αὐτῶν εἴτε ἄλλων, νὰ μπορέσουν νὰ γίνουν ἀρτιώτερες.

Αυστυχῶς ὁμως πέρασαν μῆνες, τὰ νέα ἀναγνωστικά κυκλοφόρησαν σ' ὅλα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, κοντεύει νὰ τελειώσῃ ὁ σχολικὸς χρόνος, ἀλλὰ κριτικὴ καμιά δὲν ἐγίνε. Νιώθοντας λοιπὸν τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἐπιχείρησα νὰ μαζέψω μερικὲς ἀτομικὲς μου ἐντυπώσεις, καὶ ὡς ἀπλὸς ἀναγνώστης νὰ τῆς ἐκθέσω ἐδῶ.

Τὸ γεγονός πῶς τὰ καινούρια ἀναγνωστικά γράφηκαν στὴ δημοτικὴν, μᾶς κάνει νὰ προσέξωμε μὲ περισσότερην φροντίδα τὸ περιεχόμενον τους καὶ νὰ δοῦμε ἂν μὲ τὴν διαφορὰ τῆς γλώσσας τὰ παιδιὰ μας θ' ἀποκτήσουν βιβλία ποὺ θὰ βοηθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἠθικὴν τους μόρφωσιν. Γιατὶ θὰ ἦταν λυπηρὸν ἂν τὴν προσπάθειαν γιὰ ν' ἀναμορφωθῇ ἡ παιδεία μας τὴ νομίζαμε τελειωμένη μὲ τὸ πρῶτον βῆμα ποὺ ἐγίνε, καὶ ἂν περιωρίζονταν ἡ ἀναμόρφωσις αὐτὴ στὴν ἀλλαγὴν τῆς γλώσσας, σὲ ἀλλαγὴν δηλαδή τύπων.

Ἡ γλωσσική μεταρρύθμιση ἀποφασίστηκε τὸ περασμένο καλοκαίρι. Μέσα σὲ λίγες ἐβδομάδες ἔπρεπε νὰ γραφοῦν, νὰ κριθοῦν καὶ νὰ τυπωθοῦν τὰ νέα βιβλία, ποὺ θὰ ἔμπαιναν στὸ σχολεῖο μὲ τὸ φετινὸ σχολικὸ χρόνο. Τὸ περιεχόμενό τους δὲν εἶναι βέβαια τόσο εὐκόλο ν' ἀλλαγθῆ ὅσο ἡ γλῶσσα τους, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ δοῦμε μαζί μὲ τὴ νέα γλῶσσα τὴν προσπάθεια τουλάχιστον γιὰ ἓνα νέο καλότερο περιεχόμενο, ὅσο βιαστικά καὶ ἂν γράφηκαν τὰ νέα αὐτὰ βιβλία.

Δυστυχῶς οὔτε ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲ φαίνεται, ἐκτός ἴσως στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς κ. Καζαντζάκη. Ἡ ἐξωτερικὴ τους ὄψη εἶναι ἐλεεινὴ. Κακοτυπωμένα, ἀραφτα, ἀδετα, τὸ χαρτί προστυχόχαρτο, τὸ ξώφυλλο χάρτινο: δηλαδὴ κατὰ πολὺ κατώτερα ἀπὸ τὰ παλιά, ἂν καὶ ἡ τιμὴ τους εἶναι φουσκωμένη ὅσο ποτέ. Ὁ ἐκδότης θὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν ἀκρίβεια τῆς ἀγορᾶς, τὴν ἔλλειψη ὑλικῶν καὶ ἄλλες παρόμοιες γνωστὲς αἰτίες. Ἀλλὰ τίποτα δὲν τὸν δικαιολογεῖ ποὺ παράδωσε τὰ βιβλία ἀραφτα γιὰ πούλημα.

Τὸ παιδί ποὺ θὰ πηγαινοφέρνῃ τὸ βιβλίο του δυὸ φορές τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὸ σπίτι στὸ σχολεῖο καὶ ἀπὸ τὸ σχολεῖο στὸ σπίτι, ποὺ θὰ παίξῃ, θὰ τρέξῃ καὶ θὰ πηδῆσῃ, θ' ἀφήσῃ δέκα φορές τὸ βιβλίο του νὰ πέσῃ στὴν τάξη καὶ στὸ δρόμο, ἀπὸ τὴν πρώτη ἐβδομάδα θὰ χάσῃ τὰ μισὰ του φύλλα.

Ἄν τὸ κἀνὴ ὁ ἐκδότης μὲ σκοπὸ νὰ σπρώξῃ τὴν πούληση καὶ νὰ ὑποχρεώσῃ κάθε γονεὶα νὰ πληρώσῃ δυὸ καὶ τρεῖς φορές τὸ σχολικὸ βιβλίο τοῦ παιδιοῦ του, πρὸς 1.75-1.80 καὶ 2 δρ. τὸ καθένα, τότε ἐπέτυχε. Γενικὰ τὰ καινούρια αὐτὰ βιβλία φαίνονται ζωντανώτερα ἀπὸ τὰ παλιά, ἀλλ' αὐτὸ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος στὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἀμεση ἐπίδραση ποὺ εἶχε αὐτὴ σὲ ὁλόκληρη τὴ διατύπωση. Κατὰ τὴν οὐσία παρουσιάζουν τὶς ἴδιες σχεδὸν ἐλλείψεις, τὰ ἴδια σοβαρὰ ἐλαττώματα μὲ τὰ παλιά ἀναγνωστικά. Ἐκτός ἀπὸ τῆς Κ^α Καζαντζάκη, ποὺ στέκει σὲ ἄλλο ἐπίπεδο καὶ θὰ ἐξεταστῆ χωριστά, τὸ περιεχόμενο στὰ περισσότερα δὲν ἄλλαξε.

*

«Τὸ τέλειο εἶναι μόλις καλὸ γιὰ τὸ παιδί» εἶπε κάποιος. Ἐμεῖς ὅμως φαίνεται νὰ μὴ δίνωμε καὶ τόση σημασίαν στὸ ἠθοπλαστικὸ ρόλο τοῦ παιδικοῦ βιβλίου. Δὲν ἐξετάζω τὴ μεθοδικὴ ἀποψη στὸ ἀλφαθητάριο τοῦ κ. Παππαμυχαήλ, ποὺ ἐνδιαφέρει εἰδικούς. Τὸ ἠθοπλαστικὸ του ὅμως μέρος, ποὺ ἰδιαιτέρως ἐξετάζεται ἐδῶ, θὰ

μποροῦσε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα τοῦ «πὼς δὲν πρέπει νὰ γράφεται».

Ἡ περιαιτολογία καὶ τὸ ἐγὼ δίνουν καὶ παίρνουν. «Ἐγὼ καὶ ὁ ἀδερφός μου» (σ. 28, 31), μὲ τὸ «ἐγὼ» πάντα πρῶτο, ἐνῶ μαθαίνομε στὸ παιδί μας πὼς στοιχειώδης κανόνας τοὺς τρόπους εἶναι νὰ βάζῃ τὸ ἐγὼ του πάντα τελευταῖο: «μυρίζω τὸ μῆλο, μαζώνω τὰ μῆλα, μαζώνω τώρα τὰ μῆλα, νὰ πάρω ὄλο τὸ μῆλο» (σ. 9), «τώρα πίνω ἓνα ποτήρι νερὸ μὲ μέλι» (σ. 10), καὶ ἐξακολουθεῖ (σ. 11, 12) στὸν ἴδιο τόνο τοῦ ἐγὼ.

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ μπῶ σὲ λεπτομέρειες τεχνικὲς, μοῦ φαίνεται, πρῶτα, πὼς τὸ ρῆμα δὲν εἶναι ἀπαραίτητο· μὰ καὶ ἂν ἦταν, γιὰ νὰ μὴν μπῆ π. χ. στὴν προστακτικὴ: «πάρε ἓνα καλὸ ψάρι, κάμε τὸ ψητὸ» κτλ., ἀντὶ τὸ ἀντιπαθητικὸ καὶ ἀντιπαιδαγωγικὸ ἀδιάκοπο «ἐγὼ» (σ. 20): «Θέλω ἓνα καλὸ ψάρι, ἔχω ἓνα ψάρι, θὰ τὸ κάμω ψητὸ, ἔφαγα πολὺ, ψωμί, ψάρι, ψητὸ, τυρὶ, σῦκα, τώρα διψῶ πολὺ, θὰ πιῶ νερὸ, τί ἄλλο; τίποτα».

Σπαρταριστὸ ἀνάγνωσμα! Τὸ φαγὶ καὶ τὸ ἐγὼ ὡς βᾶση μορφωτικὴ γιὰ τὸ παιδί ποὺ ἀρθρώνει τὶς πρώτες συλλαβές. Καὶ ἐξακολουθεῖ (σελ. 32): «τὰ ἀβγά ποὺ θὰ φᾶμε — ἐγὼ ξέρω νὰ βράζω ἀβγά μελάτα» κτλ. κτλ.

Καὶ παρακάτω (σελ. 31), στὸ κεφάλαιο «σκυλάκι», τὸ ἀνάγνωσμα περιστρέφεται ὄλο γύρω στὸν ἄξονα «ἐγὼ». «Τί κάνω στὴν τόχη τὸ σκυλάκι μας...» «τὸ σφυρίζω καὶ αὐτὸ ἔρχεται καὶ μὲ βρίσκει...». «Ὅταν πηγαίνω σχολεῖο...» «τότε τοῦ κάνω...». «Χαρὰ ποὺ ἔχει τὸ σκυλάκι ἅμα γυρίζω στὸ σπίτι» κτλ. Ἔτσι καὶ στὸ κεφ. «πρόβατα» (σελ. 37): «Ὅταν ἐγὼ κάθωμαι στὸ θρανίο καὶ γράφω καὶ διαβάζω, τί κάνουν τὰ πρόβατα;»

Τὶ σχέσηῃ ἔχει τὸ διαβάζω καὶ γράφω μὲ τὰ πρόβατα στὸ λιβάδι; Στὸ κεφ. «χιόνι» (σελ. 39), μὲ ἀσυνείδητη αὐταρέσκεια ὁ «ἐγὼ» τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ μᾶς πληροφόρησῃ πὼς «στὸ σπίτι ὁ καθένας μας ἔχει τὸ δικὸ του χτένι», μᾶς λέγει: «παίρνω τὸ χτένι μου καὶ χτενίζω τὰ πυκνὰ μαλλιά μου».

Καὶ κεὶ ποὺ καταντὰ ἐντελῶς πρόστυχη φρασσιολογία καὶ σκέψη, εἶναι τὸ τελευταῖο ἀνάγνωσμα τοῦ Α' μέρους, «τζίτζικας» (σελ. 52), ὅπου ἀπανωτὰ βρίσκομε: «Γεροξεμυαλισμένε-θεέ μου, ἀδιαντροπιὰ!-γεροτεμπέλη-γεροτσιγκούνη-γεροξεκουτιάρη», καὶ πάλι, «γεροτσιγκούνη-κακὸ χρόνο νάχης-νὰ καὶ σὺ καὶ τὰ πανιά σου, καταραμένη».

Εἶναι, πρέπει νὰ τ' ὁμολογήσωμε, ζωντανώτατο τὸ ἀνάγνωσμα

αυτό, τὸ μόνο σ' δλόκληρο τὸ βιβλίον. Καὶ εἶναι ἀλήθεια θλιβερό ὅτι χρειάστηκε γιὰ νὰ ζωντανέψῃ τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου, ἕνα τέτοιο γερὸ καὶ πρόστυχο ἀλληλοδρισίμο. Ἡ ἐντόπιση μένει καὶ γεννᾷ τὴ στραβὴ ἀντίληψη στὸν ἀναγνώστη πὼς ἡ χρῆση καὶ ἡ διδασκαλία τῆς δημοτικῆς ἔχει ὡς ἀμεση συνέπεια τὸ χυδαῖσμό. Βέβαια, μόνο ρτὴ ζωντανὴ γλῶσσα, καὶ ὄχι στὴν καθαρεύουσα, μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῆσῃ· ἀλλ' αὐτὸ δὲ θὰ πῆ πὼς δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μεταχειριστῇ τὴ δημοτικὴ χωρὶς χυδαιότητα.

Καὶ κατ' ἐξοχὴν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποφύγωμε τώρα, στὰ πρῶτα αὐτὰ σχολικὰ βιβλία, ποὺ ἔχομε νὰ πολεμήσωμε τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τῆ στραβῆ στὸ κοινό. Καὶ ὁμοίως καὶ στὸ β' μέρος ἔχομε τὴν ἴδια ἀτμοσφαῖρα, πότε ἀνοιχτὴ καὶ πότε σκεπασμένη, μὲ προσποιημένες ψευτοευγένειες: «Ἄμα πέρασε λίγο ὁ πόνος, κοίταξα στὸν καθρέφτη. Χά, χά, χά, ἀκόμα γελῶ ἄμα τὸ θυμοῦμαι. Τί ἀστεῖος ποὺ εἶχα γίνει, χά, χά, χά! — Βλέπεις ποὺ γελᾷς καὶ ὁ ἴδιος; — μοῦ εἶπε μὲ παράπονο ἡ Δαφνούλα μας. — Ναι, τῆς εἶπα, εἶχες δίκιο, ποὺ γελοῦσες πρωτύτερα, καὶ εἶχα ἄδικο ποὺ θύμωσα. Ἀπὸ τὸν πόνου μου δὲν ἤξερα τί ἔκανα. Χά, χά, χά! χί, χί, χί! σκάσαμε ὄλοι στὰ γέλια» (σελ. 16).

Ἄπ' ὄλο τὸ ψεύτικο διήγημα ποὺ προηγείται καὶ ποὺ ἀκολουθεῖ, ξεθυμαίνει μὴ ἀνελεγκρίνεια κάθε ἄλλο παρὰ εὐγενική, καὶ ἡ προσποίηση, τὰ «χά, χά, χά, χί, χί, χί, σκάσαμε ὄλοι στὰ γέλια» δὲν ἀνοίγουν καθόλου στὸν ἀναγνώστη τὴν δρεξὴ νὰ γελᾷ. Ἡ ὁμολογία τῆς Δαφνούλας πὼς γελῶσε τὴν ὥρα ποὺ πονοῦσε ὁ ἀδελφός τῆς, τὸ παράπονό τῆς πὼς θύμωσε αὐτός, ὅλα αὐτὰ εἰπωμένα ἐμπρὸς τῆς μητέρας, ποὺ δὲν κάνει καμιά παρατήρηση γιὰ τὴν ἀπονία τῆς κόρης τῆς, δίνουν στὸ παιδί ἕνα περιβάλλον ὅπου λείπει ἡ στοιχείωδέστερη ἀγωγή. «Τ' ἀγαπημένα ἀδερφάκια» παίρνουν καὶ δίνουν στὸ ἀλφάθητάριο αὐτὸ μέρος β', ἀλλὰ ὅσο καὶ ἂν κάθε λίγο φιλιῶνται μὰνα καὶ παιδιὰ καὶ ἀλλάζουν χαϊδευτικὰ καὶ εὐγενικὰ λόγια, αἰσθανόμαστε τὴ χυδαιότητα τοῦ περιβάλλοντος στὴν ἀτμοσφαῖρα τοῦ βιβλίου, τὰ πρόστυχα λόγια, τὶς πρόστυχες κινήσεις καὶ πράξεις, ποὺ ξεμυτίζουν κάθε λίγο καὶ ποὺ φροντίζει νὰ ἀποσιωπήσῃ ὁ συγγραφέας: «Ὅταν μοῦ φώναζε ἡ μητέρα νὰ σηκωθῶ καὶ νὰ ἐτοιμαστῶ γιὰ τὸ σχολεῖο», διηγείται ὁ Γιώργος στὴ δασκάλισσά του «τῆς εἶπα κακιωμένος: Δὲν πάω σήμερα στὸ σχολεῖο. — Θαρρῶ πὼς ἀστειεύεσαι, παιδί μου, εἶπε ἡ μητέρα. — Δὲν ἀστειεύομαι καθόλου, εἶπα ἐγώ. — Ἄν δὲν τὸ λὲς ἀστεία, πρέπει νὰ μάθης πὼς δὲν εἶναι στὸ χέρι σου

νὰ μὴν πᾶς στὸ σχολεῖο, εἶπε ἡ μητέρα. — Εἶναι καὶ παραεῖναι! εἶπα ἔτσι πρόστυχα ἐγώ» (σελ. 48).

Ἡ λογομαχία μεταξὺ τοῦ Γιώργου καὶ τῆς μητέρας του, ὅπου παιδί καὶ μὰνα μιλοῦν ἕνα μου καὶ ἕνα σου ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο, μᾶς δείχνει πόσο λείπει στὸ σπῆτι αὐτὸ ὁ σεβασμὸς τῶν παιδιῶν πρὸς τὴν μητέρα. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ ἐξηγεῖται πρῶτα μὲ τὴν ἀκόλουθη φράση: «Μ' ἀρπάζει τότε ἡ μητέρα καὶ πάει νὰ μὲ νίψῃ», καὶ παρακάτω τὴν ἄλλη: «Ὅχι, ὄχι! τί τράβηξα ὕστερα! Ἡ μητέρα μὲ περιποιήθηκε ὅπως μοῦ ἀξίζε», ὅπου νιώθουμε τὴ θυμωμένη μὰνα ποὺ «ἀρπάζει» τὸ παιδί τῆς καὶ τὸ «περιποιεῖται» ξυλοφορτώνοντάς το, δηλ. προστρέχοντας στὴ βία καὶ ἐπιβάλλοντάς τιν μὲ τὴ σωματικὴ τῆς δύναμη, γιὰ εἶναι ἀνίκανη νὰ ἐπιβληθῇ ἀλλιῶς, ἀφοῦ τῆς λείπει τῆς ἴδιας ἢ ἀγωγή ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ μορφώσῃ εὐγενικὰ τὸ παιδί τῆς μένοντας ἡ ἴδια εὐγενική. Καὶ φανταζόμαστε τὴν πρόστυχη σκηνή, τὴ μὰνα ποὺ δέρνει τὸ παιδί τῆς καὶ ξεφωνίζει καὶ ἀγριεύει, γυρεύοντας νὰ τὸ τρομοκρατήσῃ. Καὶ μέσα σ' ὅλην αὐτὴν τὴν εἰκόνα ἔρχεται καὶ ἡ παραφωνία τῆς ὑποκρισίας: «εἶπα ἔτσι πρόστυχα ἐγώ», καὶ δῆθεν τῆς ὑπερηφάνειας καὶ τῆς μεγαλοφυχίας. «Νὰ πῶ πὼς δὲν πόνεσα; Θὰ πῶ ψέματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς τὸ κατάλαβα τὸ λάθος μου καὶ δὲν ἔκλαψα καθόλου». Καὶ αὐτὸ τὴν ὥρα ποὺ τὸν ἔδερνε ἡ μητέρα του.

Στὴ φράση αὐτὴ ὅσο καὶ στὴν παραπάνω, «εἶπα ἔτσι πρόστυχα ἐγώ», νιώθουμε τὸ δάσκαλο ποὺ θέλει νὰ διδάξῃ στὸ παιδί ποὺ διαβάζει πὼς αὐτὰ ποὺ κάνει ὁ Γιώργος δὲν εἶναι καλὰ πράγματα. Μὰ πὼς νὰ πιστέψῃ τὸ παιδί καὶ μαζί του ἐπίσης οἱ ἀναγνώστες, λίγο νὰ ἔχομε δεῖ παιδιὰ, πὼς τὴν ὥρα ποὺ εἶναι σὲ τέτοια φούρια ὁ Γιώργος, μπορεῖ καὶ νὰ σκεφθῇ ἂν ἔχη ἢ ὄχι λάθος! Στὸ πείσμα τοῦ ἀπάνω τὸ παιδί βρίσκεται σὲ ψυχικὴ κατάσταση τέτοια ποὺ ἡ συλλογὴ δὲν μπορεῖ νὰ δουλέψῃ καὶ νὰ δώσῃ καλὰ ἀποτελέσματα, προπάντων ποὺ τὸν δέρνει ἡ μὰνα καὶ πολεῖ αὐτὸς καὶ συλλογίζεται μόνο πὼς νὰ ξεφύγῃ τὸν πόνου.

Ἡ καλὴ μὰνα τοῦ βιβλίου, ποὺ «ἀρπάζει» καὶ «περιποιεῖται» τὸ Γιώργο δὲ βλέπει φυσικὰ τόσο μακριά. Τὸ σχολικὸ ὁμοίως βιβλίον ὀφείλει νὰ βλέπῃ, νὰ ψυχολογῇ καὶ νὰ καλλιεργῇ καλὰ αἰσθήματα στὸ παιδί, ὄχι νὰ τοῦ παρουσιάσῃ ὡς παράδειγμα καὶ ἐπιδεικτικὰ τὶς ὑποκρισίες, τὶς δῆθεν μεγαλοφυχίες τοῦ πρόστυχου Γιώργου.

Ἄλλο παράδειγμα ἐλεεινὸ γιὰ τὸ παιδί εἶναι ὁλόκληρος ὁ «Πέτρος Λάρας». Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἡ πρόστυχιά τοῦ Πέτρου Λάρα

Τὸ παιδί πού διαβάζει, ἂν εἶναι εὐγενικό θὰ ἀηδιάσει μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Πέτρου πού ἐκμεταλλεύεται τὴ δυστυχία τῶν καινούριων ναυαγῶν, βάζοντάς τους ὡς ὄρο σωτηρίας νὰ γίνουν ὑποτακτικοί του. Ἄν δὲν εἶναι εὐγενικό, θὰ μάθει ἀπὸ τὸ σχολικό του βιβλίο, πού εἶναι τὸ δῆθεν μορφωτικό μας ὄργανο, πῶς χρῶστὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν πλησίον του μόνο ὅσο ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ φέρνει κάποιο κέρδος ἢ ὠφέλεια.

Καὶ ἂν τὸ παιδί εἶναι πονηρό, θὰ ρωτήσῃ ποιὸς ἐμποδίζει τοὺς ναυαγούς νὰ ἀθετήσουν τὸ λόγο τους μίᾶς καὶ εἶναι στὸ νησί, καὶ νὰ ἐνωθοῦν ὅλοι μαζί ἐναντίον τοῦ Πέτρου, τὴ στιγμή πού τοὺς παρασκοτίζει αὐτός; Καὶ θὰ κρίνῃ μὲ τὸ δίκιο του πῶς ὁ Πέτρος εἶναι ὄχι μόνο ταπεινός ἀλλὰ καὶ κουτός.

Παρακάτω ἔχομε ἄλλο ἓνα παράδειγμα παρόμοιο· πρόκειται νὰ καταστρώσῃ σχέδιο, πῶς νὰ πάρῃ κάποιο καράβι πού ἦλθε στὸ νησί καὶ τοῦ ὁποίου τὸ πλήρωμα ἔχει ἐπαναστατήσει. Καὶ λέγει ὁ Πέτρος, «Δύναμη ἐδῶ δὲν ὠφελεῖ, μονάχα ἡ πονηριά θὰ μᾶς βοηθήσῃ» (σελ. 143).

Δαμπρὸ μάθημα γιὰ τὸ παιδί γενικά καὶ τὸ ξυπνὸ ἐλληνόπουλο ἰδιαιτέρως. Ἄν ἡ δύναμη δὲν ὠφελῆ πιά, φυσικό εἶναι νὰ προστρέξῃ ὁ ἀδυνατώτερος, πού κινδυνεύει, σὲ ἄλλο μέσο, στὴ φρόνηση, στὴν κρίση, στὴν ξυπνάδα, ὄχι ὁμως στὴν «πονηριά» πού ἔχει μέσα τῆς τὴν ἀνηθικότητα. Νὰ πολεμηθῇ ἀπεναντίας συστηματικά στ' ἀναγνωστικά μας ἡ ἀνήθικη πονηριά, καὶ νὰ καλλιεργηθῇ στὸ παιδί ἡ κρίση πού φέρνει τὴ γνώση.

Μὰ γνώση ὁ Πέτρος δὲν ἔχει· μᾶς τὸ δείχνει σὲ ὅλο τὸ βιβλίο καὶ ἰδιαιτέρως ὅταν παίρνῃ ὁδηγὸ τὴ σκιά του (σελ. 55), γιὰτὶ ἂν καὶ δεκαεπνέα χρόνων, δὲν παρατήρησε ποτέ πῶς ἡ σκιά ἀλλάζει θέση ἀναλόγως τῆς ὥρας.

Ἡ πονηριά εἶναι ἄλλωστε σύμφωνη μὲ τὸ χαρακτήρα ὅλου τοῦ βιβλίου. Μᾶς τὸ δείχνει πάλι ὅταν τὴν ὥρα τῆς μάχης διατάξῃ ὁ Πέτρος τοὺς ἄλλους νὰ πάν στὴ φωτιά καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του διαλέγῃ νὰ φυλάξῃ τοὺς δεμένους αἰχμαλώτους, ἐκεῖ πού, φυσικά, δὲ φτάνουν οἱ σφαίρες (σελ. 145). Καὶ στέλνοντάς τους λέγει: «Ἔσεῖς ἔπειτα πρέπει νὰ φτάσετε στὸ καράβι καὶ νὰ προσπαθήσετε νὰ τὸ πάρτε. Ἄν πετύχετε...» κτλ.

Τὸ ἀθάνατο «ἢ ὅλοι θὰ σκοτωθῆτε, ἢ ὅλοι θὰ ἐλευθερωθοῦμε», ὡς διδαχὴ σταῖς παιδιὰ μας.

Καὶ ἀφοῦ ἔστειλε τοὺς ἄλλους στὴ φωτιά, ὁ φρόνιμος αὐτὸς νέος

«ἔκαμε τὸ σταυρό του, σταύρωσε ὕστερα τὰ χέρια του» (συγκινητικό) «καὶ εἶπε τὴν προσευχὴ του στὸν παντοδύναμο Θεό», τὴ στιγμή πού μὲ καρδιοχτύπι ἄκουσε νὰ τραβοῦν οἱ ἄλλοι τὰ κουπιά, πλάφ, πλοῦφ, πλάφ! — «Τί θὰ γινόταν; θὰ γλιτώσουν; Ἄν ὁμως σκοτώνονταν ὅλοι;» Ἐδῶ ἀρχίζει ὁ νέος καὶ ἀνησυχεῖ, γιὰτὶ ἂν «σκοτώνονταν ὅλοι», θὰ κατέβαινε τὸ ἐπαναστατημένο πλήρωμα στὴ στεριά καὶ θὰ κακοπενοῦσε καὶ ὁ κύρ Πέτρος. Μὰ ἀκούονται οἱ κανονιές, πού εἶναι σημεῖο πῶς ὅλα πάν καλά. Καὶ φωνάζει ὁ Πέτρος, «Δόξα νάχῃ ὁ Θεός! τὸ πήραμε τὸ καράβι».

Ἄν εἶναι τέτοια τὰ μορφωτικά μαθήματα πού θ' ἀκούσῃ τὸ παιδί μας στὸ σχολεῖο, προτιμότερο εἶναι νὰ μὴ μάθῃ γράμματα ποτέ· τουλάχιστον νὰ φυλάξῃ ἀγνή τὴ φυσικὴ του φυλετικὴ εὐγένεια, πού χαρακτηρίζει τὸ λαὸ μας.

*

Τὸ ἴδιο χαρακτηριστικό ἀλλὰ μὲ ἄλλη μορφή τὸ βρῖσκομε στὸ ἀναγνωστικό τοῦ κ. Κουρτίδη. Σὲ διάφορα κεφάλαια ἀπαντῶμε φτωχοὺς καὶ ἐλεημοσύνη καὶ παντοῦ νιώθουμε τὴν ταπεινοσύνη τοῦ φτωχοῦ μὲ τὸ σκυφτὸ κεφάλι, πού δέχεται τὴ μεγαλοδωρία τοῦ ἀντιπαθητικοῦ «πλούσιου» τοῦ βιβλίου, ἐπίσης καὶ τὴν προστυχούτοια τῆς ἀμοιβῆς γιὰ κάθε καλὴ σκέψη ἢ πράξη. Π. χ. «ὅσοι εἶναι πονετικοὶ λυποῦνται τοὺς καημένους τοὺς φτωχοὺς», φράση πού μυρίζει ταπεινοσύνη, ζήτη καὶ σκυφτὸ κεφάλι, «καὶ τοὺς βοηθοῦν ὅπως μποροῦν» (σελ. 35). Καὶ ἀκολουθεῖ σὰ νὰ εἶναι φυσικὴ καὶ ἀπαραίτητη ἡ ἀμοιβή, «τί εὐχὲς ἀκοῦνε»!

Ἦστερα ἀπὸ κάποια καλὴ σκέψη καὶ πράξη του, ἓνα καλὸ φτωχὸ παιδί βγάζει λογύδριο γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ γιὰτὶ δὲν ἔφαγε τὸ κρέας πού τοῦ ἔδωσαν (σελ. 12)· τότε ὁ «πλούσιος» ρωτᾷ γιὰ τὸ παιδί, μαθαίνει πῶς ἦταν «ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ σχολείου ἀλλὰ φτωχὸ καὶ δυστυχισμένο. Καὶ τὸ βράδυ ἀμέσως ἔστειλε στὸ φτωχόσπιτο γιὰτὸ καὶ γιὰτρικά καὶ ὀχι ἄλλο χρειάζόταν».

Καὶ τὸ «φτωχόσπιτο» θὰ ἔκανε «πολλὲς εὐχὲς», καὶ τὸ φτωχὸ παιδί θὰ σκέφθηκε πῶς ὅταν ἐμπρός σ' ἓναν πλούσιο κρύψῃ λίγο φαγὶ γιὰ τὴν ἀδελφὴ σου, αὐτὸς σοῦ δίνει πολὺ φαγὶ γιὰ ὅλους. Γιὰτὶ ἡ χορδὴ τῆς πονοφυχίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς καλλιεργεῖται ἀδιάκοπα στὸ σχολικό βιβλίο· ἡ χορδὴ ὁμως τῆς ὑπερηφάνειας μένει ἀκαλλιέργητη τέλεια.

Στό δημοτικό σχολείο έχει και φτωχόπαιδα, περισσότερα μάλιστα φτωχόπαιδα παρά πλούσιόπαιδα, και τὸ σχολικὸ βιβλίο χρωστᾷ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἀξιοπρέπειας καὶ υπερηφάνειας ὡς ἀνάπτυξη ὅσων τις τάξεις. Χωρίζοντας τοὺς «καημένους τοὺς φτωχοὺς» ἀπὸ τοὺς «πονετικούς πλοῦσιους», βάζει τὸ φτωχὸ παιδί σὲ ὑποδεέστερη θέση, τὸ ταπεινώνει, τοῦ μαθαίνει ἀπὸ τις πρώτες συλλαβὲς ποὺ ἀρθρώνει ὡς ἀπλόνη τὸ χέρι στὸν πλούσιο, ποὺ ἂν εἶναι «πονετικός» θὰ τοῦ δώσει, καὶ ἂν δὲν εἶναι θὰ τὸ ἐξευτελίσει. Καὶ ἀντικαταγωγικώτατα καλλιεργεῖ στὸ πλούσιο τὸ αἰσθηματὸς πὺς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ φτωχὸ συμμαθητὴ του.

Πουθενὰ δὲ βλέπομε τὸ διδάγμα πὺς ὁ φτωχὸς μὲ τὴ δουλειὰ του πληρώνει τὸ ὕλικὸ βοήθημα ποὺ λαβαίνει, καὶ πὺς ὁ πλούσιος, βοηθώντας, χρεωστᾷ νὰ σέβεται τὴ φιλοτιμία τοῦ φτωχοῦ, δίνοντάς του τὰ μέσα νὰ ξεπληρώσῃ τὸ χρέος του, ὅχι νὰ τὸν ταπεινῶνῃ κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐλεημοσύνης.

Σὲ ἄλλο διήγημα (σελ. 66), ἡ Ἑλένη ἔχασε τὴ δεκάρα τῆς, πηγαίνοντας ὡς ἀγοράσῃ γάλα, καὶ κλαλεῖ περνᾷ μιὰ κυρία, τὴ λυπᾷται καὶ τῆς δίνει ἄλλη δεκάρα. Ἡ Ἑλένη βρίσκει τὴ χαμένη τῆς δεκάρα καὶ τρέχει καὶ τὴν ἐπιστρέφει στὴν κυρία. «Μπράβο, κόρη μου», λέγει ἡ κυρία εὐχαριστημένη, «εἶσαι τίμιο καὶ φιλότιμο κορίτσι· τέτοιο νὰ εἶσαι πάντα καὶ ὅλοι θὰ σὲ ἐπαινοῦν».

Δὲ σχολιάζω τὴ στερεότυπη καὶ ταπεινὴ ἀμοιβὴ «καὶ ὅλοι θὰ σὲ ἐπαινοῦν». Ἀνάγκη ὅμως νομίζω νὰ τονιστῇ πὺς πρέπει συστηματικὰ τὸ σχολικὸ βιβλίο νὰ παύσῃ νὰ τρέφῃ τὸ παιδί μὲ λόγια ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονται στὸ ἀνάλογο αἰσθηματὸς.

Ὅταν διαβάξῃ τὸ παιδί πὺς ἡ Ἑλένη εἶναι «φιλότιμο» κορίτσι, μαθαίνει νὰ κρίνῃ στραβά, ἢ χειρότερα, νὰ φτιασιδῶνῃ πολὺ κοινὰ αἰσθήματα μὲ χρώματα εὐγενικὰ καὶ σπάνια. Γιατὶ ἂν ἡ Ἑλένη ἦταν «φιλότιμη», δὲ θὰ δεχόταν τὴ δεκάρα τῆς ἐλεημοσύνης ποὺ τὴν ταπεινώνει καὶ τὴν κατεβάξῃ στὴ σειρά τῆς ζητιάνας.

Φυσικώτερο ἦταν ἴσως νὰ δεχθῇ ἡ Ἑλένη τὴ δεκάρα παρὰ νὰ τὴν ἀρνήθῃ, ἰδίως ἂν ἤξερε πὺς στὴν ἐπιστροφή θὰ ἔτρωγε καὶ καμιὰ τιμωρία, ἀκόμα καὶ ξύλο ἀπὸ τὴ μητέρα τῆς γιὰ τὴ χαμένη δεκάρα. Μὰ καὶ τὸ σχολικὸ βιβλίο νὰ παρουσιάσῃ τότε τὸ αἰσθηματὸς καὶ τὴ σκέψῃ τῆς ὅπως εἶναι, νὰ μὴν τὴ φτιασιδώσῃ μὲ τὴ λέξη «φιλοτιμία» ποὺ δὲν ἔχει τὴ θέση τῆς ἐδῶ.

Πρέπει νὰ μάθῃ τὸ ἐλληνοπούλο σὲ ὅποιον τάξῃ καὶ ἂν ἀνήκῃ, πὺς ὅσο ὁμορφὸ καὶ καλὸ εἶναι νὰ βοηθῇ, δίνοντας στὸ φτωχὸ τὰ

μέσα νὰ κερδίζῃ τὴ ζωὴ του, ἄλλο τόσο ὅμως εἶναι ντροπὴ καὶ ἐξευτελιστικὸ νὰ ζητιανεύῃ ἢ νὰ δέχεται ἔστω καὶ προσφερόμενα χρήματα, ποὺ δὲν τὰ ἔχει κερδίσει μὲ τὸν κόπο του.

Καὶ ἄλλου πάλι ἡ Μαρία βρίσκει ἕνα πορτοφόλι μὲ 10 δρ., καὶ τῆς ἔρχεται ἡ σκέψῃ πὺς χρειάζεται τὰ χρήματα αὐτὰ ὡς ἀγοράσῃ διάφορα πράγματα γιὰ τὸ φτωχικὸ τῆς σπίτι καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Ὑστερα διατάζει, σκέπτεται πὺς τὰ χρήματα δὲν εἶναι δικὰ τῆς, τὰ δίνει στὴ μάνα, καὶ ἡ μάνα, βγάζοντας λόγο περὶ τιμότητος, στέλνει τὰ χρήματα στὸν παπὰ νὰ πῇ στὴν ἐκκλησίαν πὺς βρέθηκε τὸ πορτοφόλι καὶ νὰ μάθῃ τίνας εἶναι (σελ. 66).

Τὸ διήγημα αὐτὸ, ποὺ κατ' ἐξαιρέση τελειώνει χωρὶς ἀμοιβὴ, θὰ ἦταν καλὸ ἂν ἔλειπε κάποια ὑποπτη ἀτμοσφαῖρα στὸ τέλος μὲ τὸν ἀντιπαθητικὸ ἠθικὸ λόγο τῆς μάνας καὶ ἰδίως μὲ τὴ λεπτομέρεια ποὺ μᾶς δίνει στὴν ἀρχὴ τὸ βιβλίο, πὺς ἡ Μαρία βρήκε τὸ πορτοφόλι. «Ὁ δρόμος δὲν εἶχε κόσμον ἐκείνην τὴν ὥρα· κανένας διαβάτης δὲν τὴν εἶδε. Ἡ Μαρία ἔβαλε τὸ πορτοφόλι στὴν τσέπη τῆς, καὶ ἐνῶ πῆγαινε ἔλεγε μὲ τὸν νοῦ τῆς...». Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ, πὺς «κανένας διαβάτης δὲν τὴν εἶδε» ἀφήνει εὐθὺς ἀμέσως στὸν ἀναγνώστη τὴ δυσάρεστη αἰσθησιμὸς πὺς ἡ Μαρία δὲν ἔβαλε ἀπὸ ἀθώτητα τὸ πορτοφόλι στὴν τσέπη τῆς, ἀλλὰ πὺς βεβαιώθηκε πρώτα ὅτι κανένας δὲν τὴν εἶδε. Καὶ πάνω ὡς ὅλη αὐτὴ τὴ σκηνὴ πνέει κάποια ἀτμοσφαῖρα ὅχι παστρική, ὅχι εἰλικρινής. Μιὰ τιποτένια παραλλαγή θὰ ἀλλάξῃ ὁλότελα τὴν ἀτμοσφαῖρα αὐτὴν. Ἡ Μαρία πῆγαινε μόνη τῆς στὸ δρόμο ποὺ ἦταν ἔρημος ἐκείνην τὴν ὥρα, καὶ βρήκε ἕνα πορτοφόλι», λέγει τὸ ἴδιο, καὶ δὲ δίνει τὴν αἰσθησιμὸς πὺς ἡ Μαρία γύρισε καὶ κοίταξε καὶ βεβαιώθηκε πὺς δὲν τὴν εἶδαν, πρὶν βάλῃ τὸ πορτοφόλι στὴν τσέπη.

*

Ἄλλα κοινὰ ἐλαττώματα, ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα καὶ τὰ πιὸ ἀποκρουστικά, εἶναι ὁ ψευτορομαντισμὸς μὲ τὰ κλάματα ποὺ ποτάμι χύνονται ἀπὸ τὴν πρώτη ὡς τὴν τελευταία σελίδα τῶν ἀναγνωστικῶν, καὶ ἰδίως ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς δειλίας, τοῦ ποταποῦ σαρκικοῦ φόβου, ποὺ μὲ ἀνεξήγητη στοργὴ καταγίνονται οἱ συγγραφεῖς μας νὰ καλλιεργοῦν στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν μας.

Στὸ ἀλφαριθμητικὸ ὄσο καὶ στὰ ἀναγνωστικά τῆς Β', (καθὼς ἄλλωστε καὶ στὰ παλιὰ ἀναγνωστικά ὄλων τῶν τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ), βλέπομε κάθε λίγο μητέρες καὶ ἄντρες, ἀγόρια καὶ κορίτσια, ὄλους

ἀναλυμένους στα δάκρυα, σὲ ἀρρωστιάριχη συγκίνηση καὶ ἰδίως σὲ ἀηδέστατο φόβο. Ἄντι νὰ διδάξουν στὸ παιδί πὼς ἡ δειλία εἶναι ντροπή, πὼς μικραίνει καὶ ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπο, τοῦ παρουσιάζουν ἀδιάκοπα τὸν ἥρωα τοῦ βιβλίου νὰ τρέμη ἀπὸ φόβο σὲ κάθε ἀνησυχία, σὲ κάθε κίνδυνο, ἀκόμα καὶ σὲ κάθε φαντασία, σὲ καθετὶ ἀγνωστο.

Στὸ ἀλφαθητάριο τοῦ κ. Συκώκη, ἓνα ἀγοράκι (σελ. 34), φοβάται μὴν τὸ φάγη μιὰ χελώνα ποὺ ἀπαντᾷ στὸ δρόμο (σελ. 33). «Ὁ Νίκος ἄμα εἶδε τὴ χελώνα, ἔβαλε τὶς φωνές. Παράτησε τὸ καλάθι καὶ κατατρομαγμένος τόβαλε στὰ πόδια. Πρώτη φορὰ ὁ κακόμοιρος ἔβλεπε τέτοιο θηρίο». Καὶ παρακάτω: «Ὁ Νίκος ἔδωκε, τρέμοντας ἀπὸ τὸ φόβο δὲν μποροῦσε νὰ βγάλῃ λέξη».

Τί εἶδους παιδί εἶναι ὁ Νίκος, ὅσο μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, ποὺ παθαίνει τέτοια νευρικά χάγια γιὰ μιὰ χελώνα ποὺ εἶδε; Καὶ ποιά ἡ ἀνάγκη, ἂν εἶναι νευρασθενικὸ καὶ ἐκφυλισμένο τὸ παιδί αὐτό, νὰ μᾶς τὸ περιγράφουν ὡς παράδειγμα σὲ γερὰ παιδιὰ;

Ἀκόμα καὶ ἡ κ. Καζαντζάκη δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ ὀλίγε ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ φόβου στὰ παιδικὰ βιβλία, καὶ μὲ τὸ στόμα τῆς μητέρας τοῦ ἥρωά της μᾶς λέγει: (σελ. 11). «Ἄχ, ἡ θάλασσα, παιδί μου, εἶναι πονηρὴ καὶ σὲ ξεγελά, τὴ βλέπεις ἤσυχη σὰ γάλα, μὰ ἔξαφνα σηκώνεται ἀγριεμένη καὶ πνίγει καράβια καὶ ἀνθρώπους».

Στὴ θαλασσολουσμένη Ἑλλάδα μὲ τ' ἀμέτρητα νησιά της εἶναι, πρῶτα, ἀφύσικη ἡ μάνα ποὺ θὰ πῆ στὸ παιδί της νὰ μὴν ταξιδέψῃ μὴν πνιγῆ. Μὰ καὶ φυσικὴ νὰ ἦταν, δὲν ἔπρεπε τέτοιος φόβος τῆς θάλασσας νὰ καλλιεργῆται στὰ παιδιὰ θαλασσινοῦ λαοῦ, σὰν ποὺ εἶναι ὁ δικός μας. Τὸ ἴδιο καὶ παρακάτω (σελ. 33): «Ὅλοι οἱ ἐπιβάτες εἶχαν κλειστὴι στὶς κἀμαρές τους καὶ φώναζαν τρομαγμένοι...» Ὑποθέτω πὼς σὲ τέτοια θαλασσοταραχὴ, οἱ ἐπιβάτες θὰ εἶχαν ὑποφέρει οἱ κακόμοιροι ἀπὸ ζάλη καὶ τὰ ρέστα; ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τοὺς φαντασθῶ κλεισμένους στὶς καμπίνες τους καὶ ξεφωνίζοντας ἀπὸ φόβο.

Ἐξαιρετικὰ γεμάτο ἀπὸ σιγνές ὅπου ἡ δειλία ἐξέχει ἀποκρουστικά εἶναι ὁ «Πέτρος Λάρας». Ἴδου καὶ μερικὰ παραδείγματα: «Φόβος καὶ τρόμος τὸν ἔπιασε τότε. Νόμισε πὼς ἀκουσε θόρυβο στοὺς θάμνους καὶ συλλογίστηκε. — Δυστυχία μου! Δίχως ἄλλο θὰ εἶναι ἀγρία θηρία ἐκεῖ μέσα. Τώρα θὰ χιμίσουν ἀπάνω μου, θὰ μὲ ἀρπάξουν μὲ τὰ νύχια τους καὶ θὰ μὲ σπαράξουν μὲ τὰ δόντια τους» (σελ. 42).

Δυστυχῶς ἔδωκε γιὰ τὸν ἀναγνώστη, οὔτε θηρίο οὔτε ἄνθρωπος

παρουσιάζεται νὰ μᾶς γλιτώσῃ ἀπὸ τὸν Πέτρο, κι ἐξακολουθεῖ τὸ βιβλίο (σελ. 109): «Βλέπει στὴν ἀμμουδιά πατημασιές ἀνθρώπινες». «Τὰ ἔχασε ὁ Πέτρος! τὰ χεῖλια τοῦ τρεμούλιαζαν, τὰ πόδια τοῦ ἔτρεμαν' τόσο φοβήθηκε...». «Ὁ Πέτρος τρέμοντας καὶ καταφοβισμένος ἔτρεξε στὴ σπηλιά του' ἔμεινε κει ὅλη τὴν ἡμέρα. — Οἱ ἀγριοὶ θὰ γυρίσουν ἴσως κοπάδι, θὰ μὲ ἀρπάξουν τὰ γίδια μου, θὰ πατήσουν τὰ χωράφια μου καὶ θὰ μὲ σκοτώσουν! — Ἔτσι τοῦ καρφώθηκε στὸ μυαλὸ ἡ ἰδέα πὼς ἦρθαν ἀγριοὶ, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κλείσῃ μάτι. Πολὺν καιρὸ πέρασε ζῶν βασανισμένη ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὴν τρομάρα».

Τρικωμία μεγάλη: «Ὁ Πέτρος (19 χρονῶν) ἔπεφτε ἀπὸ τὸν ἕναν τοῖχο στὸν ἄλλο. — Παναγία μου, βουλιάζομαι, φώναζε κάθε λίγο ὁ Πέτρος. — Χλωμός καὶ τρέμοντας ἀπὸ τὸ φόβο ἔλεγε...» (σελ. 35). — Καὶ πάλι τρικωμία (σελ. 36): «Ὁ Πέτρος' ὄλοένα περισσότερο τρόμαζε...». — «Ἔτσι ὅλη τὴν ἡμέρα ἀνησυχῶσε κι ἔτρεμε ἀπὸ τὸ φόβο του» (σελ. 37). — «Γιὰ πολὺν καιρὸ ἔμεινε ἀπελπισμένος καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ κάμῃ» (γιατὶ δὲν ἤξερε ποὺ νὰ μείνῃ) (σελ. 42). — «Ἀκόμη δὲν ἦταν μεσημέρι, καὶ ἔτρεμε γιὰ τὴ νύχτα ποὺ θὰ ἐρχόταν» (σελ. 46). — Σκέπτεται νὰ κἀνῃ ἐκδρομὴ γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ νησί του: «Αὐτὴ ἡ σκέψη τὸν τρόμαζε, γιατί συλλογίστηκε. Καὶ ἂν δὲν ξαναβρῶ τὴ σπηλιά μου;» κτλ. (σελ. 55).

Φαντάζεται ὁ ἀναγνώστης τίποτε ἐλεεινότερο ἀπὸ τὴν περιγραφή αὐτὴ τῆς ἀνανδρίας τοῦ ἥρωα τοῦ βιβλίου; Μὲ τέτοιες ταπεινὲς εἰκόνας φανταζόμαστε πὼς θ' ἀναπτύξωμε ποτὲ γενναῖα αἰσθήματα στὰ παιδιὰ μας, πὼς θὰ τὰ μορφώσωμε καὶ θὰ σχηματίσωμε χαρακτήρες; Καὶ σὰ νὰ μὴ φθάνῃ ὁ ἐλεεινὸς αὐτὸς φόβος, βλέπομε τὸν ἀξιοθρήνητο ἥρωα, ν' ἀναλύεται στὰ κλάματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, ὅπου εἶναι ἀγόρι δέκα πέντε χρονῶν κι ἔπειτα στὸ νησί του, σὰν εἶναι πιά ἄντρας μεγάλος καὶ μέστωμένος ἀπὸ τὴν βιοπάλη στὴν ἐρημιά.

«Ὁ Πέτρος ἔκλαιγε γιατί ἔβλεπε πὼς ὁ πατέρας του εἶχε δικιο. — Θὰ σὲ ἀκούω, πατέρα μου, θὰ κάνω στὸ σπίτι μας, εἶπε μὲ ἀναφιλητὰ» (σελ. 28). Ὁ Πέτρος τότε ἦταν 16 χρονῶν ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ σελ. 24. Ἐνα χρόνον ἀργότερα, 17 χρονῶν (σελ. 30), ζητᾷ ἀπὸ τὴν μητέρα του νὰ μεσιτεύσῃ στὸν πατέρα του. — «Πολλὴ ὥρα δὲν τὸν ἀφήναν τ' ἀναφιλητὰ νὰ μιλήσῃ» (σελ. 30). — Φουσκοθαλασσιά, στὸ καράβι: (Πέτρος 19 χρονῶν, λέγει ἡ σελ. 31). «Πέφτει ἀπάνω στὸ κατὰστρωμα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σηκωθῆ, τὸν ἔπιασε ζάλη. Κλαίει, φωνάζει, μὰ πῶς τὸν ἀκούει;» (σελ. 33). Σχόλια δὲ χρειάζονται γιὰ τὴν σιγνὴ αὐτὴ.

«Θὰ πεθάνω δίχως ἄλλο ἀπὸ πείνα, φώναζε, καὶ ἄρχισε νὰ κλαίῃ δυνατὰ. Ἄν ὁ Θεὸς μὲ βοηθῶσε!...» (σελ. 44). — «Εἶμαι λοιπὸν ἀπάνω σὲ νησί... Τι θ' ἀπογίνω; — Ἔτσι φώναζε ὁ Πέτρος κι ἔκλαιγε δυνατὰ» (σελ. 45). Βλέπομε τὴ λύπη τοῦ Πέτρο, καὶ τὴν τρυφερότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του νὰ προέχουν πάνω ἀπ' ὅλα

του. «Έκλαιγε από χαρά, γιατί έτρωγε το πρώτο ψητό άπάνω στο νησί. Από χαρά, ίσως όμως και από μελαγχολία, γιατί θυμήθηκε τη μητέρα του, πόσο ώραια έτοιμαζε το ψητό στο σπίτι» (σελ. 88).

Σογκινητική ή στομαχική αδτη ένθόμηση τοῦ ψητοῦ και τῆς μητέρας (σ. 106). «Αχ, θά σέ ξαναἰδῶ, μητέρα μου, νά σοῦ δείξω τήν ἀγάπη μου; εἶπε ὁ Πέτρος θρηνώντας και χύνοντας ποτάμι τὰ δάκρυα». (σελ. 108). — «Δέν ὑπάρχει τίποτα στόν κόσμο γλυκύτερο ἀπό τήν πατρίδα, ἔλεγε συχνά... "Αχ, τὰ δάκρυα ἔτρεχαν τώρα. "Έτσι ἔκλαιγε στά ξένα...» (σελ. 124). — «Τότε ἀπαλίστηκε ὁ Πέτρος, εἶδε πῶς δέν μποροῦσε κανένας νά βρεθῆ και τόν ἔπιασαν τὰ κλάματα».

Κι ἔτσι ὡς τὸ τέλος, ὅπου φεύγουν ἀπό τὸ νησί και πρόκειται νά χωριστοῦν ἄσπρος και μαῦρος (σελ. 149): — «Κλαίγοντας ἦρθε τότε ὁ Παράσκευας και εἶπε: Κύριε... κύριε... πρέπει νά... Περισσότερα δέν μποροῦσε νά πῆ. "Έκλαιγε γιατί ἔπρεπε ν' ἀποχωρισθῆ ἀπό τόν ἀγαπημένο του κύριο. — "Ὁ, σ' εὐχαριστῶ, καλέ μου, χρυσέ μου σύντροφε, γιά τή μεγάλη σου ἀγάπη... εἶπε ὁ Πέτρος. Δέν τόν ἀφῆσαν κι αὐτόν τὰ δάκρυα νά πῆ περισσότερα».

Κι ἔξακολουθεῖ νά κλαίη, στήν ἀγκαλιά τοῦ πατέρα του, στήν ἀγκαλιά τῆς ἀδελφῆς του, στόν τάφο τῆς μητέρας του, ποτάμι δλόκληρο ἀπό δάκρυα πού κυλά ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Ἄλλωστε ὁ φευτορομαντισμός αὐτός με τίς ἀδιάκοπες κλάψεις, πού κορυφώνεται στόν Πέτρο Λάρα, εἶναι κοινὸ ἐλάττωμα σ' ὅλα τ' ἀναγνωστικά. Στου κ. Κουρτίδη τὸ ἀναγνωστικὸ βλέπομε δάκρυα στά μάτια τοῦ παιδιοῦ πού ἀρνείται ἕνα δῶρο γιά νά τὸ στείλῃ στή μητέρα του (σελ. 10)· συγκίνηση στόν ἀφέντη του πού τὸ προσφέρει· τρεμούλιασμα στή φωνή ἄλλου παιδιοῦ πού θέλει νά δώσῃ τὸ φαγί του στήν ἀδελφή του (σελ. 12). Τὸ χελιδόνι συγκινεῖται και τρέμει μὴν πέσῃ στό νερό (σελ. 20). Ἡ Ἑλένη κλαίει γιατί ἔχασε μιὰ δεκάρα (σελ. 34). Δυὸ παιδιά πιάνουν τήν καρδερίνα τῆς, «τῆ φίλησαν κάμποσες φορές στά μάτια» (φαντάζεστε τὸ ἀνθρώπινο στόμα στά χαντράκια πού εἶναι τὰ μάτια τοῦ παυλιοῦ;) και με «δακρυσμένα μάτια» τὴν ἀποχαιρετοῦν (σελ. 34).

Ἡ σάχλα και οἱ ἀρρωστιάρικες αἰσθηματολογίες δέν ἔχουν τέλος.

Στου κ. Συκώκη τὸ ἀλφαθητάριο διαβάζει τὸ παιδί: «Ὁ Νίκος καθισμένος σ' ἕνα σκαμνὶ ἔπαιρνε τὸ ἀρνάκι στά γόνατά του και τοῦ ἔλεγε: "Ανοίξε, ὄρφανό μου, τὸ στοματάκι σου νά σοῦ δώσωμε νά φᾶς. Δὲ θά σ' ἀφήσωμε, μικρούλι μου, νά μάς πεινάσῃς. "Ανοίξέ το, ἀνοίξέ το, καμάρι μου!» (σελ. 11). Κι ἔξακολουθεῖ ἄλλη μιὰμιση σελίδα στό ἴδιο βφος.

Ὅτε οἱ «Τρεῖς φίλοι» δέν μποροῦν νά ξεφορτωθοῦν τὸν φευτορομαντισμό. Μέσα ἀπὸ τὸ σκοτάδι διακρίναμε πῶς ὁ ἄνθρωπος... μᾶς χαιρετοῦσε. Ἦταν ὁ θεῖος μου. Ὁ πατέρας ἔκλαιγε ἀπὸ τῆ

χαρά του και ψιθύριζε — Ἄδερφέ μου, ἀδερφέ μου!» — «Ὁ πατέρας τὸν ἀγκάλιασε και ἔκλαιγαν τὰ δυὸ ἀδέρφια πολλή ὥρα δίχως νά μιλοῦν. Κι ἐγώ, χωρὶς νά ξέρω γιατί ἔκλαιγα...» (σελ. 15). Τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς εἶναι σύντομα, εἶναι στιγμιαία. Ἀπὸ τὴ σκηνὴ αὐτὴ λείπει εἰλικρίνεια. — Φεύγοντας περνᾷ ὁ Παῦλος ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἔμπρός: «Τὰ μάτια μου γέμισαν δάκρυα... τῆ στιγμὴ ἐκεῖνη ὁ θεῖος μου ἄρχισε νά σιγοτραγουδᾷ. "Ὅλοι στάθηκαν και ἀκούσαν τὸ τραγούδι του και δάκρυα πλημμύρισαν τὰ μάτια» (σελ. 18). «"Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι με εἶχαν ἀφήσει και τώρα ἤμουν ὀλομόναχος, σὲ μιὰ ἔρημη γωνιά τῆς γῆς» (σελ. 55).

Ὅτε εἶναι σωστὸ τὸ παράπονο αὐτὸ πού περιέχει σαχλοῦτοιχη στοργὴ και λύπη γιά τὸν ἑαυτό του· γιατί κανένας δέν τὸν ἀφῆσε, αὐτὸς ἀφῆσε τοὺς ἄλλους. — «Πότε σήκωνε τὸ χέρι του σά νά φοβέριζε, πότε τὸ κατέβαζε λυπημένος, και δάκρυα χοντρά ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια του» (σελ. 75). Αὐτὰ γιατί ἀνακάλυψε ὁ Νίκος, 15 χρονῶν πιά ἀγόρι, πῶς βρίσκεται σὲ νησί. — «Κι ὅταν συλλογίζωμαι πόσο κακὰ φέρθηκα στό πλοῖο τῆ μέρα πού μοῦ ζήτησες ἕνα βιβλίο, δέν μπορῶ νά κρατήσω τὰ δάκρυα» κτλ. (σελ. 132).

Ὅλα αὐτὰ βέβαια, ἴσως νά εἶναι και φυσικά, ὑπάρχουν και θηλυπρεπῆ ἀγόρια και μαλθακά και σαχλά και ἄτονα. Ἀλλὰ δίνοντάς τα γιά παράδειγμα, στά παιδιά μας, δὲ θά σχηματίσωμε βέβαια δυνατοὺς και γενναίους χαρακτήρες, ἐκτός ἂν τοὺς μεταχειρίζομαστε ὅπως οἱ Σπαρτιάτες τοὺς μεθυσμένους δούλους, δηλ. σὰν ἀσχημιά πού δέν πρέπει νά μιμηθοῦν.

Ἡ τάση αὐτὴ πού καλλιεργεῖ τὴν ἀρρωστιάρικη φευτοευσαιθησία, τίς κλάψεις, τὴ δειλία, τὴν ἀγάπη και τὴ λύπη γιά τὸ ἐγώ, πρέπει πιά νά λείψῃ ἀπὸ τὸ παιδικὸ βιβλίο. Ἦδη βλέπομε πῶς ἡ ἐπίδρασή τῆς δὲ σταματᾷ στά μικρὰ χρόνια, ἀκολουθεῖ τὸ παιδί σά μεγαλώσῃ και γίνῃ πιά ἄντρας, τὸν σαχλαίνει, τὸν κάνει γυναικούλα, κυράτσα δειλή. Ἄνοιξετε ὅποια ἐφημερίδα τύχη ν' ἀναφέρῃ ναυάγιο, πυρκαγιὰ ἢ ὅποιο ἄλλο δυστύχημα παρόμοιο· θά δῆτε μέσα «πανικούς», «τρόμους», «λιποθυμίες», «κλάματα», «φωνές», «πληρώματα πανικόβλητα» τρέμοντας ἀπὸ τὸ φόβο, χασμωδίες και ἀηδίες πού φαίνονται στόν ἐφημεριδογράφο ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιά νά περιγράψῃ τραγικὴ σκηνή, και ἄς μὴν ἔγινε τίποτα ἀπ' ὅσα λέγει.

Και δέν ντρέπεται νά τὰ λέγῃ ὅλα αὐτά, τοῦ φαίνονται φυσικά. Ἔτσι ὅταν τορπιλλίστηκε ἡ «Ἀγγελικὴ» στὶς Φλέβες, τὰ φύλλα ὅλα

περιέγραφαν τη σιχαμερώτερη σκηνή δειλίας και πανικού που στόχαστηκε πνεύμα δειλό. Οι αυτόπτες μάρτυρες, απεναντίας, έλεγαν πως όχι μόνο δεν έγινε κανένας πανικός, όχι μόνο το πλήρωμα δσο και οι επιβάτες έδειξαν ψυχραιμία αξιέπαινη, αλλά την ώρα που οι ναύτες έτοιμάζαν τις βάρκες για τους επιβάτες και μάζευαν τους πληγωμένους, τους έλεγαν ακόμα και άστεια για να τους ένθαρρύνουν, και οι ίδιοι οι πληγωμένοι είρωνεύονταν τις πληγές τους.

Και όμως ένας μελετητής, που θα θελήσει να κρίνει το χαρακτήρα μας από τον τύπο ή από τα σχολικά μας βιβλία, θα φθάσει στο συμπέρασμα πως δεν υπάρχει λαός μικρότερος στην ψυχή, δειλότερος και προστυχώτερος από τον έλληνικό.

Παραδείγματα ψυχραιμίας και ανδρείας έχομε έν τούτοις άμέτρητα στην Ιστορία μας: τα είδαμε στους δύο τελευταίους μας πολέμους, στην επανάσταση του '21, στην εποχή της τουρκοκρατίας δσο και της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το βλέπομε τώρα στο μακεδονικό μέτωπο, ακόμα και στην ταραγμένη μας έδω καθημερινή ζωή.

Και όμως παραμερίζομε δλα αυτά τα ένθουσιαστικά παραδείγματα, και στη θέση τους βάζομε για τα παιδιά μας ως μόνο ιδανικό την ταπεινή αντίληψη για την αυτοσυντήρηση και τη φροντίδα του ταπεινού έγώ.

*

Επίσης αντιπαιδαγωγικός είναι ο τρόπος που τα σχολικά βιβλία πραγματεύονται τα θέματα πατρίδα και θρησκεία.

Το παιδί μαθαίνει στερεότυπα πως ή πατρίδα είναι «γλυκιά» και πως ο Θεός είναι «καλός». Ούτε γιατί είναι γλυκιά ή πατρίδα ξέρει, ούτε γιατί ο Θεός είναι καλός: μαθαίνει «θρησκεία» και «πατρίδα» δπως μαθαίνει και άλλα μεγάλα λόγια, «καθήκον», «θυσία» κτλ., χωρίς να τα αισθάνεται, γιατί το βιβλίο του τα παρουσιάζει σαν καλοούπια ξερά. Λείπει ή ζωή από μέσα: ή θρησκεία δσο και ο πατριωτισμός του άναγνωστικού είναι κάτι έξωτερικό που δε συγκινεί γιατί δε ζή, γιατί δεν πηγάζει από τη θρησκευτικότητα και τον πατριωτισμό του συγγραφέα, αλλά μπαίνει στο βιβλίο κατά παραγγελία, επειδή είναι στο σχολικό πρόγραμμα.

Έτσι το εὐαγγέλιο που διδάσκει ο Πέτρος Λάρας στον άγριο (σελ. 117), είναι σέ υφος ψεύτικο και άποκρουστικό. Ο άγριος ρωτά πως ξέρει ο Πέτρος δσα του λέγει περι Θεού, και άπαντά ο Πέτρος: «Αυτό να σου το πώ, αγαπημένε μου Παρασκευά. Πάνε τώρα πολλά

χρόνια που κατέβηκε στη γή το μονάκριβο παιδί του και τα φανέρωσε στους ανθρώπους. — 'Ω, πές μου για το μονάκριβο παιδί του, φώναξε ο Παρασκευάς. Που ήταν; Τι έκαμε;» κτλ. Κι εξακολουθεί στο ίδιο προσποιημένο υφος ν' άραδιάζει ο Πέτρος θαύματα του 'Ιησού. Τι ήταν όμως ο 'Ιησούς, γιατί κατέβηκε στον κόσμο, πόση αγάπη και συγχώρηση και σπλαχνιά έχει μέσα της ή θρησκεία που άφησε στους ανθρώπους, τί δύναμη για να υποφέρουν καρτερικά τις άναπόφευκτες κακομοιρίες της ζωής, τί γλύκα και αγάπη σκορπούσε ή διδαχή του, τί παρηγοριά είναι ο λόγος του για τους τυραννισμένους και τους δυστυχισμένους, τίποτα άπ' αυτά δε μας αναφέρει το βιβλίο, και τα θαύματα του 'Ιησού άραδιάζονται σαν κατορθώματα κάποιου επιτήδειου θαυματοποιού, άφήνουν την έντύπωση πως ο 'Ιησούς κατέβηκε ανάμεσα στους ανθρώπους μόνο και μόνο για να τους θαμπώσει περπατώντας στα κύματα, καθησυχάζοντας φουρτούνες και γιατρεύοντας βουδούς, κούτσους και κουφούς.

Δέ ζητούμε βέβαια από το σχολικό βιβλίο-δόγματα, ούτε θρησκευτική διδαχή. Έκείνο που χρειάζεται όμως είναι όταν μιλή για θρησκεία ή πατρίδα, να βγαίνει από τη διήγηση αίσθημα θρησκευτικό, αίσθημα πατριωτικό, που να συγκινή το παιδί ώστε μονάχο του να βγάλει το συμπέρασμα πως ο Θεός είναι καλός και δίκαιος, και πως ή πατρίδα είναι γλυκιά. 'Αλλ' αυτό θα γίνη μονάχα αν ο ίδιος ο συγγραφέας αισθάνεται δσα λέγει, αν τη συγκίνηση που θέλει να μεταδώσει στο παιδί τη βγάλει από μέσα του.

Όταν στον Πέτρο Λάρα (σελ. 116) ο άγριος παρακαλή «να μου πής πολλά πολλά για τον καλό Θεό σου», του άπαντά ο Πέτρος: «δπως ή μητέρα σηκώνει το παιδάκι της και το σφίγγει στην άγκαλιά της, όταν σηκώνεται φουρτούνα(;), έτσι κάνει και ο Θεός. Είναι σαν καλός πατέρας και είναι αληθινά πατέρας μας, κι εμείς είμαστε τα παιδιά του. 'Αμα δεν κάνεις κανένα κακό, Παρασκευά, κανένα φόβο δεν έχεις από το Θεό». 'Ωστε όταν ο Θεός σε παιδεύη, χωρίς να έχεις κάνει κανένα κακό, πως θα το εξηγήσει το παιδί;

Όταν λέγη πάλι ο Πέτρος του άγριου (σελ. 119): «είναι ή ώρα ή αγιασμένη, Παρασκευά, που γεννήθηκε ο Κύριός μας, σε μιá σπηλιά σαν τη δική μας. Ο Κύριός μας θέλει: Πρώτο. Οι άνθρωποι να πιστεύουν ένα Θεό, πατέρα όλων των ανθρώπων. Δεύτερο. Να ζούν αγαπημένοι σαν αδέρφια. Τρίτο. Να είναι τόσο καλοί, που να τους αγαπά και ο Θεός σαν καλά του παιδιά» κτλ. κτλ., όταν

παρουσιάζεται ή θρησκεία με αυτόν τον τρόπο, το διδακτικό προέχει τόσο φανερά, τόσο ακαλαίσθητα και αντιπαιδαγωγικά, ώστε το μάθημα πάει χαμένο.

Και όταν ο Άγιος ρωτά (σελ. 116) αν ο Θεός «είναι και δώ που είμαστε και μεϊς;» και άπαντα ο Πέτρος: «και βέβαια είναι! Έμένα που βλέπεις, ο Θεός με φύλαξε από κάθε κακό», το παιδί με το δίκαιο του μπορεί ν' άπορήσει γιατί ο «καλός Θεός», που έσωσε τον αντιπαθητικό και παράκουο Πέτρο, έπνιξε στο ίδιο ναυάγιο τόσους και τόσους πολύ καλύτερους του; Θα ήταν ευγενικότερο αν έλεγε ο Πέτρος του Παρασκευά πως «ο Θεός σε έσωσε σένα από τα χέρια των άγιών». Άλλά ο Πέτρος βρίσκει φυσικότερο να φροντίξει πρώτα και κυρίως γι' αυτόν, ο «καλός Θεός».

Το ίδιο διδακτικό και προσποιημένο ύφος βρίσκουμε σε όλα τα άναγνωστικά. Έτσι στο Συκώκη το άλφαθητάριο, δηλ ή οικογένεια του στερεότυπου άρρωστου παιδιού πηγαινει στην εκκλησία «να ευχαριστήσωμε το Θεό για την αγάπη που μας έδειξε» όταν έγιανε το παιδί (σελ. 22): «Α πόση χαρά δεν ένωσε μέσα του ο Νίκος τη στιγμή που αντίκρυσε το γλυκό πρόσωπο της Παναγίας και του καλού Χριστού μας!» Και στο άλφαθητάριο α' Παππαμιχαήλ (σελ. 44): «Ντάνταν» κτλ. «Ο κόσμος τώρα είναι ντυμένος τα γιορτινά του ροδχα. Ντάν! ντάν! ντάν! Τώρα με τις λαμπάδες στα χέρια οι χριστιανοί ξεκινούν απ' όλα τα σπίτια για την εκκλησία. Ντάν! ντάν! ντάν! Μπαίνουν τώρα, προσκυνούν μ' εulάθεια έμπρός στο προσκυνητάρι και ανάδουν τις λαμπάδες τους. Ντάν! ντάν! ντάν! Ποιός μπορεί να μείνη στο σπίτι; Και οι πιω τεμπέληδες τώρα μπαίνουν στην εκκλησία».

Όσο και να κτυπούν τα ντάν ντάν ντάν κοπανιές το κεφάλι του παιδιού, δεν μπαίνουν μέσα, μένουν λέξεις ψυχρές, ούτε κατάνυξη ούτε εulάθεια αισθάνεται το παιδί με το άφυχο άράδιασμα, του τί κάνουν τώρα οι προσκυνητές οι τεμπέληδες και ο παπάς. Έξακολουθεί (σελ. 45): «Ντάν, ντάν, ντάν». Ο παπάς τώρα στα χρυσά ντυμένος αρχίζει τη λειτουργία. Ντάν! ντάν! ντάν! Ο Χριστούλης, ή Παναγίτσα, οι άγιοι στο είκονοστάσι φαίνονται να λέν...» κτλ. Έδώ δεν είναι πιά διδακτικό το ύφος, ο «Χριστούλης» και ή «Παναγίτσα» το κάνουν γελοίο.

Άλλο πάλι βλέπουμε θλιβερή ανεπάρκεια στις εξηγήσεις που φυσικά τις ζητά το παιδί.

«Τότε ο Νίκος και ο πατέρας γύρισαν στο σπίτι. Στο δρόμο ο πατέρας εξηγούσε στο Νίκο κάποια λόγια της λειτουργίας» (Κουρτίδη, άναγν. σ. 126). Δε μας λέγει ποιά, και το παιδί που διαβάξει δε φωτίστηκε με τις εξηγήσεις του πατέρα του Νίκου. Τι το ενδιαφέρει λοιπόν αν τα εξήγησε ή όχι ο πατέρας του Νίκου, αφού αυτός που τα διαβάξει δεν άκούει την εξήγηση, ούτε ξέρει περί τίνος πρόκειται καν; Κι εξακολουθεί, ή προσποίηση και ή ψευτοεulάθεια: «Το παιδί ένιωσε ξεχωριστή ευχαρίστηση μέσα στην καρδιά του. Του φαινόταν, πως ή ψυχή του μοσκοβολούσε από το μοσκολίβανο που ανέβαινε φηλά σαν προσευχή προς το Θεό. Ναι, καταλάβαινε πως είχε γίνει καλύτερο, πως είχε μαζί του την εulογία του Θεού...». Και άλλου (σελ. 121): «Πατέρα, ο δάσκαλος μας είπε πως ο Θεός είναι πανταχού παρών. Άφου λοιπόν είναι παντού, γιατί πηγαίνομε στην εκκλησία να τον παρακαλέσωμε;» Άπάντηση: «Βέβαια παιδί μου, ο Θεός είναι παντού. Σε κάθε μέρος που βρισκόμαστε μπορούμε να κάνωμε την προσευχή μας. Άλλά ξεχωριστό σπίτι του Θεού, οίκος Κυρίου, είναι ή εκκλησία. Έκει μέσα όλα μας μιλούν για το Θεό. Η εκκλησία είναι τόπος άγιος».

Τι μπορεί να καταλάβη το παιδί από τις μπερδεμένες αυτές εξηγήσεις; Είναι ή δεν είναι ο Θεός πανταχού παρών; Γιατί είναι ή εκκλησία τόπος άγιος; Τι θα πη «ξεχωριστό σπίτι του Θεού», αφού ο Θεός είναι παντού, σ' όλα τη δημιουργία;

Το ίδιο και στον Πέτρο Λάρα, στο τέλος, (σελ. 157): «Όχι, Παρασκευά, μέσα εκεί στην εκκλησία κατοικεί ο Θεός». Κι εξακολουθεί: «Είναι παντού. Είναι στο νησί, στη θάλασσα, στο χωριό, στην πόλη. Οι άνθρωποι όμως έχουν χτίσει αυτό το σπίτι που βλέπεις επίτηδες για να κάνουν την προσευχή τους στο Θεό... Και οι άνθρωποι τρέχουν πρόθυμοι στην εκκλησία και δοξολογούν το Θεό». Και φαντάζεται το παιδί το ύλικό χειροπιαστό «σπίτι του Θεού», «οίκος Κυρίου» το «ξεχωριστό», όπου κατοικεί ο Θεός, όπου αποτραβιέται για να ξεκουραστή, να φάγη, να κοιμηθή ίσως!

Άπλη είναι εντούτοις ή εξήγηση και κάθε παιδική διάνοια μπορεί να την καταλάβη: Η εκκλησία είναι το μέρος όπου συνάζονται οι χριστιανοί ν' άκούσουν το λόγο του Θεού, το ευαγγέλιο, τους ύμνους, τα τροπάρια και τις εulές και είναι ίερο μέρος ή εκκλησία, γιατί εκεί γίνεται ή λειτουργία με τη θυσία προς το Θεό. Όλες οι άλλες εξηγήσεις φέρνουν σύγχυση στο μυαλό του παιδιού.

Τὴν ἴδια τεμπελιά τῆς σκέψης βρίσκομε καὶ σὲ ἄλλα θέματα, ὅπου τὸ παιδί χρειάζεται νὰ τοῦ ἐξηγήσουν τοὺς φυσικοὺς νόμους.

Π. χ. στὸ κεφάλαιο πραγματογνωσίας τοῦ ἀναγνωστικοῦ Κουρτίδη «τρὲς περίπατοι στὰ χωράφια», ἓνα παιδί ρωτᾷ (σελ. 84): «Καὶ τί θ' ἀπογίνη τῆρα ὁ σπόρος;» μᾶς καὶ τὸν ἔσπειραν καὶ πᾶτησε ἢ σβάρνα τὸ χῶμα. Καὶ ἀπαντᾷ ὁ πατέρας: «Ὅτι θέλει ὁ Θεός, παιδί μου. Ὁ γεωργὸς τίποτα πιά δὲν μπορεῖ νὰ κάνῃ τὸ σπόρο μόνο ἢ βροχὴ καὶ ὁ ἥλιος μποροῦν νὰ τὸν κάνουν νὰ πιάσῃ ριζες καὶ νὰ φυτρώσῃ. Γι' αὐτὸ ὁ γεωργὸς ἀφοῦ σπείρῃ, τίς ἐλπίδες του τίς ἔχει στὸν πανάγαθο Θεό». Εἶναι πολὺ βολικὸς τρόπος, βέβαια, γιὰ ν' ἀποφύγῃ ὁ συγγραφέας τὸν κόπο νὰ ἐξηγήσῃ ἀπλά, φωτεινὰ καὶ μὲ λίγα λόγια τὴ φυσικὴ μεταβολὴ τοῦ σπόρου σὲ φυτὸ, ἀφοῦ σάπισε μέσα στὴ γῆ. Τὸ παιδί ὅμως δὲν ἔμαθε τίποτα, οὔτε γιατί εἶναι ἀναγκαῖα ἢ βροχὴ καὶ ὁ ἥλιος, οὔτε μὲ τί τρόπο θὰ βλαστήσῃ ὁ σπόρος.

Καὶ ὄχι μόνο δὲν ἔμαθε πρακτικὲς γνώσεις τὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ ζημιώνεται στὴ θρησκευτικὴ του ἀντίληψη, καὶ στὴν πρώτη ἀναποδιά θὰ κλονιστῇ ἢ πίστῃ του. Γιατί εἶναι φυσικὸ νὰ ρωτήσῃ τὸ παιδί: «Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι καλός;» Βέβαια εἶναι, ἀφοῦ εἶναι μάλιστα καὶ «πανάγαθος». «Δὲν ἀγαπᾷ τοὺς ἀνθρώπους;» Βέβαια τοὺς ἀγαπᾷ ἀφοῦ τοὺς δίνει καὶ βροχὴ καὶ ἥλιο κτλ. «Δοιπὸν γιατί τόσες φορές ἀφήνει τὸ χωράφι χωρὶς βροχὴ καὶ καταστρέφεται ὁ χωρικός καὶ μένουν τόσα παιδάκια χωρὶς ψωμί;» Εἶναι φυσικὸ ν' ἀπορήσῃ τὸ παιδί μὲ τὴν περίεργη αὐτὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἐνῶ ξέρεי πότε χρειάζεται βροχὴ καὶ πότε ἥλιος, τὰ δίνει στραβά ἢ δὲν τὰ δίνει καθόλου, καὶ πᾶει χαμένη ἢ δουλειὰ τοῦ χωρικοῦ.

Καλὸ νομίζω, πρὶν ἐπιχειρήσουν οἱ συγγραφεῖς τῶν σχολικῶν βιβλίων νὰ πραγματευθοῦν τὸ θέμα «θρησκεία», νὰ μελετήσουν πρῶτα τὸ «Ἀπόδοτε οὖν τὰ καίσαρος καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», κι ἔτσι νὰ διδάξουν καὶ στὰ παιδιά ν' ἀφήνουν στοὺς ἀνθρώπους τ' ἀνθρώπινα καὶ στὸ Θεὸ νὰ προσφέρουν τὰ πνευματικά.

Ἡ ἀντίληψη τῶν ἀναγνωστικῶν μας, νὰ φορτώνουν ὅλα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ξενοιάζονται, σπρώχνει τὸ παιδί στὴ μοιρολατρεία καὶ τὴν τεμπελιά, προετοιμάζει τὸ πνεῦμα του γιὰ τίς ἀμέτρητες προλήψεις ποὺ τρώγουν τὸ λαὸ μας, ἰδίως τὸ χωρικό, καὶ ποὺ τόσο ἔχουν ριζωθῆ στὴν ψυχὴ του ὥστε νὰ μὴ μένη θέση γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἀνώτερη θρησκεία.

Κι ἔτσι ἀντὶ νὰ φροντίσῃ μὲ τὸν κόπο του νὰ καταστρέψῃ τὸ

σουλῆμι ποὺ τρώγει τὸ δέντρο του, αὐτὸς γυρεύει μὲ ξόρκια καὶ ἀργίες νὰ ξεθυμώσῃ τὸν ἅγιο Λυσσέα, ποὺ θὰ τὸν τιμωρήσῃ μὲ λύσσα ἀν δουλέψῃ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς του, ἢ τὴν Ἅγια Βαρβάρα, ποὺ στὸ θυμὸ της μπορεῖ καὶ νὰ τὸν στραβώσῃ. Κι ἔτσι πάγει λέγοντας.

Στὸ ἄρθρο «χωριὸ καὶ χώρα» (σελ. 110) τοῦ ἴδιου βιβλίου, παρατηροῦμε τὴν ἴδια ἔλλειψη ἐξηγήσεων, τὴν ἴδια φτώχεια στὴ σκέψη. Μᾶς περιγράφει τὸ χωριό: «Δὲν εἶναι» τὰ σπίτια «ὅλα στὴν ἴδια γραμμῇ. Εἶναι σκόρπια τὸ ἓνα ἐδῶ, τὸ ἄλλο παραπέρα. Καὶ τὸ καθένα ἔχει τὸ περιβολάκι του καὶ τὴν αὐλή του. Οἱ δρόμοι τοῦ χωριοῦ εἶναι στενοὶ καὶ ὄχι ἴσοι. Τὴ νύχτα εἶναι σκοτεινά, γιατί δὲν τοὺς φωτίζουν φανάρια. Ὅταν νυχτώσῃ, τίποτα πιά δὲν ἀκούγεται στὸ χωριό. Νωρὶς νωρὶς σβήνουν τὰ φῶτα στὰ σπίτια γιατί οἱ χωρικοὶ δὲν κάθονται ἀργά».

Καμιὰν ἐξήγησιν γιὰ ὅλα αὐτά. Τὰ σκόρπια σπίτια, οἱ στενοὶ δρόμοι, ἡ ἔλλειψη φαναριῶν, τὸ σβήσιμο τῶν φώτων, ὅλα αὐτὰ φαίνονται ἀπὸ τὴν περιγραφή κανόνες ἀπαραίτητοι, ποὺ χωρὶς αὐτοὺς δὲ φτιάνεται χωριό. Μὰ γιατί; θὰ συλλογιστῇ τὸ παιδί. Ποιὸς νόμος ὑποχρεώνει τοὺς χωρικοὺς νὰ κτίζουν τὰ σπίτια τους σκόρπια, νὰ κάνουν στενοὺς καὶ στραβοὺς τοὺς δρόμους, νὰ μὴν ἀνάβουν φανάρια τὴ νύχτα καὶ νὰ κοιμοῦνται νωρὶς; Καὶ ἡ Πορταριά, τὸ δμορφὸ χωριὸ στὸ Πήλιο ποὺ οἱ δρόμοι του φωτίζονται ὅλοι μὲ ἠλεκτρικὸ, δὲν εἶναι λοιπὸν χωριό;

Ἴσως καὶ νὰ μὴ σκεφθῆ καθόλου τὸ παιδί, μαθημένο ἀπὸ τὸ σχολεῖο ν' ἀπόστηθίξῃ παπαγαλιστικὰ τίς γνώσεις ποὺ τοῦ παρουσιάζει τὸ σχολικὸ βιβλίον. Ἐν τούτοις ἡ δουλειὰ τοῦ σχολικοῦ βιβλίου εἶναι νὰ ξυπνᾷ τὴν παρατηρητικότητά, νὰ ὀδηγῇ τὴ σκέψη, νὰ βοηθῇ τὴν κρίσιν τοῦ παιδιοῦ ὅσο καὶ νὰ τοῦ μαθαίνῃ ὠρισμένους γνώσεις. Δύσκολο δὲν εἶναι νὰ ἐξηγήσῃς τοῦ παιδιοῦ πῶς τὸ χωριὸ δὲν κτίζεται σὲ μελετημένο σχέδιο, ἀλλὰ λίγο λίγο, ὅσο ἔρχονται ἀνθρώποι καὶ δουλεύουν τὴ γῆ καὶ κτίζουν σπίτια, μαγαζιά καὶ ἀποθήκες, πῶς μακριὰ ἀπὸ τίς χώρες σὰν εἶναι, δὲν ἔχει πάντα μέσα γιὰ νὰ φωτίξῃ δρόμους πῶς ὁ χωρικός ποὺ ξυπνᾷ πρὶν φέξῃ δὲν ἔχει βρεξὴ τὸ βράδυ γιὰ βεγκέρες καὶ ξενοχασματα, καὶ πέφτει νωρὶς, κτλ. κτλ.

*

Ὅπου καὶ ἀν ἀνοίξωμε ἓνα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά, μᾶς ξαφνίζει τὸ συμβατικὸ τους ὕφος. Λίγο λίγο ὅμως ὅσο προχωροῦμε τὸ συνήθιζομε καὶ μᾶς ἐνοχλεῖ λιγώτερο, συμμορφωνόμαστε μὲ τὴν ψευτικὴ του

ἀτμοσφαῖρα, τὸ αἰσθημα τῆς κριτικῆς διαστρέφεται. Ἄν ὁμως ἀφήσωμε τὸ βιβλίον καὶ τὸ ξανανοήξωμε ὕστερα ἀπὸ λίγη ὥρα, δηλ. ἀφοῦ ξαναμπούμε στὴ ζωὴ, τότε πάλι βλέπομε πόσο ἀποκρουστικὸ εἶναι τὸ ὕφος, ὅσο καὶ ἡ οὐσία. Γιαυτὸ τὸ ἑλληνόπουλο ποῦ ξέρει ξένη γλῶσσα καὶ διαβάζει ξένα βιβλία, σιχαίνεται τὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικόν. Ἐκεῖνο ὁμως ποῦ δὲν ξέρει ξένη γλῶσσα, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ συγκρίνῃ τὸ βιβλίον του μὲ ἄλλα, συνηθίζει τὴν ἀτμοσφαῖρα αὐτῆ, παίρνει καὶ αὐτὸ συμβατικὸ ὕφος διαβάζοντας, καὶ λίγο λίγο, μοιραῖα σχηματίζει τὸ μυαλὸ του κατὰ τὸ ἀφύσικο καλοῦπι τοῦ βιβλίου καὶ ἀποφασίζει πὼς ἄλλη εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἄλλο τὸ βιβλίον, καὶ γίνονται μέσα του δύο κόσμοι διαφορετικοὶ καὶ ξεχωριστοί, ποῦ δὲ συγχωρεῖνται ποτέ.

Γιατί ποῖο παιδί εἶπε ποτέ ἢ ἄκουσε ποτέ ἄλλο παιδί νὰ λέγῃ, ἀνιστορώντας τὰ καλά τοῦ χωριοῦ του: «ἐκεῖ ἔξω ποῦ γλυκὰ μουρμουρίζει τὸ ποτάμι, ποῦ γυρίζει ὁ τροχὸς τοῦ μύλου, ποῦ ἀνθίζουν καὶ καρπίζουν τὰ δέντρα, ἐκεῖ ποῦ οἱ ἀγαπημένοι μου γονεῖς κατοικοῦν, ἐκεῖ θέλω νὰ μείνω» (Πέτρος Λάρας, σελ. 7). Καὶ ποῖο παιδί ἄρρωστο, ποῦ ξέφυγε τὸ θάνατο, θὰ σκεφθῆ νὰ κάμῃ στὴ μάνα του λογύδριο σὰν τὸ ἀκόλουθο: «Μάνα μου, χρυσή μου μάνα, ἂν δὲν ἦσουν ἐσύ, ἐγὼ τώρα δὲ θὰ ζοῦσα! Σὲ σένα χρωστῶ τὴ ζωὴ μου. Ὅταν μ' ἀφῆνε ἡ κακὴ θέρμη καὶ ἀνοίγα τὰ μάτια μου, τὸ δικό σου πρόσωπο ἔβλεπα νὰ σκύβῃ ἀπάνω μου. Κάθε στιγμή σ' ἐνωθῆ κοντά μου. Μοῦ ἔσφιγγες μὲ τὸ χέρι σου τὸ χέρι μου, σὰ νὰ μὲ κρατοῦσες νὰ μὴ φύγω. Ποτέ, ποτέ δὲ θὰ ξεχάσω τὴν ἀγάπη σου! Ποτέ δὲ θὰ σὲ λυπήσω. Καὶ τώρα καὶ δταν μεγαλώσω, πάντα θὰ ἔχω στὸ νοῦ μου πὼς νὰ εἶσαι εὐτυχεσμένη. Θὰ σὲ ἀγαπῶ περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ μου, χρυσή μου μανούλα» (Κουρτίδη σελ. 4).

Αὐτὰ τὰ λέει ὁ δάσκαλος τὸ παιδί. δὲ θὰ τὰ πῆ ποτέ, ἐκτός τὸ «καλὸ παιδί» τοῦ βιβλίου, τὸ ἀφύσικο καλοῦπι. Τὸ ζωντανὸ παιδί θὰ ἔλεγε, τὴ μέρα ποῦ αἰσθάνονταν καλύτερα: «Ἐρεῖς, μάνα; Μία νύχτα ξύπνησα καὶ σὲ εἶδα σκυμμένη ἀπάνω μου καὶ σὺ μοῦ ἔσφιγγες τὸ χέρι καὶ μοῦ μίλησες, θυμάσαι;» Καὶ θὰ προσθέσῃ, ὅχι σὲ μίαν ἀναπνοὴν σὰ μάθημα, ἀλλ' ἀφήνοντας νὰ περνοῦν στὸ κεφάλι του σκέψεις τρυφερότητας καὶ εὐγνωμοσύνης, ποῦ δὲ θὰ τίς πῆ: «Μανούλα μου, σ' ἀγαπῶ πολὺ». Αὐτὰ τὰ λόγια θὰ ποῦν πολλὴ περισσότερη ἀγάπη καὶ εὐγνωμοσύνη καὶ συναίσθηση τοῦ τί χρωστᾷ στὴ μάνα του, παρὰ ὅλος ὁ λόγος στὴ σελ. 4. Τὸ παιδί εἶναι ὀλιγόλογο, δὲν ξέρει νὰ ἐκφράσῃ μὲ ρητορικὰς φράσεις τὰ αἰσθήματά του αἰσθάνεται

ὁμως βαθιὰ καὶ μὲ μιὰ λέξη, μ' ἓνα χᾶδι τῆς φωνῆς λέγει κόσμους ἀγάπης.

Καὶ τὸ παιδί ποῦ διαβάζει καταλαβαίνει, συμπληρώνει ὅσα δὲν εἶπε τὸ παιδί τοῦ βιβλίου μὲ ὅσα αἰσθάνεται μέσα του καὶ ποῦ λέγει μέσα του, ἀλλιῶτικα ὁμως ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικόν, καὶ συγκινεῖται καὶ σκέπτεται καὶ τὴ δική του μάνα καὶ καμιάν ἀνάλογη περίσταση ὅπου τὸ χᾶδεψε καὶ τὸ φρόντισε ἡ μάνα του καὶ ἡ καλλιέργεια ἡ ἠθικὴ γίνεταί σιωπηλὰ μέσα του. Ἀπεναντίας, τὰ πολλὰ τὰ λόγια τῆς σελ. 4, ποῦ εἶναι τόσο ἀλλιῶτικα ἀπὸ κείνο ποῦ αἰσθάνεται, τὸ ξενίζουν, τὸ κάνουν νὰ συλλογίζεται λέξεις σὰν «καθηκόν», «εὐγνωμοσύνη», «ὑπόσχεση», «ὑποχρέωση», ὀλόκληρη σκάλα ἀπὸ μεγάλα λόγια ποῦ τοῦ διδάσκουν στὸ σχολεῖο, ποῦ μένουν ὁμως λόγια, ποῦ δὲν τὸ συγκινοῦν καὶ ποῦ τ' ἀφήνει πίσω του, στὴν τάξη μέσα, σὰ σχολάση καὶ γυρῆσῃ στὴ ζωὴ.

Γενικά, στὸ σχολικὸ βιβλίον τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ χωρὶς ρητορικὰς φράσεις.

Ἐνας κύριος (Κουρτίδη, σελ. 10) θέλει ν' ἀγοράσῃ καινούρια ρούχα στὸν ὑπηρετᾶκό του, «φτωχὸ καὶ ὀρφανὸ παιδί» ποῦ πηγαίνει στὸ βραδινὸν σχολεῖο, καὶ τὸ παιδί θέλει νὰ στείλῃ τὸ ἀντίτιμο τῶν ρούχων αὐτῶν στὴ μάνα του. Καὶ λέγει τὸ παιδί: «Ἄχ, κύριε, πατέρα δὲν ἔχω καὶ ἡ χήρα ἡ μάνα μου μὲ τὰ ὀρφανὰ τ' ἀδέρφια μου πὼς θὰ περάσουν στὸ χωριὸ μας τὴ Δαμπρῆ; ὦ, σὰς παρακαλῶ, στείλετε στὴ μανούλα μου δι τι θὰ δώσετε γιὰ τὴν καινούρια φορεσιά. Δὲν πειράζει πὼς εἶναι παλιὰ τὰ ρούχα μου. Ἐγὼ θὰ τὰ φυλάγω πάντα καθαρά». Αὐτὰ εἶναι τὰ λόγια τοῦ μικροῦ ζητιάνου. τοῦ δρόμου, ποῦ μὲ τὸ ξύλο τοῦ ἔμαθε ἐκεῖνος ἢ ἐκείνη ποῦ τὸ ἐκμεταλλεύεται, λόγια ποῦ παπαγαλίζει τὸ παιδί σὰ μάθημα στὸν περαστικόν.

Ἀκόμα καὶ στὰ μωρουδιακὰ διηγήματα ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο α' λείπει ἡ φυσικότητα (σελ. 35): «Ἄμα ἔφαγαν καὶ ἤπιαν καλὰ οἱ εὐζῶνοι, ὁ παππὸς λέει: Χορεύετε παλικάρια μου; — Πολὸ μᾶς ἀρέσει νὰ χορεύωμε, γεροπαππού, εἶπαν οἱ εὐζῶνοι καὶ χόρεψαν μὲ χάρη». Πόσο ἄχαρο κάνει τὸ διήγημα ἢ «χάρη» τῶν εὐζῶνων, τὸ παιδί δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὸ νιώσῃ.

Ὁ παππὸς ποῦ τρυγοῦσε τὰ μελίσια του βλέπει τὸ Γιώργο νὰ ἔρχεται καὶ τοῦ φωνάζει νὰ φύγῃ (Πέτρος Λάρας, σελ. 15). «Ὁ Γιώργος θυμήθηκε τί εἶχε πάθει ἄλλη φορά, καὶ ἔτρεξε γρήγορα στὸ σπίτι. Ἐπεσε στὴν ἀγκαλιά τῆς μητέρας του, μὰ ὁ νοῦς του ἦταν στὶς μέλισσες καὶ στὸ μέλι, τὸ ἀγαποῦσε τόσο πολὺ! Ἡ μητέρα τὸν

κοίταζε και χαμογελοῦσε, γιατί τὸν εἶχε καταλάβει τί ἤθελε. — Θὰ μού δώσης τώρα μητερούλα μου ἕνα ποτήρι νερὸ μὲ λίγο μέλι; εἶπε στὸ τέλος ὁ Γιώργος. — Διχουδιάρη, εἶπε ἡ μητέρα. Θὰ σοῦ δώσω» ... κτλ. *Όλα αὐτὰ τὰ φιλιά, τὰ χάρδια και οἱ τρυφερότητες εἶναι ψευτικά και συμβατικά.

Και ἐξακολουθεῖ στὸ ἴδιο γλυκανάλατο προσποιημένο ὕφος ὀλόκληρη σελίδα: «Ὅσοσο δὲν ἀλλαξες πάντα μού εἶσαι λιχουδης, εἶπε ἡ μητέρα. — *Ω, εἶναι τόσο γλυκὸ τὸ μέλι! εἶπε ὁ Γιώργος, και τέντωσε μυτερὸ μυτερὸ τὸ στόμα του. Πές μου, μητέρα, τὸ τραγουδάκι γιὰ τὴ μέλισσα. — Ἡ μητέρα ἔδωσε ἕνα φιλὶ «στὸ Γιώργο της» (τὸν ἴδιο πού σὲ ἄλλη σελίδα «ἀρπάζει και συγυρίζει» τόσο καλά) και εἶπε ...». Και ἀκολουθεῖ τὸ ὑποχρεωτικὸ ποίημα τοῦ προγράμματος πού πρέπει κάπου νὰ χωθῆ και πού ἔρχεται τόσο ἄτεχνα ἐδῶ.

Και παρακάτω, στὸ ἴδιο βιβλίο (σελ. 64): «*Αμα ξυπνοῦσε ἡ Δαφνούλα, τὴν πρώτη καλημέρα της τὴν ἔλεγε στὸν ἥλιο. *Ἐτρεχε ἀμέσως, ἀνοίγε τὸ παράθυρο κι ἔλεγε: *Ω, καλημέρα σου, ἦλιε μου χρυσέ! — Πολλές φορές ἀνοίγε τὰ δυὸ παχουλά της χεράκια, λές και πήγαινε νὰ πῆσῃ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας της, και φώναζε: *Ω, νὰ μποροῦσα νὰ σὲ φιλήσω! — Και τοῦ ἔστελνε φιλιά μὲ τὰ χεράκια της». *Αν ποτὲ κανένας εἶδε παιδὶ νὰ φέρεται και νὰ μιλῆ ἔτσι, και δὲ φώναζε ἀμέσως γιατρὸ φρενολόγο νὰ τὸ ἐξετάσῃ, αὐτὸς θὰ τὸ ἔχη γιὰ πάντα στὴ συνείδησή του. Τὸ παιδὶ πού διαβάσει και νιώθει αὐτὰ πού διαβάσει, δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀηδιάζῃ τέτοιους παραλογισμοῦς.

Και ἄλλα μερικὰ παραδείγματα ὅπου στὴν κούβεντα φαίνεται ἀκόμα περισσότερο τὸ ἀφύσικο τοῦ ὕφους. Πέτρος Λάρας, (σελ. 8): «Πιστεύω, καλὸ μου παιδί, νὰ κατάλαβες πόσο ἀξίζει τὸ μεγάλο τοῦτο δῶρο τοῦ Θεοῦ» κτλ. (τὸ φωνι). *Ἐνα μερμήγκι (Κουρτίδη, σελ. 18) φωνάζει συντρόφους νὰ τὸ βοηθήσουν νὰ σῶνῃ ἕνα σπειρὶ κριθάρι, και οἱ σύντροφοι τοῦ ἀπαντοῦν: «Μὲ δὴν μας τὴν καρδιά νὰ σὲ βοηθήσωμε, ἀδερφέ μας». Τὸ ἴδιο (σελ. 34): «Στὸ καλὸ, καρδερὶνά μας, στὸ καλὸ ἔζησε εὐτυχισμένη, καρδερὶνούλα μας, εἶπαν τὰ παιδιὰ μὲ δακρυσμένα μάτια». Τὸ ἴδιο (σελ. 37): «Καλὸ μου ἄλογο, ἐσὺ ἔχεις γεμάτο τὸ παχνὶ σου ... — Καλὸ μου σπουργιτάκι, ἔλα κοντὰ μὲ θάρρος ... — Σ' εὐχαριστῶ καλὸ μου ἄλογο, σ' εὐχαριστῶ πολὺ ...». Και σελ. 38: «Πῆταξέ στὸ καλὸ ἄλογο ... Σ' εὐχαριστῶ, ἀγαπητὸ μου σπουργιτάκι, εὐχαριστῶ, καλὸ μου φίλε ...». Τὸ ἴδιο (σελ. 38): «*Απὸ τὸ ἀλεύρι γίνεται τὸ εὐλογημένο φωνάκι, εἶπε τὸ μεγαλύτερο παιδί».

Και ἄλλο ἕνα ποίημα πού ὡς ὕφος και ὡς ἰδέες εἶναι ἀξιοσημείωτο: «*Ακόμα κι εἴταν βλέπω — πῶς τὰ παιδεύουν ἄλλοι (τὰ ζῶα) — ἐγὼ θὰ τρέχω πάλι — μὲ θάρρος σταθερὸ — θὰ προσπαθῶ μὲ χάρδια — τὸν πόνο τους νὰ γιάνω — κι ὅτι μπορῶ θὰ κάνω — νὰ τὰ παρηγορῶ». (Παππαμιχαήλ Ἀλφαβητ. β' σελ. 34).

Τὸ θάρρος, βλέπετε, ἀκόμα και τὸ «σταθερὸ», πού ξοδεύεται στὰ σχολικά μας βιβλία, δὲ ρίχνει τὸ δράστη σὲ μεγάλους κινδύνους. Τὸ παιδὶ ὅμως συνηθίζει ἀπὸ πολὺ μικρὸ νὰ γελᾷ τὸν ἑαυτὸ του μὲ μεγάλα λόγια και νὰ ἐκανοποιεῖται μὲ αὐτὰ.

*Ὅπως και στὰ παλιὰ ἀναγνωστικά ἔτσι και σὲ τοῦτα, τὰ καλοῦπια δὲ λείπουν. *Απορεῖ ὁ ἀναγνώστης μὲ τὴ φτώχεια τῶν ἐκφράσεων, μὲ τὴν ἐπανάληψη τῶν ἴδιων λέξεων και φράσεων, τῆς ἴδιας σκέψης.

*Ἡ γλυκιὰ πατρίδα, ἡ γλυκιὰ μητέρα, τὸ γλυκὸ κελᾶδημα, ἡ γλυκιὰ φωνή, ἡ γλυκιὰ μυρωδιά, τὸ γλυκὸ χάρδι εἶναι στερεότυπα καλοῦπια, μὲ κάποιες παραλλαγές κάποτε, ὅπως γλυκύτατος, ἐλόγλυκος κτλ.

Κουρτίδη (σελ. 22): «... τ' ἐλόγλυκο κελᾶδημα τοῦ ἀηδονοῦ», «*Ἀρχισ νὰ βγάξῃ (τὸ πουλι) και ἀδόντατες ἐλόγλυκες φωνίτσες» (σελ. 32), «*Γλυκιές παιδικές φωνές λένε τὰ κάλαντα» (σελ. 36), «... τὰ λουλούδια ... χύνουν γλυκιὰ μυρωδιά» (σελ. 73), «... τὰ πουλιά ... ἀρχίζουν τὸ κελᾶδημά τους τὸ γλυκὸ», «οἱ μέλισσες ... ρουφῶν τὸ γλυκὸ χυμὸ γιὰ νὰ τὸ κάνουν μέλι», «... τὰ ὄμορφα ρόδα πού μοσκοβολοῦν γλυκά», «... ἀκούγεται ἡ ἐλόγλυκη φωνὴ τοῦ ἀηδονοῦ» (σελ. 74), «... ἀρχισ νὰ ρουφᾷ γλυκὸ χυμὸ» (σελ. 76), «... οἱ μέλισσες ... νὰ ρουφήξουν γλυκὸ χυμὸ», «... πόσο γλυκὰ ἀντιλαλοῦσε ἡ φωνὴ του ...» (σ. 120), «... γλυκιές παιδικές φωνές» (σελ. 125).

Συκώκη (σελ. 4): «... πουλιά ... κελᾶδοῦν γλυκὰ γλυκὰ ...», «ἀκούει μέσα στὴν κάρμαρα κελᾶδημα γλυκὸ» (σελ. 18), «*ὄθὸ χελιδονάκια ... κελᾶδοῦσαν γλυκὰ και ζωνιὰ», «οἱ ἀνθισμένες τριανταφυλλίες σκορπίζουν ἐλόγυρα τὴ γλυκιὰ τους μυρωδιά» (σελ. 15), «τὰ νανουρίζε μὲ τὸ γλυκὸ κελᾶδημά του» (σελ. 38), «τοῦ κόσμου τὰ πουλιά κελᾶδοῦσαν γλυκὰ γλυκὰ ...» (σελ. 30).

Παππαμιχαήλ (σελ. 52): «*Ἄν ἔρθῃ πάλι ἡ γλυκιὰ μας ἀνοιξή», «*Ἐπιτέλους ἦρθε ἡ ἀνοιξή ἡ γλυκιὰ» (σελ. 53).

Πέτρος Λάρας (σελ. 35): «*Αχ γιατί νὰ μὴν εἶμαι στὴ γλυκιὰ μου πατρίδα», «τὸ νησί μου καταπράσινο ὅπως στὴ γλυκιὰ μου πατρίδα» (σελ. 80), «νὰ γυρίσω στὴν ἀγαπημένη μου τὴ γλυκιὰ μου πατρίδα» (σελ. 83), «νὰ φτάσω στὴ γλυκιὰ μου πατρίδα, νὰ ξαναδῶ τὴ γλυκιὰ μου μάνα» (σελ. 107), «ἡ γλυκιὰ του πατρίδα ἀγνωρίστη», «*Ω γλυκιὰ μου, χρυσὴ μου πατρίδα» (σελ. 153), «κοιμήθηκε πρώτη φορὰ πάλι στὴ γλυκιὰ του πατρίδα» (σελ. 155), «ναί, μάνα μου, γλυκιὰ μου μάνα ...» (σελ. 105), «καλὸ μου πατέρα, γλυκιὰ μου μάνα» (σελ. 78), «δὲν ὑπάρχει τίποτα στὸν κόσμο γλυκύτερο ἀπὸ τὴν πατρίδα» (σελ. 108), «ὦ μανούλα μου γλυκιὰ ... κτλ.» (σελ. 155).

*Ὅποιος τρώγει, σ' ἀναγνωστικά μας, τρώγει «μὲ πολλὴ δρεξή». *Ὅποιος ἀκούει ἢ καιτάζει, τὸ κάνει «μὲ προσοχή». *Ὅποιος πηδᾷ, ἢ τρέχει ἢ χορεύει, τὸ κάνει «ζωνιὰ», ἢ «χαρούμενα», ἢ «μὲ πολλὴ χάρη». Κάθε φίλος εἶναι «καλὸς» ἢ «ἀγαπημένος». *Ὅποιος «φροντίζει» ἄλλον, τὸ κάνει «μὲ πολλὴ ἀγάπη».

Συκώκη (σελ. 40): «κι ἔφαγαν μὲ πολλὴ δρεξή».

Κουρτίδη (σελ. 12): «... ἀρχισαν νὰ τρῶνε μὲ πολλὴ δρεξή», «χόρτα πού δὲν καταδέχεται τὸ ἄλογο, τὰ τρῶνε τὸ γαϊδούρι μὲ πολλὴ δρεξή» (σελ. 45), «... ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους κι ἔφαγαν μὲ δρεξή» (σελ. 119).

«Οι τρεις φίλοι»: Δυό παιδιά πεινασμένα, «μέ πόνη δρεξη φάγαμε τὸ γλυκότατο καὶ νοστιμώτατο καρπό...» (σελ. 31), παιδί με πυρετό: «Μοῦ ἔφαρε γάλα νὰ πιῶ. Διψοῦσα τρομερὰ καὶ τὸ ρούφηξα μὲ μεγάλη δρεξη» (σελ. 5) με λαχτάρα θὰ τὸ ρουφοῦσα, ἔχι με δρεξη. «Ὁ Νίκος ἄκουγε τὰ λόγια μου με μεγάλη προσοχή» (σελ. 80), «καλὰ, τώρα ἄς προχωρήσωμε ἀθόρυβα καὶ ἄς κοιτάξωμε με προσοχή» (σελ. 115).

Κουρτίδη: «Τὰ μικρότερα παιδιά ἄκουνε με προσοχή τὸ παραμῦθι τῆς γιαγιάς» (σελ. 36), «νὰ τὰ κοιτάξετε με πολλή προσοχή» (σελ. 53), «ἡ Έλλη καὶ ὁ Φῶτος ἄκουγαν με μεγάλη προσοχή» (σελ. 92), «τὸ παιδί κοιτάζε τὸ καθεστὶ με προσοχή» (σ. 124), «ὁ πλούσιος ἀφοῦ κοιτάζε με προσοχή τὸ κάθε παιδί...» (σ. 103).

Πέτρος Λάρας: «Ὁ Παρασκευᾶς ἄκουγε με μεγάλη προσοχή» (σελ. 117).

Συκώκη: «Κάνει τὰ παιδιά πολὺ χαρούμενα καὶ ζωντὰ» (σελ. 4), «τ' ἀρνάκια ποὺ πηδοῦσαν δλόχαρα καὶ ζωντὰ» (σελ. 6), «καὶ τὸ ἀρνάκι χαρούμενο καὶ πηδηχτό τρέχει κοντὰ τους» (σελ. 26), «ἔβηθησαν ὅλοι πρῶι πρῶι, χαρούμενοι καὶ ζωντοί...» (σελ. 42).

Κουρτίδη: «Τὶ ἄμορφα πουλάκια καὶ πῶς τρέχουν ζωντὰ...» (σελ. 5), «τὰ κοτόπουλα ἔτρεχαν πάλι ζωντὰ στὰ χωράφια» (σελ. 6), «τὸ πουλάρι... χόροπηδα κοντὰ τους ζωντὰ με πολλή χάρη» (σ. 40), «τὰ παιδιά ἔτρεχαν ζωντὰ...» (σ. 117).

Παππαμιχαήλ: «... εἶπαν οἱ εὐζωνοὶ καὶ χόρσταν με χάρη» (σελ. 35).

Συκώκη: «Ἡ καλὴ μητέρα... φροντίζει με ἀγάπη τὴ Νίνα καὶ τὸ Νίκο» (σ. 3).

Κουρτίδη: «Ἐξὶ εἰδομάδες τὰ φροντίζει» ἢ «κότα τὰ μικρὰ της, με πολλή ἀγάπη» (σελ. 8), ἢ «φοράδα τρέφει τὸ πουλάρι της με τὸ γάλα της τρεῖς ὡς πέντε μῆνες με πολλή ἀγάπη» (σελ. 40), «κι ἔτσι ἔτρωγαν μαζί σὰν ἀγαπημένοι φίλοι» (σελ. 37), «εὐχαριστῶ, καλὲ μου φίλε» (σελ. 38).

*

Γενικά τὸ ὄφος τῶν ἀναγνωστικῶν, ἐκτὸς πάντα ἀπὸ τῆς Κ^α Καζαντζάκη, εἶναι ἀνώμαλο· ἡ φράση συχνὰ κακοφτιασμένη, κομμένη, σκοντάφτει, σκαλώνει, κούράζει. Σὲ μερικὰ ἀναγνώσματα ἡ ἴδια λέξη ἐπαναλαμβάνεται με κουραστικὴ μονοτονία· ἡ συχνὴ αὐτὴ ἐπανάληψη εἶναι κακόχη στὴν ἀνάγνωση καὶ βαρετὴ.

Κουρτίδη (σελ. 38): «Τὸ ἄλογο εἶναι πολὺ ἄμορφο ζῶν· τὸ κεφάλι του εἶναι μακροῦλό... τὰ μάτια του εἶναι μεγάλα καὶ ζωντὰ. Ὁ λαμῆς του εἶναι μακρὸς καὶ λεπτός... πικνὸς καὶ μακρὸς τρίχες τὸν σκεπάζουν. Ἡ χαιτὴ εἶναι ἀληθινὸ στολίδι τοῦ ἀλόγου. Τὸ σῶμα του εἶναι μακρὸ καὶ λεπτὸ καὶ ἡ ὄρα του μακριὰ καὶ ὄραια. Τὰ πόδια του εἶναι φηλά... Οἱ τριχὲς τοῦ ἀλόγου εἶναι πικνὸς... Κατὰ τ' ἄλογα σὲ ἄλλα εἶναι μαῦρες...» Σὲ 16 γραμμὰς 9 φορές ἡ λέξη εἶναι. Σὲ 5 γραμμὰς 4 φορές οἱ λέξεις μακρὸς, μακρὴς, μακρὸ, μακριὰ καὶ τρεῖς γραμμὰς παραπάνω ἡ λέξη μακροῦλό.

Στὸ ἴδιο ἄρθρο Περιβόλι (σελ. 99), «στὰ χωρτὰ σχεδὸν κάθε σπίτι ἔχει καὶ τὸ περιβόλι του. Στὴν πόλη ὅμως λίγα σπίτια ἔχουν περιβόλι. Κάθε περιβόλι ἔχει δλόγορα τοίχο...» κτλ. Σὲ 4 1/2 σελίδες ὅπου εἶναι τρεῖς ζωγραφίαι, βρισκομε 15 φορές τὴ λέξη περιβόλι καὶ ἄλλες 10 τὴ λέξη περιβολάρης.

Ἄλλοῦ πάλι βλέπομε ἀσυναρτησία ἀχαρκτηρίστη: (Ἄλφ. Παππαμιχαήλ β', σελ. 5). «Μιὰ μέρα ἡ Δαφνούλα βρήκε ἕνα πεθαμένο πουλάκι. Ἦταν πεσμένο κάτω στὸ χῶμα τῆς ἀλλῆς. Τὸ κεφάλι του γέρνει πότε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ πότε ἀπὸ τὸ ἄλλο· δὲν ἔχει τὸ καημένο δύναμη νὰ τὸ κρατήση». Σχόλια καὶ χαρακτηρισμοὶ ὑποθέτω νὰ εἶναι περιττὰ κι ἐδῶ.

Θὰ χρειάζονταν χῶρος περισσότερος ἀπ' ὅσο διαθέτω γιὰ νὰ καταγραφῶν τ' ἀμέτρητα λάθη προσοχῆς, ψυχολογίας, ἀσυνέπειας, παιδαγωγικῆς, γιὰ νὰ σημειωθοῦν ὅλες οἱ ἀκαλαίσθητες, συχνὰ ἀνήγτες εἰκόνες ποὺ γεμίζουν τὰ παιδικὰ αὐτὰ βιβλία. Ἐνα ἕνα νὰ τὰ πᾶρωμε θὰ δοῦμε π.χ. πῶς τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κ. Συκώκη, εἶναι γραμμένο δλόκληρο σὲ προσποιημένο ὄφος χαρᾶς. Οἱ λέξεις χαρά, χαρὸς, χαρούμενος, χάρηκαν, δλόχαρος, γέλιο, γέλασαν, γελοῦν κτλ. παραγεμίζουν τὸ βιβλίον, κατακυλοῦν ἀπάνωτὰ σὲ κάθε σελίδα, μπουχτίζουν, κούράζουν τὸν ἀναγνώστη. Στὸ ἴδιο, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἀνεξαιρέτως τ' ἄλλα ἀναγνωστικά παρατηροῦμε ὑπερβολὴ στὰ ὑποκοριστικά. Νομίζει κάθε συγγραφέας τους πῶς κάνει τὸ βιβλίον τοῦ πρὸ κατάλληλο γιὰ παιδιά δταν πῆ Νινούλα μου, μικρούλα μου, γιδούλα, κοταύλα, ἀρνάκι, σκυλάκι, ποδίτσα, χερᾶκι, Παναγίτσα, Χριστούλη κτλ., ἐνῶ ἀπεναντίας τὸ παιδί ποὺ ἕνα μόνο ἔχει στὸ νοῦ του, πῶς νὰ μεγαλώσῃ, ἔχει φυσικὴ ἀντιπάθεια γιὰ τὰ ὑποκοριστικά.

Στὸ ἄλφ. β' τοῦ κ. Παππαμιχαήλ, ὕστερα ἀπὸ κεφάλαια καὶ κεφάλαια, πρὸ βαρετὰ καὶ προσποιημένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἕνα κοριτσάκι μαλώνει τίς κοῦκλες της, καὶ λέγει (σελ. 51): «Ἐὸς Τριανταφυλλιά, ἔφαγες κρυφὰ τὸ γλυκό. Καὶ μόνο αὐτό; Ἐφαγες πολὺ καὶ αὔριο θάχης πυρετό».

Σημαντικὴ λοιπὸν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ βαρυστομαχία ποὺ θ' ἀκολουθήσῃ τὸ κλέψιμο τοῦ γλυκοῦ, ἔχι τὸ κλέψιμο αὐτὸ καθεαυτό, ἢ ἀπάτη, τὸ «κρυφά», ἢ πονηριά. Κι ἐξακολουθεῖ τὸ βιβλίον: «Θὰ φωνάξω τὸ γιάτρο καὶ νὰ δῆς πικρὰ γιαιτρικά ποὺ θὰ πιῆς. Καὶ θὰ μείνης μέρες καὶ μέρες στὸ κρεβάτι». Κι ἔτσι παρουσιάζεται ὁ γιάτρος, ἔχι σὶ βροηθὸς σὲ ὄρα πόνου, ἀλλὰ σὰ σιιάχτρο ποὺ ἐπιβάλλει πικρὰ γιαιτρικά στὸ δυστυχισμένο ἀπροστάτετο παιδί. Παιδαγωγικὴ μόρφωση!

Στὸν Πέτρο Λάρα (σελ. 19), ὁ Πέτρος γυρεῦοντας τί δουλειὰ θὰ τοῦ ταίριαζε λέγει: «Γεωργός; Δὲν πάει! Δὲν εἶναι βέβαια πρόστυχη δουλειὰ, μὰ δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐγενικὴ». Ἀντιπαιδαγωγικό. Νὰ διδαχθῆ ἀπεναντίας τὸ παιδί πῶς δουλειὰ-πρόστυχη δὲν ὑπάρχει παρὰ στὸ πνεῦμα ἐκείνου ποὺ τὴν αἰσθάνεται πρόστυχη. Νὰ μάθῃ τὸ παιδί πῶς τὴ δουλειὰ, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, ὁ καθένας τὴν ὑψώνει ἢ τὴ χαμηλώνει ἐκεῖ ποὺ στέκεται ὁ ἴδιος, τὴν κάνει εὐγενικὴ ἂν εἶναι εὐγενικός, πρόστυχη ἂν εἶναι πρόστυχος, ταπεινὴ ἂν εἶναι ταπεινός, ἀτιμὴ ἂν εἶναι ἀτιμος, ἡρωικὴ ἂν εἶναι ἡρωας.

Τὰ παραμύθια μπαίνουν ὅπως τύχη, χωρίς ἐκλογή, ἀδιάφορο ἂν τὸ συμπέρασμά τους εἶναι ἀνήθικο.

Στοῦ κ. Συκώκη τὸ ἄλφαβητάριο μέρος β' (σελ. 36), βλέπομε τὸ Χριστὸ νὰ ἐκδικηθῆται ἕναν ἀσπλαγχο φωμαὶ καὶ νὰ τὸν κἀνη χελώνα. Ἀσέβεια καὶ εἶναι ἀντιχριστιανικὸ.

Στοῦ κ. Παππαμιχαὴλ τὸ ἄλφαβητάριο β' βρίσκομε μιὰ χήνα ποὺ τιμωρεῖ τὴν πονηριά τῆς ἀλεπούς μετ' ἄλλη πονηριά πὺδ μεγάλη ἀκόμα (σελ. 43). Καὶ ἕνα γαϊδούρι πάλι μετ' πονηριά τιμωρεῖ λύκο καὶ ἀλεποῦ γιὰ τὴ δική τους πονηριά (σελ. 26). Γιὰ νὰ εἶναι ἠθοπλαστικὸ τὸ παραμύθι, πρέπει ἢ ξυπνάδα νὰ ἐξυπηρετῆ ἕνα σκοπὸ ἠθικὸ, ἀκόμα καὶ στὸ πνεῦμα ἐκείνου ποὺ τὴ μεταχειρίζεται ὡς ὄπλο.

Μὲ ἀδεξιότητα συχνὰ ἀποκρουστικὴ παρουσιάζονται τὰ ἠθικὰ μαθήματα. Στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ κ. Κουρτίδη ὁ δάσκαλος λέγει στὸ μαθητὴ ποὺ ὠμολόγησε κάποια παιδικὴ ἀταξία: «Ἄλλὰ εἶπες μετ' ἄρρος τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ δείχνει πὺς δὲν ἔχεις κακὴ ψυχὴ» (σελ. 57). Ἡ ἀντίθεση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ λόγου μετ' τὴν παιδικὴ σκανταλιὰ τοῦ μαθητῆ ξαφνίζει τὸν ἀναγνώστη.

Στὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη εἶναι καὶ μερικὰ κεφάλαια πολὺ καλὰ, τόσο μάλιστα καλὰ ποὺ ἀπορεῖ ὁ ἀναγνώστης πὺς πλάγι σ' αὐτὰ εἶναι καὶ τόσα μέτρια καὶ ἄλλα κακὰ. Καλὰ εἶναι ἰδίως τὰ κεφάλαια τῆς πραγματογνωσίας: «Ἡ κότα» (σελ. 6), «Ἱστορία μιᾶς ἐλιάς» (σελ. 13), «τὰ χελιδόνια» (σ. 18), καλὸ στὸ πρῶτο μέρος, ὄχι τόσο στὸ δεύτερο, ὅπου τὸ συμβατικὸ ὅφος τῆς κουβέντας «ὦ, τὸ πιστεύω!.. εἶστε χελιδόνια μετ' καρδιά. Μὰ ἐγὼ πὺς θὰ ξεπληρώσω αὐτὴν τὴ μεγάλη χάρη;» κτλ. τὸ κάνει ψεύτικο. «Ὁ πετεινός», ἀπὸ τὰ καλύτερα (σελ. 39), «ὁ σκύλος» (σελ. 59), «τὰ νομίσματα» (σελ. 69), πολὺ καλὰ. Ἐπίσης καὶ μερικὰ ἄλλα διηγηματικὰ μετ' βάση φυσικὲς παρατηρήσεις καὶ ἠθικὰ διδάγματα (σελ. 24), «Τὶ ἀκούει ἕνα παιδί στὸ δάσος» ὅπου ἡ ἡχὴ τοῦ ἀπαντᾶ πρόστιχα σὰ λέγει τὸ παιδί πρόστιχα λόγια κι εὐγενικὰ σὰ μιᾶ εὐγενικὰ (σελ. 42). «Γιατί ἕνας χωρικὸς φροντίζει γιὰ τὰ ζῶα του», πολὺ καλὸ (σελ. 106), «Πόσο ἀξίζει ἡ ὕγεια» (σελ. 76), «Γιατί δὲ διαβάζει μετ' τὰ ματογυᾶλια ὁ Θάνας», χαριτωμένο. Γιατί νὰ μὴν εἶναι τὸ βιβλίον ὀλόκληρον γραμμένο σὰν τὸ τελευταῖον αὐτὸ νοστιμώτατον καὶ ὀλοζώντανον διηγηματικόν; Θὰ ἦταν καλὸ γιὰ τὴ Β' τοῦ Δημοτικοῦ καὶ θὰ γίνονταν τὸ ἀγαπημένον βιβλίον τῶν μικρῶν μας.

Τίποτα παρόμοιον στὸν Πέτρο Λάρα. Καμιὰν ἰδέαν ὁμορφῆς, καμιὰ σκέψιν εὐγενικὰ, καμιὰ σκηνὴν διασκεδαστικὴν ἢ διδακτικὴν ποὺ νὰ

ἐνδιαφέρῃ τὸν ἀναγνώστη. Τὸ μόνον μάθημα ποὺ θὰ βγάλῃ τὸ παιδί, ἀφοῦ κοπιᾷ καὶ διαβάσῃ τὸ βιβλίον, εἶναι πὺς ἂν θελήσῃ ποτὲ νὰ ταξιδέψῃ, κινδυνεύει νὰ χαθῇ. Τὸ γερμανικὸν διήγημα ποὺ χρησίμευσε ὡς βάση στὴν διασκευὴ τοῦ Πέτρου Λάρα, πρέπει νὰ ξετυλίγεται τὴν ἐποχὴν ποὺ ὁ ἀτμός ἦταν ἀγνωστος καὶ μόνον μετ' ἀνὰ πῆγαιναν οἱ τολμηροὶ τυχοδιῶχτες στοὺς «μακρινούς τόπους» («Ὁ Δανιὴλ Φῶ ἐγράφε τὸ Ροβινσόνα Κροῦσο στὰ 1719), ὅπου «ζοῦν ἄγρια θηρία καὶ μαυριδεροὶ ἀνθρωποὶ», καὶ ὅπου «σὰν κεφάλαια μικρῶν παιδιῶν εἶναι τὰ καρύδια» (σελ. 4). Ἐκείνον τὸν καιρὸν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴς θαλασσοταραχῆς, τὸ καράβι εἶχε ν' ἀντιμετωπίζῃ καὶ τοὺς πειρατῆς ποὺ τρομοκρατοῦσαν τὴς θάλασσας, καὶ γι' αὐτὸ ἀναγκάζονταν νὰ εἶναι ὠπλισμένο. Ἔτσι μόνον ἐξηγεῖται ἡ φασαρία τῆς σελ. 32, δταν ξεκινᾷ τὸ καράβι: «Βροντᾷ τὸ κανόνι πέντ' ἔξι φορές.— Ἔχετε γειά! ἔχετε γειά! — βροντοφωνεῖ. Χτυποῦν γοργὰ, δυνατὰ οἱ καρδιῆς τῶν ναυτῶν καὶ τῶν δικῶν τους στὴν προκυμαῖα». Τὸ παιδί ὁμοῦς ποὺ βλέπει κάθε μέρα καράβια καὶ βαπόρια νὰ βγαίνουν καὶ νὰ μπαίνουν σιωπηλὰ καὶ ἤσυχον στὰ ἑλληνικὰ μας λιμάνια, σασιτίζει καὶ ἀπορεῖ. Καράβι μετ' κανόνι, ποὺ βρέθηκε; Πουθενὰ δὲν τοῦ λέγει τὸ βιβλίον πὺς αὐτὰ γίνονταν σὲ περασμένους αἰῶνες, τὸν καιρὸν ποὺ ἑλληνικὸ κράτος δὲν ὑπῆρχε, καὶ ποὺ ὁ σημερινὸς μεγάλος ἑλληνικὸς λιμένας ἦταν στὰ χέρια τῶν τούρκων καὶ δὲν εἶχε παρὰ μερικὰ φτωχὰ καλύδια.

Ἀπεναντίας ἡ περιγραφή τοῦ Πειραιῶς (σελ. 6), μετ' «τὴς μακριῆς ἴσις σειρῆς τῶν σπιτιῶν, τὴς μεγάλης ἐκκλησίας, τὰ λαμπρὰ τ' ἀμάξια καὶ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους», μᾶς δείχνει πὺς δὲν πρόκειται γιὰ περασμένους αἰῶνες ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ μέλλοντες, κρίνοντας ἀπὸ τὰ «λαμπρὰ ἀμάξια». Ἀπροσεξία νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς τὸν ἀναχρονισμὸν αὐτὸ (σελ. 32), ἢ ἀδιαφορία γιὰ τὸ παιδικὸν βιβλίον, ποὺ γράφεται ὅπως ὅπως;

(ἀκολουθεῖ)

Σημ. — Στὴ σελ. 44, στὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖον ἐξέφυγε κάποιο λάθος. Τυπώθηκε γιὰ τὸ Παππαμιχαὴλ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Β' «πρῶτη ἐκδοσὴ», καὶ γιὰ τὸ ἄλφαβητάριον Α' «δεύτερη». Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ 2. ἐκδοσὴ γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸν καὶ 1. γιὰ τὸ ἄλφαβητάριον. Ἄλλωστε στὴ 2. ἐκδοσὴ τοῦ ἄλφαβηταρίου δὲν ὑπάρχει πιά ἢ «πρόστιχα φρασολογία» γιὰ τὴν ὁποία μιλεῖ ἡ κ. Δέλτα στὴ σελ. 47 τῆς μελέτης τῆς.

4. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Ἡ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ Κ^{ΟΥ} ΣΚΙΑ

Ἡ μεταρρύθμιση τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι γιὰ μᾶς σήμερον ἀνάγκη, πού πρῶτος θά εἰσοθανθῇ ὁ δημοδιδάσκαλος.

Εἰσαγωγή.

1. Πολλοὶ ὡς τώρα γνώρισαν τίς δυσκολίας τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας καὶ πολλοὶ νοστάλγησαν, πρότειναν ἢ καὶ δοκίμασαν τὴν ἀπλοποίησίν της· καὶ πολλοὶ δάσκαλοι συχνά εὐχέθησαν νὰ κανονιστῇ ἡ ὀρθογραφία μας ἔτσι πού νὰ εἶναι εὐκολώτερη καὶ νὰ μπορῇ νὰ διδάσκειται πιδ ἀποτελεσματικὰ στὰ σχολεῖα μας, ἰδίως τὰ δημοτικά. Θά ἔλειπε ἔτσι τὸ μεγαλύτερον σταυρῶμα ἔπειτα ἀπὸ τὸ γλωσσικὸν τῆς νεοελληνικῆς παιδείας, καὶ θά μπορούσε ν' ἀφιερῶθη σκοπιμώτερα περισσότερος καιρὸς γιὰ τὴν ἀληθινὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας ἔγινε περισσότερο ἐπίκαιρον τώρα πού μετὰ τὸ νέο γλωσσικοεκπαιδευτικὸν πρόγραμμα καθιερῶνται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν στὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἡ ἀπλὴ γλῶσσα. Καὶ ἀκούμε συχνά δημοδιδασκάλους καὶ γονεῖς νὰ ρωτοῦν πῶς δὲ γίνεται καμὰ προσπάθεια νὰ δοθῇ στὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μαζὶ μετὰ τὴν νέα σχολικὴν γλῶσσαν ὀρθογραφία ἀπλοποιημένη καὶ εὐκολώτερη, πῶς ἰδίως δὲν ἀποφασίζεται νὰ περιοριστῇ ἡ ποικιλία τόνων καὶ πνευμάτων, πού οἱ ἀτελεῖστοι κανόνες τους εἶναι τέτοια πολυτέλεια γιὰ τὴν φτωχὴν μας δημοτικὴν παιδείαν, μετὰ τὰ τέσσαρά της πραγματικὰ χρόνια.

Τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα εἶναι καὶ αὐτὸ ζήτημα κοινωνικόν, καὶ γιὰ νὰ λυθῇ εἶναι ἀνάγκη νὰ φωτιστῇ ἡ κοινωνία πού θά ζητήσῃ ἢ τουλάχιστον πού θά δεχθῇ μιὰ μεταρρύθμισιν τῆς ὀρθογραφίας της. Ἡ ἀνάγκη αὕτη τοῦ φωτισμοῦ εἶναι ἐπιταχτικώτερη γιὰ τὸν κόσμον τὸ δασκαλικόν, ἀφοῦ δάσκαλοι φωτισμένοι μποροῦν καὶ μόνοι τους νὰ προκαλέσουν καὶ νὰ πετύχουν μιὰ ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμισιν. Γιαυτὸ εἶναι πάντοτε καιρὸς νὰ ἐξεταστοῦν οἱ ἀντιρρήσεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἔφερε ὁ καθηγητὴς κ. Σκιας στ' ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου καὶ τὴν προσπάθειαν του νὰ

διαρρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία μας ὅσο γίνεται πιδ ἀπλά, καθὼς ὑποστηρίχθηκε στὸ Δελτίον¹. Ἡ μελέτη τους θά δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξεταστοῦν καὶ νὰ ξεκαθαριστοῦν ὅσα ὀρθογραφικὰ ζητήματα μένουσιν ἀκόμη ἀκαθάριστα ἢ ἀνεξέταστα.

Ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ δικαιολογία της.

2. Ἡ ἀρχὴ πού βασιλεύει στὴ σημερινὴν μας ὀρθογραφίαν εἶναι, καθὼς λέμε, ἡ ἱστορικὴ, ἀρχὴ πού τὴν ξαναβρίσκομε λίγο ἢ πολὺ καὶ σὲ ἄλλων λαῶν ὀρθογραφίας, ὅσοι δὲν κατώρθωσαν νὰ γράφουν ὅπως μιλοῦν, ν' ἀποχτήσουν δηλαδὴ φωνητικὴν ὀρθογραφίαν. Ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἀρχὴ ἐφαρμόστηκε στὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔδῳ καὶ δύο χιλιάδες χρόνια, καὶ περισσότερο² μόλις δηλαδὴ τὸ καθωρισμένον πιδ καὶ μονιμοποιημένον ἀλφάβητον τῶν ἀρχαίων ἀθηναίων ἄρχισε νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεσιν μετὰ τὴν προφορὰν τῶν μεταγενέστερων ἑλλήνων· ἐφαρμόστηκε — μετὰ ἀρκετὰς ὅμως ἐξαιρέσεις — σὲ ὀλόκληρην τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν, καὶ τέλος ἐφαρμόστηκε, περισσότερον συστηματικὰ καὶ συνειδητὰ, στὴν νέα Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια.

Ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία, καθὼς διαμορφώθηκε σιγὰ σιγὰ μετὰ τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν, βρέθηκε μετὰ τὸ Χατζιδάκι τὴν κλασικώτερον της ἐφαρμογὴν καὶ μαζὶ τὴν προγραμματικὴν της διατύπωσιν καὶ συνηγορίαν. Βρίσκομε σ' αὐτὸν πιδ συνειδητὰ καὶ πιδ καθωρισμένους τίς τάσεις τῶν πνευματικῶν ὁδηγῶν τῆς περασμένης γενεᾶς. Ἔργον ἰδιαιτερον δὲν ἔχει δώσει ὁ Χατζιδάκις πού νὰ συστηματοποιῇ τοὺς κανόνες τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τίς ἀρχὰς της.

¹ Τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βρίσκεται διατυπωμένον στὴ μελέτη μου, Ἡ ὀρθογραφία μας, στὸ Δελτίον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 3 (1913) σελ. 28 - 195. Κυκλοφόρησε καὶ χωριστὰ στὴ σειρὰ «Ἐπιστῆμην καὶ Ζωὴν» ἀρ. 2, 1913, 174 σελ., μετὰ δύο πίνακες. Ἐδῳ μνημονεύεται μετὰ τὴν βραχυγραφίαν Ὀρθογρ., καὶ οἱ παραπομπὰς γίνονται στὸ χωριστὸ βιβλίον οἱ ἀντιστοιχοῦσες σελίδες τοῦ Δελτίου ἔχουν ἀριθμὸν μεγαλύτερον κατὰ 27. Ἡ ἀνασκευὴ τοῦ κ. Σκιας βρίσκεται στὴ μελέτην μου, Δευτερολογία περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας, ἀπόσπασμα ἓκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου τοῦ ἔτους 1915 - 1916, 1916, 101 σελ. Ἡ σημερινὴ ἀπάντησιν εἶχε ἑτοιμασθῇ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1917, ἀργῶς ὅμως νὰ δημοσιουθῇ γιὰτὶ ἔκτος ἀπὸ τὸ Δελτίον ἄλλα εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ δὲ δέχονται γλωσσικὰς μελέτας γραμμικὰς στὴ δημοτικὴν. Μνημονεύεται μετὰ τὴν βραχυγραφίαν Δευτερ. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων σημαίνουν σελίδες τῆς χωριστῆς μελέτης. Γιὰ τὴν Ἐπετηρίδα πρέπει νὰ προσθέσῃ κανένας τὸν ἀριθμὸν 48.

τις γνώμες του όμως γι' αυτή τις βρίσκομε σὲ πολλές μελέτες πού σὲ διάφορες ἐποχές ἔτυχε νὰ γράψῃ². Οἱ κεντρικὲς ἰδέες πού μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλῃ ἀπ' ὅσα ἔγραψε ὁ Χατζιδάκις γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας συνοφίζονται στ' ἀκόλουθα:

α) Ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι πολὺ δύσκολη. Οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα, τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, τὰ διάφορα *ι, η, υ, ει, οι, υι, η*, οἱ διφθογγοὶ καὶ τὰ διπλὰ σύμφωνα, μόνο ἱστορικὴ σημασία ἔχουν πιά γιὰ μᾶς σήμερα χωρὶς καμιά ὠφέλεια, καὶ εἶναι μεγάλο βάσανο, ἰδίως γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

β) Ἡ ἱστορικὴ μας ὀρθογραφία εἶναι ἀπόφαση ἀνέκκλητη τῆς ἱστορίας μας καὶ τοῦ ἔθνους πού τὴν καθιέρωσε. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πιά δυνατό τίποτε ν' ἀλλάξωμε. Εἴμαστε ἀχώριστα δεμένοι μὲ τοὺς ἀρχαίους καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα πράματα καὶ στὴν ὀρθογραφία, καὶ ἡ παραμικρὴ ἀλλαγὴ πού θὰ τολμούσαμε νὰ δοκιμάσωμε ἐδῶ θὰ εἶναι καταστρεπτικὴ γιὰ τὸ ἔθνος, ἀφοῦ θὰ κάμῃ μεγαλύτερη τὴ διαφορὰ τῆς νέας ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσα.

γ) Στὴ σημερινὴ ὀρθογραφικὴ χρῆση μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ καινοτομήσωμε μόνο ὅταν εἶναι νὰ ἐφαρμοσθῇ πιστότερα καὶ πλατύτερα ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ (λ.χ. τραυῶ, τραυήξα ἀντὶ τραβῶ, ἐλαιές, τώρα, λάδι, μικρούλλα, κοπέλλα ἀντὶ ἐλιές, τώρα, λάδι, μικρούλα, κοπέλα, καλύτερος ἀντὶ καλλίτερος ἢ καλήτερος, σμείγω ἀντὶ σμίγω, φιλεῖ, τσώφλοι, τὸ χεῖλη, στραβοπόδις, γαλανομάτις, Ἀντώνις, Βασίλεις; πεῖται ἀντὶ φιλεῖ, τσώφλι-ῆ τσώφλι, χεῖλι, στραβοπόδις; γαλανομάτης, Ἀντώνης, Βασίλης, πεῖται).

δ) Ἔτσι κερδίζομε δύο σημαντικὰ πράματα: ἡ ὀρθογραφία μας ἀποχτᾷ λογικὴ καὶ συνέπεια, ἀφοῦ ἐφαρμόζεται ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ πέρα πέρα, καὶ μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ διαφάνεια πού παίρνουν οἱ γραμμένες λέξεις φαίνεται ἀπὸ ποιά ἀρχαία ἐρχεται ἡ κάθε λέξη ἢ πῶς καὶ γιατί ἀλλάξε ἕνας τύπος.

ε) Δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος ν' ἀνακινωῦμε ὀρθογραφικὰ ζητήματα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἀν θὰ ἔχωμε ὀρθογραφία εὐκολὴ ἢ δύσκολη, ἀλλὰ: ἀν θὰ γράψωμε τὴ γλῶσσα μας καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ἢ ὄχι, ἀν θὰ ἔχωμε τὴν ἴδια γλῶσσα μὲ αὐτοὺς ἢ ἀν θὰ τὴ διασπάσωμε.

ς) Ἄν εἶναι ν' ἀρῆσωμε μιὰ φορά τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ νὰ γράψωμε τὴ γλῶσσα μας ἀλλιῶς, τότε θὰ τὸ κάνωμε ὄχι μὲ

² Βλ. Ὀρθογρ. σ. 9 ἀ, 96, 110-115 κ. ἀ.

μισὰ μέτρα καὶ ἀσυνέπειαι ἀλλὰ μὲ καθαρὸ φωνητικὸ σύστημα.

Ἀναφέρω μερικὲς ἀπὸ τίς χαρακτηριστικότερας γνώμες (βρίσκονται συγκεντρωμέναι μαζί μὲ ἄλλαι στὴν Ὀρθογρ., σ. 2, 111, 114, 11, 111, 112, 114, 132, 133).

α) «Πολλὴ μειζονα δυσκολία [παρὰ ἢ διγλωσσία μας] παρέχει τοῖς διδασκομένοις ἢ παρ' ἡμῶν ἀρχαίοθεν ἐπικρατοῦσα ἱστορικὴ ὀρθογραφία μετὰ τῶν διαφόρων διφθόγγων, τῶν μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τῶν ποικίλων τόνων καὶ πνευμάτων, ὀξείας, βαρείας καὶ περισπωμένης, δασείας καὶ ψιλλῆς, τῶν ἀπλῶν καὶ διπλῶν συμφώνων κτλ. Ταῦτα ὄντως βασανίζουσι μεγάλως καὶ ἐπὶ μακρὸν τοὺς παιδας διδασκομένους καὶ μανθάνοντας αὐτὰ μηχανικῶς, ὅτε οὐδὲν τούτων αἰσθανομένοις ἐν τῇ γλώσσῃ ἢν λαλοῦσι καὶ μανθάνουσι. Καὶ ἔμωσ περὶ τῆς μεγίστης ἀληθῶς ταύτης πληγῆς οὐδὲν λέγουσιν οἱ νεωτερισταὶ [δηλ. οἱ φίλοι τῆς δημοτικῆς]. «Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ἐστὶ, ἀν κατοίχων ἢ τῶν Κρητῶν ἢ ἢ τοῦ Βηλαρᾶ ὀρθογραφία, ἢ ριζικῶς καὶ ἀληθῶς ἀπαλάσσομα τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τοσοῦτου περιττοῦ φορτίου, ἢ διδασκαλία καὶ μάθησις αὐτῆς ἐν τοῖς σχολείοις θὰ ἦτο πολὺ εὐκολωτέρα. Καὶ ἔμωσ πάντα ταῦτα, καίπερ λογικά, παρ' οὐδενὸς ἔτυχον ὑποδοχῆς». Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ Κ. Κrumbacher καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Χατζιδάκι, Ἀθήναι 1905 (Βιβλιοθήκη Μαρασῆ) σ. 834. «... Ὁμολογουμένως τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, τὰ μακρὰ, τὰ βραχέα καὶ τὰ δίχρονα, αἱ διφθογοὶ, τὰ πολλὰ *ι, υ, η, οι, ει, η, υι*, τὰ διπλὰ σύμφωνα κλπ. οὐδένα μὲν ἄλλον ἢ ἱστορικὸν λόγον ἔχουσι, δύσκολον δὲ τὴν μάθησιν τῆς ἡμετέρας γλώσσας καθιστάσιν». Ἀπάντησις κτλ. σ. 603.

β) «... Συχνάκις ἀκούομεν διαφορῶν εισηγουμένων καινὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δοκίμοις, ὅλον τὴν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κλπ. κλπ. Ἄγνοοσι δ' ὅς φαίνεται, οὗτοι ἐστὶ, ἀφοῦ τὰ ἀρχαία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μνημεῖα δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται καὶ ἀναγινώσκονται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνεσθαι, εἶναι ἀντικρουσθῆναι ἕθνος πᾶσα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσας περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰς διφθόγγους κτλ. κτλ. ...» Γλωσσολογικαὶ Μελέται σ. 525.

γ, δ) «Ἀφοῦ διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς (ἱστορικῆς) ἀρχῆς πολλὰ ἐπῆλθον καὶ σημερον ἀκόμη ἐπέρχονται μεταβολαὶ τῆς γραφῆς εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον, κανονίζομενον ἀδιαλείπτως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν, καλὸν εἶναι νὰ εἰσαχθῆ αὕτη καὶ ἐφαρμοσθῇ πανταχοῦ, τὸ μὲν ἵνα μὴ φαινόμεθα ἀνακόλουθοι, τὸ δὲ ἵνα αἱ ἐκ τῆς ὀρθογραφίας ταύτης ὠφελίαι καταστῶσιν ὅσον ὅν τε καθολικώταται. Τῶν ὠφελειῶν δὲ τούτων οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἀναντιλέκτως αὕτη, ἐστὶ διὰ τῆς ὀρθογραφίας καθίσταται τοῖς εἰδημοσι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καταφανῆς οὐ μόνον ἡ ταυτότης καὶ ἡ συγγένεια τῶν νέων λέξεων πρὸς τὰς ἀρχαίας ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἄλλα ἐγένοντο ἢ μετεπλάσθησαν» Μεσαιων. 1. σ. 561. «Ἔργον τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων παρ' ἡμῶν εἶναι νὰ παριστᾷ ὅσον οἶόν τε ἀκριβεστάτα» τίς ἀλλαγῆς πού ἔγιναν στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη. «Αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι, ὧν δι' ἀναλογίας, ὀλικῆς ἢ τυπικῆς, ἠλλοιωθῆσαν καὶ οἱ φθόγγοι... κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ὀρθογραφῶνται ὅπως τὰ πρότυπα καθ' ἃ ἢ ἀλλοίωσις ἐγένετο, ἵνα οὕτω δεκνύνται καὶ ἡ ὁδὸς, δι' ἣς ἐχώρησε τὸ μεταμορφῶν πνεῦμα» Μεσαιων. 1. σ. 568. «... τὸ μεταδληθὲν, εἴτε φωνῆεν, εἴτε τόνος, εἴτε ἐτιδήποτε εἶναι, ὁρσεῖται νὰ κἀνονίζηται καὶ παριστᾶται κατὰ τὸ φωνῆεν, τὸν τόνον κτλ. τῶν λέξεων ἢ τῶπων ἐκείνων, οἷς ἀναμφιλέκτως συνεξέδραμεν» Μεσαιων. 1. σ. 568.

ε) «Ἀφοῦ τὰ τῆς γλώσσας ἡμῶν ἔχουσι ὅπως ἔχουσι, τ. ἐ. ἀφοῦ δουλεύομεν... τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἐκ τῆς γλώσσας αὐτῶν ἐφαρτώμεθα γλωσσικῶς, τὸ ζήτημα κυρίως δὲν εἶναι ὁποῖον ἐτέθη (ἀπὸ τὸ Σκυλίτση), περὶ δυσκολίας ἢ εὐκολίας, ἀλλῶς τε καὶ τοσοῦτον εὐτελοῦς καὶ ἀμφιβόλου, ἀλλὰ περὶ ἐνόττητος ἢ διάσπασμου τῆς γλώσσας» Ἐφημερὶς 14 (1887) ἀρ. 28. «... Ἡμεῖς ἀκολουθοῦντες ἀλλοτρίᾳ ἡμῶν χρήσει ἐν τε τῇ ὀρθογραφίᾳ καὶ τῷ τονισμῷ, ἀνάγκη πολλὰς καὶ ποικίλας νὰ ὑφιστάμεθα δυσκολίας. Ἄλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα ἄλλως ἀνάγκη ἢ πάντα νὰ παραλάβωμεν ὅπως μὴ ἐπέλθῃ διάσπαις τῆς γλωσσικῆς ἐνόττητος καὶ ἐν τῇ γραφῇ, ἢ ἀσπασθέντες τὴν

ἀρχὴν τῆς εὐκολίας καὶ προσδοκῶν ὅπως αἱ μεταβολαὶ ὀνομάζονται, ν' ἀφρονιστήσωμεν παντάπασιν περὶ ἱστορικῆς παραδόσεως... » Ἐφημερίς 14 (1887) ἀρ. 29.

ζ) « Ἄν ποτε ἤθελε παρ' ἡμῶν κριθῆ ἀναγκαῖον νὰ ἀποβληθῆ μὲν ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία, εἰσαχθῆ δὲ ἡ κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν προφορὰν... ἀναγκαιῶς ἔχει ἵνα τοῦτο γένηται οὐχὶ ἀνακολούθως καὶ τμηματικῶς, ἀλλὰ συστηματικῶς καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν. ἵνα τοῦλάχιστον τὰ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ὠφελήματα ἀντιστηκῶσιν τὰς μελλούσας νὰ προκύψωσι βλάβαι, οὐχὶ δ' ἡμιτελῶς ὅπως προτεινοῖσι τινες ὅτε τὰ μὲν δύσκολα τῆς παραδόσεως οὐδαμῶς ἀφρονται, καὶ δύο συγχρόνως καὶ ἀλλήλοις ἐναντία συστήματα, τὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ τὸ τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, συμφύρονται οὐδανὶ ἔνν νφ » Μεσαιων. 1. σ. 616. «... Ἄν ἠκολουθῶμεν τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Γιάννη Βηλαρά τῆς ρομῆτικῆς γλώσσας ἢ ἂν μεταχειρίζομεθα τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον... μὰ τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ δὲν θὰ ἐλυποῦμαι πολὺ, ἂν τοῦτο εἴχε συμβῆ » Ἐβδομάς 4 (1887). « Μία μόνη ὑπάρχει θεραπεία » ἂν δὲ μᾶς ἀρέσει ἡ ἱστορικὴ ἀρχή, « ἡ ἀποβολὴ σύμπαντος τοῦ συστήματος τῆς ἱστορικῆς καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ τῆς φωνητικῆς » Ἀπάντησις σ. 611.

Ἄνάγκη γιὰ κάποια ἀναθεώρηση.

3. Οἱ ἰδέες αὐτές, ποὺ μόνον σὲ λίγα σημεῖα παρουσιάζουν ἀτομικοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ εἰσηγητῆ τους (βλ. γ), δὲν μπόρεσαν ὥστόσο νὰ ἐπικρατήσουν τελειωτικῶς. Οἱ ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ζωῆς καὶ ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ποὺ δυνάμωσεν εἶχαν στὰ τελευταῖα εἴκοσι ὡς τριάντα χρόνια καὶ στὴ διαμόρφωσιν τῆς νέας μας γλώσσας διπλὸ ἀντίκτυπο, πραχτικὸ καὶ θεωρητικόν: α) καλλιεργήθηκε πλατύτερα καὶ συστηματικώτερα ἡ δημοτικὴ, καὶ ἄρχισε νὰ γίνετα ἀπλούστερη καὶ ἡ συνηθισμένη καθαρεύουσα, καὶ β) ἀναγνωρίστηκε πὺς ἔπειτα ἀπὸ 2000 χρόνια ἔγιναν στὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σημαντικὲς ἀλλαγές, ὥστε καὶ ἐδῶ καὶ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς οὐτε σκόπιμο εἶναι νὰ γυρίσωμε τεχνητὰ πίσω οὐτε μποροῦμε νὰ ἐπιδιώξωμε μιὰ ψεύτικη μίμηση.

Ἔτσι καὶ εἰδικώτερα στὴν ὀρθογραφία, ἐνῶ τὸ ἀφθονώτατο πιά μεταχειρίσιμα τῶν νέων τύπων ἔκανε τὶς ὀρθογραφικὰς δυσκολίας περισσότερες καὶ πιδ ἀνυπόφορες, καὶ φανέρωνε καθαρώτερα τὴν ἀδυναμία μας νὰ συμμορφώσωμε τὴ γραφὴ τῆς νέας γλώσσας στὶς ὅλε καὶ ἀπαιτητικώτερες ἀξιώσεις τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας, μιὰ λιγώτερο συντηρητικὴ καὶ φιλοσοφικώτερη ἀντίληψη γιὰ τὴ θέσιν γλώσσας καὶ ὀρθογραφίας μέσα στὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἔθνικῆς οἰκονομίας, ἄρχισαν νὰ μετατοπίζου τὸ κέντρο τοῦ βάρους ἀπὸ τὸ ἀδιάσειστο δόγμα μιᾶς τυφλῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς, πρὸς τὴν ἀπλότητα καὶ εὐκολία ποὺ πρέπει νὰ ζητήσωμε ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία μιᾶς ἀληθινῆς ἔθνικῆς γλώσσας.

Νέες ἀρχές. Ἀπλοποιημένη ἱστορικὴ ὀρθογραφία.

4. Ἄν στὴν πράξιν τῆς καθημερινῆς ζωῆς εἶναι εὐκολο νὰ δοῦμε τὴ μεταστροφὴ αὐτὴ τῶν ὀρθογραφικῶν ἰδανικῶν — συστηματικῶν.

τερα, μὰ καὶ μὲ ἀρκετὴ συντηρητικὴ ἐξίτη αὐτὸ στὶς διαφορὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου — στῆς θεωρίας τῆ σφαῖρα μόνον μικρὰ συμπτώματα βρισκομε ὡς τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ὄρθογραφίας μου, ὅπου παρουσιάζονται συστηματοποιημέναι καὶ καθαρώτερες οἱ σύγχρονες τάσεις. Ἀντίθετα μὲ τὴν αὐστηρὰ συντηρητικὴ — ἀναχρονιστικὴ πιά σήμερα — ἀποψη τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, καὶ μὲ βάση ἐξελεχτικὴ, στηρίζεται ἐκεῖ ἡ ὀρθογραφικὴ σκοπιμότητα σὲ νέα κριτήρια, καὶ χωρὶς ν' ἀφήνεται ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ γίνετα ἡ προσπάθεια, ὅχι ἀντίθετα ἀλλῶστε ἀπὸ τὴ σημερινὴ χρῆσιν, νὰ ρυθμιστῆ σὲ κάποιω τροποποιημένη νέα βάση. Οἱ κύριαι ἰδέαι ποὺ ἀναπτύσσονται διεξοδικὰ στὴν Ὄρθογραφία μου εἶναι οἱ ἀκόλουθα:

Α) Ἐνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς φυλῆς μας, μικρὸ μὰ σοβαρὸ καὶ δυσκολόλυτο, εἶναι καὶ τ' ὀρθογραφικόν. Ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισιν φανερώνετα ὅλο καὶ ἀπαιτητικώτερη, ἰδίως τώρα ποὺ κρίνομε τὰ εκπαιδευτικὰ μας ζητήματα μὲ ἀριώτερη ἐπίγνωσιν γιὰ τὶς ἀνάγκαι τοῦ κράτους καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἔθνικῆς ζωῆς (σ. 2-4).

Β) Ἀντίθετα μὲ τὴ διαμόρφωσιν τῆς ὀρθογραφίας μας στὶς τελευταῖαι ἰδίως δεκαετηρίδες ὁ δημοτικισμὸς, μὰζι μὲ τὴ νέα σκέψιν ποὺ ἄρχισε ν' ἀντικρίξιν τολμηρότερα τὰ ἔθνικὰ προβλήματα, ἔφερε καὶ στ' ὀρθογραφικόν ζήτημα μιὰ νέα ἀντίληψιν. Στὴν πράξιν δείχτηκα σχετικά ἐπιφυλαχτικὸς, ἀλλὰ παράλληλα μὲ τὴν πραχτικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς σημειώθηκα διαφορὰς προσπάθειαι γιὰ νὰ κανονιστῆ ἡ ὀρθογραφία σὲ νέαι βάσεις (σ. 5-17).

Γ) Ἡ σημερινὴ πείρα δείχνει τῆς ὀρθογραφίας τὸ σχολικόν ἰδανικόν ἀνέφικτο καὶ οἱ δυσκολίαι μεγαλώνου μὲ τὴν καθιέρωσιν τῆς νέας γλώσσας. Ἡ ὀρθογραφία μας ζωγραφίζεται χαρακτηριστικὰ στὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ, ὅπου δὲν ἐφαρμόζεται συστηματικὰ κανένας σχεδὸν ἀπὸ τοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόναι (σ. 17-22).

Δ) Τὴ διαρρύθμισιν τῆς ὀρθογραφίας θὰ βοηθήσιν τὸ ξεκαθάρισμα ἀπὸ μερικὰς προλήψεις ποὺ βαραινου στὴν κοινωνία καὶ θολώνου τὴν κρίσιν τῆς. Τέτοιαι εἶναι: πὺς μένοντα πιστοὶ στὴ σημερινὴ γραφὴ γράφομε ὅπως ἀκριβῶς ἔγραφα οἱ ἀρχαῖοι — πὺς γλώσσα καὶ γραφὴ εἶναι τὸ ἴδιο, καὶ ἔτσι οἱ ὀρθογραφικὰς καινοτομίαι

* Βλ. Ὄρθογρ. σ. 17, 18 ἀ. Ἐξω ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν δημοτικιστῶν ἀξίζει νὰ προσέξωμε τὶς γνώμαι τοῦ Φαρδύ, τοῦ Γεωργακάκη, τοῦ Μπούτουρα καὶ τοῦ Thumb (Ὄρθογρ. σ. 106, 116, 118, κ. ἀ.). Γιὰ τὸν Ψυχάρη βλ. Ὄρθογρ. σ. 17.

πειράζουν τη γλώσσα — πώς σκοπός της ορθογραφίας είναι όχι ν' αποτυπώνη τη λαλιά μας και να εξυπηρετή τα πρακτικά συμφέροντα του έθνους, μα να ειχονίζη με την έτυμολογική διαφάνεια την ιστορία των λέξεων⁴ ή να παρουσιάζη απόλυτη λογική συνέπεια, πράμα που δε βρίσκομε ούτε στις άλλες γλώσσες — πώς είναι ανάγκη να οδηγηθούμε από το δίλημμα ή η ιστορική αρχή πέρα πέρα ή ριζική μεταρρύθμιση και φωνητική ορθογραφία, χωρίς κανένα συμβιβασμό, ενώ ίσα ίσα ή μόνη λύση είναι άπλοποιήσεις εφαρμόσιμες και αλλαγές σκόπιμες, ώστε να κάνουμε την ορθογραφία μας όσο γίνεται άπλη και εύκολομάθητη (σελ. 22-29).

Ε) Με τη σημερινή μας πολυγλωσσία είναι ανάγκη για να ρυθμιστή ή ορθογραφία μας να όριστή πρώτα για ποιά γλώσσα πρόκειται και να καθορίσωμε και γενικώτερα τη θέση μας προς την παράδοση. Η άποψη ενός δημοτικισμού εξέλιχτικού είναι: καθο-

⁴ «Η ορθογραφία έχει πάντα έργο... να εξυπηρετή τα σημερινά πρακτικά συμφέροντα, κι όχι να μάς μαθαίνη τα πορίσματα της γλωσσικής επιστήμης — ή να παρουσιάζη τα περισσότερα πλεονεκτήματα σε φιλολογικές εκδόσεις. Δέν είναι ή ορθογραφία πολυτέλεια και λούσο, προωρισμένο για τους λόγους μόνο ή τους διαθασμένους που έχουν καιρό και διαθέση να μαθαίνουν και να θυμούνται κανόνες, μα για όλο το λαό, για όλοκληρο το έθνος. Καθώς έχει ένα έθνος πολύτιμο δικαίωμα να καταλαβαίνη, να μιλά και να γράφη τη γλώσσα του κράτους του, έτσι έχει δικαίωμα και στην ορθογραφία του πρέπει αυτή να είναι τέτοια, ώστε χωρίς μεγάλες δυσκολίες να την έξηρη κι ο τελευταίος πολίτης που φοίτησε στο δημοτικό σχολείο και δε χρωστά τίποτε ένας όλοκληρος-λαός να βασανίζεται και να θυσιάζη άδικα πολυτιμότερη ενέργεια πνευματική, που αφαιρεί από τη μόρφωσή του και του αξάνει τις δυσκολίες για τον άγωνα της ζωής. Αν οι ιστορικές γραφές μάς βοηθούν να καταλαβαίνωμε καλύτερα την ιστορία της γλώσσας και να μάς θυμίζουν από που έρχεται και πώς άλλαξε μια λέξη, αυτή τους ή έτυμολογική διαφάνεια δέν έχει να κάνει τίποτε με το σκοπό της γραφής: είναι αναγκαίο μόνο, κι ωφέλιμο βέβαια, επανόλοθο στο μεγάλο και δυσκολοβάσταχο βάρος της ιστορικής ορθογραφίας. Τάχα, ρωτά σωστά ο Χριστόπουλος, τας λέξεις της γλώσσας τας έχομεν, διά να ήξεύρομεν πόθεν παράγονται, ή διά να φανερώνομεν μ' αυταίς τα νοήματά μας. Ας παράγονται άπ' όπου θέλουν» Όρθογρ. σ. 25. «Οι ιστορικές γραφές, πείρα με ει και Αδης με α και την υπογραμμένη κοντά του, με δασεία, δξεία και φ, είναι σημάδια που μάς κληρονόμησε ή παράδοση, χωρίς καμιά αξία έσωτερική, και σπουδαία μορφωτική δύναμη, μπορούμε λοιπόν στην ανάγκη να τα μεταχειριστοόμε και παραβαίνοντας την ιστορική αλήθεια, αν έτσι εξυπηρετοόμε καλύτερα τα συμφέροντα του έθνους μας, που είναι ή summa lex, μπορούμε ακόμη, όχι μόνο να μην εφαρμόσωμε τις έτυμολογικές γραφές ως τις τελικές συνέπειες, μα και να τις περιορίσωμε σε' απόλυτες αναγκαία» Όρθογρ. σ. 26.

λική χρήση της δημοτικής, με την αναγνώριση όμως για τη σημασία που έχει ή αρχαία γλώσσα μέσα στην έθνική ζωή και τη θέση που διατηρεί ή καθαρεύουσα μέσα στο σχολείο (σ. 30-31).

Ζ) Για τους λόγους αυτούς θ' αποκλείσωμε τη φωνητική ορθογραφία, καθώς και κάθε ριζική μεταρρύθμιση. Είναι ανάγκη να διατηρηθή ή βάση της ιστορικής αρχής, θα επιδιώξωμε όμως κάθε άπλοποίηση που δέν παρουσιάζει ριζική αντίθεση με την «αρχαία» ορθογραφία. (Έτσι ιδίως στους νεωτερικούς σχηματισμούς: άγορι, ίσκιος, λιώνω και όχι άγόρι, ήσκιος, λειώνω, στις ξένες λέξεις: ρόκα, πουλί, μακαρόνια, κανελόριζα, τιμόνι και όχι ρόκκα, πουλί, μακαρώνια, κανελλόριζα, τημόνι, στην κατάργηση της υπογεγραμμένης, του αρχικού ρ (άντι ρ), του ρθ (άντι ρθ), στην περιορισμένη χρήση του γγ (κοντά στο γκ), του ρρ, του άποστροφού και μερικών διφθόγγων, και τον περιορισμό της περισπωμένης, όσο δέν μπορούμε να καταργήσωμε ή να περιορίσωμε τους τόνους.

Η τονική άπλοποίησή είναι από τις εύκολότερες μεταρρυθμίσεις που μπορούμε να πετύχωμε και από τις πιο ουσιαστικές (σ. 31-57).

Η) Έχουν δοκιμαστή ως τώρα και άλλες άπλοποιήσεις μέσα στα όρια της ιστορικής ορθογραφίας, μερικές τους μάλιστα συνηθίζονται σήμερα σε αρκετά μεγάλο κύκλο (λ. χ. άμα δε σημειώνεται πιά ή υποταχτική (θα έχεις, να πεις) και ή χρονική αδξηση και αναδίπλωση (λ. χ. συνόδενα, έξοφλημένος), οι άπλοποιημένες γραφές των παραθετικών -ότερος (άντι -άτερος), -ούνη (άντι -ωούνη), των συνιζήμενων άλήθεια, μάζω (άντι άλήθεια, μοιάζω κτλ.). Από τους νεωτερισμούς αυτούς οι περισσότεροι είναι σήμερα ανεφάρμοστοι και πρόωροι, τουλάχιστον όσο δεχόμαστε την άποψη (Ε) και δέν είναι σκόπιμο να παρουσιάζωμε στο μαθητή τόσο διαφορετικές όπτικες εικόνες κατά τη σχολική διδασκαλία (σελ. 58-59).

Θ) Η ορθογραφική μεταρρύθμιση είναι ιδίως εκπαιδευτική ανάγκη, και δέν πρέπει να μάς τρομάξουν οι αναπόδραστες μικροδυσκολίες που έχει κάθε σύστημα ή που θα βρή ή σημερινή γενεά, συνηθισμένη στην παλιά ορθογραφία. Τ' ορθογραφικό ζήτημα θα λυθή άμα ώριμάση στη φωτισμένη κοινωνία ή συνείδησή του (σ. 60-63).

Τά δύο συστήματα.

5. Με τις προτάσεις αυτές αναγνωρίζονται, καθώς είχε γίνει και από το Χατζιδάκι, οι πολλές δυσκολίες της σημερινής ορθογραφίας (πδ.

Γ και α), και ή αδυναμία μας να εγκαταλείψουμε την ιστορική αρχή. (Ζ, β). Αντίθετα όμως προς την παλιότερη αντίληψη όρίζεται διαφορετικά ή βάση από την όποία θα κρίνωμε τ' όρθογραφικό μας πρόβλημα και άλλως κρίνονται τα προσόντα της όρθογραφίας της έθνικής γλώσσας: 'Η εξέλιξη των τελευταίων δεκαετηρίδων μας έδωσε τη δύναμη να αισθανθούμε πιδ ανεξάρτητη τη σύγχρονη έθνική ζωή από την αρχαία έλληνική, άρα και τη σχέση νέας και αρχαίας γλώσσας (Ε, β), ενώ με την επικράτηση της ζωντανής γλώσσας στην τελευταία εικοσαετία, τα όρθογραφικά ζητήματα γίνονται πολυπλοκώτερα (Γ). 'Η πιστή και πλατύτατη εφαρμογή της ιστορικής αρχής (γ) έμελλε βέβαια να χαρίση στην όρθογραφία της λαϊκής μας γλώσσας την έτυμολογική διαφάνεια που θα φώτιζε την ιστορία των λέξεων, και την αόστηρή συνέπεια (δ), άμα όμως κρίνωμε τα προσόντα αυτά, όπως και είναι (α), έντελώς δευτερεύοντα πλεονεχτήματα κοντά στον κύριο, τó μοναδικό σκοπό της όρθογραφίας, και αποδλέψουμε να τη διαρρυθμίσουμε όσο γίνεται άπλη κι εύκολομάθητη (Δ), τότε, άφου ριζική μεταρρύθμιση είναι σήμερα αδύνατη (ζ, Ζ), αντί της πλατύτερης εφαρμογής της ιστορικής αρχής μένει ως μοναδική αλλά και αναγκαία λύση: να την περιορίσωμε όσο μπορούμε και ν' άπλοποιήσωμε την ιστορική όρθογραφία, όπου είναι δυνατό ν' αποφύγωμε τη ριζική αντίθεση με την όρθογραφία της αρχαίας γλώσσας⁵.

'Η κριτική. Ο κ. Σκιας.

6. Με τη μελέτη μου για την όρθογραφία μας δέ δόθηκε όλόκληρο σύστημα όρθογραφικό. Έγινε όμως ή προσπάθεια να χαραχτούν οι γενικές γραμμές που πρέπει ν' ακολουθήση ή νεοέλληνική όρθογραφία, και δίνονταν άφορμή να συζητηθούν στους πνευματικούς κύκλους τα ζητήματα που άνακινούσα. Μερικοί έπιστήμονες και παιδαγωγοί δήλωσαν άμέσως τότε πως συμφωνούν με τις κύριες μεταρρυθμίσεις, τον περιορισμό της ιστορικής αρχής και την άπλοποίηση του τονισμού⁶, και κοντά στις διάφορες εκδόσεις του Έκπαιδευτικού Όμίλου βγήκαν τελευταία και άλλα βιβλία με τις αρχές εκάινες⁷ ωστόσο οι πνευματικοί μας κύκλοι δέ βρήκαν εύκαιρία να

⁵ Βλ. Όρθογρ. σ. 30 α, 11.

⁶ Είναι οι κ. κ. Χρ. Τσοούντας, Α. Thumb, Ν. Χατζιδάκις, Γ. Σωτηριάδης, καθηγητές στο Πανεπιστήμιο, Α. Μπούτουρας, Π. Δοροντζάτος, Α. Τζάρτζανος, Γ. Παπασωτηρίου. Βλ. Αελλίο Έκπαιδ. Όμιλου 3 (1913) σ. 326-330.

πουν τη γνώμη τους, πράμα που με όλες τις ανώμαλες πολιτικές περιστάσεις θα μπορούσαμε να περιμένωμε από τόπο με κάποια πνευματική ζωή. Στους δημοτικιστικούς κύκλους γενικά έπιδοκιμάστηκε, μα κυρίως χωρίς να γίνη καμιά κριτική έπιστημονική στις κεντρικές ιδέες⁸, ενώ οι αντίθετοι τó άγνόησαν⁹. Μόνο ο γλωσσολόγος έλληνας Α. Thumb, συνοψίζοντας τη γνώμη του σε μια ξένη έπιθεώρηση, έγραψε πως με την όρθογραφία αυτή δόθηκαν άρισμένες ύποδείξεις, που άπλοποιούν την ιστορική όρθογραφία και που θα ξεσκλάβωναν τα νέα έλληνικά από κάμποσα αρχαία κουρέλια¹⁰. Από τους δικούς μας μοναδική εξαίρεση έκαμε ο κ. Σκιας. Στην τελευταία του μελέτη για τη γλώσσα μας, όπου άνασκευάζει τó κ. Χατζιδάκι τις ιδέες για τó γλωσσικό ζήτημα και την άπλοποίησή τάχα της καθαρεύουσας, κρίνει διεξοδικά και τ' όρθογραφικό μου σύστημα.

Είναι καλό σημάδι πως τó έργο του Έκπαιδευτικού Όμίλου και γενικώτερα τó δημοτικισμού άρχισε να βρίσκει τελευταία άναγνώριση και μέσα στις σοβαρές συντηρητικές σελίδες των πανεπιστημιακών έπιτηρίδων, αν και αυτό γίνεται άκόμη για την ώρα χωρίς βαθύτερη κατανόηση και μόνο για να πολεμηθή. Και έπειτα από την προσοχή που έδειξε ο κ. Σκιας για τη διαρρύθμιση της νεοέλληνικής όρθογραφίας νόμισα σκόπιμο να μελετηθούν προσεχτικώτερα οι αντίρρήσεις του και τα έπιχειρήματά του. «Στην κατάσταση, έλεγα, που βρίσκεται ή όρθογραφία μας κάθε βήμα που μας φέρνει έμπρός

⁷ Βλ. Νομά 12 (1914) σ. 142. Νέα Έλλάς, 30-31 Μαρτίου 1914. Νέα Ζωή, 9, άρ. 2, σ. 209-210.

⁸ Στα νέα του έργα, όπου έτυχε να μιλήση για την όρθογραφία μας ο Χατζιδάκις μιλά πάντοτε σύμφωνα με τη γνωστή παλιά άποψη. Βλ. Χατζιδάκι, Σύντομος ιστορία της έλληνικής γλώσσας 1915, σ. 7, 53-59, 70. Τού ίδ., 'Ακαδημικά 'Αναγνώσματα Γ' α' 1915, σ. 40 και β' 1916. Τού ίδ., Έκθεσις Ξεδατοπούλειου διαγωνισμού 1914, σ. 6. Την ιδέα τού Χατζιδάκι για τις δικές μου προτάσεις βρίσκει κανείς σε γενικές γραμμές στις Indogermanische Forschungen 30 = 'Αθήνα 23 (1911) σ. 152-160, όπου κρίνοντας τη μελέτη μου Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur 1909, άπικρίνει τούς όρθογραφικούς νεωτερισμούς που με τó ίδιο πνεύμα είχα από τότε δοκιμάσει. Τα έπιχειρήματά του μαζί με τη δική μου άπάντηση βρίσκονται στην Όρθογρ. σ. 118-122.

⁹ Βλ. Thumb, Modern Greek, στο The year's work in classical studies 1914, σ. 172. Εθνικά έγραψε για τις μεταρρυθμιστικές αυτές προτάσεις και ο γάλλος Philéas Lebesgue (= Démétrius Asteriotis, Lettres néogrecques), στο Mercure de France 116 (1916) άρ. 443, σ. 142.

πρέπει... να το χαιρετούμε ευφρόσυνα»¹⁰. Κι ένα τέτοιο βήμα είναι, νομίζω, και το κ. Σκια ή διατριβή με δλο τόν επικριτικό και άρνητικό, καθώς θα δούμε, χαρακτηρισ της. Δέ θα δοκιμάσω να εξετάσω και ν' άνασκειάσω ένα ένα τó καθετί άπ' όσα μάζεψε με πολλή φροντίδα και παρατηρεί ό κ. Σκιας, μέσα στις πενήντα σελίδες της Δευτερολογίας του. Θα έπρεπε να γραφή δλόκληρο βιβλίο χωρίς σκοπό, γιατί και ό κ. Σκιας δέν πρόκειται να μεταπειστή, και για τους άλλους άναγνώστες τέτοια διεξοδική άνασκευή θα ήταν κουραστική και χωρίς ενδιαφέρον. Υπάρχουν όμως και ζητήματα με γενικώτερη σημασία που άμα τά εξετάσωμε θα δείχτη καλύτερα πόσο σκόπιμο είναι τó σύστημα που άκολούθησε ό Έκπαιδευτικός Όμιλος, και άκόμη άγγισε ό κ. Σκιας μερικά θέματα με τρόπο που με υποχρεώνουν ν' άποκαταστήσω τή δική μου άποψη. Τα ζητήματα αυτά θα εξεταστούν δλα παρακάτω, με τήν προσπάθεια πάντοτε να τονιστή ό τι παρουσιάζει γενικώτερο ενδιαφέρον και μπορεί να φωτίση τους άναγνώστες για τήν άνάγκη ν' άπλοποιηθή ή όρθογραφία μας.

Τά έπιχειρήματα του κ. Σκια.

7. Οι κυριώτερες ιδέες που άναπτύσσει ό κ. Σκιας έλέγχοντας τó σύστημα της «Όρθογραφίας» του Όμιλου είναι οι άκόλουθες:

α) Η διατριβή αυτή είναι γραμμένη άπό «έμπαθη πολέμιον της καθαρειούσης», που με δλη του τήν έπιστημονική άριότητα φανερώνεται φανατικός άπόστολος άμετατρέπτου δόγματος, χωρίς άντικειμενικότητα (σ. 46 ά., κεφ. 8).

β) άν και άναφέρωνται όσα έγιναν στις άλλες γλώσσες με τήν όρθογραφία τους, έμειναν όμως άμνημόνευτα τά σημαντικώτερα διδάγματα, και μάλιστα παραμορφώθηκε άπό τήν ιστορία της γερμανικής όρθογραφίας ένα σπουδαιότατο ζήτημα (κεφ. 9-10, σ. 48-64).

γ) δέν έννόθηκάν άρκετά βαθιά οι δυσκολίες της φωνητικής όρθογραφίας σέ γλώσσα γεμάτη διαλέκτους (κεφ. 10, σ. 64-68).

δ) τó σύστημα που προτείνεται δέ λογαριάζει άρκετά τά δικαιώματα της μειοψηφίας των μορφωμένων, που είναι ό πρώτιστος και κυριώτατος φορέας της έπιστήμης και του δλου πνευματικού βίου και του ένθνικού πολιτισμού (κεφ. 12, σ. 71-72).

ε) τó σύστημα που προτείνεται δέν είναι και πραχτικό, έχει όρια έλαστικά, που ό καθένας θα τά καθορίση άλλιώτικα, και παρου-

σιάζει 36 κανόνες με πολυάριθμες εξαιρέσεις και ειδικώτερες παρατηρήσεις. Άλλά μόνο άπό τó πλήθος των κανόνων καταλαβαίνει ό καθένας πώς δέ θα είναι εύκολη ούτε ή εκμάθησις της όρθογραφίας ταύτης, ούτε ή άπομνημόνευσις αυτής (κεφ. 12, σ. 69-76).

ς) τó σύστημα έχει και άλλες δυσκολίες και οι κανόνες εξαιρέσεις, που δέν τις είχα προβλέψει (κεφ. 13, σ. 77-80).

η) ή τονική άπλοποίηση, είτε μ' έναν τόνο είτε με κανέναν, είναι άνεφάρμοστη (κεφ. 14, σ. 81-88).

θ) ό συγγραφέας της διατριβής έχει γενικά για τή γλώσσα στραβές ιδέες, «πλημμελείς δοξασίας» (κεφ. 15, σ. 88 ά.).

(άκολουθεί)

¹⁰ Όρθογρ. σ. 60.

5. QUO-USQUE TANDEM

Ἡ ΝΕΑ ΣΧΟΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ Ο ΚΟΣ Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἀπὸ τοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες τῆς περασμένης γενεᾶς.

Ἡ γλῶσσα τοῦ πεπαιδευμένου εἶναι πλασμένη μετὰ τὴν στάχτην καὶ τὰ κόκαλα τῶν πεθαμένων. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ζυμωμένη μετὰ τὸ αἷμα καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ζωντανῶν Ἑλλήνων.

Βαλαωρίτης, στὸ λαὸ τῆς Δευκάδας ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴν γιὰ τὴν ἔνωση (1863).

Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὴν μεγάλην γλωσσικοεκπαιδευτικὴν μεταρρύθμιση τοῦ 1917, σὲ ὅλην τὴν τὴν σημασίαν καὶ μετὰ τὴν ἀδιάσειστην πιά θέσιν ποῦ τῆς ἀσφάλισε τ' ὄριμασματὶ τῆς στῆ φωτισμένη συνείδηση τοῦ ἔθνους μας, ἂν δὲν πάη τριάντα καὶ σαράντα χρόνια πίσω, νὰ παρακολουθῆται ἀπὸ τότε ὡς σήμερον τὴν γοργὴν ἐξέλιξιν ποῦ ἔφεραν οἱ ἀγῶνες γιὰ νὰ καθιερωθῆ ἡ ζωντανὴ ἔθνικὴ γλῶσσα.

Ἦσαν ἀπὸ μισὸν αἰῶνα ἐλεύθερη ζωὴ, κατὰ 1880, ἡ πνευματικὴ μας ἱστορία εἶχε φτάσει σὲ μιὰ κρίσιμη ὥραν τὴν βλέπομε νὰ φανερωμένη καθαρώτερον στῆ δυσπιστία γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἰδανικὸ ποῦ εἶχε θρέψει τρεῖς γενεάς καὶ στῆν ἀξίωσιν ν' ἀναθεωρηθῆ ἡ ἀπόφασιν ποῦ εἶχε καταδικάσει τὴν παιδείαν καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους. Ἡ *eversio* αὐτῆ *opinionum veterum*, ἡ ζύμωσις τῶν πνευματικῶν κύκλων καὶ ἡ μεταστροφή, καθὼς σιγὰ σιγὰ ὀριμάζει, φανερώνονται καθαρώτατα σὲ μερικοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς ἀληθινὰ τύπους, ποῦ διαδέχτηκαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο στῆ γλωσσικὴν μας ἱστορίαν μέσα σὲ δέκα μόλις χρόνια. Εἶναι αὐτοὶ ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Κόντος, ὁ Βερναρδάκης, ὁ Χατζιδάκις καὶ ὁ Ψυχάρης.

Πρῶτα ὁ Βαλαωρίτης. Σὲ ἐποχὴν ποῦ ἡ καθαρεύουσα βασιλευε παντοῦ, ὡς μέσα στῆ λυρικὴν ποίησιν, καὶ ποῦ ἡ καθωμιλημένη, ἡ «χυδαία», ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους πανεπιστημιακοὺς διαγωνισμοὺς, ὁ Βαλαωρίτης ἔστησε πόλεμον ἀλύπητον στὸ λογιωτατισμὸν κατάρθωσε στὸ τέλος ν' ἀναγνωρισθῆ καὶ νὰ ἐπικρατῆται ἔπειτα ἡ ζωντανὴ γλῶσσα στῆν ποίησιν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ πρότασις νὰ τὸν καλέσῃ νὰ φάλλῃ τὸν πατριάρχην Γρηγόριον στῆ δημο-

τικῇ, «διὰ τῆς ἡδυσποῦς καὶ ἔθνικωτάτης ἡμῶν γλώσσης». Στὸ 1877 τὸν βλέπομε μετὰ περηφάνειαν νὰ ἐκθέτῃ ὅτι κατωρθώθη καὶ μετὰ τὴν δικὴν του βοήθειαν, καὶ νὰ ἐξιστορῆ «τ' ἀναθέματα κατὰ τῶν χυδαίων, τῶν προδοτῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, τῶν φωτισμοεστῶν», ποῦ ἔγραφαν στὰ ποιήματά τους «πάω ἀντὶ δάρα ἢ πορεύομαι καὶ τρεῖς ἀντὶ τρώγεις ἢ ἐσθίεις»¹.

Ἔσθησε ὁ Βαλαωρίτης δταν μεσουρανοῦσε ὁ Κόντος. Ὁ Βαλαωρίτης, μετὰ ὅλους τοὺς διαταγμοὺς τοῦ γιὰ τὴν δύναμιν ποῦ ἔδλεπε νὰ παίρῃ ἡ καθαρεύουσα, δὲν τολμοῦσε ἀκόμη νὰ πιστέψῃ στῆν καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς στὸ παζό. Καὶ ἀληθινὰ στὰ χρόνια τοῦ ἡ καθαρεύουσα ἐτοιμάζονταν γιὰ τοὺς ὀργιαστικώτερον θριάμβους τῆς. Εἶχε ἀπὸ καιρὸ ξεχασμένες τὴς μετρημένες συμβουλὰς τοῦ Κοραῆ, καὶ ζητοῦσε νὰ διορθωθῆ καὶ νὰ καθαρῆ ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ ὅτι εἶχε γίνῃ ὡς τότε—ὅλο καὶ περισσότερο—δταν ὁ Κόντος θέλοντας, μετὰ τὸ δικίον του, νὰ ἐφαρμόσῃ συστηματικώτερον τὴς θεωρίες τοῦ καθαρισμοῦ τῶν χρόνων του, στραβὸς στῆ βᾶσιν τους, εἰδείξε καὶ στοὺς πιδ δῶπιστους τὸ ἀπροχώρητον κι ἔβωσε μέσα ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ καθαρισμοῦ τὸ πρῶτον δυνατόν χτύπημα στὸ γλωσσικὸ οἰκοδόμημα τῆς νέας Ἑλλάδας. Τοῦ Κόντου οἱ θεωρίες, ἀσυστηματικοί καὶ αὐτὲς, κορυφώνονται στῆ γνώμιν πὼς ἀρκετὰ ἀπ' ὅσα καὶ ὁ ἴδιος προτείνει δὲν καλοέρχονται στὸ ἀφτί: «λυποῦσι πὼς τὰς ἀκοάς», μὰ δὲν πρέπει νὰ «καταλύσωμεν χάριν εὐφωνίας τοὺς ἱεροὺς θεσμοὺς τῆς γλώσσης», «καὶ πολλὰ κάλλιον εἶνε ν' ἀσπάζηται τὴς ἐνίοτε τύπους ἀηδεστετέρον» — ἄς ποῦμε ὁ λέμβος, ἡ ἀνθρώπινη, προσηνεγκάμην (ἀντὶς πρόφερα).

Τὸ δεύτερον χτύπημα τὸ ἔδωσε ἕνας ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Κόντον, καθηγητὴς καὶ αὐτὸς καὶ φιλόλογος, μὰ καὶ λογοτέχνης, ὁ Δ. Βερναρδάκης. Στὴς Γλωσσικὰς παρατηρήσεις τοῦ Κόντου (1882) ἀπαντοῦσε λίγο ἀργότερον μ' ἕνα ἄλλο σάλπισμα, ἕνα βιβλίον γεμάτον φωτεινὰς ἀλήθειες γιὰ τὸ γλωσσικὸν κατήφορον ποῦ εἶχαν δειξῆ στὸ ἔθνος οἱ στραβωμένοι τοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοί. Μέσα στὸν Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχον (1884) πρῶτην φορὰ χτυπιέται ἀπὸ ἑλληνα ἑλληνιστὴν ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ καθαρεύουσα στῆ βᾶσιν τους, ὑποστηρίζεται κατ' ἀρχὴν πὼς ἡ δημοτικὴ, μετὰ τὸ τυπικόν τῆς, ἔπρεπε νὰ εἶχε καλλιεργηθῆ χωρὶς ἀτελείωτες θυσίας στὸ ἰδανικὸ ἕνὸς μάταιου ψευτοκλασικισμοῦ, ξεφεύγει ἡ ὁμολογία ὅτι ἡ νέα Ἑλλάδα θὰ εἶχε ἀποχτήσῃ γλῶσσαν

¹ Βλ. Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς (Ἀελτίον τ. 4, 1914) σ. 604.

τέλεια ἂν δὲν εἶχε διατηρηθῆ μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ἢ ἀρχαία φιλολογία, καὶ διακηρύσσεται πῶς ὁ μόνος τρόπος νὰ σωθοῦμε καὶ νὰ ἀποχτήσωμε γλῶσσα ἐθνική, εἶναι νὰ ξαναγυρίσωμε σιγὰ σιγὰ, «βαθμηδὸν καὶ ἀδιακόπως», στὴ ζωντανὴ λαϊκὴ γλῶσσα, βγάζοντας πίσω ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα ὅλα τὰ καρφιά ποὺ τῆς εἶχαμε μπηξέει ἀπὸ τ' ἀρχαία².

Ὁ Βερναρδάκης, στηριγμένος στοὺς ὤμους τοῦ Ροῖδη, τοῦ Βαλαωρίτη, τοῦ Κόντου ὀφώνεται σὲ κήρυκα μιᾶς νέας ἀλήθειας: Ἡ δημοτικὴ, ὄχι μόνο στὴν ποίηση μὰ καὶ σὲ κάθε πεζό. Ἄν τυφλωμένοι τὴν ἐγκαταταλείψαμε κατὰ τὰ 1800 κάμαμε κακὰ, καὶ ὁ μόνος τρόπος νὰ σωθοῦμε ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἀναρχία εἶναι ἀκόμη καὶ πάντα, ὄχι νὰ τὴν καθιερώσωμε ἀμέσως—αὐτὸ ἦταν δύσκολο καὶ νὰ τὸ φανταστῆ ὁ Βερναρδάκης στὰ χρόνια ἐκεῖνα—μὰ νὰ γυρίσωμε σιγὰ σιγὰ πίσω σ' αὐτὴ, βαθμηδὸν καὶ ἀδιακόπως.

Τὸ ζήτημα καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν ἐπιστημόνων γιὰ τὰ δίκαια τῆς περιφρονημένης μητρικῆς γλώσσας δειχνεῖται καλύτερα στὸ Χατζιδάκι, νέο τότε γλωσσολόγο. Καθὼς εἶχαν κάμει καὶ ἄλλοι λόγιοι πρὶν ἀπ' αὐτόν, γράφει ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ 1881 γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ σὲ μιὰ ἀπλὴ γραπτὴ γλῶσσα, καὶ γιὰ τὸ στραβὸ δρόμο ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ καθαρεύουσα. Ἡ γλῶσσα ποὺ γράφομε, λέει στοὺς δασκάλους, ἔχει καταντήσει «αἰθεροβάμων» καὶ τὴν καταλαβαίνει τὸ πολὺ «1/100», «ὅποιος θὰ μανθάνῃ ὀπωσδήποτε τὴν ἀρχαίαν». Ἄφοῦ θέλομε νὰ μιμηθοῦμε τοὺς ἀρχαίους, γιὰ νὰ μὴν τοὺς μιμηθοῦμε καὶ στὴ γλῶσσα, ποὺ τὴν «συμμετέβαλλον... μετὰ τῶν παραλασσόντων χρόνων καὶ τρόπων καὶ ἡθῶν...; ποῦ κεῖται τὸ ἔγιον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ;» Στὴ σαρκαστικὴ ὁμῶς ἀπάντησιν ποὺ ἔδινε τρία χρόνια ἀργότερα, τοῦ Βερναρδάκη τὸν Ἐλεγκο ψευδαττικισμοῦ μὲ ἰδιαιτέρο βιβλίον³, ὑποστηρίζει ἔξαφνα ὁ Χατζιδάκις πῶς ὁ Κόντος εἶχε γενικὰ δίκαιο: Ἄλλο τί λέγομε, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ ἄλλο τί γράφομε, οἱ λίγοι, οἱ λόγοι. Ἄλλο καθαρεύουσα, ἢ «τεχνητὴ» γλῶσσα, καὶ ἄλλο δημοτικὴ, ἢ «ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα». Αὐτὴ μένει πάντα καὶ κανεὶς δὲν τὴν πειράζει τὴν τεχνητὴν ὅλο τὴν ἀλλάζομε, τὴν ἐξαρχαλίζομε, καὶ δὲ βλέπει κανεὶς ποὺ θὰ σταματήσῃ τὸ κακό. Ὁ λέμβος ὁμῶς δὲν ἔχει «οὐδὲν τὸ προσβάλλον» καὶ «εὐαρμοστὲι κάλλιστα» καὶ στὴ δημοτικὴ, ἐνῶ ἡ λέμβος εἶναι «ξενίζον καὶ ἀνελλήνιστον».

² Βλ. Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς (Δελτίο τ. 4. 1914) σ. 89 ἀ.

³ Γ. Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἢ βόσσανος τοῦ ἐλέγχου τοῦ ψευδαττικισμοῦ (πέμπτη συμβολὴ εἰς γινῶσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς), 1884, 104 σελ.

Τὸ θιγγάνω ποὺ ἀπαιτοῦσε ὁ Κόντος νὰ γράψωμε ἀντὶ θίγω (ἀγγίζω) εἶναι καὶ αὐτὸ λέξη «ἀνεπληγτος καὶ εὐαρμοστοῦσα πλεῖστον τῇ καθ' ἡμᾶς γραφομένη γλώσσῃ», ἐνῶ τὸ αἰθριανός (ἀντὶ αἰθριώδης), τὸ ἡσυχῆ, τὸ ἀνοσιῆ, τὸ γλυκοκοιτάζω καὶ τὰ ὅμοια εἶναι ἀνάρμοστα καὶ γελοῖα ὥστε νὰ τὰ γράψωμε τώρα. Εἶναι βέβαια ἢ καθαρεύουσα ἓνα ρευστὸ καὶ ἀκανόνιστο ἀνακάτωμα, εἶναι ἀκόμη ἀλήθεια πῶς εἶναι «τεχνητὴ καὶ διάφορος ὡς πρὸς τὸ γραμματικὸν μέρος καὶ ὡς πρὸς τὴν λεξικὴν ὕλην κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τῆς λαλουμένης», γι' αὐτὸ ὁμῶς, ἴσα ἴσα οὔτε μποροῦμε ν' ἀρχίσωμε νὰ γράψωμε αἰθριανός (ἀντὶ αἰθριώδης), φτώχεια, γλυκοκοιτάζω κτλ. οὔτε μποροῦμε καὶ νὰ τὴν ἀπλοποιήσωμε, καθὼς προτείνει ὁ Βερναρδάκης «ριζοσπαστικώτατα». Ἄντὶ γλωσσικὴ ἀνακαίνισιν θὰ εἶχαμε σωστὴ ἀναστάσιον. Ἡ μία ἀπλοποίησιν θὰ ἔφερνε τὴν ἄλλη, καὶ σ' ἓναν τέτοιο κατήφορο ἀδύνατο νὰ σταματήσωμε. Κι ἔπειτα, γιὰ νὰ κάμωμε τὸν κόπο νὰ μεταφράζωμε τὰ διδασκτικὰ βιβλία καὶ τ' ἄλλα σὲ μιὰ νέα, πάντα ἀπλούστερη γλῶσσα, καὶ ὄχι ἀμέσως στὴ δημοτικὴ; Ποῦ καλύτερο νὰ γράψωμε τὴ δημοτικὴ διαμιᾶς. Ὅχι βέβαια ἀμέσως, μὰ ἀφοῦ μελετήσωμε τὰ ἰδιώματά τῆς καὶ τοὺς κανόνες τῆς καὶ μάθῃ ὁ κόσμος νὰ τὴν ἀγαπᾷ. Γιὰ νὰ μὴν ξαφνιστοῦμε, τάχα, «ἵνα μὴ καταπλαγῶμεν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς προτεινομένης μεταβολῆς», θὰ προχωροῦμε σιγὰ σιγὰ πρὸς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους; Μὰ ὅταν οἱ λόγοι πειστοῦν ν' ἀφήσουν τὴ σημερινὴ τεχνητὴ τους γλῶσσα εἶναι εὐκόλο νὰ γράψουν τὴ δημοτικὴ χωρὶς νὰ σταματήσουν στὴ μέση. Πῶς καὶ γιὰ τὴ «βαθμηδὸν» νὰ περάσωμε ἀπ' ὅλες τίς φράσεις: εἰ καὶ μηδεὶς τῶν πολιτῶν ἀγνοεῖ, ὅτι... ἂν καὶ κανεὶς ἐκ τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι, ὁ ὅποιος νὰ μὴν ἠξέουρη ὅτι... ἂν καλὰ καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς πολίτας δὲν εἶναι, ποῦ νὰ μὴν ἠξέουρη πῶς... ἂν καλὰ καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς κατοίκους τούτης τῆς πόλης δὲν εἶναι ποῦ νὰ μὴν ἔξουρη πῶς κτλ., ὥσπου νὰ βεβαιωθοῦμε πῶς φτάσαμε στὴ «λαλουμένην»⁴.

⁴ Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀνέγνωμεν ἐν τινὶ ἐφημερίδι τὸ ὄνομα μετὰ τοῦ ἀρσ. γένους προσνηγεμένον ὁ λέμβος, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδαμῶς ὁ συντάκτης αὐτῆς κατέστη καταγέλαστος ἐπὶ τούτῳ... Ἡ γνώμη νὰ μετατοπῶθῃ τὸ κατὰ θηλ. γένος ἐσφαλμένον ἢ λέμβος εἰς τὸ κάλλιστα εὐαρμοστοῦν τῇ δημῶδι ὁ λέμβος οὐδὲν ἔχει τὸ προσβάλλον... Διὰ τὴν καταβολὴν τῆς ὀρθοτάτης καὶ κάλλιστα ἀρμοζούσης τῇ δημῶδι παρατηρήσεως τοῦ κ. Κόντου, ἵνα τὸ ξενίζον καὶ ἀνελλήνιστον ἢ λέμβος μετατοπῶθῃ εἰς τὸ γνήσιον καὶ ἐλληνικόν ὁ λέμβος;

⁴ Βλ. Χατζιδάκι, δ. π., σ. 36 ἀ., δα., 56 ἀ.

«Αν τὸ εἶδον καὶ εἶδομεν πρέπει νὰ μετατυπωθῆ εἰς τὸ εἶδα, εἶδαν, εἶδαμεν, διότι οὕτω λέγει τὸ ἔθνος» [καθὼς ὑποστήριξε ὁ Βερναρδάκης] τότε θὰ ἔπρεπε νὰ γράφαμε καὶ ἔγραψαμε, ἔγραψατε, διότι οὕτω τὰ λέγει τὸ ἔθνος». Τότε ὅμως «ἐπειδὴ ὁ παρατακτικὸς καὶ ἀόριστος θὰ ἔχωσιν οὕτω τὰς αὐτὰς καταλήξεις ἐν πᾶσι τοῖς προσώποις» καὶ θὰ συγγένωνται π. χ. ἔπιονα καὶ ἔπινα, ἔκρινα καὶ ἔκρινα ἐπάχυνα καὶ ἐπάχυνα, ἔπειρα καὶ ἔπειρα κτλ., «καὶ ἐπειδὴ ἡ διάκρισις τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία εἰς τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα ἡμῶν ὀφειλομένη ἀπαραιτήτως νὰ ὀρθωθῆ ἐπὶ τὰ δημώδη πλένω, κρένω, παχένω . . . ἀπαλένω, σέρνω, σπέρνω, βάνω ἢ βάζω ἢ βαίνω, φέλλω κτλ. ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι Ἕλληνες ἐπραΰναν. Ἡ μία μεταβολὴ ἄρα θὰ συναπάγεται εὐθὺς καὶ ἑτέραν ἢ μᾶλλον καὶ ἑτέρας. Διότι ὅπως ἐν λιθίνῳ οἰκοδομήματι ἡ ἐξαιρέσις ἐνὸς λίθου γίνεται πολλῶς αἰτία τῆς ἐξαιρέσεως καὶ ἀντικαταστάσεως καὶ ἄλλου ἢ καὶ ἄλλων, οὕτω καὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ . . . Ὅπως λοιπὸν ἕκαστος βλέπει, αἱ τῆ καὶ πρῶτη καὶ ἐλαχίστη μεταβολὴ μέλλουσαι ν' ἀκολουθήσωσιν ἀναγκαίως καὶ πολλαὶ εἶνε καὶ σπουδαιόταται, ὥστε ἂν τις ἔχη τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἔχει ἱκανοὺς ὤμους νὰ βαστάσωσι τὸ βαρὺ φορτίον τῶν βαρυτάτων καὶ ὀλοκλήρου τοῦ λόγου ἡμῶν σφόδρα ἀποτρεμῶν μεταβολῶν τούτων, ὡς τολμήσῃ, ἐν γνώσει τῶν μελλόντων νὰ γίνωσι, νὰ προτείνῃ τὴν πρώτην ἡμῖς, τὸ λέγομεν παρηρησιᾶ, δὲν ἔχομεν τὸ ἀναγκαῖον θάρρος».

Τὸ μεγαλύτερον «κώλυμα» γὰρ τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς εἶναι ὅτι «ἀγνοῦται» πρώτη μας δουλειὰ πρέπει νὰ εἶναι λοιπὸν νὰ τῆ μελετήσωμε: Νὰ στάδιο, «ἡ μόνη καὶ ἀρίστη ὁδός», γὰρ ὅσους «ἀμφιβάλλουσι περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς νῦν γραφομένης» αὐτὴν ὡς ὑποστηρίξῃ καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ ὡς ἐπικουρήσωσιν οἱ δυναμένοι». «Ἐὰν τὴν θέσιν τῆς γραφομένης ἡμῶν ὀφείλει μίαν ἡμέραν νὰ καταλάβῃ ἡ δημοτικὴ, ἀνάγκη ἀπαραίτητος ἐργασίας ἐπιμελεστάτης καὶ ἀκριβεστάτης ἐπ' αὐτῆς τῆς δημοτικῆς». Ὅσο δὲν ξέρομε καλά τὴ δημοτικὴν καὶ γλῶσσα «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ἀξιώσεις ν' ἀναλάβῃ τὰ βαρυτάτα καὶ σπουδαιότατα καθήκοντα, τὰ ὅποια πᾶσα γραφομένη γλῶσσα ἔχει νὰ ἐκτελῇ». Ἔτσι λ. χ. τὰ τριτόκλιτα σέ-ις, πίσσις, θλίψις, πόλις, δόσις, χοῖσις, θέσις, ζήτησις, κυβέρνησις τὰ ἀπαγ-σέ-ις, πίσσις, θλίψις, πόλις, δόσις, χοῖσις, θέσις, ζήτησις, κυβέρνησις κτλ.» καταλαβαίνει ὅμως γέλλει ὁ λαὸς ἄνευ τοῦ τελικοῦ σ, ἢ πίσση, ἢ κυβέρνηση κτλ.» καταλαβαίνει ὅμως ἀπὸ τῆ σειρά τοῦ λόγου καὶ τοὺς τύπους μὲ ις. Ἡ «ἐλαχίστη» ὅμως «καὶ ὅλος ἀνώδυνος φαινόμενη» προσθήκη τοῦ σ, χαλκῆ πολὺ τῇ γραμματικῇ τῆς δημοτικῆς, ἀφοῦ τότε πρέπει νὰ ποῦμε καὶ τῆς πόλεως ἀντὶς τὸ λαϊκὸ τῆς πόλεως. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ δημοτικὸν ἔμορφος ἢ ὄμορφος καὶ εὐμορφος νὰ τὸ ποῦμε, ὅλοι τὸ καταλαβαίνουν καὶ ὅμως ἡ ἀπαγγελία τοῦ «καταπατεῖ θεμποῦμα, ὅλοι τὸ καταλαβαίνουν καὶ ὅμως ἡ ἀπαγγελία τοῦ συμπλεγμα β-μ εἶναι λιώδη φθογγικὸν νόμον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διότι τὸ σύμπλεγμα β-μ εἶναι ὅλος ἀφόρητος». Ὅταν ὅμως μελετήσῃ καὶ γινώσκῃ οἱ νόμοι τῆς δημοτικῆς «οὐδεὶς . . . θὰ τολμήσῃ νὰ προσφέρῃ καὶ γράφῃ τὸν τύπον τούτον καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῆ γράφῃ τὴν δημοτικὴν», καὶ θὰ ξαφνίῃ «τὸν πειρασμὸν τῆς μεταβολῆς καὶ ἐξελληνισμοῦ, τ. ἔ. ἐξαφανίσεως τῶν φαινομένων τῆς νέας ἑλληνικῆς». Δοκίμῳ ὡς ἀρχίσωμε νὰ μαζεύωμε καὶ νὰ εἰσάγωμε τὸ ὅλικὸ τῆς δημοτικῆς καὶ τότε μόνον θὰ εἰρηθῆ ὡς τὸ ἐλπίζωμεν καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Σαίκτηρ ἢ ἄντις, ὅστις θὰ ἰδρῶσῃ τὸ περιέλεπτον οἰκοδόμημα τῆς γλώσσας. Εἴθε!»⁵.

⁵ Βλ. Χατζιδάκι, δ. π., σ. 36, 36, 61, 67, 90, 93, 95, 96.

* «Αἱ ἀρχαὶ μου ἀπὸ πολλοῦ εἶναι γνωσταὶ . . . δύνανται δὲ νὰ συμπεριληφθῶσι καὶ ἐκφρασθῶσι συντομώτατα καὶ σαφέστατα ὅδε: Ἐπειδὴ σήμερον ἐξενίκησαν ἡ χρῆσις τῆς γραφομένης γλώσσας, καὶ ἐπειδὴ, ὅπως ἔχει σήμερον ἡ μελέτη τῆς δημώδους, ἀγνοῖται αὕτη σχεδὸν καθ' ὀλοκλήριαν καὶ δὴ οὐδεμία αὐτῆς ἀκράτου καὶ ἀμιγροῦς δύναται σήμερον νὰ γίνῃ εἰς τὸν περὶ λόγον χρῆσις (πλὴν εἰς τινὰ διηγήματα), δι' αὐτὰ στέργω τὴν γραφομένην. Θὰ ἔχαίρον ἀναμφισβόλως, ἂν ἡ γλῶσσα τῆς Κρητικῆς Γραμματείας εἶχεν ἐκνίκησιν . . . ἀλλ' αὐτὰ εἶναι θναῖρα, οἷς ἐγὼ ἤκιστα συνήθισα νὰ ἀντρωφῶ. Μίαν μόνην μέθοδον βλέπω ἐγὼ, ἐν ἀνυφωθῇ ἡ δημοτικὴ εἰς γραπτὴν, εἶναι δ' αὕτη οὐχὶ αἱ γέλοισι κραυγαὶ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ οἱ ἀνόητοι καὶ ψευδεῖς ἔπαινοι οὐδὲ αἱ καταγέλαστοι μεταρρυθμίσεις . . . ἀλλ' ἡ ἐπιμελεστάτη καὶ συντομωτάτη αὐτῆς ἔρευνα καὶ καταγραφή. Διότι ἴσως — οὐχὶ βεβαίως — ὅταν ἡ χρῆσις πλείστων λέξεων ἐν πολλοῖς ἰδιώμασιν, ὅταν ἡ φρασεολογία, ὅταν ἡ κλίσις αὐτῆς καθόλου, ὅταν ἡ σύνταξις αὐτῆς καταστῶσι γνωστά, τότε δυνατόν νὰ ἐκκλίῃ ἡ τῶρα περὶ αὐτῆς ἐπικρατοῦσα παρὰ τοῖς πολλοῖς καταφρόνησις καὶ νὰ ἀρχίσῃ νὰ γίνῃται κατὰ μικρὸν αὐτῆς εὐρυτέρα χρῆσις εἰς τὸν γραπτὸν λόγον, μέχρις οὗ ἀποθῇ εὐχρηστος ἐξ ἴσου τῇ νῦν καθαρευούσῃ καὶ τέλος ἴσως καὶ ἐκνίκησῃ. Εἶναι ταῦτα σαφῆ; Θὰ παραθέσῃ πάλιν αὐτὰ ὁ κ. Βερναρδάκης καὶ ἔπειτα θὰ δυσχορησθῇ, δι' ἃν λέγω φανερὰ τὰς ἀρχὰς μου; Καίρος, νομίζω, πλεόν νὰ παύσῃ ἡ ἀγυρτικὴ περὶ ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν κατακραυγὴ καὶ τὰ κροκοδείλια δάκρυα, ἃ οὐδεμίαν ἔχουσι χάραν»⁶.

Ὁ Χατζιδάκις προχωροῦσε θεωρητικὰ μακρύτερα ἀπὸ τὸ Βερναρδάκη, ἀφοῦ ζητοῦσε νὰ γραφῆ ἀμέσως ἡ δημοτικὴ, ὑποστηρίζοντας δι' οὐδεμίαν βαθμιαίαν ἀλλεπάλληλες ἀπλοποιήσεις καὶ ἀκατόρθωτες εἶναι καὶ ἀσκοπεῖς, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἀρνήθηκε στοὺς συγχρόνους του, ὅσοι εἶχαν φωτιστῆ πᾶ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, τὸ δικαίωμα νὰ γράψουν τὴ δημοτικὴ ἀμέσως, καὶ ἐμοίαιζε σὰ νὰ μὴν αἰσθάνθηκε γὰρ τὸ ἔθνος τὴν ἀνάγκη νὰ καθιερωθῇ ἡ δημοτικὴ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα.

Ὁ Βερναρδάκης εἶχε πεῖ: «Βαθμηδὸν καὶ ἀδιακόπως», καὶ ν' ἀρχίσωμε ἀμέσως, χωρὶς νὰ χάνωμε πολὺτιμο καιρὸ. Ὁ Χατζιδάκις ἀντιπροτείνει: αὐτὰ εἶν' ἀστεία διαμῆς θὰ γίνῃ, μὰ ὅχι τῶρα περιμένετε. Νὰ τῆ μελετήσωμε πρῶν, νὰ τὴν ἀγαπήσωμε. — Μποροῦσε ὅμως νὰ περιμένῃ τὸ ἔθνος, ποῦ ἀρχίζε νὰ καταλαβαίνῃ τὴν ἀνάγκη τῆς λογοτεχνίας καὶ μιᾶς φιλολογικῆς γλώσσας; Ὡς πότε θὰ ἔμενε θαμμένη ἡ ἀλήθεια τῆς ζωῆς; Πότε θὰ τελείωνε ἡ μελέτη αὐτῆ τῆς ἐθνικῆς γλώσσας καὶ πότε θ' ἀποφάσιζαν οἱ λόγιοι νὰ τὴν ἀγαπήσουν, ὅσο δὲν τὴν ἐβλεπαν ποτὲ γραμμένη, καὶ ὅσο δὲ θὰ δοκίμαζαν οἱ ἴδιοι τὴν παραμικρὴ ἀπλοποίηση; Ἡ μελέτη καὶ ἡ γραμματικὴ εἶναι ποῦ θὰ εἰσάγωμεν τὴ γλῶσσα, ἢ πρῶτα πρῶτα ἡ πρακτικὴ τῆς καλλιέργειας θὰ εἰδείχνε καὶ τῇ γραμματικῇ; Πότε θὰ εἶδνε ὁ Χατζι-

⁶ Βλ. Χατζιδάκι, Γλωσσικῶν ἀποημάτων ἀναίρεσις, 1886, σ. 77 ἄ.

δάκις τὴν ἄδεια ν' ἀρήσωμε τὴν τεχνητὴ γλῶσσα τῶν ὀλίγων πεπαιδευμένων καθὼς ἔλεγε, γιὰ νὰ γράψωμε ὅλοι τὴν «ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν»; Σὲ πόσο καιρὸ θὰ γίνονταν ὁ ἴδιος ἀντικοντικὸς κι ἐπαναστάτης, αὐτός, ποὺ καὶ τοῦ Βερναρδάκη ἀκόμα τις συντηρητικώτατες προτάσεις — σιγὰ σιγὰ καὶ ἀδιάκοπα πρὸς τὴ ζωντανὴ γλῶσσα — τις ὠνόμαζε ριζοσπαστικώτατες;

Ἐοικὸς ἦταν πιά ὄριμος, ἀφοῦ ἡ ἀλήθεια εἶχε βρεθῆ ἀπὸ τοὺς φωτισμένους καὶ ἤξεραν πιά πῶς θ' ἀποχτοῦσε τὸ ἔθνος γλῶσσα καὶ φιλολογία. Τίς δυσκολίες, ψυχολογικὲς (περιφρόνηση τῆς δημοτικῆς) καὶ οὐσιαστικὲς (ἀνεπάρκεια τῆς ἀκαλλιέργητης ἐθνικῆς γλώσσας), θὰ τις νικούσε πολὺ εὐκολώτερα καὶ πιδ γρήγορα ἢ πραχτικὴ λύση. Ἐλεῖτε λοιπὸν ἀπ' ὅλους ἢ τόλμη; Γιατί νὰ προτείνῃ ὁ ἕνας σιγὰ σιγὰ, χωρὶς νὰ δίνῃ ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα, καὶ ὁ ἄλλος ν' ἀντιπροτείνῃ, διαμίας μὰ ὄχι ἀκόμη, ξεφεύγοντας ἔτσι καὶ τὸ παράδειγμα ποὺ θὰ τοῦ ζητούσαμε; Ὁ καιρὸς περνοῦσε. Πενήντα χρόνια ἐλεύθερη ζωὴ εἶχαν ἀρχίσει νὰ δείχνουν στοὺς φωτισμένους τὸ γλωσσικὸ ἀπροχώρητο. Ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ γλωσσικὴ καὶ γλωσσοεκπαιδευτικὴ ἀνακαίνιση ἦταν ἀληθινὰ μεγάλη. Ποιὸς θὰ εἶχε τὴ δύναμη ν' ἀλλάξῃ τὸ γλωσσικὸ δρόμο τοῦ ἔθνους καὶ μὲ μιὰ δυνατὴ σπρωξιὰ νὰ δημιουργήσῃ, ἐνώνοντας ὅλες τις ἄλλες δυνάμεις, μιὰ νέα κατεῦθυνση;

2. Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ δημοτικισμοῦ.

Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμῆ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἕνας εἶναι ὁ ἀγῶνας. Πάντα «ἀμύνεται περὶ πάτρης».

Ψυχάρης, Ταξίδι 1888.

Δυὸ χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐντονη αὐτὴ πολεμικὴ στὶς προτάσεις τοῦ Βερναρδάκη, καὶ τὴν κατηγορηματικὴ ἀρνηση τοῦ Χατζιδάκι σὲ κάθε ἀπλοποίηση τῆς καθαρευούσας ἢ κάθε ἄλλη ριζικώτερη, ἀμση ἔμως γλωσσικὴ ἀλλαγὴ, ἀκούστηκε νέο κήρυγμα (1886, 1888) — πιδ ἀποφασιστικὸ καὶ τόλμηρὸ, πιδ προγραμματικὸ καὶ ξεκαθαρισμένο ἀπὸ τις ἀκαθόριστες καὶ ἀβέβαιες μὰ προγραμματικὲς πάντοτε δηλώσεις τοῦ Χατζιδάκι.

Ἦτον ὁ Ψυχάρης, ποὺ ξαναλέγοντας ἐντονώτερα κι ἐπιστημονικώτερα ὅτι καὶ ἄλλοι εἶχαν ζητήσει πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὁμολογοῦσε πῶς μόνο μ' ἕνα γερὸ σπρώξιμο θὰ μπορούσαμε νὰ ξεφύγωμε τὴ διγλωσσία καὶ νὰ καθιερώσωμε τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα καὶ στὰ πεζά. Ἡ νέα αὐτὴ φιλολογικὴ γλῶσσα θὰ δημιουργηθῇ, ὑποστήριζε

ὁ Ψυχάρης, παράλληλα μὲ τὴ μελέτη τῆς λαϊκῆς γραμματικῆς, χωρὶς φόβο ἀπὸ τοὺς διπισθοδρομικοὺς δασκάλους, ἢ δυσκολίες περαστικές, καὶ γιὰ κανόνα θὰ πάρῃ παντοῦ, καὶ στὴ μορφολογία καὶ στὴ σύνταξη, τὴν κοινὴ λαϊκὴ γλῶσσα, ἀν δὲ θέλωμε νὰ βασιλέψῃ ἢ ἀνακατωσοῦρα καὶ τὸ χάος. Ἔτσι μόνο βρίσκομε μιὰ ἀκλόνητη, ἀντικαιμενικὴ βάση ἔξω ἀπὸ κάθε ἀτομικὸ γοῦστο. Οἱ θεωρίες καὶ οἱ συζητήσεις δὲ φτάνουν. Πραχτικὰ πρέπει νὰ δοθῇ τελειωτικὴ ἢ ἀπόδειξη.

«Ἐνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράματα νὰ μεγαλώσουν τὰ σύνορα του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἄμα δεῖξῃ ποῦ ἔχει τι ἀξίζει ἢ δημοτικὴ τοῦ γλῶσσα κι ἄμα δὲν ντραπῇ γι' ἀπὴ τὴ γλῶσσα, βλέπομε ποῦ τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὄχι μόνο τὰ φυσικὰ, μὰ καὶ τὰ νοσρὰ του τὰ σύνορα. Γι' ἀπτά τὰ σύνορα πολεμῶ!».

Καὶ ἀργότερα ἔγραφε: «Τὸ ἔθνος εἶναι ἡ ἀρχὴ μας καὶ ὁ σκοπὸς μας. Ἐθνος εἶμαστε ὅλοι, καὶ γραμματισμένοι καὶ ἀγράμματοι. Ὁ ἄπλος ὁ ἄθραπος ποῦ στὸν πόλεμο θὰ σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα, ποῦ γιὰ τὴν πατρίδα γίνεται στρατιώτης, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταλαβαίνῃ τῆς πατρίδας του τὴ γλῶσσα. Τὸ ἐθνικὸ, τὸ ἀγιο, τὸ μόνο χρέος εἶναι νὰ κάμουμε γλῶσσα ποῦ νὰ μπόρῃ ὁ καθένας νὰ τὴ μάθῃ, νὰ τὴ μιλῇ καὶ νὰ τὴ γράφῃ. Θὰ μάθῃ, θὰ μιλῇ καὶ θὰ γράφῃ ὡς κι ὁ χωρικὸς ὁ πιδ ἀμαθής, τὰ ἐθνικὰ, ὄχι τ' ἄλλα... Ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, τὸ παιδί, τοῦ παιδιοῦ, νὰ τι θὰ μάθουνε ὅλοι. Μὲ προσοχὴ καὶ μὲ σέβας νὰ βαστοῦμε τοὺς τύπους τοῦς ἐθνικοῦς, τὴν ἀθνικὴ μας γραμματικὴ»¹.

Ἀπὸ τότε ὡς σήμερα πέρασαν τριάντα ἀκριβῶς χρόνια, ποῦ μὰς παρουσιάζουν στὶς τρεῖς τοὺς δεκαετίες τρία χαρακτηριστικὰ στάδια γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἰδέας τοῦ δημοτικισμοῦ.

Στὴν πρώτη ἐποχὴ — ἀπὸ τὸ Ταξίδι (1888), ὠσότου βγήκε τὸ πρῶτο περιοδικὸ μὲ σημαία τὴ δημοτικὴ, ἢ «Τέχνη» τοῦ Κ. Χατζόπουλου (1898) — ἔχομε τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ φωτισμοῦ, τουλάχιστο μέσα στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους. Αὐτοὶ ἐκδημοτικίζονται, ἢ ἀμέσως ἢ σιγὰ σιγὰ, ἢ τυφλὰ ἢ μ' ἐπιφυλάξεις. Τὸ κήρυγμα, ἀπὸ τὸν Ψυχάρη, τὸ συνοδεύει ἢ διπλὴ παράλληλη καλλιέργεια, πραχτικὴ καὶ θεωρητικὴ τῆς νέας μας γλώσσας, καὶ κυριαρχεῖ ἢ προσπάθεια νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ νόμοι τῆς δημοτικῆς πιστὰ καὶ μὲ συνέπεια ὅσο γίνεται μεγαλύτερη.

Στὴ δεύτερη ἐποχὴ (1898-1908) ἔχομε τὸ ἀπλωμα τοῦ δημοτικισμοῦ. Τὸ κήρυγμα ἀρχίζει νὰ δίνῃ τοὺς καρπούς του. Κοντὰ στὸν Ψυχάρη, ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ γράφῃ καὶ νὰ διδάσκῃ, ἀγωνί-

¹ Ψυχάρη, Τὸ ταξίδι μου 1888, σ. α'.

² Ψυχάρη, Ρόδα καὶ μήλα, τ. 4, 1907.

ζονται για τη δημοτική και την καθιέρωση της δλο και περισσότερο λογοτέχνες, και ιδίως οι νέοι. Στο τέλος η λογοτεχνία έχει πια κατακτηθεί από τη νέα γλώσσα και γίνονται οι πρώτες δοκιμές για τα άλλα είδη πεζογραφίας.

Στην δρμητική αυτή περίοδο κυριαρχούν οι γλωσσικοί αγώνες (Νουμάς) και ξεσπούν τα πρώτα αντιδραστικά κινήματα (εδαγγελικά, δρεστειακά). Η πρώτη συστηματική και μεθοδική καλλιέργεια της εθνικής γλώσσας, που γυρεύει ν' άπλωθη σε δλο και περισσότερο είδη λόγου και να ύψωθεί σ' εθνική γραφομένη, αντικρίζει μερικές δυσκολίες, όχι μόνο ψυχολογικές μα και οδσιαστικές, πρόσκαιρες ή μονιμώτερες. Κάποτε ανακατώνονται και τα θρια δημοτικισμού και χυδαίσιμου, ενώ μερικοί άλλοι δπαδοί της νέας γλώσσας ζητούν να καθιερώσουν λέξεις άπαρχαιωμένες πια για τη σύγχρονη γλωσσοκοινωνική συνείδηση ή προβαίνουν σε συστηματικώτερη δημιουργία νέων δρων. Άλλοι πάλι δείχνουν μεγαλύτερη επιφύλαξη και για τον κανονισμό που ζητούσε ο Ψυχάρης στ' όνομα των γλωσσικών νόμων (Καμπύσης, Τσιριμώκος), και προσπαθούν να στηρίξουν θεωρητικά τις επιφυλάξεις τους (Νιρβάνας, Ξερόπουλος, Κρουμπάχερ). Παράλληλα με τη λογοτεχνική αυτή ζύμωση δίνεται σιγά σιγά περισσότερη προσοχή στην παιδεία και στην εκπαιδευτική σημασία της γλώσσας (Φωτιάδης, Τσιριμώκος, Δελμούζος).

Η τρίτη εποχή μας δείχνει το δυνάμωμα της γλωσσικής ιδέας. Ο δημοτικισμός, από άρση γίνεται πια τώρα θρησκεία. Στην αρχή ακόμη της τρίτης αυτής δεκαετίας το σχολείο του Βόλου κλείνεται, μα στο τέλος της το κράτος το ίδιο αποδέχεται τις γλωσσοεκπαιδευτικές αρχές του δημοτικισμού.

Το κέντρο των γλωσσικών αγώνων έχει πια μετατοπιστή από τη λογοτεχνία στην παιδεία. Τ' αντιδραστικά κινήματα δε λείπουν ούτε τώρα (σχολείο Βόλου, Άναθεωρητική βουλή), αφού η γλωσσική ανακαίνιση, αν και υποστηρίζεται πια τώρα από μερίδα κοινωνική, μένει πάντοτε αξίωση μικρής μειοψηφίας. Το κήρυγμα όμως του Ταξιδιού έχει ώριμάσει. Την εξέλιξη του δημοτικισμού στην τελευταία αυτή δεκαετία, στην όποια συχνά ξεκαθαρίζονται ή κορυφώνονται τάσεις παρουσιασμένες και από πρωτότερα, μπορούμε να τη συγκεφαλαιώσουμε στις ακόλουθες γενικές γραμμές:

α) μεταπειθούντα δλο και πλατύτεροι κοινωνικοί κύκλοι για την ανάγκη ν' αποχτήσουμε ως έθνος μία γλώσσα και να καθιερώσουμε τη γλώσσα της ζωής. Η γλωσσική μεταρρύθμιση δε νομίζεται πανά-

κεια για την εθνική αναγέννηση μα προϋπόθεσή της και βάση της.

β) γίνεται δλο και φανερώτερο, πώς δέν μπορεί να υπάρξει παιδεία, όσο της λείπει ή άπαραίτητη προϋπόθεσή της, ή γλώσσα του λαού ως δργανό της και οι λαογραφικοί και λογοτεχνικοί της θησαυροί ως περιεχόμενό της (Πρόγραμμα του Άνώτερου παρθεναγωγείου Βόλου, Καταστατικό Έκπαιδευτικού Όμιλου⁹).

γ) παράλληλα με την κοινωνική ζύμωση και με την αξίωση να θεμελιωθεί ή παιδεία στην κοινή δημοτική γλώσσα, ο δημοτικισμός αρχίζει ν' αναζητή και να παίρνει οδσιαστικώτερο περιεχόμενο πίσω από τους γλωσσικούς τύπους που ζήτησε να σπάση¹⁰.

δ) ή δημοτική που έχει πια κατακτήσει οδόκληρη τη λογοτεχνία, αρχίζει να καλλιεργείται μ' επιτυχία και σε άλλα είδη πεζογραφίας, ενώ συγχρόνως και στον τύπο και άλλος — εκτός κυρίως από την επιστημονική και την επίσημη γλώσσα — αρχίζει να κλονίζεται, με την επίδραση κυρίως του δημοτικισμού, και ή πάτροπαράδοτη καθαρεύουσα.

ε) ή νέα μας γραφομένη παρουσιάζει ως προς τη μορφή της τ' ακόλουθα χαρακτηριστικά: Βάση της μένει πάντοτε ή λαϊκή μας γλώσσα, στον κοινό της τύπο, με πρότυπο τα υποδείγματα που διαμόρφωσε ή λογοτεχνία. Σύμφωνα όμως με τις πνευματικές ανάγκες και τις αξιώσεις της σύγχρονης μας κοινωνίας, την ιστορία της και τη σημερινή της ύψη, ή δημοτική που ύψώνεται σ' εθνική γραφομένη δε βαστά παντού την πρωτόγονη καθαρότητα της άγνης λαϊκής γλώσσας. Όχι μόνο διατηρεί μεγάλο μέρος από το λεξιλόγιο της καθαρεύουσας (πράμα φυσικό, που κι έξαρχής πολλοί το δέχτηκαν) — αρκετές δημοτικές λέξεις είναι σήμερα άπαρχαιωμένες ή ποιητικές

⁹ «Η παιδεία πρέπει να δτήση τα θεμέλια της άπάνω στα πραγματικά στοιχεία της ελληνικής ζωής, όπως τη διαμόρφωσε ή ιστορική εξέλιξη του έθνους. Ο ιδανικός της σκόπος πρέπει να είναι, ν' αναπτύξη όσο μπορεί περισσότερο τις θωματικές, πνευματικές και ψυχικές δυνάμεις του σημερινού Έλληνα, για ν' ανήση πλούσια και πολύτροπη ή ζωή, με βάση τον ανθρωπισμό και τον εθνισμό.

¹⁰ «Την άληθινή νεοελληνική πραγματικότητα και τα νεοελληνικά ιδανικά τα φανερώνουν ή νεοελληνική παράδοση, τα λαϊκά τραγούδια, τα παραμύθια, οι θρύλοι, οι παροιμίες, τα νεοελληνικά ήθη και έθιμα και οι ποικίλοι τρόποι της ζωής, τα φανερώματα της τέχνης, και πρώτ' απ' όλα ή ζωντανή γλώσσα και ή δημιουργική λογοτεχνία. Αυτός ο γνήσιος νεοελληνικός κόσμος πρέπει να γίνει θεμέλιο της παιδείας μας». Έκπαιδευτικός Όμιλος, Καταστατικό 1915, σ. 14 ά.

¹⁰ Τριανταφυλλίδη, Η γλώσσα μας στα χρόνια 1914-1916, μέρ. 5. (θα δημοσιευτή στο Δελτίο).

μόνο ή με τὸ παραπάνω λαϊκές—μὰ καὶ στὴ φωνητικὴ καθιερόνουνται ἀναγκαστικὰ ἀρκετοὶ δασκαλισμοὶ καὶ στὸ τυπικὸ πολιτογραφοῦνται λίγοι λόγιοι τύποι.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ δημοτικὴ ποὺ γράφομε, στηριγμένη πάντοτε στὴν κοινὴ μας λαϊκὴ γλῶσσα καὶ τῆ φιλολογικῆ της παράδοση, καὶ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ἀποφεύγει ὅσα ἀληθινὰ δὲν μπορεῖ νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὸ γλωσσικὸ καὶ γλωσσοκοινωνικὸ αἰσθημα τῶν σύγχρονων ἀστικῶν πληθυσμῶν, καὶ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα παίρνει καὶ ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα διατηρεῖ ὅτι ἀληθινὰ χρειάζεται ἢ εἶναι βίωσιμος, καὶ τὴν ἐπάρκειά της ἐξασφαλίζει, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ καλλιεργηθῇ σὲ κάθε πᾶς καὶ ν' ἀπλωθῇ σὲ ἄλλες σχέσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς κρατικῆς ζωῆς. Μεγαλύτερη ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ βᾶση αὐτὴ τῆς λαϊκῆς γλῶσσας κηρύχθηκε ἀπὸ μερικοὺς, μὰ οὔτε δοκιμάστηκε ὡς τώρα οὔτε μπορεῖ νὰ πετύχῃ, ἀφοῦ θὰ ἔλειπε κάποια πάγια βᾶση καὶ θὰ μᾶς ἔφερνε εὐκολὰ πίσω στὴν καθαρεύουσα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἴσια ἴσια θὰ προσπαθοῦσε νὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ.¹¹

Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς νέας γραφομένης, καθὼς τὴν ἔχει διαμορφώσει ἡ συγγραφικὴ πέτρα ἔπειτα ἀπὸ ποικίλες δοκιμὲς καὶ ἀντιδράσεις καὶ θεωρητικὲς ἀναζητήσεις, ἐφαρμόστηκε καὶ ἀπὸ τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλο στὶς ἐκδόσεις του, σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα ποὺ κι ἐξαρχῆς ἄλλοτε ὑποστηρίχθηκε στὸ Δελτίο του¹² καὶ διαπιστώθηκε καὶ πέρσι στὸ ἴδιο Δελτίο γενικώτερα, γιὰ ὅλη τὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξη τῶν τελευταίων χρόνων:

α) Ἡ γραμματικὴ διαμόρφωση τῆς λογοτεχνικῆς μας γλῶσσας ὅπως γράφεται ἀπὸ τοὺς δοκιμώτερους συγγραφεῖς, παρουσιάζει ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ ἐνότητα καὶ ἐπάρκεια γιὰ τοὺς σημερινοὺς ἔργους τῆς λογοτεχνίας: Στὸ τυπικὸ ἀκολουθεῖ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι λίγες καὶ σπάνιες. Στὴ φωνολογία δείχνει κάποια συστηματικώτερη ἀπομάκρυνση, κυρίως στὶς λόγιες λέξεις. Γιὰ νὰ

¹¹ Π6. Τριανταφυλλίδη, δ. π. § 8, στὸ Δελτίο τ. 6.

¹² Δελομήσου, Τὸ πρότυπον δημοτικῶν σχολείων καὶ οἱ ἐπικριταὶ του, Δελτίο τ. 1, σ. 23-27. «... Αὐτὸς εἶναι ὁ συνήθης προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων ἢ κοινὴ δημοτικὴ μὲ ὅλον τὸ λεξικόν της... καὶ μὲ τὴν γραμματικὴν της ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν κυρίαν βᾶσιν, αἱ δὲ λόγιοι λέξεις μὲ τὴν φωνητικὴν καὶ ἐλαχίστους τύπους τῆς καθαρευούσης ἀποτελοῦν τὴν ἐφεδρείαν» σ. 26. Φωτεινοῦ Δ. (= Δ. Γληγοῦ), Βιβλιοκρισία, Δελτίο τ. 2, σ. 264 α., ἰδίως σ. 267-8 Π6. Τριανταφυλλίδη, Ἐνα βιβλίον γιὰ τὴ γλῶσσα μας (= Δελτίο, τ. 2) 1912, σ. 57.

ὀηρηθηθοῦν ὁμως πλατύτερα ὁλες οἱ πνευματικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀνάγκες ἢ λογοτεχνικὴ γλῶσσα δὲν ἐπαρκεῖ. Πρέπει νὰ λογαριάσῃ τὴ σημερινὴ πραγματικότητά καὶ νὰ προσαρμοστῇ σ' αὐτήν, κρᾶτώντας πάντα τὴ δημοτικὴ της βᾶση.

β) Ἐξω ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση παρουσιάζεται ἡ δημοτικὴ σὲ ἀρκετὰ σχετικῶς ἔργα, ἀκολουθώντας τὸ δρόμο ποὺ τῆς ἔδειξε ἡ λογοτεχνία. Τῆς νέας αὐτῆς γραφομένης ὁ κοινὸς τύπος ἔχει βρεθῆ. Ποῦ καὶ ποῦ θὰ εἶχε νὰ δεχτῆ ἢ γραμματικὴ της διπλοῦς δημοτικὸς τύπος. Περισσότερες δυσκολίες παρουσιάζει: ὁ καθαρῖσμος ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα:

γ) Ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιο, δὲ δημιουργοῦνται πιά συστηματικὰ λέξεις καθὼς ἄλλοτε. Σὲ ἀρκετὲς περιστάσεις θὰ μείνουν διπλὲς λέξεις, ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴ δημοτικὴ—κάποτε μὲ διαφορετικὴ ἀπόχρωση στὴ σημασία τους.

δ) Σχετικὰ μὲ τὴ λογοτεχνία ἢ ἐπιστῆμη θὰ παρουσιάσῃ ἀναγκαστικὰ στὴ φωνητικὴ περισσότερους δασκαλισμοὺς.

ε) Καὶ στὸ τυπικὸ θὰ διατηρήσῃ μερικοὺς λόγιους τύπους. Ἔτσι ἢ γραμματικὴ θὰ ἔχῃ σὲ μερικὲς περιστάσεις τύπους διπλοῦς.

ς) Ἡ σύνταξη τῆς νέας γραφομένης δὲν ἔχει ἀκόμη διαμορφωθῆ τελειωτικὰ. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ, καὶ γιὰ νὰ κανονιστοῦν καὶ τ' ἄλλα γραμματικὰ ζητήματα, σύμφωνα μὲ τὶς φραστικὲς ἀνάγκες, στὴν ἐπιστῆμη ἰδίως, πρέπει νὰ γράφουν πολλοί. Τὸ ἔργο εἶναι μεγάλο καὶ ἡ γραπτὴ γλῶσσα ἐνὸς ἔθνους δὲν ὀριμάζει μόνη της.

η) Εἶναι πιθανὸ πῶς μὲ τὸν καιρὸ θὰ κανονιστοῦν σύμφωνα μὲ δημοτικὴ μερικὰ ἀπὸ τ' ἀναφομοίωτα γιὰ τὴν ὥρα στοιχεῖα τῆς νέας γραφομένης¹³.

Κρίνοντας τώρα, ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀκριβῶς γενεὰ τὶς ἀπόψεις ποὺ εἶχαν παρουσιαστῆ στὰ 1880 στὸ γλωσσικὸν ἀγῶνα καὶ τὶς ἀντιλογίες τοῦ Βερναρδάκη καὶ τοῦ Χατζιδάκη, βλέπομε πόσο ἀπαραίτητο

¹³ Δελτίο τ. 6. σ. 216, «Μία ἀνακοίνωση γιὰ τὴ γλῶσσα μας». Ἀναλυτικώτερα ἐξηγοῦνται οἱ ἰδέες αὐτὲς στὸ ἴδιο Δελτίο, στὴ μελέτη μου «Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια 1914-1916, σ. 114, ἰδίως σημ. 3. Ἐκεῖ ποῦ ὁ Φυχᾶρης ἔγραψε (στὸ τελευταῖο του βιβλίον) εὐαισιμία, αἰσθημα, πρόθεση, εὐχαριστημένος, σκετίστηκε, σκολίαζε, ἄθροπος, ἀθροῦπιος, ἀθροπιωτικός, ἀριθιάτρο, ἀμπροσία, βρωμοσύνη κτλ. κτλ., στὶς δημοτικιστικὲς ἐκδόσεις τῶν τελευταίων χρόνων, στὰ ἔργα δοκιμασμένων λογοτεχνῶν καθὼς ὁ Θεοτόκης, ὁ Νιρβάνας, ὁ Παλαμᾶς ὁ Παρορίτης, ὁ Πορωτής, ὁ Κ. Χατζόπουλος βρέσκομε: ἐπρόσθεση, σοναίσθημα, αἰσθημα, εὐχαριστήθηκε, φχαριστημένος, σχεδόν, σχῆμα, σχολιάστηκε, φιλόπρωπα, ἄνθρωπος, σύμφωνο,

ήταν για να μπούμε στο σωστό δρόμο, το ξεκαθαρισμένο γλωσσικό πρόγραμμα που ζήτησε να καλλιεργηθεί ή δημοτική με μεϊάς, άμείσως και με τους κανόνες της. Η σύντομη πρακτική καλλιέργεια και η εξύψωση της νέας γραφομένης έδειξε γρήγορα σε ποιά σημεία ήταν ανάγκη να προσαρμοστούμε ή θεωρία με περισσότερη ελαστικότητα στις αξιώσεις της ζωής, άς είναι και με θυσία κάποιες γραμματικές ομοιομορφίας, και συγχρόνως, μαζί με τη γλώσσα αυτή, καλλιεργήθηκε ή αγάπη της και θα προκόψουν και οι θεωρητικές της σπουδές. Ακόμη και το Βερναρδάκη ή γνώμη ν' άπλοποιηθεί «βαθμηδόν» ή τεχνητή γλώσσα, δείχτηκε σε μερικά δικαιολογημένα, άφοδ παράλληλα με την καλλιέργεια της δημοτικής σε όλα τα είδη του λόγου που μπορεί να γραφεί, βλέπομε σήμερα πώς για ουσιαστικούς και ψυχολογικούς λόγους, σε μερικά είδη πεζογραφίας με πολύ άφηρημένη και σύνθετη σκέψη ή σημερινή γενεά μόνο ν' άπλοποίηση είναι εύκολο τη σημερινή γλωσσική μορφή, με άπώτερο πάντοτε πρόγραμμα να πετύχουμε άργότερα την τελική μονογλωσσία για το καθενί που γράφομε, μιά κι έχομε βρει και καθορίζει τη βάση¹⁴. Το ώριμασμα αυτό, καθώς και τη μεγαλύτερη γραμματική ένότητα της νέας γλώσσας, θα τα φέρη πιό κοντά μονάχα μιά νέα γενεά, διαπαιδαγωγημένη όμως πιά, στα πρώτα της τουλάχιστο χρόνια, με τη μητρική της γλώσσα.

3. Η σχολική καθαρεύουσα στα τελευταία χρόνια.

Είς λεξίδια κενά νοήματος, εις το δέρμα της αρχαίας Ελλάδος έθνοσίσθη ή έθνική εκπαίδευσις.
Φασιάς, 1871.

«Ημείς νέαν έλληνικήν γραμματικήν άληθώς ειπείν δέν έχομεν άφοδ και έν τοίς δημοτικίσι αυτοίσι τρι σχολείοις οι αρχαίοι τύποι κοπανίζονται.

Έκθεσις κριτικής επιτροπής διδακτικῶν, 1884
(Γ. Τσερέπης, Γ. Χατζιδάκης, Γ. Καρθούνης).

Θρίαμβος, άυστηρός, έκοτατικός. Και στην επιστημονική γλώσσα, όπου ή επίδραση από την καθαρεύουσα είναι φυσικά μεγαλύτερη, κοντά σε φωνητικούς δασκαλισμούς άφθονώτερους παρουσιάζονται άσυμμέρφωτοι και τύποι λόγιοι. «Έτσι βρίσκομε κανονικά περίπου τους άκόλουθους τύπους από την καθαρεύουσα: τάσις (οί, τίς), έκδηλώσις, επίδρασις, τῶν παραστάσεων, κινήσεων, έντυπώσεων, θανάμωων, της μεθόδου, προβλήματος, σώματος, το μέλλον, το γεγονός, τα γεγονότα» (σημ. 12), και όχι οι επίδρασις, τῶν κινήσῶ(νε), της μεθόδος, τοῦ προβλημάτου κτλ. κτλ.»

¹⁴ Π6. Τριανταφυλλίδη, δ. π. § 27, Δελτίο τ. 6.

Τα γραμματικά στοιχεία της νεοελλ. γραμματικής θα διακρίνονται εις τρεις κατηγορίας, ήτοι α') τα έν τε τῇ δμιλουμένη και τῇ γραφομένη εὔχρηστα, β') τα μόνον έν τῇ γραφομένη συνήθη, και γ') τα μόνον έν τῇ δμιλουμένη εὔχρηστούντα, άλλότρια δέ της γραφομένης... Είναι ανάγκη να συμπεριληφθῶσιν εις την κατηγορίαν ταύτην και τινες τῶν μή συνηθιζομένων [οὔτε στή γραφομένη] τύπων, δλόκληρος δέ ή κατηγορία αὕτη να αναγράφεται ὡς «τυπικόν της αρχαίας ελληνικής εὔχρηστον κατά το μάλλον ή ήττον και έν τῇ νέα».

Σκιάς, Έπιστημον. Έπειρησις 1913.

Έπιβάλλεται ήμιν και από της ιστορίας του έθνους ήμῶν και από του θεμελιώδους ήμῶν νόμου, του συντάγματος, ή ζωῆσι της επισήμου γλώσσας εις πάσας τάς επισήμους ήμῶν σχέσεις, άλλα παραδόξως δέν διδασκόμεθα αὕτην προσοχόντως... οὔτε γραμματικῆν καθορίζουσιν... το τυπικόν του γραπτῶ ήμῶν λόγου... ουνεγράφαμεν και διδάσκομεν έν τοίς σχολείοις ήμῶν.

Χατζιδάκις, Έκθεσις Σεβαστοποουλίου 1914.

Φυσικό ήταν όλη ή γλωσσική αυτή, λογοτεχνική, εκπαιδευτική και κοινωνική άκόμενη ζύμωση να έχη μιá μέρα τον αντίτυπό της και μέσα στο σχολείο και μάλιστα το δημοτικό και όμως δέ βλέπομε σε όλην αυτή την εποχή οὔτε το κράτος, οὔτε την παιδεία του, οὔτε τους ακαδημαϊκούς συνηγόρους της επίσημής του γλώσσας να δέχονται τίς νέες ιδέες. Τη σχολική γλώσσα, προπάντων στον ιδανικό της τύπο που πρέπει να διδάσκεται, θα τη βρούμε στις έγκριμένες γραμματικές και τα διδακτικά βιβλία, ιδίως τ' αναγνωστικά του δημοτικού, και γι' αυτά θα γίνη λόγος έδώ.

Γιά τίς γραμματικές της νέας μας γλώσσας, της καθαρεύουσας, έχομε να παρατηρήσωμε πώς άφοδ για έναν αιώνα γενεές δλόκληρες έλληνοπαιδα τράφηκαν με του κόσμου τίς γραμματικές — της «έλληνικής γλώσσας» ή της «αρχαίας», της «νέας ελληνικής», της «γραφομένης», ή της «γραφομένης και δμιλουμένης ήμῶν γλώσσας» — στο τέλος άποκλείστηκαν αυτές μαζί με τ' άλλα διδακτικά από το δημοτικό σχολείο, κι ένας λόγος ήταν ή άσυμφωνία τους με τη ζωντανή γλώσσα και οι άνυπόφορες πιά διδακτικές δυσκολίες που γεννοῦσαν.

Πρέπει όμως να σημειωθή πώς οὔτε μεταξύ τους δέ συμφωνοῦσαν ὡς πρὸς τη γλωσσική βάση—οὔτε καν ὄσες ήταν της ίδιας εποχής, με το ίδιο, θα περίμενες, ιδανικό—κι έτσι δέν μπόρεσαν ποτέ να πιστοποιήσουν οὔτε καν τη γραμματική ένότητα της «νέας γλώσσας». Το αποτέλεσμα είναι — την τραγική αυτήν όμολογία την είχαμε τελευταία και από τον ίδιο το Χατζιδάκι—πώς δέν έχομε άκόμενη σήμερα γραμματική της καθαρεύουσας, άς μὴν είναι κι έγκριμένη, που

νά καθρεφτίζη και νά κωδικοποιή τή σχολική χρήση. Και μάς μένει ή άπορία, άν θά ριξώμε τό λάθος στούς συγγραφείς, πού δέν μπορούσαν ή δέν ήξεραν νά καταστρώσουν τό ίδίωμα αυτό σωστά, ή μήπως φταίει ή γλώσσα αυτή ή ίδια, ή καθαρεύουσα, επίσημη ή ανεπίσημη, τοῦ σχολείου και τῆς κοινωνίας, πού οὔτε βγήκε ἀπό γραμματική, οὔτε μπορεί νά τήν περιγράψῃ γραμματική γιά τή σχολική, χρήση και διδασκαλία.

Τήν ίδια ἐντύπωση μάς ἀφήνουν και τ' ἀναγνωστικά πού χρησιμοποιήθηκαν στά δημοτικά μας σχολεία τίς τελευταίες πενταετίες. Μὲ τή δύναμη τῆς ζωῆς και μὲ τήν προκοπή τῆς δημοτικῆς δέν ξέφυγαν βέβαια και αυτά κάποια γλωσσική ἀπλοποίηση¹⁵, (ἀληθινά πιδό ἀπλά, ἰδίως στή σύνταξη εἶναι μόνο στ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914, και ἀπ' αὐτά μόνο μερικά, ἀπ' ὅσα ἔγραψε ή κ. Καζαντζάκη). Αὐτό ὅμως τό χρωστοῦμε κυρίως στήν τύχη. Πρόγραμμα ξεκαθαρισμένο γλωσσοεκπαιδευτικό δέν παρουσίασε οὔτε εἶχε ποτέ ή νεοελληνική παιδεία, και τίς σπάνιες φορές πού ἔτυχε νά μιλήσῃ ή εκπαιδευτική ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου, ἦταν γιά νά τονίσῃ τήν ἀνάγκη τοῦ ἀρχαϊσμοῦ πίσω ἀπό τίς ἀδριστες φράσεις γι' ἀπλοποίηση και γιά τήν «ἀπλήν» και «σαφή» τάχα γλώσσα¹⁶. Γι' αὐτό και τά διδαχτικά, ἰδίως τοῦ δημοτικοῦ, κάνουν μὲ τή γλώσσα τους τέτοια θλιβερή ἐντύπωση. Οὔτε σύστημα ἔχουν οὔτε ἀρκετή γλωσσική ἐνότητα. Μὲ τήν πολυτυπία πού ἀναγκαστικά μεγαλώνει — ἀφοῦ γράφονται ἐδῶ και κει ἀπλούστερες λέξεις και τύποι χωρίς συνήθως νά ἐγκαταλείπωνται και οἱ ἀρχαικώτεροι — ἀρχισε νά λέγῃ ή ἀρχισε κάτι μὰ και ἤρχισε νά λέγῃ και ἤρξατο νά λέγῃ και ἤρξατο λέγων και ἤρξατο τοῦ λόγου — γίνεται μεγαλύτερη ή ἀκαταστασία και ή γλωσσική ἀναρχία, χωρίς νά φαίνεται οὔτε ὁ σκοπός στήν ἀπλοποίηση αὐτή οὔτε τό τέρμα του και τό γλωσσικό του ἰδιαιτικό, οὔτε ή βάση τῆς μητρικῆς γλώσσας, ὅπου θά θεμελιωθῇ ή ἀπλοποιημένη τάχα στήν α' τάξη σχολική γλώσσα, οὔτε ὁ τρόπος πού θά προχωρήσῃ ἀπό τάξη σέ τάξη παιδί και δάσκαλος σέ τύπους «καθαρώτερους».

¹⁵ Πδ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ γλώσσα μας κτλ., κεφ. 4 (Θά δημοσιευθῇ στό Δελτίο).

¹⁶ Πδ. τήν Ἐγκύκλιο πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκπαίδευσης, Σκοπὸς ἀγωγῆς, ἀναγνώσματα και θεάματα 1915. Κριθῆκε στό Δελτίο, τ. 5, σ. 141. Κοιτῶ στά ἄλλα γυραῖς, ή γλώσσα τῶν βιβλίων πού θά διαβάσουν τά παιδιά νά μὴν ἀφίσταται ἐκείνης... ἦν τό ἐπίσημον κράτος καθιέρωσε» ή δημοτικὴ ἐπιτρέπεται «μόνον ἐν τοῖς ποιήμασιν».

Οὔτε γραμματικὴ ἐνότητα, οὔτε καμιὰ γραμματικὴ δὲ βγαίνει ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά αὐτά.

Ἀφοῦ πήραμε τήν εἰκόνα αὐτὴ γιά τή σχολικὴ καθαρεύουσα στήν τελευταία τῆς ἐξέλιξη, εἶναι καλὸ νά κοιτάξωμε, ποιὸς εἶναι οἱ σκέψεις και ή ἰδεολογία πού στηρίζει τήν κατάσταση αὐτή. Ἴσως νά βροῦμε ἐκεῖ, άν ὄχι ἕνα ξεκαθαρισμένο γλωσσικὸ πρόγραμμα, τουλάχιστον ὅμως κάπως μεγαλύτερη διαύγεια, πού θά βοηθοῦσε νά ὀδηγηθῇ ή καθαρεύουσα μὲς' ἀπὸ τή σημερινὴ ἀναρχία πρὸς κάποια βασιμώτερη κατεύθυνση, πού νά ἐξασφαλίσῃ τουλάχιστο γιά τό μέλλον στή σχολικὴ μας γλώσσα μεγαλύτερη ἐνότητα γραμματικὴ, άν ὄχι και περισσότερη ζωνπάνια. Ἔτσι θά ἐξετάσω σύντομα τήν ἀντίληψη τῶν ἀκαδημαϊκῶν φιλολογικῶν κύκλων γιά τή σχολικὴ καθαρεύουσα. Φυσικὰ ὅμως θά πρέπει νά γίνῃ και γενικώτερα λόγος γιά τή στάση τους στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες.

Ἐνα πρᾶμα πού μὲ χαρὰ θ' ἀναγνωρίσῃ κανεὶς εἶναι ὅτι μὲ τήν πραχτικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς στήν τελευταία γενιά, μὲ τίς γλωσσικὲς συζητήσεις και τὸν ἐπιστημονικὸ «φωτισμό», κατωρθώθηκε σιγά σιγά νά λείψῃ, ή τουλάχιστο νά περιορισθῇ ή ἀδικαιολόγητη τυφλὴ περιφρόνηση τῆς λαϊκῆς μας γλώσσας. Ἐκεῖ πού ὡς ἔχτες ἀκόμη πρωτοστατοῦσε ὁ Μιστριώτης και ἀναστάτωνε τὸν κόσμον, γιὰ τί στὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα ὑπῆρχαν ποιήματα «μαλλιάρá», καθὼς τοῦ Δροσίνῃ ὁ ὕμνος στήν πατρίδα, ὁ γνωστός μὲ τὸν τίτλο «Χῶμα ἑλληνικὸ»¹⁷, τώρα ἀκούεται ή σεμνὴ φωνὴ τοῦ Σκια, πού δέχεται πῶς τό ἀναγνωστικὸ τοῦ δημοτικοῦ «ἀνάγκη νά περιέχῃ μέρη ἐκ τῆς καθαρευούσης και τῆς δημώδους»¹⁸. Εἶναι ὅμως πάντοτε χαρακτηριστικὸ γιά τό βράχο τῶν προλήψεων πού εἶχε νά σπᾶσῃ ὁ δημοτικισμὸς, πῶς μέσα ἀπὸ τό ἴδιο τό Πανεπιστήμιο ὁ καθηγητῆς τῆς «βασιλίδος τῶν ἐπιστημῶν», τῆς φιλοσοφίας, μπόρεσε νά πῇ γιά τή δημοτικὴ μας γλώσσα «πενιχρά και δύστηνα και κακόηχα συντρίμματα», και ν' ἀποκηρύξῃ ὅσους «ἀρνοῦνται τή πενιχροτάτη και εὐτελεστάτη γλώσση τῆς ἀγροικίας και κακοδαίμο-

¹⁷ «Τώρα πού θά φύγω και θά πάω στὰ ξένα — και θά ζῶμε μῆνες, χρόνους χωρισμένοι, — ἄφῃσε νά πάρω κάτι κι ἀπὸ σένα, — γαλανὴ πατρίς μου, πολυαγαπημένη! — Ἄφῃσε μαζί μου φυλαχτὸ νά πάρω — γιά τήν κάθε λύπη, κάθετι κακό, — φυλαχτὸ ἀπ' ἀρρώστια, φυλαχτὸ ἀπὸ χᾶρο, — μόνο λίγο χῶμα, χῶμα ἑλληνικὸ...»

¹⁸ Σκια, Περὶ τῆς προταθείσης ἀπλοποιήσεως τῆς γραφομένης ἑλληνικῆς γλώσσας, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς 9 (1913) σ. 292.

νίας του ελληνικού έθνους». *Ακόμη και όταν συμβουλευή κανείς «ν' ανασύρωμεν εις την ζωήν» τὸ λέγουν ἀντὶ λέγουσι, εἶναι κατὰ τὸν καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας στὸ Ἐθνικὸ μας Πανεπιστήμιον «μωρία».*

Ἔτσι τὸ κυριώτερον ἔργον τῶν πανεπιστημιακῶν καθαριστῶν ἀπὸ γλωσσικῆ ἀποφῆς μένει ἀρνητικόν· εἶναι μιὰ μάταιη πολεμικὴ στὸ δημοτικισμό. Μέσα σὲ μιὰ γενεὰ ἔχασε ἡ καθαρεύουσα δόκιμη τὴ λογοτεχνία, κι ἔχασε ἀκόμη, μὲ τοὺς θλιβεροὺς τῆς κάρπουδς μέσα στὴν παιδεία, τὴν πίστη τῶν φωτισμένων πὼς μπορεῖ αὐτὴ ὡς σχολικὴ γλῶσσα νὰ μορφώσῃ τὸ ἑλληνόπουλον¹⁹. Καὶ ὅμως οἱ καθηγητὲς στὸ Πανεπιστήμιον νανούριζαν τὸ ἔθνος μὲ προφητείες πὼς μόνο τὸ νὰ καὶ τὸ θὰ θὰ μᾶς χωρίσουν ἀπὸ τὴν προγονικὴ γλῶσσα (Μιστριώτης), ἢ πὼς μιὰ μέρα, ὅταν ὁ «κεκραμένος ἡμῶν γραπτὸς λόγος» ἐξελιχθῆ, θὰ «ἐκνικήσῃ δημοιδέες τι παρὰ πᾶσιν», καὶ πὼς μπορεῖ νὰ καθιερωθῆ τότε καὶ «ἡ αὐστηρὰ καθαρεύουσα τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ»²⁰. Καὶ συγχρόνως τὸ Πανεπιστήμιον ἔπαιρνε, πάντοτε γιὰ κάποιον λόγον, ἀντιδραστικὴ θέση σὲ κάθε προσπάθεια ἢ πρόταση γλωσσικῆς ἀλλαγῆς (Μιστριώτης, Χατζιδάκις, Εὐαγγελίδης, Παπαδόπουλος, Σκιαῆς), μὲ ὅποια μορφῇ κι ἂν παρουσιάσθηκε: ριζικὴ (Ψυχάρης), λιγώτερον ριζικὴ (Κρουμπάχερ, Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος), ἢ καὶ πολὺ μετριοπαθέστερη κι ἐξελιχτικὴ (Βερναρδάκης, Ροῖδης).

Οἱ προσπάθειες ποὺ ἔκαναν κάθε φορὰ οἱ μεταρρυθμιστὲς γιὰ νὰ λυθῆ, ἢ νὰ ἀρχίσῃ νὰ λύνεται τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν κοινωνία ἢ στὸ σχολεῖο, ἔδιναν κάθε φορὰ ἀφορμὴν στὸ Χατζιδάκι νὰ διατυπώσῃ τις δικές του θεωρίες, οἱ ὁποῖες τὸν ἐμπόδιζαν νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν ἄλλη γνώμη. Ἔτσι ὅταν ὁ Ροῖδης, στὰ περίφημα «Εἰδωλά» του—ἀναγνωρίζοντας, ὅπως πρὶν ἀπ' αὐτὸν ὁ Βερναρδάκης, πὼς «ἀκατόρθωτος εἶναι σήμερον ἡ διὰ πηδῆματος μετάβασις ἀπὸ τὴν τεχνητὴν εἰς τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν» — σύσταίεν νὰ καθαρισθῆ ἡ καθαρεύουσα «ἀπὸ πάντα τὰ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν προφορικὸν (λόγον) στοιχεῖον», καὶ ν' ἀπλοποιηθῆ «βαθμηδὸν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνεντασιωχῶς», ὁ Χατζιδάκις βεβαίως πὼς ἔτσι, μὲ τις λίγες ὁδηγίαις ποὺ ἔδινε ὁ Ροῖδης, «οὐδαίς γινώσκαι ποῦ θὰ καταλήξωσιν» οἱ συγγραφεῖς, καὶ πὼς μὲ τὸν ἀόριστον γλωσσικὸν τύπον τοῦ Ρ., «προτεινόντος οὐχὶ διὰ μιᾶς ἀποβολῆς τῶν μέχρι τοῦδε εἰσαχθέντων... ἀλλὰ βαθμιαίαν κατὰ μικρὸν ἄπλο-

¹⁹ Π6. Δελμοῦζου, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν κεφ. 3, Δελτιο-τ. 7. Τριανταφυλλίδη, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν, Δελτιο τ. 7, κ. ἄλλες μελέτες διαφόρων σὲ παρασμένους τόμους τοῦ Δελτίου καὶ ἄλλοῦ.

²⁰ Βλ. Χατζιδ., Περὶ τοῦ γλωσσ. ζητήμ. ἐν Ἑλλάδι 1890, ξανατυπωμένο στὸ «Γλωσσολογικαὶ μελέται 1907, τ. α', σ. 294. Ἡ «αὐστηρὰ» αὐτὴ καθαρεύουσα τοῦ Κλ. Ραγκαβῆ εἶλες π.χ. τῷ ὄντι τοῖνυν με φιλεῖς;... Μακρὰν μου διαν μέγης οὐ με λημονεῖς;... Ἄλλως δυνατόν ἐστὶ πῶς;

ποίησιν, δὲν κάνομε τίποτε, ἀφοῦ χρειαζόμεσθα «γλωσσικὸν τύπον μόνιμον», ποῦ θὰ μᾶς τὸν δώσῃ μόνο «ὃ τι ἐν ταῖς αἰθούσαις ἡμῶν λεγόμενον» δὲν «θὰ ἐνεποιεῖ κακὴν αἴσθησιν εἴτε ὡς ἀρχαιοπινές εἴτε ὡς χωρικόν». Ἄλλωστε ἂν κρίνῃ κανεὶς τὸ ζήτημα «ἐν τῷ συνόλῳ» καθὼς ὁ Κόντος, καὶ ὅχι ὅπως ὁ Ροῖδης, θὰ φτάσῃ στὸ «ἐπιβαλλόμενον συμπέρασμα περὶ τῆς ἀναγκαιῆς χρήσεως τῆς νῦν γραφομένης», ποῦ εἶναι «ἀναγκαιότατον καὶ ὀρθόν». Δὲν μποροῦμε ν' ἀφήσωμε τὸ δ.κ. εἰσηγητῆς εἰσηγήσατο, ὁ λατρός ἰάσατο τὸν ἄσθενῆ καὶ νὰ προτιμήσωμε τὸ εἰσηγήθη, ἰάθη κτλ.: Ἡ πρέπει νὰ κρατήσωμε τὸν ἀρχαῖον μέσον ἀόριστον, ἢ νὰ σχηματίσωμε ἰῶμαι-ἐθεράπευσα, διατείνομαι-εἶπον, ἢ πρέπει νὰ «βιάσωμεν» τοὺς τύπους σὲ -άμην, «καθ' ὃ ἡ λαλουμένη ἀπὸ πολλοῦ ποιεῖ». Ὁ Ροῖδης θέλει νὰ «ἐγκαταλείψωμε τὸ προσείχον, προσέσχον καὶ νὰ γράφωμε ἐπρόσχα, ἐπρόσχα, «ὅπως ἐν τῇ λαλουμένη ἀληθῶς σχηματίζεται». Τότε ὅμως «τί θὰ εἴπωμεν ἀντὶ τοῦ ἀνείχον ἀνέσχον, ἀπέσχον ἀπέσχον, κατέσχον κατέσχον, συνείχον συνείσχον; μὴ εἰσύνεχα, ἀρεῖχα ἢ ἀπεῖχα ἢ τι ἄλλο;» Ἔτσι σὲ πολλὰ παραδείγματα δείχνει ὁ Χ. τι «ἀκόλασια» θὰ ἔχωμε ἂν ἐξετάσωμε τὸ «σύνολον τῶν φαινόμενων» καὶ ὅχι «μονάδας τινὰς αὐτῶν». Ἄν ἐξετάσωμε τὰ «φαινόμενα τῆς γλώσσης ἡμῶν» «κατὰ γένη συστηματικῶς» καὶ ὅχι «κατ' ἄτομα» θὰ δοῦμε πὼς ὅποιος γυρεύει ν' ἀπλοποιηθῇ, «ὃ γράφων ἔβαλα, ἔκαμα, ἔφαγα, ἔλαβα κττ. ὀφείλει δυοῖν θάτερον ἢ νὰ μὴ σχηματίξῃ μετοχὰς τούτων παντάπασι ἢ νὰ σχηματίξῃ καθὰ καὶ τὰς τῶν ἄλλων εἰς-α ὀριστων, τ. ἔ. εἰς-ας-αντος, ὅλον βάλας βάλαντος, κάμας, φάγας, λάβας κττ. οὐχὶ δὲ βάλων, λαθῶν κττ.». Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ τὸ δεχτοῦμε ν' ἀπλοποιηθῆ ἡ καθαρεύουσα²¹.

Ἀργότερα πάλι, ὅταν ὁ Κρουμπάχερ ὑποστήριξε στὸ κλασικὸν τοῦ βιβλίου, πὼς βῆσθ τῆς νέας μας γραφομένης θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἡ κοινὴ δημοτικὴ, μὲ στοιχεῖα ὅμως ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἀφήνοντας κατὰ μέρος ὅσα δημοτικὰ στοιχεῖα ἀληθινὰ δὲ συμβεβάζονται μὲ τὸ γλωσσικὸ μας αἰσθημα, ἡ νεοδημοτικὴ γλῶσσα, ὁ Χατζιδάκις ἀντιπρόστανε τὴ νεοκαθαρεύουσα, μιὰ ἐπλοποιημένη δηλαδὴ καθαρεύουσα, ποῦ δὲ θὰ εἶχε καὶ μεγάλες διαφορὰς ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν «αἰθουσῶν» (γεννημένη τάχα καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ τὴν καθαρεύουσάν τους), καὶ τῶν «καλῶς ἀνατεθραμμένων». καθὼς τὴ μιλοῦμε «ἐν ταῖς ἐπισημοτάταις οἰκίαις», χωρὶς ν' ἀποκλείνῃ ὅμως μὲ τὸ ἐπλοποιημένο αὐτὸ σύστημα (ποῦ θὰ προτιμοῦσε ἀπὸ τοῦ εἰρηστούς τύπους τὸν πιὸ ἀρχαῖόν), τὴν πιθανότητα νὰ φτάσωμε σὲ ἀρχαιώτερον προφορικὴ γλῶσσα, καὶ «μεταχειριζόμενοι διαρκῶς τὴν φυσικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ταύτην» νὰ «ἐλθωμεν μετὰ τινα ἔτη πολλὰ ἢ ὀλίγα, εἰς λόγον προσεγγίζοντά ὁπωσδήποτε εἰς τὸν ἀρχαῖον, ὅπως περίπου ὁ νῦν γραπτὸς ἡμῶν»²².

Ἡ θετικὴ συμβολὴ τῶν ἀκαδημαϊκῶν συνηγόρων τοῦ καθαρισμοῦ γιὰ τὴν «ἐπίσημον ἡμῶν γλῶσσαν», καθὼς ὠνόμασε τὴν καθαρεύουσα ὁ Χατζιδάκις, εἶναι ἀσήμαντη. Ποτὲ δὲ βοήθησαν ἀληθινὰ νὰ λυθῇ ἡ πολυγλωσσία μας—ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι οὔτε τὴν κατάλαβαν

²¹ Χατζιδ., Περὶ τοῦ γλωσσικῶν ζητήματος ἐν Ἑλλάδι, Εἰδωλῶν κατάλυσις, Γλωσσολογ. μελέται, Α' 1901, σ. 435, 474 ἄ.

²² Βλ. Κρουμπάχερ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Χατζιδάκι, 1905, σ. 166, 288 ἄ., 680, 760 κ. ἄ.

— και ποτέ δὲν ἐργάστηκαν γιὰ νὰ διαμορφωθῆ μὴ ἀνθρωπινώτερη καθαρεύουσα. Καὶ ὅταν ἔτυχε μὲ κάποιο τρόπο νὰ τὸ προτείνουν (Χατζιδάκις), τὶς ἀόριστες καὶ δυσκολοσφάρμοστες θεωρίες ποτὲ δὲν τὶς ἀκολούθησε τὸ παράδειγμα. Ὅλοι τοὺς ἔγραψαν καὶ γράφουν τὴν καθιερωμένη γλῶσσα τῶν πανεπιστημιακῶν κύκλων, λίγο πολὺ ξερὴ πάντοτε καὶ σχολαστικὴ (μόνο ὁ Σκιας δὲ δείχνει ἐπιτηδεύουσα ἀρχαϊσμοῦ). Ὁ πολυγραφέωτος Χατζιδάκις τὸ δήλωσε μάλιστα, πῶς δὲν εἶναι δική του δουλειὰ νὰ βοηθήσῃ νὰ μεταρρυθμιστῆ ἡ γλῶσσα ποὺ κι αὐτὸς «ἐξ ἀνάγκης» τῆς «ὑποτάσσεται» νὰ τῆ γράφῃ. Γράφει τῆ γλῶσσα ποὺ βρήκε, καθὼς θὰ ἔγραφε καὶ τ' ἀρχαία ἢ τὰ λατινικά—καθὼς γράφει καὶ γερμανικά—ἀν ἔτσι ἔκαναν καὶ οἱ ἄλλοι²⁸.

Ἔτσι, ἐκεῖνοι ποὺ ὑψωμένοι στὶς ἀνώτατες πνευματικὲς θέσεις τῆς πατρίδας μας, ἦταν προωρισμένοι ἀπὸ τὴν ψηλὴ σκοπιὰ τῆς πανεπιστημιακῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης νὰ φωτίσουν, ἢ τουλάχιστο φωτισμένοι νὰ ὀδηγήσουν τοὺς ὁμόγλωσσους, ἔμειναν ξένοι κι ἐχθροὶ σὲ ὁλόκληρὴ τὴν κίνηση τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ μὲ τὸ εὐόμινο ἀνθισμα τῆς νέας λογοτεχνίας μπήκε τόσο γρήγορα στὴ ζωὴ, τυφλοὶ στὴ βαθιὰ πληγὴ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ποὺ βρέθηκε σὲ τέτοιο ἀδιέξοδο λαδύρινθο, ἀδιάφοροι στὴν ἀγωνία χιλιάδων δασκάλων, ποὺ ἀφώτιστοι νοσταλγοῦσαν ἀόριστα τὴν ἀλλαγὴ.

Μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἶδαμε ἐξακολουθοῦσαν οἱ ἀκαδημαϊκὲς αὐτὲς συζητήσεις γιὰ τὸ ἂν εἶναι τάχα ἀπαραίτητη ἀνάγκη νὰ γράψουμε ἄλλη γλῶσσα ἀπὸ τὴν καθιερωμένη, καὶ ἂν θὰ γράψουμε τῆ νέα γλῶσσα σιγὰ σιγὰ ἢ διαμῆς, ἔπειτα ἀπὸ καιρὸ ἢ ἀμέσως, μὲ σύστημα καὶ μὲ γραμματικὴ ἢ χωρὶς αὐτά. Ὅλον αὐτὸ τὸν καιρὸ τὸ γλωσσικὸ ὄργανο τῆς ἑλληνικῆς παιδείας προσπαθοῦσε ἄδικα—κι αὐτὸ ἦταν φυσικὸ, ἀφοῦ κανεὶς ἔξω ἀπὸ τὸ δημοτικισμὸ δὲν τολμοῦσε νὰ δεχτῆ ἀνεπιφύλαχτα τὴ βάση τῆς δημοτικῆς—νὰ ξεσκαλωθῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχαϊσμοὺς τοὺς πιδ ἀνυπόφορους. Οἱ κρίσεις τῶν ἐπίσημων ἐπιτροπῶν, ποὺ ἔκριναν κάθε φορὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά, τὶς γραμμα-

²⁸ Π6. π. χ. τ' ἀκόλουθα: «Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν ἠθέλησα νὰ κάμω αὐτῆς καὶ πρακτικὴν χρῆσιν (δηλαδὴ νὰ γράφῃ στὴ δημοτικῇ), ἀλλὰ τοῦτο ἠρμήνευσα πρὸ πολλοῦ εἰπὼν ἤδη κατὰ τὸ 1892... ὅτι... μεταχειρίζομαι ἄρα ὅποιον γλωσσικὸν τύπον ἐβρίσκω γνωστὸν καὶ συνήθη, θὰ ἔγραψον καὶ ἀττικιστὶ καὶ λατινιστὶ ὅπως γράφω καὶ γερμανιστὶ, ἀν τούτων ἐγίνετο ὑπὸ τῶν περιέμε χρῆσις». Κρουμβάχαρ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Χατζιδάκι, 1905, σ. 643.

τικὲς καὶ τ' ἄλλα βιβλία, εἶναι γεμάτες ἀπὸ χαρακτηριστικὰ δείγματα γιὰ τὶς προλήψεις τῶν συγγραφέων καὶ γιὰ τὰ δεσμὰ ποὺ σφυρηλατοῦσαν στὴ σχολικὴ γλῶσσα οἱ πανεπιστημιακοὶ ἰδίως κέρβεροι, ἂν κάποτε ζητοῦσαν νὰ τὰ χαλαρώσουν μερικοὶ φωτισμένοι συγγραφεῖς. Τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐπιστροφῆς στὴν ἀρχαία ἀττικὴ ἔχει βέβαια ἀρχίσει νὰ θολώνεται, μὰ τὸ ἄλεθριο παραστράτημα ἔφερε ἤδη τοὺς καρπούς του· ἀναγνωρίζεται πᾶς κάθε τόσο πῶς δὲν ὑπάρχουν σύνορα τῆς νέας μας γλώσσας καὶ τῆς ἀρχαίας, καὶ σ' ὄνομα τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀποκηρύσσονται οἱ πιδ συνηθισμένοι τύποι²⁹. Μόλις ἔκλεισαν δέκα χρόνια ποὺ ὁ Μιστριώτης καὶ ὁ Εὐαγγελίδης ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο δημιουργοῦσαν ζήτημα γιὰ μερικὲς λέξεις τῆς κοινῆς μας γλώσσας, ποὺ ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά, καὶ μερικὰ τελικὰ νὰ ποὺ ἔλειπαν. Στὴν ἴδια ἐποχὴ βλέπομε συγγραφέα διδακτικῶν ἀπὸ τοὺς δοκιμώτερους, τὸν κ. Κουρτιδῆ, ν' ἀγωνίζεται νὰ σώσῃ ἀπὸ τὴν προγραφή τοὺς ρηματικὸς τύπους σέ-ου, καὶ

²⁹ «Ἐθός μου ἠγόρασε» φευκτέα ἢ χρῆσις τῆς γενικῆς τῆς προσώπ. ἀντωνυμίας ἀντὶ τῆς δοτ., «ἐγκρίνοντας τὸ ἔργον παραινῶμεν τῷ συγγραφεῖ... τὰς λοιπαῖς δὲς μεταχειρίσατο... νὰ φεύγῃ τὰ με (=μετὰ) καὶ τὰ σοῦ καὶ μου ἀντὶ τῶν δοτ. σοὶ καὶ μοι κτλ.». Ἐκθέσεις κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, σ. 15, 20. Πρόεδρος ἐπιτροπείας Ἰρ. Παπαδόπουλος, 6 Ἰουλ. 1897.

«Ἐθωχῶς ἢ δυστωχῶς δὲν ὑπάρχουσι ἕρια διαχωρίζοντα τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀπὸ τῆς σήμερον ὀμιλουμένης καὶ γραφομένης. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ἐνοῆ, ὀμιλῆ καὶ γράφῃ τις ὀρθῶς τὴν σήμερον ὀμιλουμένην καὶ γραφομένην γλῶσσαν, εἰδὼ δὲν ἐνοῆ τὸν ἑνοφῶντα καὶ τὸ εὐαγγέλιον. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις». Ἰρ. Παπαδοπούλου, Ἰτόμνημα περὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων... 1889 ἐπιδοθέν τῷ... Στ. Σκουλούδη... Βλ. Παπαμάρκου, Παράρτημα τῶν Ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων κτλ. 1890, σ. 15... (Π6. καὶ Χατζιδάκι: «κατήντησεν ὥστε οὐδεὶς ἀνθρώπων νὰ δύνηται σήμερον νὰ γράφῃ ὀρθῶς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον, ἂν μὴ ἔχῃ ἱκανὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας, καὶ τὸ χειρότερον ἐστὶ οὐδὲ νὰ νοήσῃ πάντα τὰ ὄψ' ἡμῶν γραφόμενα ὀρθῶς δύναται ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ἀρχαίας»).

Π6. ἀκόμη καὶ τὴν ἀκόλουθὴ γνῶμη ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀναγνωστικῶν γιὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖο, ἀπὸ τὰ 1888 (σ. 20): «Δὲν εἶναι ἐμάρτημα ἡμεῖς, οἱ τὴν ἀνήροτάτην καὶ καλλιεπεστάτην γλῶσσαν τοῦ κόσμου ἔχοντες, νὰ τρέφωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν μὲ τσανάκια καὶ τσουνάκια καὶ τσίτσες καὶ πτομάτες καὶ μελιτζάνες καὶ ἀγγούρια; Δὲν εἶναι ἔγκλημα νὰ καταλειψῶμεν τοὺς παῖδας ἡμῶν εἰς τὸ μαγεῖσθον ἐν ᾧ ἐπακτείνεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, ἐν γοητευτικῷ κάλλει ἀποστρίβοντα, ἢ θάλασσα, ὁ οὐρανός, τὰ ὄρη, αἱ νάπαι, αἱ κοιλάδες, αἱ φάραγγες, οἱ λεῖμῶνες, οἱ ποταμοὶ, τὰ δάση, τὰ ἀνθη, ὁ ἥλιος, τὰ ἀστρα τῆς ἑλληνικῆς αὐτῶν πατρίδος;»

νά παραπονιέται για την τυραννία αυτή του τυφλωμένου καθαρισμού²⁶. Βλέπομε άλλο συγγραφέα γραμματικής να διαμαρτύρεται λίγο πριν, πώς ενώ εγκρίνονται για το δημοτικό σχολείο του κόσμου οι γραμματικές «της λαλουμένης και γραφομένης καθαρευούσης» (που είχαν μέσα θέλω λύομαι, θέλωμεν λύομεθα, εἶθε νά ἤθελον ἔχει λύσει, κἄτα, ὦ γαθέ, δεχήμερος, ὑστριγέ, κίς - κί, ἄλς, ἦχοι, Ἄριστόγειτον, ὁ ἄμνος τοῦ ἀγρός, ἐπεφονεύκειν, μισθοῦθωσαν), ἀπόρριψαν τή δική του, γιατί είχε τάχα, κοντά στ' ἄλλα, σου ὀδώσαμεν, ὄς, ἦ, ὄ. που κατά την ἐπιτροπή «δέν είναι τῆς καθαρευούσης» και που ὡστόσο τά χρησιμοποιοῦμε ἀναγκαστικά²⁶. Ἀκόμη και ὁ Χατζιδάκις, που τόση εὐνοια εἶχε δείξει θεωρητικά στους γλωσσικούς ἀγῶνες για μιὰ γλωσσική μεταρρύθμιση — μόνο που δέν τήν ἤθελε βαθμηδόν ἀλλά διαμιάς — ἔχει μόνο δὲ βοηθήσει θετικά ν' ἀπλοποιηθῆ ἡ σχολική γλῶσσα, μὰ δυνάμωσε σὲ πολλές περιστάσεις θετικά ἢ ἀρνητικά τὴν ἀντίδραση.

Στὰ 1910 πολέμησε τὸ γλωσσεκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὑποστηρίζοντας πὼς ἐμποδιζόμαστε νὰ τὸ ἐφαρμόσωμε ἀπὸ τῆ σχέσης μας «πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν παλαιότεραν φιλολογοίαν, πρὸς τὴν νομοθεσίαν και καθόλου πρὸς τὰ καθεστῶτα ἡμῶν»²⁷.

Στὰ 1912 ζήτησε μαζί με τὸ Μιστριώτη — για καλή μας τύχη χωρὶς ἀποτέλεσμα — τὴν ἐποχὴ που ἡ ἀντίδραση προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ με συνταγματικὴ διάταξη τὴν ἀκινήσια τῆς ἐπίσημης γλώσσας — νὰ ὀριστῆ ἡ καθαρεύουσα και με ἰδιαίτερο ἄρθρο γλῶσσα σχολική, ὥστε νὰ μὴν μπορῆ νὰ «διενεργῆται» ἡ παιδεία ἀλλιῶς παρὰ «ἐν τῇ ἐπισήμῃ γλώσσῃ τοῦ κράτους»²⁸.

²⁶ Βλ. Κουρτίδη, Γλῶσσα και ψυχὴ, Ἀκρόπολις 29 Νοεμβρ. 1908.

²⁶ Βλ. Χ. Κυριακάτου, Ἐλεγχος ἐπὶ τῆς κρίσεως τῆς γραμματικῆς τῆς ἠμιλουμένης και γραφομένης ἑλληνικῆς γλώσσας, προωρισμένης διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' και Δ' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὑποδληθείσης δὲ εἰς τὸν λήξαντα διαγωνισμὸν διδακτικῶν βιβλίων (1908 - 1904), [1904], 40 σελ.

²⁷ Βλ. Χατζιδάκι, Τὸ πρότυπον δημοτικῶν σχολείων, Ἀθήναι 4 Μαΐου 1910. Π6. Ἀκόμη τοῦ ἰδ., Καὶ πάλιν περὶ τοῦ προτύπου δημοτικῶν σχολείων, Ἀθήναι 20 Ἰουν. 1910, Ἀπάντησις εἰς τὰ τοῦ Ἐκπαιδ. Ὁμίλου, Ἀθ. 22 Φεβρ. 1911. Βλ. και Δελμούζου, Τὸ πρότυπον δημοτικῶν σχολείων και οἱ ἐπικριταὶ του, Δέλτιο τ. 1, 1911, σ. 14 ἀ.

²⁸ Βλέπε τὴ σχετικὴ συνέντευξη στὸ Ἐμπρὸς 2 Μαρτ. 1911. «Πὼς κρίνονται αἱ μεταρρυθμίσεις ἀπὸ τοὺς κ. κ. Μιστριώτην και Χατζιδάκιν... Ἡ γνώμη τοῦ κ. Χατζιδάκι. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Χατζιδάκις, δν ἠρωτήσαμεν

Τέλος, στὰ 1913, μέλος μαζί με τὸν Εὐαγγελίδη σὲ ἐπιτροπὴ για τὴν κρίση νεοελληνικῶν ἀναγνωστικῶν, μειοψηφήσαντας μαζί του στὴν ἀπόφαση, ζήτησε νὰ τὴ ματαιώσῃ για τὸ λόγος πὼς τ' ἀναγνωστικὰ που ἐγκρίθησαν εἶχαν κοντὰ στ' ἄλλα και τύπους καθὼς κάθε λογῆς, δόξες και τιμές, πλοῦτη, φαγητά, τροφές, ὄλες τὲς ἐπιθυ-

μὰς εἶπεν τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐν τῷ συντάγματι ἀναγραφὴ ὡς ἐπισήμου γλώσσας τῆς νῦν ἐν χρῆσει ἔχει καλῶς, λυπηρὸν μόνον εἶνε ὅτι δὲν ἐγένετο λόγος και περὶ τοῦ ἄλλου ζητήματος, τοῦτέστι ὅτι ἡ χρῆσις ταύτης ἐπιβάλλεται ἐν τοῖς σχολείοις, ἐν τοῖς διδακτικοῖς βιβλίοις, ἐν ταῖς ἀγορεύσεσι τῆς Βουλῆς και τοῖς δικαστηρίοις, ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις και καθ' ὅλου ἐν πάσῃ ἐπισήμῃ σχέσει. Τὸ πρᾶγμα δύναιται νὰ θεραπευθῆ ἐν μέρει ἀν κατωτέρω κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ περὶ παιδείας ἄρθρου τοῦ συντάγματος λεχθῆ ὅτι «ἡ παιδεία διενεργουμένη ἐν τῇ ἐπισήμῃ γλώσσῃ τοῦ κράτους παρέχεται κλπ...». Ὁβτω θεραπεύεται τὸ πρᾶγμα τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰ σχολεία... Τὸ ἡπλοῦστερον θὰ ἦτο ἐὰν ἐπεδῶλλετο ἡ χρῆσις τῆς ὀρισθείσης ὡς ἐπισήμου γλώσσας ἐν πάσῃ ἐπισήμῃ σχέσει... Ἐκείτο δὲ περὶ πάντων εἶνε ἀνάγκη νὰ περιφρουρηθῇ τὸ σύνταγμα εἶναι τὸ σχολεῖον... Τὸ σχολεῖον δὲ περὶ λειτουργεῖ ἐν Βόλῃ στήριζεται ἐπὶ τελείας παρανοήσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολεῖου. Τοῦτο ὡς γνωστὸν πᾶσι σκοπὸν ἔχει νὰ ἀναθρέψῃ τοὺς παῖδας, και καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ παλαίωσιν τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου διδάσκον αὐτοὺς πᾶσαν τὴν πείραν ἣν ὀφείλει νὰ ἔχῃ πᾶς πολίτης οὐχὶ δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀκνικλὸς ἐφ' αὐθὰ πειρατιζώμεθα. Ὁ ἀγρὸς ὁ μέλλων νὰ παραγάγῃ εὐγενῆ ὄσπον δὲν πρέπει νὰ σπείρεται με ζιζάνια και αἱ ψυχὰι τῶν νέων Ἑλλήνων, ὀφτινες θὰ κληρονομήσωσι και θὰ ἀξήσωσι τὴν Ἑλλάδα δὲν πρέπει νὰ διαστρέφονται και ἀποξενοῦνται τῆς ἱστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς».

Φυσικὰ ἡ ἀπροσδόκητη αὐτὴ ἀξίωση τοῦ κ. Χατζιδάκι ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν ἀντιδραστικὸ τύπο νὰ ἐπικαλεστῆ και τ' ὄνομα τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας για τὴν ἀνάγκη νέων συνταγματικῶν μέτρων «πρὸς προστασίαν τῆς ἀπειλουμένης γλώσσας». Ἐνας δημοδιδάσκαλος μόνος, ὁ σημερινὸς ἐπιθεωρητὴς Πειραιῶς κ. Κοντογιάννης, τόλμησε τότε ν' ἀντιταχθῆ στὴν ἀφημερίδα τῶν δημοδιδασκάλων, τῇ Σάλπιγγα, μ' ἕνα του ἄρθρο, «Ποῦ θὰ καταλήξωμεν», ὅπου ἔλεγε και τ' ἀκόλουθα: «Εἰς τὰς πονηρὰς ταύτας ἡμέρας ἡ ἐμφάνισις και ἐνός ταπεινοῦ δημοδιδασκάλου τολμῶντος δὲ ἀντιτάξῃ γνώμην εἰς τὰ κελεύσματα παναπιστημιακῶν κορυφῶν διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθῆ ἀστεία ἀν μὴ ἐπικίνδυνος. Τὸ ὀλιγώτερον που κινδυνεύω νὰ πάθω, εἶνε νὰ θεωρηθῶ πληρωμένος προδότης και ἀνασκολοπιστέος. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ μεγάλην σημασίαν. Ἡ τύχη τῶν ἑλλων συναδέλφων μου θὰ εἶνε χειροτέρα ἀν τὸ 18ον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἀναθεωρηθῆ οὐχὶ κατὰ τὴν γνώμην τῆς ἀπλής Βουλῆς, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πατριωτῶν. Βλέπω εἰς τὸ σημερινόν «Ἐμπρὸς», μίαν γνώμην τοῦ κ. Χατζιδάκι και τῶν ἐν ἐπιφυλακῇ φοιτητῶν, καθ' ἣν, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ψηφισθέντος ἤδη 2ου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος πρέπει νὰ προστεθῆ εἰς τὸ ὑπὸ ψήφισιν 18ον τοιοῦτον ἡ ἑξῆς διάταξις: «Ἡ παιδεία διενεργουμένη ἐν τῇ ἐπισήμῃ γλώσσῃ τοῦ κράτους παρέχεται κλπ.» και ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ συμβῆ και διὰ τὴν γλῶσσαν τῶν διδακτικῶν βιβλίων. Ὁμιλῶ μόνον διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Καὶ κατὰ τοὺς

μίες και χαρές, παράξενη και ακατανόητη, έδειχναν την 'Ακρόπολη και άλλα χειρότερα, που είναι «άσυμβίβαστα προς την επίσημον ήμών γλώσσαν, κι έτσι αντίκεινται «εις τούς νόμους του ήμετέρου κράτους»».

'Ακόμη και η τελευταία κριτική έπιτροπή των αναγνωστικών του δημοτικού στα 1914 δέν κατώρθωσε να παρουσιάση ξεκαθαρισμένο γλωσσοεκπαιδευτικό πρόγραμμα και αναγνωστικά με γλώσσα

καιμένους νόμους ή επίσημος γλώσσα του κράτους είναι τό ιδεώδες προς θ φέρεται τό πλήρες δημοτικόν σχολείον, δέν είναι όμως και εκείνη, δι' ης διενεργείται ή διδασκαλία. Κατά πόσον δ σκοπός ούτος κατορθούται ή όχι δ κ. Χατζηδάκης γνωρίζει καλύτερον έμοϋ. 'Αναγνωρίζει όμως δ κ. Χατζηδάκης, ότι και ή δλη αποστολή του δημοτικού σχολείου δέν επιτυγχάνεται σήμερα παρ' ήμιν, και δι' άλλας μέν αίτίας, αλλά και ένεκα της γλώσσας. 'Αφού λοιπόν σήμερα ή γλώσσα κατά την κοινήν έμολογίαν αποτελεί έστω και μικρόν πρόσκομμα εις την πρόοδον του δημ. σχολείου τί θα γίνη όταν εις ότα νηπίων και θηλαζόντων θα άπευθυνώμεθα εις την επίσημον γλώσσαν του κράτους;

» Φαντάζεσθε που βαίνομεν; εγώ μεγαλύτεραν Βαυλωνίαν δέν φαντάζομαι. 'Αλλ' ούτε και μεγαλύτερον δυστύχημα διά τούς ταλαιπώρους μαθητάς μου. Με πολύν πόνον ψυχής διαγράψω εις την φαντασίαν μου τό εξής πρόγραμμα διδασκαλίας: 8 - 12 λεκτικά άσκήσεις, 2 - 5 προσευχή υπέρ αναθεωρήσεως του Συντάγματος. Είς τόσον καταφανές τό ζήτημα ώστε μόνον στενοκέφαλος ήμπορούσε να προβλέπη κίνδυνον συνταγματοποιήσεως αυτού. Και όμως βλέπω μερικούς κινδύνους θλικιότερους εκείνων που βλέπουν εις τό Πανεπιστήμιον...

» Τολμώ να επικαλεσθώ την προσοχήν των συναδέλφων μου επί του άπειλοϋντος την δημοτικήν εκπαίδευσιν κινδύνου. Τολμώ να κρούσω τόν κώδωνα και του προσωπικού μας κινδύνου. 'Επειδή—κατ' αναπότρεπτον φυσικήν ανάγκην—δέν δύναμεθα να εφαρμόσωμεν την κυσοφορουμένην συνταγματικήν διάταξιν, ταχέως θα υποστώμεν τας συνεπείας του νόμου. Δέν θα χρειασθώ ούτε βαθμιαία εκκαθάρισις να γίνη διότι εϋ τυ χώς έν σωτηρίω έται 1911 πάντες οι 'Ελληνες δημοδιδάσκαλοι δέν θα δύνανται να «διενεργώσι την διδασκαλίαν έν επισήμω γλώσση».

» Θα παρεκάλουν λοιπόν τούς συναδέλφους μου—και εκείνους ακόμη, οτινες έν 20φ αίδων ένόμισαν, ότι έδικαιοϋντο να στιγμάτισουν τόν πληρεξούσιον του 'Εθνους κ. Δεμερτζήν—ώπως ζητήσωμεν έρμολίως και άνευ διαδηλώσεως την προσήκην εις τό 16ον άρθρον και της κάτωθι διατάξεως: «'Αποδόνται της ύπηρεσίας πάντες οι 'Ελληνες δημοδιδάσκαλοι, διότι εύτυχώς είναι άνίκανοι να συνεννοηθώσι με τούς έξαστεις παίδας έν τή επισήμω γλώσση του κράτους». Στο ίδιο φύλλο διαμαρτύρεται και ή σύνταξη του περιοδικού για τό μακαρονισμό και την «πνευματική άσφυξία» που γύρεψαν γά επιβάλλουν στο δημοτικό ίδίως σχολείο, «ένφ δ δημοδιδάσκαλος δέν δύναται ή να συνεννοηται μετά των μαθητών του διά της μητρικής των γλώσσας». Σάλπιγγε, 16-28 Φεβρ. 1911.

²⁰ Βλ. Χατζηδάκ., 'Εκθεσις περί των εις την κρίσιν υποβληθέντων νεοελληνικών αναγνωσμάτων, 'Εφημ. Κυβερν. ταχ. 6, αρ. 68 (και 67, 78, 83, κτλ.). Βλ. και Παντελάκη, Νεοελληνικά παράδοξα ήτοι επίσημος έλεγχος της περί των νεοελληνικών αναγνωσμάτων κρίσεως 1915, 29 σελ.

κανονισμένη και γραμματικώς ένιαία, ούτε οι συζητήσεις των μελών της έπιτροπής δέ βοήθησαν να δοθώ έπιτέλους ένας τύπος σχολικής γλώσσας. 'Από τό ένα μέρος δ καθηγητής Ν. Χατζηδάκης παρατηρεί σαστισμένος σ' ένα αναγνωστικό τύπους καθώς εις τά έαυτών δωμάτια, ένα έξασθενώσωμεν, διά τρίβων, κλίνει την κεφαλήν κατά του εδάφους, ένα βλωμόν, γραμμένα στο ίδιο βιβλίο που λέει ότι «δμιλούμεν γλώσσαν κοινήν, την όποιαν μανθάνομεν εκ νηπιακής ηλικίας από των χειλέων της μητρός, έν μέσω των τρυφερών της φιλημάτων» (τό βλωμός! τό διά τρίβων!...). 'Ο εισηγητής των αναγνωστικών για μία άλλη τάξη, δ κ. Ζαμάνης, συνηγορεί με τόλμη για κάποια μικρή άπλοποίηση της σημερινής καθαρεύουσας. Κατηγορεί με τό δικιο του την «άνωμαλωτάτην γλωσσικήν μορφήν» και γίνεται συνηγορος «πάσης φρονίμου (και «ήδη υπό του μεγάλου Κοραή έπιδοκιμασθείσης») προσπάθειας προς εισαγωγήν των «σπερμάτων» της κοινής δμιλουμένης γλώσσας εις τόν γραπτόν ήμών λόγον». Γι' αυτό θεωρεί κείμενα με άνακατωμένη άπειρόκαλή γλώσσα «επιζήμιον διαβολήν» της προσπάθειας αυτής. 'Από τό άλλο μέρος δ εισηγητής άλλων βιβλίων, δ καθηγητής Ι. Μεσολωράς, ύποστηρίζει, με τό δικιο του και αυτός, πως σύμφωνα με τό νόμο και τις καθιερωμένες ανάγκες, είναι αδύνατο να έγκριθουν αναγνωστικά καθώς της κ. Καζαντζάκη, με τη νεωτερική τους γλώσσα, εκεί που μάς χρειάζεται καθαρεύουσα άπλή, όμαλή, όραία, όρθή κι εύγενική, χωρίς ξενισμούς. Τελευταίος δ πρόεδρος της έπιτροπής, εισηγητής κι αυτός, δ καθηγητής Ν. Πολίτης αντικατατηρεί πως όποια γλώσσα κιάν παρουσίασαν τ' αναγνωστικά του διαγωνισμού, ύπάρχει «ή παρεχομένη υπό του νόμου... έξουσία της διορθώσεως του λεκτικού» και ότι «ή τοιαύτη έξουσία της έποπτικής έπιτροπείας δέν θα παραμείνη άργή και άδρανουσα».

Τούς καρπούς που έφερε ή γλωσσική αυτή έποπτεία του τελευταίου διαγωνισμού των αναγνωστικών τούς έχομε στη γλωσσική μορφή των αναγνωστικών του 1914, καθώς κανονίστηκε αποκλειστικά από τόν κ. Ζ. Ζαμάνη, μέλος της κριτικής έπιτροπής, που ειχε και την ανώτερη έποπτεία της γλώσσας των αναγνωστικών με αποφάσεις όποχρεωτικές για τούς συγγραφείς. Γιατι σύμφωνα με την άπόφαση της έπιτροπής και την άπόφαση του όπουργού «περί έγκρίσεως των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαίδεΰσεως» ('Εφημ. Κυβερν. 9 Αύγουστ. 1914, αρ. 221), για να γίνη ή περαιτέρω εκτύπωση των βιβλίων αυτών «οι συγγραφείς όποχρεοϋνται να επενέγκωσιν υπό την έπιβλεψιν της έποπτικής έπιτροπείας πάσας τας διορθώσεις και μεταβολάς, όσας προτείνει ή κριτική έπιτροπεία». Για να κριθή καλύτερα ή γλωσσική εξέλιξη των αναγνω-

στικῶν τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου, παραθέτω ἔδω μαζί με τὴ γνώμη τοῦ κ. Μεσολωρᾶ γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα (Α), μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν (Β).

Α. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Μεσολωρᾶ.

Πρὸ τῆς κρίσεως τῶν ἑνῶ βιβλίων ἔλαβον ὑπ' ὄψιν πρῶτον τὴν ἀπὸ 11 Αὐγούστου 1912 ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως, φυλ. 208, τῆς 30 Αὐγούστου 1912, σ. 1006 καὶ 1007 δημοσιευθείσαν εισηγητικῶν ἐκθεσίων τοῦ προγράμματος τῆς ποσότητος καὶ οἰκονομίας τῆς βλῆς κλ... καὶ δεύτερον τὸ πρῶτον πρόγραμμα περὶ συγγραφῆς ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ 30 Μαΐου 1907, ἐν ᾧ ἀναγράφονται περὶ τῆς γλώσσης τῶν βιβλίων τούτων τὰδε: «Ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρεύουσα, ὁμαλὴ, ἀπλή, προσηγηγημένη εἰς τὴν ἀντιληπτὴν ἐκάστης τάξεως καὶ τοιαύτη, ὥστε διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν βιβλίων τούτων νὰ ἀποκαθαιρῆται τὸ λεκτικὸν καὶ νὰ πλουτίζηται ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς τῶν ἑλληνοπαίδων, ἀναπτυσσομένης τῆς γλωσσικῆς συνειδήσεως καὶ μορφουμένου τοῦ λεκτικοῦ αὐτῶν ὅφους. Πάν ὅτι ἐκτίθηται ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις πρέπει νὰ εἶνε τέλειον καὶ ἀνεπιλήπτον παράδειγμα ὀρατικῆς καὶ εὐγενοῦς γλώσσης, διακρινόμενον διὰ τὴν ὀρθοέπειαν καὶ καλλιέπειαν. Τὰ περὶ τῆς γλώσσης δὲ τῶν βιβλίων τούτων ὁρίζονται καὶ ἐν τῇ ἀπὸ 11 Αὐγούστου εισηγητικῇ ἐκθέσει, περὶ ἧς ἀνω εἶπομεν, ἐν σελ. 999, ἐνθα λόγος γίνεταί περὶ τῆς γλωσσικῆς ὀρθότητος τῶν παιδίων καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ συναίσθηματος τοῦ γλωσσικοῦ κάλλους. Ἐν σελ. δὲ 1000 ἔδωφ. 2 σαφῶς λέγεται, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τούτων δεῖν νὰ ᾖ «ὀρθοεπὴς καὶ ἀπὴλλογμένη ξενισμῶν», καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἐκάστης τάξεως πρέπει νὰ ᾖ τοιαύτη, ὥστε οἱ παῖδες «ἐξερχόμενοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ μεταχειρίζωνται εὐκόλως τὸν ὀμαλὸν καθαρεύοντα λόγον...», «ἢ δὲ τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ τὰς διαφορὰς καθ' ὑπόθεσιν συντάξεως κατὰ λόγον τῶν συντακτικῶν προόδων τῶν μαθητῶν». Πρὸς τοῖς ἀνω εἰρηνομοῦνται ἄνευ ἐξετάσεων νὰ εἰσάγονται εἰς τὴν Γ' τάξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἀπὸ τῶν δύο τελευταίων τάξεων τοῦ πλήρους δημοτικοῦ σχολείου, ἢτοι τῆς Ε' καὶ ΣΤ', θεωρουμένων ὡς πρώτης καὶ δευτέρας τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἐν αἷς διδάσκειται οὐ μόνον ἡ καθαρεύουσα ἡμῶν γλῶσσα διὰ τῶν νεοελληνικῶν ἀναγνωστικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐκ κειμένων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων μετὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ γραμματικοῦ αὐτῆς μέρους. Ἐὰν δὲ οἱ μαθηταὶ τῆς Ε' καὶ ΣΤ' τάξεως δὲν διδαχθῶσιν ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ αὐτῶν βιβλίου τοὺς τῆς καθαρεύουσας γλώσσης συνήθεις καὶ ὀμαλοῦς τοῦλάχιστον τύπους, πόθεν ἄλλοθεν νὰ μάθωσι τούτους; Πῶς θὰ ᾖνε αὐτοῖς δυνατόν νὰ παρακολουθήσωσι τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα τῆς Γ' τάξεως, εἰς ἣν, ὡς εἶπομεν, παρέχεται αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγραφῶσιν ἄνευ ἐξετάσεων;... Τῶν ἀρχῶν τούτων ἐμφορούμενοι καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σ. Ἰπουργείου τῆς παιδείας ὁρισθέντα ἐν τῇ εισηγητικῇ ἐκθέσει γνώμονα ἀσφαλῆ ἔχοντες, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὀλίγων σελίδων τοῦ ἀναγνωστικῶν τῆς κ. Γαλ. Καζαντζάκη ἐσχηματισμένων τὴν γνώμην, ὅτι τοιοῦτον βιβλίον δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκριθῇ πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς ΣΤ' τάξεως, διότι τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενα δὲν ἀποτελοῦσι «τέλειον καὶ ἀνεπιλήπτον παράδειγμα ὀρατικῆς καὶ εὐγενοῦς γλώσσης, ὅτε διακρίνεται διὰ τὴν γλωσσικὴν ὀρθότητα, «καὶ δὲν συντελεσθῆναι διὰ τῆς γλώσσης τῆς βλῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συναίσθηματός τῆς γλωσσικῆς ὀρθότητος τῶν παιδίων, ὡς ὀφείλει ἡ εισηγητικὴ ἐκθεσις τοῦ σ. Ἰπουργείου τῆς Παιδείας. Τοῦτο δ' αὐτό παρατηρήσαμεν καὶ διὰ τὸ ἐγκριθῆναι τῆς ἰδίας συγγραφῆς βιβλίου τῆς Ε' τάξεως. Ἐρρήθη δ' ἡμῖν πρὸς δικαιολογίαν κατὰ τὴν συνδριαν τῆς ἐπιτροπείας, ὅτι «ἡ γλῶσσα αὐτοῦ θὰ διορθωθῆ», ὅπερ θεωροῦμεν δυσχερῆς, εἰ μὴ ἀδύνατον....

Β. Ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914 (δείγματα).

Ἡ αὔξησις καὶ ἡ ἀναδιέπλωσις.

Αα³⁰. πύχθη 21, ἦκουσε 22, ἠδλει 22, ἦρα 23—ἀγρὸς ἐσπαρμένος 33, ἐσπαρμένος 34, τοὺς ἐσπαρμένους ἀγρὸς 34, στολισμένος 34—Αβ. καὶ κατοικοῦσεν 3, διηγείτο 3, ἦκουσε 5, συνέστησεν 6, ἐνέγραψε, 6, νύχταριστον 6, ἐξέπληρώθη 6, ἐπερικύκλωσαν 7, εἶρε 8, ἦραν 22, ἠσπάσθη 8, ἐπεριπάτει 8, περιπατοῦσε 11, κατήγησα 9, ἀγαποῦσα 9, δὲν μὴ ἄρασαν τὰ γράμματα 9, ἦρασεν (ἢ γάτα) 10, ἐπεριποιοῦντο 10, παρατήρησαν 11, ἤρχιζον 11, νύχταριστόν 11, εὐχαριστοῦντο 41, ἐνθυμόντο 12, ἠτοιμάσθη 12, ἐντρέπετο 13, ἤλασε 18, ἦνοιγε 19, ἐπέπληξαν 22, ἀφάνισαν 22, παρατηροῦσε 23, παραξενεύθηκε 24, ἐξακολούθησε 26, ὀπεχῶρε 31, ἐπικρατοῦσε 68—κτισμένα 27—Β. μὸς ἦρασε 3, ἐπεριμενε 4, ἦκουσεν 7, με παραγοροῦσαν 12, με ἤλιωσε 12, προητοιμάζε 13, ἐπρόσεξα 15, ἦναπτε 19, παρακαλοῦσε 19, ἐξηπλώθη 20, ἦρα 23 ἀνεποδογούρια 24, προσεπάθησα 24, ἐνθυμήθηκε 24, ἀνεστάναξε 24, μεταχειρίσθηκα 24, ἀρχίσασμεν 31, ἤρχισασμεν 32, κουράσθηκα 32, ἠκολούθησα 35, ἐξηπλωμένος 17, ἀνοιγμένα 20.

Δ. προσεπάθησε 8, ἐπερικύκλωσαν 20, ἐπρόβαινον 20, ἐπρόδωκε 21, ἐνεθυμήθη 22, ἐνθυμούμην 24, περιεπαίξων 24, περιποιεῖτο 28, παρηκολούθησαν 34, ἦναφεν ἐν σπέρτον 8, ἀργησα ἀπόψε 9, ἦκουσε 9, διατὶ ἤργησε 9, ἦνοιξε καὶ ἦπλωσαν 11, ἦκουε 11, ἐξηπλώθη, 11, ἦμελξε (τὴν αἶγα) 15, ἦτραφεν 35.

Ε. ἐνεθυμόντο 5, μὰς ἀνεθύμιζε 21, τί ἀνεθυμήθης 31, θυμήθηκα 169, προσεπάθουν 33, περιεμάζευσον 58, δὲν περιεμένομεν καλὰ ν' ἀπομακρυνθῆ καὶ ἐφεύγομεν (=δὲν περιμέναμε καλὰ καλὰ...) 61 ἐπεριμενε 32, μὰς ἐπεριμεναν 33, τὰ Ἰωάννινα... μὰς περιέμενον 204, οἱ Τοῦρκοι δὲν μὰς περιέμενον 204, ἐπρόσθεσαν 28, ὅταν εἰσερχόμεθα (ἀναύξητο, Ζ 89 εἰργάζοντο) 48, ἐπρόβαλλον 48 ἐγκαινιάσθη 52, δὲν ἐπρόφθανον 62, προῦχῶρον 133, ἐπροχῶρε 171, ἡ καρδιά μου ἠλάφρωσεν 63, τὰ βουνα ἀντελάθησαν 204, καὶ κατοικοῦσες 17—συγκεινημένος 9, στρατοπεδευμένον 28, ριγμένα 47, κτισμένα 47, ὁ δρόμος ἦτο ἐσπαρμένος 62, τὰ βουνα ἦσαν σκαπασμένα 63, ὁ ἥλιος ἦτο σκαπασμένος 64, ἐμπερδευμένους κόμβους 88, ἐξηπλωμένους 103, σταυρωμένα 104, ἐσυσταζον εἰς τοὺς θεοὺς ἐστεφανωμένος 115.—Ζ. ἤρχιζε 4, ἀφηνον 12, ἠτοιμαζόμεθα 104, περιπάτει 5, ἐσυμφωνήσαμεν 7, ἐπεριμέναμεν 61, περιέμενον τὴν νύκτα 90, τὸν περιέμενε 98, σὰς περιέμενον 104, ἐπροχῶρησαν 13, προῦχῶρησαν 241, προσέθηκα 61, περιεκύκλωσαν 78, πύχθησε 91, ἠψήφησε 241—σταυρωμένα 15, φάθα ἐστρωμένη 61.

Ὁ παρατακτικὸς τῶν βαρυντῶν καὶ ὁ ἀόριστος.

Αβ. ἐχάιδεον καὶ ἐπαίξον 10, ἔσπυρον τὴν γάταν 10, δὲν ἐθύμιον 11, ἐπαίξον 15, ἐτραχαν 17, τὸν ἐφώναζαν; ἦραν 22, ἐβάδιζαν 27, ἐφαλλον 40, ἐτραχαν 69.—Β. τὴν νὰ ἔλεγον 14, ἐπρόσεχα 15, ἐφώναζαν 19, ἐσκάπαζαν 19, ἐπάρηθαν 22, ἐξέβαλα 22—Γ. ἐδοζαν κρασι 137—Δ. ἐσκάπαζον... ἐγέμι-

³⁰ Τὰ γράμματα Α, Α β, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, σημαίνουν τ' ἀκόλουθα βιβλία:

Αα=Δ. Ἀνδρεάδου, Ἑλληνικὸν ἀναγνωστικῶν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μῆρος πρῶτον Ἀλφαιδητῆριον, ἐγκριθέν κατὰ τὸν νόμον ΓΑ' διὰ τὴν τετραετίαν 1914-1918 40, σελ. Ἐκδ. Μ. Μ. Μαντζεδαλάκη.—Αβ=Δ. Ἀνδρεάδου, Ἑλληνικὸν ἀναγνωστικῶν κτλ., γιὰ τὴν α' τάξιν μῆρος β', 1914, 73 σελ.—Β=Γ. Καζαντζάκη, Οἱ τρεῖς φίλοι κτλ., ἀναγνωστικὸν ε' δημοτικῶν, 128 σελ. 14.—Γ=Γ. Καζαντζάκη, Τὰ δύο βασιλόπουλα κτλ., ἀναγνωστικὸν γ' δημοτικῶν, 1914, 160 σελ.—Δ=Γ. Καζαντζάκη, Ὁ νέος γεωργὸς κτλ., ἀναγνωστικὸν δ' δημοτικῶν, 1914, 200 σελ.—Ε=Γ. Καζαντζάκη, Ὁ στρατιώτης κτλ., ἀναγνωστικὸν ε' δημοτικῶν, 1914 (διωρθ. 1916), 212 σελ.—Ζ=Γ. Καζαντζάκη, Ἡ μεγάλη Ἑλλάς κτλ., ἀναγνωστικὸν ε' δημοτικῶν, 1914, 250 σελ. Στις ἀνατυπώσεις τῶν βιβλίων αὐτῶν παρουσιάζονται κάποτε ἀπροσεξίεις ποῦ φυσικὰ δὲν μποροῦν νὰ μῶν σὲ λογαριασμὸ τοῦ πρώτου κανονισμοῦ.

ζον... ἐφαλλον 3, ἐπήγαινον... ἐξερρίζωνον, 4 μερικὸι χωρικοὶ ποὺ τὸν εἶδον εἶπον μεταξύ των 9, ὅσον ὀλιγώτερον ἐμύριζον τόσον περισσώτερον ἐφούσκωνον 11, αἱ δένδρομολογὰι ἐξάρωνον 12 οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκώτταζον 84, ἀς ἐπήγαινα 3, ἀς ἔχανα 5, ὅταν ἦθα 11, ἦλθαν 13, ἔφραγαν 24, ἐξέφραζον 19.—*Ε*. ἦθελα 3, ἀφῆγα 4, ἔκλαμα 4, ἐπήγα 5, ἔλεγον τι νὰ γίνωμαι 5, ἐπήγαινα 6, δὲν ὄρηγον 9, μὲ ἀναούριζον 10, κάπου θὰ εἶχον ἀφήσει 10, ἔφραγαν 20, ἐφύγαμιν 24, ἔταν ὅταν θὰ ἐστρατοπεδεύομεν 25, ἐπρογευματίζομεν... ἔχαιρέταζον... μὰς ἐφώναζον... ὄργωνον 27, θὰ ἔσπειρον... θὰ ἔσκαπτον καὶ θὰ ἐφύτευον 27, ἐξεκαρφώομεν τὰ πόδια μας ἀπὸ τὴν λάσπην 27, δὲν εἶχομεν ὄρεϊν 28, τοὺς ἐκυριεβόμεν 29, ἂν μὰς ἔλεγον 34, ἔκαμνον 58, ἔτρεχον 58, ἐσφύριζον ἢ ἐτραγοῦδον 58, ἐπαιζον... ἔτρεχον, ἐσφύριζον ἐπέταν πέτρας καὶ περιεμάζοντο τὸ ποίμνιον 58, ἐπήγαινον 59, δὲν ἐπρόφθανον 62, θεεῖ μου ἔλεγα ἀπὸ μέσα μου... Ποῦ νὰ τὸ ἤλιπζον 62, τί ἔκαμνον (ἐγὼ) 66, εἰσῆλθομεν 66, ἔκλαιον 103, τῷ ἔλεγον 104, τί ἔκαμα 12, ἔκαμνον ὡς μεθυσιμένη 105, δὲν εἶχον περᾶσαι δύο λεπτά 111, τὰ χιόνια μὰς ἔδερναν, τὰ κανόνια μὰς ἔστειλλον... 122, ἐάν ἐδάξαμεν 129.—*Ζ*. τὰ σύννεφα εἶχον διαλυθῆ 3, οἱ σπουργεῖται ἀνέβαινον... ἐτίναζον 3, ὕφαινον 3, ἐπλήθρωνον 12, τοὺς ἐτοῦρκευον... ἐπήγαινον εἰς τὸ σχολεῖον... ἀφῆγον... ἔπαιρνον 12, ἐπῆγαίναμεν 15, ὀψάφερν 19, ἐγαυγίζον 27, ἐφωνάζομεν 90, θὰ ἐχάνομεν 10, τὸ ἤζευρον (ἀ' ἐν.) 105.

Ὁ παρὰτακτικὸς τῶν περισπωμένων.

Αβ. κατοικοῦσεν 3, ὄδηγοῦσεν 3, ἐτραγοῦδοσε 5, ἐπήδα 8, ἐπεριπάτει 8, περιπατοῦσε 11, ἀγαποῦσα 9, -οῦσε 10, ἠγαπῶντο 30, παρῆθρον 11, παρατηροῦσε 23, ἐγελοῦσαν 11, ἐτραγοῦδοσαν 12, ἠμποροῦσε 13, ἐκτυποῦσε 17, ἀναζητοῦσε 20, ἐξακολοῦθοῦσαν 26, ἐπικρατοῦσε 68, ἐκοιμῶντο 68, (κοιμοῦνται Δ 15, Ε 47). — *Β*. Ἐκρατοῦσε 4, ἐπροχωροῦσεν 5, μετενόουν 9, ἐχοροπήδα 11, ἐσωποῦσα 13, ἐπέτων 16, ἐφυσοῦσε 19, ἐδόγη (ὁ ἀνεμος) 19, παρακαλοῦσε 19, ἐκολλοῦσαν 20, ἐκοιμώμεθα 23, ἐπενοῦσαμεν 33, ἐκοιμᾶτο 15.—*Γ*. ἐπεριπάτει 3, ἐπέτων 3, ἀντηχοῦσαν 4, ἐξέκινον 8, ἐπλημύρουν τὰ μάτια 15, τὴν ὄραν ποὺ ἐπέρινα ἀπὸ τὸ σχολεῖον 104 ἐτραγοῦδον 118.—*Δ*. ἀντήχουν 4, ἐτραγοῦδον 4, ὄδηγε 5, ἐγάλα 6, μ' ἐγελοῦσαν 24, παρεκάλουν 24, τὴν ἐτοιμῶν 32, ὁ νοῦς του ἐπέτα ἄλλοῦ 10, ἐπέτων... ἐταμποῦσαν 20, ὅταν ἐπέτρων... ἐβήκα 23, ἐχοροπήδα 24, ἐπεινοῦσα 7, ἐπεινοῦσε... δὲν ἐζήτης 7, ἔζη 11, ἠμποροῦσε 11, ἐκελαδοῦσε 12, δὲν ἐκελάδει 13, ἐπωλοῦσα 19.—*Ε*. ἐτραγοῦδον 6, ἐμέτρον τὰς ἡμέρας 6, κατοικοῦσε 17, ἐπήδα 17, ἐπροχωροῦμεν 29, ὅπως ἠμποροῦν 27, δὲν ἠμποροῦσε 111, ἐφίλων τὰ δπλα μας 39, ἐπέτων καὶ ἐκελάδου 32, ἀντήχει 33, ὄδοιμποροῦμεν 33, ἐξέκινει 58, ἐφίλων τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον ἐπάτουν τὰ πέταλα τοῦ ἀλόγου 60, ἐπέρινα 61, ἐτραγοῦδε 62, ἠγγρύπουν 63, ἐπηρεοῦσαμεν καὶ ἐτραγοῦδοῦσαμεν 75, θὰ ἐπενοῦσαμεν 87, ἐπῆλαφει 112, ἐσωῶπων 113, συνηγῶμεν 115, ἐπλημύρουν τὴν γῆν 122, θὰ τὴν ἐλησμονοῦν 173, ἐπολέμει 173.—*Ζ*. ἐκελάδου (οἱ σπουργεῖται) 3, ἐκέντων 8, τὰς ἐκυνήγουν οἱ Τοῦρκοι 78.

Ὁ παθητικὸς ἀόριστος.

Αα. ἠνῆχθη 21.—*Αβ*. ἐξέπληρώθη 6, ἠσπάσθη 8, ἠτοιμάσθη 12, τῆς ἐχειριάσθη 20, παραξενεύθηκα 24.—*Β*. ἐπιάσθηκα 19, ἐχάθηκαμεν 20, ἐξηπλώθη 20, ἐπετάχθηκα 27, ἐσυλλογίσθη 29, ἐσώθημεν 30, κουράσθηκα 32, ἐνθυμήθηκα 32, ἐσκέφθη 34, ἐροβήθημεν 34, ἐντράπη 34, ἐλύθη 33, ἐσηκώθη 39.—*Γ*. ἀναποδογυρίσθησαν 5.—*Δ*. ἐξηπλώθη 11, κατέβη 12, ἐσηκώθηκα κτλ.

Ἡ ὀποτακτικὴ κτλ.

Αβ. ἀρχίζου νὰ κτυπῶνται μὲ τὰ κέρατα 31.—*Β*. νὰ κατοικοῦμεν 52, ἂν θὰ ἠμποροῦμεν 58—ἂν δὲν ἐπιτύχετε 57—*Γ*. μὴ λησμονώμεν 100—νὰ ἐργάζηται 62, νὰ ὑπερασπίσῃτε τὸ χῶμα μας, τὰ σπῖτα μας 66, νὰ ἐνώνατε 99, νὰ γράφατε 123, θὰ ἴδετε 126, μὴ τρομάξετε 142, τί περιμένωμεν 162.—*Δ*. ἀρχίζει νὰ χάνεται 3, θὰ τὸ ἴδητε... ὅταν μεγαλώσετε... νὰ ἔχετε 31, μὴ νομιάζητε 31, νὰ χάνεται 106, νὰ συνηθίσητε καὶ νὰ μάθητε 106, θὰ σὰς γυμνάξη νὰ τρέχητε, ν' ἀνεδαλίγητε... ν' ἀντέχητε... νὰ στρατοπεδαῖητε, νὰ μαγειρεύητε, νὰ σὴκῶνητε... νὰ δένγητε... νὰ κἀνητε πολέμους... νὰ τρέχητε ν' ἀνακαλύπητε τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ γυρί-

ζητε... ν' ἀναγγέλλητε... δι' αὐτὸ καὶ σὰς ὀνομάζουσαν προσκόπους 148.—*Ε*. ν' ἀφῆγονται, νὰ κινῶνται 28, νὰ ἠμποροῦμεν 25, νὰ ριγῶμεν 27, θ' ἀγρυπνοῦμεν 29, νὰ ἐπυφνηθῶμεν 30, νὰ ὀμιλῶμεν 113, μὴ φοβώμεθα 188, ἤρχισαν νὰ παραπονῶνται 192—θὰ ἴδητε 127, πηγαίνετε νὰ συναντήσητε... νὰ πολυμηθεῖτε... νὰ πάρτε τὸ δπλον σας καὶ ν' ἀγρυπνήσητε 33, νὰ μὲ ἀφήσετε ἐδῶ, 45 νὰ μὴν ἀπελπίζεσαι 18, νὰ στέκαται 111.—*Ζ*. θὰ ἐνθυμοῦνται 60, νὰ ἐκταλῶμεν 66, νὰ διηγοῦμαι 172 νὰ λησμονῶμεν 242—θὰ ἴδητε 19, νὰ μετατοπίζεστε 27, νὰ μὰς συγχωρήσητε 61, νὰ φύγετε 62, θὰ πάρτε 63, ἂν δὲν ἀρνηθοῦν 90, τί κριμα εἶτι θὰ μείνητε 101, νὰ μὲ συγχωρήσητε 101, καθίσατε νὰ πάρτε ἓνα καφέν καὶ βεβαίως θὰ μοὶ κἀμητε τὴν χάριν νὰ μείνετε ἀπόψε εἰς τὸ πτωχικὸν μου 102, θὰ μοὶ παράσχητε 128, θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε 128, νὰ τοῖς τὰ ἐξηγήσητε 128.

Ὁ παθητικὸς ἀόριστος ὑποτακτικῆς τῶν περισπωμένων.

Β. νὰ χαθῶμεν 25, νὰ κοιμηθοῦμεν 28, νὰ ἐργασθῶμεν 31, τί νὰ φοβηθοῦμεν 32.

Προστακτικῆ.

Γ. ἔδρα 42.—*Δ*. βοήθησε 8, ἄρχισε 11, ἀνάβα 67, προσευχήθητι 111.—*Ε*. προσπάθησε 19, βοήθησε 51, σκέψου 29, ἀναπαύσου 104, φαντάσου 118.—*Ζ*. ἄκουσον 23, κῦταξε 36.

Β. πηγαίνωμεν 90.—*Γ*. μὴ ταράττεσθε 65, μὴ λησμονήτε 65.—*Δ*. πηγαίνωμεν γρήγορα 21, μὴ χάνωμεν στιγμήν 75, πηγαίνωμεν 112.—*Ε*. μὴ ἐντρέπασθε 75, μὴ φοβήσθε 41, μὴ στενοχωρηθῆσαι 41, μὴ λησμονεῖτε 87, νὰ μὴ ἀπελπίζεσθε 104.—*Ζ*. μὴ λατρεύητε 168.

Ῥήματα σὲ -ουν, -οσι, -οσι.

Αα. πετώσιν 14.—*Αβ*. νὰ τὸν περιπαίζου 13.—*Β*. νὰ πετοῦν 4.—*Δ*. ποῖται ἐλιπίδες ἀπομένου 114 τίτλος, νὰ καταστρέψωσι τὸ δάσος 115 τίτλος, διὰ νὰ μὴ τὸν ταράττωσιν 158.—*Ζ*. θερμαίνου 3, περνοῦν 10, ἔωσιν 19.

Ῥήματα σὲ -ώνω.

Ε. διασταυρώνονται 26, χιλιάδες ὀβίδων διασταυροῦμεναι 64, συμπληροῖ 68, ἐπλώνεται 80.—*Ζ*. ἢ νέα γενεὰ ἢ ὁποῖα πληροῖ τώρα τὰ σχολεῖα 242.

Ῥήματα σὲ -μι.

Αβ. ἐπιστήθητο 60.—*Ε*. ἐκρήγγυται 24, ἐκρήγγυται 64, ὀπείστη 98, θὰ κἀθημαι 104.—*Ζ*. κρέμανται 12, ἐκρέματο 61.

Μερικὸι ὀμαστικοὶ τύποι.

πᾶω, πᾶς κτλ.—*Β*. θὰ πᾶω 11, θὰ πᾶς μὲ τὸν θεόν σου 14, θὰ πᾶς 58.—*Γ*. ἐφυγε, πάει 66.—*Δ*. μὴ μὲ πᾶς 7, τώρα θὰ ὑπάγωμεν 19.—*Ε*. ποὺ θὰ μὰς πάη 43, θὰ τοὺς πάμε 58.

λές: *Γ*. ἀλλοῦ νὰ τὰ λές αὐτὰ 66.

ἀνοῦς: *Δ*. ἀνοῦς ἐκεῖ 9.—*Ε*. ἀνοῦς ἐκεῖ 124.

πῆς, πῆστε, (θὰ) πᾶ κτλ.: *Αβ*. εἶπέ 20.—*Β*. πῆς μου 4, πῆς μου 4, εἶπέ 20.—*Γ*. τρέξατε καὶ εἶπατε 65, πῆς 72, πῆστε χαριτίσματα εἰς τὸ σπῖτι μου καὶ δώσατε 141.—*Δ*. πῆς μας 83.—*Ε*. νὰ σὰς εἶπω 88, δὲν θὰ τὸ εἶπω 170, πῆς νὰ σὰς πᾶ 104, πῆστε μου, κύριε λοχία 110, εἰπέτε μου τὴν ἀλήθειαν, κύριε λοχία 113, θὰ μοὺ εἰπῆτε 129, πῆς μας 51, 170, 171, 171, νὰ σὲ ἴδουν 109.—*Ζ*. θὰ εἶπητε 59.

δές, (νὰ) δῆ κτλ.: *Αα*. ἴδετε ἓνα βῶδι 11.—*Αβ*. τί νὰ ἴδη 13, γὰ δὲς 13.—*Β*. θὰ ἴδωμεν 53.—*Γ*. θὰ ἴδητε 97.—*Δ*. ἴδετε τον 5.

Ἡ κλίση τῶν οὐσιαστικῶν.

Αα. 6) οἱ καμπάνες, 34, λαμπάδες 35, οἱ καμπάνες 35, αἱ ἀγκυραὶ 35, τὰς ἀγκυράς 35.

ε) ἡ μήτηρ τῆς μητέρας μας 13, πατήρ 13, θυγάτηρ 13, κόραξ, ἱέραξ, δρυεὺς, γόφ, μύρμηξ, ἀλώπηξ κτλ. 13, τὰ θηρία παιδιὰ 17.

Αβ. 6) ὀλίγας ὄρας 5, πολλὰς φορές 3 γέρο - Δάξαρὸς Σταθῆς ὄδηγοῦσε 8, πολλὰς φορές (ἡ μητέρα μου) 9, πολλὰς φορές (ὁ Ἄνδρέας) 23, γειτόνισσαι 30, δύο πεταλοῦσαι 49, ἀχλαδιὰ 25, καρδερίνας 25, κάμπας 25.

δ) πλησίον ἐνός τοίχου εἶναι ἡ βρύση 15, ποὺ καὶ ποὺ δὲ καὶ καμμίαν βρύση 28, μίαν ἡμέραν τῆς ἀνοίξεως 49.

- ε) θυγατρός, δρόμος εὐθύς 26, αἴγες 35.
 ζ) τῆς ἀμπέλου, φιλόνοιμοι αἴγες 30, ἀσβεστον 43.
 Β. α) τοῦ γερονώτη 17.
 β) πολλὰς φορές 13, ἐκαθήμεν ὥρας διουκλήρους 17, τὰς βάρκας 21, τὰς ἀντλίας 20, μπανάνας 28, κοιμησιασμένοι 30, ἀποθήκαι γεμάται 30, μυρωδιές 33, σαύραι 35, πεταλοῦδες 35.
 γ) θαλάσσης 11.
 δ) πατέρας 4, γλυκὸ ἀεράκι 28, ἀθαθές ρεῦμα 33, ἡ χάρις σου ἔγινε 52.
 ε) τὴν ἄμμον 25.
 Γ. α) εἰς τὸν Ἰαχαιοπλάστη 117.
 β) νὰ ἐγκαταστήσῃ μελλισσας 120, πάρετε σχοινία καὶ ἀλυσσοίδες 133, τὰς τρέλλας 99.
 β) τῆς δύσης 60*, (τῆς ἀνοιξῆς 256*.)
 ζ) μία κακὴ βάρτος 5, τὰ φορέματά σου ἐπιάνοντο ἀπὸ τοῦ βάρτους 5.
 Δ. α) ἑνὸς σπουργίτου 94.
 β) εἰς ἐπιρριμέναν τόσας ὥρας, πένες 12, βελόνες 24, δραχμάς 24, πεντάρης 24, ὥραις ἱστορίας 28, αἱ πάπαι μου 28, μετὰ μαργαρίτες κίτρινας 33, παπαροῦρονες 33, ἀνθη λεμονέας, 30, ἀμυγδαλὴ 37, μορέας 105.
 γ) ν' ἀποθάνῃς τῆς πείνης 7.
 δ) ὁ ἀνεμος τῆς ἀνοιξῆς 37, ἡ βρῦσις μας 22.
 ε) ἐστελλα τῆς μητέρας μου 24, ἡ μητέρα 32, τοῦ πατρὸς τῆς 9, (ὁ) ἀνδρας 19, γλαῦκες 39, θρῖς 157, ὄψων 157, ὄψως ἐσκίπαζον τοῦ βράχους 3.
 ζ) μετὰ τὰς πλατάνους 22, αἱ ἀναβλύζουσαι κρυστάλλινοι πηγῶν 39.
 Ε. β) βελόνες 25, λίρας 7, ἡμέρας 6, οἱ παπαροῦνες 39, καθρέπτας 47, σοῦστες 58, τὰς λασπωμένας στολάς μας 61, παραμάνες 38.
 γ) τὰς ἡμέρας τῆς πείνης 37.
 α) ἡ μητέρα μου 3, ὁ πατέρας του 3, τοῦ πατέρα μου 7, δεκανέα (κλητ.) 110, πατέρα (κλητ.) 109, Κρής 168, Σαλαμίνα 61*, ἰσχύου ἀγλῶν 11, ὄψων 47, ἀπὸ θρῖς 33, ἰὸν 33, τὸ πόδι ἀπὸ τοῦ γόνυ 105.
 ζ) κατὰ τὰς ἀπόκρως 194.
 Το τέλος ὅ.
 Α. ὄλιγον νερόν 38, ἄσπρον 38, χονδρόν καὶ ὡς ἀγκιστρον γυριστόν 39, εἰς τὸ φράκτη 40, ἀμυαλό χωριόταυτο, εἰς τὸ φράκτη 40.
 Αβ. ἦτο εὐτυχοῦμένο παιδάκι, εἶχε πρῶτα πρῶτα τὴν Μαρίαν, τὴν καλὴν τοῦ ἀδελφοῦ 4, κάθε φορά 4, μετὰ προθυμίαν ἐνέγραψε τὸν Ἄνδραν εἰς ἕνα μεγάλο βιβλίον... θρανίον 6, ὁ ἀγράμματος... σὺν τὸ ἀπελέκητο ξύλον 9, δὲν καταβαίνον... νὰ παίξωμεν ὄλιγον μετὰ τὴν γάταν μας 10, χαριτωμένον ζῶον 10, ποῖον τραγουδάκι 12, ἐμάθαμεν ἕνα εὐμορφον τραγουδάκι 14, σκυλάκι μαῖο 17, ἕνα μεγάλο κομμάτι τενεκέ 17, τενεκῶν 18, ματωμένον 17, πόδι σπασμένον 17, κάθε ἡμέραν 18, κάθε φοράν 18, τὸν ὀνόμασεν Ἀραπῆκόν 18, τὸ μικρὸ ἐκείνου σκυλάκι 19, ἐπρέξεν εἰς τὸ μαγειρεῖον 20, σπασίμο 20, πιάτο 21, ὕστερον 25, κάμνονον μεγάλο καλὸ 25, χωρὶς νερό καὶ λάσπη 27, τὸν μεγάλο σκύλον 28, νὰ ἰδῶ τὴν μητέρα σου 29, συλλαμβάνει τὴν μητέρα τοῦ Ἄνδρα 29, μετὰ τὸ κακόπαιδο 30, μεγάλο δυστύχημα 41, εἶχε δυνατότερη μυρωδιὰ 51, δὲν εἶχε δικαίον 52.
 Β. ἕν μικρόν χωρίον 3, νερό 3, ἔκαμνε κρύο 4, τὸ βασιλόπουλο 4, ἄφηνε τὴν ρόκαν τῆς 4, μίαν φοράν ἦτο ἕνα βασιλόπουλο τὸσον ὄραλλον 4, μαθαίνονμεν διττοῖσι ἀνδράσι καὶ καλόκαρδο βασιλόπουλο 5, εἶσαι δικαίον εἰς τὸν λαόν σου 5, ἄλογο 5, πολὺχρονον καὶ δοξασιμένον μου βασιλόπουλο 6, κάθε φορά 7, ἀνθρωπος ἀγράμματος ξύλον ἀπελέκητον 7, μεγάλο γειτονικὸ λιμάνι 11, κούκλαν μεγάλην 11, μικρόν ξύλινον καράβι 13, πίνει νερό 16, πλουσιόπαιδον 17, ἀπὸ τοῦ κρύου 20, ἕνα βουνόν ροδιόμενον 23, τὸ θαλάσσιον νερό 24, θαλάσσιον νερό 42, νερό καθαρὸν 26, ἀπὸ τὴν νύσταν 26, ἔπεσαν εἰς ἔρημον νησί 29, γεμάτο φυσίγγα 30, εἶχαμε κατέβη 30, σακκίδιον γεμάτο 31, νὰ ἐπιάνωμεν ἕνα νὰ τὸ μαθαίναμε νὰ ὀμιλῇ 33,

ἀνάπτωμεν φωτιάν 33, ἐσκότισα μιὰ κατσίκα 43, ὄρατο ζεστό γάλα 44, εἶμαι μαγευμένον βασιλόπουλον 51 κτλ.

Γ. ἕνα στενοχωρημένο βασιλόπουλο 3 τίτλ... μίαν φοράν ἕνα βασιλόπουλον... ἦτο λυπημένον 3, μετὰ χρυσὴν καρδίαν 4, ἕνα γηραλέο κοράκι, 4, χαρὰ εἰς τὸ βασιλόπουλον! (=χαρὰ στὸ βασιλόπουλο!) 5, τὸ βασιλόπουλον 5, ἀγαπητὸ πουλί 5, καλὸ στὸ βασιλόπουλό μου 6, ἕνα σταμνὶ γεμάτο κρύο νερό, μίαν γλαστράν μετὰ ὄρατον σγουρόν βασιλικόν εἰς τὸ παράθυρον, ἕνα τραπέζι γεμάτο βιβλία... 6, εἰς τὸν τοῖχον... μετὰ τὴν μίαν του κεφαλὴν... 6, τὸ βασιλόπουλον ἔκαμε τὸν σταυρόν του 7, μίαν φοράν καὶ ἕνα καιρόν 7, μετὰ τι λαχτάραν πίνει 8, ἐτίναζεν φωτιάν 8, ἔκαμε καὶ μέσα εἰς τὸ νερόν 8, ἔμενα τὸν γέροντα περιμένεις νὰ σοῦ δείξω τὸν δρόμον; 10, στήφωλιὰ 11*, κάποιο μεγάλο σχέδιον 11, τὸ βασιλόπουλο 11, νέκρα, ὡς εἶναι μεγάλο θανατικόν εἶχε πλακώσει τὴν χώραν 12, ἦκουες τοῦ βοσκοῦ τὴ φλογέρα νὰ παίζῃ κάτω ἀπὸ κανένα δένδρον 13, εἶπε τὸ βασιλόπουλο... ἐφώνησε τὸ βασιλόπουλον 13, ἕνα βελάντιον γεμάτο 14, τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὸ βασιλόπουλο, διὰ νὰ σώσῃ τὸ βασιλεῖόν του (τίτλ.). Ὅταν τὸ βασιλόπουλον... 14, εἶμαι βασιλόπουλον 15, τὸ βασιλόπουλο χαροῦμενον 15 νὰ φύγωμεν 16, φύγουμεν διὰ τὴν ἔστυϊαν 21, ἕνα χωρίον 22, ποτήρι σπασμένον 25, τὸ πλεόν κοντόν καὶ χονδρόν 26, βγάξει διαταγὴν 28, ἀρνὶ φητόν 29, τὸ ἔρηρὸ ραβδί 30, τὸν μαρμαρωμένον βασιλέα 32, ἕν παράδοσον πτηνόν 33 τίτλ., ἕνα μικρὸ πουλάκι 33, ἕνα ἀγὸν μόνον, τὸ μεγαλύτερον 33, νὰ ἕνα ἀγὸν σπασμένον 27, τὸ αὐτὸ 34, τὸ αὐτὸ 34, μεγάλο καὶ ἀσχημὸν παπὶ 34, τὴν μεγάλην πάπικον 35, ἕνα τῆς ποδάρου εἶναι δεμένον μετὰ κόκκινον κουρέλι 35, τὸ κακόμοιρον 35, τὸ εὐρετικόν μεγάλο καὶ ἀνεύστον. Τὸ δυστυχοῦμένο 35... καὶ βουνόν ἡμποροῦμεν νὰ κινήσωμεν 43, τὸ παράδοσον παπὶ 36, ἦτο λυπημένον 36, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ κόκκαλον 38, στενὸν μονοπάτι 73, τὸ κρύον 94, ἔπινε νερόν 99, καρφώνει ἕνα μεγάλο ξύλον 101, ἄς ἰπάγω νὰ ἴδω τὸ σπασμένον μου 101, τὸ λευκὸν ἄλογον 107, βοῦτυρον 108, τὴν ἐσαφῆγεν εἰς τὴν κρύαν του φουσίχταν 117, τρέχει καὶ φέρει νερόν 122, τὸ βουνόν 136, τρέχει καὶ φέρει νερόν 123, νερό! ἐφώνησεν 134, νὰ σουδλίσωμεν εἰς σιγανὴν φωτιάν τὸ ἀστειον αὐτὸ βασιλόπουλον 138.

Δ. Τὸ εὐλογημένον χωριὸν 3 τίτλ., τὸ εὐλογημένον χωριον 30 τίτλ., εἶναι σαββατόβραδον, χωρίον 3, τί ὄρατον χωριον 3, μέσα εἰς ἕν κουτάκι βελούδιον ἔχει φυλαγμένον τὸ παρῆσημόν του 5, κρεμῆ εἰς τὸ τιμημένον του στήθος τὸ παρῆσημόν του 5, τὸ κακόπαιδο πταίει 9, θὰ κοιμηθῇ ἄραγα τὸ κακόμοιρον 10, τὸ κακόμοιρον 14, τὸ τραπέζι εἶναι ἔτοιμον 10, πρέπει νὰ μείνῃ νηστικὸ 10, τοῦ πηγαινῶ φαγητόν καὶ τὸ ἀφῆνω ἐλεύθερον... τὸ χαμόμηλον ἦτο κατευχαριστημένον 12, τί μαλακὸν τὸ χορτάρι 12, ἕν μεγάλο φαλίδι, σκληθωμένον πουλάκι 13, νὰ πάρωμεν πρασιναῖα διὰ τὴν καρδερῖαν εἶπε τὸ μεγαλύτερον ἀγόρι 13, τὸ μικρὸ ἀγόρι 13, νερό 13, φυλακισμένον 14, ἐκτύπη τὸ κλωθῖον ἀπελπισμένον 14, ποτήριον μετὰ ζεστόν καὶ ἀφρισμένον γάλα 15, τέτοιαν ὄραν κοιμοῦνται 15, ἐπαίρουν ἀπὸ τὴν ἀνασχημασμένην ποδιάν τῆς 20, εἶχα ἕν κἀνιστρον γεμάτων ὄρατα πράγματα 24, ἄς περῶμεν ἀπ' ἐδῶ νὰ κόψωμεν δρόμον 25.

Ε. ἕν μικρόν χωρίον 3, τὸ σπίτι μας... μαυροφορεμένον 3, καλὴν ἀντάμωσιν, Ἐλένη μου 4, ἀπὸ τὴν Κρήτη 9, εἰς τὸ καλόν (=στὸ καλὸ) 22, ἀπὸ τὴν σκηνὴν μας 25, ἀπὸ ἕνα σταθμὸν βλέπομεν 29, νερό δὲν εὐρίσκομεν 33, γλυκύτερον νερό δὲν εἶπα 46, χιονόνερον 63, νερόν 92, πεθαίνονμεν... εἶπον ὅλοι μετὰ ἐσφυχιωμένην φωνὴν 33, περνώμεν 26, εἰς ὄψηλόν μιναρὸν 40, εἰς τὴν Κόκκινον Μηλιά 58, μανθῆλιον 64, κανόνι 65, παιγνίδι 81 (παιγνίδιον 47), κλειδίον 38, δὲν θὰ τὸ ξενακάρωμεν 93, θέλω βουνόν 104, δὲν ξεφύγωμεν 104, δεῖξέ μοι ὄρατὸν 110, θέλωμεν νὰ τὰ πάρωμεν μετὰ τὸ σπαθὶ μας 117, κτυτάζω ἀπὸ μακρῶν τὴ λίμνη 118, φαντάσου τὴν πρώτην βραδείαν ποῦ θὰ κοιμηθῶμεν εἰς κρεβάτι 118, ἄμα τὴν πάρωμεν ἔχομεν καιρόν νὰ κοιμηθῶμεν, νὰ ζεσταθῶμεν καὶ νὰ φάγωμεν 122, εἰν πάρωμεν μίαν κερχίμαρῖαν πίπαν 124, ὄρατο τραγοῦδι 166, τί ἐτραγοῦδῶμεν διὰ τὴ Γκιῶνα καὶ τὴ Διάκουρα 169, βασιλόπουλον 169—περνώμεν 26, ἀπερνώμεν 26, νὰ ριγῶμεν 27, περνώμεν 47, ξαναπερνώμεν 47.—Ζ. καὶ θὰ βάλωμεν φωτιάν 94.

— ιοη η - ι.

Αβ. κουρελάκι 9, παιγνίδια 10, τῆς ἐχρησάσθη μαχαίριον 20.—Β. ρυάκιον 16.

* Ὁ ἀστερίσκος σημαίνει πῶς ἡ παραπομπὴ βρίσκειται σὲ ποίημα.

—Γ. μεσημέρι 134.—Δ. στασίδιον 5, βαρὺ κλειδίον 8, εἶχε ἀνάψει ἐν φανάριον 8, χέρι 8, τὸ φανάρι ἦτο ἀναμμένον 89, ἐπῆρε τὸ φανάρι 15, τραπέζι 9, κρημασμένη εἰς ἓνα κλωβίον 13, τὸ καναρίνον κίτρινον ὡς χρυσαφι 14, τὸ σურτάρι 14, νὰ τὰ σαπίση εἰς τὸ ἄλωνιον 15, ἦτο ὄρατον παιδίον... ἠλιοκαμμένον 15, νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ ἀμπέλι... διὰ τὸ μεσημέρι 22, λευκὸν κρεβάτι 87.

Ὁ τονισμὸς στὴν κλίση.

Γ. ἔπεσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλοπούλου καὶ εἶπαν: ἔλεος βασιλοπούλό μου, μ' ἔκλεψαν 13, μὰς λέγουν καὶ Καλοκαρδούς 17, ἡ κόρη τοῦ Καλοκαρδοῦ 23, Καλοκαρδοῦ 25, ἦτο ὁ γέροντ διδάσκαλος τοῦ βασιλοπούλου 64, τὸ λευκὸν ἄλογον τοῦ βασιλοπούλου 107, φέρετέ μου δεμένους αὐτοὺς τοὺς ἀνοήτους 133, τὸ κεφάλι τοῦ βασιλοπούλου 137, τὰς σκέψεις τοῦ βασιλοπούλου 61, γυμνοσαλιόγκρος 47.—Δ. εἰς τὴν μέσην τοῦ καταπρασίνου χόρτου 11, τοὺς κακομοίρους, εἶπαν ἡ Ἄννα 93, χωράφια τῶν 15.—Ε. τοῦ φασκομήλου 32.

Ἡ συνίζηση στὰ οὐδέτερα.

Αα. αὐτία 20, καρυδίον 29.—Αβ. παῖδια 10, τὰ πανία 13, πουλιά 23, παιδίον 25.—Γ. παλατιοῦ 4, ἡ καρδιά μου ἐλαφρύνει 5.—Ε. χαρτιά 47, παιγνίδιου 47, ἡ καρδιά μου γίνεται διπλῆ 53, ὁ λόφος τοῦ Μπιζαντοῦ 116.—Ζ. με τοὺς κοπάνους τῶν τουφεκίων τῶν 93, τὰ παιδία 172.

Θηλυκὰ στὰ ἐπίθετα.

Αα. ἄθεστοι... αἱ λαμπάδες 35.—Αβ. διατὶ ἔμεινε ἀγράμματη ἡ Κατερίνα 9, εἶμαι μεγαλύτερα ἀπὸ σένα (λέει ἡ μία κατοῖκα) 31, ἡ Μαρία ἦτο ἀπαρηγόρητος 43, κόκκινη (πεταλοῦδα) 49, αἱ ἄκραι... ρόδινα 68.—Β. εἶχε γίνει ἀθάνατη 6, ἡ θάλασσα... εἶναι ἐπικίνδυνη... τὴν βλέπει ἡσυχῇ 9, ἡ σελήνη... κατάλευκη καὶ δλοστρογγυλῇ 15, ὄρας δλοκλήρους 17, τὴν ἀπέραντον θάλασσαν 19, θάλασσα... ἀπέραντος 24, ἡ Ἀνθούλα ἀκίνητος 24, φωνὴ ἀνθρωπίνῃ 29, μικρὰ λέμβος κάτασπρη 30, σαβρα καταπρασίνοι 35, ἡ γυναῖκα μου εἶναι ἀχόρταγη 53, ἦσο ἀχόρταγη καὶ ἀχάριστη 54.—Γ. μεγαλόφυχη ἀδελφῆ 4, σημαῖται ὑπερφάνοι 5, με κίτρινας πρόφρα 8, ἤρχισε νὰ κλαίῃ ἀπαρηγόρητος 21, ἡ μεγαλύτερα δόξα (τῆς πάπιας) 35, ἀδάστακτος θλίψις 61, παρειαὶ ροδοκόκκινοι 62, νῆσος... ἀσάλευτος 100.—Δ. ἡ μεγαλύτερα χαρὰ 6, μίαν τετραγώνον καταπακτὴν 8, ἦτο ἀσυνήθιστη 23, κίτρινας 88, κρυστάλλινοι πηγαί 89.—Ε. δλομόναχη 3, τὴν ἀθάνατον δόξαν 21, πανίσηρ Ἀθηνᾶ 23*, ἡ πεδιάς εἶναι γαλιήνιος καὶ εἰρηνηκῆς 32, Κόκκινη μηλιά 58, δόξα ἀθάνατη 69*, ἡ θάλασσα ἀπλώνεται ἡσυχῇ 80, με σοδαρὸν φωνὴν 82, εἶναι ἀθάνατος, ἔλεγεν ὁ Χριστός, ἡ εὐγένεια τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς 115, μοὶ ἐφάνη... μηχανῇ παντοδύναμος καὶ ἀνίκητος 123.—Ζ. πρασίνη χλόη 33, ἡ ἔσολη καταπρασίνη 27, ἔχει φυχὴν δυνατωτέραν 91.

Εἰς καὶ ἓνας, ἐν καὶ ἓνα.

Αα. εἰς μαῦρος κύων με μεγάλα αὐτία 20—Αβ. ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου 7, ἓνα εἴμορφο τραγουδάκι 14, ἓνα σκολάκι 17, διήρχετο ἓνας σκύλος 28, ἐν χωρίον 8, ἓνα βασιλοπούλο 4, ἓνας ἄνθρωπος 12, κύματα... τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου 18, ἓνα βουνόν 23.—Δ. μέσα εἰς ἐν κουτάκι 5, με τὸ ἓνα χέρι ἦναφεν ἐν σπύριον 8, ἓνα χέρι 8, ἓνα στρόμα 8, ἐν ὄρατον περιβολάκι 11, ἐν μικρὸν χαμομήλι 11, ἐν μεγάλο φαλιδί... κόπτει ἓνα 12, με τὸ φαλιδί εἰς τὸ ἓνα χέρι 12, ἓνα κλωβίον 13, τὸ ἐν ἐκράται τὸ μεγάλο φαλιδί 13, ἐν μέγα ποτήριον 15, ἐκεῖ εἶναι ἓνα χανδάκι 86.—Ε. εἶμαι καὶ ἐγὼ ἓνας ἀπὸ ἐκείνους 25, ἀφῆνης ἓνας χαιμαρρος 47, εἰς πληγωμένους ἐτραγοῦσαι 62, εἰς λοχίας καὶ εἰς στρατιώτης 109, πᾶρε ἐν φύλλον χάρτου 127, ἓνα κομμάτι χαρτάκι 126.—Ζ. ἀκούσατε ἐν φοβερόν θναίρον 18.

μὴ καὶ μὴν.

Β. νὰ μὴ προσέξω.—Δ. νὰ μὴ ἀνακατεύωμαι 24, διὰ νὰ μὴ ἀκουσθῶ 67, νὰ μὴ ἀποθάνωμεν 82.—Ε. νὰ μὴ ἀπελπίζωμαι 31, μὴ ἀκουσες 123, νὰ μὴ ἀποκοιμηθῶ 124.—Ζ. νὰ μὴ ἐχῇ 91, μὴ ἀπελπίζεσθε 104, ἠμποροῦν νὰ μὴ εἶναι πλοῦσοι καὶ νὰ μὴ εἶναι ὄρατοι 105, νὰ μὴ ὑποπέσουν 172, νὰ μὴν ἐξυπνήσετε 182.

Σύνταξη. Σοὺ λέγω—σοὶ λέγω.

Αα. ἄς τῷ δώσω 11.—Αβ. μοὺ ἔλεγε 9, δὲν θὰ σοὺ γίνῃ 31.—Β. μοὺ ἤρσακα 3, νὰ τῆς δέσωμεν τὸ πόδι 43, μοὺ ἀρέσκει 61.—Γ. νὰ τοὺς γράψετε 123.—Δ. τοῦ

κάμνον τὸπον νὰ περάσῃ 5, ἱατρὲ, τῷ λέγει 26, τοῦ ἀνεγίνωσκεν 28.—Ε. ἐκλαῖον ὅτα μοὶ διηγείτο 103, θὰ τῷ εἶπα 103, θὰ σοὶ στέλλω γράμματα συχνά, σοὶ τὸ ὑπόσχομαι 105, τῷ ἔσφιξα τὴν χεῖρα 106, μοὺ ἔκοφαν τὸ πόδι ἀπὸ τὸ γόνυ 106, ἠμπορεῖ νὰ σοὺ κάμῃ 109, τῷ ἔφεραν τὰ ἐνδύματά του 113, θὰ σοὶ τὸ ἐξηγήσω ἀμέσως 124, μὸ ἐφώνασα 125, θὰ τοῦ ἔκαρπον 128.—Ζ. μοὺ δίδει 15, ἐλπίζω νὰ σοὺ φέρω 16, θὰ σοὺ διηγηθῶ 23, ἡ φωνὴ τοῦ μοὶ ἐφάνη 60, τῆς εἶπε λόγια ἀπλά... τοὺς ἐξήγησε... αἱ πάτραι τοὺς σχίζον τὰ πόδια... τοὺς εἶδε θάρρος... τοὺς εἶπον... τοὺς λέγει 91, τῷ εἶδε θάρρος 93, τοὺς ἐλέγωμεν 105, νὰ τοὺς τὰ ἐξηγήσητε 128, τί τοὺς λέγομεν 128, τῷ ἐφαίνοντο ὡς παραμῦθι 132.

Διάφορα.

Αα. κάμπους 18, εἴζωνοὶ εἴμορφοι 20, εἴμορφοι τριανταφυλλάκια 40, λόχμαι 31, σαγγίζονται 35, σφιγτά 36, ἡ σφίριξ 36, συνάχτην 36, θὰ ματώνονται 39, εἰς τὸ φράκτη 40, παπυρόνες, λευκοὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα 37.

Αβ. πάππος 3, παράτος 5, γιαγιά 5, αἰθουσαν 5, τόπι 7, ἠσπάσθη 8, ἐσκάλωνεν εἰς τὰ δένδρα 11, τὸν βοῦρνον 13, εἰθίμως με τοὺς γέλωτας 13, τὰ γέλωτα 36, εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας τῶν 14, πηδοῦμεν 14, οἱ σπιτικοὶ 19, ὁ πάππος ἀνεγίνωσκεν ἐφημερίδα 15, εἰσέρχεται 18, εἰδοποίησε παρὶ αὐτοῦ 18, σερραὶ μεγάλων ὁδόντων 19, πατοθήκη 20, πιάτο 20, ἡ κομπόστα 37, τὸ κούτιον τῶν σπύριων 41, οἱ κουνιαὶ ἐπέχρισαν με ἀμμόκοκκίαν 44, πινάκια... κόπελλα, κοχλιάρια 46, ἐτσούγγρισαν 54, φούρας πλησίον τοῦ φράκτος 59, αἱ νῆσοι ἐπάπαζαν 60, ἐσεμνεῖαι 66, δὲν παρήλθεν θμως πολλὴ ὥρα 68, ἠρώτησε τὸν πάππον τῆς... παπποῦ 69—εἴμορφοι 4, εἴμορφος 13, εἴμορφο τραγουδάκι 14, ρωθωνίκα 11, ματωμένον 17, μαϊθανόν 24, σκουλαρίκι 34.

Β. με κορῶνας εἰς τὸ κεφάλι 5 τὸ καρδί εἰς ἐσούλιαξ 7, ἡ ἡμέρα τοῦ ἐρχομοῦ 11, νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ... λιμάνι 11, εἰς κάθε νέον λιμένα ἐφαιναίμεν 16, θύραν 13, στίμα 15, κωδωνοστάσιον... διπλά ἐφαίντο 15, πηδάλιον 19, ροῦχα 20, λέμβος 21, βάρκα 12, διπλά μου δέκναι 21, ἐσκαρφάλωσα 22, γρουλλισμός σκόλου 27, λαχανιασμένοι φθάνομεν 27, ἀκουμβισμένος ἐκοιμάτο 27, διπλά μου ἐκοιμῶντο 28, θὰ τὸ φθάσω κολυμβητός 29, διπλά μου βλέπω 30, ἐμδήκαμεν εἰς τὴν λέμβον 31, ἐχάσαμεν ἀπὸ τὴν ὀνηγρίαν μας 32, ζῦπανα τεμπέλη 33, ζῦπανα τεμπέλη 33, ζῦπανα τεμπέλη 33, οὔτε βάρκα 49, φούρνον 53—εἴμορφοι 4, ἐπεφταν 5, πέφτου 19, ἐγγήρασα 5, σόπα 9, νὰ κυνηγῇ 18, τί εἴμορφοι 23, νὰ ἀμέλεξ 59.

Γ. νὰ πατήσης πόδι 9, τῆς εἶπαν ἀπλά καὶ ἀποφασισμένα 14, πεταλοῦδα 5, καθαλλάρηδες 4, λεβάντης 10*, καπετάνο 11*, ἀκουμβισμένον 8, (στηρικζομένη 16), στέφαν 16, 44, ἐσεκαρφώθη ἀπὸ τὸ μανθῆλι καὶ ἔπεσεν εἰς τὸν νεροχτύτην ὅπου ἡ μαγεῖρσινα ἐξέπλυσε τὰ πινάκια 25, σούβλα 29, τὸ κατοπινοῦν δάκτυλον τοῦ ἔλεγον δείκτην 26, μονομίας 72, τὴν στάνην 61, αἱ παρειαὶ 62, μονομίας 72, φούχταν 117, παλεμφοδία 122, εἴμορφο διαταγὴν 122, ὅταν εἶδεν αἰφνης νὰ παρουσιάζεται σῶος 125, δύο καθαλλάρηδες ἐκράτου 133, νύχια 133, θὰ γιάνης 134, ἐδαζαν κρασί, σκλάβον θμοεθῶν μας 29, τεμπέληδες καὶ πτωχοὶ 41, ἡ καλὴ σου καρδιά μ' ἐσκλάδωσε 68, σκλάβος σου γίνομαι 77, τὰ ροῦχα 108—νὰ σὲ δῶ 11*, ν' ἀμέλεξ τὰς αἰγας 21 (ν' ἀμέλεξ Β 59, ἡμελες Δ 15), ὁαλι σπασμένον 25, καίγεται 59*, ἡ λεῦκα 79, τὴν εἴμορφο πατρίδα μας 93*, σφογγαράκι 97, σφογγάρι 98, κατέπιε 93, εἰρήνη 99, τὴν ἀμορφὴν σου μυρωδιὰ 119*, σπαρμένον 101, ἡ πτώχεια ἐπλάμωσεν τὸν τόπον 21, τὸν ἀργαλειόν 124, ζῦρω 4, ἐφέρε 23, ἤξευρε 29, σφουροκοπέ 122, κόπτει ὁ βασιλεὺς 28, ἐκυφαν 123.

Δ. θὰ λιχνίσουν 3, βελόδιον 5, στίμα 6, ἐτέντους τὸ αὐτὸ τοῦ 6, τοῦ γκιωνῆ 7, ἐδγαλεν ἀπὸ τὸ θυλάκιον... ἦνοιξε τὴν θύραν... ἦναφεν ἐν σπύριον 8, ἐφευγαν ἀπὸ τὴν τὸσπην μου 24, καταπακτὴν 8, κλίμακα ἀκουμβισμένη 8, ἀκουμβήσε (τὴν κλίμακα) 8, ἀκουμβήσε 33, λάμπα 9, τὸ φῶς τῆς λάμπας 11, πίπα 10, με χαμηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς, με μαζευμένα τὰ φρούδια 10, σκυμμένη ἀνεγίνωσκεν 9, θὰ διαβάσης 10, ἐδαδάζες 10, ἤρχιος ν' ἀναγίνωσκῃ 11, τοῦ ἀνεγίνωσκεν... νὰ μοὺ διαβάσης 28, οἱ λαλέδες 11, 12, 12, πετσέταν 14, τὰ ροῦχα τοῦ 15, τὰ κτήματά μας ἐρήμαζαν 21, ἐπῆρε... τὸ μικρὸν ἀλεξήλιον τῆς 22, ἔμεινε εἰς τὴν φωλεῖαν μόνος οἰκοκύρης 33, διπλά τοῦ 30, ἦμεθα δλο οἱμὰ εἰς τοὺς πρόποδας 34, με στολὴν ἐσεκουμβισμένην 34, οἱ ἀξιοματτικοὶ ἐστεκεν 34, σπρώξιμον

δυνατόν 85, έχει δεχθή μίαν σφαίραν κατάστημα και πίπτει 86, με φωνήν ξεφυρισμένην 87, μωτάς... αἰγά 92, ταβέρναν 176—οι μύστακός του 5, σόπα 19, τὴν ἔβαζε 6, νὰ τὰ βάζῃ 31, με τὴν φωνεάν τῶν χελιδόνων 30, ἦλθε τὸ ἀηδόνι 31, ἡ σπουγγίτινα 31, σκοπτός 6, κόπτων 6, ἔκυψεν εἰς τὸ πάτωμα 8, σκυμμένη ἀνεγίνωσκε 9, τὸ χαμόμηλον ἔκυψεν 14, με τὴν κεφαλὴν σκυμμένην 14, ἔκυψεν 16, σκίνος 37*, ξανάρχεςαι 57, τ' αὐτιά μου βουίζουν 7, σήμαρα 17, κρέμα εἰς τὰ θραῖτα ἀνθη 12, σφόγγος τὰ δάκρυά σου 19.

Ε. ἡ μάμμη μου 3, ἀν παραστράτησθ 5, καθάρὰ καὶ οἰκοκυρευμένα 5, ἀν μάλιστα ἐπέζων θὰ εἰργάζομαι... τυραννοῦμεθα 19, τὰ σκλαβωμένα 7, τὴν ὑπόδουλον γῆν 33, σκεπασμένος εὐαφρῶς με ἰόχρουν ἀχλὺν 11, εἰς μίαν λέμβον 12, σπαίνομεν 13, ἡ στολή μου πρέπει νὰ πέφτῃ 13, χιονόνερον ἤρχισε νὰ πίπτῃ 63, βοῖζον 24, στέκονται 26, ἐκαλλωπίζοντο ὅπως ἠμπόρουν με τὸ καθρεπτάκι των καὶ τὸ κτένι των 27, μανδήλια 27, βόδια 27, ἐρυθρωπὸν χῶμα 27, βάρβια 28, κατέδαζα 29, (ἀλλοῦ (Γ): ἀνεβίδαζον), ἠύραμεν 29, εὐρίσκομεν καζάνια γεμάτα πιλάφι 47, ὁ βαρὸς δοῦπος τῶν κάρρων 58, σοῦστες 58, ἐμοῦδισαε 64, κανόνι 65, μανδήλιον 64, γαζώνει 65, ξηλώνει 65, πανιά 80, εἰς τὸν ὕβον τῆς καμήλου... θὰ ἐτρώγαμεν τὴν καρπούραν τῆς 87, ἐσπεύσαμεν εἰς τὴν θύραν 113, νὰ καταβῆς 113, νὰ χυθῆ ἀκράτητος 116, δίπλα μου 119, τὰ βουδιά... τὰ ἔδερνα ἢ καταγίς 122, ξενωτάζει, ξείρω 125, ὀμβρέλλαν 125, πίπαν 124, γλυστρά 126, ἀτρόσφαιρα 127, ἔβγαίνεν 128 (μὰ καὶ ἐξῆλθε συχνά) 129, θὰ ἀνερριχάτο 129, μπαγιονέτα 131*, ἡ χιὼν εἶχε σκεπάσει τὴν γῆν 131, τὸ χιὼν εἶχε σκεπάσει τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων 133, ἡ φωτιά ἦναπτε 133, φάχνω εἰς τὴν τσέπην 173, ἔφαυσεν εἰς τὸ στήθος του 196, ἀνέγνωσα 197, χάλια 200, ἐμβαλῶν τὸ πανταλόνι μου 200.

Ζ. κανδήλας 12, τουφέκι 12, ἐπήρα ἀδειαν 17, ᾠφέτο 26, ροῦχα 91, ἐφανερῶθη καπετάνιος 91, ἡ βροχή τοὺς μουσχαθεῖ 92, αἱ δὲ πέτραι γλυστροῦν 92, τὸν ἐγδυσαν 94, ὅτε ἔφθασα εἰς τὴν ἡλικίαν σας δὲν μοῦ ἤρσατε 172, ἐπαίρνουν τὸν σκοῦφον 188, ἐβάδιζε σκυμμένον 188, εἶχεν ἀκούμῆσαι 190 κτλ.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ θέση νὰ κριθῆ ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καθὼς μᾶς παρουσιάζεται στὴν τελευταία τῆς εξέλιξη. Σημειώνω μόνο σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἐντύπωση ποὺ μᾶς ἀφήνουν τὰ παραπάνω γλωσσικὰ δείγματα. Ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914,

Α) Δὲν εἶναι πιά καθαρεύουσα, καθὼς τὴν ξέραμε καὶ τὴν ἐννοοῦσαμε ὡς τώρα.

Β) Μὰ καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύει τίποτε, καμιά ἄλλη γλῶσσα, οὔτε δημοτικὴ, οὔτε «αἰθουσῶν», οὔτε κανένα μίγμα. Εἶναι μονάχα ἓνα παράξενο ἀνακάτωμα ἀπάνω στὴν παλιά βᾶση τῆς καθαρεύουσας.

Γ) Σχετικὰ με τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1910 καὶ τὰ παλιότερα ἔχομε μιά ἀπλοποίηση. Ἡ ἀπλοποίηση ὅμως αὐτὴ δὲν ἔγινε με σύστημα, με σκοπὸ καὶ με βέβαιο τέρμα, ἀμεσο ἢ ἀπώτερο. Τὸ κύριο γνώρισμά τῆς εἶναι συστηματικὴ ἀναρχία, χωρὶς γραμματικὴ. Ἡ ἀπλοποίηση δὲν προβαίνει οὔτε παράλληλα σὲ ὅλα τὰ νεωτέρικα στοιχεῖα, οὔτε καὶ σὲ ὅσα ἐφαρμόζεται καθιερώνεται ἀποφασιστικὰ καὶ με σύστημα, οὔτε κι ἐφαρμόζεται με σύστημα στὶς νεώτερες

λέξεις, ἀφοῦ καὶ αὐτὲς σχηματίζονται συχνότατα κατὰ τὶς ἀρχαῖες, καὶ κείνες πάλι κάποτε κατὰ τὶς νέες.

Δ) Οὔτε καὶ ἀπὸ μεθοδικὴ ἀποψη φαίνεται κανένα σύστημα. Ἡδη στὴν α' τάξη παρουσιάζονται ἀρχαικώτεροι τύποι καὶ λέξεις, γιὰ ν' ἀντικατασταθοῦν με τοὺς ἀπλούστερους στὶς παραπάνω τάξεις, ἢ ἀπὸ τὸ ἀλφαθητάρι παρουσιάζονται τύποι διπλοί, γιὰ νὰ συνεχιστοῦν διπλοὶ ὡς τὸ τέλος, ἢ νὰ περιοριστοῦν ἔπειτα στὸ νεωτέρικόν.

Ε) Καὶ ὅταν ἀκόμη ἔγινε προσπάθεια γιὰ κάποιο κανονισμό, παρουσιάζονται τύποι ἀνυπόφοροι γιὰ τὸ γλωσσικὸ μαζ αἰσθημα, καὶ αὐτὰ σὲ γλῶσσα τάχα ἀπλή (ἐπλημμύρουν τὰ μάτια τοῦ βασιλοπούλου, τοὺς κακομοίρους).

Ζ) Ἀπὸ τὴν «ἀπλοποιημένη» αὐτὴ γλῶσσα δὲ λείπουν καὶ τύποι ποὺ ὡς τώρα τοὺς πιστεύαν χυδαίους καὶ ἀπαράδεχτους γιὰ σχολικὸ βιβλίον (κατοινός, λές, πές, πολλές φορές, βάρκες, κατάλευκη, ἐπικίνδυνη) καὶ ποὺ ὁ κ. Χατζιδάκις στὸν ἴδιο καιρὸ τοὺς θεωροῦσε ἀσυμβίβαστους με τὸ σύνταγμα καὶ με τὴ «συνταγματικὴ» καθαρεύουσα.

Η) Συγχρόνως παρουσιάζονται στὸ λεξιλόγιον καὶ ἀρκετὲς ξένες λέξεις, λατινικὲς, ἰταλικὲς, σλαβικὲς, τούρκικες, ἀκόμη καὶ σὲ περιστάσεις ὅπου ἡ καθαρεύουσα συνηθίζει στὴ θέση τους ἄλλες (στέρνα, ἀκουμβῶ, σκλάβος, τεμπέλης), Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἐξακολουθοῦν ἀνυπόφοροι ἐξελληνισμοὶ (ἀλεξιθρόχιον, πινάκια εἰς τὸν νεροχότην).

Θ) Τέτοιο ἀνακάτωμα λεξιλογικὸ καὶ τέτοια γραμματικὴ ἀκαταστασία, πρώτη φορὰ παρουσιάζονται, νομίζω, σ' ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου. Βέβαια, τὸ χρωστοῦμε περισσότερο στὴν τύχη παρὰ στὶς γλωσσικὲς συζητήσεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τὴ γλωσσικὴ τῆς ἐποπτεία, εἶναι ὅμως κάτι ποὺ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ διατηρηθῆ. Καὶ αὐτὸ μᾶς ξαφνίζει ἀκόμη περισσότερο ἅμα συλλογιστοῦμε πὼς ὁ ἴδιος ὁ κ. Ζαμάνης ποὺ εἶχε ὑποστηρίξει στὴν ἐπιτροπὴ κάποια «φρόνιμον» ἀπλοποίηση, χαρακτήρισε «ἐπιζήμιον διαβολὴν» τὴν ἀνωμαλία καὶ τὸ ἀκαλαίσθητο ἀνακάτωμα³¹. Εἶναι

³¹ Γιὰ τὸ λόγόν αὐτό, κοντὰ σ' ἄλλους, εἶχε ζητήσει καὶ τὴν ἀπόρριψη ἐνὸς βιβλίου (τοῦ Πέτρου Ἀδά). Γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ διαβάσαμε στὴν ἀντέκθεση τοῦ κ. Ζ. καὶ τ' ἀκόλουθα: «Ἰδοὺ δεγμάτων τινῶν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ βιβλίου, «ἐπέταξεν ἓνα σχολιὸν» καὶ ἐν τῇ αὐτῇ φράσει: ἐνὰ οἶνον (!) κάτω ἓνα οἶνόν (!), ποὺ ἦταν εἰς τὴν ἀκρῆ (!) τοῦ βράχου». Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι «ἐμάζινσε εἰς λίρες, ἐπήγεν εἰς τὴν πόλιν, ἐπήρε ἐργάτας (!) καὶ ἔκτισεν ἓνα πολὺ ὄρατον παλάτι». Ἐν σελ. 17 γράφει: «ἦταν (!) ὁ κηπουρός» καὶ μετὰ δύο λέξεις «με τὴν ἀξίτην (!) καὶ τὸ πτυάριον (!)» καὶ μετ' ὀλίγον «εἰς ἓνα πάσσαλον (!) με φλοῦδα (!) μουριάς (!)»...

δμως φανερό πως εδώ δε φταίνει πιά τ' άτομα μα ή βάση, που ήταν σαθρή και που δε δίνει καμιά λύση. Τη λύση θα τη βρούμε ή πίσω, στην καθαρεύουσα και τη γραμματική της, χωρίς τα «σπέρματα» αυτά της διμιλουμένης, καθώς νόμισε δ κ. Ζαμάνης ότι μπορούσε να γίνει, ή μά και κρίνεται αυτό αδύνατο, σε άπλοποίηση συστηματική, που θα μς πάη ίσια και διαμίας στην κοινή, που θα έγκραταλείφη όλα δσα δε λέμε και θα δώση τη θέση τους στη γλώσσα τη ζωντανή με τους νόμους της και τη γραμματική της.

4. Από την τελευταία εξέλιξη του καθαρισμού.

Συμπεράσματα και προγράμματα.

Είτε από πολλού είτε έπ' εσχάτων ανέκλυψε λέξεις ή τύπος τις αντίβαλων προς τα αρχαϊοθέν γνωστά και παραδεδομένα υπό τε των αρχαίων και έφ' ήμων, πάντοτε κρίνεται παρακεκομμένος και απόδλητος, ούδέν δ' ό χρόνος παρέχει αυτώ δικαίωμα.

Χατζιδάκις, Αθηνά τ. 14, σ. 240.

Νεοελληνική γραμματική δεν υπάρχει, διότι ή γλώσσα ήμων άφωμοιώθη προς την αρχαϊαν και ήθελεν είναι λυπηρόν εις το ελληνικόν γένος, όπερ έν τη δουλεία αυτού όν έμόρφωσε ούδέ έδίδαξε νεοελληνικήν γραμματικήν, να ποιήση τούτο έν τη ελευθερία, καθ' ήν ή δημιουργία τουούτου βιβλίου είναι αντίθνηκή.

Φίλε κύριε Διευθυντά, διαν δημιουργήσωμεν νέαν γραμματικήν δημιουργούμεν τσον έθνος, όπερ θέλει έχει σχέσιον προς το αρχαϊον ελληνικόν, οίαν το Ισπανικόν και το γαλλικόν προς τους αρχαϊους Ρωμαίους.

Μιστριώτης, Αθηνά 4 Ιουνίου 1908.

Δεν δύναται να υπάρχει γραμματική νεοελληνικής γλώσσας... είνε (ή διαφορά αρχαϊας και νέας) τσόν μικρά ώστε δεν παρίσταται ανάγκη δύο γραμματικόν.

Άλλως τε εις ό ύψος ανεφύτατον τελειότητος και κάλλους άνήχθη ή καθαρεύουσα διά του Κόντου και άλλων φιλολόγων και δη και αυτού του Χατζιδάκι ή καθα-

Έν σελ. 40 αϊ βρονται (!) εθήριαυαν (!). Έν σελ. 43. «έν (!) πελώριον (!) κωμα, Ιου (!) με ένα σπικί έχύμισον (!) επάνω εις την (!) βάρκαν (!) και την κατεβύθισό (!)...» Έν σελ. 56 αϊ βίζαι (!) έμεναν ελεύθερα (!) Ήσαν όμως πολυ στερεά σφηνωμένες (!) εις τις (!) χαραμάδες του βράχου... Έν σελ. 64 γράφει «Δέν τό ένθυμείτο (!) λοιπόν καλά» έν φ συνήθως μεταχειρίζται τον άνευ ν τύπον «έθυμήθη»... Έκ των άλλων τούτων δευγμάτων της γλωσσικής άνωμαλίας του κρινόμενου έργου καταφαίνεται αρκούντως, ότι ό συγγραφέας αυτού ούδεμίαν γλωσσικήν αρχήν τηρών συμφύρα ειπή και ως έτυχε λέξεις και τύπους διαλεκτικούς προς λέξεις και τύπους της κοινής διμιλουμένης και της καθαρευούσης γραπτής ήμων γλώσσας, ούτω δε καθιστά τó έργον του όχι απλώς δύσληπτον και άναρόν, ως λέγει έν τη έκθέσει του ό εισηγητής, άλλ' αυτόχρονα γλωσσικόν βανανσούργημα ικανόν να συντέλεση εις επίσημον διαβολήν πάσης φρονιμού κτλ... Διά πάσας τας άνωτέρω χαρακτηρισθείσας και αποδειχθείσας μεγάλας έλλείψεις του βιβλίου κτλ...»

ρεύουσα γλώσσα ως προς το τυπικόν διαφέρει μόνον ως προς την χρήση της έντικης και των συνειτυγμένων. Εκείνο όπερ εύλόγως απαιτεί δ κ. Χατζιδάκις συμφώνως προς την όλην περί γλώσσας θεωρίαν, είνε ή άπλοποίησις της γραμματικής. Δύναται λοιπόν να γίνει χρήση ούχι γραμματικής ιδιαίτερας, αλλά μίας γραμματικής επί το απλούστερον μεταπεποιημένης.

Καρολίδης, Αθηνά 14 Ιουνίου 1908.

«... Πρό εικοσι πέντε ετών είχαν κηρυχθή ύπερ της άπλοποίησης της γλώσσας. Η αρχαϊζουσα τάσις τότε μου έφαινετο ευκλαβής και επολέμησα, όπως ούς έλεγα εις την άνακοπήν του σχολαστικου ζεύματος. Σήμερα όμως που παρουσιάσθηκαν οι μαλλιαροί και θέλουν να μας καταστρέφουν την γλώσσαν αλλάζει τό πρόγμα. Πρέπει να επιμένωμεν εις την καθαρεύουσαν». — «Όσοι, διεκόψαμεν, ή αλήθεια δεν είναι κάτι τί απόλυτον, αλλά σχετικόν με τους αντικαίλους που εμφανίζονται; Πρό των μαλλιαρών εϊσθε ύπερ της άπλοποίησης της γλώσσας. Τώρα ή ιδέα σας εκείνη έπασσε να είνε όρθή;» — «Καλά τα λέγει ό φρόνιμος απ' όλα τα λογάζει. Ό πόνος ό βαρύτερος τον άλαφρό σχολάζει». Αυτό λέει ό Έρωτόκριτος, αυτό λέω κι εγώ.

» Δηλαδή τώρα που ή γλώσσα κινδυνεύει πρέπει να σιφρωμωμεν την προσοχήν εναντίον των έχθρών Ψυχράν, Πάλλη και λοιπών, οι όποιοι, τολμώ να ειπώ, δι εργάζονται προδοτικώς. Δεν έννοώ βέβαια πως είναι προδοται, αλλά — θα μιλήσω πάλιν με ήτηόν — «Οι Έφείσοι αξύνεται μεν ούκ εϊναι, δρωσιν δε οσα οι αξύνεται». Και οι μαλλιαροί προδοται μεν δεν είναι, δρωσιν δε ως να ήσαν προδοται. Λοιπόν αυτούς να χιτησώμεν επί του παρόντος, κ' έπειτα τό έθνος διά των λογίων θα σκεφθή και θ' άποφασίση ποιάν οδόν θ' ακολουθήση».

— «Αυτή, ειπομεν, είναι ή διπλωματική άπομής του ζητήματος. Άλλά γλωσσολογικώς, επιστημονικώς ή αλήθεια που εύρίσκεται; Υποθέσει προς στιγμήν ότι δεν υπάρχειον μαλλιαροί, τότε τί θα έπρεπε να κάμωμεν;» — «Προφήτης δεν είμαι. Ός ιστορικώς εξέτάζον την πορεία της γλώσσας παρατηρώ ότι τα τυπικά της αρχαϊζούσης και της δημοτικής είναι αναμειγμένα. Τώρα την αναλογίαν του ήμματος κάνει καθένας όπως θέλει και ούτω γενώνται αι διαφοραι μεταξύ των διαφορών λογογράφων». — «Θά μου επιτρέψετε να ούς υποβάλλω την εξής ερώτησιον. Έχομεν διαβαθμίσεις, καθώς ειπατε, πρώτον την αρχαϊζουσαν, δεύτερον την καθαρεύουσαν (την γραφομένην εις τας εφημερίδας, την γλώσσαν των άρθρων ούς), τρίτον την γλώσσαν των δημοτικων μας τραγουδιών και τέταρτον των μαλλιαρών. Πρός ποιαν πρέπει να τείνωμεν;»

— «Βεβαίως προς την άπλοποίησιν της καθαρευούσης».

— «Αρα από της καθαρευούσης εις την δημοτικήν».

— «Δέν θέλω να ειπώ ακριβώς αυτό, αλλά...»

Και δ κ. Χατζιδάκις έφώνη επιφυλακτικώς.

«Ο κ. Χατζιδάκις εξηγούμενος, Ακρόπολις 17 Μαΐου 1908.

«Η κατάσταση της σχολικής γλώσσας που είδαμε και ή κριτική που της έγινε δλο και σφοδρότερη στις τελευταίες πενταστιές από τους όπαδοδς του δημοτικισμού, έδωσαν άφορμή τα τελευταία χρόνια να κριθή με κάπως περισσοτέρη προσοχή τό ζήτημα της καθαρευούσας και της διδασκαλίας της στο δημοτικό σχολείο. Τόν άπολογισμό

της έργασίας αυτής, όσο δὲν πρόκειται γιὰ τίς γνώμες δημοτικιστῶν⁸², μὰ γιὰ τὴν ἀντίληψη τῶν ὁπαδῶν ἴσια ἴσια τῆς καθαρῆς, τὸν βρῖσκομε σὲ μιὰ σειρά πολυσέλιδες διατριβές, δημοσιευμένες τὰ τελευταία χρόνια στὴν Ἐπιστημονικὴ ἑπετηρίδα ποὺ βγάζει κάθε χρόνο τὸ Πανεπιστήμιο. Γραμμένες ἀπὸ τοὺς δύο σημερινούς προμάχους τοῦ καθαρισμοῦ, τὸν κ. Σκια καὶ τὸν κ. Χατζιδάκι, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ συμφωνήσουν μὲ μιὰ ὁμόφωνη γνώμη ποὺ ν' ἀντιπροσωπεύουν, γιατί ἤρθαν ἴσια ἴσια σὲ σημαντικὴ σιγὰ σιγὰ διαφωνία γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ τύπου τῆς σχολικῆς γλώσσας καὶ τῆς γραμματικῆς τῆς, εἶναι ὡστόσο διδαχτικὲς γιὰ τίς ἀπόψεις ποὺ παρουσιάζουν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἀντίγνωμους προσπαθεῖ νὰ στηρίξη τὴν ἀντίληψή του. Γι' αὐτὸ ἀξίζει νὰ γίνουν γνωστές, ἄς εἶναι καὶ σὲ συντομώτατη περίληψη, ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ οἰκογενειακὸ κύκλο τῶν λίγων σοφῶν ποὺ ἴσως διαβάξουν τὸ πανεπιστημιακὸ περιοδικό.

Οἱ ἰδέες τοῦ κ. Χατζιδάκι γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὴ σχολικὴ τῆς διδασκαλία, καθὼς τουλάχιστο παρουσιάζονται στὶς τελευταῖες του αὐτὲς διατριβές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες⁸³:

Α) ἡ καθαρῆς ποὺ γράφομε, γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἀπλή, μὰ χωρὶς κανόνες καὶ τάξη. Γι' αὐτὸ «θὰ ἴδνατο ἴσως ἀπὸ τοῦδε νὰ κανονισθῇ ὡς πρὸς τινὰ τουλάχιστον σημεῖα». Τότε θὰ κατωρθώναμε καὶ τὸ ἄλλο: «ἡ ἀπλοποίησις, ἂν ἐμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ, νὰ προχωρή ὁμοιόμορφως».

Β) Ἡ καθαρῆς ἔχει «ικανὸν ἀριθμὸν» ἀπὸ γραμματικοὺς τύπους, ποὺ δὲν τοὺς λέγομε ἅμα μιλοῦμε φυσικὰ — «γραφόμενον μὲν ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἀχρηστον ἐν τῇ ἀνεπιτηδεύτῃ καὶ ἀφαιεῖ τῆς συνηθείας λόγῳ». Γι' αὐτὸ δὲ μοιάζει μὲ τίς ἄλλες εὐρωπαϊκῆς γλώσσας.

Γ) Γιὰ ὁλόκληρα σχεδὸν ἑκατὸ χρόνια πολεμοῦσαν οἱ λόγιοι, οἱ ἐφημεριδες καὶ τὰ βιβλία ν' ἀλλάξουν τὴ γραμματικὴ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, μὰ δὲν κατώρθωσαν μεγάλα πράγματα — «κατ' ἀλήθειαν δὲν κατώρθωσαν μεγάλα πράγματα ὡς πρὸς τὸ τυπικόν». Καὶ τέτοιοι τύποι (πατὴρ - πατέρας, ἐδεχόμεν - ἐδέχουμου, κλητὴρ - κλητήρας κτλ.), εἶναι πολλοί, τρακόσιοι καὶ πάνω.

⁸² Ἀπ' αὐτὲς πρέπει νὰ τονιστῇ «Ἡ διδασκαλία τῆς καθαρῆς σὲ ἐπίσημο σχολεῖο», μελέτη ἐνὸς καθηγητῆ τῶν μαθηματικῶν, σὲ Δελτίο, τ. 2, σ. 13 - 30, ξανατυπωμένη καὶ σὲ τὸ Γ. ι. α. ν. ἰ. δ. η, Γλῶσσα καὶ ζωὴ, παράρτημα, ἐκδ. 3.

⁸³ Χατζ. Περὶ τῆς χρήσεως τῶν γραμματικῶν τύπων ἐν τῇ γραφομένῃ ἡμῶν γλώσσῃ, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς 7 (1910 - 11) 1911, σ. 135 - 154. Τοῦ ἴδ., Ἀκαδημαϊκὰ ἀναγνώσματα περὶ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου, Ἐπιστ. Ἐπετηρ. 6 (1909 - 1910) 1911, σ. 25 - 89. Τοῦ ἴδ., Γλῶσσικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ, Ἐπιστ. Ἐπετηρ. τ. 9 (1913 - 14) 1915, σ. 20 - 44 (ἰδίως σ. 24 - 28, 34 - 37).

Δ) Δὲ φτάνει νὰ καταλαβαίνῃ ὁ λαὸς μιὰ γλώσσα. Πρέπει νὰ μπορῇ νὰ τὴν αἰσθάνεται καὶ νὰ ἐκφράζεται σ' αὐτὴν ἐλεύθερα. «Ὅσα γραμματικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπλῶς νοητὰ, οὐχὶ δὲ καὶ αἰσθητὰ τοῖς πολλοῖς, ταῦτα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὠφέλιμα εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀνάπτυξιν».

Ε) Δὲν ἔχει λόγο νὰ φοβούμεστε ποῦ θὰ πάμε, ἂν ἀρχίσωμε ν' ἀπλοποιήσωμε. Θὰ πάμε στὴ γλώσσα ποὺ μιλιέται «ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπὸ τῶν ἐπισήμων ἐν τῇ ἀνεπιτηδεύτῃ λόγῳ», τὴ γλώσσα τῶν αἰθουσῶν, ποὺ θὰ τὴ μαθαίνῃ καὶ θὰ τὴ μεταχειρίζεται ὁλος ὁ ἄλλος κόσμος καλύτερα καὶ θὰ ἔχῃ τότε καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυσιν «τῶν νεωτέρων φιλολογικῶν προϊόντων».

Ζ) Ἄλλοτε δὲν ὠφελεῖ ἡ συζήτηση. Θέλωμε δὲ θέλωμε «οἱ νεώτεροι... διανεργοῦσιν ἀπλοποιήσεις», καὶ πήραμε πιά τὸν κατήφορο — «ἡ φυγὴ τῶν ἀπρηχαιωμένων... συνεπάγεται τὴν χρῆσιν ἄλλων δημοδεστέρων». Τὸ ἓνα φέρνει τὸ ἄλλο, καὶ ἴσως νὰ δοῦμε σιγὰ σιγὰ καὶ ἄλλα. «Τὰ νέα ἤρχισαν νὰ εἰσελαύνουν καὶ ἐκβάλλουν τὰ παλαιὰ καὶ ἀχρηστὰ ποῦ δὲ θὰ καταλήξῃ, μέχρι τίνος θὰ προῆθ' ἡ πράξις, τοῦτο εἶναι ἀγνωστον ἡμῖν σήμερον».

Η) βέβαια, δὲν εἶναι σωστὰ νὰ ἐξακολουθῇ ὁ τι γίνεται σήμερον, τὸ ἔθος «τῆς αὐτοσχεδίου καὶ κατὰ τὸ ἐκάστῳ διδασκάλῳ δοκοῦν διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς ἀνευ καθοδηγητικοῦ βιβλίου συντεταγμένου ὑπὸ δοκίμου ἐπιστήμονος μετὰ ἐπισταμένην μελέτην». Ἄν ὅμως συλλογιστοῦμε τί βάζονα τραβοῦν σήμερον τὰ παιδιὰ τοῦ δημοτικοῦ μὲ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία, καὶ τοὺς «ἀνεπαρκεῖς καρποὺς τῆς διδασκαλίας ταύτης, τότε βέβαια θὰ βγάλωμε ἐντελῶς τὴν ἀρχαία γραμματικὴ καὶ θὰ περιορίσωμε τὴ γραμματικὴ τῆς καθαρῆς σὲ λίγα — «τοὺς ἐν τῇ ἀπλοουσιᾷ ἡμῶν λόγῳ ἀχρηστοῦντας γραμματικοὺς τύπους».

Θ) ἡ γραμματικὴ αὐτὴ τῆς καθαρῆς ποὺ ἀρχίσει ν' ἀπλοποιεῖται δὲ θὰ ἔχῃ ὅλα ὅσα γράφονται, οὔτε στὴν ἀπλή γλώσσα. «Μετ' ἀκριβῶς καθωρισμένου ἐνιαίου τυπικοῦ», «δύναται κάλλιστα νὰ παραλείπη ἡ γραμματικὴ αὐτὴ καὶ τοὺς «ὀλίγους σχετικῶς ἀρχαίους τύπους» ποὺ θὰ μείνουν ἀπέξω, ὡς οὐ πᾶν αὐτοῖς (στὰ παιδιὰ) ἀναγκαίους, δυναμένους δὲ χρεῖας τυχοῦσης... νὰ τύχῃσι τῆς προσηκούσης ἐρμητείας», καὶ ἀκόμη, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θὰ παραλείπη καὶ τοὺς «δημοτικωτέρους... ὡς γνωστοὺς τοῖς μαθηταῖς».

Ι) Ὅλοι οἱ «πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Ἑσπερίας» γράφουν γλώσσα μὲ «τυπικὸν ἀκριβῶς καθωρισμένον καὶ ἐνιαῖον», καὶ μάλιστα πάρα πολὺ πιὸ εὐκολοῦ ἀπὸ τὸ δικό μας — «ἀπειρῶ πενιχρότερον ἦτο ἀπλούστερον τοῦ ἡμετέρου». Ἔνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ σὲ πολλὰ μέρη «ἡ βουλγαρικὴ καὶ ἡ ἀλβανικὴ ἐξετόπισαν πόλλαχθῆεν τὴν ἑλληνικὴν».

Κ) ὁ κ. Σκιας δὲ διδάξει ποτὲ μικρὰ παιδιὰ καὶ δὲν ἔχει καλὰ πόσο δυσκολεύεται ὁ δάσκαλος ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διδάξῃ τὴν νοσηλικὴν γραμματικὴν καὶ γλώσσα: ἐπιτίθενται, ἐκτίθενται, ἀποδείκνυνται, συνίσταται, θεωρηθῆτω... τρόπος τοῦ λέγειν, ἡγάπων, ἐτόλμων, ὁ κύων, τῆς γλώσσης, αἱ τιμαί, τὰς τιμάς, μάλλον... ἀγαποῦσα, ἡ γυναῖκα ὁ πατέρας τὸ σκυλί, οἱ τιμὲς κτλ. Ἀδύνατον ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια νὰ μποῦν σὲ μιὰ γραμματικὴ. «Θὰ ματαιωπονήσῃ... θὰ μοὶ συνομολογήσῃ πᾶς πειρᾶν τινὰ κεκτημένος τῶν σχολειακῶν ἡμῶν πραγμάτων».

Λ) καὶ ἡ δαθωγραφία ἔχει μεγάλες δυσκολίες, μὰ καὶ δὴ ὁ Σκιας δὲ θέλει οὔτε κἀν οἱ τόνοι ν' ἀπλοποιηθοῦν, γιατί ποτὲ δὲ διδάξει «παιδας τὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς γραμματικῆς».

Μ) Μόνο με το σύστημα αυτό που προτείνεται θα μπορούσε ν' αποκτήσει σε 30-60 χρόνια ο ελληνικός λαός μία γλώσσα και να μορφωθεί—«αν ταύτα γίνονται, ο ήμετερος λαός ού μόνον θα καταστή ταχέως εν διαστήματι μιας ή δύο γενεών ομόγλωσσος, αλλά και θα αγαπήσει την ανάγνωσιν και θα μορφωθεί ως πρέπει».

Ν) *σκοπός του δημοτικού σχολείου* είναι να κάμει τή νέα γενεά, τα παιδιά, όχι μόνο να καταλαβαίνουν όσα λέγουν και όσα γράφουν οι λόγιοι, *μά και να εκφράζονται σ' αυτή, να διαβάζουν και να μελετούν «ήδηως» όσα γράφουν οι λόγιοι και να παρακολουθούν τή λογοτεχνική και πνευματική κίνηση του έθνους.* Γι' αυτό όσα χωρίζουν και διαίρουν «τόν γραπτόν ήμῶν λόγον από τοῦ προφορικοῦ πάντων ήμῶν» «εὐχῆς ἔργον θά εἶναι ἢ κατά μικρόν ἀπομάκρυνσις αὐτῶν».

Στις γνώμες αυτές του κ. Χατζιδάκι, ο κ. Σκιας απάντησε διεξοδικά, κι έδειξε πώς βλέπει ο ίδιος το ζήτημα της καθαρεύουσας, καθιερωμένης ή άπλής, καθώς και τή διδασκαλία της στο σχολείο. Η συζήτηση φαίνεται πως έκλεισε με τόν κ. Σκιας, γιατί ή τελευταία του διατριβή έμεινε αναπάντητη από τόν κ. Χατζιδάκι. Οι κεντρικές ιδέες του κ. Σκιας είναι οι ακόλουθες³⁴:

α) ή καθαρεύουσα μας είναι *σαν όλες τις γλώσσες του κόσμου* δέν «υπάρχει εν αυτή τι τό νοσηρόν και παρά φύσιν», και δέν υπάρχει καμιά ανάγκη να γυρεύουμε άλλη γλώσσα καλύτερη. Για τήν κατακραυγή που υπάρχει φταίει και ο Χατζιδάκις, που άλλοτε ισχυρίζονταν πως άκων στέργει αυτήν έξ ανάγκης και θα προτιμούσε μιá δημώδη διάλεκτο, κι έδινε μάλιστα θάρρος σε όσους θα δοκίμαζαν να γράψουν μιá νέα γλώσσα, αργότερα συνηγόρησε «υπέρ τής διατηρήσεως του γλωσσικού ήμῶν καθεστώτος σφοδρῶς κατακρίνων τους επιχειροῦντας να ανατρέψωσιν αυτό», και τελευταία πάλι «συνέστησε μεταβολήν τής γραφομένης επί τό δημωδέστερον».

β) Έχει βέβαια τις δυσκολίες της ή σχολική γλωσσική διδασκαλία, αφού τα παιδιά κάθε τόπου μιλοῦν διαφορετικά, μά σε κανένα μέρος δέν έγινε αυτό που γυρεύει ο Χατζ., «να άλλιωθῆ ή γραφομένη έθνική γλώσσα, ίνα καταστή μάλλον εδδιδαικτος εν τοῖς σχολείοις» και να δημιουργηθῆ έτσι καινούρια γλώσσα, νέο είδος «διαφέρον τής τε δημουμένης και τής νῦν γραφομένης».

γ) και ο δημοτικισμός «οδισθῶς» τό ίδιο θέλησε να κάμει, και ή *άπλοποίηση* του Χατζ., «επανάληψις του αυτού πειράματος υπό τās αὐτās συνθήκας», ή άποτύχη καθώς έχουν άποτύχει και όσοι ήθελαν τή δημοτική.

δ) έπειτα, τί πράμα θα είναι αυτή ή περίφημη άπλοποίηση και με ποιό σχέδιο θα εφαρμοστῆ; Από τά 1911 ήξίωσε (ο κ. Σκιας) «παρά τῶν κ. κ. Χατζι-

³⁴ Σκιας, Περὶ τής προταθείσης, άπλοποιήσεως τής γραφομένης ελληνικής, Έπιστ. Έπετηρ. 9 (1912-13) 1913 σ. 245-304 (ιδίως σελ. 248, 252, 249, 258, 254, 255, 263, 267, 269, 292, 296, 241). Του ίδ., Δευτερολογία περὶ του ζητήματος τής άπλοποιήσεως τής γραφομένης γλώσσης και τής ορθογραφίας, Έπιστ. Έπετηρ, 12 (1915-1916) 1916, σ. 45-146 (ιδίως σ. 88, 66, 72, 118).

δάκι και Μπουρνάνα να μη συμβουλεύσει τήν άπλοποίησην μόνον θεωρητικῶς, αλλά και να υποδείξωσιν έμπράκτως ώρισμένον τύπον άπλουτέρας γραπτῆς γλώσσης, εν τῷ ποίῳ να συγγράφωσι αὐτοί», ίνα «όποιονδήποτε συγκεκριμένον *υπόδειγμα* άπλουτέρας γραφομένης γλώσσης καθηρητισμένης συμφώνως πρός τās θεωρίας αὐτῶν επαρκούσης δέ εις έκφρασιν τῶν δια τής καθαρευούσης συνήθως έκφραζομένων διανοημάτων», ἄς είναι «και πέντε μόνον οαλιῶν ποιήματός τινος» μά δέν έγινε τίποτε. Και όμως οι *άριστοι συμβουλες* δέ φτάνουν. θέλομε να δοῦμε γραμμένη τή γλώσσα αυτή για να πειστοῦμε. Ο Χατζ. όμως αναφέρει διάφορες άπλοποιήσεις, μά «δέν έτόλμησε να έκφραξῆσιν περὶ πολλῶν έξ αὐτῶν ώρισμένην γνώμην, αλλά νημονεύει μόνον αὐτās ὡς ἡπ' άλλων τολμηθείσας ή υποδεικνύει άλλας τινάς μετά διαταγῆς, ή αποφαινεται ότι οι μεταγενέστεροι θα τολμήσωσι και άλλας». Έτσι, και «εν τῷ περὶ του δέντος γενέσθαι κεφαλαίῳ», εκεί που περιμένομε τή γνώμη του, «τά ἡπ' αὐτοῦ έγκρινόμενα», «αποφεύγει να ειπῆ τί φρονεῖ αὐτός, άλλ' άπλῶς αναφέρει τά ἡπ' άλλων νομιζόμενα ή πραττόμενα», και δέ μάς αφήνει συνήθως να καταλάβωμε αν τά έγκρινῆ ή όχι. Ώστε έχομε τό δικαίωμα να ποῦμε πως ή άπλουτέτερη αυτή γλώσσα είναι «μόνον νεφέλη και άπλή *υπόθεσις* οὐδεμίαν ὑπόστασιν έχουσα εν τῇ πραγματικότητι», και ότι ο Χατζ. δέν τήν κατέχει «εν συγκεκριμένη μορφῇ, αλλά μόνον εν άτελει σχεδίῳ», που δέν έχει όρισει «εἰμὴ ὀλίγας μόνον γραμμάς, καταλείπων άριστον τό πλεῖστον αὐτοῦ μέρος»· έτσι «άδυναται να εφαρμοστῆ πρακτικῶς τήν περὶ άπλοποιήσεως θεωρίαν διότι εν τῇ εφαρμογῇ οὔτε επιφυλάξεις και διαταγμοί επιτρέπονται οὔτε κενά δύνανται να καταληφθῶσιν...».

ε) οτι παριστάνει ο κ. Χατζ. για άπλοποίηση που κίολας γίνεται, ή είναι παραδείγματα που άνήκαν έξαρχῆς και στην καθαρεύουσα, στον άπλουτέρο της τύπο, ή είναι τῶν μαλλιάρῶν (του μαθητῆ, τοῖς μαθητές) και είναι άδύνατο να καθιερωθῶν. Οὔτε και καμιά ανάγκη είναι να γίνῃ αυτό, αφού κατά τόν ίδιο τόν κ. Χατζ. οι άρχαιοι τύποι «λέγονται συνήθως υπό πάντων».

ς) και αν δοκιμάσωμε όμως να φανταστοῦμε τή γλώσσα αυτή τήν άπλοποιημένη, θα δοῦμε πως άντις άπλή θα είναι μόνο *άκατάστατη*, αφού θα παίρνη περισσότερα νέα στοιχεία, θα διατηρῆ όμως άμετάπαστα και τ' αρχαϊκά, αφού ο Χατζ. και τοῖς μεταπλασμοῦς τής ψευδοδημῶδους [δηλ. τῶν δημοτικιστῶν] έχει άποδοκιμάσει και τελευταία ακόμη έχει διακηρύξει πως τήν καθαρεύουσαν θέλει βάσιν τής γλώσσης του μέλλοντος. Τι είναι τό τοῦ μαθητῆ, τοῖς μαθητές, τής γλώσσας ο πατέρας, ο άνδρας κτλ., που αναφέρει ο Χατζ.; Αὐτοί παριστάνουν «δημῶδεις τύπους εἰως άνοικειούς εις τήν καθαρεύουσαν». Θα τά καθιερώσῃ ή άπλή γλώσσα: τότε όμως δέ θα βγάλλῃ συγχρόως και τ' αντίστοιχα αρχαϊκά; Και αν τά βγάλλῃ, θα διατηρῆσῃ τ' άλλα αρχαϊκά που έχει σήμερα, τριτόκλιτα, ενεργητικῆς μετοχῆς κτλ.; Η αντίθεσή τους με τ' άπλοποιημένα θα είναι άνυπόφορη.

Όχι άπλοποίηση μά «δλοσχερῆς *ἀναστάσις τής γραφομένης*» θα είναι αυτό, που θα μάς «γεννήσῃ πάμπολλα τέρατα», αφού μάλιστα άκοῦμε πως δέ θα γίνῃ διαμῆς ο τι έχει να γίνῃ, μά θα «προβαίνωμεν βελτιοῦντες μόνον μέχρις τινός ώρισμένου σημείου», για να «καταλείπωμεν δέ τοῖς μεταγενεστέροις, ίνα συνεχίσωσι και περατώσωσι τῷ ἔργον».

η) Και αν ακόμη μαθαίναμε τί ακριβῶς θέλουν ν' άπλοποιηθῆ, και αν τό δοκιμάσουν οι «εισηγηταί τής μεταρρυθμίσεως», πάλι δέ θα τοῦς ακολουθήσουν «οὔτε

πάντες ούτε οι πλείστοι των 'Ελλήνων», κι ακόμη και όσοι τύχη να το κάμουν, θα γράφουν και τ' αρχαικώτερα στοιχεία, αφού και αυτά «δέν θεωρούνται απόβλητα κατά την περί απολοποιήσεως θεωρίαν».

θ) 'Η γλωσσική αυτή αναρχία θα γίνη ακόμη χειρότερη γιατί θα είναι η απολοποίηση «βαθμιαία». Ούτε και υπάρχει λόγος ν' απολοποιώμε' σιγά σιγά. Γιατί να μη βγάλωμε μιά και καλή δ τι νομίζεται περιττό;

ι) Με τή «βαθμιαία απολοποίηση του Χατζ. έχουμε και άλλο σημαντικό κακό, πώς θα πελαγώσουν προπάντων οι δημοδιδάσκαλοι, που χρειάζονται ακριβώς «συγκρατημένον είδος γραφομένης γλώσσης».

κ) 'Ένα άλλο ζήτημα είναι ποιο θα είναι το τέλος στην απολοποίηση αυτή, στην όποια μάζ δίνει ο Χατζ. το σύνθημα. 'Η γλώσσα των αϊθουσών που προτείνει μόνο ανωμαλία θα μάζ δώση και ακαταστασία. Καλύτερο και συνεπέστερο να προτιμήσωμε τότε τή δημοτική. Γλώσσα των αϊθουσών καλά καλά δέν υπάρχει' ούτε ο κ. Χατζ. τήν ξέρει «έξ ιδίας άντηλήφως», ούτε μάζ δίνει να καταλάβωμε ποιά είναι με δσα μπερδεμένα μάζ λέει γι' αυτή. Δέν υπάρχει τέτοια γλώσσα σε μάζ, καθώς μάζ λείπει και η κοινή μόρφωση και ο κοινός πατροπαράδοτος πολιτισμός.

λ) ακαθόριστο είναι ποδ θα φτάση η απολοποίηση και γι' άλλο λόγο. Γιατί ο Χατζ. δέ γυραύει και να γράφωμε όπως μιλούμε, με «προσέγγισιν τής γραφομένης προς τήν εν ταίς πόλεσιν υπό των επισήμων εν τή ανεπιτηδεύτῳ λόγῳ λαλουμένην». Με δέ μάζ λέει όμως «μέχρι τινος θεωρεῖ ὀρθήν και εὐκταίαν τήν ἀντικατάστασιν ταύτην», ἄν και τήν παριστάνει «ὀρθήν και εὐκταίαν».

μ) η θεωρία του Χατζ., σύμφωνα με δσα λέει, δέν είναι «εκτελέσιμος». Θέλει να γράφωμε τή γλώσσα των αϊθουσών των επισήμων, με και «να μανθάνεται δέ υπό των πολλῶν», με και να είναι τὰ γραμματικά της στοιχεία ἔχι μόνο νοητὰ με και αἰσθητὰ τοῖς πολλοῖς, ὡς ἐκαῖνα που ξέρουν από τή μητρική τους γλώσσα, — «ὥστε ἡ ἐκμάθησις αὐτῶν να εἶναι περιττή». Θέλει η γλώσσα αυτή να είναι ἀπλή ἐπίσημος καθαρεύουσα, με βάζει πάντα τήν καθαρεύουσα, με και «να ἀποβάλῃ τοὺς ὑπερτριτικοσίουσ τύπουσ «που δέν μπορεί να τοὺς μάθῃ ὁ λαός, που ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ Χατζ. τοὺς ἐξάγει, και που εἶναι ἀληθινὰ ἡ βάζει και ὁ σκαλετός τής γλώσσας. Λέει για τοὺς τύπουσ αὐτούσ, που τοὺς γράφωμε σήμερα χωρὶς να τοὺς λέμε, πώς πρέπει κατά μικρόν να φύγουν, με και δέ θέλει να μεταπλαστοῦν, οὔτε φανερώνει «ποιοι θα φύγουν και ποιοι θα μείνουν, και λέει πώς δέν μπορούμε από τώρα να το ποῦμε — «κρίνεται ὡς ἀδύνατος ὁ ἀπὸ τοῦδε καθορισμός». Ὑποστηρίζει πώς «πολλὰ χιλιάδες λέξεων και τύπων ἔχουσι γίνε πασίγνωστοι και πασίχρηστοι ἐν τῇ προφορικῇ ἡμῶν λόγῳ» και μεταξύ τους ἀναφέρει και από τοὺς τύπουσ που γράφωμε χωρὶς να τοὺς λέμε, και τή γλώσσα που τοὺς ἔχει — τήν καθαρεύουσα — τήν ὀνομάζει «κοινή, γνωστή, αἰσθητή, ἀρεστή, φυσική» γλώσσα, κι ἔπειτα δέχεται πώς για τοὺς τύπουσ αὐτούσ «δέν ἔχομεν ἐν τῇ συνειδήσει ζῶσαν αἰσθησιν αὐτῶν και πρέπει να ἐκβληθῶσιν». «Ὅτε μὲν λέγεται ὅτι πρέπει να προτιμῶνται τῶν ἐκ παραλλήλου λεγομένων δημοτικῶν οἱ τύποι τής λογίας παραδόσεως» κι ἔπειτα, ἄλλοτε πάλι, «ὅτε δέ λέγεται» πώς δέν μπορούν να επικρατήσουν «ἐν τῇ συνήθει προφορικῇ λόγῳ, οἱ τύποι ὁ Πειραιεύς, ὁ εἰσαγγελεύς, ὁ κλητήρ, τοῦ Πειραιῶσ τοῦ κλητήρσ διότι ὁ λαός ἡμῶν λέγει και κρίνει ὁ Πειραιῶσ ὁ εἰσαγγελέσ κτλ.»

ν) ἔτσι δσα προτείνει ὁ Χατζ. εἶναι «ἀντιφατικά και τελείως ἀνεκτελέστα» και μάζ ὀδηγοῦν «εἰς ἕτερα διλήμματα και ἀπορίας ἀδιεξόδου». Δέ μάζ δειχναί

«οὐδὲν σταθερὸν τέμα, πρὸς ὃ να ταῖνη ἡ ἀπολοποιητικὴ ἐνέργεια, ἀλλ' ἐκάστοτε ἄλλο και τοῦτο πάντοτε σκωδῶσ και ἀόριστον». Ἔτσι μάζ λέει: «καθ' ἐκάστην εἰσόγομεν», και όμως ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζ. διατηρεῖ στη δική του γλώσσα «ἀσθητῶσ τὸν γνωστόν ἀρχαῖκόν αὐτῆσ χαρακτήρα».

ξ) Και όμως πρέπει ἀπὸ πρὶν να ξέρωμε ποδ θα πάμε, χρειάζεται «ἐκ των προτέρων γνωστή βεβαία τις κατευθουσι, ἣν ν' ἀκολουθῶσιν οἱ ἀπολοποιοῦντες», και ακόμη «ὀρισμένον σχέδιον τής ἀπολοποιητικῆσ ἐργασίας», που να μάζ φωτίση ποιά μορφή θα πάρη ἡ γλώσσα «μετὰ τήν ἐκτέλεσιν τής ἀπολοποιήσεωσ».

ο) οὔτε η απολοποίηση τής ὀρθογραφίας μπορεί να εφαρμοστῇ και να πετύχη, ακόμη και η κατάργηση τόνων και πνευμάτων που προτάθηκε εἶναι ἀνεφάρμοστῇ και ἀντι να ὀφελήση τή σχολική διδασκαλία θα τή βλάψη. Γι' αὐτῇ «δέν ἐπιτρέπεται να θεωρηθῇ ὡσ ἀναγκαῖα οἰαδηποτε ὀρθογραφικὴ μεταρρυθμισι». Καλύτερα να συλλογιστοῦμε πώς θα διδασκωμε καλύτερα τή γλώσσα μάζ και τήν «ἐντρίβεστέραν ἐπιστημονικήν ἐξερῶνησι αὐτῆσ».

π) ἔσο για τή γλώσσα των ἀναγνωστικῶν του δημοτικῶ, οὔτε μπορεί με τή γλώσσα μάζ οὔτε πρέπει να εἶναι «ἐνιαία και ὁμοιόμορφος». Δέ θ' ἀποκλείσωμε οὔτε τήν καθαρεύουσα οὔτε και τή δημοτική. Και από τις δυὸ θα δώση τὸ ἀναγνωστικὸ «μέρη», «ἐν τῇ ἀρχῇ όμως καλόν εἶνε να προτιμῶνται κατά τὸ δυνατόν γλωσσικά στοιχεία κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς διαλέκτουσ ἡ μικρόν μόνον διαφέροντα».

ρ) Μένει τὸ ζήτημα τής γραμματικῆσ. Ὁ Χατζ. ζήτησε ἡ σχολική γραμματική να ἔχη μόνο τὰ γραμματικά στοιχεία «τὰ ἐν τῇ ἀπλουστάτῳ γραπτῷ ἡμῶν λόγῳ εὐχρηστοῦντα», δηλαδή «γραμματικὴ του νέου γραπτῶ ἡμῶν λόγου μετ' ἀκριβῶσ καθωρισμένου ἐνιαίου τυπικῶ». Με δέ ἄλλο τὸ ἕνα κι ἄλλο τὸ ἄλλο. Ποιά γλώσσα θα καθωρεψίση ἡ γραμματικὴ αὐτῇ; Τὴν επικρατοῦσαν γραφομένην νεοελληνικήν γλώσσαν ἡ τήν ἀπλουστέρα, «ἣτις λέγεται ὅτι θα σχηματισθῇ ἐν τῷ μέλλοντι καταργουμένησ τῆσ νῦν επικρατοῦσεσ»; Στη δευτέρα περίπτωση θα εἶναι με δ υποθετικὴ γραμματικὴ, καμωμένη ἀπ' δσα κατά τήν «ὀποκειμενικήν ἐκτίμησιν ἐνός μόνου ἀνθρώπου ἡ και ὀλίγων τινων θεωροῦνται ἀπλουστέρα» και που παραμερίζει ἄλλα, που γράφονται ἀπὸ ἄλλουσ. Ἄλλὰ τέτοια γραμματικὴ εἶναι γραμματικὴ «αὐταρχικῶσ ἐπιβαλλομένη», ἀφοῦ ἀντι ν' ἀκολουθῇ τή χρῆση προσπαθεῖ να τή δημιουργήση.

Ἄν όμως πάλι ἡ σχολικὴ γραμματικὴ «περιλάβῃ τὰ γραμματικά στοιχεία τῆσ ἐπαρχουσεσ γραφομένησ διαλέκτου [τῆσ καθαρεύουσεσ] καθ' ἑαυτῆσ ἡ και μάζ μόνον των ἐπαρχουσεσ ἀποχρώσεων αὐτῆσ, τότε εἶνε ὀλως ἀδύνατον να ἔχη ἀκριβῶσ καθωρισμένον ἐνιαῖον τυπικόν», ἀφοῦ ἔχι μόνο διαφέρουν ἡ γλώσσα που μιλοῦμε και ἡ γλώσσα που γράφωμε, με και ἡ καθεμία τους χωριστὰ ἔχουν συχνὰ τύπουσ διπλοῦσ και πολλαπλοῦσ.

σ) Ἡ σχολικὴ γραμματικὴ θα ἔχη ὁ ὀκλήρη τήν πολυτυπία τῆσ καθωρεῦσεσ, «τῆσ επικρατεστέρας γραφομένησ γλώσσεσ και τῆσ ὑπὸ τῆσ ἐκλεκτοτέρας μερίδου των Ἑλλήνων συνήθουσ ὀμιλουμένησ». Οἱ τύποι της θα διαφέρουν συχνὰ και ὡσ πρὸς τή χρῆση, και γι' αὐτὸ και ἡ γραμματικὴ και οἱ δημοδιδάσκαλοι θα μαθαίνουν στο παιδί, τι ἀπ' ὀλα αὐτὰ μπορούμε να λέμε και να γράφωμε, τι μόνο να λέμε, και τι μόνο να τὸ γράφωμε. Μαζί με τὰ τελευταία μάλιστα, ὀπως εἶναι ἡ καθαρεύουσα, πρέπει να «συμπεριληφθῶσιν και τινεσ των μη

συνηθισμένων τύπων» (λ. χ. πληθ. δοτ. τριτοκλίτων, τὸ ἀπαρέμφατο) καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ λέγονται [γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο πάντοτε] τυπικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς εὐχρηστον κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦττον καὶ ἐν τῇ νέᾳ». Τύποι καὶ λέξεις ἀρχαϊκῆς ποῦ γράφονται μόνο σήμερα καὶ ποῦ πρέπει νὰ διατηρηθοῦν «χάριν τῆς ἀπαιρητῆτος ὁμοιομορφίας καὶ κανονικότητος», «βαθμηδὸν δύνανται νὰ ἐπικρατήσωσι» καὶ στὴν καθημερινὴ ὁμιλία. Γι' αὐτὰ ὅλα δὲν εἶναι οὔτε εὐκολο οὔτε ὠφέλιμο νὰ γίνῃ στὸ δημοτικὸ διδασκαλία «συστηματικῶς καὶ κατὰ συνέχειαν»· οἱ δὲ ἀσκαλοὶ ὅμως ποῦ τὰ μελέτησαν προσηκόντως καὶ ἔχουν καταλάβει τὴ γλωσσικὴ κατάστασι, παίρνοντας ἀφορμὴ «ἐκ τῶν προσηκόντων σχετικῶν ζητημάτων» «δύνανται κατὰ μικρὸν ν' ἀναπτύξωσιν ὀρθὴν ἔννοιαν περὶ ταύτης παρὰ τοῖς μαθηταῖς». «Καὶ τὰ ἀσυνθέστερα ὅμως τῶν στοιχείων τῆς γραφομένης διαλέκτου, δὲν πρέπει νὰ ἐπιφυλάττωνται μόνον διὰ τὰς ἐγγράφους ἀσκήσεις», μὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦντο πρὶν «καὶ ἐν εἰδικαῖς προφορικαῖς ἀσκήσεσι» ἔτσι, κοντὰ στ' ἄλλα «παρίστανται ὡς στοιχεῖα ὄχι ἀλλότρια τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης», καὶ ὡς μὴν τὰ λέμε συνήθως.

τ) Ὁ ἴδιος δ κ. Κατζ. δέχεται τώρα νὰ γράφωμε στοιχεῖα ποῦ ἄλλοτε τὰ ἔλεγε ἐπικίνδυνα, καὶ προτίνει πράματα ποῦ γι' αὐτὰ ἔχει καταδικασμένους ὁ κόσμος τοῦς μαλλιαρούς³⁵.

³⁵ «Ὅχι μόνον σχεδὸν τι δὲν ἔχει καταρτισθῆ, ἀλλὰ καὶ δὲν φαίνεται ἐκτελέσιμος ἡ ἀπλοποιητικὴ ἐργασία-συμφώνως πρὸς τοὺς ὄρους, ὅς ἔχει θέσει ὁ κ. Κατζιδάκις. Κατ' αὐτὸν δηλαδὴ ἡ ἀπλοποίησις τῆς γραφομένης μέλλει νὰ εἶνε προσέγγισις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπὸ τῶν ἐπισήμων ἐν τῷ ἀνεπιτηδεύτῳ λόγῳ λαλουμένην καὶ δὴ εὐκολωτέρα μᾶθῃσις καὶ χρῆσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν ἄρα ἢ οὕτως ἡπλοποιημένη γλῶσσα θὰ εἶνε διάφορος πάντοτε τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν λαλουμένης. Ἄλλοτε δὲ ἔχει ὑποστηρίξει, ὅτι οἱ νέοι καλλιτέχναι (τοῦ λόγου) ὠφείλου πάντοτε νὰ ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν, πῶς ὁμιλοῦμεν ἐν ταῖς ἐπισήμοις οἰκίαις ἐνώπιον κυριῶν καὶ ἄλλου ἐκλεκτοῦ, ὡς λέγεται, κόσμου, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἐκ παραλλήλου λεγομένων ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ διττῶν στοιχείων πρέπει νὰ προτιμῶνται τὰ συνθέοντα ἡμᾶς πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν. Ἄλλ' ὅμως ἡ γλῶσσα αὕτη, ἣν «αἱ γυναῖκες ἡμῶν λαλοῦσι καὶ θὰ λαλοῦν ἐν ταῖς ἐπισήμοις οἰκίαις» καὶ ἐν γένει ὁμιλουμένη ἐν ταῖς αἰθούσαις, αἰτινες «εἶνε σχολεῖα ἄλλων τε πολλῶν καὶ τῆς ἀθηνῆς, τῆς καλῆς γλώσσης» ὁμολογεῖται ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἐπαδράσεως τῶν σχολείων καὶ τῶν ἐφημερίδων, ὥστε εἶνε πιθανώτατον ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπανέλθωμεν διὰ τῆς γλώσσης τῶν αἰθουσῶν πάλιν εἰς τὴν καθαρῆσαν, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ κ. Κατζιδάκι δὲ μόνον κακὸν τι δὲν θὰ προξενήσῃ, ἀλλὰ καὶ εὐφρόσυρον θὰ εἶνε.

* Ἄλλὰ πρῶτον μὲν ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ἐν ταῖς αἰθούσαις λαλουμένης γλώσσης εἶνε ἀπατηλὴ, ἥμισυ δυνάμενη νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς ἀπλοποιούντας τὴν γραφομένην, διότι δ κ. Κατζιδάκις, ὡς... καταφαίνεται, δὲν διεγράψεν αὐτὴν ἐξ ἰδίας ἀμέσου ἀντιλήψεως, ἀλλ' ἀνέπλασε μόνον διὰ τῆς φαντασίας ἀναλόγως πρὸς τὰ περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖαις Ἀθῆναις καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐκλεκτῶν συναναστrophῶν ἱστορούμενα... Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρτιπαγεῖ ἡμῶν κοινωνίᾳ οἱ ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν «ἐπισήμων οἰκιῶν» ἀναστρεφόμενοι ὄχι μόνον ὁμοειδῆ μῶρφωσιν δὲν ἔχουσι, ἀλλ' οὐδὲ κοινὸν πατροπαράδοτον πολιτισμὸν. Οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν εἶνε ἔκγονοι προγόνων

Ὁ καθένας ποῦ διαβάξει, ὡς εἶναι καὶ σὲ τόσο σύντομη περίληψι, τὰ πυκνὰ ἐπιχειρήματα τῶν δύο σημερινῶν στόλων τῆς τεχνητῆς μας γλώσσης δὲν μπορεῖ, πρῶτα πρῶτα, παρὰ νὰ σαστίσῃ — αὕτη εἶναι ἡ λέξις — πῶς ἔπειτα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια καθαρισμοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ φανερώνεται τέτοια ἀντίθεσι στὴν ἀντιλήψι τῆς ἑλληνικῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν καθαρῆσαν, τὴ μορφή της καὶ τὴ

ἐπιφανῶν καὶ ἑλληνικῶς ἀναθαραμμένων γονέων, ἄλλοι προέρχονται ἐξ ἀφανῶν καὶ ἀμορφῶτων, ἄλλοι δὲ οὐδ' αὐτοὶ ἔτυχον καλῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας, ἀλλ' ὀφί μόνον ἔγιναν ὅπως οὖν ἐπιφανεῖς ἢ καὶ μόνον πλοῦσιοι. Ἐπειτα δὲ οὐδ' ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀνθρώπων τούτων εἶνε ὁμοειδῆς οὐδὲ πατροπαράδοτος, διότι πλείστοι ἐκ τούτων ἢ δὲν ἔχουσι ἀποδαῖξει εἰσέτι τελείως τὴν πατριον ἀγροικίαν, ἣτις καὶ αὕτη εἶνε διαφορωτάτη ἔνεκα τῆς ἐκ πάσης ἑλληνικῆς τε καὶ μὴ ἑλληνικῆς χώρας προσλεύσεως αὐτῶν, ἢ ἔχουσι παιδευθῆ ἐν κακῶς λειτουργοῦσιν ἑλληνικοῖς σχολείοις ἢ ἐν σχολείοις ξένοις, ἐν οἷς τὰ ἑλληνικὰ διδάσκονται ὀλίγον μόνον ἢ οὐδαμῶς, τινὲς δὲ καὶ μάλιστα γυναῖκες οὐδ' ἔτυχον ἄλλης παιδείας πλην τῆς κατ' οἶκον ὑπὸ ξένων μετριώτατα πεπαιδευμένων παιδαγωγῶν ἀπονεμηθείσης, ὥστε σχεδὸν δὲν διαφέρουσι τῶν παντάπασιν ἀγραμμάτων. Ἐπιτός δὲ τούτου εἰς τὰς αἰθούσας τῶν ἐπισήμων οἰκιῶν ὄχι σπανίως συχναῖουσι καὶ πολλοὶ ἀλλοδαποὶ, ξένοι δὲ γλῶσσα ὁμιλοῦνται συχνότατα καὶ αὕτη δὲ ἡ ἑλληνικὴ ὁμιλεῖται ἐπιτηδευμένη, ὥστε ἐνίοτε καὶ ἴδιον συρμὸν ἀκολουθεῖ ἐκάστοτε, ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς ξενισμοὺς. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους δὲν ὁμιλεῖται κατὰ κανόνα ἐν ταῖς αἰθούσαις ἐκλεκτῆς καὶ εὐμουσῆς γλῶσσης, ἀλλὰ μόνον κατ' ἐξαιρέσιν, συχναῖς δὲ ἢ ἐν αὐταῖς ὁμιλουμένη ἑλληνικὴ εἶνε χειροτέρα τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ διαφθαριμένη δι' ἀναμιξέως παντοίων ξενισμῶν. Ὅθεν ἀφοῦ ἐν ταῖς αἰθούσαις καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν γυναικῶν δὲν ὁμιλεῖται οὔτε πάντοτε καλὴ γλῶσσα οὔτε πάντοτε ὁμοία πρὸς ἑαυτὴν, εἶνε πρόδηλον ὅτι ἡ ἀπλοποίησις δὲν δύναται νὰ καθοδηγηθῆ ὑπὸ ταύτης. Ἐπειτα ἐκ τῶν ἀρτίως προσηρημένων εἶνε φανερόν ὅτι ὁ κ. Κατζιδάκις παραδέχεται ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν αἰθουσῶν διαφέρει τῆς γλώσσης «τῶν πολλῶν», ὅτι περιλαμβάνει στοιχεῖα τῆς λογίης παραδόσεως, ἐν οἷς καὶ τὸ πούρις αὐτῆς, ὅτι τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν «φυσικὸν λόγον», καί-περ διάφορον ἔχοντα τὴν προέλευσιν, ὅτι ἐκ δύο ἐν ταῖς εἰρημέναις συναναστrophαῖς λεγομένων τύπων πρέπει νὰ προτιμῶνται ὁ τῆς λογίης παραδόσεως καὶ ὅτι πιθανώτατον εἶνε ἡ χρῆσις τῆς ἐν ταῖς αἰθούσαις λαλουμένης γλώσσης νὰ καταλήξῃ εἰς ἐπικράτησιν τῆς καθαρῆσεως. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ὁ κ. Κατζιδάκις ἔχει βεβαιώσει ὅτι ὄχι μόνον ἐν ταῖς αἰθούσαις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ δὴ παρὰ τῶν δῶρις ἀπαυδῶτων ἀκούοντι λεγόμενοι ἀρχαῖκοι τύποι, καὶ μάλιστα ὅτι ἀμύπητοι τοιοῦτοι εἶνε «παισίνωστοι καὶ πασίχρηστοι» καὶ πρὸ μικροῦ δὲ ἐδήλωσεν ὅτι «τὴν καθαρῆσαν θέλει βᾶσιν τῆς γλώσσης τοῦ μέλλοντος ἀπλοποιουμένην, ὡς εἰκός, καὶ συμπληρουμένην κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας». Διὰ τοῦτο δὲ καὶ πολλὰς ἔχει φέξει τοὺς ὑπὸ τῶν πολεμίων τῆς καθαρῆσεως ἐπιχειρουμένους μεταπλασμοὺς τῶν ἀρχαῖκῶν τύπων, δεχόμενος μάλιστα ὅτι ὀρθῶς ὁ μεταπλασμὸς ἐθεωρήθη «ἀδύνατος, ἀσκοπὸς καὶ ἐνίοτε κωμικὸς καὶ ἀντικαλλιτεχνικὸς» Σκιᾶς, Ἐπιστ. ἔπιστ. 1916, σ. 20 - 22.

σχολική της διδασκαλία. Και φαντάζομαι ακόμη, πώς όποιος πιστεύει ακόμη στην επίσημή μας γλώσσα, τή ζωτικότητα της και την πετυχημένη της καλλιέργεια με τή συνεργασία γενεών λογίων, δέν μπορεί παρά νά κλονιστή στην πεποίθησή του για τό ιδίωμα πού έπειτα από τόσων χρόνων φροντίδα και θυσίες γεννά ως σήμερα, ακόμη και στούς πύθ σοφούς τόσα προβλήματα, άμα είναι νά διδαχτή μέσα στό δημοτικό σχολείο.

Σε παρά πολύ λίγα σημεία βλέπομε νά συμφωνούν οι διπλοί συνήγοροι τής «υπό τών φορέων τής επικρατεστέρας παραλλαγής όμιλουμένης γλώσσας» τό κυριώτερο, κι ίσως ίσως τό μόνο, είναι πού αναγνωρίζουν και οι δύο τους τις μεγάλες δυσκολίες τής σχολικής της διδασκαλίας. 'Ο κ. Σκιας, είναι αλήθεια, έμμεσα μόνο μάς αφήνει νά τό καταλάβωμε, με τό γραμματικό χάος πού αξιώνει νά φορτώσωμε στη ράχη μαθητών και δημοδιδασκάλων (ρ,σ), ενώ ό αντίγωνμός του καθηγητής τής γλωσσολογίας διακηρύσσει πώς με τό ανακάτωμα τής γλώσσας πού γράφεται σήμερα ή σχολική της διδασκαλία είναι ματαιοπονία (Κ). 'Ός εδώ μόνο, με όλη τήν αντίθεση, έχομε κάποια συμφωνία, στη θετική βεβαίωση για τις δυσκολίες. "Όσο για τ' άλλα ζητήματα πού παρουσιάζονται, τήν αλήθεια θά τή βρούμε πότε εδώ και πότε εκεί.

Δέν μπορεί κανείς νά μήν επιδοκιμάση και νά μήν επιβεβαιώση τις βεβαιώσεις του κ. Χατζ., πώς στόν τόπο κι άλλου ή γλώσσα πού γράφονταν άρχισε τά τελευταία χρόνια νά γίνεται πύθ απλή, τουλάχιστο νά παρουσιάζη πύθ άφοβα τά στοιχεία τής δημοτικής μας γλώσσας, και πώς αυτό γίνεται χωρίς κανόνα και χωρίς σύστημα (Α) — πώς είναι πάρα πολλοί οι λόγιοι τύποι πού γράφονται, μά πού δέν τούς λέμε, ούτε οι «μορφωμένοι», άμα μιλούμε φυσικά (Β), πώς τούς τύπους αυτούς δέν τούς μαθαίνει ό λαός (Γ), κι ούτε και θά τούς μάθη άν περάσουν άλλα έκατό χρόνια.— Πώς δέ φτάνει ένα έθνος νά καταλαβαίνει μόνο ένα τυπικό και μία γλώσσα, για νά είναι δική του και αληθινά έθνική ή γλώσσα πού θά ονομαστή έτσι, μά πώς πρέπει νά τήν αισθάνεται και νά τή μιλή (Δ), πώς ή μοναδική μας γραμματική πολυτυπία δέν βρίσκεται σε άλλα έθνη και μάς ζημιώνει και στόν ανταγωνισμό μας με λαούς γειτονικούς (Ε), πώς κι ή όρθογραφία μας είναι μεγάλο βάσανο (Α), πώς τό δημοτικό σχολείο χρειάζεται «γραμματική» (Θ), και ακόμη πώς ό έλληνικός λαός ούτε μία γλώσσα κατώρθωσε ν' άποκτήση ακόμη, (γιατί δέν τού τή μόρφωσαν οι μορφωμένοι του), ούτε μόρφωση (Μ). Είναι όλα αυτά αλήθειες

πού από καιρό τις έχει κηρύξει ό δημοτικισμός, και πού για μερικές τους θά μπορούσε ό ίδιος ό κ. Χατζ. νά διεκδικήση τήν πρώτη διάγνωση, άν δέν είχε αγωνιστή στό μεταξύ με τόση θερμή για νά ξεχαστούν, και νά πολεμηθή ή ιδέα πού έφερε τήν επικράτησή τους. 'Από τό άλλο μέρος όμως δέν μπορεί κανείς νά μή δώση δίκαιο και στόν κ. Σκια, όχι σε όσα υποστηρίζει γενικότερα για τά φαινόμενα τής γλώσσας μας, (εδώ θά ήταν δύσκολο νά πολεμηθούν οι τόσο σωστοί ισχυρισμοί τού καθηγητή τής γλωσσολογίας), μά εκεί πού κρίνει τό γλωσσικό σύστημα τού κ. Χατζιδάκι. Οι αντιρρήσεις τού καθηγητή τών έλληνικών γραμμάτων στις άπλοποιητικές προτάσεις τού συναδέρφου του είναι οι ακόλουθες:

1) ή καθαρεύουσα δέν μπορεί νά γίνη πύθ απλή, μάλιστα με τόν τρόπο πού παριστάνει ό κ. Χατζιδάκις.

2) δέν μπορούμε ν' άπλοποιώμε μία έθνική γραφομένη γλώσσα «βαθμηδόν». Τι θά κάμουν πρώτα πρώτα οι δάσκαλοι, πού χρειάζονται άμέσως ένα μόνιμο γλωσσικό τύπο, τόν τελειωτικό;

3) 'Η βαθμιαία άπλοποίηση ούτε καν μπορεί νά διενεργηθή. Δέν άπλοποιείς άμα γράφεις τά νέα και τά πύθ απλά, βαστάς όμως κοντά τους και τ' αρχαία ταυτόσημα γλωσσικά στοιχεία.

4) Και άν πάλι καθιερώσης μόνο τούς νέους τύπους στην άπλοποιημένη τάχα γλώσσα, άφου ή άπλοποίηση δέ γίνεται σε όλη τή γραμμή, αυτοί θ' ανακατώνονται με τούς αρχαίους πού θά διατηρηθούν.

5) ως πού θά φτάσωμε μένει άκαθόριστο, άφου ό κ. Χατζ. προτείνει νά πλησιάζωμε ένα γλωσσικό τύπο, χωρίς νά όρίζη πόσο.

6) πού θά φτάσωμε μένει άόριστο, άφου και τό όριο πού όρίζεται, ή γλώσσα τών αϊθουσών τών επισήμων, είναι ύποθετική και άνύπαρχη.

7) τό ιδανικό τής άπλοποιημένης γλώσσας είναι άόριστο, άφου ούτε είδαμε ως τώρα κανένα δείγμα, ούτε ό ίδιος ό κ. Χατζ. πείστηκε νά γράψη, δοκιμαστικά τουλάχιστο, ούτε και οι άλλοι βέβαια θά πειστούν ν' αφήσουν τήν καθαρεύουσά τους.

8) με πού τρόπο θά κανονιστή ή άπλοποιημένη αυτή καθαρεύουσα, άφου δέ στηρίζεται σε καμιά χρήση, και με πού δικαίωμα θά τήν επιβάλωμε στό σχολείο;

9) πώς μπορεί τό σημερινό σχολείο νά μη διδάξη τούς καθιερωμένους αναπλοποιητούς τύπους, πού συνηθίζονται στην καθαρεύουσα;

10) ούσιαστικά ή άπλοποίηση τού κ. Χατζ. μάς οδηγεί στό δημοτικισμό — και θ' άποτύχη καθώς έκείνος.

Στις αντιρρήσεις αυτές του κ. Σκια, συνδυασμένες με δσα άλλα αναγνωρίζονται πιά σήμερα και από τον ίδιο τον κ. Χατζιδάκι — βεβαιωμένες και από την πείρα των αναγνωστικών του 1914, όπου καθιερώθηκαν, καθώς τόσο έκφραστικά είπε ο κ. Ζαμάνης, τα «σπέρματα της δμιλουμένης» — βλέπομε ν' αναγνωρίζονται απροσδόκητα και μέσα από το στρατόπεδο του καθαρισμού οι κυριότερες ιδέες του δημοτικισμού. Δεν ακούμε βέβαια πρώτη φορά σήμερα, πώς είναι άσκοπο, δυσκολοεφάρμοστο και αδύνατο σχεδόν ν' απλοποιήσωμε «βαθμηδόν» τή γλώσσα που γράφεται, αν και τώρα ο κ. Σκιας δείχνει τις πολλές κρυμμένες δυσκολίες με περισσότερη ανάλυση και προσοχή, απ' ό τι είχε κάμει σε περασμένα χρόνια ο σημερινός θερμός συνήγορος του «βαθμηδόν και αδιακόπως», ο κ. Χατζιδάκις. Ούτε είναι πρώτη φορά που διατύπώνεται και ή άλλη αξίωση, για ένα ξεκαθαρισμένο τέρμα κι ένα σταθερό γλωσσικό τύπο, που πρέπει να γίνη διαμιάς και χωρίς δισταγμό βάση της νέας γραφομένης. Ο τύπος αυτός αντιτάχτηκε κιόλας από το Χατζιδάκι και στο βαθμηδόν του Βερναρδάκη — ως δημοτική — και στο Ροϊδη το βαθμηδόν — ως γλώσσα πολιτική και των αίθουσών⁸⁶. Η ανύπαρκτη όμως αυτή γλώσσα, που τελευταίος σήμερα ήρθε να την αμφισβητήσει και να την καταδικάσει έπειτα από τόσους άλλους και ο κ. Σκιας, ή γλώσσα που και ο υποστηρικτής της ακόμη της αφήνει τόσο ακαθόριστα, αδέβαια, ελαστικά και μετακινήσιμα τα δριά της, όχι μόνο δεν παρουσιάστηκε ποτέ ως τώρα γραμμένη, μά έχει ν' αντικρίσει και τή δημοτική, καλλιτεργημένη πιά για χρόνια μ' επιτυχία, με τύπο σημαντικά ένιατο, και με κάποια επίλογή που ελάττωσε τις όχι τόσο μεγάλες διαφορές της καθαρής δημοτικής γλώσσας από τή φυσική γλώσσα των περισσότερο μορφωμένων.

Εύκολο πιά είναι να βγάλωμε τ' αναγκαία συμπεράσματα από

⁸⁶ Π6. Χατζ., Γλωσσολ. μελ. σ. 485. «Επί πολλῶν εδρυτέρων βάσεων ἔθνηκα ἐγὼ τὸ ζήτημα... [με τήν πρόταση να γράφουν οι συγγραφείς ό τι σήμερα λέγουν «έν ταῖς αἰθούσαις ἡμῶν». Τότε]... τὰ ἔργα αὐτῶν θὰ συνετάσσοντο εἰς γλωσσικόν τύπον μόνιμον ἢ τοῦλάχιστον μεταβαλλόμενον βραδύτατα, ἥτοι μόνον μετὰ τῆς λαλουμένης γλώσσας». Ἐνὼ με τήν πρόταση τοῦ Ροϊδη για μιὰ «βαθμιαίαν κατά μικρόν ἀπλοποίησιν», «ὁ λόγος τῶν καλλιτεχνῶν δὲν θὰ ἀπαρτίσῃ τήν μέλουσαν τοῦ ἔθνους γλώσσαν, ἀλλ' ἀπλῶς μίαν, τήν πρώτην, τῶν πολλῶν μεταβατικῶν μορφῶν, ἃς, καθὰ αἱ φυχαὶ κατά τοὺς παραδεχομένους τήν μετεμφύχουσαν, μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ γραπτὸς λόγος παρ' ἡμῶν μέχρι τῆς πλήρους ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ ἐν τῇ μέλλοντι... αἰῶνι». Βλ. κ. παραπάνω, σ. 102.

τὰ διπλά γλωσσικά προγράμματα τῶν ἀρχηγῶν τοῦ καθαρισμοῦ στὴν τελευταία του ἐξέλιξη. Ἐπ' ἄλλην αὐτὴ τὴν ἀτελείωτη και ἄγονη συζήτηση που ἄρχισε στὰ 1884 με τὸν κ. Χατζιδάκι, ποιά γλώσσα πρέπει να πάρωμε για βάση ἄμα γράφομε, αν θὰ τὴ γράφομε ἀμέσως ἢ ἀπλοποιώντας σιγὰ σιγὰ, με βέβαιο τέρμα ἢ με ἄοριστο σχέδιο, και ἀκόμη αν ἄλλη αὐτὴ ἢ ἄοριστία θὰ καθιερωθῇ και μέσα στὴν παιδεία, ἢ αν θὰ ἔπρεπε να διατηρήσωμε ἐκεῖ τὴν ἄοριστία και τὸ πολὺγλωσσο χάος που εἴχαμε ὡς σήμερα, δύο βγαίνουσαν κεντρικά συμπεράσματα ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τοῦ καθαρισμοῦ: ὅτι ἡ ἀνάγκη για κάποια τῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἐπιταχτική, και ὅτι ἡ ἀλλαγῆ δὲν μπορεῖ να ἐφαρμοστῇ προγραμματικά με τὴν ἄοριστη ἀπλοποιητική συνταγὴ που ἔδωσε στὰ 1915 ο κ. Χατζιδάκις. Ἐπειτα ἀπ' ὄσα μὰς ἐξηγεῖ ο κ. Σκιας, σύμφωνα με ὄσα σε διάφορες ἐποχές ὑποστήριξε ο ἴδιος ο κ. Χατζιδάκις, ὅστερ' ἀκόμη ἀπὸ τὴ γλωσσική ἀναρχία που κορυφώθηκε με τ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914 και τὴν ἀπλή τους τάχα γλώσσα — γλώσσα, που καθὼς ἔγινε φανερό κανένα και κανενὸς σύστημα δὲν μπορεῖ να ἱκανοποιήσῃ, οὔτε τοῦ κ. Σκια, οὔτε τοῦ κ. Χατζιδάκι, οὔτε και τοῦ ἴδιου τοῦ κ. Ζαμάνη — βλέπει πιά ο καθένας καθαρά πὼς ἡ ἀπλοποίηση, ὅταν τὴν ἀποφασίσωμε ἀληθινὰ και μ' εἰλικρίνεια, ὀδηγεῖ ὀδύσια στὴ μόννη ἀληθινὴ βάση, τὴ δημοτική. Τὴν καθαρεύουσα, ἀπλή ἢ όχι, θὰ ἐξακολουθήσουν να τὴ γράφουσαν ὄλοι ὄσοι τὴν προτιμοῦσαν, και αὐτὴ θὰ μπορῇ τότε να διατηρηθῇ με κάποιο τρόπο και μέσα στὸ σχολεῖο. Ὁργανο ὅμως τῆς διδασκαλίας και γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ ἀναγκαστικά πιά, ὅστερα ἀπ' ὄσα εἶδαμε, ἔπρεπε να γίνη ἡ ζωντανὴ γλώσσα, στή μορφή που τῆς ἔχει καθορίσει πιά και διαμορφώσει ἡ λογοτεχνία. Ὁ τύπος αὐτός, χωρίς να διατηρῇ παντοῦ τὴν καθαρότητα τῆς ἀκαλλιέργητης λαϊκῆς γλώσσας, και τὸ τυπικὸ τῆς διατηρεῖ στις περισσότερες περιστάσεις και στὸ πανελλήνιο γλωσσικὸ αἶσθημα στηρίζεται και στις μορφωτικὲς ἀνάγκες τοῦ σχολεῖο μπορεῖ ν' ἀνταποκριθῇ. Δεπτομέρειες ἀκανόνιστες ἀκόμη θὰ ἔχουσαν να κανονιστοῦσαν ἢ ἀμέσως ἢ με τὸν καιρό. Ἄμαρτίες δεκαετηρίδων κι αἰώνων ἀφήσαν βέβαια δυσκολίες που δὲ σβήνουσαν σε μιὰ μέρα. Με τὴ σχολική ὅμως καθιέρωση τῆς κοινῆς δημοτικῆς κοντὰ σι' ἄλλα κερδίζομε και αὐτό: ἔξαναπαίρνει τὴ φυσιολογική του θέση και λειτουργία ἕνας σπουδαῖος συντελεστής τῆς σημερινῆς μας πολυγλωσσίας και θεμελιώνεται ἡ τελικὴ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας.

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΝΕΑ ΣΧΟΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

§ 5. Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Ἄν ὁ νοῦς μορφῶθῃ νὰ μορφωθῇ μὲ μιὰ ἢ ἄλλη ξένη γλῶσσα, ἡ καρδιά ὁμοίως, ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ νὰ μορφωθῇ γιὰ τὸ ἔθνος δὲν μπορεῖ παρὰ κατὰ ἓνα μόνον τρόπο, δηλαδή μὲ τὴ γλῶσσα, μὲ τὴ μουσικὴ, μὲ τὴν ποίηση, μὲ τίς ἄλλες σπιτικὰς καὶ ὁμαδικὰς συνθήσεις πού διατήρησε ζωτικὰς ὁ λαός, καὶ τίς παραδίει ζωτικὰς μὲ τὴ γλῶσσα του. Ἀπ' αὐτὰ θὰ πᾶρῃ ἡ ἔθνικὴ μόρφωση ἢ καλλιέργησις ὅτι χρειάζεται γιὰ τὸ παιδί... Ἐθνικὴ ζωὴ καὶ ἔθνικὴ μόρφωση ἀπὸ μιᾶς εἰζας δύναμις βλασταίνουσι, καὶ αὐτῆς τῆς εἰζας τὸ σκουλήκι εἶναι ἡ καθαρεύουσα—καὶ νὰ γιατί ξεραίνονται ἐκεῖνα πούπρπε δλοένα νὰ βλασταίνουσι.

Φωτιάδης, 1902.

Τὰ λεγόμενα περὶ δυσκολίας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γλώσσης ἐν τῷ δημοτ. σχολείῳ, οἱ δηλαδή δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται ὁ παῖς τὸ κῶλον καὶ φῶν ἀντὶ σκυλλί, καὶ ἀβγὸ καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν εἶναι σοβαρὰ ἀντιρρήσεις. Τίς ἀγνοεῖ οἱ καὶ διὰ ξένης ὁμοίως γλώσσης διδασκόμενος δύναται νὰ μορφωθῇ ὁ παῖς. Τὸ πᾶν εἶναι ζήτημα μεθόδου καὶ οὐχὶ λέξεων. Ἄν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἡμῶν μὴ ἐπιτυχάνουσι κατὰ πάντα τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν τοῦτου αἰτίας εἶναι πολλαί, τὸ ὀλιγώτερον δὲ πάντων ἡ γλῶσσα.

Χατζιδάκις, Αἰ δὴθεν δυσχερεῖαι, συνέντευξις ἐπὶ «Ἐμπρός», 2 Μαρτ. 1911.

... Οἱ λόγοι οὗτοι [οἱ παραπάνω] τίθενται εἰς τὸ στόμα τοῦ κ. Χατζιδάκι, ἀλλ' ἡμεῖς δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν οἱ ὅτι οὗτοι εἶπε τοιοῦτους λόγους... ὁ κ. καθηγητῆς τῆς γλωσσολογίας.

Σάλπιγγις, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἔθνικὴ ἐφημερίς, ὄργανον τῆς Πανελληνίου ἐνώσεως τῶν δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, 16/28. Φεβρ. 1911.

Ἐπὶ ἔχει παρ' ἡμῶν λιαν διαδομένη δοξασία οἱ ἐπιτὸς τῆς ἐπικρατούσης γραφομένης γλώσσης, ἥτις τῆς λεγομένης «καθαρεύουσας», ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις γραφομένη γλῶσσα, ἥτις εἶναι ἐν ταῦτῳ καὶ «ὁμιλουμένη» καὶ εὐνόητος καὶ εὐχρηστος εἰς πάντα, ἀλλὰ δὲν προτιμᾶται αὐτὴ ἐν τῇ συνήθει χρήσει καὶ ἐν τῇ σχολικῇ διδασκαλίᾳ, ἐνεκα τῆς σφοδρᾶς ἀρχαιολατρίας καὶ ἀρχαιομανίας ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐπιτίθεται οἱ κατεχόμεθα, εἴτε καὶ διὰ λόγους ἔθνικου συμφέροντος. Τὴν δοξασίαν δὲ ταύτην φαίνεται οἱ ἔχει συμμερισθῆ καὶ ὁ κ. Πρωθυπουργός, ἀφοῦ... εἶπεν ἐν τῇ Βουλῇ οἱ ἂν θέλωμεν νὰ ἐξελληνίσωμεν τοὺς ξενολόγους τούτους, πρέπει νὰ διδάξωμεν αὐτοὺς τὴν ὁμιλουμένην, ἣν μόνον δύναται νὰ ἐνοῶσι. Βεβαίως ὁμοίως δὲν θὰ ἐλεγε ὁ κ. Πρωθυπουργός τοὺς λόγους τούτους, ἐν ἤθελε μάθει οἱ ἡ τοιαύτη πρὸς διδασκαλίαν κατάλληλος «ὁμιλουμένη γλῶσσα», ἣν ἀπολοθῶν τὴν φήμην παρεδέχθη ὡς ὑπάρχουσαν, δὲν ὑπάρχει εἰμὴ κατὰ θεωρίαν, δηλαδή κατὰ φαντασίαν, πράγματι δὲ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς γραφομένης γλώσσης, ὅπερ παριστάων ὡς ὁμιλουμένην οἱ

παλεμοδύτης τὴν καθαρεύουσαν, οὔτε ὁμιλήθη ποτὲ οὔτε ὁμιλεῖται ἐπὶ οὐδενὸς ἀνθρώπου, οὐδ' ἔπ' αὐτῶν τῶν γραφόντων αὐτήν.

Σκιάς, Ἡ ὁμιλουμένη εἰς τὰ σχολεῖα, Ἐστία 29 Δεκ. 1914.

Ἐθέσαμε σήμερον τὰ θεμέλια ἐνὸς μεγάλου ἔργου. Ἐύχομαι νὰ ἔλθῃ εἰς αἴσιον πέρας γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους.

Βενιζέλος, 1917.

Θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ περιμένῃ τὸ ἔθνος πολὺν καιρὸν ἀκόμη, ἂν ἦταν νὰ μεταρρυθμισθῇ ἡ γλῶσσα τῆς παιδείας του δταν θὰ εἶχαν συμφωνήσῃ οἱ πανεπιστημιακοὶ του σοφοὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη, τὸν τρόπο καὶ τὸ τέρμα τῆς ἀλλαγῆς. Γιὰ καλὴ ὁμοίως τύχη τὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση εἶχε ἀρχίσει νὰ ὀρμιάζει ἔξω ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους κρατικοὺς κύκλους, καὶ ἀπὸ καιρὸ ἡ λογοτεχνία ἐτοίμαζε ἀθόρυδα τ' ὄργανον τῆς νέας σχολικῆς γλώσσης. Ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ τὴ ζύμωση αὐτὴ καὶ τὸ φωτισμὸ μιᾶς μερίδας κοινωνικῆς ἤρθε τελευταία τὸ ἴδιο τὸ κράτος, πού μὲ τὴ σημερινή του κυβέρνηση ἀποφάσισε νὰ λύσῃ τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα σύμφωνα μὲ τίς ἀξιώσεις καὶ τὰ αἰτήματα τοῦ δημοτικισμοῦ. Καταχωρίζω ἐδῶ μὲ τὴ σειρά τίς ἐπίσημες κυβερνητικὰς πράξεις, ὅσες σχετίζονται μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς ἐπὶ δημοτικὸν σχολεῖο καὶ μποροῦν νὰ ἐξηγήσῃ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἔγινε αὐτὸ καὶ μὲ ποιὸ πρόγραμμα γίνεται ἡ μεταρρύθμιση.

Προσημείωση. Τὸ Διάταγμα «περὶ διδακτικῶν βιβλίων» τῆς Θεσσαλονίκης (1), δὲν πρόφτασε νὰ ἐφαρμοστῇ ἀπὸ τὴν Προσωρινὴν κυβέρνηση, μὰ δύο μῆνες ἀργότερα, μὲ βάση τὸ Διάταγμα ἐκεῖνο ἐπεξεργασμένο ὁμοίως ἀπὸ τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον καὶ συνωδεμένο μὲ ἰδιαίτην αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν (2), θεσπίζονταν τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα Ἀθηνῶν (3). Λίγο ἀργότερα ψηφίστηκε ἀπὸ τὴ Βουλὴ καὶ ὁ νόμος 827 (5), πού κύρωσε τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα, κωδικοποιημένος ἀργότερα, σὲ τροποποιημένη μορφή, ὕστερα ἀπὸ πράξιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ τὸ ὑπόμνημα τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν γιὰ τὴ βαθμιαία εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς, ἐπὶ νόμο 1882 (6). Μὲ τὸν τροποποιημένον νόμον «περὶ διοικήσεως κτλ.» ἰδρύθηκε ὁ θεσμὸς τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν (7,8), ἐνῶ τέλος μὲ ἰδιαίτην πράξιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἀποφασίστηκε ἡ εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς καὶ ἐπὶ τὴν Δ' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ (9).

Τὸ Διάταγμα καὶ ἡ Αἰτιολογικὴ ἔκθεσις Θεσσαλονίκης, τὸ Ν. Δ. καὶ ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ ὁ νόμος 827, καθορίζουν τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς ἐπὶ τὰς 4 πρώτας τάξεις, χωρὶς νὰ «ἐγκαταλείπεται αὐτὴ ἀποτόμως» κατὰ τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ἐπὶ τὸς δύο ἀνώτερας, ὅπου θὰ «ἐποικοδομηθῇ» καὶ ἡ καθαρεύουσα, «ἐφ' ὅσον κρίνεται ἀναγκαῖα», ἐνῶ ὁ νόμος 1882 ὁρίζει ἀναλυτικότερα οἱ ἀπὸ τίς δύο πρώτας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ (1917-18) καὶ 3. (1918-19), θ' ἀνεβαίνει ἡ δημοτικὴ καθεστὸν καὶ ἀπὸ μιᾶ

τάξη του δημοτικού σχολείου, «διδασκομένης παραλλήλως προς αυτήν και της καθαρευούσης γλώσσας εν τῇ πέμπτῃ καὶ ἕκτῃ τάξει».

1. Περὶ διδακτικῶν βιβλίων Διάταγμα 2585.

Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος, Προσωρινὴ κυβέρνησις.

(Θεσσαλονίκη, Προσωρινὴ Κυβέρνησις, 11 Μαΐου 1917, Ἐφημερίς τῆς Προσωρ. Κυβ. τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἀρ. 96, Θεσσαλονίκη, 30 Μαΐου 1917).

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Θρησκευμάτων Συμβούλου ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν... Ἄρθρον 5. Ἴνα τύχη ἐγκρίσεως διδακτικῶν βιβλίων, ὀφείλει:... Γ') Νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλοῦν καὶ σαφὲς κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος. Τὰ διὰ τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα ἀναγνωστικά, ὡς καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀριθμητικῶν ἀσκήσεων διὰ τὴν γ', δ', ε', καὶ Σ' τάξιν τῶν αὐτῶν σχολείων, ὀφείλουσι νὰ εἶναι γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ ἢ ἰδιωτισμοῦ.

Ἐφ' ὅσον διὰ τὸ προσεχὲς σχολικὸν ἔτος δὲν ἤθελον ἐγκριθῆναι ταῦτα ἀναγνωστικά διὰ τὴν γ' καὶ δ' τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, δυνατόν νὰ ἐγκριθῶσιν ἐξαιρετικῶς καὶ βιβλία γεγραμμένα εἰς τὴν καθαρευούσαν γλῶσσαν.

2. Αἰτιολογικὴ ἐκθεσις τοῦ Ν. Α. περὶ διδακτικῶν βιβλίων.

Ἄρθρ. μόνον. Κυροῦται τὸ ἀπὸ 11 Ἰουλίου ἀναγκαστικὸν Β. Δ. «Περὶ κυρώσεως κτλ.» ἔχον ὡς ἔπεται:

... Ἐκτὸς ὅμως τῶν γενικῶν τούτων λόγων, νομίζομεν ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή, ὅπως ληφθῆ πρόνοια περὶ διαρρυθμίσεως τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, τῶν προωρισμένων διὰ τὰς τέσσαρας τοῦλάχιστον κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιλύεται βιαιωτικῶς τὸ μέγα καὶ θεμελιώδες παιδαγωγικὸν πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, τὸ ὅποιον οὐ μόνον διὰ τὸ ἔθνος δλόκληρον ἀνυπολόγιστον ἔχει σημασίαν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτατα χάριν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν ξένην, ταχίαν καὶ ὀριστικὴν λύσιν ἀπαιτεῖ.... Τέλος δὲ ἐπιδιώκομεν τὴν ἐπίλυσιν τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος διὰ τῆς διατάξεως τοῦ 2^{ου} ἁρθροῦ καθ' ἣν «τὰ διὰ τὰς τέσσαρας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα βιβλία ὀφείλουσι νὰ εἶνε γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ».

Διὰ τοῦ τοιούτου δὲ καθορισμοῦ τῆς γλώσσας φρονοῦμεν ὅτι

προδιαγράφονται λίαν σαφῶς τὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κινήται αὕτη, οὕτως ὥστε σύμφωνος οὔσα πρὸς τὸ παγελλήνιον γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ πρὸς τὰ διὰ τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος προβαλλόμενα πρότυπα νὰ ἀποφεύγη πᾶσαν τάσιν εἴτε πρὸς καθαρισμόν ἢ ἀρχαϊσμόν εἴτε πρὸς τὸν καλούμενον μαλαρισμόν. Πληρεστέρα προδιαγραφὴ τῆς γλώσσας ταύτης δὲν εἶνε δυνατὴ ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῷ νόμῳ. Αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς θὰ καθορίζονται ἐκαστοτε ὑπὸ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου κατὰ τὴν κρίσιν τῶν βιβλίων.

Περιορίζοντες δὲ εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις τὴν ὑποχρεωτικὴν συγγραφὴν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι αὕτη ἀποτόμως θὰ ἐγκαταλείπεται εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τῆς μητρικῆς γλώσσας θὰ ἐπιπροδομῆται κατὰ δύο τελευταῖα ἔτη καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ ἐπισήμου καθαρευούσης λόγου, ἐφ' ὅσον κρίνεται ἀναγκαία²⁷.

Σημειοῦμεν δὲ, ὅτι ἐν συνεχείᾳ τῶν μέτρων τούτων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀπαρχὴν συστηματικῆς μεταρρυθμιστικῆς ἐργασίας ἣν μέλλομεν νὰ εἰσηγηθῶμεν θέλομεν προνοήσει δι' ὀδηγίων, ἐγκυκλίων καὶ μαθημάτων γινομένων πρὸς τοὺς ἐπιθεωρητὰς καὶ διδασκάλους ὅπως οὗτοι ἀντιληφθῶσι τὴν σημασίαν τῆς εἰσαγομένης μεταρρυθσεως καὶ ἐργασθῶσι συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῆς.

Συγκεφαλαιοῦντες δὲ τὴν ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἐκτεθεῖσαν ἐνταῦθα ἀνάγκην τοῦ ἐπισυνημένου νομοθετήματος τονίζομεν, ὅτι μόνον διὰ τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον διαρρυθμίσεως τῶν πραγμάτων ἐπιζόμεν ὅτι θέλει καταστῆ δυνατόν καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐγκυκλιῶν, ὅσα προσαρμολογούνται εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς καθεστῶτα καὶ νέα νὰ ἔχωμεν βιβλία ἤδη ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ ἔτους εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους, δίδοντες συνάμα λύσιν ὡς πρὸς τὰ κύρια τοῦλάχιστον σημεῖα δριστηκῆν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς φιλελευθέρου ἰδεολογίας, εἰς τὸ σπουδαῖον καὶ μέχρι τοῦδε ἄλυτον ζήτημα τῶν διδακτικῶν. Τῆς Ἡμετέρας Μεγαλειότητος πιστοὶ ὑπῆκοι. Τὸ Ἐπιτελικὸν Συμβούλιον κτλ.

3. Ν. Α. «Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς κυβερνήσεως» (Ἐφημ. κυβερν. ἀρ. 138, τεύχ. α', 11 Ἰουλ. 1917).

Ἀλέξανδρος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ἐπιτελικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν... Ἄρθρ.

²⁷ Ὁ παράγραφος αὐτός, καθὼς καὶ ὁ ἀμέσως παραπάνω, ξαναλεῖ ὅσα ἀκριβῶς ἔφραζε καὶ ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεσις τοῦ Δ. 2585 τῆς Θεσσαλονίκης.

μόνον... Ἄρθρ. 2. Εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου οὐδενὸς ἄλλου βιβλίου γίνεται χρῆσις, πλὴν τοῦ ἀναγνωστικοῦ, ὅπερ ὀφείλει νὰ εἶνε γεγραμμένον εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ· εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας τάξεις δύνανται νὰ εἰσαχθῶσι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ βοηθητικὰ τινα βιβλία πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν πρωτοτύπῳ... Ἄρθρον 6. Ἴνα τύχωσιν ἐγκρίσεως διδακτικὰ βιβλία ὀφείλουσι: ... Γ' Νὰ εἶνε ἀπλᾶ καὶ σαφῆ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος.

4. Αἰτιολογικὴ ἐκθέσις τοῦ σχεδίου νόμου

«περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β. Δ. περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως» «περὶ διδακτικῶν βιβλίων». Πρὸς τὴν Βουλὴν:

... Ἐν τῇ πρὸς τὴν Α. Μ. ἐκθέσει διατυποῦνται οἱ λόγοι οἱ ἐπιβάλλοντες τὴν μεταβολὴν τῶν ὑφισταμένων περὶ διδακτικῶν βιβλίων νόμων. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι καὶ ἡ Βουλὴ εὐρίσκουσα ἐπαρκεῖς τοὺς λόγους τούτους θέλει προβῆ εἰς κώρωσιν τοῦ εἰρημένου διατάγματος, δι' οὗ θεμελιωδῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει φιλελευθέρων ἀρχῶν κανονίζονται τὰ τοῦ σημαντικωτάτου τούτου διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ζήτηματος. Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Αὐγούστου 1917. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργός, βουλευτὴς Σερῶν Δ. Λίγκας.

5. Νόμος 827 «περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικοῦ Β. Δ. περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως» (Ἐφημ. κυβερν. ἀρ. 188, τεύχ. α', 5 Σεπτ. 1917).

Ἀλέξανδρος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν. Ἄρθρ. μόνον. Κυροῦνται τὸ ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1917 ἀναγκαστικὸν Βασιλικὸν διάταγμα «περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1917 νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καθ' ἅπαν τὸ κράτος», τροποποιούμενον ὡς ἔπεται... Ἄρθρ. 2. Εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου οὐδενὸς ἄλλου βιβλίου γίνεται χρῆσις, πλὴν τοῦ ἀναγνωστικοῦ, ὅπερ ὀφείλει νὰ εἶνε γεγραμμένον εἰς τὴν κοινὴν ὁμι-

λουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ· εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας τάξεις δύνανται νὰ εἰσαχθῶσι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ βοηθητικὰ τινα βιβλία πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς διδασκαλίας, γεγραμμένα εἰς οἶαν καὶ τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων γλῶσσαν, καὶ τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν πρωτοτύπῳ· περὶ δὲ τῆς γλώσσης εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶνε γεγραμμένα τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1918-1919, ἀποφασίζει τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον... Ἄρθρ. 6. Ἴνα τύχωσιν ἐγκρίσεως διδακτικὰ βιβλία δέον... γ' νὰ εἶνε ἀπλᾶ καὶ σαφῆ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος.

6. Β. Δ. «περὶ κωδικοποιήσεως τῶν διατάξεων τῶν νόμων 827 καὶ 1332 εἰς ἓν ἐνιαῖον κείμενον νόμον ὑπ' ἀρ. 1332 (Ἐφημ. κυβερν. ἀρ. 106, 15 Μαΐου 1918).

«Αἱ θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ νόμου 1332... ἔχουσιν οὕτω: ... Ἄρθρ. 2. Εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, οὐδενὸς ἄλλου βιβλίου γίνεται χρῆσις, πλὴν τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Τὰ ἀναγνωστικὰ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1917-1918 καὶ ἐφεξῆς καὶ τὰ τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1918-1919 καὶ ἐφεξῆς, ὀφείλουσι νὰ εἶνε γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένα παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ, ἥτις θὰ εἰσαχθῆ βαθμιαίως καὶ εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τριῶν ἀνωτέρω τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, διδασκομένης ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὴν καὶ τῆς καθαρουούσης γλώσσης ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἕκτῃ τάξει. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ περὶ τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶνε γεγραμμένα ταῦτα μέχρι τοῦ χρόνου τούτου, ἀποφασίζει τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον διὰ πράξεων αὐτοῦ ἐκδιδομένων ἐν καιρῷ καὶ δημοσιευομένων ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως. Εἰς τὴν Ε' καὶ Σ' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δύνανται νὰ εἰσαχθῶσι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ βοηθητικὰ τινα βιβλία πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς διδασκαλίας γεγραμμένα εἰς οἶαν καὶ τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τάξεων τούτων γλῶσσαν, καὶ τὸ κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν πρωτοτύπῳ»³⁸.

³⁸ Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ νόμου, ποὺ ὄριξε πρὶν, ὅσο ἦταν δυνατό τὴν ἀμεσὴν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς στίς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου—ἐνῶ τώρα ὀρί-

Ὁ θεσμός τῶν Ἀνωτέρων ἑποπτιῶν.

7. Εισηγητικὴ ἔκθεσις εἰς τὸ σχέδιον νόμου «περὶ κυρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναγκαστικοῦ διατάγματος τῆς 29 Ἰουνίου 1917 περὶ συμπληρώσεως κτλ. τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως».

Πρὸς τὴν Βουλὴν... Ἀκριβῶς δ' εἰς τοῦτο ἀποσκοπεῖ τὸ ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς Βουλῆς ὑποβαλλόμενον νομοσχέδιον, δι' οὗ πρῶτον μὲν κατοπιν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσης εἰς τὰ σχολεῖα ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ ιδρύσωμεν Ἀνωτέραν ἑποπτείαν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως πρὸς μελέτην καὶ εἰσήγησιν πάντων τῶν συναφῶν πρὸς τὴν μεταρρυθμίσειν ταύτην ζητημάτων καὶ προπαρασκευὴν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ τοῦτο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱκανὸν πρὸς ἐπιτυχῆ ἐφαρμογὴν καὶ πραγματοποίησιν τῆς σημαντικωτάτης διὰ τὸ ἔθνος καινοτομίας ταύτης, εἶτα δὲ πλὴν ἄλλων λαμβάνεται μέριμνα περὶ τῆς ἀπροσκόπτου πορείας τῶν ἐργασιῶν τοῦ τε ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν...

8. Νόμος 1439 «περὶ τροποποιήσεως τοῦ νόμου 567 περὶ διοικήσεως τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ νόμου 826». (κεφ. Δ' ἀρθρ. 15, Ἐφημ. κυβερν. τεύχ. α', ἀρ. 188, 5 Σεπτ. 1918).

... Πρὸς ἀνωτέραν παιδαγωγικὴν καὶ καθόλου ἐπιστημονικὴν ἑποπτείαν τοῦ ἔργου τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκαλείων τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν νηπιαγωγῶν, τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ νηπιαγωγείων καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἔτι δὲ πρὸς ὁμοίαν καθοδήγησιν αὐτῶν συντελεστικὴν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διορίζονται δύο Ἀνώτεροι ἐπόπται τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἔχοντες βαθμὸν, ἀποδοχὰς καὶ δικαιώματα Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ἐδρεύοντες δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ παρὰ τῷ Ἐκπαιδευτικῷ συμβουλίῳ... Τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰδικῶν αὐτῶν ἔργων ἐπιδιώκουσιν οἱ Ἀνώτεροι ἐπόπται τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸ μὲν διὰ περιουσιῶν εἰς διάφορα τμήματα τοῦ κράτους,

ζει νὰ καθιερωθῇ σιγά σιγά, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ μία τάξη κάθε χρόνο — ζητήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀνώτερους ἐπόπτες στίς 20 Νοεμβρ. 1917, μὲ ἰδιαίτερον ὑπόμνημα πρὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον, καὶ τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἀποφάσισε ὁμόφωνα μὲ τὴν πράξιν τοῦ 150 (1 Δεκ. 1917), «ὅπως ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, εἰσαχθεῖσα κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ τῆς Α' καὶ Β' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἰσαχθῆ ἐφεξῆς βαθμιαίως εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν λοιπῶν τάξεων αὐτοῦ...».

κατὰ τὰ ὀριζόμενα ἐκάστοτε τῆ εισηγήσει αὐτῶν ἢ καὶ ἄνευ ταύτης ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἐν γενικῇ συνεδρίᾳ, τὸ δὲ διὰ συγκεντρώσεων τῶν λειτουργῶν τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ λέξεων, διδασκαλιῶν καὶ μαθημάτων γινομένων πρὸς αὐτοὺς καὶ δι' ἐκπαιδευτικῶν συνεδρίων συγκαλουμένων κατὰ χρόνους καὶ τόπους ὀριζομένους ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, τῆ εισηγήσει τῶν Ἀνωτέρων ἑποπτιῶν ἢ καὶ ἄνευ ταύτης. Τῶν συγκεντρώσεων καὶ συνεδρίων τούτων μετέχει, καλούμενον διὰ διαταγῆς τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκαλείων τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν νηπιαγωγῶν, οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, οἱ δημοδιδάσκαλοι παντὸς βαθμοῦ καὶ αἱ νηπιαγωγοί, προεδρεύει δὲ αὐτῶν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ὀριζόμενος ἐκάστοτε Ἀνώτερος ἐπόπτης... Οἱ Ἀνώτεροι ἐπόπται εὑρισκόμενοι ἐν Ἀθήναις μετέχουσι τῶν γενικῶν συνεδρίων τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου μετὰ δικαιώματος ψήφου ἐπὶ ζητημάτων σχετιζομένων πρὸς τὴν Δημοτικὴν ἐκπαιδεύσειν καὶ τὸ ἔργον τῶν καθόλου, εισηγούμενοι πᾶν μέτρον εἴτε γενικὸν εἴτε ἀφορῶν ὀρισμένους λειτουργοὺς τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, συντελεστικὸν δὲ πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς καὶ ὑποβάλλουσιν ἐκθέσεις πρὸς τὸ συμβούλιον περὶ τῶν ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένης ἐποπτείας καὶ τῶν ἐκάστοτε ἐπιθεωρήσεων συναγομένων πορισμάτων...

9. *Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 242 πράξεως τῶν γενικῶν συνεδρίων τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου (Ἐφημερ. Κυβερν. 31 Ἰαν. 1919, τεύχ. β').*

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον. Ἐν Ἀθήναις σήμερον τῇ 18 Ἰανουαρίου 1919, συνελθὼν τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον εἰς ἑκτακτον γενικὴν συνεδρίαν, συνεσκέφθη καὶ ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς: Λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ β' ἐδάφιον τοῦ μόνου ἀρθροῦ τοῦ νόμου 1332 καὶ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ πράξιν τῆς 12 Μαΐου 1918 ὑπ' ἀριθ. 182, ἀποφασίζει ὅπως ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶνε γεγραμμένα τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς τετάρτης τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1919-20 καὶ ἐφεξῆς, εἶνε ἡ κοινὴ ὀμιλουμένη (δημοτικὴ) γλῶσσα, ἀπηλλαγμένη παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ.

Τὰ νέα βιβλία, γραμμένα στῆ δημοτικῇ, ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1917 εἶναι: Γιά τὴν Α' δημοτικῆ, Ἀλφαβητάριον Παπαμιχαήλ, α' καὶ β' μέρος, καὶ Ἀλφαβητάριον Συκώκη, β' μέρος. — Γιά τὴ Β' τάξη: Ἀναγνωστικὸν Κουρτίδη, — Παπαμιχαήλ, Πέτρος Λάρας. — Κοζαντζάκη. Οἱ τρεῖς φίλοι. — Ἀργότερα, τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1918 κυκλοφόρησαν καὶ τὰ νέα

αναγνωστικά της Γ', ή 'Οδύσσεια Κουρτίδη, Κονιδάση, Καλλαρά—τό 'Αναγνωστικό Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ, και τὰ Ψηλά βουνά της συντακτικής επιτροπής που έγραψε τὸ ὑπουργεῖο. — Τέλος τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919 θὰ κυκλοφορήσῃ και τὸ 'Αλφαριθμητάρειο, μέρ. α', τῆς ἰδίας συντακτικῆς επιτροπῆς.

Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἦταν καρπὸς ὁλῆς τῆς ἐργασίας ποὺ εἶχε προηγηθῆ, κι ἔτσι κατωρθώθηκε — ἂν και ἀποφασίστηκε τόσο ἔξαρτα, με ὑπερβολικὰ μικρὲς προθεσμίες γιὰ νὰ γραφοῦν τὰ νέα ἀναγνωστικά, νὰ κριθοῦν, νὰ διορθωθοῦν και νὰ τυπωθοῦν — νὰ κυκλοφορήσουν τὰ νέα βιβλία δύομισι μόλις μῆνες ἀφοῦ εἶχε ψηφισθῆ ὁ νέος νόμος και λίγες ἑβδομάδες ἀφοῦ καταρτίστηκε ἡ νέα ὑπηρεσία τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν, και νὰ παρουσιάσουν τόσο ἀπαρτισμένη τῇ γλῶσσα τους ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἑξωτερικῆς μορφῆς. Καλύτερο και ἀνώτερο περιεχόμενο, σύμφωνα με τὴν ἀξίωση τοῦ δημοτικισμοῦ, θὰ ἦταν δύσκολο και ἄδικο νὰ τὸ ζητήσῃ κανεὶς ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά, ἑτοιμασμένα — ἢ και μεταφρασμένα—με τὸν τρόπο ποὺ εἶπα. Αὐτὸ παραμένει ὁ σκοπὸς και τὸ ἰδανικὸ ἡμερωτέρως ἐργασίας. Μένει ὁμως τὸ γεγονός, πὼς με ὁλη τῇ βία, τὰ νέα ἀναγνωστικά ἔδωσαν ἐξαρχῆς τὸν τύπο τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας, με ἐνότητα γραμματικῆ και με σύστημα ὀρθογραφικὸ, με τρόπο ποὺ νὰ γεννήσουν ὁμόθυμη τὴν ἐπιδοκιμασία τῶν ἐνδιαφερομένων, ὅσοι εἶναι σὲ θέση νὰ ἔχουν γνώμη. Και νὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς με τ' ἀναγνωστικά αὐτὰ ἐφαρμόστηκαν πρώτη φορά πλατύτατα στὴν πράξη τῆς ζωῆς αἰτήματα ποὺ ὡς τώρα εἶχαν μόνο ἀξιωθῆ θεωρητικά, ἢ ποὺ δοκιμάστηκαν σὲ πολὺ περιορισμένο κύκλο (σχολεῖο Βόλου, Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος). Σχεδὸν ὅλες οἱ ἀντιρρήσεις ποὺ ἀκούστηκαν ἢ ποὺ φάνηκαν στὸν τύπο ἦταν ἀπὸ τίς συνηθισμένες ἀοριστολογίες τῶν ἀρχαίστων και τῶν θυμώσων γλωσσολόγων, ποὺ δὲν παρακολούθησαν ἢ δὲν κατάλαβαν τίποτε ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἢ εἶχαν ἐντελῶς δευτερεύουσα σημασία, καθὼς λ. χ. — ἢ συχνότερῃ τους — γιατί νὰ γράφεται τὸ ἀβγὸ με β, ἢ γιατί νὰ χρησιμοποιηθοῦν και λέξεις ποὺ δὲν εἶναι γνωστὲς στὸ ἕνα ἢ στὸ ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδας. Ἀκόμη και δάσκαλοι με ἀντίθετες γλωσσικὲς ἰδέες και με πολύχρονη διδακτικὴ τριβὴ στὴν καθαρεύουσα, ἀφοῦ χρησιμοποίησαν λίγους μῆνες τὰ νέα βιβλία ἀναγνώρισαν ἀνεπιφύλακτα πὼς με τῇ νέα σχολικῇ γλῶσσῃ διαβάζουν τώρα τὰ παιδιὰ καλύτερα, εὐκολώτερα και με περισσότερη εὐχαρίστηση και προκόβουν περισσότερο. Δυσκολεύτηκαν μόνο με μερικὲς λέξεις δημοτικῆς

ἄγνωστες, κατὰ τὴν πατρίδα τῶν μαθητῶν, (γι' αὐτὲς θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω), ἢ λέξεις ἄγνωστες ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, καθὼς και με μερικὲς φωνητικὲς ἢ ὀρθογραφικὲς ἰδιορρυθμίες, καθὼς λ. χ. οἱ τύποι *μηλιά, φωλιά, κι ὁμως*, ὅταν δὲν εἶχε γίνῃ με τὸ παλιὸ γλωσσικὸ καθεστὼς ἢ σχετικὴ διδασκαλία στὸ ἀλφαριθμητάρειο, και τὰ παιδιὰ διαβάζαν τώρα *μηλιὰ ἢ μηλέα φωλιὰ, κι ὁμως* κτλ. ἀντὶ *μηλιὰ, φωλιὰ* κτλ.³⁹ Ὁ τι ἄλλο ἀκούστηκε ἀνήκει στὴν ἀπαραίτητη μυθολογία, με τὴν ὁποία κοινὸ ἀντιδραστικὸ και ἀμόρφωτο ὑποδέχεται τὸ δημοτικισμὸ και ἄλλα σπουδαῖα κοινωνικὰ ζητήματα. Ἔτσι λ. χ. γιὰ καιρὸ κρυφοφιθούριζαν ἐρεθισμένοι οἱ κύκλοι τῶν καθαριστῶν, πὼς τὰ νέα ἀναγνωστικά ἔχουν ἀντικαταστήσει τὸ *χρηματοκιβώτιον* με τὸ *πρασινोकούτι* και ἄλλα τέτοια παρόμοια. Οἱ γενικὲς ἀρχὲς οἱ ὁποῖες ὠδήγησαν στὸν κανονισμὸ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, βρίσκονται διατυπωμένες σὲ ἰδιαίτερο σημεῖωμα τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν πρὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο, ποὺ δείχνει ποῖο περίπου εἶναι τὸ πρότυπο ποὺ καθιερώνεται ὡς σχολικὴ γλῶσσα, σύμφωνα με τὸ πανελλήνιο γλωσσικὸ αἶσθημα, τὸν κοινὸν τύπο ποὺ ἔχει διαμορφωθῆ στὴ σύγχρονη λογοτεχνία και τίς πραχτικὲς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας και τοῦ σχολεῖου.

Δείγματα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν νέων ἀναγνωστικῶν.

Γεννήθηκα σ' ἕνα μικρὸ χωριὸ κοντὰ στὴ θάλασσα. Ὅλη μέρα ἔτρεχα στὸν ἄμμο και ἔπαιζα με τοὺς φίλους μου. Ἐκανα με τὸ χαρτὶ παραβάκια και τὰ ἔβαζα στὸ νερὸ νὰ πλέουν.

Ὅταν ἦταν τρικυμία, μοῦ ἄρραε νὰ τρέχω στὸ ἀκρογιάλι και νὰ με λούζουν οἱ οἱ ἀφροί. Ἔβλεπα τότε τοὺς γλάρους ν' ἀνοίγουν τ' ἄσπρα τους φτερά, ἀπάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, και νὰ φεύγουν μακριὰ, και ἔλεγα: Ἀχ! νὰ εἶχα και ἐγὼ φτερά νὰ πετάξω.

Ὁ πατέρας και ἡ μητέρα με ἀγαποῦσαν πολὺ. Δὲν εἶχαν ἄλλα παιδάκια ἀπὸμένα και τὴν ἀδερφοῦλα μου, τὴν Τασούλα.

³⁹ Τὰ περιστατικὰ αὐτὰ βεβαιώθηκαν κυρίως ἀπὸ συστηματικὴν ἔρευνα ποὺ ἔκαμε ἡ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργεῖου — μόνο δοκιμαστικὰ στὴν ἀρχῆ, τοὺς πρώτους μῆνες τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς — με γραπτὲς ἐρωτήσεις στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ σὲ διάφορες ἐπαρχίες, γιὰ τίς δυσκολίες ποὺ ἀπάντησῃ ἡ διδασκαλία με τὰ νέα ἀναγνωστικά, στὸ λεξιλόγιο, στὴ γραμματικὴ, τὴν ὀρθογραφία κτλ. Τὰ ζητήματα γιὰ τίς λέξεις και τὴν ὀρθογραφία τῶν νέων ἀναγνωστικῶν ἦταν ἀπὸ τὰ φροντιστηριακὰ θέματα ποὺ ὤριστήκαν και συζητήθηκαν ἀπὸ δασκάλους κι ἐπιθεωρητῆς στὶς Ἀθήνας και στὸν Πειραιᾶ, στὰ μαθήματα ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τοὺς Ἀνώτερους ἐπόπτες. — Ὅσο γιὰ τίς δυσκολονόητες λέξεις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα (ἰδίως ἀφηρημένα, ἐπίθετα κτλ.), εἶναι δύσκολο νὰ δοθῇ ἡ τελειωτικὴ λύση ὅσο μὲς λείπουν πειράματα τοῦ παραστατικοῦ κύκλου τῶν μαθητῶν κάθε ἡλικίας. Γι' αὐτὸ ὁμως τὸ σημαντικὸ ζήτημα θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος ἄλλου.

«Όλη μέρα ο πατέρας δούλευε. Πότε έσπερνε, πότε θέριζε και πότε πάλι δούλευε στο άμπέλι. Τό έσκαβε, τό κλάδευε και τό τρυγοδσε.

Τό βράδυ βράδυ ο πατερας γύριζε στο σπίτι εγώ στεκόμουν στο κατάφλι και τόν περιμένα. Έβλεπα τό σκύλο μας, τόν Πιστό, να τρέχει κουνώντας την ουρά του έπειτα έβλεπα τά βόδια μας σιγά σιγά να προβαίνουν από την άκρη τού δρόμου.

Πίσω ακολουθούσε ο πατέρας κουρασμένος. Μού γελοούσε από μακριά, κι εγώ έτρεχα να τόν άπαντήσω. Μ' έπαιρνε τότε από τό χέρι και μπαίναμε μαζί στο σπίτι. Πόσο εύτυχιόμνος ήμουν!

Πάντοτε ο πατέρας μου κρατούσε κάτι. «Αν ήταν άνοιξη, μου έφερνε βερνίκια, κεράσια, άχλάδια. Έπειτα τόν Άδωνιστο έρχονταν σταφύλια, και άργότερα είχαμε τά δλόχρονα πορτοκάλια. Πάντοτε, δ κι και άν μου έδινε, τό μισό τό φύλαγα της Τασούλας, της αδερφούλας μου. Την αγαπούσα πολύ, και ποτέ ποτέ δε μάλωνα μαζί της.

Τό χειμώνα έκανε κρύο και έβγαίνα έξω. Τό βράδυ άνέβαινα στα γόνατα της μητέρας και της έλεγα: «Μητέρα, πές μας ένα παραμύθι!»

— «Τί παραμύθι, Πάυλο μου;»

— «Ό κι θέλεις, μητέρα!»

«Η μητέρα άφηνε τότε τό άργόχειρό της, φώναζε και την Τασούλα μας και άρχιζε: Δώσε της άνέμης να γυρίση, παραμύθι ν' άρχισήση, Καλησπέρα σας!

Και άρχιζε. Ένα βράδυ μς είπε τό παραμύθι αυτό...

(Από τό άναγνωστικό της Β' δημοτικού της Κς Γ. Καζαντζάκη, Οι τρεις φίλοι).

«Ο Παπαβασιλης, διαν ήθελε να διαβάση, φορούσε τά ματογυάλια του κι έλεγε: «Ε, άς είναι καλά τά ματογυάλια μου! Χωρίς αυτά δε θα μπορούσα τώρα να διαβάσω!»

Ατά τά λόγια τ' άκουσε μιá μέρα ο Θάνος ο γειτονάς του, και χάριξε πολύ. «Ηταν είκοσι χρονών, και δεν ήξερε να διαβάση ο κακομοιρης! Όταν ήταν παιδι, δεν αγαπούσε τό σχολείο.

«Ο Θάνος είπε με τό νού του: «Νά, βρήκα τρόπο να διαβάσω κι εγώ».

Και άμέσως πήγε σέ ένα έμπορικό ν' αγοράση ματογυάλια.

«Ο έμπορος έδωσε στο Θάνο κάμποσα ζευγάρια και τού είπε: «Διάλεξε ποιá ταιριάζουν στα μάτια σου».

«Ο Θάνος πήρε ένα ζευγάρι ματογυάλια, ακούπισε με τό μαντίλι τά γυαλιά και είπε στον έμπορο: «Έχεις κανένα βιβλίο;»

«Ο έμπορος τού έδωσε ένα βιβλίο. Ο Θάνος φόρεσε τά ματογυάλια, άνοιξε τό βιβλίο και δοκίμασε να διαβάση. Κοίταζε, κοίταζε, έβλεπε μαύρα σημάδια, άπάνω σέ άσπρο χαρτί, αλλά τίποτα δεν καταλάβαινε.

«Δε θα είναι καλά τά ματογυάλια» είπε με τό νού του.

Πήρε άλλο ζευγάρι. Και πάλι είδε τά μαύρα μικρά σημάδια, χωρίς να νιώθη τί λένε. Δοκίμασε όλα τά ματογυάλια που είχε ο έμπορος, αλλά δεν μπόρεσε να διαβάση.

Στο τέλος ο έμπορος βαρέθηκε και τού λέει: «Δε μου λές, πατριώτη, ξέρεις γράμματα;»

— «Αν άν ήξερα γράμματα τί τά ήθελα τά ματογυάλια;» είπε ο Θάνος.

Τότε τού λέει ο έμπορος: «Τά ματογυάλια που σού χρειάζονται είναι, μόνο στο σχολείο τά πουλούν. Εκεί έπρεπε να πäs, διαν ήταν καιρός. Άνθρωπος άγράμματος ξόλο άπελέκητο.

(Από τό άναγνωστικό της Β' τού Α. Κουριτή).

«Πώ πώ φλόγα! Πώ πώ βοή που κάνει ή φωτιά: βού, βού, βού! Τί μεγάλη φωτιά στο τζάκι!

«Βλέπεις, Βάσω, πώς άναψε τώρα ή φωτιά;» της είπε ή Ρήγα.

«Η Βάσω όμως δεν έβλεπε τίποτα. Είχε κλείσει τά μάτια, και κοιμόταν πλάγι στή γιαγιά.

«Η γιαγιά καθόταν κοντά στο τζάκι κι έγνεθε με τη ρόκα. Κάπου κάπου έρχεγνε κάστανα στην φωτιά. Η Ρήγα τά γύριζε συχνά με την τομπίδα, για να μην καπνίσουν. Κι ο Ρήγας περίμενε να ψηθούν.

Τοάν! Έσκασε ένα κάστανο και πήδησε ψηλά. Η Βάσω άκουσε τόν κρότο και έπληκσε. «Τό δικό μου είναι αυτό!» είπε άπλωσε τό χέρι και γύρενε να τό πάρη. — «Όχι αυτό είναι τού Ρήγα» είπε ή γιαγιά. «Έχε ύπομονή, έργοούλα μου θάρρα και ή σιγά σου».

Τοάν! Έσκασε και τό κάστανο της Βάσως. Και τί γλυκό που ήταν!

Βού... βού... γού, φώναζε ή φωτιά με τη μεγάλη φλόγα. Η γιαγιά έγνεθε και άρχισε να λέη τό παραμύθι: κόκκινη κλωστή δεμένη, στήν άνέμη τυλιμένη.

(Από τό «Αλφαβητάρι της συντακτικής έπιτροπής τού κράτους»).

«... Έσθ όμως, Αχιλλέα, είσαι ο πιο εύτυχιόμνος απ' όλους τούς ήρωες, γιατί και ζωντανός διαν ήσουν σέ τιμωσάμε δλοι οά θεοί, και τώρα πάλι στον Άδη είσαι βασιλιάς τών πεθαμένων. Γι' αυτό δεν πρέπει να λυπάσαι που πέθανες».

«Ο Αχιλλέας μού άποκρίθηκε: «Μη με παρηγορείς για τό θάνατό μου, Όδυσσεία. Προτιμώ να δουλεύω σέ φτωχό άνθρωπο και να βλέπω τό φώς τού ήλιου παρά να είμαι έδώ στον Άδη βασιλιάς τών πεθαμένων. Ας άφήσωμε όμως αυτά κι έλα πές μου, ζή ο πατέρας μου ή πέθανε; Και για τό παιδι μου τί ξέρεις; ήθε στον πόλεμο; Πολέμησε σαν άληθινό παιδι μου;» Έγώ τότε τού άποκρίθηκα: «Για τό γεροπατέρα σου τόν Πηλέα, δοξαζόμενε Αχιλλέα, τίποτα δεν ξέρω. Για τό γιο σου όμως τό Νεοπτόλεμο έχω πολλά να σου πώ. Έγώ ο ίδιος τόν πήρα από τη Σκύρο με πλοίο και τόν πήγα στην Τροία. Εκεί διαν είχαμε συμβούλια...

Ατά είπε ο καλός χοιροδοσός και πήγε στο μαντίρι κι έφερε δυό χοιρονάκια. Τά έσφαξε, τά καρφάλισε στή φωτιά, τά έκοψε κομμάτια, τά πέρασε στή σούβλα και τά έψησε...

«Έλα, παιδι μου, έλα μέσα, να χαρή ή καρδιά μου, που ήρθες στην καλύβα μου μόλις γύρισες από τό ταξίδι σου. Τώρα δεν έρχεσαι συχνά έδώ έξω. Σού άρτεσι να μένης στή χώρα και να βλέπης τούς καταραμένους μηροτήρες».

«Ο Τηλέμαχος άποκρίθηκε: «Καλέ μου Εύμαιε, εγώ πάντα σέ θυμούμαι. Και τώρα έπιτηδες ήρθα έδώ, για να σέ ιδώ και για να μάθω τί κάνει ή μητέρα μου».

— «Η μητέρα σου, παιδι μου, είπε ο Εύμαιος, κλείει κι άναστενάζει νύχτα μέρα».

«Ο Τηλέμαχος έδωσε τό κοντάρι του στον Εύμαιο κι ύστερα μπήκε στην καλύβα. Ο Όδυσσείας άμέσως σηκώθηκε και πρόσφερε τη θέση του στο νέο. Ο Τηλέμαχος δε δέχτηκε και τού είπε...

(Από τό άναγνωστικό της Γ', την Όδύσσεια τού Α. Κουριτή, Κ. Κουιτάρη, Γ. Καλαρά).

Δείγματα της γλωσσικής μορφής τών παλιών άναγνωστικών.

Σου όμως, ο Αχιλλεύ, σδείς δηήρξεν εύτυχεύστερος, διότι και πρότερον ζώντα σέ έτιμώμεν ως θεόν, και τώρα πάλιν εις τόν Άδην είσαι βασιλεύς τών νεκρών. Διά τούτο δεν πρέπει να λυπώσαι διά τόν θάνατόν σου».

Τίς έκείνος μοι άπεκρίθη: «Μη με παρηγορήεις διά τόν θάνατόν μου, Όδυσσεύ. Έπεθόμουν καλλίτερον να είμαι δούλος πτωχού άνδρος και να βλέπω τό φώς τού ήλιου παρά να είμαι εις τόν Άδην και να άρχω τών νεκρών. Αλλ' έλα ειπέ μοι, Όδυσσεύ, τί γίνεται ο νίός μου; Ηλθεν εις τόν πόλεμον ή όχι; Περί δε τού γηραιού πατρός μου τί γνωρίζεις;»

Πρός τούτον εγώ άπήνησα: «Περί μόν τού γέροντος πατρός σου, ένδοξε Αχιλλεύ, σδέν γνωρίζω· περί τού νιού σου όμως Νεοπτολέμου έχω πολλά να σοι δηγήθω. Έγώ ο ίδιος τόν μετέφερα εκ της Σκύρου διά πλοίου εις τό έν Τροία ελληνικών στραπέδων. Εκεί, διε μόν είχομεν συμβούλια...

Τάτα ειπών συνέσφιξε διά τού ζωστήρος τόν χιτώνα και μετέθη εις τούς σταύλους, όπου ήσαν κεκλιμένοι οι χοίροι. Ένεσθεν δε λαβών δυό χοιρίδια τά έσφαξε και εκαρφάλισε, έπειτα δε έκοψεν αυτά εις τεμάχια και διαπεράσας εις τούς δβελούς τά έψησεν...

«Έλα, εισέλθε, προσφιλές τέκνον, ίνα χαρώ όλοψύχως βλέπων σε έλθόντα εις την καλύβην μου· άμέσως μετά την επιστροφήν σου εκ της ξένης χώρας. Δέν έρχεσαι πλέον εις τούς άγρούς σου και τούς έσχατούς σου, άλλ' εύχαριστίζεις να μένης πάντοτε εις την πόλιν και να βλέπης τό καταραμένον πλήθος τών μηροτήρων».

Πρὸς αὐτὸν ἀπήνητος τότε ὁ Τηλέμαχος: «Πάτερ μου, θά πρόξω ὅ τι λέγεις, διότι ἐπίτηδες διὰ σὲ ἦλθον ἐνταῦθα, καὶ διὰ τὰ σὲ ἴδω καὶ διὰ τὰ μάθω παρὰ σοῦ, ἔαν ἡ μήτηρ μου μὴν ἀκούῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ μας ἢ ἐξέλεξεν ἄλλον οὐζύγον».

— Ἐἷ Η μήτηρ σου, τέκνον μου, ἀπήνησεν ὁ καλὸς χοιροβοσκός, μὴναι ἀκόμη ἐν τῇ οἰκίᾳ σας, διερχεται δὲ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας κλαίουσα καὶ στεναζούσα»...

Ταῦτα εἶπε καὶ ἔλαβε τὸ δόρυ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Τηλέμαχου· οὗτος δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν καλύβην. Τότε δ' Ὀδυσσεὺς ἐσηκώθη, ἵνα παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν θέσιν του, ἀλλ', ὁ Τηλέμαχος ἠμπίδισεν αὐτὸν εἰπὼν...

(Ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ', τὴν Ὀδύσσεια τοῦ Γ. Κονιδάρη καὶ Γ. Καραῶ, ἐγκυκλιμ. γιὰ τὸ 1905 - 1911, ἐκδ. 1916).

Ἄσπας τότε ἀπήνητος: «Τὰ κέρατα δὲν τὰ ἔχει ἢ αἷξ διὰ στολισμὸν, ἀλλ' ὡς ἄσπλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς. Τὰ δύο μικρὰ σκεπάσματα τῶν ποδῶν τῆς, αἱ δύο χηλαί, δὲν εἶναι ὑποδήματα, ἀλλ' ὄνυχες σκληροί. Αὐταὶ χρησιμοποιεῖται πολλὴ εἰς τὴν αἶγα. Τῆς προφυλάσσουν τοὺς δακτύλους. Μὲ τὰς χηλὰς αὐτὰς ἐπίσης βοηθεῖται ἢ αἷξ νὰ ἀναρριχᾶται ἐπιχωλιώτερον εἰς τὰ βουνά»...

Εἰς τὸ δαίσιον μέρος τῆς οἰκίας του διήρχεν ἀλλή ἀρκετὰ πλατεῖα. Εἰς μίαν ἄκραν αὐτῆς ὁ κύριος Σταθὰς ἔκτισε σιάβλον καὶ ἔθεσεν ἐντὸς αὐτοῦ τὴν ἀγέλαδα καὶ τὸν θρόνον του. Ἀπέναντι τοῦ σιάβλου τούτου ἔκτισεν ἕνα μικρὸν περιστοιχισμένον καὶ ἔθεσεν ἐντὸς αὐτοῦ ὀλίγα ζεύγη περιστρωθῶν. Ἐπίσης ἔκτισε καὶ ἱερὴ θρησκεία διὰ τὰς θρησκῆς, τὰς χήρας καὶ τὰς νήσους του. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀράπην δὲν ἐλησμόνησεν ὁ κύριος Σταθὰς. Κατεσκεύασε καὶ δι' αὐτὸν μίαν μικρὰν ξυλίνην κούρην, διὰ νὰ ἀναπαύεται ἐκεῖ τὴν ἡμέραν. Μετὰ ταῦτα ἤνοιξε καὶ ἐν φθῆρα εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς. Πλησίον αὐτοῦ ἐποσθῆθησεν διάφορα ὄδροδοχεῖα...

(Ἀπὸ τὸ Ἀλφαβητάριον μέρ. β' τὸ ἐγκυκλιμ. γιὰ τὸ 1914 - 1918, 1914).

Εἰς τὴν πύχνησιν τῶν ὀρνίθων συντελεῖ πολὺ καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν. Ἡ ἐπιχωλιώτερά καὶ ταχύτερα πύχνησις αὐτῶν γίνεται διὰ βλαμῶν ζήμης ἐξ ἀλεθρον καὶ γάλακτος ἢ ὕδατος, τοὺς ὁποίους εἰσάγομεν καταναγκαστικῶς ἐντὸς τοῦ οἰσοφάγου αὐτῶν τρεῖς τῆς ἡμέρας καὶ διὰ κατακλίσεως τῶν ὀρνίθων ἐντὸς στενοῦ καὶ σκοτεινοῦ χώρου. Τρεῖς τὸ πολὺ ἐβδομάδες εἶνε ἐπαρκεῖς διὰ τὴν τελείαν αὐτῶν πύχνησιν, ἢ δὲ περαιτέρω ἐξακολουθήσῃ τῆς τοιαύτης καταναγκαστικῆς διατροφῆς ἀγεῖ εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἡ παρ' ἡμῶν κοινὴ ὄρνις ἐπιχωλιώτει 12 - 15 φά. Τὰ πρὸς ἐπιχωλιώσιν φά πρέπει νὰ εἶνε ἐλεγκτὰ καὶ νοπὰ. Ταῦτα τίθενται ἐπὶ ἀβαθῶς καλάθου ἢ κιβωτίου, ἐπιστρωμένον δι' ἄχυρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπιπτον καὶ ὀλίγον τετριμμένον γλυκάνισσον, ὅστις ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν παρασίτων. Ἡ ἐπιχωλιώσις τῶν φῶν τῆς ὀρνίθου διαρκεῖ...

(Ἀναγνωστικὸ τῆς Ε', τοῦ Μ. Σακελλαροπούλου, Χ. Κυριακίτου, Ἐλ. Ρουσοπούλου, ἐγκυκλιμ. ὑπὸ 1914, τὸ ἔχουν καὶ σήμερον τὰ σχολεῖα).

6. Ὁ κ. Χατζιδάκις διαφωνεῖ.

Ὁδόμείαν δὲ φρονοῦμεν, θὰ εἶτεν ἐπερβολὴν, ἂν τις ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ τῆς παραμέλλου τῆς λαλονμένης ἡμῶν γλώσσης καὶ δι' αὐτῆς τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ καὶ βίου τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὑπῆρξε τῶν πρώτων αἰτίων τῆς φιλολογικῆς ἡμῶν στείρωσεως ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις...

Χατζιδάκις, Ἐκθεσις κτλ. 1892.

Ἡ παρὰ τὴν καθαρεύουσαν χρῆσις τῆς δημώδους ἢ δημοδαιτικής καθαρευούσης οὐ μόνον λυπηρὸν δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ μεγάλως δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς μὲροσιν ἀξιολόγου ἔθνικης φιλολογίας, ἂν μόνον τὴν δεξιῶν καλλιτεχνῶν... Νὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν εὐδωσίαν τοῦ ἔργου αὐτῶν ἀτυχῶς δὲν δυνάμεθα, πάσῃ δ' ὁμοῦ δυνάμει προτρέπομεν αὐτοὺς καὶ παραβαρύνομεν εἰς τὸν εὐγενῆ ἀγῶνα...

Χατζιδάκις, 1891.

Μέσα στὴ γενικὴ αὐτὴ ἐπιδοκιμασία, μοναδικὴ σχεδὸν ἐξαιρέση ἔκαμα μίαν ἐντονη πολεμικὴ γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν καὶ γενικώτερα γιὰ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ἀπὸ τὸ σημερινὸ Νέστορα τῆς φιλολογικῆς σχολῆς στὸ Ἐθνικὸ μας Πανεπιστήμιον καὶ καθηγητὴν τριάντα χρόνια τώρα τῆς γλωσσολογίας, συγγραφέα τόσων ἀξιολόγων διατριβῶν γιὰ τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς. Ὁ κ. Γεώργιος Χατζιδάκις, εἰσηγητὴς στὸ Σεβαστοπούλειον ἀγῶνα, ποὺ ἰδρύθηκε καθὼς εἶναι γνωστὸ, στὴν Πόλιν καὶ ἐδῶ, μὲ κληροδότημα ἰδιαιτέρου καὶ μὲ σκοπὸ νὰ «μέλλει χρησιμεύειν ὡς βραβεῖον εἰς διαγωνισμὸν, ὑπὲρ τῆς ἑλλ. γλώσσης»⁴⁰, χρησιμοποίησε τὴν ἐπίσημη πανεπιστημιακὴ ἐσορτή, καὶ τὴν τελευταία φορὰ ποὺ θὰ μιλοῦσε, καθὼς εἶπε, στὴ ζωὴ του ἀπὸ τὸ ἐπίσημον ἀκαδημαϊκὸ βῆμα, γιὰ ν' ἀποδοκιμάσῃ στ' ὄνομα τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ μὲ τὸν τύπον ἐντονης διαμαρτυρίας τὴ λαϊκὴ μας γλῶσσα, καθὼς ἀρχισε νὰ καθιερώνεται σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη, τὴ θέληση, καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως.

Δύο μέρες ἀργότερα, ἐφημερίδα μὲ πλατύτατη κυκλοφορία γνωστοποίησε σὺς τέσσερις ἄκρες τοῦ ἑλληνισμοῦ δλόκληρη τὴ σχετικὴ περικοπή ἀπὸ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σεβαστοπούλειου σὲ ἑπτὰ πυκνωτῶν πωμένες στήλες, μαζὶ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, καὶ μὲ τὸν ἐρεθιστικὸν τίτλον: «Ἡ ἐντονος διαμαρτυρία τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ἐναντίον τῆς νομοθετουμένης γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως. Καταγγέλλω αὐτοὺς ὅτι παραβαίνουν τὰς ἐπιθυμίας τῆς κυβερνήσεως»⁴¹.

Ἡ συζήτηση ποὺ εἶχε γίνῃ τὴν ἴδιαν νύχταν στὴ Βουλὴν, ἔδωσε εὐκαιρίαν στὸν πρωθυπουργὸν ν' ἀναίρεσῃ τὶς γλωσσικὰς θεωρίαις τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας καὶ νὰ δικαιώσῃ τὴν κεντρικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαίδεξεως. Ὁ κ. Χατζιδάκις, εἶπε ἐπιγραμματικὰ ὁ κ. πρωθυπουργός, εἶναι σοφὸς καθηγητὴς καὶ εἶναι τὸ ἀγλαίσμα τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, μὰ διαρκῶς ἀντιφάσκει μὲ τὶς γνώμας του καὶ δὲν εἶναι ὁ ἀρμόδιος νὰ ἔχη γνώμη στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐφαρμόζει τὸ κυβερνητικὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸν πρόγραμμα...

Μὲ τὴν ἀμνηστικὴν καὶ ἀποφασιστικὴν κυβερνητικὴν ἐπέμβαση ἔκλεισε

⁴⁰ Βλ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια κτλ. § 57, Δελτίον τ. 6, σ. 114.

⁴¹ Ἐλευθερος τύπος, 8 Ἀπρ. 1918, σ. 1, στήλη 1 - 6, σ. 2, στ. 1.

για τὸ κράτος ἢ γλωσσικὴ συζήτηση ποὺ ἀπειλοῦσε νὰ ξαναρχίσῃ, καὶ ἀποφύγαμε καὶ τὸν ἐρεθισμὸ ποὺ πῆγαινε νὰ γεννήσῃ ἢ ἀπροσδόκητῆ δημοσιογραφικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ κ. Χατζιδάκι. Ἐλείψε ὁμῶς ὡς τῶρα ἢ ἐπιστημονικὴ τῆς ἀνασκευῆ καὶ ἢ ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν. Κι ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐπικριτὴς κατέχει στὴν κοινωνία ἐξαιρετικὴ ἀκαδημαϊκὴ θέση, ποὺ θὰ ἔπτανε καὶ μόνῃ τῆς αὐτῆ νὰ παραπλανήσῃ τοὺς ἀνίδεους, κι ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς σχολικῆς γλώσσας, καθὼς σήμερα καθιερῶνεται σύμφωνα μὲ τὸ κυβερνητικὸ πρόγραμμα καὶ τὸ νόμο «περὶ διδακτικῶν βιβλίων», εἶναι σπουδαιότατο, κι ἐπειδὴ ἀκόμη κατηγορήθηκε ἢ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου πῶς δὲν ἔκαμε τὸ καθήκον τῆς, γι' αὐτὰ ἔλα νομίζω σωστὸ ν' ἀνασκευαστοῦν ἀπὸ τίς στῆλες τοῦ Δελτίου οἱ οὐσιαστικώτερες ἀπὸ τίς κατηγορίες τοῦ κ. Χατζιδάκι. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες: (α) ἢ κυβέρνησῃ δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ καθιερώσῃ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα· (β) γίνεται ἢ προσπάθεια ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου νὰ ἐφαρμοστῇ τὸ νέο γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ὑποὺλα καὶ καιροσκοπικὰ, ἔλο καὶ σὲ πλατύτερη σφαῖρα καὶ σὲ μεγαλύτερη κλίμακα· (γ) ἢ δημοτικὴ τῶν ἀναγνωστικῶν δὲν εἶναι γλῶσσα ποὺ ὑπάρχει, οὔτε μπορεῖ γραμματικὴ νὰ κανονίσῃ μιὰ γλῶσσα πρὶν τὴ διαμορφώσῃ καὶ τὴν καθιερώσῃ ἢ χρῆσῃ στὴν κοινωνία καὶ μέσα στὸ σχολεῖο, (δ) ἐφαρμόζεται ὀρθογραφία στραβή.

Παράλληλα μὲ τὴν κριτικὴ αὐτὴ καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀρνήσῃ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου τῶν ἀναγνωστικῶν, ὁ κ. Χατζιδάκις ἀντιτάσσει τὴ δική του θεωρία γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρκίας, καθὼς τὴ μιλοῦν «εἰς τὰς ἀρίστας καὶ ἐπισημοτάτας οἰκίας» οἱ «καλῶς ἀνατεθραμμένοι», ποὺ μόνῃ αὐτὴ μπορεῖ νὰ «συνάψῃ εἰς ἓν ἐθνικὸν σύνολον» ὅλους τοὺς πανταχοῦ ἐλληνόπαιδας, καὶ ποὺ ἔχει βέβαια διάφορες βαθμίδες καὶ ποικιλίες «ὡς πρὸς πολλὰς λέξεις καὶ τινὰς τύπους» ἅμα τὴ χρησιμοποιοῦμε «ἐν ταῖς αἰθούσαις», στὸ διηγήμα, στὴ βουλὴ καὶ στὰ δικαστήρια, στίς ἐφημερίδες καὶ στὴν ἐπιστῆμη. Ἐπρεπε τίς παραλλαγές αὐτές «ἂν ἐσωφρονούμεν» νὰ τίς μοιράσωμε στίς ἑξὶ τάξεις τοῦ δημοτικοῦ καὶ τὰ διδακτικὰ του βιβλία καὶ νὰ καθιερώσωμε ἔτσι στὴν α' καὶ στὴ β' δημοτικῶν «τὴν τῶν αἰθουσῶν (οὐχὶ τὴν τῶν μαλλιαρῶν)», στὴν γ' καὶ τὴν δ' «τὴν τοῦ διηγήματος καὶ τῶν ἐφημερίδων», «καὶ ὅττω καθ' ἑξῆς». Σύμφωνα ἄλλωστε μὲ ὅσα εἶπε καὶ ὁ Κοραῆς, ἀπὸ δύο πράγματα ποὺ λέμε «ἐν ταῖς συναναστροφαῖς ἡμῶν ἐκ παραλλήλου»

πρέπει νὰ προτιμοῦμε τὸ ἀρχαιώτερο· τὴ γλῶσσα τῶν «καλῶς ἀνατεθραμμένων» «παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς... διδάσκονται τὰ παιδία ἐν ταῖς δημοτικαῖς σχολαῖς» καὶ τοὺς ἐπιβάλλεται μάλιστα «ὡς νέα ξένη γλῶσσα», ἅμα τὰ παιδία αὐτὰ μιλοῦν σπῆτι τοὺς γλῶσσα διαφορετικῆ. Εἶχε «συστήσῃ» [ὁ κ. Χατζιδάκις] ν' ἀπλοποιηθῇ ἢ καθαρῆουσα, «τὴν ἀπλοποιῆσαι καθόλου τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου», «προτοῦ γεννηθῶσιν ἴσως οἱ ἱπποτικοὶ αὐτῆς [ἔτσι] σήμερον ὑπερασπισταί», καὶ αὐτὸ εἶχε γίνει· «εἶχε δὲ εἰσχωρήσῃ (ἢ ἀπλοποιήσῃ), ὡς κοινῶς ὁμολογεῖται» παντοῦ—καὶ στίς ἐφημερίδες καὶ ἄλλοις, «εἰς τὴν ἄλλην ποικίλην χρῆσιν καὶ μάλιστα εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία, τὰ ἀλφαθητάρια, ἀναγνωσματάρια κλπ., καὶ πάντες μετὰ χαρᾶς ἐβλέπομεν τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπίδοσιν αὐτῆς»—ὅσπου τῶρα χάλασαν ἔλα αὐτὰ μὲ τὴ μεταρρύθμισῃ ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ ἢ «αἵρεσις» «τῶν νέων τοῦτων σχολαστικῶν τῆς δημοτικῆς». Ἄλλωστε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλῶσσα αὐτῆ, [τὴν καθαρῆουσα ποὺ ἀπλοποιήθηκε καὶ ἀπλοποιεῖται], δὲν ὑπάρχει πιά σήμερα ἄλλη γλῶσσα κοινὴ, καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ πῇ [ὁ κ. Χατζιδάκις], μὲ περισσώτερο ἐπιστημονικὸ κῆρος ἀπ' ὅτι θὰ εἶχαν «οἱ διατεινόμενοι τὰ ἐναντία ἢ καὶ πᾶς ἄλλος».

Θὰ ἐξετάσω μὲ τὴ σειρά πρῶτα τὸ ἀρνητικὸ μέρος τῆς κριτικῆς αὐτῆς. Εἶναι σωστὲς οἱ παραπάνω κατηγορίες γιὰ τὴν κοινὴ γλῶσσα ποὺ καθιερῶνεται τῶρα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο; Εἶναι ἀλήθεια πῶς παρουσιάζει τέτοια ἀντίθεση καὶ τόσες διαφορές ἀπὸ τὴ σημερινὴ προφορικὴ καὶ λογοτεχνικὴ χρῆσῃ, πῶς ἔχει λέξεις καὶ τύπους σπάνιους καὶ ἀσυνήθιστους στὴ γλῶσσα τῶν «καλῶς ἀνατεθραμμένων», τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν τελευταίων ἀναγνωστικῶν στὴν καθαρῆουσα, ποὺ μὲ τόση χαρὰ ἔβλεπε τὴ γλῶσσα τοὺς ὁ κ. Χατζιδάκις, καθὼς ὁ ἴδιος ὑπογραμμίζει, νὰ γίνεται κάθε μέρα ὅλο καὶ πῖο ἀπλή; Καὶ ἀκόμη εἶναι ἀλήθεια πῶς μὲ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ τὰ «παιδία τῶν ὀπωσθήποτε μορφωμένων» θὰ μαθαίνουν γλῶσσα «ἥτις διαφέρει πολὺ περισσώτερον ἢ ἢ μητρικὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς τῶν ἡμετέρων βιβλίων»—τὴν καθαρῆουσα;

Ἐπειτα θὰ ἐρευνήσω τὴ θέση τῆς κριτικῆς αὐτῆς τοῦ κ. Χατζιδάκι, τὴ θεωρία του γιὰ τὴ γλῶσσα ποὺ πρέπει νὰ γράφωμε καὶ γενικὰ τὴ θετικὴ του συμβολὴ γιὰ νὰ διαμορφωθῇ στὴν Ἑλλάδα μιὰ ἐθνικὴ κοινὴ γλῶσσα.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς ἢ κριτικὴ αὐτὴ τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας ἔχει δημοσιεύσῃ μὲ τίς ὑπογραφάς καὶ ἄλλων δύο καθηγητῶν στὸ Πανεπιστήμιο, τοῦ κ. Α.

Σκιὰ και τοῦ κ. Μ. Εὐαγγελίδη, κι ἔτσι παίρνει μεγαλύτερο κύρος. Ὅποιοι όμως ξέροι μερικά ἔθιμα ἐπιστημονικά στήν Ἑλλάδα δὲ θὰ δώση σ' αὐτὸ καμιά σημασία, οὔτε θὰ παραξενευτῆ πῶς ἐπιστήμονες ἀκαδημαϊκοὶ συνοπογράφουν διατριβὲς ποῦ—ἐκτός ἴσως ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ ἔρνηση, τὴν ἔρνηση γιὰ κάθε γλωσσικὴ μεταρρύθμιση—εἶναι τόσο ἀντίθετοι μὲ τίς δικῆς τους ἰδέες. Γιατὶ ὄχι μόνο ὁ κ. Σιαῶς, καθὼς εἶδαμε (κεφ. 4), βρίσκεται σὲ ριζικὴ διαφωνία μὲ τὸν εἰσηγητὴ τοῦ τελευταίου Σεβαστοπούλειου ὡς πρὸς τὴ γλωσσικὴ του ἰδεολογία, μὰ και ὁ κ. Εὐαγγελίδης μὲ ὅσα ἔχει διακηρύξει παρουσιάστηκε πάντοτε στὸ ἀλληλικὸ κοινὸ ἔμμεσα ἢ καὶ ἄμεσα σημαντικὰ ἀντίθετος τοῦ συναδέλφου του, σ' ἐποχὴ μάλιστα ποῦ ὁ τελευταῖος δὲν εἶχε ἀκόμη διατυπώσει τόσο ἀπερίφραστα τὴ συμπαθεία του στὶς ἰδέες τοῦ δημοτικισμοῦ, πραγματοποιημένου πιά σήμερα.

Καθὼς όμως εἶπα, ἔχομε ἐδῶ μιὰ ἐπιστημονικὴ συνῆθεια, ποῦ ὅσο κιὰν εἶναι ἀδικαιολόγητη δὲν ἔχει καμιά οὐσιαστικὴ σημασία. Ἔτσι και στὰ 1909 ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζ. εἶχε συνοπογράψει τὴν εἰσηγήσιν τοῦ Μιστριώτη στὸ Σεβαστοπούλειο ποῦ ἔλεγε περιφρονητικὰ γιὰ τὸν Ἐρωτόκριτο πῶς κοσμεῖ «τὰς βιβλιοθήκας τῶν θαρραπαινιδῶν» (Β' κρίσις, σ. 8). Αὐτὸ όμως δὲν ἐμπόδιζε τὸν κ. Χατζ. νὰ μιλήσῃ ὁ ἴδιος ἀλλοῦ ἐπαινετικὰ γιὰ τὸ μοναδικὸ μας αὐτὸ ἔπος, και νὰ συνεργαστῆ μάλιστα στήν τελευταία μεγάλῃ ἔκδοσιν τοῦ κ. Ξανθοῦδιδη μὲ ἰδιαίτερη μελέτη «περὶ τῆς γλώσσης και τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου»⁴². Ἔτσι και ὁ κ. Εὐαγγελίδης, ἀν και συνοπογράψει τώρα τίς νέες, δημοτικιστικώτερες θεωρίες τοῦ κ. Χατζ.ιδάκι, ἔδινε ἄλλοτε ἀφορμὴ νὰ γραφοῦν τ' ἀκόλουθα σὲ συνέντευξιν καθημερινῆς ἔφημερίδας: «Νὰ τιλοφορήστε τὸ ἄρθρον σας, μοῦ εἶπε ἡ κυρία (Εὐαγγελίδου) ὁ Πρωτεὺς τοῦ πανεπιστημίου» μάλιστα, ἔπειδὴ ὁ κ. Γ. Χατζ.ιδάκις εἶνε πότε στὸ καρφί και πότε στὸ πέταλο, ἔπου φιλίαση και ἔπου χαλάση, ἄνθρωπος ποῦ δὲν ἔχει ἕνα ὄρισμένο χαρακτήρα. Μὰ εἶνε δημοτικιστὴς ἢ τῆς καθαρευούσης; ἄς μᾶς πῆ ἐπιτέλους». — «Αὐτὸς δὲν εἶνε δημοτικιστὴς, ἐπενέθη λέγων ὁ κ. Εὐαγγελίδης, αὐτὸς εἶνε ὁ καλλιαρότερος τῶν μαλλιαρῶν. Δὲν παίρνετε νὰ δῆτε τὰ συγγράματά του; Τί νὰ σᾶς πῶ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ σᾶς εἶπα». — «Ἄκοῦς ἐκεῖ, εἶπεν ἡ κυρία ἔγειρομένη μὲ πολλὴν ἀγανάκτησιν, ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποβάλωμεν τὴν χρυσοφραντον πορφύραν τῆς καθαρευούσης διὰ νὰ περιβληθῶμεν τὰ ράκη τῆς δημώδους!» Ἡ γλωσσικὴ ἐπανάστασις. Τί λέγουν διὰ τὸν κ. Χατζ.ιδάκιν. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Εὐαγγελίδου. Ὁ Πρωτεὺς τοῦ πανεπιστημίου, Ἀκρόπολις 15 Μαΐου 1908.

⁴² Ἀπὸ πέροι ὡς τώρα ποῦ τυπώνεται ἡ μελέτη αὐτὴ, ἰδίως ἀφοῦ κυκλοφόρησαν και τὰ νέα ἀναγνωστικά τῆς Γ' δημοσιεύτηκαν σ' ἔφημερίδας και περιοδικὰ και μερικῆς ἄλλης μελέτης γιὰ τὴ νέα σχολικὴ γλῶσσα. Ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν ἐδῶ οἱ ἀκόλουθοι: Ζαμάνη, Τὰ μαθήματα τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν τῆς Δημ. ἐκπαιδεύσεως, Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιθεώρησις 1 (1917—1918) 272 ἀ., Μία ἐπιστολὴ περὶ τῶν μαθημάτων τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν, Ἐκπαιδ. ἐπιθ. 2 (1919) 15 ἀ., Γραμμικὰ ζητήματα τ. μ., σ. 110 ἀ., Φλέγοντα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, τ. μ., σ. 91. Παλαμᾶ, Δημοτικισμός. Νέος αἰὼν τόμ. 1 (1918—19) 268—278. Παπαζαχαρίου, Τὸ ζήτημα τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων. Τὸ παιδαγωγικὸν μέρος και ἡ γλῶσσά.

§ 7. Ποιὰ γλῶσσα καθιερῶνεται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν.

Δὲν θὰ κάμωμεν συμβιβασμόν... Εἶπον καθαρὰ οὐ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον θὰ ἔχομε τὴ δημοτικὴν γλῶσσα. Βενιζέλος, σὴ Βουλὴ, 1918.

Ποιὰ γλῶσσα ζήτησε ἡ κυβέρνησιν νὰ καθιερώσῃ στὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα; Ὅχι τὴ γλῶσσα ποῦ παρουσιάζουν τὰ νέα ἀναγνωστικά, ὑποστηρίζει ὁ κ. Χατζ.ιδάκις. Ἡ γλωσσικὴ τους μορφή δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ κυβερνητικὸ πρόγραμμα, οὔτε εἶναι ἐκεῖνη ποῦ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ νομοθέτης. Ὅχι ἡ δημοτικὴ μὲ τὰ πρότυπα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὄχι ἡ δημοτικὴ καθὼς ἐξελιχτήκε μὲ τὴ φιλολογικὴ τῆς καλλιέργεια στὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, ὄχι ἡ δημοτικὴ, στήν ἔννοια ποῦ ἔχει κρυσταλλωθῆ πιά—μ' ἕλες τίς ἀοριστίες ποῦ μένουν ἀκόμη σὲ λεπτομέρειες—σὲ ὄσους παρακλοῦθη-

Ἐμπρὸς 10 Φεβρ. 1919. Ζηρογιαννοπούλου, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις και τὰ νέα ἀναγνωστικά, Ἐκπαιδευτικὸς ἔρευνητὴς 1919, ἀρ. 37 κ. ἀ. Τὰ ἐγκριθέντα ἀναγνωστικά, Ἐκπαιδ. ἔρευνητὴς 1919, ἀρ. 31. Κοντὰ σ' αὐτοὺς ἔγραψαν και πολλοὶ ἄλλοι, λέγοντας συνοπτικώτερα τὴ γνώμη τους, και τίς περισσότερες φορές κρίνοντας εὐνοϊκὰ τὴ γλωσσικὴ μορφή τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, και γενικὰ τὴ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ἐδῶ θὰ χαρακτηρίσω σύντομα τίς ἀρκετὰ διεφοδικῆς ἐπικρισις τῶν δύο ἐκπαιδευτικῶν ποῦ ἀναφέρω παραπάνω.

Ὁ κ. Παπαζαχαρίου, δάσκαλος ὁ ἴδιος, στέκεται σ' ἐντελῶς μιστριώτικῃ ἀκόμη ἀντίληψιν, ἀφοῦ φαντάζεται χυδαῖες τίς λέξεις γαβίζω, μουλάρι, ἀγκλίσι, σκατζόχοιρος, και πιστεύει πῶς μὲ τὸ νὰ γράφουν στὴ δημοτικὴ «οἱ κ. συγγραφεῖς [τῶν Φηλῶν βουνῶν] κατήγγησαν τὴν γραμματικὴν, σχηματίζοντες τοὺς διαφόρους τύπους μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τσομπάνη και μανόβη» ἐπομένως εἰς οὐδὲνα κανόνα, εἰς οὐδὲν μέτρον ὑπόκειται ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου. Τὸ περιεργὸ εἶναι πῶς γιὰ τὴ γλῶσσα ἀκριβῶς τῶν Φηλῶν βουνῶν ἦταν ἐντελῶς ἀντίθετη ἡ γνώμη τῶν κριτῶν τους στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιον («ἡ γλῶσσα ἐξ ἄλλου τοῦ βιβλίου εἶναι ἀρίστη δημοτικὴ» (Λάμπας), «ἡ γλῶσσα φαίνεται σχεδὸν πανταχοῦ τὴ πρόπουσα» (Τραυλαντιῶνης). Ἀντίθετη όμως γνώμη γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν γενικὰ εἶχε και ὁ ἄλλος κριτικὸς, ὁ κ. Ζαμάνη, ποῦ τὴ βρήκε όμως, ἀντίθετα μὲ τὸν κ. Παπαζαχαρίου, μὲ τὸ παράπαν κανονισμένη σύμφωνα μὲ τοὺς γραμματικοὺς κανόνες τῆς δημοτικῆς. Γενικώτερα, γιὰ τίς ἐπιφυλάξεις και ἀντιρρήσεις, διαμαρτυρίες και παρεξηγήσεις, ποῦ ὅλο και ἀφθονώτερες παρουσιάστηκαν σ' ἄλλεπάλληλα δημοσιεύματα τοῦ κ. Ζαμάνη δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ ἐδῶ συστηματικὰ λόγος. Ἡ κριτικὴ του δὲ βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τοῦ κ. Παπαζαχαρίου, τὴ χαρακτηρίζει όμως μιὰ ἀόριστη και συστηματικὴ σχεδὸν ἔρνηση, ἰδίως ὅσο προχωροῦμε στήν πολεμικὴ τῶν νεώτερον τῶν διατριβῶν, χωρὶς νὰ φαίνεται καλὰ καλὰ τί θέλει και σὲ ποιὰ θετικὴ ἢ βλάστη στήρρεται ὁ ἐπικριτὴς, ὡστε νὰ κριθῆ δικαιότερα ἡ δικὴ του ἀποψη. Τὴ βάση αὐτὴ δὲν τὴ βρίσκομε ὄχι μόνο ὅταν ἀποβλέψωμε στὴ γλῶσσα ποῦ γράφει ὁ ἴδιος ἢ οἱ συνεργάτες του

σαν την καλλιέργειά της ή συνεργάστηκαν για δεκαετηρίδες ν' ανυψωθεί ή λαϊκή γλώσσα και να πάρη τή θέση της και μέσα στο σχολείο, αλλά μιὰ ἑλλη δημοτική, δημοτική καθαρεύουσα, ή ομιλουμένη εν ταῖς πόλεσιν εν ταῖς αἰθούσαις ἡμῶν, εἰς τὰς ἀρίστας και ἐπισημοτάτας οἰκίας ὑπὸ τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων, εν ἧ ὄνειρευόμεθα⁴³, μιὰ γλώσσα δηλαδή με δοτικές και ἀναδιπλασιασμούς και με τὴν ὑπὸ γιὰ ποιητικά αἷτια, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ καινούριο της ὄνομα θὰ δαιωνίσῃ και ὑστερ' ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἐπανάσταση μέσα στο δημοτικὸ σχολεῖο τὸ μαρτύριο ἐκατὸν δλόκληρων χρόνων.

«Και ἐρωτῶμεν εἶναι τὸ ἀλφάβητάριο και τὰ ἀναγνωστικά βιβλία, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τῆς ἀρέσσεως, γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν και συνήθη ομιλουμένην ὑφ' ἡμῶν γλῶσσαν;... Διὰ πάντα ταῦτα και τα γέλλω αὐτοὺς ὅτι παρέδθησαν και παραβαίνουσι τὰς ἐπιθυμίας τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως και δὲν ἐκτελοῦσιν εἰσυνειδήτως τὴν ἀναταθεῖσαν αὐτοῖς ἐντολήν. Ἡ σεβ. Κυβέρνησις ἀπλῶς ἐσκοπεί τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσας τῆς λαλουμένης εν ταῖς πόλεσιν, εν ταῖς αἰθούσαις ἡμῶν ὑπὸ τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων τάξεων, ὡς ἡ Κοραῆς ἄριστον, και δὴ τὴν ἀπλοποίησιν καθόλου τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου... Ἀλλ' ἐνὶ ἡσυχῶς, ἀθρόβως και ὁμαλῶς ἐπραγματοποιεῖτο ἕνα μὲν ἡ ἀπλοποίησις ἕνα δὲ ἡ κατάκτησις και ἡ πανταχοῦ εἰσχώρησις τῆς πράγματι λαλουμένης γλωσσικῆς μορφῆς, ἀίφνης γίνεται ἡ ἐπιδρομὴ τῆς αἰρέσεως, διαιρεῖ τοὺς διδασκάλους και τὸ ἔθνος και φέρει τὴν σημερινὴν ταραχὴν, και καταδικάζει εἰς ἀμάθειαν τὴν διδασκαμένην νεολαίαν...»

Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀλήθεια.

στο περιοδικό, ἡ τὴν κανονισμένη γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, ἡ ἀκόμη και τὰ γλωσσικὰ δείγματα τῶν ὑπόδειγματικῶν διδασκαλιῶν ποὺ καταχωρίζονται στὴν Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιθεώρησις σήμερα—τώρα ποὺ με τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς ὁ καθένας εδολώτερα μᾶς παρουσιάζεται δημοτικιστῆς—μὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ βροῦμε τὴ βάση αὐτὴ ἀκόμη και ὅταν ὁ κ. ἐπικριτῆς παῖρον γιὰ βοήθεια τῆς «πρωτεύουσιακῆς» του θεωρίας τὴν τελευταία γραμματικὴ τοῦ Γάλλου κ. Fernot, με τοὺς τύπους της πατρὶς πατρὶδος, *Gallis Gallidos, ὁ κλητῆρ, ὁ ἀσῆρ, τὸν ἀροπαδῆν, ὁ συγγραφεῖ, ὁ διερμηνεῖ, ὁ εδγενές*. Γιατὶ οὔτε ἡ γραμματικὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ βάση τῆς σχολικῆς μᾶς γλώσσας—οὔτε καν τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914—καθὼς με ἀρέσεια παριστάνει: ὁ κ. Ζαμάνης, (μιὰ σύντομη κριτικὴ τῆς γραμματικῆς τοῦ Fernot ἔγραφα στο Δελτίο τ. 6, σ. 205-7), οὔτε και ὁ ἴδιος ὁ κ. Ζαμάνης κατῶρθως νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, οὔτε στὴ θεωρητικὴ του ἐπιχειρηματολογία (ὅπου παρουσιάζεται συχνὰ συντηρητικώτερος και ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κ. Κατζίδακι), οὔτε και στὴ γλώσσα τῶν ὑποδειγματικῶν διδασκαλιῶν τοῦ περιοδικοῦ του, καθὼς τόσο χτυπητὰ ἔδειξε μιὰ σύντομη κριτικὴ ἀπὸ τὸ Νῶντα Ἐλατο, Ἐλεγχος κριτικῆς Ζαμάνη γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά, στὸν Ἐκπαιδευτικὸν ἐραυνητῆ 1919, ἀρ. 36, σ. 11 ἀ. (Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἔμεινε ἀναπάντητη. Βλ. Ἐκπαιδευτ. ἐπιθεώρ. 2 (1919) 134).

⁴³ Χατζ., Ἐκθ. Σεβαστ. σ. 20. Π6. ἀκόμη τοῦ ἴδ., Πάτρια 29 Ἰαν. 1905, κ. ἀ. φύλλα, και Ἀπάντησις εἰς Κρουμβάχερ.

Ἄν θέλωμε νὰ ξέρωμε ποιὰ γλώσσα καθιέρωσε τὸ κυβερνητικὸ πρόγραμμα τὸ μαθαίνομε ἀπ' ὅλες τὶς ἐπίσημες και ἀνεπίσημες πράξεις ποὺ προηγήθησαν ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ ἀπόφασις, ἡ και ποὺ τὴ συνώδευαν, ἀκόμη και ἀπὸ τὸν ἀπερίφραστο γνωστὸ δημοτικισμὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος και κύριος εἰσηγητῆς τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς. Ἀπὸ παντοῦ φαίνεται καθαρά, πῶς δὲν ἦταν ποτὲ ὁ λόγος νὰ καθιερωθῇ μιὰ ἀπλοποιημένη τάχα καθαρεύουσα, καθαρεύουσα ὅμως πάντα—γι' αὐτὴν ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ κ. ἐπικριτῆς ὁμολογεῖ πῶς «εἶχε δ' αὐτὴ εἰσχωρήσει, ὡς κοινῶς ὁμολογεῖται, και εἰς τὴν δημοσιογραφίαν και εἰς στὴν ἄλλην ποικίλην χρῆσιν και μάλιστα εἰς τὰ διδασκτικὰ βιβλία, ἀλφαβητάρια, ἀναγνωσματάρια κτλ.»—ἀλλὰ γιὰ κάτι ξεχωριστὸ και σημαντικὸ ἀντίθετο: τὸ γλωσσικὸν τύπο, ποὺ ἔχει πιά διαμύρφωσε ἡ σύγχρονη λογοτεχνία, και ποὺ διατηρεῖ βάση και θεμέλιο τὴ γλώσσα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ δημοτικὴ καθαρὴ, ἀλλὰ με κάποια προσοχή, και ἄλλοτε και τελευταία κήρυξε ὁ κ. Βενιζέλος πῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ καθιερωθῇ στο σχολεῖο⁴⁴, και νιώθοντας βαθύτατα τὴν σημασίαν τῆς καινοτομίας

⁴⁴ Ὁ Βενιζέλος μίλησε διεξοδικὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ σὲ μέλη ἀπὸ τοὺς φιλολογικοὺς δημοτικιστικοὺς συλλόγους στὴν Ἀλεξάνδρεια τῶν «Γραμματικῶν» και τῆς «Νέας Ζωῆς», ὅταν εἶχε ταξιδέψει στὴν Αἴγυπτο, στὰ 1914. Ἀποσπάσματα σχετικὰ ἀπὸ τὶς ὁμιλίαι ἐκείνες εἶχαν καταχωρησθῆ στὴ «Νέα Ζωή» 9 (1914) 379, και στὴν ἀλεξανδρινὴν ἐφημερίδα «Τὰ νέα» (15 Ἀπρ. 1915). Ἀπὸ τὸ Δελτίο 5 (1915) σ. 133 ξαναπαράθετο ἔδω τ' ἀκόλουθα κομμάτια:

«Χρειάζεται κάποια ἐφεκτικότης εἰς τακτικὴν. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος εἶμαι ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀμιγροῦς δημοτικῆς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα».

«... Γνωρίζετε πολὺ καλὰ πόσον βραδέως εἰσχωρεῖ και ἐπιβάλλεται μιὰ ἰδεολογία, ἔστω και ἡ πλέον ἀναμφισβήτητα ἀληθινή. Διὰ τοῦτο εἶμαι ὑπὲρ τῆς μετριοπαθείας και τῆς πολιτικῆς μεθόδου διὰ τὴν διάδοσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Πρέπει νὰ λάθωμεν ὑπ' ὄψει τὸ παραμορφωμένον αἰσθημα τῶν πολλῶν, τὴν συνήθειαν, τὴν παράδοσιν. Εἶναι ἐμπόδια ποὺ πρέπει πολὺ νὰ λογαριασοῦν. Ἐγὼ εἶμαι δημοτικιστῆς. Ἦμην εν πεποιθῆσαι ἀνέκαθεν τοιοῦτος. Ἐπαρμένα ν' ἀποκτήσω γόητρον και κῆρος ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ διὰ ν' ἀπευθυνθῶ πρὸς αὐτὸν και νὰ τοῦ φωνάξω ἀπερίφραστα πόσον παρασύρεται και ἀπατάται ὑπὸ τῶν δημογῶν, ὅταν σιγματίζῃ ὡς προδότας ἐκείνους ποὺ τοῦ μανθάνουν τὴν πραγματικὰ ἔθνικὴν του γλῶσσαν, ὅταν κλοπᾶ τὴν ἀληθινήν του φιλολογίαν. Καὶ ὅτε μοῦ ἐπεβάλλετο τὸ πρῶτον ἀρθρον τοῦ συντάγματος διὰ τὴν γλῶσσαν, εὐρέθη πρὸ διλήμματος: ἢ νὰ ἐπιμένω εἰς τὰς ἰδέας μου και νὰ παραγνωρίσω τὸ πολιτικὸν μου πρόγραμμα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἢ νὰ ὑποχωρήσω

αυτής, έλεγε στη Θεσσαλονίκη, αφού άκουσε την εισήγηση του νομοθετικού διατάγματος περί διδακτικών βιβλίων και είχε αποφασιστική ή μεταρρύθμιση: «Έθέσαμε σήμερα τα θεμέλια ενός μεγάλου έργου. Έυχομαι να έλθη εις αίσιον πέρας για το καλό του έθνους»⁴⁶.

Τη δημοτική ζήτησε καθαρώτατα και η εισηγητική έκθεση, του κ. Γληνού πρό το Έκπαιδευτικό Συμβούλιο Θεσσαλονίκης⁴⁶, τη δημοτική άρνήθηκε, τουλάχιστο κατ' αρχήν, η μειοψηφία στο συμβούλιο εκείνο, καθώς φαίνεται από τις διατυπωμένες γνώμες της⁴⁷, τη δημοτική, σύμφωνα με το πανελλήνιο γλωσσικό αίσημα και με βάση το γλωσσικό τύπο των δημοτικών τραγουδιών και των νεώ-

πρός στιγμήν και να δεχθώ ένα τοιοῦτον συμβιβασμόν ο ὅποιος δέν θά παρέδραπτε τόν γλωσσικόν άγώνα. Διότι πρέπει να γνωρίζετε κύριοι, ότι η σύνταξις τῆς παρι γλώσσῃς διατάξεως είναι σοφιστική: «Η γλώσσα των νόμων, είναι η έπίσημος γλώσσα του κράτους». Τήν στιγμήν που νομοθετηθοῦν οι νόμοι εις τήν δημοτικήν η έπίσημος γλώσσα θά είναι η δημοτική. Άλλά, όπως είπα, χρειάζεται οπλοιστική ὑπόμονη και κάποια μετριοπάθεια εις τα πορίσματα του έπιστημονικού ὀρθολογισμοῦ...»

— «Αί ιδέαι σας αὐταί, κύριο πρόεδρε, δέν σας έκθέτουν πολιτικῶς;»

— «Αί Νομίζετε, κύριοι, ότι είμαι τόσοσ άφελής και μικρόνους πολιτικός, ὥστε να σας έκθέτω άφρόδως τάς ιδέαις μου, όταν δέν είμαι βέβαιος ότι θά εδρουν ἤχι εις τόν έλληνικόν λαόν; Έπέστη ο καιρός να ὀμιλήσω εις τόν έλληνικόν λαόν και να του ὑποδείξω τόν αληθινόν του δρόμον. Έχω τήν ὑποχρέωσιν προς τουτο. Η δημοτική γλώσσα θά θριαμβεύσῃ. Διότι δι' αυτής θά γραφῆ η νεοαλληνική φιλολογία, η ὅποια είναι κυριώτατος συντελεστής του πολιτισμοῦ μας...»

⁴⁶ Βλ. Δ. Γληνού, «Ο θεσμός των Έποπῶν τῆς Δῆμ. Εκπαιδευσεως, στην Έκπαιδευτική Έπιθεώρηση 1 (1917-1918) 14, αρθ. 1.

⁴⁷ «Από την εισηγητική έκθεση του κ. Γληνού (συνεδρία Έκπαιδευτικού συμβουλίου, 12 Μαΐου 1917, πρῆξις 335): «... τρίτον τέλος νομίζομεν, ότι άπέστη η στιγμή, όπως ληφθῆ πρόνοια περί των αναγνωστικῶν βιβλίων... ὥστε να επιλύεται ικανοποιητικῶς το μέγα και θεμελιώδες παιδαγωγικόν πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσῃς, το ὅποτον οἱ μόνον διά το ἔθνος ὀλόκληρον άνυπολόγιστον έχει σημασίαν...»

⁴⁸ «Από τις γνώμες αυτές βλέπομε ν' αναγνωρίζεται πῶς αν διδαχθῆ σωστά και από καλούς δασκάλους μιὰ άπλή καθαρεύουσα και μέση ὁδός, χωρίς ὑπερβολές, θά εἶνε στο μέλλον «δυνατή η έκφρασις διανοημάτων, άκόπως σχεδόν κατανοουμένων και από ανθρώπους οτινες ὀλίγα γράμματα έμαθαν (ὥστε τῆ σημερινῆ, άπλοποιημένη καθαρεύουσα δέν τήν καταλαβαίνουν). Η μειοψηφία εως αποκροδει τήν εισαγωγή τῆς δημοτικῆς, γιατί γίνεται «παρά το σύνταγμα» και «έπιστημοποιούμεν τόν λεγόμενον μαλλιαρισμόν», γιατί οι περισσότεροι δάσκαλοι, «δέν θά δυνηθῶσι να διδάξωσιν εν τῇ δημοτικῇ, ὡς νοεῖ αὐτήν ο προτεινόμενος νόμος άνευ προηγουμένων ὀδηγιῶν και προσκλήσεων, και οὕτω θά βλάψωσι μάλλον η θά ὀφελῆσῃσι τήν δημῶδη γλώσσαν, και θά δώσωσι νέα ὀπλα εις τοὺς έχθροὺς

τέρων λογοτεχνικῶν έργων, ὤρισε η εισηγητική έκθεση του ιστορικού διατάγματος (βλέπε § 5 αρ. 2), τη δημοτική τέλος θέσπισε και το διάταγμα 2585 περί διδακτικῶν βιβλίων Θεσσαλονίκης, και λίγο αργότερα ο νόμος 827 περί διδακτικῶν, αναγνωρίζοντας και ὀρίζοντας και μιὰ άλλη γλώσσα που θά εξακολουθῆ να διδάσκεται στο δημοτικό σχολείο, τήν άπλή καθαρεύουσα, και μάλιστα ὅσο πιο άπλή μπορεί να γίνῃ⁴⁸. Τέλος τήν καθιέρωση τῆς «δημοτικῆς» χαιρέτησε η κοινωνική συνείδηση και ο καθημερινός τύπος.

§ 8. Πού και πῶς καθιερώνεται η δημοτική.

Πῶς θά εφαρμοστῆ η γλωσσική μεταρρύθμιση μέσα στο δημοτικό σχολείο; σε ποιὰ μέρη και σε ποιές τάξεις θά καθιερωθῆ η δημοτική;

«Ο κ. Χατζιδάκις βεβαιώνει πῶς με τρόπο «σφόδρα διδακτικόν των μεθόδων των έπιχειρούντων να μεταρρυθμισοῦσι τήν παρ' ἡμῶν εκπαίδευση» εγκαινιάστηκε σύστημα που ὀλο και αλλάζει σχέδιο και πρόγραμμα, με τελικό σκοπό να εξαφανισῆ τήν καθαρεύουσα και να καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, ὅχι πια στους ξενοφώνους μόνο, η μόνο στο δημοτικό, μα και σε ὀλόκληρη τήν παιδεία μας ὡς άκόμη μέσα στο πανεπιστήμιο. Πρώτα είπαν, λέει, η δημοτική χρειάζεται για τοὺς ξενοφώνους στη Μακεδονία — έπειτα τήν επιβάλλουν σ' ὀλόκληρο το κράτος τῆς Θεσσαλονίκης — σε λίγους μήνες γυρεύουν να τήν εφαρμοβσοῦν σε ὀλόκληρη τήν Έλλάδα, στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού — έπειτα αποφασίζουν να μη και στις τρεις ανώτερες τάξεις — στο τέλος ὀποβάλλουν νομοσχέδιο για να καθιερωθῆ και στα έλληνικά σχολεία — χωρίς άλλο γλήγορα θά τῆ δοῦμε στα γυμνάσια

αυτής», και άκόμη γιατί ὑπάρχει τότε φόβος να πολιτογραφηθοῦν λέξεις και τύποι καθώς το σκέδιο, στην ἔγδοση, το σκετικό νομοσκέδιο, χειποιαρίαικα φέλλα, του κυμάτου, να διη, ενισσα, άνάφτυξη. Κατά μιὰ γνώμη η δημοτική «έπι του παρόντος πρέπει να περιορισθῆ μόνον εις τās δύο κατωτέρως τάξεις». «Από εκεί κι άπάνω ὅμως με γλώσσα, πάντοτε «ὅσον το δυνατόν σαφῆ, άπλή και εἰληπτον εις τοὺς μαθητάς» θά προοιβάξωνται αὐτοι «βαθμηδόν εις τήν καθαρεύουσαν».

⁴⁸ Πέρι διδακτικῶν βιβλίων, διάταγμα 2585, αρθ. 5, γ'. «Έφ' ὅσον δέν ἤθελον εγκριθῆ τοιαῦτα αναγνωστικά [γραμμένα στην «κοινήν ὀμιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσαν»]... δυνατόν να εγκριθῶσι ἔξαιρετικῶς και βιβλία γεγραμμένα εις τήν καθαρεύουσαν γλώσσαν» [που κι αὐτή, κατά το ὀδάφιο του ἴσιου άρθρου, πρέπει να εἶνε ὅσον το δυνατόν άπλή και σαφῆς]. Το ἴσιο φαίνεται κι άπ' ὀλα τ' άλλα έπίσημα κείμενα για τήν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς στο σχολείο.

και στο πανεπιστήμιο. Τ' όμολογούν οι ίδιοι, αφού το έγγραφέ μιά έφημερίδα:

«Κατά πρώτον ένεφάνισαν την μεταρρύθμιση ως αναγκαίαν δια τούς άλλου γλώσσους Έλληνας των νέων χωρών. Έπειτα τη 30 Μαΐου π. έ. εξέδωκαν νομοθετικόν διάταγμα δι' όβ έξηηλοότο αυτή επί πάσας τάς εκ Θεσσαλονίκης τότε έξηρητημένας χώρας. Μετά τινας μήνας, ήτοι πριν άκόμη άρχίση ή εφαρμογή του συστήματος του δια του διατάγματος όριζόμενου, εκηρύχθη ότι επέφεραν άγλαούς καρπούς και ότι δι' αυτό έδει να εφαρμοσθή εις τάς δύο πρώτας τάξεις των δημοτικών σχολείων πάσης τής Ελλάδος. Έπ' εσχάτων δέ, επειδή κατά την γαλλικήν παροιμίαν οση τις μάλλον τρώγει τόσο περισσότερο ανοίγει ή όρεξις, προβαίνουσι περαιτέρω όρίζοντες, ότι ή γλώσσα αυτή θα εισαχθή βαθμιαίως και εις τάς άναγνωστικά βιβλία των τριών άνωτέρων τάξεων των δημοτικών σχολείων, θα συνταχθώσι δέ και θα εισαχθώσι εις τάς άνωτέρας τάξεις του δημοτικού και άλλα βιβλία γεγραμμένα εις όμοιαν γλώσσαν προς έμπέδωσιν, ως λέγεται, αυτής. Λοιπόν ούτω θα σπαταληθώσιν έξ όλόκληρα έτη φοιτήσεως, ίνα διδαχθώσιν οι έλληνόπαιδες την γλώσσαν αυτήν!... Έποβάλλουν εις την Βουλήν νομοσχέδιον περί εισαγωγής αυτής και εις τά έλληνικά σχολεία, δέν άμφισβάλω δέ ότι ταχέως θα προτείνωσιν τούτο και δια τά γυμνάσια και δι' αυτό τό Πανεπιστήμιον! Ίδού τί προκηρύσσεται περί τούτου έν σημερινή έφημερίδι: «Ένθ και οι πλέον άδιάλλακτοι γλωσσαμόντορες άρχίζουν να σχηματίζουν την γνώμην πώς εις τό περίφημον γλωσσικόν μας ζήτημα έδόθη ή φυσικώτερα λύσις, ήκούσθη χθές εις την Βουλήν φωνή διαμαρτυρίας δια την εισαγωγήν τής δημοτικής εις τά σχολεία τής Μέσης εκπαίδευσως. Ο κ. Δίγκας έδωσε την απάντησιν που ήρμοζεν εις την καθυστέρήσασαν αυτήν διαμαρτυρίαν. Έπί του παρόντος, ειπεν, ή δημοτική εισήχθη εις τά δημοτικά σχολεία, αφήκε δέ να νοηθή, ότι θα εισαχθή και εις τά γυμνάσια. Η δήλωσις του κ. όπουργού τής Παιδείας όηήρξεν όποια άνεμάνετο. Δέν ήτο δυνατόν ή Κυβέρνησις των Φιλαλευθέρων, που έχει γραφή επί τής σημαίας της την άπελευθέρωσιν από κάθε σκλαβιάς, είτε πολιτικής, είτε κοινωνικής, είτε γλωσσικής, ν' άφίνη τά παιδιά μας να δουλεύουν άκόμη εις έιδωλα, καθαιρεθέντα πρό πολλού υπό τά κυπήματα τής Έπιστήμης. Δέν εινε δυνατόν να υποβάλλεται επί πλέον ή διγλωσσία. Βεβαίως ή δημοτική θα εισαχθή όχι μόνον εις τά γυμνάσια, αλλά και εις τό Πανεπιστήμιον. Βεβαίως ή προσοχής Έθνοσυνέλευσις θα τροποποιήση τό περίφημον άρθρον του Συντάγματος περί επισήμου γλώσσας του Κράτους». Ίδού την όμολογίαν των!

Τίποτε όμως άπ' όλα αυτά δέν είναι αλήθεια. Αφήνω κατά μέρος τη βεβαίωση πώς έτοιμάστηκε, και μάλιστα πώς παρουσιάστηκε στη Βουλή νομοσχέδιο για την εισαγωγή τής δημοτικής στα έλληνικά σχολεία, καθώς και τό χρονικό τής άνονόμαστης έφημερίδας που διαπιστώθηκε σαν υπεύθυνη όμολογία. Θα εξετάσω μόνον τό κυβερνητικό πρόγραμμα, καθώς διαγράφεται από διατάγματα και εισηγητικές εκθέσεις. Τό ζήτημα εινε τριπλό:

α) ή γλωσσική μεταρρύθμιση έγινε για τούς ξενοφώνους μόνον ή για όλους τούς Έλληνες;

β) έγινε για μερικές τάξεις του δημοτικού ή για όλόκληρη την έλληνική παιδεία, και

γ) τί θα γίνη ή καθαρύουσα; θα διδάσκαται και αυτή, θα μείνη

γλωσσικός σκοπός του δημοτικού σχολείου ή τής έλληνικής παιδείας, ή θα φύγη;

Μέ δυο λόγια ή απάντηση που μας δίνουν τά έπίσημα κείμενα είναι ότι: ή μεταρρύθμιση έξαρχής έγινε για όλους τούς Έλληνες, για όλόκληρο τό δημοτικό σχολείο και μόνον γι' αυτό, με την καθαρύουσα διατηρημένη στους διδακτικούς του σκοπούς.

Α. Αφορμή να φανταστή ό κ. Χατζιδάκις πώς ή δημοτική κρίνεται αναγκαία μόνον για τούς «άλλογλώσσους Έλληνας των νέων χωρών» έδωσε, υποθέτω, μικρό φυλλάδιο που είχα γράψει πρό δυόμισι χρόνων, όπου ζητούσα να καθιερωθή άμέσως στα σχολεία των ξενοφώνων τής Μακεδονίας ή ζωντανή γλώσσα⁴⁹. Ούτε όμως ή μελέτη αυτή, γραμμένη με ώρισμένο και περιωρισμένο σκοπό, είχε αποκλείσει τή δημοτική από άλλα σχολεία έλληνικά, ούτε άλλος κανείς, όσο ξέρω, υποστήριξε ποτέ πώς ή γλωσσική μεταρρύθμιση που γίνεται σήμερα είναι τάχα αναγκαία μόνον για τούς ξενοφώνους. Από καιρό ίσια ίσια, και πριν άκόμη από τον Ψυχάρη, και έπειτα, με τό Φωτιάδη και τον Τσιριμώκο, και ύστερότερα, με τον Έκπαιδευτικό Όμιλο, που καθώρισε προγραμματικώτερα τις εκπαιδευτικές αξιώσεις του δημοτικισμού⁵⁰, είχε πάντοτε ζητηθή να γίνη ή δημοτική βάση τής έλληνικής παιδείας, αδιάφορο αν για τούς ξενοφώνους ή τούς έλληνοφώνους πληθυσμούς.

Η όμοφωνη έπιδοκιμασία που φανερώθηκε τότε στον τύπο για τή μελέτη μου έκαίνη⁵¹, έδειξε πόσο έτοιμασμένη πιά ήταν ή κοινή γνώμη για τό ζήτημα αυτό. Μά όχι μόνον δέν περιωρίστηκαν τότε κανενός οι αξιώσεις για να καθιερωθή ή δημοτική σε όλα τά σχολεία, και των έλληνοφώνων, παρά ήταν και φυσικό να ώριμάση ίσια ίσια ή απόφαση για κάποια γενικώτερη μεταρρύθμιση. Τότε άκριβώς ό κ. Γληνός, διευθυντής του διδασκαλείου τής Μέσης, βεβαίωσε πώς σχετίζονται άμεσα τά δυο αυτά ζητήματα, ή γλωσσική διδασκαλία των ξενοφώνων και τό γενικό γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα του

⁴⁹ Μ. Τριανταφυλλίδη, 'Η γλώσσα μας στα σχολεία τής Μακεδονίας 1916 (=Δελτίο 5, 1915), σ. 1-86.

⁵⁰ Βλ. παραπάνω στή σημείωση 9. τό άπόσπασμα από τό πρόγραμμα του Έκπαιδευτικού Όμιλου. Π6. άκόμη τή μελέτη του Δελμούζου, Δημοτικισμός και έλληνική παιδεία, Έπιθεώρησις των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών 1 (1916) 188 α.,

⁵¹ Βλ. Δελτίο 5 (1915) σ. 337 α.

έλληνικού σχολείου⁵². Σύμφωνα με τις ιδέες αυτές το διάταγμα Θεσσαλονίκης έξαρχής φρόντιζε για όλα τα σχολεία (βλ. παραπάνω § 5, άρ. 1), καθώς άλλωστε φαίνεται καθαρώτατα και από την εισηγητική του έκθεση (πδ. § 5, άρ. 2), όπου μόνο ιστορική σημασία μπορεί να έχει ή μνεία των ξενοφώνων. Τόσο βαθιά είχε μάλιστα μπή πιά στη συνείδηση των φωτισμένων ή αντίληψη αυτή, ώστε είδαμε αργότερα το Νιρβάνα να διακηρύσσει πώς στην ανάγκη «θα ήμπορούμεν να στέλνωμεν τουλάχιστον τα παιδιά μας εις τα μακεδονικά σχολεία διά να μαθαίνουν εκεί και την γλώσσαν την ιδιικήν τους και την γλώσσαν των ενδόξων προγόνων των⁵³».

Β. Ο κ. Χατζιδάκις βεβαιώνει ακόμη πώς το νέο πρόγραμμα προσπαθεί ν' άρπάξει 8λο και περισσότερα χρόνια του σχολείου, ενώ στην άρχή παραστάθηκε τάχα πώς ο λόγος ήτον μόνο για τις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού.

Μά και αυτό δέν είναι αλήθεια.

Πριν άπ' όλα δέν είν' αλήθεια πώς το διάταγμα Θεσσαλονίκης νομοθετούσε τη δημοτική μόνο για τις δύο πρώτες τάξεις. Έχει καθαρώτατα διατυπωθή πώς ο λόγος είναι για «τάς τέσσαρας πρώτας τάξεις των δημοτικών σχολείων» ως προς τ' αναγνωστικά, ενώ για τις αριθμητικές ασκήσεις και τα βοηθητικά τους βιβλία το ίδιο εκείνο διάταγμα θεσπίζει τη δημοτική ως την 6. τάξη—«διά την γ', δ', ε' και ζ' τάξιν των αυτών σχολείων» (βλ. § 5, άρ. 1). Άλλά και για τ' αναγνωστικά ως και της 6., όχι μόνο δέν αποκλείστηκε έξαρχής ή δημοτική μά και προβλέπουνταν, άφου ή εισηγητική έκθεση στο ιστορικό εκείνο διάταγμα, κι ύστερα και στο Ν. Δ. Άθηνών, ανα-

⁵² Βλ. Δελτίο 5 (1915) σ. 332. «... Όφαιλω όμως να προσθέσω και κάτι ακόμη. Δέν είναι βέβαια καιρός διά να εξετασθή εδώ κατά πόσον είναι δυνατόν να λυθή το ζήτημα της γλωσσικής διδασκαλίας μονομερώς διά τους ξενοφώνους Έλληνας. Κατά την γνώμην μου δέν είναι δυνατόν το τοιοῦτον και ή θετική μελέτη των ζητημάτων, τα όποια ανέφερα ανωτέρω θα καταδείξη το πράγμα σαφέστερον. Το ζήτημα της γλωσσικής διδασκαλίας είναι εκπαιδευτικόν πρόβλημα φλέγον και ζωτικώτατον δι' όλην την Ελλάδα. Προσπαθούντες να το λύσωμεν μονομερώς διά τους ξενοφώνους, επειδή εκείνων ο κίνδυνος είναι αισθητότερος εις τους πολλούς και εις τους ολίγους ακόμη, αποδεικνύομεν άλλην μίαν φοράν την άδυναμίαν μας εις το να ένατενίσωμεν την πραγματικότητα και τα προβλήματα που μας θέτει και εξακολουθοῦμεν να παίζωμεν με αυτό το μέλλον της φυλής μας το παιγνίδι της στρουθοκαμηλίου».

⁵³ Νιρβάνα, «Η δημοτική εις την Μακεδονίαν, <Εστία> 10 'Ιουν. 1917.

γνώρισε την ανάγκη να διατηρήθη ή νέα σχολική γλώσσα των τεσσάρων πρώτων χρόνων σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου⁵⁴.

Και αυτό ήτον φυσικότατο. Γιατί πώς ήταν δυνατό, μια κι άναγνωρίστηκε πώς ή δημοτική παιδεία είναι ανάγκη να δοθη με τη λαϊκή γλώσσα—γιατί αυτή τη σημασία είχε το διάταγμα περι διδασκικών Θεσσαλονίκης—ύστερα να σταματήσει ο νομοθέτης στη μέση του δημοτικού, στην 4. τάξη και ν' αποκλείσει την ίδια λαϊκή γλώσσα από τις ανώτερες τάξεις, εκείνες ακριβώς στις όποτες έμπεδώνεται ή γλώσσα αυτή και γίνεται συνειδητότερη στο μαθητή, όσο και αν το άμφισβητή και αυτό ο κ. Χατζιδάκις;⁵⁵

Και αν αυτό ήτον το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόγραμμα που θέσπιζε το διάταγμα Θεσσαλονίκης, το νομοθετικό διάταγμα Άθηνών και όλες οι άλλες έπίσημες πράξεις που το συνώδευσαν δε σημείωσαν καμιά ουσιαστική αλλαγή. Ούτε ήτον ανάγκη να επικαλεστή κανείς, καθώς αναπόδειχτα ισχυρίζεται ο κ. Χατζιδάκις, τους «άγλαους καρπούς» που είχε φέρει κίβλας ή εισαγωγή της δημοτικής στη Μακεδονία, για ν' άπλωθη ή βαρυσήμαντη αυτή μεταρρύθμιση και στην παλιά Ελλάδα από την ίδια κυβέρνηση, που έννοούσε να εφαρμόσει παντού το ίδιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Οι δύο πρώτες τάξεις προδλέπονταν, και στη Θεσσαλονίκη και δω, μόνο για την πρώτη χρονιά της εφαρμογής, γιατί έλειπε ο καιρός να ετοιμαστούν τα σχετικά βιβλία. Τίποτε περισσότερο⁵⁶.

Καθαρώτερα φάνηκε αυτό στον κωδικοποιημένο νόμο 1332, που ώρισε ν' ανεβαίνη ή δημοτική κάθε χρόνο κι από μία τάξη του δημο-

⁵⁴ Βλ. παραπάνω, § 5 άρ. 2: «Περιορίζοντες δε εις τάς τέσσαρας πρώτας τάξεις την υποχρεωτικήν συγγραφην των αναγνωστικών βιβλίων εις την μητρικήν γλώσσαν δέν έννοοῦμεν, ότι αυτή άποτόμως θα εγκαταλείπεται εις τάς δύο ανωτέρας τάξεις των δημοτικών σχολείων, άλλ' ότι επί της μητρικής γλώσσας θα έπαικδομηται κατά τα δύο τελευταία έτη και ή διδασκαλία του έπισήμου καθαρεύοντος λόγου, έφ' όσον κρίνεται αναγκαία».

⁵⁵ Χατζιδ., Έκθεσις Σαβαστοπούλλειου διαγωνισμού 1918, σ. 17: «... προς έμπεδωσιν, ως λέγεται, αυτής. Λοιπόν ούτω θα σπαταληθώσιν έξ όλόκληρα έτη φοιτήσεως, ίνα διδαχθώσιν οι έλληνόπαιδες την γλώσσαν αυτήν. Άλλ' αν ως λέγεται και κηρύττεται, αυτή είναι ή ζωντανή, ή αληθής ήμών γλώσσα, διατί ν' άπαίτηται τοσοῦτος χρόνος προς μάθησιν και προς έμπεδωσιν αυτής;...»

⁵⁶ Πδ. Διάτ. Θεσο.: «... Έφ' όσον διά το προσεχές σχολικόν έτος δέν ήθελον έγκριθή τοιαῦτα αναγνωστικά διά την γ' και δ' τάξιν των δημοτικών σχολείων, δυνατόν να έγκριθώσιν έξαιρετικώς και βιβλία γεγραμμένα εις την καθαρεύουσαν γλώσσαν».

τικού, αντί να καθιερωθή μεμιάς από το 1918-19 στις ύπολοιπες τάξεις. Αυτό όμως δεν εσήμαινε αλλαγή στο πρόγραμμα, παρά μόνο στον τρόπο της εφαρμογής του, αφού έτσι περιωρίζονταν οι πολλαπλές διδαχτικές, ψυχολογικές, ουσιαστικές και κοινωνικές δυσκολίες που είχε ν' αντικρίσει ή μεταρρυθμισή στα πρώτα της βήματα.

Γ. Μένει το τρίτο ζήτημα. Ποιά θέση θ' απομείνει ύστερ' από την καθιέρωση της δημοτικής στην παλιά σχολική γλώσσα, την καθαρεύουσα, που είναι κι η επίσημη γλώσσα του κράτους;

Η μεταρρύθμιση, που πήγασε από εκπαιδευτική πρώτα πρώτα ανάγκη και αποβλέπει στο σχολείο τους σκοπούς, χωρίς αμφιβολία θά είναι σημαντική, με αποτελέσματα που θά φανερωθούν με τον καιρό κι έξω από το σχολείο, στη γλωσσική συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας και τη γλωσσική της έκφραση. Και πρέπει μάλιστα με βεβαιότητα να το ελπίζουμε, πως με το νέο γλωσσοεκπαιδευτικό πρόγραμμα που ξαναδίνει στο μαθητή του δημοτικού τη μητρική του γλώσσα, εγκαινιάζοντας έτσι φυσιολογικότερη τη γλωσσική ιδίως λειτουργία του λαϊκού σχολείου, θά έχουμε με τον καιρό και μέσα στην κοινωνία ένα ομαλότερο γλωσσικό καθεστώς, έτσι που να σθήσει σιγά σιγά η διγλωσσία μας. Αυτό όμως όλα είναι φροντίδες για το μέλλον. Όσο για σήμερα και τη μεταβατική βέβαια πάντοτε κατάσταση που καθιερώνει το κυβερνητικό πρόγραμμα, έχουμε έξαρχής σε όλα τα επίσημα κείμενα τη βεβαίωση πως η καθαρεύουσα μένει στους γλωσσικούς σκοπούς του δημοτικού σχολείου, (πδ. § 5, αρ. 2, 6) χωρίς ούτε για τη μέση εκπαίδευση να προβλέπεται καμιά αλλαγή, ούτε και να καταργηθή ή να τροποποιηθή επίσημα ή επίσημη γλώσσα του κράτους, μόλις τις χαρακτηριστικές απαρχές προς την άπλοποίηση που παρουσιάστηκαν άσυνείδητα στη Θεσσαλονίκη.

Σύμφωνα με την κεντρική αυτή ιδέα του κυβερνητικού προγράμματος, όχι μόνο δεν έγινε τίποτε από την κεντρική ύπηρεσία του υπουργείου που να μειώνη τη σημασία και τη θέση της σχολικής καθαρεύουσας, μα και στα πρώτα προγραμματικά μαθήματα των ανωτέρων έποπτών τονίστηκε ιδιαίτερα πως η καθαρεύουσα παραμένει ένας από τους γλωσσικούς σκοπούς του δημοτικού σχολείου⁵⁷. Και πολύ σωστά. Γιατί πως θά ήταν δυνατό ν' αρνηθή το κράτος στους αδριανούς του πολίτες το δικαίωμα να καταλαβαίνουν τουλάχιστον

⁵⁷ Βλ. Δελμούζου, Προς την εκπαιδευτική αναγέννηση, σ. 16. Τριανταφυλλίδη, Προς την εκπαιδευτική αναγέννηση, σ. 40 (Δελτίο τ. 7).

χисто την επίσημη του γλώσσα όσο το ίδιο επιμένει να την έχει, και όσο λείπουν οι προϋποθέσεις που θά την αφηγαν αστήριχτη μέσα στην κοινωνία;

§ 9. Οι γλωσσικές αντιρρήσεις του κ. Χατζιδάκι.

Των εταίρων της Έπισημονικής εταιρείας τις επιστέλλον πρό τιος ήρώτα με, διατί δέν εγκρίνεται ο τύπος καλλιέργεια, περιέργεια, εχεμύθεια, αφού είναι μὲν οἱ ἀπὸ πολλοῦ ἐν χρῆσει, ἔχομεν δὲ καὶ τὸ ἐνέργεια· διατί ἡ μακρὰ ἤδη τοῦτων χρῆσις δὲν ἠδύνηθη νὰ προσδώσῃ αὐτοῖς δικαίωμα ὑπάρξεως· καὶ καθόλου πόσος χρόνος ἀπαιτεῖται, ἵνα τύπος τις ἀναφανῆς πολιτογραφηθῆ ὡς εἰπεῖν... Κρίνων δι τὰς ἀπορίας ταύτας δυνατόν ν' ἀπορῶσι καὶ ἄλλοι, ἐνόμισα καλὸν ν' ἀπαντήσω δημοσίᾳ. Καὶ δὴ ἐνόμισα εἰς ὅγια ὑπάρχουσι πολυάριθμα ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νέα γλώσσῃ... Εἰς ὅγια δὲ ἔληγεν ἐν μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἔξῃς ἀπαντῶν ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργῆς... Ἄν τις ἄρα κατὰ τὸ μονήρες ἐνέργεια· γράφῃ καὶ λέγῃ περιέργεια, καλλιέργεια, πρῶτον μὲν ταράσσει ἄνευ λόγου τὰ τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων, ἀφοῦ δὲν λέγεται περιεργῆς, καλλιερῆς, ἀλλὰ περιεργος, καλλιεργος· ἔπειτα ἄλλος μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαίου ἢ μᾶλλον ἀδίκου θά εἴπῃ ἄργεια, γάργεια, δημούργεια, κακούργεια, πανούργεια, δαδισούργεια κλπ., καὶ τότε βλέπουσι τὸ λεγόμενον καὶ οἱ τυφλοὶ ἠλικίην σύγχυσιν γεννώμεν καὶ πόσον παράλογον καὶ δυσμάθητον καθιστῶμεν τὴν γλῶσσαν. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ παρρησιῶν εχεμύθεια ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ εχεμυθία ἐκ τοῦ ἐχέμυθος... Καθόλου ἄρα λεκτέον, δι ἀφοῦ ἡ ὀρθογραφία, ὁ τόνος, ἡ κλίσις κτι. τῶν λέξεων τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης κανονίζεται κατὰ τὰ ἀντίθετα τῆς ἀρχαίας, ἀφοῦ ἡ ἀρχαία φιλολογία ἐξακολουθεῖ ὅσα τὸ κύριον μέσον τῆς μορφώσεως καὶ παιδείσεως ἡμῶν, δέν κρίνεται φρονίμον καὶ συμφέρον νὰ εγκρίνωται ἄνευ ἀνάγκης ἄσκοποι καὶ περιτταὶ διαφοραὶ τοῦ ἡμετέρου λόγου ἀπὸ τοῦ τῶν ἀρχαίων, νὰ διασπῶνται τὰ συστήματα τῶν λέξεων καὶ τύπων (πρὸβλ. ἐν-σὶτήθην παρὰ τὸ κατεστῆθην, παρεστῆθην) καὶ οὕτως ἀποβαλεῖ ἡ γλῶσσα ἀνώμαλος καὶ δυσμάθητος... Ὁ καθορισμὸς καὶ κανονισμὸς οὗτος δυνατόν νὰ παρέχῃ ἡμῖν τὴν κόπον τινὰ μέχρις οὗ μάθωμεν νὰ φεύγωμεν τὰ παρὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν ἐσηματιζόμενα, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναντιλέκτον δι ἔχομεν μέγα καθήκον πρὸς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τοῦ ἔθνους ἡμῶν νὰ σχηματίσωμεν καὶ παραδώσωμεν αὐταῖς γλῶσσαν οὐχὶ ἀτάσθαλον ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐνὸν ὀμαλήν καὶ λογικὴν, ἵνα οὕτω καὶ ταύτην καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐνόλως μανθάνωσιν.

Χατζιδάκις. Περιεργία, καλλιεργία, εχεμυθία, οὐχι περιεργεια, καλλιεργεια, εχεμυθια, Ἀθηνᾶ 14, 1902, σ. 239.

Διατείνομαι δι οὐκ ὀρθῶς ἐχαρακτηρίσθην κεντηρῶμενος ἐχθρὸς τῆς δημοτικῆς γλώσσης. Χατζιδάκις, Ἀπάντησις στὸν Κρουμπάχερ 1904, σ. 642.

Ἡ καθαρεύουσα, ταύτην μεταχειρίζομαι διδάσκων καὶ γράφων, καὶ ταύτην θέλω βῆσι τῆς γλώσσης τοῦ μέλλοντος, ἀπλοποιουμένην ὡς εἰκὸς καὶ συμπληρουμένην. Χατζιδάκις, Ἐπιστῆμ. Ἐπετ. 1911, σ. 86.

Κι ἐγὼ εἶμαι (δημοικιστής). Ἀλλὰ τί ἐννοεῖτε λέγοντες τοῦτο; Δημοτικὴν τίος δῆμου; Ἐνὸς ἢ πολλῶν; — Χατζιδάκις, σὲ συνέντευξην, Ἀθηνᾶ 25 Ἰαν. 1919.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς καὶ μόνος γνωρίζει τὸν κλάδον αὐτὸν (τῆς γλωσσολογίας), ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐτάχθη νὰ τὸν διδάσκη. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω τὸ εὐγενές, εὐγενέστατον ἄλλοιτε ἄχι μου... Ὁ κύριος αὐτός, ὁ ὁποῖος γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτήν... δυστυχῶς δὲν ἠθέλησεν ὁ ἴδιος νὰ δυνήθῃ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν κοινωσίαν καρπούς ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ...

Δ. Κουλιούμπαρος, Ἀναθεωρητικὴ βουλὴ 1911, Ἐφημ. συζητήσεων σ. 652.

Μέσα σ' ἄλλους πολέμησαν τὴ μεταρρυθμιστικὴ κίνηση, εἶναι ὁ Χατζιδάκις ἕνας ἀπὸ τοὺς λίγους, ἴσως ὁ μόνος ποὺ κατέχει ὅλα τὰ ὅπλα τῆς γλωσσολογίας. Μόλ' αὐτὰ ἄλλοι, καὶ ἀκριβῶς γὰρ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει νὰ εἴ ὁμολογήσωμε ἀμέσως πῶς δὲν κατάφερε μὲ τὰ ὅπλα τῆς γλωσσολογικῆς ἔρευνας νὰ κάμῃ τοὺς ἀντιπάλους νὰ κινήθωσιν... Ὁ Χατζιδάκις... πρέπει νὰ θεωρηθῇ πῶς στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἀνήκει σὲ κόμμα.

Thumb, Zur neugriechischen Sprachfrage, Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum 17 (1906) 705 ἄ.

Οἱ κυριώτερες κατηγορίες τοῦ κ. Χατζ. γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν βρίσκονται στ' ἀκόλουθα (Ἐκθ. Σεβαστ. σ. 7 ἄ.).

Ὁ πρῶτος λόγος τὸν ὁποῖον προβάλλοντες προσπαθοῦσι νὰ δικαιολογήσωσι τὸ μέγα ἔγχειρημα αὐτῶν, τὸ πρῶτον ψεῦδος εἶναι ὅτι ἐκτός τοῦ συνήθους γλωσσικοῦ τύπου τοῦ λαλουμένου εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ ἐκτός τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων, ὑπάρχει καὶ ἄλλη κοινὴ λαλουμένη, δημοτικὴ λεγομένη γλῶσσα, καὶ ὅτι ταύτην πρέπει νὰ διδάσκονται τὰ παιδιά εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἄλλ' ἢ καθαρὰ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τοιαύτη κοινὴ λαλουμένη γλῶσσα, δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς διδασκαλίαν πάντων πανταχοῦ τῶν ἑλληνοπαίδων καὶ συναφῆ αὐτοῦς, ὡς φαίνεται, εἰς ἕνα ἔθνος σύνολον σήμερον δὲν ὑπάρχει... Ἀπόδειξις δὲ τούτου καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον οὐδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφισβήτησιν παρέχουσι ἡμῖν αὐτοὶ οὗτοι διὰ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὰς ὁδηγίας αὐτῶν ἐξεδόθησαν ἐπ' ἐσχάτων. Διότι ἐν τούτοις ἀναγνώσκονται πολλὰ λέξεις καὶ πολλοὶ τύποι, τοὺς ὁποῖους αὐτοὶ μὲν νομίζουσι κοινούς, πανελληνίους, ἀλλ' οἵτινες εἶναι κατ' ἀλήθειαν ἄγνωστοὶ οὐ μόνον εἰς πλείστα μέρη τῆς ἑλληνογλώσσου γῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστους τῶν ἐν μέσσοις Ἀθῆναις διδασκόντων καὶ διδασκόμενων διὸ καὶ πολλαῖς μὲν συμβαίνει νὰ ἐρμηνεύονται εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς τὰ δῆθεν λαϊκὰ, τὰ ζωντανὰ, ὡς λέγονται, γλωσσικὰ ταῦτα στοιχεῖα διὰ τῶν τῆς συνήθους καθαρευούσης, πλεονάκις δὲ νὰ καταλείπονται πλείστα παντάπασιν ἀνερμηνεύετα δι' ἑλλειψιν λεξικοῦ, ἐν ᾧ νὰ περιλαμβάνονται καὶ ἐρμηνεύονται τὰ δῆθεν πασίγνωστα ταῦτα. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἐγὼ καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ προφορικῶς ἐρωτῶμαι ὑπὸ πολλῶν πῶς νοεῖται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τοῦ ἀλφαριθμητικοῦ καὶ τῶν ἀναγνωσματορῶν. Πρὸς δ. δικράνια, γνέθω, σεάνη, χύμιζε, χύμια, μελάτη, τὸ ξινάρι, ἡ βόδη, βραγιές, σανὸ μὲ χορτάρι κλπ., ὧν οὐδεμίαν ἔχουσι γινώσκιν ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ πολὺ δὲ περισσότερα ἀγνοοῦνται ἐν Κερκύρᾳ, ὅπως παρὰ Κερκυραίους συναδέλφου, τοῦ φίλου κ. Σ. Σακελλαροπούλου μαθάνω. Ἄλλα δὲ πάλιν γινώσκονται μὲν ἀλλ' ἐπὶ ἄλλης σημασίας καὶ θὰ παρανοηθῶσι· λ. χ. ζυγῶνσι, εἰζάνι (δὲ ἐν τοῖς ἀναγνωσματορῶσι τούτοις καίτι καὶ ἐπὶ τῆς ἑοτίας (παρασιῆς πολλοῦ καὶ γωνιάς λεγομένης σήμερον διὰ λέξεων ἑλληνικῶν) καὶ ἐπὶ τῆς καμινιάς ἢ καμνοφόρου καὶ ἐπὶ τῆς καμνοδόχου τῶν ἐργοστασίων)... Τούτωντιον προσκορεῖ καὶ μάλιστα σφόδρα εἰς τὸ αἰσθημα ἡμῶν τοῦτο ἢ ἀπόπειρα τῶν αἰρετικῶν νὰ ὑπαγάγῃσι βίαιως ὑπὸ ἕνα κανόνα πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς μεικτῆς ἡμῶν ταύτης γλώσσης. Τὸ ἀλφαριθμητικόν, ὁ ἀναχτας κτλ. τῶν νέων τούτων σχολαστικῶν τῆς δημοτικῆς δὲν φαίνονται εἰς ἡμᾶς ὀλιγώτερον ἀηδῆ τοῦ πεπαρμένος, προκεκομμένος κτλ. τῶν μακαρίων τῆ λήξει σχολαστικῶν τῆς ἀρχαίας... καὶ ἀληθῶς οὐ μόνον ἐν τοῖς πρώτοις ἀνα-

γνωσματικοῖς βιβλίοις καὶ ἐν τῷ ἀλφαριθμητικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις βιβλίοις, τὰ ὁποῖα δημοσιεύουσι, εὐρίσκουσι πράγματα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς σήμερον δὲν μεταχειρίζομεθα ἐν τῷ συνήθει προφορικῷ λόγῳ· πρὸς δ' Ὀθωνας, ὁ Ἰάσωνας, ὁ Παρθενάκις, χύμιζε, ἡ παραθαλάσσια, σουσάμι, κλπ. Ἐν ἄλλοις βιβλίοις κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα γεγραμμένοι ἀναγινώσκουσι ὁ ἀναχτας, στὲς ἄλλες πόλεις, ἡ τύπη τῆς συνειδήσεως, τῆ διεύτουσ σου κλπ. κλπ... Τὸ δεῦτερον ψεῦδος εἶναι ὅτι ταῦτα εισηγούμενοι καὶ ἐπιβάλλοντες ἐργάζονται συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας, πρὸς τὸ σύστημα τοῦ ἀριθμοῦ Κοραῆ. Ἄλλ' ὁ Κοραῆς ἀπέβαλλε τὰς ξένας λέξεις καὶ πάσῃ δυνάμει ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῆς χρήσεως αὐτῶν οὗτοι δὲ ἀκολουθοῦντες τὸ ἐναντίον διδάγμα τοῦ Κrumphacher «Μηδέεις διαταγῆς πρὸ τῆς χρήσεως τῶν ξένων λέξεων καὶ τῶν ξένων καταλήξεων», οὐ μόνον βιβλία διὰ συντάσσοντες συνιστοῦσι τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀλφαριθμητικόν καὶ εἰς τὰ πρῶτα ἀναγνωστικὰ βιβλία ἀνευ τινὸς ἐκνοῦ εἰσάγουσιν αὐτάς· πρὸς τὸ βραγιές, εἰζάνι, τεμπίλης κλπ... Γράφουσι ὁμορφος, σουσάμι, γιορτή, γιορτάζει, λές, λέει κτλ. κτλ... Τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ ἀποστοφὴ αὐτῶν πρὸς πᾶν ἀπαθές, ὥστε καὶ ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσάγεται καὶ διδάσκειται νέα τις ὀνομασία, δὲν παρέχεται αὐτῇ εἰς τὰ παιδιά ἐν τῷ ἀμεταβλητῷ αὐτῆς τύπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ μεταβλητῷ. Οὕτω λ. χ. ἀναγινώσκονται ἐν τῷ ἀναγνωσματορῶ τῆς Β' τάξεως σ. 39 ἡ φωνὴ τοῦ ἀλόγου λέγεται χλιμίντρισμα. Τὸ χρεμίσμα δὲν ἦτο οὕτε δυσκολώτερον εἰς κλίσιν οὕτε πολυουλαδιώτερον τοῦ χλιμίντρισμα, ἀλλ' εἶχε τὸ αὐτόχημα νὰ ἔχῃ λαχθῆ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, δι' ὃ ἀπεκρούσθη. Ἄλλα ἀφοῦ ἀντιποιοῦνται καὶ φιλοσοφίας, διατὶ δὲν ἐνθυμοῦνται τὸ παράδειγμα τοῦ θαίου Πλάτωνος (Πολιτείας Β' 377)... Καὶ ἐρωτῶμεν εἶναι τὸ ἀλφαριθμητικὸν καὶ τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῆς αἰρέσεως, γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν καὶ συνήθει ὁμιλουμένην ἢ ἡμῶν γλῶσσαν; καὶ δὲν περιέχουσι ἰδιωτισμούς, ξένας λέξεις, περιορισμένης χρήσεως τύπους κλπ... Ἐπ' ἴσης πρὸς βαίνουσι, ὡς μαθάνω, εἰς σύνταξιν γραμματικῆς, διὰ τῆς ὁποίας θέλουσι νὰ καθορίσουν καὶ νομοθετήσουν καὶ καταστήσουν ὁμοιόμορφον καὶ ἑαλόν τὸν γλωσσικὸν τύπον τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ μεταχειρίζομεθα. Ἄγνοοῦσι δὲ, ὡς φαίνεται, 1) ὅτι πάντοτε καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πρῶτον γράφονται λογοτεχνικὰ μνημεῖα λόγου ἀξία, δόκιμα κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦτον, ἐκτιμώμενα καὶ ἀναγνωσκόμενα, πρῶτα παραλαμβάνει ἡ ἐκκλησία, ἡ πολιτεία γλωσσικὴν τινα φάσιν εἰς καθημερινὴν χρῆσιν, ἔπειτα ἔρχεται ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς εἰς τὰ σχολεῖα καὶ κατόπιν ἡ σύνταξις γραμματικῆς τῆς γλώσσης ταύτης βασιζομένης ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν βιβλίων τούτων καὶ 2) ὅτι ἡ πρακτικὴ γραμματικὴ δὲν ἔχει καθῆκον νὰ ἐξομαλύνῃ ἀλλὰ νὰ καταγράψῃ ἀπλῶς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης.

Δηλαδή, γιὰ νὰ διατυπωθῶσιν πιὸ καθαρὰ καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀκριβολεξία ὅλα αὐτά, ὁ ἐπικριτῆς βεβαιώνει· πῶς ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν δὲν πῆρε τὸν τύπον τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης ποῦ ἔπρεπε νὰ ἔχει καὶ δὲν εἶναι ἡ σωστὴ γλῶσσα, γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους:

α) δὲν εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα. Ἀπόδειξις: ἔχει λέξεις καὶ τύπους λέξεων ἢ σημασίας ποῦ δὲν εἶναι πανελληνία, δὲ συνηθίζονται δηλαδή σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα μαζί μὲ τὰ νησιά της, ἔτσι τὸ γνέθω, στάνη, σανός, ἔτσι τὸ χίμιζε καὶ τὸ εἰζάνι, ζυγῶνσι κτλ.

β) δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ μιλοῦμε συνήθως, ἡ «συνήθης ὁμιλουμένη». Ἀπόδειξις: παρουσιάζει βίαιους κανονισμούς, ἢ στήθη φωνητικῆ, καθὼς τὸ ἀλφαριθμητικόν, χωρὶς τὸ ν στὸ τέλος, καὶ τὸ ἀναχτας μὲ χι ἀντί κτ, ἢ στή μορφολογία, καθὼς π. χ. παραθαλάσσια (ἀντὶ παραθαλάσσιαν) ἢ Ὀθωνας.

γ) ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν παρουσιάζει καὶ ἄλλα ἀκόμη, τύπους λέξεων ἢ λέξεις, τὸ σουσάμι ἢ τὸ χίμηξε, ποὺ κι αὐτὰ δὲν τὰ λέμε «ἐν τῷ συνήθει προφορικῷ λόγῳ», ἢ λέξεις ξένες, καθὼς *τεμπέλης*.

δ) ἄλλη ἀκόμη ἀπόδειξη πὼς ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν δὲν εἶναι ἡ σωστὴ εἶναι πὼς ἄλλα βιβλία, μὲ τὸ ἴδιο σύστημα γραμμένα καθὼς τ' ἀναγνωστικά, ἔχουν: ὁ ἀναχτας, στές πόλες, ἡ τύψη, τῆς συνειδήσης, τῆ διεύτυσῆ σου,

ε) τ' ἀναγνωστικά ἀποφεύγουν συστηματικὰ κι ἐπίτηδες κάθε λέξη ἢ τύπο ποὺ ἔτυχε νὰ μὴν ἔχη ἀλλάξει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ. Ἀπόδειξη: τὸ *χλιμίντρισμα* ἀντὶ *χρεμέτισμα*.

ς) σὲ ὄσες περιστάσεις συνηθίζονται δύο τύποι ἢ δύο λέξεις «ἐν ταῖς συναναστροφαῖς» ἀπὸ τοὺς «καλῶς ἀνατεθραμμένους», τ' ἀναγνωστικά προτιμοῦν ἀποκλειστικὰ τὴς νεώτερες καὶ γράφουν *δροφος*, *λέει* κτλ.

η) ἀντὶ νὰ περιμένουν νὰ διαμορφώσῃ ἡ λογοτεχνία μιὰ χρῆση γλωσσικὴ καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ἡ λογοτεχνία στὴν κοινὴ συνείδηση, κι ἔπειτα νὰ καθιερώσῃ καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος τὴ γλῶσσα αὐτὴ, γιὰ νὰ τὴ βάλουν ὅστερα καὶ μέσα στὸ σχολεῖο καὶ ἔπειτα νὰ γράφουν καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς, ἐκείνοι ποὺ κανόνισαν τὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν ἄρχισαν ἀνάποδα, καὶ μάλιστα ἀντὶ μὲ τὴ γραμματικὴ νὰ καταγράψουν μόνο τὴ γλωσσικὴ χρῆση, γυρεύουν μὲ τὴ βοήθεια τῆς νὰ νομοθετήσουν καὶ νὰ ἐξομαλύνουν.

Οἱ κατηγορίες ὅλες αὐτὲς θὰ ἐξετάστον μιὰ μιὰ μὲ τὴ σειρά στ' ἀκόλουθα κεφάλαια. Καὶ θὰ διαπιστωθοῦν ἐκεῖ οἱ τύποι ποὺ κατηγορήθηκαν, ἴσια ἴσια ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποὺ ἀντιτάχτηκε ἀπὸ τὸν κ. Χατζιδάκι στὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν, ἀπὸ τὴ χρῆση δηλαδὴ ποὺ μᾶς δίνουν ἤδη σήμερα οἱ ἐφημερίδες καὶ τὸ διήγημα, ἢ «συνομιλία μας ἐν ταῖς αἰθούσαις» κι ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους, καθὼς καὶ τὰ παλιότερα ἀναγνωστικά, ἰδίως τοῦ 1914, ποὺ μέσα τους «πάντες μετὰ χαρᾶς ἐδλέπομεν τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπίδοσιν» τῆς ἀπλοποιημένης γλώσσας, καθὼς δηλώνει ὁ κ. Χατζιδάκις.

§ 10 Ἡ στάση καὶ τὸ λεξιλόγιο.

**Ἐν τούτοις [στ' ἀναγνωστικά] ἀναγνώσκοντες πολλὰὶ λέξεις καὶ πολλοὶ τύποι... κατ' ἀλήθειαν ἄγνωστοι... δικράνια, γνέθω, στάνη.*

Χατζιδάκις, Ἔκθ. Σεβαστοπούλ. 1918, σ. 7.

Δὲν εἶναι στάνη θὰ ἀντικτιοῦσαν οἱ σκύλοι. Δροσίνης, 1917.

Δύναμαι ἀδιστάκτως νὰ ὑποστηρίξω ὅτι συνέβαινε κι ἐγὼ πολλὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ λογιωτατισμοῦ καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσας, πλουτίας αὐτὴν δι' ἑλικού ἱκανοῦ νὰ πληρώσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς τοῦ ἔθνους ἐργασίας... Ποῦδς ἐφάνασεν ἐδῶθεν τί σημαίνει αὐτὴ ἢ λῶθρα, ἄλλος τί δηλοῖ τὸ ρεκάζω, τί τὸ φρεμάζω. Τί εἶναι ἡ κνκλαμιά... πόθεν κατάγεται τὸ ρεβίω, τὸ σαλαγάω καὶ πάει λέγοντας... Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐθανματούρησεν... Φαντάζομαι τί θὰ εἶναι μετὰ παρελθόντων ἑκατονταετηρίδος, διαν; μὴ ὑπάρχοντος τοῦ λογιωτατισμοῦ, ὅλοι θ' ἀσχολῶνται εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ τὸν πλουτισμόν τῆς.

Βαλαωρίτης, σὲ γράμμα πρὸς τὸ Ροῖδη, 1877.

Τὸ πρῶτο ποὺ ἔχει νὰ κατηγορήσῃ ὁ κ. Χατζιδάκις τ' ἀναγνωστικά γιὰ τὴ γλῶσσα τους εἶναι πὼς δὲν παρουσιάζουν τὸν κοινὸ τύπο τῆς γλώσσας μας, ἀφοῦ ἔχουν λέξεις, ἢ λέξεις μὲ τύπους καὶ μὲ σημασίες ποὺ δὲν εἶναι πανελληνίαις. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἔχω νὰ παρατηρήσω τ' ἀκόλουθα:

Πρῶτα, ἐδῶ ἔχομε μιὰ ἔμμεση ὁμολογία διὸ στὰ σημαντικώτερα καὶ γενικώτερα γνωρίσματα τῆς γλώσσας, τὴ σύνταξη δηλαδὴ, τὸ τυπικὸ καὶ τὴ φωνητικὴ, ποὺ καθὼς ξέρεῖ ὁ καθένας καὶ καθὼς ἔχει φυσικὰ δεχτὴ καὶ ὁ κ. Χ., ἔχουν περισσότερὴ σημασία γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ ἑνὸς γλωσσικοῦ τύπου, τ' ἀναγνωστικά δὲν παρουσιάζουν στοιχεῖα ποὺ νὰ εἶναι διαλεκτικά ἢ νὰ μὴν ἀνήκουν στὴν κοινὴ γλῶσσα, οὔτε σὲ λέγω ἀντὶ σοῦ λέγω, οὔτε ἐρχόμενε καὶ ἤρχουμον, οὔτε ἀγαπιόντησαν καὶ ἀγαπιόντουσαν, οὔτε οἱ πατέρηδες καὶ ζυιάζου⁵⁸.

Ἡ ἀπόδειξη λοιπὸν πὼς τ' ἀναγνωστικά δὲ δίνουν τὴν κοινὴ

⁵⁸ Βλ. Χατζιδάκι, Περὶ τοῦ γλωσσ. ζητήμ. ἐν Ἑλλάδι Γ', Εἰδωλὼν κατάλυσις, Γλωσσολογ. μελέται σ. 501 - 502. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἐνῶ ἄλλοτε φοβοῦνται ὁ ἐπικριτὴς πὼς μὲ τὴν καθιέρωσιν τῶν δημοτικῶν τύπων, ποὺ συνήθως κατὰ τόπους πλείστον διαφέρουσιν ἀλλήλων, θὰ πελαγῶναμε, ἀφοῦ δὲ θὰ ἔφαμε π. χ. τί νὰ πρωτοποήμε, «ἐρχόντησαν, ἤρχοντιαν, ἤρχόντουσαν, ἐρχόνταν, ἐρχοντιαν κτλ.» (Χατζ., Γ. μ., σ. 262), καὶ ἤθελε νὰ λέγομε καὶ νὰ γράφομε «μετὰ τῶν συγχρόνων καλῶς ἀνατεθραμμένων» ἐδεχόμεν... ἐδέχετο, ἐδέχοντο καὶ ὄχι ἐδεχουμον, ἐδεχόνταν, ἐδέχοντιαν, ἐδεχόντησαν, ἐδεχόντουσαν, ἐδεχόνταν κτλ. (Χατζ., Ἀπάντησις εἰς Κρουσῆ. 1905, σ. 768), τῶρα τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει πᾶ ἀναγνωρίσει μόνος του πὼς «γράφομεν μὲν ἐδεχόμεν κτλ., λέγομεν δὲ πάντες [ὀρθογραφικῶς] ἐδέχουμον» (Χατζ., Ἐπιστ. ἐπετ. 9, σ. 16), καὶ ἀναγράφει, ὡς κοινότερος τύπος τῆς νέας μας γλώσσας, τὸ ἐγράφουμον, ἐγράφουσαν, ἐγράφουσαν, ἐκραιτιοῦμον, ἄρα καὶ τὸ ἐρχοντιαν. (Ἐπιστ. ἐπετ. 7, σ. 144). Εἶναι μάλιστα περίεργον πὼς καὶ μ' ὅλο τὸ φόβον τῶν ιδιωτικῶν παραθέται καὶ τύπους καθὲ ἄλλο παρὰ κοινῶς (ἐκοιμούμεσα, ἐλάλουνε, ἐλάλειες κοντὰ στὸ ἐλαλοῦσα, -τε, τὲς μέλισσες, ἀντρός καὶ ἀντροῦς (Γ. μ., 135 ἄ.).

γλώσσα βρέθηκε στις λέξεις τους. Μά ούτε πίστεψε ούτε υποστήριξε ποτέ κανείς ως τώρα σοβαρά πώς η δημοτική έχει κοινές όλες της τις λέξεις, με τις σημασίες τους και τους τύπους των, ούτε και καθιερώθηκε σε κανένα Έθνος ως κοινή εθνική γλώσσα, ιδίωμα που να ήταν από πριν γνωστές όλες του οι λέξεις σε όλόκληρο το Έθνος. Τότε δε θα υπήρχαν καν άλλα ιδιώματα, ούτε λεξιλογική κατά τύπους ποικιλία.

Σε κάθε λαό τα διάφορα του ιδιώματα έχουν βέβαια κι ένα μεγάλο κοινό κοσό λέξεις και σημασίες, εκείνο όμως που κυρίως τα ενώνει και δημιουργεί την ενότητά τους—αν υπάρχει—είναι η συγγένεια ή η ταυτότητα των γραμματικών γνωρισμάτων. Και ως προς το λεξιλόγιο ακόμη, το κοινό από πριν, πάντοτε θα βρεθί μια ή άλλη έπαρχία που ν' απομακρύνεται στη μια ή την άλλη λέξη και να χρησιμοποιή λιγώτερο γνωστούς τύπους. Η μιση Γερμανία δεν ξέρει στη λαϊκή της γλώσσα το Pferd, κι η μιση λέει Appel το μήλο αντίς Apfel. Και κει όμως που υπάρχουν παράλληλα δυο ισότιμες λέξεις, και κει όπου παρουσιάζονται περισσότερες, ή μια με δυο και τρεις τύπους, μόνο όταν καθιερωθί μια κοινή δημοτική, με τη βοήθεια πολιτικών και γλωσσολογικών λόγων, με τη λογοτεχνία και με το σχολείο, παραμερίζεται ως ένα σημείο ή λεξιλογική ποικιλία των ιδιωμάτων και γίνονται έτσι γνωστές σε όλους οι λέξεις της κοινής, που θα τις μάθουν τώρα και όσοι πριν δεν ήξεραν παρά τις ιδιωματικές δικές τους.

Είναι λοιπόν ν' απορήσει κανείς πώς ο κ. Χατζιδάκις, που με λύπη μια φορά έλεγε πώς οι Τούρκοι εμπόδισαν με την κατάκτηση της Κρήτης να καλλιεργηθί περισσότερο εκεί η λογοτεχνία, κι έτσι ν' απλωθί από κει και σ' όλη την επίλοιπη Ελλάδα ως κοινή πια γλώσσα το κρητικό ιδίωμα—φυσικά με το κρητικό ιδιωματικό λεξιλόγιο—πώς σήμερα δε θέλει ν' αναγνωρίση το ίδιο δικαίωμα στην κοινή που μορφώθηκε στην κεντρική Ελλάδα, και που αναγκαστικά θα έχη λέξεις άγνωστες ακόμη στο ένα ή στο άλλο μέρος του ελληνισμού. Γιατί αν ήταν ν' αποκλειώμε από την κοινή μας—έμεις ή κάθε άλλος λαός—κάθε λέξη που δεν είναι «πανελληνία», και που δεν την ξέρουν από το σπίτι τους όλοι οι Έλληνες, σε κάθε γωνιά της ελληνικής γης, δε θα μάς απόμεναν παρά καμιά χιλιάδα λέξεις, καθώς νερό, γάλα, ουρανός, μαύρος, ένα, δύο, αύριο, και η δημιουργία της πρωτότυπης αυτής κοινής θα είχε για πρώτο αποτέλεσμα

να της πάρη τη δύναμη όχι μόνο να εκπολιτίση μα και να χρησιμεύη για την καθημερινή συνεννόηση.

Και όμως ο επικριτής αναφέρει ως απόδειξη για τους ιδιωματισμούς των αναγνωστικών μερικές λέξεις απ' αυτές που δεν τις ξέρουν στην πατρίδα του, την Κρήτη, και μάς πληροφορεί ακόμη πώς έμαθε από Κερκυραίο συνάδελφό του, τον καθηγητή κ. Σακελλαρόπουλο, πώς και στην Κέρκυρα δε μεταχειρίζονται πολλές από τις λέξεις των αναγνωστικών. Το ίδιο όμως πείραμα με τα ίδια αποτελέσματα θα είχαμε και με τα παλιά αναγνωστικά. Έτσι ο κ. Μενάρδος θα μπορούσε να βεβαιώση πώς τ' άβγα λέγονται στην Κύπρο *δωκά*, ο κ. Εθαγγελίδης θα πιστοποιούσε για τη Μικρασία άλλες άγνωστες λέξεις από την καθιερωμένη «άπλη καθαρεύουσα» των αναγνωστικών, ενώ κανένας Ρουμελιώτης συνάδελφος του κ. Χατζιδάκι θα ζητούσε να ξαναγίνη η κυρούλα *μάμμη* ή *μαία* και η πεταλούδα *χουσαλλίς*, γιατί στον τόπο του δεν καταλαβαίνουν τί θα πη *κυρούλα* ή *γιαγιά* ή *πειταλούδα* και λένε μόνο *μανιά* και *φλέτρας*. Αυτά όμως δε γίνονται ούτε μπορούσαν να γίνουν⁵⁹.

Δε σημαίνουν αυτά πώς δεν υπάρχουν και δυσκολίες.

Και σήμερα ακόμη το λεξιλόγιο της κοινής—έννοω φυσικά τις λαϊκές λέξεις που εκφράζουν έννοιες της καθημερινής ζωής—δεν είναι σε όλα πάγιο και καθωρισμένο, και δεν είναι πάντοτε εύκολο με κριτήρια αντικειμενικά να όριστούν άμέσως όλες οι λέξεις που θα της ανήκουν, ή ένας μόνο τύπος για την καθεμιά τους (*θεθρακιάζω* και *ξεθέλω* τη φωτιά, *καλαμπόκι* και *αραποσίτι*, *γκλίτσα* και *αγκλίτσα*). Βέβαια κοντά στη χρήση, προφορική και λογοτεχνική, και τη γεωγραφική διάδοση, έχομε κι άλλα έπισημηθητικά κριτήρια για την έκλογή μας, καθώς την παραγωγικότητα και τη μεγαλύτερη ομοιό-

⁵⁹ Βλέπε τί έχει διακηρύξει ο ίδιος ο επικριτής (Γλωσσολ. μελέται σ. 501): «πανταχού και πάντοτε η γραφομένη γλώσσα παντός έθνους δεν κατηρτίσθη εκ συγκολλήσεως ή συγχωνεύσεως των κατά τόπους διαλέκτων εις έν κράμα, αλλά δι' έκβολής μόν των πολλών διαλέκτων, επικρατήσεως δε μάς μόνης ένεκα λόγων ιστορικών τούτο διδάσκει ή πείρα, ούδ' ήν άλλως γενέσθαι». Για το λόγο αυτό όχι μόνο η κοινή δημοτική αναγκάστηκε ν' αποκλείση και κρητικά και έφτανη-σιώτικα και πολυάριθμα άλλα ιδιωματικά στοιχεία, μα και η καθαρεύουσα ή ίδια, με το να καλλιεργηθί κυρίως στο έλεύθερο βασίλειο και την πρωτεύουσά του, παραμέρισε σιγά σιγά στοιχεία καθώς θα σε δείξω, κάθε άλλο παρά ιδιωματικά, αφού τα μεταχειρίζεται ο μισός τουλάχιστον ελληνισμός, μα που έτυχε να βρίσκονται έξω από τη γλωσσολογική περιοχή και τα πολιτικά κέντρα όπου διαμορφώθηκε και καλλιεργήθηκε η κοινή μας γλώσσα.

τητα με τους αρχαίους τύπους, υπάρχουν όμως αρκετές περιπτώσεις που θα ήταν δύσκολο και άστοχο να καθιερωθεί σήμερα ή σχολική γλώσσα ένα μόνο τύπο, χωρίς να βγεί από τη δικαιοδοσία της. Και θα ήταν ακόμη άδικαιολόγητο να παίρνουμε για πρώτο κριτήριο για τις λέξεις των αναγνωστικών το αν τις ξέρουν ή όχι όσοι κατοικούν στην πρωτεύουσα ή τις μεγαλύτερές μας πόλεις. Είδαμε παραπάνω πώς χαρακτηρίζει ο κ. Σκιας τη γλώσσα «των αϊθουσών». Οι «μορφωμένες» μας τάξεις με την αγωγή που παίρνουν στα σχολεία μας και στο σπίτι τους, αποξενωμένες συχνά από την ελληνική ζωή και βουτηγμένες σε ξένες φιλολογίες, πολλές φορές αγνοούν ελληνικές λέξεις γνώριμες, για να μετάχειριστούν στη θέση τους, όταν έχουν τις σχετικές έννοιες, τις αντίστοιχες λέξεις από άλλες γλώσσες — ακόμη και όταν μιλούν ελληνικά (π. φτερωτή του μύλου, γκλίτσα, ξέφωτο - ξαίθρα, φτεροζυγιάστηκε κτλ.). Μπορούμε να δώσουμε στο δημοτικό μας σχολείο τον ελληνικό κόσμο και την εθνική ζωή, με τη γλώσσα που ο ελληνικός λαός τα εκφράζει, άμα είμαστε υποχρεωμένοι από στενοκέφαλες γλωσσικές θεωρίες να περιοριστούμε σε όσες λέξεις ξέρουν οι «μορφωμένοι» και οι «έν μέσαις Ἀθήναις οἰκούντες», όταν ίσια ίσια μορφώθηκαν με την περιφρόνηση ή την άγνοια των στοιχείων αυτών;

Αυτά νομίζω πώς πρέπει γενικά ν' αντιταχθούν σε όσα κατηγορήσε ο κ. Χατζ. τη νέα σχολική γλώσσα για τους ιδιοματισμούς της. Με αυτά δε θέλω φυσικά να υπερασπιστώ κάθε λέξη που βρίσκεται στα νέα αναγνωστικά· δέχομαι μάλιστα πώς όσο σωστές κι αναμφισβήτητες κι αν είναι οι παραπάνω αρχές μπορεί στην εφαρμογή τους να έγιναν και λάθη, ή να δόθηκαν στις μικρές τάξεις του δημοτικού πρόωρα λέξεις για έννοιες που αργότερα μόνο θα έπρεπε να διδάχονται στα παιδιά. Αυτό είναι όμως ζήτημα που δεν έχει σχέση ούτε με το γλωσσικό τύπο των αναγνωστικών, ούτε με τη δικαιοδοσία εκείνων που είχαν αναλάβει να κανονίσουν μόνο τη γλωσσική τους μορφή και όχι ν' αλλάξουν και το περιεχόμενό τους. Έδώ μας ενδιαφέρει αποκλειστικότερα αν ήταν σωστή ή κατηγορία για το λεξιλόγιο και είναι ανάγκη να εξεταστούν από την άποψη αυτή και τα παραδείγματα των ιδιοματισμών που παραθέτει ο επικριτής, ή σπάνη, το διουράνι, ο σανός κτλ.

Ἀνήκει ἡ σπάνη στήν κοινή μας γλώσσα ἢ όχι;

α) ἔχει μεγάλη διάδοση, στήν προφορική χρήση,

καί μάλιστα στήν κεντρική Ἑλλάδα, τόσο πού εἶναι ἀδύνατο νά χαρακτηριστεῖ ἡ λέξη αὐτή ἰδιωματική.

β) ὑπάρχει σέ ὅλα τὰ λεξικά τῆς γλώσσας μας, ἐλληνικά ἢ ἐλληνοξενόγλωσσα, ἀπό τ' ἀρχαιότερα ὡς τὰ σημερινά. Ὅλα τους εἶναι τῆς καθαρεύουσας ἢ τῆς κοινῆς γλώσσας, κανένα τους δέν εἶναι διαλεκτολογικό καί ὅλα τους ἀποφεύγουν τίς «ἰδιωματικές» λέξεις.

γ) ἡ λογοτεχνία μας ἐξ ἀρχῆς τῆ μεταχειρίστηκε τὴν ἔγγραφαν μάλιστα συγγραφείς πού δέν μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν μαλλιαροί καί πού δέν ἀνήκουν σέ καμιὰ «ἀρεση».

δ) τόσο κοινή εἶναι ἡ λέξη καί τόσο λίγο ἀγνωστή ἢ ἀταίριαστη φαίνεται σέ ὅσους δὲ γράφουν αὐστηρή καθαρεύουσα ἢ δέν ἔχουν τὴν πρόληψη τοῦ δασκαλισμοῦ, ὥστε παρουσιάζεται καί σὸν καθημερινό τύπο, σέ φύλλα συντηρητικά στή γλώσσα τους καί πού πολέμησαν ὅλες τίς «ὑπερβολές».

ε) δέν εἶναι δύσκολο νά διαβάσει κανεὶς τὴ λέξη σπάνη ἀκόμη καί σέ κείμενα γραμμένα σέ καθαρεύουσα ἀφογή, ἀκόμη καί ἀπὸ Κρητικούς. Ἀπὸ τοὺς Κρητικούς, ὅχι μόνο ὁ Γιάνναρης τὴν ἀναφέρει, μὰ τὴν ἔχει μεταχειρίσει καί ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζιδάκις, πού ἀπόρησε τώρα ἅμα τῆ βρήκε σὸ ἀλφαβητάριο. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ βεβαιώνουν πὺς ἐνῶ δέν ξέρουν τὴ λέξη σπάνη στήν Κρήτη, μόλις ζήσουν οἱ Κρητικοὶ λίγο στήν κυρίως Ἑλλάδα καί μάθουν τὴν κοινή μας γλώσσα, μαθαίνουν καί μεταχειρίζονται καί τὴ λέξη σπάνη, καί τὴ γράφουν, ἀκόμη καί ἅμα γράφουν καθαρεύουσα.

ς) τέλος, τὴ λέξη σπάνη τὴ βρῖσκομε καί σὸ περίφημα ἀναγνωστικά τοῦ 1914, πού κατὰ τὸν κ. Χατζ. «πάντες μετὰ χαρᾶς ἐβλέπομεν» τὴν ἀπλοποιημένη τους γλώσσα, χωρίς νά περάσει ποτὲ ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ νά παραπονεθῆ πὺς μὲ λέξεις καθὼς τῆ σπάνη ἔγινε ἢ καθαρεύουσά τους ἰδιωματική, κι ἔπαυσε νά εἶναι ἢ κοινή γλώσσά πού συνάπτει «πάντας πανταχοῦ τοὺς ἐλληνόπαιδας» «εἰς ἓν ἐθνικὸν σὺνολον».

α) Τὸ ἀρχεῖο τοῦ «Ἱστορικοῦ λεξικοῦ», πού καθὼς εἶναι γνωστὸ δέν καταρτίστηκε μὲ συστηματικὴ διερεύνηση τοῦ λεξιλογικοῦ πλοῦτος ἐδουληρῆς τῆς Ἑλλάδας, βεβαιώνει τὴ λέξη αὐτὴ γιὰ τὴν Ἠπειρὸ, Θεσσαλία, Καλάβρυτα, Καλάμας, Κεφαλληνία, Λακωνία, Μεσσηνία, Τριφυλία, Φθιώτιδα, Χίο, δηλαδὴ ὅχι μόνο τὸ Μοριά, τὴ Ρούμελη καί τὴν Ἠπειροθεσσαλία, μὰ καί νησιά ἀπ' τὸ Αἰγαίον καί τὸ Ἴόνιον. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμη πὺς σ' ἓνα στατιστικὸ πείραμα πού ἔγινε μετὰ τῶν δημοδιδασκάλων Πειραιῶς σ' ἓνα ἀπὸ τὰ φροντιστήρια τῶν Ἀνωτέρων ἐποπτῶν, διαπιστώθηκε πὺς ἀπὸ 100 μόνο 4 ἔξεραν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ἄλλη λέξη. Ὅμοια περίπου ποσοστά ἔδωκε ὁ γλωσσογεωγραφικὸς ἀτλας

πού καταρτίστηκε με βάση τις πληροφορίες που δόθηκαν στο συνέδριο των επιθεωρητών από αντιπροσώπους όλης σχεδόν της Ελλάδας.

β) «στάνη (κυρ. ή κατάσκιος τόπος, όπου αναπαύονται τα ζώα το μεσημέρι, ή Ήσυχ., τό γράφω, ισ. μάνδρα Σκ. Βυζαντίου, Λεξικόν της καθ' ήμās νωαλληνικής διαλέκτου κτλ. 1835, σ. 263. — «στάνη, ή, bergerie; parc de moutons» Α. Βλάχου, Λεξικόν ελληνογαλλικόν 1897, σ. 804. — «στάνη, ή, λκ. (στάλη, μάνδρα) ovile, pecorile κτλ.» Περίδου, Λεξικόν ελληνοϊταλικόν, 1878, τ. 6' σ. 1586. πδ. και: «... εν μὲν τῇ λκ. νωθ λέξις παρά πᾶσι σχεδόν τοῖς Ἑλλησι νοητὴ καὶ καταληπτὴ». Πρόλογ. σ. 12. — «στάνη, ή, parc (des moutons)» Σκ. Βυζαντίου, Λεξικόν Ἑλληνογαλλικόν 1856*, σ. 413. — «στάνη, ης, s. f. vul, dairy... κτλ.» Κοντοπούλου, Λεξικόν ελληνοαγγλικόν, εκδ. 6., Σιδέρη, σ. 515. — «στάνη, ης, ή (δημ.) τό ποιμνοστάσιον, bergerie, n., f., ή μάνδρα, κοινώς το μανδρί εν φ περικλείονται τὰ πρόβατα... ήτοι ή στρούγκα» Α. Ήπιτη, Λεξικόν Ἑλληνογαλλικόν... τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς, (ήτοι καθαρευούσης και δημώδους) 3 τόμ. 1810, τόμ. γ', σ. 162. — «στάνη, ης, ή, sheep-fold, sheep-coil» Μ. Κωνσταντινίδου, Λεξικόν Ἑλληνοαγγλικόν, Ἀθήναι, Σιδέρη, σ. 483. Πδ. και τ' ἀκόλουθα ἀπό τόν πρόλογο: «ἅπασαι αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις αἱ ἐν τῷ ἀνά χείρας λεξικῷ περιεχόμεναι εἰσιν ἐν χρήσει εἰτ' ἐν τῇ λογίᾳ εἰτ' ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ» εἰς δὲ αἱ λέξεις αὐταὶ αἱ μὲν εἰλημμένοι ή ἀναγενηνημένοι ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, αἱ δὲ εἰσιν νεότεροι, δεδημιουργημένοι ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσας». — «στάνη, ή Schafstall α., Schäferst., α.» Ρ. Ρουσοπούλου, Λεξικόν ἑλληνογερμανικόν, σ. 873. — «στάνη, ή, οδο., fold (for sheep)» Γ. Ἀλεξάνδρου, Πλήρης ἑλληνοαγγλικόν λεξικόν, 1901, σ. 695* ἔχει κατά τό συγγραφέα «τόν πλοῦτον τῆς τε γραφομένης και ὀμιλουμένης γλώσσας και ἱκανάς λέξεις τῆς ἀρχαίας» (σ. 6 εισ.). — «στάνη, ης, s. f. sheep-fold; sheep-cot» Α. Κυριακίδου, Λεξικόν ἑλληνοαγγλικόν, 1909, εκδ. 2, σ. 689. — Τέλος τῆ σιάνη τὴν ἔχει ἀκόμη και ὁ Ζηκίδης, πού κάθε ἄλλο εἶναι παρά μαλλιαρός, ἀπό τοὺς «σχολαστικούς τῆς δημοτικῆς»: «στάνη, ή, μάνδρα ζώων, νέα λέξις, σῶζεται δ' ή λέξις ἐν τῷ παρ' Ἡουχίῳ συνθέτῳ βουσιάνη» Ζηκίδου, Λεξικόν ὀρθογραφικόν και χρησιμικόν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τῆς τε ἀρχαίας και νεωτέρας εκδ. 2, 1916 σ. 1045.

γ) Πδ. Δροσίνη, Διηγῆματα, 1902, σ. 107: «ἤρχονταν κάθε μέρα και μ' ἔβλεπε, σάν πήγαινε στή στάνη» — Κρυστάλλη, Ὁ τραγουδιστής τοῦ χωριοῦ και τῆς σιάνης (ὄνομα ποιητικῆς συλλογῆς). — Βλάχογιάννη, Τὰ κουδοῦνια, στὰ Προπόλαια, τ. 1. σ. 236-238: «... Μίλησαν ὕστερα γιά τὰ ζωντανά τους, γιά τίς σιάνες τους, και τελευταία ἤρθαν και στὰ κουδοῦνια... Δὲ μετατόπιζαν ἀπὸ τῆ σιάνη, οὐτ' ἔβγαινε... ἀπὸ τὸ βοσκοτόπι του κανένας, παρά σάν ἤθελε καμιά φορά νὰ πᾶ νὰ κλέψῃ κουδοῦνια ἀπ' ἄλλη μάντρα... θέλωνε στὰ χωριά τριγύρω και στίς σιάνες... ὅταν τὸ βράδυ θὰ γυρίζουν τὰ κοπάδια σὸ μαντρί... Ἐν' αὐτὸ ἀποφασίζανε νὰ παρατήσουν τὸ βουνό και νὰ λείψουν λίγο ἀπὸ τῆ σιάνη... Ν' ἀγοράσουν τοῦ βλάχικου ἀργαλεῖοῦ τ' ἀποδοσία και τ' ἄλλα τὰ καλά τῆς σιάνης και τοῦ χωριοῦ... Ὅπως ἐκίνησαν ἀπὸ τῆ σιάνη... Μὲ δύο τράγους πού ἐκόψαν ἀπὸ μαντρί τους... γλυκὲς χαρὲς τῆς σιάνης...»

δ) Πδ. «Ἔστια» 20 Ἰουλ. 1918*: «Ἡ σιάνη τῆς Ἐλευσίνος [τίτλος]. Ἀδριον ἀναχωρεῖ ἐπιτροπῆ... ή ὁποία θὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τοῦ ἀπαλλοτριωτέου χώρου... Παρακαλεῖ ὅπως δεθοῦν αἱ δέουσαι διαταγαὶ διὰ νὰ παύσῃ χρησιμοποιούμενον τὸ ἐν Ἐλευσίνῃ ἱερὸν ὡς σφαγεῖον και σιάνη ζώων...» — Ἔστ. 21 Ἰουλ.: «Ὁ βοσκός, ὅπως ἐγράφωμεν χθὲς, μετεποίησαν εἰς σιάνην... Ἡ τιμὴ εἶναι μεγάλη. Σιάνη ζώων εἶναι σήμερον δόξα, μεγαλεῖον...» — Ἔστ. 12 Ἰουν. 1919: «Ἀλλημία και φιλολογία. Ἡ ἀλλημία δὲν ἀπέθανε μαζὴ μὲ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως ὑποθέτουν πολλοί... Τὸ γάλα ἐξακολουθεῖ δηλαδὴ νὰ πωλῆται εἰς τὴν σιάνην πρὸς 2 δραχ. κατ' ὄκταν και οἱ γαλακτοπῶλαι...»

Πδ. ἀκόμα Ἔστια 11 Ἰουν. 1919: «Ἐλευθερία. Ἀπὸ ἐπιστολῆν τοῦ ἐν Σμύρῃ ἀνταποκριτοῦ και μανθάνομεν ὅραια λεπτομερείας διὰ τὸ βάπτισμα τῆς πρώτης Ἑλληνίδος πολιτίδος εἰς τὴν συνοικίαν Καραντίας. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τῶν εὐζώνων κ. Καλογεργῆς ἀδάπτισε τὴν θυγατέρα ἐνὸς ἐνθουσιώδους ἁμογενοῦς και τὴν ὠνόμασεν Ἐλευθερίαν. Μετὰ τὴν βάπτισιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθησαν ὅλοι οἱ εὐζῶνοι τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, συγκεντρώθησαν οἱ προσκεκλημένοι... ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ ὄπου τοῦ βλέμμα ἀγκαλιάζει ὅλην τὴν ἔλευθεραν πλέον Ἰωνίαν. Καὶ εἶπαι τὰ εὐζωνικά μας ἔφησαν ἀρνὰ στῆ σούβλα, ἐτραγουδῆσαν τὰ ὅρατα τραγῳδία τῆς σιάνης και ἐχόρευσαν τοὺς λαβέντικους χοροὺς των, σκορπίζοντα γύρω των χαρὰν και ἀγαλλίαςιν. Φαντάζεσθε τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀπελευθερωμένων πλέον ἀδελφῶν μας...»

ε) Πδ. Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς κτλ. σ. 449: «λαμβάνομεν ὡς βάσιν τὴν ἐν ταῖς σιάναις λαλουμένην!», και τοῦ Γιανναράκη: «Schäfferhütte, ή ποιμενικὴ σκηνή, (ή σιάνη, τό βοσκοτόπι)» Α. Jannarakis, ἐπίτομον λεξικόν γερμανοελληνικόν 1882 (;), σ. 797. — Τοῦ ἴδιου (;) «Schäfferhütte die, ή ποιμενικὴ σκηνή, (ή σιάνη) 1888, σ. 854».

ζ) Πδ. Γ. Καζαντζάκη, Τὰ δύο βασιλόπουλα, ἀναγν. Γ' (1914-1918), 1914, σ. 61: «Ταξιδεύσατε... φάγετε τὸν γλυκὸν ἄρτον τῆς πείνας... πῖετε γάλα εἰς τὴν σιάνην τοῦ βοσκῶ...» — Πδ. και στὰ νέα ἀναγνωστικά, (Παπαμιχαήλ, Ἀλφαβητάριο, σ. 37, 45): ὁ πατέρας μου ἔχει μιὰ σιάνη πρόβατα, οἱ βοσκοὶ εὐχαριστημένοι γυρίζουν στίς σιάνες τους. Καὶ σημείωσε, πρᾶμα δὲ γνωστὸ, πὺς δὲν πρόκειται μόνο ν' ἀντικαταστήσωμε στὸ ἀλφαβητάρι μιὰ λέξη τῆς δημοτικῆς, και νὰ ποῦμε τῆ σιάνη ποιμνοστάσιον. Τὸ πρῶτο παράδειγμα θὰ ζητηθῆ νὰ γίνῃ δχι: ἓνα ποιμνοστάσιον πρόβατα; ἀλλὰ ἐν ποιμνοστάσιον προβάτων. Δηλαδὴ πῶς ἀπὸ τῆ μία λέξη ξαναμπαίνει ὀλόκληρη ή καθαρεύουσα μὲ τῆ γραμματικὴ τῆς.

δικράνι. Εἶναι τὸ γεωργικὸ ἐργαλεῖο πού χρησιμεύει νὰ μαζεύουν τὸ ἄχυρο και τὰ χόρτα. Καὶ ή λέξη αὐτὴ παρουσιάζει μὲ τῆ χρῆση τῆς τὰ ἴδια γνωρίσματα και τὰ ἴδια δίκαια μὲ τῆ σιάνη. Μὲ διάδοση μεγάλη στὸν ἑλληνισμό, και ἀπὸ τὰ λεξικά δλα πολιτογρα-

* Οἱ διάφορες παραπομπὲς σ' ἐφημερίδες, ἐδῶ και παρακάτω, ἀναφέρονται οἱ περισσότερες σὲ φύλλα πού κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1918 ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1919. Τότε παραλείπεται ὁ ἀριθμὸς τῆς χρονίως.

φήθηκε, και στη λογοτεχνία συνηθίζεται, και δε λείπει ούτε από κείμενα γραμμένα σε καθαρεύουσα. Καθώς τη σπάνη έτσι και τη λέξη αυτή βλέπομε να τη μεταχειρίζονται Κρητικοί. Καθώς για τη σπάνη έτσι για το δικράνι δεν ξέρει πια κανείς τί θ' αντιπρότεινε ο επικριτής στη θέση τους, που να έχη περισσότερα δικαιώματα στην κοινή μας γλώσσα και στ' αλφαθητάρια των παιδιών μας, που έγραφαν πώς «τά σπαρτά τὰ άλωνίζουσι και τὰ λιχνίζουσι με τὰ δικράνια» (Παπαμιχαήλ, 'Αλφαθητ. σ. 42)⁶⁰.

Βραγιά. Λέξη συνώνυμη με την προσιά με μεγάλη όμως διάδοση και όχι βέβαια ή λιγώτερο κοινή για αυτό δεν κρίθηκε αναγκαίο ν' αποκλεισθή από τ' αναγνωστικά καμιά τους. Άλλωστε και το κράτος ως τώρα, με δλη την επίσημη γλώσσα του, κάθε φορά που προσπαθεί να φωτίση τους γεωργούς — δλης της Ελλάδας φυσικά—μεταχειρίζεται και τη βραγιά, για να το καταλάβουν βέβαια καλύτερα⁶¹.

⁶⁰ Το άρχαιο του 'Ιστορικού λεξικού το βεβαιώνει για τους ακόλουθους τόπους (τύποι δικράνι, -ιν, δικράνι, δεκράνι κτλ.): Άνακός, Αίγιος, Αιτωλία, Ζάκυνθος, Δαρδανέλια, Ζαγορά, Ήπειρος, Θράκη, Ίκόνιο, Κεφαλληνία, Καπαδοκία, Κύθος, Κοζάνη, Κύπρος, Μάδυτος, Λακωνία, Μάνη, Μαυροθάλασσα, Πελοπόννησος, Πάρος, Τήνος, Τριφυλλία, Σισάκιο, Σινασός—Μαρτυρίες στα λεξικά έχομε τις ακόλουθες: «δικράνι, και χυδ. δεκράνι, τό άλλ. διχάλα, έργ. (γεωργ.) από του δικράνιον (σποκορ. του) δικρανον (κυρ. τό διχαλωτόν, τό όποιον λέγεται και) σκαλίσ fourche», Βυζάντιος 76—δικράνι, ιωδ. τό γεωργ. λκ. forca, rastrello, rastro, δικρανον, ου, τό-fourchetta». Περίθης Α' 533.—«δικράνι=(τό) άργαλ. γεωργ. fourche, d. râteau (κυρ. τό όδοντωτόν των κηπουρών)» Βυζαντιού 'Ελληνογαλλ. (1856) —«δικράνι, τό, Rechen, á. Harke, Gabel d., Ρουσοπούλου, 'Ελληνογαρμ. λεξ., σ. 299 — «δικράνι, δικρανον, ου, s. n. a. pitch-fork Κοντοπούλου σ. 193 — δικράνι: τό [δημ.] βλ. δικρανον 'Ηπίτη 'Ελληνογαλλ. — δικράνι, ου-δικρανον-ου, s. n. a. pitsch-fork, a prong, Κυριακίδου 190—«δικράνι, ον, τό, ούσ. Α. pitchfork, a prong 'Αλεξάνδρου 'Ελληνοαγγλ. σ. 244 — «δικράνι τό, και δικρανον τό fourche, ζωολογ. fourchette» Βλάχος 256 — «δικρανον, γεωργικόν έργαλειον, τό δικράνι» Γιάνναρης. Άηλαδή τό δικράνι αναγράφεται, λήμμα ή έρμηνεία, σε όλα τὰ λεξικά.—Π6. ακόμη από κείμενο σε καθαρεύουσα: «Βλέποντες αυτών ήμίγυμον κάτωχρον και ριγοῦντα εκ του τρόμου έθεώρησαν πρόπον να εισορμήσουσι εις τον στάβλον όπλισμένοι με σιδηρά δικράνια... Άνέκραξεν ό 'Ιταλός ήμψηγών τό δικράνι του... Έζήτησα να τους ήμποδίσω, άλλα τὰ δικράνια έστράφησαν εναντίον μου», 'Ιστορία ενός αλόγου, βλ. Ροΐδου έργα, τ. 6, Πάρεργα και παραλειπόμενα, εκδ. Φέξη, 1913, σ. 20.

⁶¹ Το άρχαιο του 'Ιστορικού λεξικού βεβαιώνει τη βραγιά για τη Μακεδονία και Θεσσαλία, Άττική κι Εβδουα, Έφτιάνησα, Μεγαλόπολη και μερικά νησιά του Αιγαίου. Τη βρίσκω ακόμη στ' ακόλουθα λεξικά: «βραγιά - άς, ή, λκ. (πρα-

Δεν είναι δυνατό ούτε αναγκαίο με την ίδια διεξοδικότητα να παρατεθούν οι μαρτυρίες και για τις άλλες λέξεις όσες προγράφει το πρωτότυπο σύστημα της κοινής των κωμοπόλεων και των έπι-

σιάς αjuola» Περίθης—«βραγιά (ή) χώρισμα εις κήπον διά λαχανικά κλπ. planche, θ. carré, couche, d.», Βυζάντιος (έλληνογαλλ.)—«βραγιά ή βραγιά» [ιδιολ. Κύμης] φυτώριον ήλακωμένον· «μιά βραγιά κρεμμύδι», 'Ηπίτης—«βραγιά ή, planche dans un jardin, carré, rayon», Βλάχος. Π6. ακόμη τ' ακόλουθα κείμενα:

«Μολφέτας, 'Επιθεωρητής γεωργίας, πρόχειροι όδηγίαί περί της καλλιεργίας του καπνού, Άθήναι 14 'Οκτ. 1916: 'Εκλογή άγρών. Τά καταλληλότερα καπνοχώραφα διά την καλλιέργειαν των μυρωδάτων καπνών Μακεδονίας, Καβάλλας και Εσάνθης εινε εκείνα που εβρίσκονται εις τας ύπωρειας λόφων με μικράν κλίσην, λεπτόγαια και που έχουσι χρώμα μαυροκόκκινον (κοκκινές)... Τό σπορεϊον διαιρείται εις βραγιές πλάτους 1,25 μ. και μήκους 10 μέτρων. Αί βραγιές χωρίζονται διά μικρού δρομίσκου... Διά μίαν βραγιάν μήκους κτλ... Με τά καπνόφυτα μιάς τοιαύτης βραγιάς δύναται ό καπνοκαλλιεργητής... πρέπει να ετοιμάσῃ σπορεϊον εξ 20 βραγιών... 'Ο έργάτης ό όποιος διαλέγει και ξερίζωνει τά φυτά από της βραγιές πρέπει να ξεύρη να διαλέγη μόνον τά ώριμα φυτά από όλες τας βραγιές κατά σειράν και να μη επανέρχεται εις τας ίδιαις βραγιές, εκ των όποιων εδιάλεξε φυτά, παρά άφού εκλέξη όλα τά πρόθυμα και ώριμα φυτά όλων των άλλων βραγιών κτλ. κτλ... Βλ. ακόμη Γεωργιάδου Α. Οικιακή Άνθοκομία 1905 Βιβλιοθ. πρακτικων γνήσεων Γ. Φέξη, άρ. 3, (παραθέτω τά πρώτα δείγματα για να φανή ή καθαρεύουσα του βιβλίου: «Τό άνθος εινε ό έρατεινότερος συμβολισμός του ώραιου» και ή λατρεία του ώραιου εινε μία από τας ανάγκας της ψυχής» σ. 31. «Τά άνθη καλλιεργουνται ή εις ιδιαιτέρους κήπους ύπαθριους, τούς άνθωνας, ή άνθοκήπια, ή εντός βαλοσκαπών θερμοκηπίων, ή εντός δοχείων, κιθωτίων, γαστρών κλπ., όσα προορίζονται προς διακόσμειν εξώστου ή δώματος, ή αθουσών» (σ. 5). «Όσα φυτά ενδέχεται να πάθωσι εκ δριμέως φύχους, σπείρονται την άνοιξιν εις τό έδαφος ή επί (πρασιός) βραγιάς μεταφυτεύεται τό νεόφυτον εις την γην πάλιν, ή δε άνθους συμβαίνει κατά τό θέρος» (σ. 37). Π6. ακόμη τ' ακόλουθα: «Άφού ετοιμάσης καλά τό χωράφι σου, κόψε βραγιές ή άλλες. Αῶσε εις την βραγιάν μάκρος 5-8 μέτρα... 6 βραγιές... βραγιές με τριβάδια... έπειτα από τό φύτεμα... κόψεις βραγιές διά τό πότισμα... Παπαγεωργίου, 'Η πατάτα, βιβλιοθήκη του γεωργού άρ. 1, εκδ. 2, 1916, σ. 7, 9.—«βραγιές ή άλλες... Τό τριφύλλι θέλει νερό. Φρόντισε να κόψεις βραγιές ή άλλες... Με την βραγιάν εξοδαίεις όλιγώτερο νερό...» Παπαγεωργίου, Τό τριφύλλι. Βιβλιοθήκη του γεωργού άρ. 5, εκδ. 2, 1918, σ. 11, 12. Για τό ίδιο ζήτημα μου γράφει ό Ίβιος δ κ. Π. Παπαγεωργίου, διευθυντής της Γεωργικής έταιρείας: «... Εδχαριστως σοῦ άπαντιῶ. Βραγιά, άλλα, προσιά ειναι συνώνυμα. Τό εδχηρητότερον ειναι τό πρώτον, και έπειτα τό δεύτερον. Πρασιά σπανιώτερον άπαντάται. Άλλη όνομασία δεν ύπάρχει...».

Να σημειωθή ακόμη πώς οι βραγιές ειναι συχνότερες και στη λαϊκή ποίηση και λαογραφία: σπέρνω βραγιές βασιλικό, βραγιές λάχανα, εις τούς κάμπους μας χαρές — οι βραγιές τους νοιτρές κτλ.

σημοτάτων αϊθουσών του κ. Χατζ. Φτάνει να σημειώσω πώς όλες τους βρίσκονται σε κοινή χρήση, όλες τους είναι καταχωρισμένες στα λεξικά, όλες τους έχουν καθιερωθεί πια από τη νέα μας λογοτεχνία, όλες τους μπορούν να γραφούν — και γράφονται συχνά σήμερα — και απ' όσους γράφουν καθαρεύουσα, και δε φιλοδοξούν να γράφουν ούτε δημοτική ούτε ιδιωματοική γλώσσα. Τη ρόδη εξαφνα (είδος άγριοφακή, ή συννηθισμένη τροφή των βοδιών, προπάντων το χειμώνα), άγνωστη σε πολλούς που δεν ξέρουν το πράμα, τη βρίσκομε ήδη στα παλιά χρόνια του καθαρισμού, στις πρώτες έγκυκλίους που δημοσιεύτηκαν στον 1. τόμο της Έφημερίδας της κυβερνήσεως, την έχομε όμως και στα τελευταία ακόμη αλφαριθμητικά της καθαρεύουσας, με την άπλοποιημένη τους γλώσσα: τη διαβάζομε στα περισσότερα λεξικά, καθώς και σε κάθε βιβλιαράκι γραμμένο για τον πολύ κόσμο, που δεν ξέρει τί είναι ο *δροθος* ή το *βούτρωκτον* που δίνει ο Βυζάντιος στα λεξικά του⁶². Ο σανός είναι και αυτή λέξη κοινή, άγνωστη σε λίγα μόνο μέρη της Ελλάδας: είναι λίγες όσες δεν την ξέρουν από το μητρικό τους ιδίωμα και λιγώτεροι όσες δεν την έμαθαν αργότερα από την κοινή — ακόμη λιγώτεροι από τους λίγους όσες ξέρουν πώς μας ήρθε από άλλη γλώσσα⁶³. Το γνέθω πάλι — που

⁶² Πδ. Έγκύκλιος. Απαγόρευσις του σπείρειν ρόδην εις εθνικὰς γαίας. Η επί των οικονομικῶν γραμματεία της επικρατείας πρὸς τοὺς Γενικοὺς ἐφόρους. «Διάφοροι γεωργοὶ καταχρασθέντες τὴν ἀτέλειαν τῆς ρόδης ἐσπείρουν μὲγα μέρος τῶν εθνικῶν γαιῶν... δὲν τοῖς ἐπιτρέπεται νὰ σπείρουν ρόδην... Ναύπλιον, 6 Νοεμβρ. 1833». Έφημερίς τῆς κυβερν. 1833, ἀρ. 37, 22 Νοεμβρ., σ. 283. — «ρόδη τό, ρόδη ή δροθος, βούτρωκτον, ers, orobe» Βυζάντιος — «ρόδη Erbse» Ρουσόπουλος. — «ρόδη - ης, - ή and ρόδη, οδ - τό, δροθος, ου, δ, the bitter wotch». Κωνσταντινίδης. — «ρόδη, ή, και ρόδη, τό, ers, pois de pigeon» Βλάχος — «ρόδη, ης, ή, ρόδη, τό, re. — δροθος» Περίδης. — «ρόδη, ή, και ρόδη, τό, κοιν., δ δροθος», Κυριακίδης. — «ρόδη, ης, s. f. Salary, wages... Κυριακίδης «ρόδη, ης, ρόδη τό δροθος» Ηπίτης. — «Η καλλιέργεια του κτήματος... Σιτάρι... κριθάρι... κουνιά... ρόδη...» Παπαγεωργίου, Όλίγα λέξεις διά τόν γεωργικόν σταθμόν Φαρσάλων και τό έργον του, Γεωργικόν Δελτίον τῆς Β. Γεωργικῆς εταιρείας τ. ν. 9. σ. 382. Για τὴν ἴδια λέξη μοῦν γράφει ο κ. Π. Παπαγεωργίου: «Άλλο ὄνομα δὲν ἔχομεν διά τό γνωστόν τριφυλλοειδὲς φυτόν, τό ρόδη ή ή ρόδη, ἀπαρῶ δὲ πῶς ἡμφισθητήθη ή ὄνομασία αὐτή, ἀφοῦ ἄλλη δὲν ὑπάρχει ἐν χρήσει, ἐκτός πλέον ἂν θέλωμεν νὰ δημιοιουργήσωμεν νέαν. Ἄλλὰ και εἰς τοιαύτην περίπτωσηιν νὰ εἰσαι ὑπερβάδαιος ὅτι οἱ χωρικοὶ μας δὲν θὰ μεταπισθοῦν ν' ἀλλάξουν διάλεκτον». Πδ. ακόμη Ἄνδραδάου, Ἑλληνικὸν ἀναγνωσματάριον Α' δημ. μέρ. α' (1914-1918) 1914, σ. 10: «θὰ φάγη βίκο, ρόδη, ἄχουρα», λ. μ. σ. 11.

⁶³ Ο σανός ἀναγράφεται στα λεξικά Ρουσόπουλου, Κωνσταντινίδη, Περίδη, Βλάχου, Ηπίτη, Κυριακίδη.

δὲν εἶναι παντοῦ ταυτόσημο με τὸ κλώθω, που και κείνο όμως βρίσκειται στα νέα ἀναγνωστικά — εἶναι πολιτογραφημένο και ἀπὸ τὰ 10 λεξικά τῆς γλώσσας μας, στα ὁποῖα ζήτησα νὰ βρῶ τὴ δικαιολογία για τὴν καθιέρωσή του στα νέα ἀναγνωστικά⁶⁴. Τὸ ξινάρι εἶναι και αὐτὸ γνωστὸ στοὺς περισσότερους και βρίσκεται στα περισσότερα λεξικά⁶⁵. Τέλος τὸ χιμῶ, που τὸ λογαριάζει και αὐτὸ ο κ. Χατζ. στις λέξεις τῆς ἀγνωστες «και εἰς πλείστους τῶν ἐν μέσοις Ἀθηναῖς διδασκόντων και διδασκομένων», ἀνήκει και αὐτὸ στήν κοινή. Οὔτε κι ἐγὼ δὲν τὸ γνώριζα ἀπὸ τὴ στενώτερη μητρική μου γλώσσα, ἀπὸ παιδί όμως τὸ ἄκουσα ἀπὸ ἄλλα παιδιά και τὸ εἶπα στὸ σχολεῖο — ἐδῶ στήν πρωτεύουσα — και ἡ λέξη ἔχει πια καθιερωθῆ και ἀπὸ τὴ λογοτεχνία μας. Τὸ μεταχειρίζονται και συγγραφεῖς που δὲν εἶναι μαλλιαροί, καθώς θὰ βεβαιώθηκε ο ἴδιος ο κ. Χατζιδάκις, δταν λίγες ἑβδομάδες ἀφοῦ ἀδικοκατηγόρησε τὸ χιμῶ και τῆς ἄλλες λέξεις που εἶδαμε, ἄκουσε στήν Ἀκαδημία μέσα τὴν ἴδια, στήν πανηγυρική ἀπονομή του ἀριστείου τῶν γραμμάτων τὸν ποιητὴ που εἶχε βραβευτῆ με τὴ «γνησίαν δημοτικὴν (του) γλώσσαν» κατὰ τὸν τύπο (Ἑστία 29 Ἀπρ. 1918) ν' ἀπαγγέλλη τὸν ὕμνο του στήν τέχνη:

... τοῦ καιεῖ φωτιά τὰ σωθικά, τὸν συνεπαίρν' ἡ τρέλα,
παίρνει τ' ἀπάτητα βουὰ κι ὄπου γκρεμὸς χιμίζει...⁶⁶

⁶⁴ «γνέθω, β. ματ. ἐκ του νήθω, κλώθω, κρόκην κατάγω, filer» Βυζάντιος, — «γνέθω sprinnen» Ρουσόπουλος, — «γνέθω, νήθω, vi, sprinn» Κωνσταντινίδης, — «γνέθω, μ. έσω, λκ. (νήθω, κλώθω) filare etc.» Περίδης, — «γνέθω μ. γνέσω, filer» Βυζάντιος Ἑλληνογαλλ., — «γνέθω...» Κοντόπουλος, — «γνέθω...» Ηπίτης, — «γνέθω v. n. to spin» Κυριακίδης, — «γνέθω...» Ἀλεξάνδρου, — «γνέθω filer» Βλάχος. Νὰ σημειωθῆ ακόμη πῶς ο Βυζάντιος, στή λέξη κλώθω δὲν προσθέτει τίποτα, μὰ παραπέμπει στὸ λήμμα γνέθω. Ἔτσι και για τὸ διχάλα, παραπέμπει στὸ δικράτι.

⁶⁵ «ξινάρι, κατ' ἀποκοπήν ἐκ του ἀξινάριον, ὀποκορ. του ἀξίνη. ἰδ. ἀξινάρι», «ἀξινάρι και κατ' ἀποκοπ. Ἑξινάρι, δ τουρκ. καζμάς ή τὸ μπαλταδάκι, ἐργ. ἀξινίδιον, ἀξινάριον, τελεκίδιον» Βυζάντιος, «ξινάρι οὔ, τό, = ἀξινάριον, from ἀξίνη, axe» Κωνσταντινίδης, — «ξινάρι — «ιοῦ, τό, λκ. = ἀξίνη» Περίδης, — «ξινάρι — ἀξίνη - οὔ, s. n. see ἀξίνη» Κυριακίδης, — «ξινάρι τό, κατ' ἀποκοπήν ἐκ του ἀξινάριον ὀποκ. του ἀξίνη, tournée» Ηπίτης, — «ξινάρι, βλ. ἀξίνη» Βλάχος.

⁶⁶ «χουμίζω sich auf jem. stürzen...» Ρουσόπουλος, — «χουμίζω, λ. χ. ἴδε ὄρμω κτλ.» Περίδης, (πδ. ἀπὸ τὸν πρόλογο, σ. 13 και τ' ἀκόλουθα: λ. χ. = ἐν χρήσει μόνον παρὰ τῷ ὄχλω, δυναμένων τῶν ἐπαιδευτῶν νὰ μεταχειρισθῶσιν ἄλλην τινὰ λέξιν εὐηχοτέραν ἢ σεμνοτέραν. — «χουμίζω v. re. (vul) to rusch on in a rage, κτλ.» Κοντόπουλος, — «χουμίζω v. n. to rusch (or fall) upon any

Αυτά για τις λέξεις που κατακρίθηκαν. Μά και οι κατηγορίες που έγιναν για τις σημασίες τους, που τάχα δεν είναι κοινές και γνωστές, δεν είναι πιά δικαιολογημένες. "Αν το ζυγώνω για έναν Κρητικό σημαίνει κωνηγῶ, για μᾶς τοὺς ἄλλους "Ελληνες, καὶ ἄμα μιλοῦμε τὸ ἴδιωμα τοῦ τόπου μας καὶ όταν μιλοῦμε τὴν κοινή, ἔχει πάντοτε τὴν σημασία σιμώνω, πλησιάζω, πού καὶ αὐτὰ βρίσκονται στ' ἀναγνωστικά. Τὸ μόνο πού μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσει δίκαιο στὸν ἐπικριτὴ, τὸ μόνο πού ἀπομένει ὑστερ' ἀπ' ἄλλον αὐτὸν τὸ θόρυβο γιὰ τὸν ἰδιωματισμὸ τῶν νέων ἀναγνωστικῶν εἶναι τὸ ἰζάκι στὴν σημασία τοῦ καπνοδόχου. Γι' αὐτὸ καὶ στίς νέες ἐκδόσεις ἀντικαταστάθηκε τὸ ἰζάκι μὲ τὸ καπνοδόχος⁶⁷.

§ 11. Τὸ ἀλφαθητάριο καὶ ἡ φωνητικὴ.

Ὁ λογισιατισμός. Αὐτὸς ἀπερρόφησε πᾶσαν ἰκμάδα καὶ πᾶσαν ζωτικότητα ... Καλέ, σοῦ φαίνεται λίγο νὰ ἔχης πάντοτε ἐπάνωθέν σου τὸν Βλάχον, τὸν ... τὸν ... μὲ τὸν πέλεκυν ἐτοιμούς νὰ σὲ κατατομήσωσιν, ἢν ἤθελες τολμήσει ν' ἀφαιρέσῃς τὸ ν ἐκ τῶν αἰτιατικῶν; Βαλαωρίτης, γράμμα στὸ Ροῖδη, 1877.

οπε. Κυριακίδης, — «χυρίζω, χυμῶ ... Ἀλεξάνδρου, «χυρίζω, ρ. μέλλ. (σω δημ...)» Ἠπίτης, «χυρίζω, se jeter, fondre sur quelqu'un» Βλάχος. — Τὸ χυρίζω τέλος τὸ βρίσκω καὶ σὲ χρονολογήματα ἐφημερίδων.

⁶⁷ Βλ. Κουρτιδῆ, Ἀναγνωστ. Β', σ. 112. Τὸ ἰζάκι ὅμως στὴν σημασία τοῦ καπνοδόχου συνηθίζεται στὴ λαϊκὴ μας γλῶσσα: χρίζω ἰζάκι. — Μά ὅσα εἶπα γιὰ τις λέξεις αὐτὲς τῶν ἀναγνωστικῶν πού κατακρίθηκαν δὲν ἔχει βέβαια ἐξαντληθῆ τὸ θέμα γιὰ τὸ λεξιλόγιό τους, πού παρουσιάζει καὶ ἄλλες πολλές ἀπόψεις. Γι' αὐτὸ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ περισσότερο λόγος σὲ ἰδιαιτέρη μελέτη. Ἐδῶ σημειῶνω μόνο πῶς καὶ οἱ ἄλλες ἐπικρίσεις πού εἶδαν τὸ φῶς σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ δὲν ἦταν συνήθως περισσότερο πετυχημένες ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ κ. Χατζ. Ὁ κ. Παπαζαχαρίου βόηθα χυδαῖο ἀκόμη καὶ τὸ καρβέλι, πού ἑκατομμύρια ἐμὸ γλωσσοὶ τὸ πότισαν καὶ τὸ ποτίζουν μὲ τὸν ἰδρώτα τῆς ἐργασίας τους, ὁ κ. Ζαμάνης πιστεύει πῶς εἶναι ἰδιωματισμὸς τὸ τσακῶνα, ἐνῶ σ' ἕνα ἀνυπόγραφο ἄρθρο στὸν «Ἐκκλησιαστικὸ κήρυκα» (1919, ἀρ. 202), πού «ἐκδίδεται κατὰ παρασκευὴν προνοία τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν», «ἀποδοκιμάζονται» ὡς «ἄγνωστα» «εἰς τὴν δημοτικὴν τοῦ λαοῦ μας» λέξεις «οἶαι» τὸ κωσέμι, τὸ κυπρὶ καὶ ὁ ἀσθός. Καὶ ὅμως τὸ κωσέμι, πού εἶναι ἡ κοινὴ λέξη τῆς δημοτικῆς, ἀκούστηκε λίγες μέρες ἀργότερα καὶ στὴν «Ἐπίσημη» γλῶσσα δικαστηρίου (Ἔστ. 10 Ἰουν.), ἐνῶ ὁ ἀσθός εἶναι γνωστὸς στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς καθαρῆς οὐσας (βλ. Ἀναλυτικὸν πρόγραμμα δημοτικοῦ κτλ. Φυσικὴ ἱστορία σ. 62—63, 67—68: *λεῖμαξ ὁ ἀθροδίατος (γυμνοσάλιαγκας), κητοῖα ἢ χρυσόχρους (χρυσόμυγα), μήκων ἢ ροῖας (παπαρούνα) ... τρώχος (ἀσθός), κίττα ἢ μακρούρος (καρακάξ), στὴν ἕποια ἀφιέρωσε τελευταία καὶ ὁ κ. Στεφανίδης μιὰ διδακτικὴ λεξικογραφικὴ μελέτη (Φυσιογνω-*

... προσκοῦναι καὶ μάλιστα σφόδρα εἰς τὸ (περὶ γλώσσης) αἰσθημα ἡμῶν τοῦτο ... τὸ ἀλφαθητάριο τῶν νέων τούτων σχολαστικῶν τῆς δημοτικῆς.

Χατζιδάκις, Ἐκθ. Σεβαστοπ. 1918.

Τύποι τινὲς ὀνομάτων διαφοροῦνται σήμερον ἐν τῷ συνηθεῖ τῶν συναρροφῶν λόγῳ, λ. χ. αἱ ἐνικαὶ αἰτιατικαί: τὸ καλὸ σῶμα, τὸν καλὸ ἄνθρωπο, τὴ μεγάλη τιμὴ, τὸ φοβερὸ φορτίο κλπ. καί: τὸ καλὸν σῶμα, τὸν καλὸν ἄνθρωπο κλπ.

Χατζιδάκις, Ἐπιστ. Ἐπιστηφ. 1911, σ. 42.

Μά ὅσες λέξεις ἐξετάστηκαν ὡς ἐδῶ ζήτησε ν' ἀποδείξῃ ὁ ἐπικριτὴς πῶς ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα ἔχει τόσα ἰδιωματικὰ στοιχεῖα, ὥστε δὲν εἶναι ἡ κοινή. Τώρα θὰ ἐρευνήσω τὴ δεύτερη κατηγορίαν, πῶς ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν οὐτε καὶ εἶναι ἡ δημοτικὴ, ἡ γλῶσσα πού συνηθίζομε ἄμα μιλοῦμε, παρὰ εἶναι μιὰ τεχνητὴ δημοτικὴ, μὲ κανονισμοὺς βίαιους ἐκ τῶν προτέρων, στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ τυπικόν. Πρώτη ἀπόδειξη, γιὰ τὴ φωνητικὴ, μνημονεύει ὁ ἐπικριτὴς τὸ ἀλφαθητάριο, παράδειγμα γιὰ τις λέξεις πού τοὺς κόπηκε χωρὶς λόγο τὸ ν στὸ τέλος, ἐνῶ ἡ καθαρῆ οὐσα κι ἡ συνηθισμένη γλῶσσα τὸ μεταχειρίζεται πάντοτε. Τὸ ἀλφαθητάριο, χωρὶς ν, εἶναι κατὰ τὸν κ. Χατζ. τόσο σχολαστικὸ καὶ τόσο μᾶς ἀηδιάζει, ὅσο τὸ πεπαρημένος καὶ τὸ προκεκομμένος πού ἔγραφαν ἄλλοτε οἱ σχολαστικοί. Εἶναι ὅμως εὐκόλο νὰ δῆ ἀμέσως καὶ ὁ πιά ἀγλωσσολόγητος, φτάνει μόνο νὰ ζῆ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παρακαλουθῆ λίγο συνειδητὰ τὴ γλῶσσα πού μιλοῦμε καὶ πού γράφομε, πῶς ἡ κατηγορία αὐτὴ τοῦ κ. Χατζ. δὲν εἶναι περισσότερο πετυχημένη ἀπὸ τὴν πρώτη, γιὰ τὸν ἰδιωματισμὸ τάχα τοῦ σανοῦ καὶ τῆς σιάνης.

Α. Πρῶτα πρῶτα θὰ εἶχε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ, πῶς ὁ ἐπικριτὴς, καθὼς συχνὰ τὸ κάνει, μιλεῖ ἀόριστα, μὲ τρόπο πού νὰ μὴ φαίνεται καθόλου ὅτε ποῖον ἀκριβῶς κανόνα ἀκολουθοῦν τ' ἀναγνωστικά, ὅτε τί προτείνει ὁ ἴδιος· γιὰτί εἶναι φανερὸ πῶς δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ μοναδικὴ λέξη, τὸ ἀλφαθητάριο. Τὸ τελικὸ ν πού ἔπεσε τὸ εἶχε ἡ γλῶσσα μας σὲ ὀνόματα κι ἐπίθετα (δικαστήριον, ἐπουρόγειον, τὸν τετραπέρατον, τὸν ἀσήμαντον, τὴν εἰομη), σὲ ἀρθρα, ἀντωνυμίες

στικὴ ὀνοματολογία, λεξικογραφ. ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς, τ. 5 (1898) σ. 8, «ἀσθός». Τὸ περιεργὸ εἶναι πού τώρα μερικὲς τέτοιες «ἄγνωστες» λέξεις εἶναι ἀξίες νὰ ταραξοῦν τὴν ἡσυχίαν πολλῶν, πού ἄλλοτε πολὺ λίγο πειράζονταν όταν διάβαζαν τὰ μικρὰ παιδιὰ στὸ ἀναγνωστικὸ τους κείμενα σὰν τ' ἀκόλουθο: «Ἡ βελόνη λέγεται καὶ ἀγαθὴ ... Τὸ ράμμα εἶναι συνηθῶς περιελγμένον. Τὸ ὄβιον περιελγμένον ράμμα ἢ νῆμα λέγεται ἀγαθὴ. Τὰ μέρη τῆς βελόνης εἶναι ἡ ὀπή ἢ τρυμαλιά, ὁ κορμός, ἡ ἀκωκὴ».

και ρήματα (μά το θεό, τή βλέπω, γελοῦμε, ἀποτελοῦμε, ἀποτελοῦσαμε), ἀκόμη και σέ ἀκλιτα (σά (ν), πόσο, μεθαύριο), και αὐτό γίνεται σέ λέξεις δημοτικές και λόγιες, λόγιες ἐκλαϊκευμένες ἢ δχ., συχνές σέ κάθε φράση, ἢ ἀποκρυσταλλωμένες σέ ὄρισμένες μόνο χρήσεις.

Ἐμπρός στο γενικόν αὐτόν κανόνα ἔχομε λίγες και ὄρισμένες περίπου περιπτώσεις ὅπου τὸ ν ἀκούεται ἢ μπορεῖ και ν' ἀκουσθῆ συνήθως. Αὐτό γίνεται και στην καθαρῆ λαϊκῆ γλώσσα (τὸν καλὸ(ν) ἄνθρωπο, τὸν βροῦκα μεγάλον (Ρούμελη), και συχνότερα ἀπὸ ἐπίδραση λόγια σέ μερικές λέξεις (συμφέρον, ἐνδιαφέρον, δταν κτλ.,) ἢ στή γεν. πληθυντικῆ (τῶν μαθητῶν).

Και ἡ προχειρότερη μελέτη τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν δείχνει πῶς σύμφωνα με τὴν προσπάθεια νὰ δοθῆ ἡ γραμματικῆ ἐνότητα ἢ καθωρισμένη ἀπὸ τὴν κοινῆ χρήση, τὸ ν αὐτὸ διατηρήθηκε σέ ἀρκετές, ὄρισμένες ὅμως πάντα περιστάσεις (λ. χ. ποτὲ δὲ γράφηκε χωρὶς τὸ τελικὸ ν τὸ ἄν, δταν, λοιπόν, σχεδόν, τῶν μηνῶν). Φυσικά ὅμως λέξεις καθὼς σχολεῖο, λεπτιό, φθινόπωρο, ἐργόχειρο, βιβλίο, ἐργαλεῖο, ἢ καθὼς περιμένομε, νὰ βροῦμε, φορτώσαμε, σχηματίζομε κ. ἄ., δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ τοὺς διατηρηθῆ ἢ σωστότερα νὰ τοὺς ξανακολλήσῃ τὸ ν στο τέλος, και μάλιστα δταν εἶναι τόσο λαϊκῆς καθὼς τὸ ἀλφαθητάρ(ο)... Με τὴ χρήση τοῦ τελικοῦ ν στήν κοινῆ μας γλώσσα δημιουργήθηκαν βέβαια κάποιες ἀνωμαλίες, και θὰ καθρεφιστοῦν και στή σχολικῆ μας γλώσσα, καθὼς δὰ φάνηκε ἀπὸ τίς παραπάνω ἐξαιρέσεις, πού παρουσιάστηκαν ἤδη σ' ἀναγνωστικά τῶν δύο πρώτων τάξεων. Τίποτε ὅμως δὲ μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθοῦμε πῶς λέξεις καθὼς καπνοκοπήριο, ἐνεχυροδανειστήριο, δικαιωσάσιο, τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο κτλ. λέγονται στή συνηθισμένη γλώσσα χωρὶς ν, και νὰ διακηρύσσομε μάλιστα πῶς γραμμένες χωρὶς τὸ ν εἶναι σχολαστικές και φέρνουν ἀηδία. Ἔτσι μιλώντας ἀφαιροῦμε ἀπὸ τίς γνωστῆς λέξεις τὴν καθιερωμένη τους πιά σημασία. Γιατὶ δταν ὑποστηρίζομε πῶς μᾶς κάνει ἀηδία τὸ ἀλφαθητάρ(ο) χωρὶς ν, και ὀνομάζομε σχολαστικὸ ὅποιον θέλει νὰ τὸ γράφομε ἔτσι, πῶς θὰ χαρακτηρίσομε ἐκεῖνον πού γράφει και πού πιστεύει: «ἀνέγνωμεν ἐν τινὶ ἐφημερίδι... προσηνεγγμένον ὁ λέμβος, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδαμῶς ὁ συντάκτης κατέστη καταγέλαστος ἐπὶ τούτῳ»; Και ὅμως ὁ ἐπικριτῆς βεβαιώνει πῶς «οὐδέποτε κατελέχθη εἰς τοὺς σχολαστικούς γλωσσαμύνητορας».

Β. Εἶπα δτι ὁ κ. Χατζ. δὲ λέει καθαρὰ τὴ δική του γνώμη γιὰ τὸ τελικὸ ν. Θὰ ποῦμε, γιὰ νὰ μὴν εἶμαστε σχολαστικοί, ἀλφαθητάρ-

ριον; ἢ μόνο θὰ τὸ γράφομε; Και θὰ ποῦμε και ξύλον και ἤπιαμεν, ἢ ἔπιαμεν, ἢ ἐπίαμεν νερόν; ἢ θὰ λέγομε και τὰ δύο; ἢ θὰ γράφομε και τὰ δύο; ἢ τὸ νερό θὰ μείνῃ χωρὶς ν, μά τὸ ξύλο και τὸ ξυλοκέρατο και τὸ ξυλουργεῖο θὰ τὸ ξαναπάρουν; Δὲν ἔχει βέβαια καμιά σημασία ἡ γνώμη ἐνὸς ἀτόμου δταν τὰ πράματα μιλοῦν μόνο τους, ἀξίζει ὅμως νὰ θυμηθοῦμε πῶς ὁ ἴδιος ὁ ἐπικριτῆς πρὶν ἀνακατωθῆ στοὺς γλωσσικούς ἀγῶνες εἶχε διακηρύξει δτι ὁ ἑλληνικός λαὸς δὲν προφέρει τὸ τελικὸ ν, και πῶς ἐξαιρεση κάνουν μόνο ὅσοι γιὰ χρόνια ἔφαγαν ξύλο ἀπὸ τὸ δάσκαλο, κι ὅτι ἔτσι, με τὸ νὰ πῆσῃ τὸ ν στο τέλος, ἔγινε ἡ δημοτικῆ μας γλώσσα πιὸ εὐφωνῆ. Φανταστῆτε τώρα νὰ καθιερώσομε στο δημοτικὸ μας σχολεῖο ἔπειτα ἀπὸ τόσοὺς ἀγῶνες τὴν κοινῆ μας γλώσσα, και νὰ καταφεύγομε γιὰ νὰ «σωφρονώσομε», ὅπως ἀξιώνει ὁ κ. Χατζ., πάλι στή «μάστιγα» τοῦ διδασκάλου, πού με τόσο σκοτεινὰ χρώματα μᾶς περιγράφει τὴ δρᾶση τῆς στή ράχη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ σημερινὸς θαυμαστῆς τοῦ τελικοῦ ν πρὶν ἀκόμη γίνῃ καθηγητῆς τῆς γλωσσολογίας.

«Ἐν τέλει λέξομε τὸ ν δὲν ἀκούεται, ἀν μὴ ἐπιτα φωνῆν ἢ φιλόν σύμφωνα κ, π, τ... Οὐδεὶς τοῦ λαοῦ ἄνθρωπος, ἀν μὴ ὑπὸ τὴν μάστιγα τοῦ διδασκάλου ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διατέλεσεν, λέγει νὰ εὐρωμεν χωριό, νὰ ἴδομεν σήμερον, νὰ περιμένωμε φέτος, τὸν γάϊδαρον, τὸν διάβολο, τὸν βροβῆτον, τὸν σαπημένο κτλ. ἀλλ' ἀνευ τοῦ ν... Πρὸ τῶν μέσων β, γ, δ, και δασῶν θ, φ, χ, οὐδ' ἔγχοσ τοῦ ν ἀκούεται οὐδεὶς Ἕλλην προφέρει διαφόρως τὰς φράσεις τὸν γάϊδαρον, τὸ γομάρι, τὸν βροβῆτι, τὸν βροβῆτι, τὸν δειντό, τὸν θεο, τὸν θάρος κτλ... Καὶ ἡ ἀποβολὴ δὲ τοῦ τελικοῦ ν και ἡ τοῦ διπλασιασμοῦ οὐκ ὀλίγον συνεβάλετο εἰς τὴν εὐφωνίαν τῆς γλώσσας, π. χ. ἐν τῇ φράσει τὸν γάμον δὲν θέλομεν σήμερον παρατηρήσει πᾶν τελικόν ν συνάπτεται δυσἀρέστως μετὰ τοῦ ἀκολουθοῦ συμφώνου⁶⁸».

⁶⁸ Βλ. Χατζ. Ἀθηναίων 10 (1881) 126, και Μπάρτ-Χίρστ, Ἐγκυκλοπαίδ. λεξικόν 1892 - 3, στή λέξη: ἑλληνικῆ γλώσσα. Νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πῶς ἀπὸ τὰ 1892—ἴσως με τὸ ξύλον πού ἔδωσαν οἱ δάσκαλοι— τὸ ν πού εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ τέλος ξανακόλλησε. Τὸ περιεργὸ ὅμως εἶναι πῶς τὴν ὀμορφιά τοῦ τελικοῦ ν τὴν ἐξύμνησε ὁ ἐπικριτῆς ἤδη στὰ 1890: «ὁμοίως ἀτοποι εἶναι και οἱ διουχυρισμοί... δτι ἡ ἀπαγγελία τῶν φράσεων τὴν γυναῖκα, τὸν θάνατον, τὸ δικαίον μας διὰ τὸ τελικόν ν εἶναι σφόδρα ἀηδεὶς εἰς πᾶν ἑλληνικόν οὖς» Γλωσσολ. μελέτ. σ. 285—Ἀθῆνα 2 (1890). Ὡστόσο δὲν ὑποστήριξε δτι λέγομε πάντοτε τὸ ν αὐτό, μά μόνο δτι πρέπει νὰ τὸ λέμε στὸν ἐπιμελετημένον λόγον και νὰ τὸ γράφομε: «Δὲν εἶναι ἄρα μέγα δεινόν... ἀν παρ' ἡμῖν ἐν μὲν τῇ καθημερινῇ ὁμιλίᾳ λέγομεν τὸ καλό, τὸ φτωχό, ἔμορφος, χτεσ, χτεζω, φτάνω, φτέρω, ἐν δὲ τῇ ἐπιμελετημένῳ λόγῳ τοῦ βήματος, καθὰ και ἐν τῇ γραπτῇ, τὸ καλόν, τὸ πτωχόν, ἔμορφος, χτεσ, κτεζω, φθάνω, πτέρω κτλ.» (Γλωσσολ. μελ. σ. 316). Βλέπε ἀκόμη ἄλλη του γνώμη στήν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου. Ἄν ὅμως «διφοροῦνται ἐν τῇ συνήθει τῶν συναναστροφῶν λόγῳ» τὸ φοβερό φορτίο και τὸ φοβερόν φορτίον, πῶς εἶναι σχολαστικὸς ὅποιος μεταχειρίζεται τὸ ἀλφαθητάρ(ο), και πῶς ἄλλῶς θ' ἔπλοποιήσομε τὴ γλώσσα παρὰ ἂν προτιμήσομε τὸ λαϊκότερο τύπο χωρὶς τὸ ν;

Γ. Μένει ακόμη να δοῦμε ἓνα πρᾶγμα, τὸ κυριώτερο. Καὶ αὐτὸ εἶναι, πῶς ἀντίθετα μὲ ὅσα ὑποστηρίζει ὁ ἐπικριτὴς γιὰ τὸ τί λέγουν καὶ τί γράφουν οἱ καλῶς ἀνατεθραμμένοι καὶ τί οἱ σχολαστικοί, τὸ τελικὸ ν' δὲ λείπει μόνο ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο καὶ τὰ νέα ἀναγνωστικά, μὰ εἶναι σήμερα φαινόμενο μὲ τόσο μεγάλη διάδοση, ὥστε ἂν ὄσοι δὲν τὸ γράφουν πρέπη νὰ χαρακτηριστοῦν μαλλιαροὶ καὶ «αἵρεσις ἐπιδρομέων»· αὐτὸ εἶναι ὄνομα πού τὸ ἀξίζει ὁ μισὸς σχεδὸν ἑλληνομὸς, ἀκόμη καὶ ὄσοι γράφουν καθαρεύουσα. Δὲ θὰ παραθέσω ἐδῶ ἀπὸ τοὺς περασμένους τόμους τοῦ Δελτίου δείγματα τῆς καθαρεύουσας πού ἀρχίζει νὰ γράφεται ἀπλούστερα καὶ πού τότε πρῶτα πρῶτα τῆς πέφτουν τὰ τελικὰ ν' ⁶⁹. Ἡ ἀντίρρηση τοῦ κ. Χατζ. γιὰ τὸ ἀλφαβητάριο μ' ἔκαμε νὰ προσέξω περισσότερο τοὺς τελευταίους μῆνες πῶς γράφεται ἡ γλῶσσα μας καὶ εἶναι ἐδῶ ἀνάγκη νὰ συνοψίσω τὴν ἐντύπωση πού μᾶς δίνει ὡς πρὸς τὴν χρῆση τοῦ τελικοῦ ν'.

Σὲ ὀμιλίς πού ἀναγράφονται σ' ἐφημερίδες ἢ γράμματα ἰδιωτῶν πού δημοσιεύονται, σὲ χρονογραφήματα, παραγραφάκια ἢ καὶ κύρια ἄρθρα ἐφημερίδων καθημερινῶν, ἀκόμη καὶ τῶν συντηρητικώτερων, ἀκόμη κι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὲ περιοδικά, ἡμερολόγια, ἐκκλήσεις καὶ καταστατικά σωματείων, βιβλία καὶ κάθε εἶδος ἐντυπα, τὸ τελικὸ ν', μὲ ὄλο τὸ κύρος τῆς καθιερωμένης γλῶσσας ἀρχίζει καὶ εξαφανίζεται. Συστηματικώτερα γίνεται αὐτὸ σὲ ἐκδόσεις γιὰ παιδιὰ, περιοδικὰ ἢ βιβλία. Τὸ τελικὸ ὅμως ν' λείπει ἐδῶ καὶ κεὶ ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἀναγνωστικά τοῦ κράτους ἐγκυκλιμένα, μὲ καθαρεύουσα, καθὼς λείπει καὶ ἀπὸ διάφορες ἐγκυκλίους πού τὸ ἴδιο τὸ κράτος καὶ οἱ ὀπηρεσίες του ἔχουν κοινοποιημένες. «Ὅλα αὐτὰ γίνονται ἐννοεῖται χωρὶς σύστημα, καὶ συνήθως ἐντελῶς ἀσυνείδητα, βεβαιώνουν ὅμως πῶς ἡ θέση τοῦ τελ. ν' στὴν καθημερινὴ γραφομένη κλονίστηκε, καὶ πῶς καθὼς τίς περισσότερες φορές καὶ στίς πιδὸ πολλές περιστάσεις δὲν τὸ προφέρομε, ἔτσι ἀρχίζομε καὶ νὰ μὴν τὸ γράφωμε, ἀκόμη καὶ στὴν καθαρεύουσα.

Ἡ ἀπλοποίηση τῆς καθαρεύουσας, πού τόσο ὄψιμα νοστάλγησε ὁ κ. Χατζ., τὴ στιγμή πού ἡ ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς ἀρχισε νὰ τῆς κλονίζει τὴ βάση, μᾶς φέρνει στὸ γραμματικὸ χάος, ἀφοῦ τὰ περισσότερα μποροῦν νὰ γραφοῦν σήμερα καὶ μὲ ν' καὶ χωρὶς ν' στὸ

τέλος. Γιὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἀπλοποίηση τὸ δρόμο τῆς καὶ ν' ἀποχτήσωμε καὶ στὴ δημοτικὴ πού γράφομε τὴν ἐνότητα πού τῆς χρειάζεται, ἓνας τρόπος ἀπομένει: νὰ διατηρήσωμε τὸ ν' μόνο ἐκεῖ ὅπου ἀληθινὰ τὸ ἀισθημά μας τὸ ἀποζητεῖ. Καὶ αὐτὸ ἔγινε καὶ στὰ νέα ἀναγνωστικά.

Ἀπὸ τὸν καθημερινὸ τύπο (καὶ νὰ σημειωθῇ πῶς τὰ παραδείγματα δὲν εἶναι ἀπὸ ἐφημερίδες γραμμένες σὲ δημοτικώτερη γλῶσσα, παρὰ ἀπὸ κείμενα πού ἀκολουθοῦν τῇ «μέσῃ ὁδῷ», καθὼς ἡ Ἑστία, ἡ γράφουν προσεχτικώτερα τὴν καθαρεύουσα καὶ πολέμησαν πάντοτε τὸ δημοτικισμό, καθὼς ὁ Ἐλευθέρος τύπος).

Ἀπὸ τὴν Ἑστία: οἱ ἄνδρες ἐπὶ τὴν τὸ συσσίτιό τους... ὁ ἥλιος φωτίζει μ' ἓνα ἐντονο κόκκινο φῶς τὰς Σέρρας... 3 Ἰουλ., ζητοῦνται μέχρι 40000 διὰ δὲν χάρτου νὰ εἶναι ἐφημερίδες ἢ ἀπὸ βιβλίο ἀνοικτὸ σῆμα ἐν καλῇ καταστάσει 3 Ἰουλ., νὰ δοκιμάσῃ τὸ φητὸ τῆς ἀρχῆς καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἡ ὁποία ἐπ' ἐσχάτων ἤρξατο θορυβοῦσα καθ' ὑπερβολὴν 8 Ἰουν., ἐβρέθη στὸ δρόμο, 8 Ἰουν., τὸ φυλαχτὸ ἀπὸ τ' ἀεροπλάνου (τίτλ.) 9 Ἰουν., ἐπιγραφαὶ μὲ μεγάλα γράμματα καὶ εἰς χονδρὸ κίτρινο χαρτί θὰ ἐπικολλῶνται... 9 Ἰουν., καὶ ὁ κοσμάκης διηρωτάτο: πού θὰ πάρωμε φῶμι; 9 Ἰουν., Αἱ εἰσπράξεις θὰ διατεθοῦν διὰ τὸ «τοιγᾶρο τοῦ στρατιώτου» 9 Ἰουν., στὴ Γαλλία (τίτλ.) 2 Ἰουλ., ζητεῖται ἀμέσῃ μεταχειρισμένον διὰ μωρὸ παιδάκι 2 Ἰουλ., πωλεῖται κομπολόγι κεχριμπάρι μεγάλο ἀληθινὸ καὶ σὰλι βερότιμο μεταξὺ τὸ κινεζικὸ 2 Ἰουν., ταχύτερα περᾶσις 8 Ἰουν., ἀφταστο θρόνο (τ.) 9 Ἰουν., Τὰ τραγούδια τῆς φυλακῆς, σ' ἓνα μικρὸ, κομφὸ βιβλιαράκι ἐξεδόθησαν... 19 Δεκ.) — «Παιδιά! Παιδιά! μὲ 25 λεπτά ἀγοράζετε σήμερα στὰ κώσικα τὸ ἴσον τεῦχος τῆς «Ζωῆς τῶν Προσκόπων». Δώδεκα σελίδες εἰκονογραφημένες. Τὸ φθηνότερο καὶ καλλίτερο περιοδικὸ γιὰ κάθε παιδί!» 24 Ὀκτ. — Προσοχή, ἐγράφομεν. Διὰ τὸ τέλος πάντων, αὐτὴ ἡ ἐχεμύθεια; Ἐκάναμε... κανένα ἔγκλημα καὶ τὸ ἐκρύβαμε; Δὲν μᾶς ἔδωκε κανεὶς καμμιὰ ἀπάντησιν! 20 Ὀκτ. — Πῶς περνοῦν τὰ παιδιὰ μᾶς στὸ μέτωπο. Τὸ μέλλον τῶν λογιῶν μᾶς προσωνίζεται λαμπρῶν. Τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸν βσταρ' ἀπὸ τὸν πόλεμον θὰ δεκαπλασιασθῇ, γιὰ νὰ μὴν πῶ περισσότερο. Δὲν θὰ φανταζόμενον ποτὲ τί βιβλιονάκι ἔχει πᾶσι τὰ καλλιγράμια μᾶς στὸ μέτωπο, ἂν δὲν τὴν ἔδωκα μονάχη μου ἐταν ἐμμερᾶσιν τὰ βιβλία τῆς «Ἀδελφῆς τοῦ Στρατιώτου». 17 Ἰουλ., κύρι. ἄρθρ. — «Τὶ δὲν ἔδωκαν οἱ τυφλοὶ. Πού θὰ ἐπηγαίναμε; Τὶ θὰ ἐγινόμασταν; Νά, πῶς κατήνησαν ἡ Σερβία. Νά, πῶς κατήνησαν ἡ Ρουμανία... αὐτὴ ἦτο ἡ διαρκὴς ἐφευδός... 21 Ὀκτ. — Ἡ ἀνατολὴ τῆς ὁρμῆς. Μὲ τὸ μολδί εἰς ἓνα κομμάτι χαρτί κοινὸ, κάτω ἀπὸ μίαν σιγητὴν, ἐγράφη μὴ ὥρατα περιγραφή τῆς πρώτης προσέλασης τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων 15 Σεπτ., ἓνα παράπονο (τ.) 28 Ἰουλ., (ἀπὸ μὴ ἀνταπόκριση, στὴ θέση τοῦ κύριου ἄρθρου, «Οἱ νέοι τριακόσιοι»: «Ἰσως νὰ ἔμεινε ἀπαρατήρητο τὸ ἑλληνικὸν ἀνακοινωθέν... ἀντάξιο τῶν κατορθωμάτων πού φωτίζουν μὲ τὴν ὑπερλαμπρὴ λάμψιν τοῦ ἥρωισμοῦ τῶν τῶν αἰωνία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος μας... φάλλον τὸν ὑπερήφανον ἕμνο τὸς πρὸς τὴν ἀθάνατην ψυχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατιώτου... ἐξεκίνησαν μὲ τὸν ὄρωτο ἔμεινο βουδὸ ἔθουςασημὸ... φρουροῦν μὲ τὸ ὄλο στὸ χέρι... χαιρετοῦν μὲ μὴ βουδὴ θερμὴ χαιρεφία... περιμένουν μὲ ἀνεπιμονή τὴν ὥρα... ἰδοῦ, ἐπιτέλους, καὶ τὸ βουλγαρικὸ παραβολικόν... χωρὶς δὲ ὑποστοῦν καμμιὰ ἄλλη ἀπόλειξ ἢ ζημία... τὸ κανόνι ἦταν πάλι καινούργιον... τὴν ἴδια ἡμέρα... στὴν χρυστὴ ἑλληνικὴ βίβλο 28 Ἰουλ., ἀεροπορικὸ ταξίδι (τ.) 2 Σεπτ., Τὸ κάρβουνο (τ.) (κύρι. ἄρθρ.) 3 Σεπτ., Παρηγορία στὸν ἄρρωστο. Ἰδιαίτερον τηλεγράφημα (τ.) 12 Σεπτ., Πῶς οἱ βούλγαροι ἀγγέλου τὴν εἰρήνην. Ἀπλὸ παιγνίδι. Ἰδιαίτερον τηλεγράφημα (τ.) 15 Σεπτ., ἓνα ἄπεροχο σονέττο τοῦ Δροσίνῃ δημοσιεύομεν σήμερον 19 Σεπτ., μεγαλειὸ (τ.) 19 Σεπτ., τὴ δουλειὰ τους (τ.) 20 Σεπτ., «Νὰ μὴ ὁ «Ἀδέρφω» στὴν Πόλη καὶ νὰ πατήσῃ ἐβζωνικὸ τσαροῦ; στὴ Σόφια! Αὐτοὶ ἦσαν οἱ δύο πόθοι τοῦ ἑλληνισμοῦ 17 Ἰαν., «Κάποιο πιστοποιητικόν (τίτλ.). Ὁ πρόσφυξ... ὁ ἀπολέσας κάποιον πιστοποιητικόν του, ἄς τὸ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ γραφεῖόν μας» 23 Ὀκτ., Καταστρεπτικὸ χαλάξ.

⁶⁹ Πβ. Ἡ γλῶσσα μας στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, Δελτίο 5 (1915) 135 α., 6 (1916) 217. Βλέπε ἀκόμη Δελτίου 6, σ. 76 σημ. 19, τὸ παράδειγμα τῆς ἀπλῆς καθαρεύουσας, πού τῆς πέφτουν πρῶτα πρῶτα τὰ τελικὰ ν'.

(τίτλ.), 8 'Ιουλ., — 'Από τὸ "Ἔθνος: τὴν ἡμέρα... νὰ ἀλξήσουν εἰς μία δραχμὴ τὸ φλιτζανάκι... εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴ... τὸ κράτος νὰ τοῦ δώσῃ ἐλεημοσύνη... δὲν τὴν δυσάραστοδοσά... νάχη ἐπιδραση... τὴν ἀπόφασιν... ἀπὸ τὴν στιγμὴν... ἀπλοῦστατο φουστάνι... βυθισμένον σὲ σκέψη βαθιὰ... τὸ σύνολο τῆς... 23 Μαΐου, χωρὶς θορύβου... ἕνα λογαριασμό... σὸ καφε-νεῖο του... πίνουν καφέ... ζάχαρη καὶ καφέ σὸ λαδ... ἀπὸ τὸ δημόσιον... ἔχετε τὴν ἀδεια (ἀπὸ χρονογράφημα)... σὸν πρόλογο... ἀπὸ τὸν πυρετὸ τοῦ πάθους... νὰ ἐπιτύχῃ τὴ συγκατάθεσιν... σὲ τέτοια ἀμνηχανία... τὸ ἀγριο ἔθιμο... μίαν ἀντίζηλο... ἄς ἐγκαινιάσωμε ἕνα νέο θεσμὸ κι ἄς δώσωμε ἕνα παράδειγμα ἕνα σὸ λαδ... τὴ μεγαλοπρέπεια... 24 Μαΐου, Τὰ δύο Καράδια. "Ἐνα μαῖτρο καράδι, διασώθην ἀπὸ τὸν γενικὸν χαμόν, ἀνήγγελεν εἰς τὸν κόσμο, κατὰ τὴν μεγαλόστομον λαϊκὴν Μοῦσαν, τὴν σκληριὰ τῆς Πόλης, ἕνα καράδι, τοπολι-σμένο μὲ νωπὰς ἀκόμη δάφνας καὶ ἀμφυχούμενον ἀπὸ τὴν λαχτάραν τῆς Φυλῆς, ἔφρασαν εἰς τὴν σκληριὰ Πόλιν τὸ μέγα μῆνυμα τῆς Ἀπελευθερώσεως 1 Νοεμ., Τὰ «Τραγοῦδια τῆς φυλακῆς». Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Δαρδέργη θὰ μείνῃ ὡς τὸ χαρακτηριστικώτερον φιλολογικὸν ντοκουμέντον μιᾶς ἐποχῆς, τῆς ὁποίας κάθε ἀνάμνησις θὰ ἤρχετο κανεὶς νὰ εἶχε οὐδοθῆ ἀπὸ τὰς δάλτους τῆς Ἱστορίας "Ἐθν. 22 Δεκ., «Ἑλληνικὰ πένθη, ἢ τραγωδία τῆς Προποντιδῆς»... Οἱ Νεότουρκοι δὲν μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν τὰ ἑλληνικὰ ἔκείνα προπύργια, ποῦ ἔδειξαν τὸν δρόμον πρὸς τὴν Πόλιν κι' ἔδιδαν μίαν πλήρη ἰδέαν τῆς ἑλληνικότητος τῆς πρωτεύουσῆς των. Ὁ σημερινὸς πόλεμος ἔδωκε ἕνα ἀπὸ τὰ διαμάντια ἑκείνα τοῦ ἀδελτοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποῦ σχηματίζουσι τὸ περιδέραιον τῆς ἑλληνικῆς αὐτῆς θαλάσσης. Δίπλα τῆς εὐρίσκειται ἕνα ἐπίσης ἑλληνικώτατον χωριό, τὸ Παντελεῖ... 26 'Ιουν., Γράμματα ἀπὸ τὸ μέτωπον. Ἡ Ἑλληνοποῦλα στὴ βρύση. Χθὲς τὸ θελινὸ... "Ἐθν. 6 'Ιουν. (ταχτικὰ στὴ θέσιν τοῦ κύριου ἀρθροῦ ἀνταποκρίσεως μ' αὐτὸν τὸν τίτλον). Ἐννοεῖται πῶς εἶναι συχνοὶ καὶ οἱ ἀντιθετοὶ τύποι. Στὸ "Ἔθνος τῆς 25 'Ιουν. διαβάξονται στὴν α' σελ. οἱ ἀκόλουθοι ἐπικεφαλίδες: Ἡ ζωὴ σὸ μέτωπον — Ἐνα ἰδιορρυθμὸν ἔργον — Ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ Σααδῆ — Ὁ ἄνθρωπος δίχως σιὰ — Ἰπουργεῖον Στρατιωτικῶν — Ἰπουργεῖον Συγκοινωνίας — Ναυτικὸν γραφεῖον... ἐν Πειραιῖ. — Ἀπὸ τὸν Ἑλῆυθρο τὸ τύπο: Παιδιά! τὸ περιοδικὸ σας εἶνε «Ἡ Ζωὴ τῶν Προσκόπων»! Τὸ 16ον τεύχος κυκλοφορεῖ σήμερον. Μὲ 25 λεπτά, ἀγοράζετε ἕνα πρῶτης τάξεως περιοδικόν. Δώδεκα πνευματικῶν, εἰκονογραφημέναι σελίδες! σπύσαστε... Κατε-πολέμησε μὲ θέρμη... ἔδινε μίαν ἀθωνία... νὰ ἀναμετρήσῃ ὅλο τὸ βάθος... ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν πεπολήσιν... μετὰ τὴν ἐπισφράγισιν... τὴν ἴδια πανηγυρι-κὴν ἐπισφράγισιν... τὸ μακεδονικὸν γραφεῖον τοῦ τύπου... νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐπε-ρώτησιν του... ἀδριο... τὴν ἀπαιτούμενην δύναμιν γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ τὸ δυνα-τόν τὴν ἀντικατάστασιν του («Σελίδες συγχρόνου ἱστορίας», στὴ θέσιν κύριου ἀρθροῦ) 12 'Απρ. 1918, Ἰπάρχουν οἰκογένειαι μὴ διαθέτουσαι μαζευμένον τὸ ποσὸν τῶν 36 δρ. διὰ ν' ἀγοράσουν τὸν τευκὲν τὸν ὁποῖον δικαιούνται 27 Δεκ., «Ὁ κ. Βενι-ζέλος ὑπὸ τὰς ἐχθρῆκὰς ὁδίας. Κάνουν τὴ δουλειὰ τους» (τ.) 6 Αὐγ. 1918, Δὲν θὰ μποροῦμε οὐτὴ νὰ κηδευθῶμε εἰς τὸ μέλλον 4 Σεπτ., Διελάλουν τὸν ἱερὸν προορισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν χαρὰ τοῦ διότι θὰ ἀποδόσῃ τὴν παλαιὰν εὐγνωμοσύνην... 15 'Ιαν. 1919, «Ὁ Πεύκος, δένδρον θαυμασιῶς πλασθὲν, τὸ ὁποῖον ἢ σιὰ παρουσιάζει γυμνὸ τὸ κόκκινον χῶμα... "Ἐνα ἔδαφος σκούρο... ἕνα μικρὸ παστὲλ γεμιστὸ φῶς καὶ κίνησιν... ἀτμοσφαῖρα γεμάτη σκότηριον... κοιμάται σ' ἕνα λόφον... ἕνα φόντον ἀπὸ λόφους... δένδρα μὲ πράσινον συγκρα-σμένο καὶ φωτοσκιάσεις... στὴ γλῶσση... τὸ νερὸ ἰδίως τὸ ποικιλοχρῶμον, τὸ τρα-μουλιαστὸ, τὸ γεμάτον ἀπὸ φῶς ζωντανόν... μὲ λεπτὸν χρωματισμό... τοπιό μὲ μίαν ἐκτέλεσιν... ἔχω ζωντὴν ἐντόπιωσιν ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῶν βράχων... ζωντανεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ἔργον του... δὲν εἶδα τίποτε χαριέστερον καὶ ἐκφραστικώτε-ρον ἀπὸ τὸ μικρὸ σχέδιόν του μὲ τὴν πένα τὸ ἐπιγραφόμενον... διὰ νὰ ζωντα-νεύσῃ τὴν κίνησιν... τοπιό καμωμένο... δουλευμένο μὲ γλυκεῖα λεπτομέρεια... ζωντρεῖται τὸν περίεργον χρωματισμὸ τῶν τοίχων καὶ παρουσιάζει τὴν χάριν τῶν κιονοκράνων... μὲ πόσην γλυκεῖαν θωπέει... 10 Φεβρ., τὸ νέο φῶρεμα 5 Φεβρ., δὲν ἔχει δουλειὰ, χωρὶς τὴ δουλειὰ, 12 Φεβρ., νὰ ξαναρχίσωμε νὰ σοῦ πληρώσωμε 22 'Ιαν., τὴ θεία σου 1 'Ιαν., ἀνέστυρεν ἀπὸ τὴν τσάντα τῆς 22 Μαρτ., ἔχασαμε,

τὸ κοντράστο, σκόνην, φράκον, εἰς τὴν καρδίαν σας, τὸ βραδυνὸ ἀέρακι 24 Φεβρ., τὴν ἀνοιξιὰτικὴν τουαλέταν τῆς, ἀλέγαμε 26 Φεβρ., ἤμπορούσαμε νὰ ζοῦσαμε, ὅτι θὰ περνοῦσαμε, ἐπροοδύσαμε, ἀποκτιήσαμε, μακρινὸν ταξίδι, 1 Μαρτ., μέσα στὴν φυχὴ τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὸ γαλάζιον βλέμμα 6 Μαρτ., κανελλιὰν φοραδίτσαν, ὀλο-γυμνην κηθάραν, καπέλο, ἄλογο κουτσό, στραβό, χωρὶς καμμιὰ κίνησιν, τὸ χέρι εἰς τὴν τσέπη μὲ χιρονομίαν γαλαντόμου, τὸν ἀμαξά, μὲ καφέ, μὲ νερό, ἕνα κομμάτι βούτυρον, σιγαρέτο, τραπεζομάνδilion, γεμάτο, λογαριασμόν, ἀργαλειόν, 2 'Ιουν. 1919, τὴν ἴλιαν ἐξερταλιστικὴν τιμὴν τῶν ἑκατὸ δραχμῶν 9 'Ιουν. 1919. — Πολύ συχνότερα γίνεται αὐτὸ στὰ ποιήματά ἡμεῖς: στὴ χῶρα, σὸ λίκνον τοῦ Ἀλεξάν-δρου, τὸ κοσμογόνον πνεῦμα 27 Μαΐου, ἕναν ἅγιον χρησρῶ 1 'Ιουν., τὸ σημεῖον 1 'Ιουν., νὰ σκύψω σὸν τιμὸν μπροστὰ τὸ σταυρὸν 1 'Ιουν., νὰ συμφιλιωθῆς μὲ τὸ γέρον σου 1 'Ιουν., ἀπ' τὴν στάχτη σου 3 'Ιουν., τὸ φοῖνικα 3 'Ιουν., σὸ θεὸ τοῦ γένους μας 8 'Ιουν., στὴ Σόφια 8 'Ιουν. κτλ. κτλ.

Ἀπὸ τίς ἐργατικὰς ἐφημερίδες: «Σοσιαλιστικὴ διαπαιδαγώγησις», τὸ Ἀλφάβητον τοῦ σοσιαλισμοῦ (τίτλ.). Ἡ ἐργατικὴ τάξη κι ὁ σοσιαλισμός. Ἐλά-θαμε τὸ ἀκόλουθον γράμμα: Τὴν περασμένη Κυριακὴ κτλ. — Ἐργατικὸς ἀγών 20 Μαΐου 1918. Χωρὶς τίτλον (τ.). Ὁ ἀγών μας, τὸ καπνεργοστάσιον (τ.), Α. Ἀντρέιφ, τὸ κόκκινον γέλιο (τ.). Κατὰ τῆς Ρωσίας, Αἱ ἀστικαὶ Κυβερνήσεις κάνουν λογαριασμόν χωρὶς τὸν ἐξουδόχο (τ.). Δημοκρατία καὶ σὸ Λουξεμβούργον (τ.), ἐπισκόπησις τῆς πνευματικῆς κινήσεως κατὰ τὸ 1918, νὰ μὴ τὴν διαδάσῃ ὅσοι φοβοῦνται τὴν ἀλήθειαν (τ.), Ἀπὸ γρίππης (τ.) Τὸ πρωτοχρονιάτικον «Γέλιο» (τ.), «Ριζοσπάστης» 1 'Ιαν. — Ἀπὸ ἐφημερίδες τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ: Στους ἀδελφούς Σμυρ-ναίους. Ἰπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἢ Παμμικρασιατικὴ καὶ Ὀθρακικὴ Ἐνωσις τῶν ἐν Μυτιλήνῃ προσφώνων ἀπευθύνει τὴν κατωτέρω εὐγνώμονα φῆσιν πρὸς τοὺς ἀδελφούς Σμυρναίους: Μὰς ἤλθαν τὰ κατατρεγμένα, τὰ μαρτυρικὰ γυναικοπαῖδα τῶν Κυθωνιῶν καὶ σὸ πέρασμά των μὰς εἶπαν πολλά. Μὰς εἶπαν πῶς... ἐφθα-σαν στὴ φιλόξενη Σμύρνη, ζητοῦντα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν μαρτυρικὴν πόλιν τῶν Κυθωνιῶν. Μὰς εἶπαν πῶς οἱ ἀδελφοὶ Σμυρναῖοι ἤνοιξαν τὰ σπίτια των, τὴν ἀγκαλιὰ των, τὴν καρδιά των, νὰ τοὺς χορτάσουν, νὰ τοὺς θερμάσουν, νὰ τοὺς παρηγορήσουν. Καὶ λέγοντας αὐτὰ ἐβούρκωναν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, ἐκλαίγαν ἀπὸ χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμόν, καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες ἐδακρύζαμεν ὅχι ἀπὸ λύπην ἀλλ' ἀπὸ καμάρια γιὰ τὸ γένος μας, ποῦ ὅσο τυραννεῖται τόσο γιγαντώνεται... «Ὁ Ἀλύτρωτος», 16 Δεκ. 1918. — Μία ἐκκλησις πρὸς τὸν ἐν Ἀμερικῇ ἀλύτρωτον ἑλληνισμόν. Ἀλύτρωτε Ἑλληνισμένε... Σὺ καὶ ἐδῶ ὑπὸ τὴν ἐνδοξὸν τῆς δικαιοσύ-νης καὶ τῆς Ἀεθιερίας σημαία διηρητεῖς γιὰ νὰ συναντηθῆς ἀδριο στὴν ἄλλη δοξασιμένην γῆ τῆς Γαλλίας, ποῦ θὰ στηθῶνε τὰ τρόπαια τοῦ πολιτισμοῦ «Ἐθνικὸς Κήρυξ» Νέα Ἰόρκη, 25 Σεπτ. 1918 — Τὸ βαυτερο πηγάδι τοῦ κόσμου (ἐπικεφα-λίδα) «Ἐικονογραφία» Ἐθν. Κήρυξ» Νέα Ἰόρκη, τόμ. 6, ἀρ. 11, σ. 30.

Ἀπὸ τὴ γλῶσσαν αὐτῶν «καλῶς ἀνατεθραμμένον». Ἄν ὁ Χρηστο-μάνος, μὸς ἔλεγε [ὁ ἠθοποιὸς Μυράτ], εἶχε κάποτε τὴν ἰδιοτροπία νὰ βάλῃ στὴ σκηνὴν ἀληθινὸ καθρέπτη ἢ ἀληθινὸ δένδρον, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐγνώριζε τὸ θέατρο ὅπως θέλει νὰ πῇ ὁ Λάσκιαρης (Χρονογράφημα Ξενοπόλου, Ἀθῆναι 19 Μαΐου). Ἐδῶ ἔχεις τὰ χαρτιὰ σου ἐν τάξει; Ἐγὼ δὲν ἔχω κανένα χαρτί, μὸς ἀπε-κρίθη. Πῶς; Ὅχι πιστοποιητικὸν τοῦ Στρατολογικοῦ Γραφείου, οὐτὴ κἀν πιστο-ποιητικὸν τοῦ Δημάρχου μὲ τὴν φωτογραφία σου, σφραγισμένη ἀπὸ τὴν ἀστυνο-μία; Τίποτε ἀπολύτως. Καὶ μεθαῦριο πῶς θὰ βγαίνης ἔξω ποῦ σὲ κάθε βῆμα θὰ σὲ σταματοῦν οἱ χωροφύλακες; Ἐ καί;... τί θὰ μὸς κάνουν; Ὑφατα!... Μὰ θὰ σὲ τσακώσουν, καῦμένε! Ἄς μὲ τσακώσουν. Καθένας, μὸς φαίνεται μπορεῖ νὰ ὑποκῶπῃ στὴ βία. Ἀλλὰ μόνον στὴ βία. (Χρονογράφημα Ξενοπόλου) Ἀθῆναι 26 Μαΐου.

Ἀπὸ γράμματα «καλῶς ἀνατεθραμμένον». Π6. Ἐστία 16 Δεκ. 1918. «Οἱ Βούλγαροι ἀπεθρασύνθησαν πάλιν» (Ἀπὸ τὰ γράμματα τῆς κ. Π. Στ. Δέλια). Σέρρες, 29 'Οκτ. 1918... Φεύγομε σὲ λίγο μὲ φορητὸν αὐτοκίνητον γιὰ τὴ θεο-σαλονίκη, ὅπου βαζόμεστε νὰ ἐπιστρέψωμε. Πήραμε στὴν Ἐάνθη ἀδεια ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον νὰ περάσωμε ὅλη τὴ Βουλγαρία ὡς στὴ Δόβρουστα, καὶ πηγαί-νομε νὰ ἐφοδιαστοῦμε καὶ νὰ πάρωμε συνοδείαν, γιατί... δὲν ἐπαρκοῦσαμε σὲ

τόση δουλειά. Θέλωμε να διηγηθούμε όσα είδαμε κτλ. κτλ... — Φίλε κύριε διευθυντά. Η Άγια Σοφία μας στην Πόλη πρέπει να γίνει, από μας τους Έλληνες, δημοφιλής όπως ήτο στον παλιό καιρό. Για τούτο το σκοπό σας στέλλω δραχμὰς 100. Με πολλή υπόληψη, Αντιπλοίαρχος Βότοης. Πολιτεία 30 Νοεμ. 1918. «Τὸ ἀριστεῖον τῶν γραμμάτων» (δηλώσεις τοῦ κ. Σαντοπούλου): Ἀγαπητὴ μου Νικολόπουλε. Ἰστέον ἀπὸ τῆς βαρείας προσβολῆς καὶ ἔδρι, ποῦ μοῦ ἔκαμε ἡ Πολιτεία... τὴν συγγῆ πρὸς διαγωνίζομαι μὲ τὸ καλλίτερον ἔργο μου καὶ ἐδὴ μου τὴν προηγούμενη φιλολογικὴ ἔργα... Ἐθν. 18 Ἰαν., Στὸν Ἐλευθέριον τύπο 6 Φεβρ. δημοσιεύεται τὸ γράμμα ἐνὸς ταγματάρχου ἀπὸ τὸ Δουλι-Μπουρτζὰς «... Μόλις ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν «Πόλι» μας... Τὸν ἐνθουσιασμόν μου διὰ τὸ δειρὸν, ἔδωκε μόνον ὄνειρον ἡμῶν νὰ τὸ ὀνομάσω... Ἐδὼ ἕνας στρατιώτης ἰδικὸς μας μὲ τὴν παρούσα τοῦ μόνον συγκεντ... Φαντάσου ποῦ τὴν ἡμέρα... Παραπονούνται διότι δὲν τοὺς εἰδύσαμεν εἰς τὰ σπίτια τοὺς κανένα στρατιώτη διὰ νὰ τὸν βλέπουν διαρκῶς... Ἀὔριον πηγαίνω εἰς τὰς Σαράντας Ἐκκλησίας. Ἐχουν χορὸ εἰτοιμάσει γιὰ μὰς...»

Ἀπὸ διάφορα περιοδικά: Ἐκπαιδευτικὸς Ἑρευνητὴς (15 Ἰαν., ἀρ. 31). Ἀπὸ ἐπιμνημόσυνο λόγος... Κατέβα ἀπ' τὸ βλογαλιανὸ βασιλεῖο σου... σκόψε ἀπ' τὸν ἀκτινοβόλο θρόνον σου νὰ διαλαλήσῃς τῆς ἰδέας-τὴν ὀρμὴν τοῦ θάρρους ἀνατολῆς καὶ δύσης... — Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας (ἀρ. 271-2): Δύο πολύτιμα φυτὰ γιὰ τὸν τόπο μας. Ἡ καλλιέργεια τῆς σκορπας (σόργου) πρέπει νὰ διαδοθῇ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα γιὰτὶ εἶναι φυτὸ ποῦ τὸ δάχτυλ πολὺ ὀ τόπος μας καὶ χρησιμεύει στὴν βιομηχανία καὶ στὴν κτηνοτροφία. — Βοηθὸς τῶν συνεταιρισμῶν, περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κτλ. (1 Δεκ., ἀρ. 3): Τί εἶναι τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια. Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον εἶναι ἕνα ὄργανο τοῦ Συνεταιρισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἔχει σκοπὸν νὰ διευθύνῃ τὰς ἐργασίας του, νὰ διοικῇ τὸ συνεταιρισμὸν, ὅπως τὸ Ἐποπτικὸ Συμβούλιον ἔχει σκοπὸν... («Ἄλλο ἄρθρο»): Ἀποθεματικὰ κεφάλαια. Τακτικὸ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο. Τὸ τακτικὸ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο κάθε συνεταιρισμοῦ, σχηματίζεται ὅπως τὸ καταστατικὸ τοῦ καθενὸς ὀρίζει καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 14 τοῦ Νόμου. Τὸ τακτικὸ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο, εἶναι πολὺ χρήσιμο γιὰ κάθε συνεταιρισμὸν, διότι ἀπὸ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο θὰ πληρώνωνται ἡ ζήμιες ποῦ ἔχει καμμιὰ φορὰ νὰ ἔχη κάποιος συνεταιρισμὸς. Διὰ πλάσις τῶν παιδῶν (1 Δεκ. ἀρ. 1): Χαίρες οἰκογένεια. Κεφ. α'. Στὸ χριό. Εἶμαι παιδί ποῦ τὸ βρήκαν πεταμένο στὸ δρόμο. Μὰ ὡς τὰ ὄχτῳ μου, ἐνόμιζα πῶς, σὰν ὅλα τὰ παιδιά, εἶχα κι' ἐγὼ μὰ μάννα, γιὰτὶ κάθε φορὰ ποῦ ἔκλαιγα, μὰ γυναίκα μ' ἔσφιγγε στὴν ἀγκυάλια τῆς καὶ μὲ νοουθεῖε τόσο γλυκὰ, ποῦ τὰ δάκρυά μου παύανε. Ποτὲ δὲν ἔπρεπε στὸ κρεβάτι μου, χωρὶς νάρθη μὰ γυναίκα νὰ μὲ φιλήσῃ, καὶ μούλεγε κι' ἕνα τραγοῦδι, ποῦ ἀκόμα ξαναδρίσκω στὴ μνήμη μου τὸ σκοπὸ του καὶ μερικὰ τοῦ λόγια... — ἀρ. 3. Μικραὶ ἀγγελίαι: Κάθε συγχαρητήριο κι' εὐχαριστήριον εἶναι πολὺ λίγον, γιὰ τὸν ἀσθάρμητο ἐνθουσιασμό τοῦ Πηροῦ τῆς Ἐρήμου καὶ τῶν φίλων του. Τὴν δὲ Ἰδαοδὴ Ἑλλάδα εὐχαριστῶ θερμὰ. Κυανόλευκο λάδαρο. Τὸ «διαπλασιακὸ βασιλεῖο», εἰσχεται γιὰ τὴν γιορτὴν τοῦ χρόνου, πολλὰ καὶ εὐτυχῆ. Στὸ δειρὸν τῆς Ἑλλάδος... — Ἑλληνικὴ ἐπιθεώρησις (Ὀκτ., ἀρ. 132): Στὴν Πόλη μας. Ἦρθαν λοιπὸν τὰ χρόνια τὰ ἄρτια, τὰ μεγάλα καὶ ὁ «Ἀβέρωφ» μας, τὸ καμαρωμένο μας ἑλληνικὸ καρδί, ἐπῆγε στὴν Πόλι, πῆγε σὲ ἑλληνικὸ λιμένα, σὲ ἑλληνικὴ θάλασσα, κοντὰ σὲ ἑλληνικὴς ἐκκλησίας, μέσα σὲ ἑλληνικὴς φυχῆς, μέσα στὴ Πόλι μας, στὴ δικὴ μας Πόλι, στὴν ἑλληνικὴ μας πατρίδα, στὰ ἑλληνικὰ μας χέρια. Θὰ λειτουργήσομε στὴν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, θὰ κάμουμε μνημόσυνο στὸν ταλαυγατὸ μας αὐτοκράτορα καὶ μέσα ἐκεῖ θὰ ἐπευφημῶμεν καὶ πάλιν μὲ ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μὲ ἑλληνικὸ ἐνθουσιασμό, μὲ ἑλληνικὴ λαχτάρια τοὺς ἄρχοντας ποῦ θέλει ἡ Ἱστορία, καὶ ἀποζητῆ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ Ἐλευθερία τῶν λαῶν.— Ἐφημερίς τοῦ μετώπου, ἔκδοσις πατριωτικῆς ἐνώσεως 7 Ἰουν. 1918: Στὸς ἥρωας τοῦ Σκρά. Πῶς νὰ ποῦμε τὴ χαρὰ μας καὶ τὴν περιφάνεια μας; Καὶ τί λόγια νὰ βροῦμε ποῦ νὰ μπορούμε νὰ δεῖξουμε ὅλο τὸ θαυμασμόν μας σὲ ὅσους ποῦ ἀφηγηθῆτε τὸ θάνατον στὴ θείᾳ ὀρμῇ σας, ποῦ σπρώχνετε μὲ τὰ παλληκάρια κορμὰ σας τὰ σύνορά μας καὶ τὰ μεγαλώνετε; Πῶς νὰ δεῖξουμε τὸ καμάρι μας γιὰ τὰ κατορθώματά σας, τί

δύρους νὰ φέλλωμε γιὰ τὴ μεγάλη σας καρδιά; Τὸ ἔφαμε καὶ τὸ περιμέναμε ἀπὸ σας, γιὰτὶ ἀπὸ τοὺς περὶ μακρυνούς χρόνους ἔχει συνειθῆσι ἡ φυλὴ μας σὲ μεγάλα ἔργα... Ἐπάνω στὸ Σκρά. Πρῶτ' τῆς 28 Μαΐου.— Ἐβρίσκομαι ἐπάνω στὴν κορυφῇ ποῦ εἰδαλεῖ γὰ κατωκία τῆς ἑλληνικῆς δόξας, ἐπάνω στὸ Σκρά... Στὴ μάννα (τ.). Τί λέει τὸ εὐαγγέλιον (τ.). Σὰς ἀποστέλλω τὴν κάτωθι ἡμερησία διαταγῇ... «Χθὲς ἐφθάσε στὸ στρατόπεδον ὁ στρατηγός...», 10 Ἰουν., Ἡ «ἀδελφὴ τοῦ στρατιώτου». Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ποῦ ἰδρῦθηκε ὁ Σύνδεσμός μας ὡς σήμερα, ἔλλο δὲν κάνει παρὰ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὰ παλληκάρια μας ποῦ βροντοῦναι στὸ μέτωπο. Πρέπει ὅμως αὐτῇ τὴ δράσῃ καὶ νὰ τὴν ποῦμε μὲ λίγα λόγια. Μόλις ἰδρῦθηκε ὁ Σύνδεσμός μας δοκιμάσαμε τὴ χαρὰ νὰ δεχτοῦμε τὰ τιμημένα παλληκάρια ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸ τέταρτον σὺνταγμα τῆς Μερραρχίας Ἀρχιπαλάτους. Στὸ περίπερον τοῦ Ζαππαίου στολιζιμένο μὲ σημαίας καὶ λουλοῦδια...

Ἀπὸ βιβλία, φυλλάδια, κτλ.: Ε. Εὐστρατιάδης. Πρῶτα ἡ πατρίδα. 1918, 16 σελ. Κεφάλαια: «Ἐναγικὸ ἡ φιλοπατρία. Γιὰτὶ ἀγαποῦμε τὴν πατρίδα. Πῶς ν' ἀγαποῦμε τὴν πατρίδα κτλ.» Ἀπὸ τὸ καίμενο: «Ὅπως γιὰ κάθε ἔνστικτο, εἶται καὶ γιὰ τὴ φιλοπατρία δὲν μπορεῖ κανένας νὰ προσδιορίσῃ τὸ λόγο τῆς... ἀπὸ τὸ ἔξερσις, ἀλλὰ τὸ ἐξηγοῦμε. Παινῶμε γιὰ νὰ συντηρηθῶμε. Ἀγαποῦμε γιὰ νὰ διαιωισθῶμε. Καὶ τὴν πατρίδα τὴν ἀγαποῦμε γιὰ νὰ εὐτυχοῦμε... Ὁφείλομε σ' αὐτὴν κατὰ πῶς ὀφείλομε ἀπὸ τὴν ἀπλή ζωῇ; τὸν ἀνθρωπισμὸν μας...» — Τὸ σῶμα τῶν ἑλληνίδων προσκόπων, 1915: «... Ὁ προσκοπισμὸς εἶναι κατὰ πολὺ ἀπλό, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἀπορροῦν ἕνα πλῆθος καλὰ καὶ ὀφέλιμα πράγματα». — «Γράψιμο μὲ τὸ ἀριστέρον χέρι. Συμβουλὲς γὰλλου ἀναπήρου... [μτφρ. Κ. Μεσλᾶ] 1918, 10 σελ.: «... Νὰ γράψῃς μὲ τὸ ἀριστέρον χέρι εἶναι κατὰ ἀσυνήθειστο. Στὴν ἀρχὴν ὅπως κάθε πρᾶγμα ἔχει δυσκολίας, ἀλλὰ μὲ ὀμοιομῆ καὶ ἐπιμονὴ γρήγορα περνῶν κι' αὐτὲς. Διὰ νὰ εὐκολυνθῆς θὰ σοῦ δώσω δύο καλὰς συμβουλὰς, πρόσθετα τες, ἐφόρμωσέ τες, καὶ θὰ ἴδῃς πόσο θὰ σοῦ βοηθήσουν. Ἄν πρέπει νὰ θελήσῃς νὰ κατορθώσῃς ἀπὸ μιάς ἀρχῆς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μόνον μὲ τὴν πρᾶξι καὶ μὲ τὸν καιρὸ ἔρχεται (σ. 1). Ἄν θὰ γυμνασθῇ τὸ χέρι σου μὲ πέννα, αὐτὸ βάλε το καλὰ στὸ νοῦ σου, θ' ἀρχίσῃς μὲ κινεμάτι κι' ἂν δὲν ἔχῃς μαῖον πίνακα πᾶρε μὲ μεγάλη κόλα μαῖον χαρτί, κάρφωσέ το στὸν τοίχο, πᾶρε καὶ δύο κομμάτια κινεμάτι καὶ ἄρχισε μὲ ὀμοιομῆ καὶ ἐπιμονὴ (σ. 2).

Κρατεροδ, Ἡ πατρίδα, Πολιτικοκοινωνικὴ μελέτη, 1918, 28 σ. 160: «Πατρίδα δὲν εἶναι τὰ χῶματα ποῦ κατοῦμε καὶ τὰ βουνὰ ποῦ ἀνεβαίνουμε καὶ ἡ θάλασσα ποῦ περιβρέχει τὸν τόπον ποῦ κατοικοῦμε. Πατρίδα εἶμαστε ἐγὼ καὶ σὺ καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ποῦ εὐτυχῶς νὰ ἔχουμε τὴν ἴδια γλῶσσα καὶ τὴν ἴδια θρησκεία...» Παπακωνσταντίνου, ταγματάρχου τοῦ ὀπουργείου τῶν οἰκονομικῶν. Ἡ ἀντιλήψις, δημοσίαι καὶ ἰδιωτικὴ καὶ ὀργάνωσις αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι. 1918. Ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ τυπογραφείου [βιβλίον γραμμένο σὲ καθαρεύουσα]: «... Αἰτία καὶ μορφαὶ τῆς δυστυχίας. Ὅρισμός τῆς ἀντιλήψεως: Ἡ πτωχεία εἶναι μάλιστα... Ὅλαι καὶ θρησκείαι ἔλουν τῶν λαῶν ἐμιλεῖν διὰ τὸ καθῆκον ποῦ ἔχομε νὰ βοηθῶμε τοὺς πτωχοῦς, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀποδεικνύεται...» (σ. 7). — Τρία γράμματα σὲ ἀντίδρατικὸν πολιτευόμενον 1918, 43 σελ.: «... τὸ θράκον τῆς φανλοκρατίας, τὸ ἀπαίσιο ἔργο τῆς, τὸ δαμαστῆ τῆς, στὴ σκῆψῃ καὶ στὴ δράσῃ, μὲ κακοδιοίκηση καὶ στραβοκυβέρνηση, θὰ ἔχη δημοκρατικὸν χαρακτῆρα, ἐπου βρῆ ἀντίσταση, στὴ Ρωσία, στὴ Γερμανία, στὴν Ἀυστρία» (σ. 31-33), θὰ ἔχη στὸ μέλλον δημοκρατικὸν χαρακτῆρα, ζῶσαμε σὲ περιβάλλον λιγότερον ἐλευθέρον ἀπὸ τὸ γερμανικόν» (σ. 33, 35). — Ε. Σβορώνου, Μικρασιατικὸν ἡμερολόγιον 1917, Σόμος. Ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν περιουσιῶν: Στὴ γλυκεῖα μου μικρούλα, Τὸ λαθρεμπόριον, Στὴ βιβλιοθήκη μου, Μετὰ τὸ χωρισμὸν, Τῆς ἔφεραν τὸ γιατρό, Ἀπὸ τὸ ἀνεμόσπιτον τοῦ νησιῶ, Τὸ σαμιωτικὸν κρασί, Στὴ γυναίκα, Εἶπα τὸν πόνο μου». — Τῆς ἴδιας, ἐκδ. 1918: «... Ἀπὸ τὸ σηματωματικὸν μου, Στὸ χωρισμὸν τῆς, Στὴ μούσα μου, Τὸ πρῶτον μου ταξίδι, Στὸ γέρινον πλάτανον...» Ἐννοεῖται πῶς δὲ λείπει καὶ ἡ καθαρεύουσα: «... Ἡ προτεραία τῆς δικῆς, Ἐκλιποῦσαι φυσιογνωμία, Αἱ φουρμαὶ ἑλληνίδες». «Μαθητικὴ Πολιτικὴ Ἑλληνίδων [Πατριωτικὸν Ἰδρυμα, Ἰπποκρίτου περιθάλψεως]. Ὀδηγία πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς δεισίας καταρροϊκῆς ἐπιπεφυκίτιδος... Ἡ αἰτία τῆς εἶναι ἕνα μικρόδιον τὸ ὁποῖον μεταφέρεται εἰς τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου

μέ τα βρώμικα χέρια, όταν έχουμε την κακή συνήθεια να τρίβουμε τα μάτια μας... Πώς προφυλάσσεται ο άνθρωπος από τον πονόμματο...

Από εγκυκλίους, εκκλήσεις, προγράμματα κτλ.: Αριθ. πρωτ. 20961. Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἰπουργεῖον περιβάλλειως, Διευθύνεισ πιστοτάτων, Τμήμα Ἀττικοβοιωτίας. Πρὸς τὰς ἐπιτροπὰς περιβάλλειως οἰκογενειῶν ἐφεδρῶν τῆς παρούσης ἐπιτροπαιτείας τοῦ Νομοῦ Ἀττικοβοιωτίας. Ἐπειδὴ παρατηρεῖται ὅτι πολλὰ ἐπιτροπὰὶ δὲν κατενόησαν ἀκόμη τὴν σημασίαν τῆς υποβολῆς ταυτικῶν δικαιολογητικῶν διὰ γενομένας... Δὲν εἴμπορεῖ ὅμως ἡ ἐπιτροπὴ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ πληρώσῃ παραπάνω ἀπὸ ὅτι εἶνε γραμμένον εἰς τὴν κατάστασιν... Τὸ διπλότυπον ὑπόκομμα τοῦ βιβλίου θὰ ὑπογράψῃ ἐκεῖνο τὸ μέλος τῆς οἰκογενείας τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εἶνε γραμμένον εἰς τὰς καταστάσεις. Ὁ τμηματάρχης ἐπιδομάτων Ἀττικοβοιωτίας Ι. Συγγελάκης.

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Νομαρχία Πέλλης. Πρὸς τοὺς δημάρχους καὶ παρέρους τῆς ἐπαρχίας Ἐδέσσης... Καθὼς γνωρίζετε, οἱ Βούλγαροι... σὰν κακὴ ἀρρώστια ἐξέπρηναν καθὲ ἡσυχία, καθὲ γαλήνη τῶν κατοικῶν, καθὲ πολιτισμὸν, ἐξήτησαν νὰ σφύσουν, ὅπως ἔκαμαν ἀπὸ παλῶν καιρῶν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας, καθὲ εὐγενικὴ ἑλληνικὴ ἐκδήλωσι, καθὲ γλωσσικὴ ἁρμονία, καθὲ ὑπαρξί... Καὶ τοῦτο θὰ τὸ δεῖξῃ καὶ τώρα, πού καθὲ πάρεδρος ἐντὸς 5 ἡμερῶν ἀπ' οὗτου λάβῃ τὴν παρῶσα εἰδοποίησι, θὰ σπαύσῃ νὰ μαζεύσῃ ἕνα χρηματικὸν ποσὸν ἀπὸ τοὺς συγχωρίους του καὶ θὰ τὸ φέρῃ εἰς τὴ Νομαρχία, μαζὺ μὲ ἕνα κατάλογο τί ἔδωκε καθὲ χωριανός, γιὰ νὰ μείνῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου ἢ τοῦ χωριοῦ ἐκεῖνου πού θὰ δώσῃ τὰ περισσότερα, γραμμένο πάντα ὄχι μόνον στὴν ἐκτίμησι τῆ δικῆ μας ἀλλὰ καὶ στὴν εὐγνωμοσύνη τῶν δυστυχισμένων ἀδελφῶν μας πού πάσχουν ἐκεῖ ἀπάνω σήμερα φρικτὰ καὶ περιμένουν τὴ βοήθειά μας. Ἐν Ἐδέσση τῇ 9 Νομβρίου 1918. Ὁ νομάρχης Σταμ. Σταματίου.

Ἐκκλησίαι τῆς «Ἀδελφῆς τοῦ Στρατιώτου» ἀνεγνωρισμένου Σωματίου. Ὁδὸς Βουλῆς 7. Ἐχει κλείσῃ χρόνος πού τὰ παλληκάρια μας ἐπῆραν τὰ ὄπλα κ' ἐτρέξαν στὴ φωνὴ τῆς πατρίδος πού κινδυνάει. Δὲν εἶναι μικρὴ ἡ ὑπηρεσία πού μπορεῖ νὰ προσφέρῃ σήμερα ἡ γυναίκα. Ἡ ἀνακούφισι πού θὰ δώσῃ στὸν πολεμιστῆ, μὲ τὴν στοργὴ τῆς γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὴν οἰκογένειά του, θὰ τοῦ δώσῃ νέα φτερά καὶ νέαν ὀρμη, γιὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς προαιώνιους ἐχθρούς μας... — Βιβλία γιὰ τὸ Μήτωπο. Θέλετε νὰ προσφέρετε στὸ παλληκάρι τοῦ Μετώπου ἕνα δῶρο πού θὰ τὸ εὐχαριστήσῃ πολὺ... Δὲν φαντάζεσθε τί χαρὰ θὰ τοῦ δώσετε... Ἀεῖστέ τους τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη σας. Ψάξτε σήμερα ἀμέσως στὴ βιβλιοθήκη σας... Τὰ περιμένουμε μὲ ἀνυπομονή. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Στρατιώτου. — Ἀπὸ τὸ πρόγραμμα μιᾶς συναυλίας: «... Βλέπει σκυμμένο ἔμπρὸς του ἕνα πλήθος νὰ τὸν προσκυνᾷ, κ' ὅπου ἀνάμεσα τοῦ αἵριο, ἴσως καὶ σήμερα ἀκόμα, θὰ θέρψῃ μὲ τὸ κοφτερό του δρεπάνι. Ὁ θρίαμβος αὐτὸς τοῦ θανάτου εἶνε τὸ τρίτο μέρος τῆς σονάτας, τὸ θαυμάσιο «Πένθιμο ἐμβατήριον». Τὸ ὑπέροχο μοτίβο του, μὲ τίς τόσο δαιμόνιες ἁρμονίες, μὲ τὴ γραμμὴ τὴν ὁλόκληρη καὶ χωρὶς κανένα διασταγμὸ, ἐκφράζει τὴν ἀδυσώπητη μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου. — Πρότυπος στρατιωτικὴ ὀρχήστρα. Πρώτη συναυλία δεδομένη ὑπὲρ τῶν θυμάτων τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας, ἀναλυτικὸν πρόγραμμα: «... ἐφέτελέσθη γιὰ πρώτη φορά, τὸ κοντσέρτο διὰ βιολί εἰς ρέ ἔλασσον, διὰ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὴν ἐκτελουμένην σκηνὴν πρῆπει νὰ ἔχει ζωντανὴν στὴ μνήμη του τὴν ἀνάλογη σκηνή... ἀρχίζει μὲ ἕνα χαριτωμένο διάλογο καὶ παρουσιάζει πολλὴ ζωή...», τὸ ἑλληνικὸ χρώμμα εἶναι πλούσια χυμένο στὴν ὄρατα αὐτὴ σύνθεσι...

Ἀπὸ τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά: Γιὰ τ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914, μὲ τὴν «ἀπλή» τους καθαρεύουσα, τ' ἀφθονα παραδείγματα στὶς σελ. 114-115 δαίχνουν τί ἀνακάτωμα φέρνει ἡ ἀπλοποίηση πού «πάντες μετὰ χαρᾶς ἐδέλομεν». Στὰ ἀναγνωστικά τοῦ 1910 δὲν εἶχε ἀκόμη ἀρχίσει ἡ ἀπλοποίηση, κ' ἔτσι μόνον στὸ ἀλφαβητάριο λείπουν μερικὰ ν, συνήθως ἀπὸ δυσκολία διδαχτικῆ: σῆκο σ. 10, ψητό σ. 14, σχολεῖο σ. 32, μὲ χαρὰ σ. 10, ἔχω μία χοιρὴ χίτρα σ. 10, μὲ τί βία σ. 13. Κάπου κάπου λείπει τὸ ν καὶ στοῦ Βουκετάκη. Τὸ Ἑλληνόπλοιο, Ἀναγνωσματάριον διὰ τὴν τρίτην τάξιν τῶν δημοτ. Σχολείων. Μέρ. II... εἰσαχθὲν δι' εἰδικοῦ Νομοῦ τῆς Κρητικῆς Βουλῆς εἰς τὴν Β', Γ' καὶ Δ' τάξιν τῶν

δημοτικῶν Σχολείων. Ἐκδ. 6. Χανιά 1908. Τὸ βιβλίον αὐτὸ κατάργησε τὸ ν καὶ ἀπὸ τὸν τίτλον του, χωρὶς νὰ διαμαρτηρηθῇ ὅτε ἡ ἀνάτατη ἀρχή: «Νόμος περὶ εἰσαγωγῆς βιβλίου. Ἀλέξανδρος Ζαΐμης ὑπατος ἐρμωστής ἐν Κρήτη. Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς Ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσαμεν Εἰσαγεταί... ὡς Ἀναγνωσματάριον διὰ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῶν Δημοτικῶν Σχολείων «Τὸ Ἑλληνόπλοιο»... Ἐν Χαλέπῳ τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1908». — Ἀεῖζει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ πὼς τὸ ἴδιο ἀνακάτωμα μὲ τ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914 ὡς πρὸς τὸ τελ. ν παρουσιάζουν οἱ ὑποδειγματικὰς διδασκαλίαις καὶ τ' ἄλλα γλωσσικὰ πρότυπα στὸ περιόδικό του κ. Ζαμάνη (εἰς τὸν καιρὸν του, κάμνομεν, νεκροταφεῖον, στὸ δρόμο, τὴ διεύθυνσι, ἐλπίζομε, τετράδιο), ἀν καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς «πρωτευουσιακῆς» γλώσσας πού ἀκολουθεῖ δὲ δίνει παρὰ τοὺς τύπους καφεῖο, ἀγαπῶμε, ἀγαποῦσαμε κτλ. (βλ. Ἐκπαιδευτ. Ἐρευνητῆ 1919, ἀρ. 36, σ. 12).

§ 12. Ἡ διεύτυση καὶ ἡ νέα μυθολογία γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν.

Ὡς πρὸς τὴν φωνητικὴν ἐλήφθη καὶ ἐδῶ ἡ βάσις ἡ παρεχομένη ἀπὸ τὴν δημοτικὴν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς πολλὰς λέξεις, ἰδίως λοχίας προελεύσεως, διετηρήθη ἡ λογία ἀναφομοίωτος φωνητικῆ των μορφῆ... λ. χ. πρόσθεσε, ἀναισθητος, διευθύνω, ἀκτίνας.

Ἰπόμνημα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν διὰ τὸν γλωσσικὸν κανονισμὸν τῶν ἐγκριθέντων ἀναγνωστικῶν. Πρὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον, 31 Ὀκτ. 1917.

Ἡ ἀπόπειρα τῶν αἰρετικῶν νὰ ὑπαγάγοι βιαίως ὑπὸ ἕνα κανόνα πάντα τὰ στοιχεῖα... Τὸ ἀλφαβητάριο, ὃ ἀναχτας, τῶν νέων τούτων σχολαστικῶν τῆς δημοτικῆς δὲν φαίνονται εἰς ἡμᾶς ὀλιγώτερον ἀηδῆ... Ἐν ἄλλοις βιβλίοις κατὰ τὸ αὐτὸ στίχημα γεγραμμένοι ἀναγνωσκόμεν... τὴ διεύτυσή σου.

Χατζιδάκις, Ἐκθεσις Σεβαστοπούλειον (1 Ἀπρ. 1918), σ. 9. II.

Μὲ ὄσα παραδείγματα ἐξέτασα ὡς ἐδῶ ἔγινε, νομίζω, φανερό ὅτι οὔτε ἰδιωματικὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ ἡ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ἀφοῦ λέξεις καθὼς στάνη, σανός κτλ. ἀνήκουν στὴν κοινὴ καὶ εἶναι γνωστὲς στοὺς περισσότερους Ἑλλήνων, οὔτε στὴ φωνητικὴ παρουσιάζει τύπους πού δὲν τοὺς λέγομε στὴν κοινὴ μας γλῶσσα. Καὶ εἶδαμε πόσο ἀστοχο καὶ ἀτυχο ἦταν τὸ παράδειγμα ἀλφαβητάριο, πού δὲν παρουσιάζει κανένα «βίαιον» μεταπλασμὸ... Ὅχι μόνον ὃ περισσότερος κόσμος προφέρει τὸ ἀλφαβητάριο καὶ τὰ ὅμοια χωρὶς τὸ ν στὸ τέλος, ὄχι μόνον ὃ ἴδιος ὃ κ. Χατζ. ἔχει ἀναγνωρίσει καὶ διακηρύξει, πὼς ἡ προφορὰ αὐτὴ ὑπάρχει καὶ στὸ λαὸ καὶ στοὺς μορφωμένους, μὰ τὸ ν αὐτὸ ἀρχισαν τελευταία νὰ τὸ παραλείπουν καὶ ὄσοι προσπαθοῦν νὰ γράφουν ἀπλοῦστερα τὴν πατροπαράδοτη καθαρεύουσα. Ἐτσι μὲ ὄσα ἐπιχειρήματα ἀνασκευάστηκαν ὡς ἐδῶ, ἔχει ἀποδειχτῆ πᾶ πόσο λίγο δικαιολογημένο ἦταν τὸ σφοδρὸ καὶ

έντονο κατηγορητήριο που στήριξε σ' αυτά ο επικριτής για ν' αποδοκιμάσει τη γλώσσα των νέων αναγνωστικών.

Σά να κατάλαβε όμως και ο ίδιος πώς το ύλικό που του έδινε ή τόσο άπλη και καινή γλωσσική μορφή των αναγνωστικών αυτών, όσο και αν το παρουσίασε τραγικά και φουσκωμένο, δεν άρκοσε για να πιστοποιηθούν οι «βίαιοι μεταπλάσμοι των σχολαστικών της δημοτικής» και «της επιδρομής της αϊρέσεως». Γι' αυτό καταφεύγει σε άλλα παραδείγματα, τη διεύτυση αντί διεύθυνση (δηλ. με φθ και νο), το άναχτας, το στες άλλες πόλες (άντι πόλεις), ή τύψη, της συνείδησης, παραδείγματα πολύ πιό δραστικά, τὰ περισσότερα, απ' όσο μπορούσε να δώσει ή τόσο φτωχή συγκομιδή των αναγνωστικών, και που βρίσκονται τάχα σε άλλα βιβλία, γραμμένα όμως με το ίδιο σύστημα. Γιατί αληθινά με τη διεύτυση και με τὸ πόλες φαίνεται πιό δικαιολογημένη ή κατακραυγή για τὸ σύστημα των αναγνωστικών.

A. Σ' αυτά είναι πρώτα ανάγκη να παρατηρηθῆ πόσο παράξενο φαίνεται ν' ἀραδιάζονται ἀπὸ ἐπιστήμονα τὰ παραδείγματα αυτά, με τέτοιο μάλιστα σκοπό, χωρίς να συνοδεύονται και να πιστοποιούνται με τις ἀπαραίτητες παραπομπές, ώστε να μπορῆ να καταλάβῃ κι ένας τρίτος, και ὁ κάθε κριτής, ποιός τὰ έχει γραμμένα και πού. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό πώς ὁ άναχτας, που δπάρχει στ' «άλλα» βιβλία, αναφέρεται ἀπὸ τὸν επικριτῆ δυὸ σελίδες παραπάνω, σὰ να ὑπάρχη και μέσα στ' αναγνωστικά («τὸ ἀλφαριθμητικό, ὁ άναχτας, τὸν νέων τούτων σχολαστικῶν κτλ.» (Ἐκθ. Σεβαστ. σ. 9), ἐνῶ ὁ τύπος αὐτός — και ἡ λέξη — δὲν ὑπάρχει σε κανένα ἀπὸ τ' αναγνωστικά, που ἔχουν μόνο τὸ βασιλιά και τὸ βασιλέα.

Οἱ γενικὲς αὐτὲς και ἀναπόδειχτες παραπομπές γίνονται ὄπλο καιτ' ἐξοχήν ἐπικίνδυνο στὰ χέρια τοῦ κ. Χατζ. Ἐνῶ ὁ ἴδιος βεβαιώνει πώς «δὲν κατελέχθη ποτὲ εἰς τοὺς σχολαστικούς γλωσσαμύνητορας» — ἐνῶ και τοῦ Κόντου τὸ σύστημα ἄλλοτε ὑπερασπίστηκε, και με τὸ Μιστριώτη φάνηκε ἀργότερα σὰ να συμφωνοῦσε — ἐπιμένει ν' ανακατώνῃ ὄλους ὅσοι ἔγραψαν στὴ δημοτικὴ, τριάντα χρόνια τώρα, σὰ να ἦταν ὄλοι τοὺς ἕνας ἄνθρωπος, και φορτώνει ἔτσι στὴ ράχη τῆς γλώσσας των αναγνωστικῶν, που ἀκολουθεῖ ὄρισμένο και ξεκαθαρισμένο, ὄπως εἶδαμε, γλωσσικό σύστημα, τὸ καθετὶ που γράφηκε ἢ που μπορεῖ να ἔχη γραφῆ ἀπὸ τρίτους. Και ὄμως ὁ ἴδιος δὲ θὰ δέχονται να θεωρηθῆ συνυπεύθυνος ὄυτε και για τις γλωσσικὲς θεωρίες των δύο συναδέλφων του που συνυπόγραψαν τὴν ἐκθεση τοῦ Σεβαστοπούλειου.

B. Είναι ανάγκη ἀκόμη να τονιστῆ ὄτι ὁ ἐπικριτῆς χωρὶς να μελετῆσει τὸ σύστημα τὸ γλωσσικό που παρουσίασαν τὰ νέα αναγνωστικά, δέχεται σάν ἀναγκαῖο και φυσικό να ἐφαρμόζεται σήμερα στὸ κράτος ἀπ' ὄσους ρυθμίζουν τὴ γλώσσα των αναγνωστικῶν σύμφωνα με τὸ νόμο, ὁ ἴδιος ἀκριδῶς τύπος, σε ὄλες τις λεπτομέρειες, που εἶχαν ἀκολουθῆσει πριν ἄλλοῦ σε δικὰ τοὺς λογοτεχνήματα ἢ συγγραφικὰ ἔργα. Θὰ ἦταν βέβαια ἄδικο ν' ἀρνηθοῦμε στ' ὄτομα τὸ δικαίωμα να ἐξελισῶνται και να τροποποιοῦν γράφοντας τὸ γλωσσικό τοὺς ἰδανικό, ἢ ἀξίωση ὄμως αὐτὴ μας ξαφνίζει προπάντων, ὄταν ἔρχεται ἀπὸ ἐκείνον που ἀδιάκοπα μέσα σε μία γενεὰ ἀλλάζει κατὰ τὴν περίσταση γλωσσικὲς θεωρίες.

Γ. Ἄς ἐξετάσουμε ὄμως τοὺς τύπους που μνημονεύτηκαν ἀπὸ τὸν ἐπικριτῆ, για να ἴδοῦμε ποιοὶ ἀπ' αὐτοὺς γράφηκαν ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς κεντρικῆς ὄπηρεσίας τοῦ ὄπουργείου που ἔγραψαν και που γράφουν τὴ δημοτικὴ. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶναι οἱ κ. κ. A. Τραυλαντώνης, Δ. Λάμπας και Δ. Γληνός, ἐκπαιδευτικοὶ σύμβουλοι, και οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες κ. κ. A. Δελμούζος και M. Τριανταφυλλίδης. Ἐγραφε κανεὶς τοὺς ποτὲ διεύτυση και διευτύνω; Ὅχι. Ὅχι. Χατζ. καταδικάζει τύπο, που δὲ γράφηκε ποτὲ ἀπὸ κανένα τοὺς, καθὼς μπορεῖ να πιστοποιηθῆ ἀπὸ πᾶμπολλα παραδείγματα. Ὅχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ και θεωρητικὰ ὄποστηρίχτηκε και ἀπὸ τὸν κ. Δελμούζο και ἀπὸ ἐμένα ὄτι ἡ δημοτικὴ που γράφομε δὲν μπορεῖ να διατηρῆσει ὄυτε διατηρεῖ αληθινὰ τὴν καθαρὴτητα τῆς καθαρῆς λαϊκῆς γλώσσας⁷⁰.

⁷⁰ Τὸ σύστημα τὸ φωνητικό που ἀκολουθοῦν οἱ περισσότεροι λογοτέχνες και ἄλλοι συγγραφεὶς ἀπ' ὄσους γράφουν τὴ δημοτικὴ, φαίνεται στὴ μελέτη μου. «Ἡ γλώσσα μας σὶὰ χρόνια κτλ.» § 5, § 22, στὸ Δελτίο τ. 6. Παίρνω ἀπὸ και δείγματα για τὴ χρήση τοῦ φθ+φτ, καθὼς τὴν ἔχομα και στὸ διευτύνω. Ἐλεύθερα, διεύθυνση, διευθυντῆς, ἀδύναξη, κοντόφθαλμη, ἐλεύθερη, ἀπλευθερωτικό. Ὁ ἴδιος ὁ κ. Δελμούζος γράφει (βλ. Γ. μ.): φιλελευθέρων, ἀδύναρχο, ἀδύναρχία, και (πρόσεξε τὸ ν - σ) των σχολείων. Κι ἐγὼ: ἀθθαίρετη, ἄφθοτος, φθόγγος, φθογγικὴ γλώσσα, διαν σιγὰ (ν - σ) Ἄπὸ τοῦ κ. Τραυλαντώνη τὴν «Ἐξάδέλφη» (1912, ἀνατύπωση ἀπὸ τὰ «Γράμματα») σημειῶνω ἐδῶ ἀνάλογα παραδείγματα: καυχηθῆ σ. 31, (ὄχι καυκηθῆ), σχέδια 30, σχέσεις 37, σχέδιο 49, ἔμμανυση 50. Και ὁ κ. Γληνός (Φωτεινός) γράφει (Δελτίο τ. 5, σ. 47 ἄ.): εὐαίσθητος, κίνδυνέουν, κίνδυνο. Για τὸ ζήτημα των συμφωνικῶν αὐτῶν συμπλεγμάτων ἔγραφε ὁ κ. Δελμούζος ἤδη σὶὰ 1911, ἀνασκευάζοντας μιὰ πολεμικὴ τοῦ κ. Χατζ. στὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ Ἐκπαιδευτικῶ Ὅμιλου: «... Ἀποτελεσματικὴ και τελεία ἡ ἀντίστασις των λογικῶν λίξεων ὄς πρὸς τὴν φωνητικὴν: ... λεπτομέρεια, συμβολισμός, σύνθετα και ὄχι...

Α. Ἡ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν δὲν μπορούσε νὰ στηριχτῆ σὲ διαφορετικὲς ἀρχές. Καί μὲ τὸ πῶς πρόχειρο ξεφύλισμα τῶν βιβλίων αὐτῶν πείθεται ὁ καθένας ὅτι στή φωνητική, καὶ ἰδίως στὰ συμφωνικά συμπλέγματα, οἱ λόγιες λέξεις δὲν κανονίστηκαν κατὰ τὴ φωνητικὴ τῆς δημοτικῆς ὅταν προφέρονται συνήθως ἀναφομοίωτες (διευθυντής, φθινόπωρο) — αὐτὸ μάλιστα ἔγινε κάποτε μὲ κάποια ὑπερβολικὴ καὶ ἀδικαιολόγητη ἴσως εὐνοια γιὰ τοὺς λόγιους τύπους (ἄσχημος) — ἐνῶ οἱ λαϊκὲς λέξεις κράτησαν τὴ φωνητικὴ τοὺς (φτερούγα, δάχτυλο), ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις (Πάσχα εὐχαριστῶ). Μὲ κάποια παράδοξη μάλιστα εἰρωνεία τῆς τύχης, στὸ ὑπόμνημα ποὺ καθώρισε τίς ἀρχές τοῦ κανονισμοῦ, ἔξι μῆνες πρὶν παρουσιαστῆ ὁ ἐπικριτὴς μὲ τὸ ἀναχτας καὶ μὲ τὴ διεύτυσή του ἀναφέρεται εἰδικὰ ἢ ἀκτῖνα μὲ κτ καὶ τὸ διευθύνω ποὺ δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ διευτύνω! Ἔτσι διαβάζομε στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Κουρτίδη (Β' δημοτικῶν, σ. 52): «... ἅμα μεγαλώσῃ θὰ τὸν διορίσω διευθυντῆ στὰ κτήματά μου». Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα, δείχνουν πῶς κανονίστηκε ἡ φωνητικὴ τῶν ἀναγνωστικῶν.

λεπτομέρεια, οὐβολισμός, οὐθετα...». «Δέξεις τῆς αὐτῆς ρίζης μὲ διάφορον φωνητικὴν π. χ. πταισμα, πταισματοδίης, πταισματοδικεῖο, γραπτὸς λόγος, πτώσις... παρὰ τὰ φταίω, φταίξιμο, μοῦ ἦταν γραφτὸ, πέφτω...» (Δελτίο τ. 1., σ. 27, 28). Καὶ ἀργότερα ἔγραφα ἐγὼ, κρίνοντας τὴ γραμματικὴ τοῦ Βλαστοῦ: «Ὁ μόνος σωστός τύπος εἶναι [γιὰ τὸ συγγραφέα]... ἐθύνῃ, εὐκαριστῶ, Πάσχα, σέση... ἄρκουδ' ὄσα παραδείγματα ἔφερα γιὰ νὰ δείξω ποῦ δὲν μπορῶ νὰ συμφωνήσω» Μ. Τριανταφυλλίδης, Δελτίο τ. 5 σ. 282. Π6. ἀκόμη τ' ἀκόλουθα: «Ὁ καθένας μὰς ἔχει πρόχειρη τὴ συγγραφικὴ ἢ τὴν ἀναγνωστικὴν του πείρα. Μὰς παρουσιάζονται μέσα στὴ δημοτικὴ λέξεις λόγιες ἀπαραίτητες ποὺ δὲ συμμορφώνονται μὲ τὴ φωνητικὴ τῆς — λ. χ. γιὰ νὰ περιοριστῶ μόνον σὲ μία λέξη μὲ τὰ παράγωγά τῆς: ὀπτικός, ὀπτικὴ, οὐοπτικός, ἐποπτεία, προοπτικὴ». Τριανταφυλλίδης. Ἡ γλῶσσα μὰς κτλ. Δελτίο τ. 6, σ. 62.

Μὲ ὅλα αὐτὰ φάνηκε νομίζω ποῦο περίπου σύστημα ἐφαρμόστηκε καὶ στ' ἀναγνωστικά. Βέβαια στὸν ἓνα ἢ στὸν ἄλλο τύπο εἶναι δυνατό νὰ ἔχωμε καὶ διαφορὰς στοὺς συγγραφεῖς ποὺ ἀναφέρω ἐδῶ ἢ ἄλλους, ἀφοῦ ἀπόλυτη ὁμοιομορφία δὲν μπορεῖ νὰ στηριχτῆ σὲ ἀπόλυτα κριτήρια, ποὺ δὲν ὑπάρχουν. Κάποτε μάλιστα ἴσως βροῦμε τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο συγγραφέα νὰ γράφῃ λ. χ. ζε ἐκεῖ ποὺ ἔγραφε πρὶν κτ ἢ τὸ ἀνάποδο (λ. χ. ἀποκτῶ - ἀποκτῶ, χαραχτηρίζω - χαραχτηρίζω). Τὸ μόνον ζήτημα ποὺ εἶναι συζητήσιμο εἶναι ἂν δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ γράφωμε παντοῦ κτ, φθ, πτ, κτλ. καὶ νὰ προφέρωμε κατὰ τὴν περίστασιν, σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴν χρῆσιν. Τὸ νομίζω ἀπραγματοποίητο γιὰ τίς πολλὰς κανονιστικὰς, ἀναγνωστικὰς καὶ ὀρθογραφικὰς δυσκολίας ποὺ θὰ ἔθγαναν τότε στὴ μέση. Μὰ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος ἐδῶ.

τύχτα (Ἀναγνωστικὸ Κατ' ἀντιζάκη Β' σ. 5), νύχτωσε 91, λαχτάρα 91, χτυποῦσαν, δαχτυλάκι 90, σχολεῖο 18, 111, ἀκτῖνες 27, 31, 111 — ἐλεύθερο 19, ἐλευθερωθῶν 104, ἐλευθέρωσαν 105, -ώσαμε 120, -ία 106, ἐλεύθερα 106 — ἐντεκα 90, κινδυνος 43, 43, -εῖομε 41, -εῖσις 41 — ἀναισθητῆ 29, -ος 58 — ἀνθρώποι 91 — λεπτά 118, σχημαίζαν 27, 41, σχεδιάσαμε 121 — δάχτυλα (Ἀναγνωστ. Κουρτίδη Β' σ. 13), καρδιοχτύπι 91, φυλαχτῆ 54, ἀκτῖνα 75, 76, 76, 84 — φτιάχνουν 55, φθινόπωρο 18, 21 — φτωχὸ 9, φτέρνισμα 13, φτερουγίσσες 33, φταίει 57, λεπτὸ 39, φύλλα λεπτὰ 11, δέκα λεπτά 66 — εὐχαριστῶ 37, -ση 59, προσευχὴ 126 — σχέδια 40, σχολεῖο 52, 66, πασχάλις 72. Βλέπε ἀκόμη ἀπὸ τὸ Ἀλφασθητάριο Συκώκη: εὐχαριστημένος 7, εὐχαριστῶ 8, 12, σχολεῖο 14, 45, συμφώνησαν 16, εὐχαρίστησαν 22, ἄσχημο 26, φθινόπωρο 39, ἐλαμψε 47. — Ἀπὸ τὸ Ἀλφασθητάριο Παπαμιχαήλ, μέρ. 6': ἄσχημα 25, εὐχὴ 39, κευχησιάρη 38, εὐχαριστημένος 45, εὐχαριστήθηκε 57, σχολεῖον 56. — Ἀπὸ τὸ Ἀναγν. Γ' Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ ἀπὸ τίς πρώτες σελίδες σημειῶν: φθινόπωρο, λεπτό, γέυση, φθινόπωρο, ἀνθρώπους, πρόσθεσε, ἀκτῖνα, ἀκτῖνα, ἀκτῖνες, κευχήθηκε, Ἀνδρομέδα, κινδύνους, ξανθὸ, εὐχὴ, συμβουλή, σχεδιάζε, Φθία, σχεδόν, ἐπικίνδυνα, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ: καταχνιά, νυχτικό, κοφτερό, μεσάνυχτα κτλ. κτλ.

Γιὰ ἓνα τέτοιο φωνητικὸ σύστημα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κατηγορήσῃ τοὺς λίγους ἐκείνους τύπους ποὺ χωρὶς λόγο καθρεφτίζουσαν περιωρισμένη λόγια χρῆσιν, βέβαια ὅμως δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἰσχυριστῆ πῶς παρουσιάζει βίαιους μεταπλασμούς. Θὰ ἔπρεπε τότε νὰ πιστεῖται πῶς οἱ δημοτικὲς λέξεις ἔχουν χάσει στὴν κοινὴ προφορὰ τὴ φωνητικὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Αὐτὸ ὅμως οὔτε ὁ ἐπικριτὴς δὲν τὸ κάνει. Ἄς προσθέσω καὶ τὸ σημαντικώτερο: ὁ κανονισμὸς σύμφωνα μὲ τίς ἀρχές αὐτὲς στηρίζεται καὶ στὴ σύγχρονη λογοτεχνικὴ χρῆσιν καθὼς ἐδειξά στὴν περσινὴ μου μελέτη γιὰ τὴ δημοτικὴ ποὺ γράφεται⁷¹. Στηρίζεται ἀκόμη σὲ τέτοια δύναμη τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς, ὥστε ἄρχισε νὰ παρουσιάζεται τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ στὸν τύπο. Ἔτσι λοιπὸν «ἰδιωματισμοί» φωνητικοί, σύμφωνα μὲ τὴν πρωτότυπη θεωρία τοῦ διευθυντῆ τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν, δὲν ὑπάρχουν μόνον στὸ δάχτυλο, μεταχειρίστηκε, πιάστηκε, φτιάχνουν τῶν ἀναγνωστικῶν μὰ ἀκόμη καὶ στίς διάφορες ἐφημερίδες, ἀκόμη καὶ κείνες ποὺ πολεμοῦν τὴ «βάρβαρη» αὐτὴ γλῶσσα⁷².

⁷¹ Βλ. παραπάνω σελ. 97 ἰδίως σημ. 91.

⁷² Σημειῶν πρόχειρα λίγα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἔστια, τὸ Ἔθνος καὶ τὸν Ἐλεύθερο τύπο. Ἔτσι διαβάζομε στὴν Ἔστια: ἡ χαρραγὴ ἐξύπνησε τοὺς φτερωτοὺς κατοίκους 28 Ἰουλ., ὁ Ἄντιν ἐφτάφυχος γάτος, ἐπικεφαλίδα 28 Αὐγ., ἤρχισεν ἡ φτώχεια... ἤρχισεν καὶ ἡ κρήνια 12 Αὐγ., ἐμιλοῦμεν περὶ τῆς πλειονότητος καὶ ὄχι περὶ τῶν δακτυλοδειχτομένων 29 Νοεμβ., φυλαχτὸ (ἐπίκ.) 9 Ἰουν., τὰ γένεια καὶ τὰ χτένια (ἐπίκ.) 15 Ἰουλ., στῆς Προποντιδος μίαν

Ε. Ήταν ανάγκη με τέτοια διεξοδικότητα να μιλήσω εδώ για το ζήτημα του φωνητικού κανονισμού και των «βίαιων μεταπλασμών». Αν και με τόση φροντίδα και προσοχή—υπερβολική κάποτε, καθώς έγινε φανερό—λύθηκε το ζήτημα αυτό στα νέα αναγνωστικά σύμφωνα με την κοινή προφορική και λογοτεχνική χρήση, αντίθετα με ό τι άλλοτε είχαν επιδιώξει πολλοί οπαδοί της δημοτικής, ο κ. Χατζιδάκις, αντί να εκτιμήσει όπως της άξιζε τη λύση αυτή, η τουλάχιστο να παραστήσει αντικειμενικά και δίκαια τη φωνητική των νέων αναγνωστικών, χρησιμοποιεί τύπους που δεν υπάρχουν σε κανένα τους, κι έτσι δυσφημεί μ' ένα ακόμη πιο χτυπητό επιχείρημα την εργασία της υπηρεσίας του υπουργείου. Ούτε περιωρίστηκε σε όσα παραδείγματα είδαμε παραπάνω. Σε κάποια καταχώριση στον καθημερινό τύπο για μιὰ συνομιλία του πρωθυπουργού με ανώτερους λειτουργούς της παιδείας, όπου έγινε λόγος και για τη σχολική γλώσσα¹⁵ βεβαιώνει ο ανώνυμος επιστολογράφος, ότι «τις των κατεχόντων ανωτάτων θέσιν, εν τῷ ὑπουργείῳ τῆς παιδείας» είχε τάχα υποστηρίξει και στον πρωθυπουργό πως «... ἐπομένως πρέπει

ἀχ τῆ (δύο φορές), 11 Νοεμ., ἀπὸ ποίημα τοῦ Δαυιδέργη, πὸ ἦταν καὶ διευθυντὴς τῶν Πατρῶν.—Ἀπὸ τὸ Ἔθνος. Προχθὲς ἐπωλεῖτο εἰς τὰς συνοικίας ἡ μαριδα ὀχτὼ δραχμαὶς ἢ ὀκτὼ 2 Ἰαν., Πῶς ἀνθισαν κάτω ἀπὸ τὴν φτέρνα τοῦ Τούρκου οἱ κλώνοι αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ δέντρου 26 Ἰουν. Ἀ ἄρθρο: «Ἑλληνικὰ πένθη. Ἡ τραγωδία τῆς Προποντίδος». Στὸ φύλλο τῆς 16 Ἰαν., διαβάξω στὴν α' σελ. ὅλα αὐτὰ: τὴν φτωχὴν ἡμᾶς φιλολογίαν (χρονογράφημα), ἔβλεπε τοὺς φτωχοὺς τῆς, οἰκογένειαι μισοφτωχῶν, τὸ σπῖν ἦταν φτωχικό, ἡ μεγάλη φτώχεια, (φιλολογ. στήλη), πλούσιοι καὶ φτωχοὶ (τίτλος μυθιστορηματος).—Καὶ ἀπὸ τὸν Ἐλεύθερο τύπο: ἡ κάμψη δὲν ἐγίνε ἀκόμη πεταλούδα, τὰ φτερά τῆς 27 Φεβρ.,... ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται, μυρωμένα, καλοχτενισμένα... ἀχτένιστη... 22 Μαρτ., ἐμανταλώθη καὶ ἤρχισεν τὰς δοκιμὰς 18 Μαρτ., κρατούσα σφιχτὰ τὸ χερί τοῦ Σπυράκη, πτερυγίζει... δάκτυλα ἀμαδραδῶν... σάν καθρέφτες... τραπεζομάνδυλον 2 Ἰουν. 1919, πρέπει νὰ ἀηδιάσουν μετῆς νύχτας τὰ καμάματα 3 Ἰουν. 1919, φτιάνουν 24 Ἰουν. 1919, μαντιλάκι μετὰ παρῶς... μπακαλόπαις... μέση δακτυλίδι... μαντίλι 9 Ἰουν. 1919. Πολὺ συχνότερα ἀναγράφονται καὶ στὸν Ἐλεύθερο τύπο τέτοιοι κοινοὶ τύποι στὰ ποιήματα πὸ δημοσιεύει: χτίσι 27 Μαΐου, σάχητ 3 Ἰουν. φτερώνει κτλ. κτλ. Ὅλα αὐτὰ παρουσιάζονται στὴ γλῶσσα αὐτῆ τῶν ἐφημερίδων. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ, στὴν ἴδια σελίδα, τὴν ἴδια στήλη δὲ λείπουν καὶ τύποι καθὼς τ' ἀκόλουθα: ἡ προσφερομένη μὴ δοθῆσται, θέλει ἀποφανθῆ περὶ τῆς συμφερωτέρας πρόσφορας, ὁ εἰς ἐν κατακυρωθήσεται, οἱ ἐκ τῶν ὑπηρετούντων, κτλ.

¹⁵ Βλ. στὸν Ἐλεύθερο τύπο 27 Μαΐου 1918, Ὁ κ. πρωθυπουργὸς καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.

π.χ. νὰ λέγωμεν καὶ νὰ γράφωμεν φτώμα ἀντὶ πτώμα, ὅπως φτωχός, κατὰ σύφτωσιν καὶ ὄχι κατὰ σύμπτωσιν, οἱ σκέσεις καὶ ὄχι αἱ σχέσεις...» γιὰ ν' ἀποφύγωμε ἔτσι τὴν ἀναρχία.

Ὅποιος ξέρει τί πραγματικῶς εἰπώθηκε στὴν ὁμιλία ἐκείνη δὲν ἀπόρησε οὔτε γιὰ τὴ διάφευση τοῦ ὑπουργείου¹⁶, οὔτε γιὰ τὴ διάφευση τοῦ Πολιτικοῦ γραφείου τοῦ πρωθυπουργοῦ¹⁷. Γιατὶ βέβαια, στὸν κανονισμὸ τῶν φωνητικῶν τύπων πὸ εἶδαμε, ἀντίθετα μετ' ὅ τι παριστάνει: ὁ ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος, καθιερώθηκαν οἱ τύποι πὸ «δέχεται τὸ αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν γένει» καὶ ὄχι ὅτι «μᾶς φαίνεται ὀρθὸν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν γλωσσολογικῶν θεωρίων». Μὰ ὅποιος γνωρίζει τὴν ἐπιχειρηματολογία, τὴν πολεμικὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ κ. Χατζιδάκι δὲν ἀπόρησε οὔτε γιὰ τὸ ἄλλο, τὴν ἀποκάλυψη δηλαδὴ τῆς ἐφημερίδας πὸ εἶχε παραπλανηθῆ ἀπὸ τὸν ἑκτακτο, ἀνώνυμο ὁμῶς συνεργάτη τῆς, ὅτι τὸ ἄρθρο ἐκεῖνο τῆς εἶχε διαβιβάσῃ «πρὸς δημοσίευσιν διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Χατζιδάκι». Σ' ἓνα πλαγιότιτλο ἢ σύνταξη τῆς ἐφημερίδας ἐκφράζει μόνον τὴν ἀπορία ἐν ἡ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου «καὶ ἐν τῇ πράξει συμμορφούται» μετ' ὅσα ὑποστηρίζει. Μὰ ἐγίνε αὐτὸ φανερὸ ἀπ' ὅσα εἶδαμε, πὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν πράξη τοῦ κανονισμοῦ βγήκαν καὶ οἱ ἀρχεὶ πὸ εἶδαμε, ἀπὸ παραδείγματα τύπων φωνητικῶν πὸ κάθε τόσο τοὺς φιλοξενεὶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ «Ἐλεύθερος τύπος».

Ζ. Αὐτὰ σχετικὰ μετ' ἡ φωνητικὴ καὶ τοὺς βίαιους τάχα μεταπλασμοὺς τῆς. Δὲν εἶναι ὁμῶς λιγώτερο φανταστικὰ καὶ περισσότερο δικαιολογημένα ὅσα βεβαιώνει ὁ ἐπικριτὴς ὡς πρὸς τὸ τυπικόν, γιὰ τὸν πληθυντικὸ τῶν θηλυκῶν σὲ -ες, -εις (πόλες, πόλεις). Τ' ἀρχαῖα τριτόκλιτα σὲ -εις ἔχουν βέβαια κανονιστῆ καὶ ἀπὸ τὸν Ψυχάρη καὶ ἀπὸ ἄλλους πολλοὺς σύμφωνα μετ' ἡ λαϊκώτερη χρήση σὲ -εε

¹⁶ Ἔστια 27 Μαΐου 1918.

¹⁷ Βλ. στὸν Ἐλεύθερο τύπο 3 Ἰουν. 1918: «Καὶ πάλιν τὸ γλωσσικόν. Εἰς ἀπάντησιν ἐπιστολῆς τοῦ κ. Δ. Α., διαβιβαθείσης ἡμῖν πρὸς δημοσίευσιν διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Χατζιδάκι, λαμβάνομεν τὴν ἐπομένην ἀνακοίνωσιν: Ἡ διεύθυνσις τῆς ἐφημερίδος «Ἐλεύθερος τύπος» παρακαλεῖται νὰ ἀνακοινώσῃ ὅτι κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ παρουσίαν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, οὐδέτις ἐκ τῶν παρισταμένων ὁμίλησεν ὑφ' ὁ πνεῦμα ἐκτίθεται ἐν δημοσίῳ αὐτοῦ καταχωρισθέντι ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 27 Ἰουνίου, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ κ. Πρωθυπουργὸς καὶ τὸ γλωσσικόν ζήτημα». Τούναντιον πᾶσαι αἱ γλωσσικαὶ ὑπερβολαὶ καὶ οἱ ἀθαῖστοι νεολογισμοὶ ρητῶς ὑπὸ πάντων καταδικάσθησαν. Ἐκ τοῦ Πολιτικοῦ γραφείου τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ».

(ὄχι ὁμῶς τὸ πόλες!). Αὐτὸ ἐγίνε ὄχι μόνον στὴν πρώτη ἐποχὴ τοῦ δημοτικισμοῦ, μὰ καὶ νωρίτερα ἀκόμη ἀπὸ Κερκυραίους λογοτέχνες, ποὺ ἦταν ὡστόσο πολὺ συντηρητικώτεροι στὴ γλῶσσα⁷⁷. Κανέναν ὁμῶς τέτοιον τύπον δὲν ἔχει γραφῆ ποτὲ ὅσο ξέρω ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ εἶδαμε παραπάνω⁷⁸. Τοὺς τύπους σὲ -εις τοὺς ἔχει ζητήσῃ γιὰ τὴ δημοτικὴ ἀπὸ καιρὸ ὁ κ. Δελμούζος, τοὺς ἔχω διαπιστώσει τελευταία κι ἐγὼ⁷⁹. Τέλος τύπους σὲ -εις δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τοὺς βρῆ ὁποῖος προσέξῃ καὶ στὰ νέα ἀναγνώσιμα⁸⁰. Μὰ γιὰ τὸ τυπικὸ τῆς σχο-

⁷⁷ Ἔτσι σημειῶνω λ. χ. ἀπὸ τοῦ Κόγσβιν (Τὰ ἔργα 1916) τὴ μελέτη γιὰ τὸ Βηλαρά, μὲ τὴν τόσο συντηρητικὴ γλῶσσα του, μέσα σὲ λίγες σελίδες (σ. 163-168): παρατήρησες, ἐρώτησες, περιήσασες. Καὶ σήμερα ἀκόμη, σὲ πολλὰ μέρη συνήθιζον τοὺς τύπους αὐτοὺς καὶ στὰ μεγαλύτερά τοὺς γλωσσικὰ κέντρα. Π6. καὶ ὅσα παρατηρεῖ ὁ Χατζ. γιὰ τὶς δημοτικὲς λέξεις, Μεσαιωνικὰ κτλ. τόμ. Β', σ. 23: «... ἢ μὲν ὀνομαστικὴ καὶ αἰτ. τοῦ ἐν. καὶ πληθυντικὸ καὶ ἢ ἐν. γενικὴ τῶν πλείστων πάλαι τριτοκλίτων σχηματίζονται νῦν ὁμοίως τοῖς πρωτοκλίτοις... ἢ νίκη τῆς νίκης οἱ νίκες τὲς νίκες, ἢ πίσυς τῆς πίσυς οἱ πίσυτες τὲς πίσυτες, ἢ ὄσαι τῆς ὄσας οἱ ὄσας τὲς ὄσας, ἢ πράξι τῆς πράξις οἱ πράξις τὲς πράξις, τοῦναντίον δὲ ἢ γενικὴ τούτων οὐχί, πρβλ. τῶν ὄρων... ἀλλ' οὐχί καὶ τῶν πραξῶν, τῶν ὄσων τῶν βρουσῶν, ἀλλ' ἢ τῶν πράξεων, ὄσων κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἢ οὐδαμῶς σχηματίζομεν αὐτὴν».

⁷⁸ Γιὰ τὸν κ. Τραυλιαντώνη, λ. μ., ἀναφέρω: θέσεις 6, ἐξετάσεις 10, περιποιήσεις 37, διασκεδάσεις 37, σχέσεις 37, κινήσεις 37. Γιὰ τὸν κ. Δελμούζο, βρίσκονται συγκεντρωμένα τέτοια παραδείγματα μέσα στὴ μελέτη μου (βλ. παραπ. σ. 64-65): ἀπατηήσεις, ἀπόψεις, διατάξεις, ἐκδηλώσεις, ἐπιδράσεις, ἐκθέσεις, κατακτήσεις, τάξεις, τάσεις (ὅλα γραμμένα σὲ μία μόνο μελέτη τοῦ Δελμούζου) καὶ λέξεις, καταστάσεις, ἀξιώσεις, ἐπιφυλάξεις, ἀντιρροήσεις, κινήσεις, παραστάσεις, δυνάμεις φωνητικῆς, ψυχολογικῆς προῖποθέσεις, ψυχοευρώσεις, ἐντύπώσεις, ἀπατηήσεις, ἀντιθέσεις, συγκρούσεις, ἐκφράσεις, καταλήξεις, περιστάσεις, ἀπόψεις (ἀπὸ ἓνα δικό μου ἄρθρο). (Ἡ μελέτη αὐτὴ κυκλοφόρησε λίγο ἔστω ἀπὸ τὴν ἐπίκριση αὐτὴ τοῦ κ. Χατζ., αὐτὸ ὁμῶς δὲν ἔχει νὰ κάμῃ τίποτε, ἀφοῦ ἄλλοτε ἀναφέρεται σὲ περιστασιακὰ παλαιότερα).

⁷⁹ Βλ. Δελμούζου, Δελτίο τ. 1, σ. 24 α. καὶ Τριανταφυλλίδη, λ. μ., σ. 65, 68: «Τὸ κύριο μένει πάντα τὸ τυπικὸ. Καὶ δὲ θὰ ἔχῃ ν' ἀναγνωρίσῃ ἢ γραμματικὴ αὐτὴ σὲ μερικὲς περιστάσεις τύπους διαπλοῦς... ἔτσι βρούσες βρουσῶν καὶ συνειδήσεις συνειδήσεων». Καὶ ἄλλου, κρίνοντας τὴ γραμματικὴ τοῦ Βλαστοῦ ἔγραφα: «... Γιὰ τὰ θηλυκὰ καθὼς ἐξέλιξη, σχέση, συνειδήση, παρένθεση, εὐχαρίστηση δίνεται τυπικὸ παράδειγμα: οἱ σύχυρες τῶ συχυσῶ(ν) (νε). Ἄλλὰ πῶς θὰ γράψωμε σύμφωνα μὲ τὴ γραμματικὴ αὐτὴ φράσεις καθὼς οἱ σχέσεις τῶν ἀντιλήψεων, οἱ προτάσεις τῶν δυνάμεων;» (Δελτίο 5 (1915) 282).

⁸⁰ Π6. τ' ἀκόλουθα: ἢ πατρίδα μας ἢ Ἑλλάδα εἶναι φημισμένη γιὰ τὶς ὥρατες τῆς ὄσας (Κουρτίδη Β', σ. 92), χίλιες σκέψεις πέρασαν ἀπὸ τὸ νοῦ μου (Καζαντζάκη Β' 44), νὰ θυμηθῆ τις λέξεις (Καζαντζάκη Β' 123). Ἔτσι καὶ σὲ

λικῆς γλώσσας εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ περισσότερος λόγος σὲ ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

(ἀκολουθεῖ)

Ἐναγνώσιμα τῆς Γ' τὴν Ὀδύσεια ἔχομε ἐπισκέψεις 44, κοντὰ στὸ χάρξ, ποτὲ ὁμῶς ἐπισκέψεις. — Καὶ ὁμῶς ὁ διεθυντής τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν σὲ μία ἀπὸ τὶς δευτερολογίαις του γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνώσιμων (Ἐμπαιδ. Ἐπιθ. 2 (1919) 111, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ ἓνα διάγραμμα γιὰ τὴν κλίση τῆς δημοτικῆς ποὺ εἶχε δοθῆ στὰ μαθήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν, βεβαίως, μ' ἕλες τὶς ἐξηγήσεις ποὺ εἶχαν δοθῆ καὶ τότε ἀκόμη, πῶς οἱ τύποι σὲ -εις τῶν θηλυκῶν ἔχουν ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τ' ἀναγνώσιμα, κι ἔτσι βγάζει ἐντελῶς ἀστήρικτα καὶ ἀδικαιολόγητα συμπεράσματα.

Γιὰ τοὺς ἄλλους τύπους ποὺ ἀναφέρει ὁ ἐπικριτής, ἢ τύπη, τῆς συνειδήσης, θὰ γίνῃ λόγος σὲ ἐρχόμενο κεφάλαιο, τὸ σχετικὸ μὲ τὸ τυπικὸ τῶν ἀναγνώσιμων. Ἐδῶ σημειῶνω μόνο πῶς οἱ δύο αὐτοὶ τύποι ἔχουν καθιερωθῆ ἀπὸ τὴ λογοτεχνία. Στ' ἀναγνώσιμα ὑπάρχει — καὶ αὐτὸ συχνότατα — μόνο ὁ πρῶτος, δηλαδὴ ἢ ὀνομαστικὴ κι αἰτιατικὴ τῶν θηλυκῶν σὲ -η: Κουρτίδη: ὄρεξη, ἀνοιξη, δύση, κατάσταση, ὄσωση, ἐπίσκεψη, θεοῦ φάτιση. — Καζαντζάκη: ἀνοιξη, λάμψη, ἀπόκριση, λέξη, συγκίνηση, δύναμη, χάρη, πίστη, θλίψη, Πόλη, ὄρη. — Παπαμιχαήλ Β': ὄραση, πλάτη, πόλη, κάκωση, ὄρη, κόψη, βρόση, ὄρεξη, ἀντίσταση, δύναμη, λέξη. Γενικὴ ὁμῶς σὲ -ης δὲ βρίσκεται σὲ καμιά λέξη καθὼς τῆς συνειδήσης, τῆς παρατόμησης. Μὰ εἶναι δύσκολο ὁμῶς γιὰ τὸν κ. Χατζιδάκι ν' ἀρνηθῆ τὴ ζωτικότητα τοῦ τύπου αὐτοῦ, τουλάχιστο γιὰ τὶς λαϊκώτερες λόγιες λέξεις (κοντὰ στὶς δημοτικῆς), ἀφοῦ τόσο συχνὰ ἔχει διακηρύξει πῶς λέγονται. Βλ. Χατζ. Μεσαιων. καὶ νέα ἑλλην. Β' 1907, σ. 140: «... καὶ τὰλλα εἰς (σ)μ(ς) σχηματίζουσι νῦν τὴν γενικὴν εἰς -ε [θηλ. -ης], πρβλ. ἢ κυβέρνησι τῆς κυβέρνησις, ἢ ζήτησι τῆς ζήτησις, ἢ ὄσι, ἢ ὄρη, τῆς ὄσις τῆς ὄσις κτλ. Π6. ἀκόμη Χατζ. Γλωσσολ. μελ. σ. 479: «καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ καθ' ἐκάστην ἀκούομεν τῆς πόλεως καὶ τῆς πόλις [θηλ. τῆς πόλις]... ἢ ἀστυνομία παρὰ τὸ καρδιά [θηλ. μὲ συνίτηση σὲ -αι]. Καὶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι αὐτὸ πρωτογράφηκε στὰ χρόνια ποὺ εἶχε ἤδη ὑποστηρίξει ὁ ἐπικριτής τὴ θεωρίαν τῆς πολιτικῆς γλώσσας, ποὺ τὴ μιλοῦν στὶς πόλεις, καὶ ποὺ διαφέρει καὶ στὴ γραμματικὴ ἀκόμη ἀπὸ τὴ δημοτικὴ τῶν χωριῶν. Π6. ἀκόμη σ. 89, 90 τῆς μελέτης αὐτῆς.

ΑΡΘΡΑ

6. ΖΑΧΑΡΟΥΛΑΣ ΝΑΥΠΛΙΩΤΗ

ΟΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ*

Πριν να προχωρήσω στις λεπτομέρειες και να εξετάσω τί αξίζει ή δημοτική παράδοση, μάλιστα από εκπαιδευτική άποψη, θα επιχειρήσω να κάμω ένα πρόχειρο χαρακτηρισμό.

Η παράδοση είναι ή έγγραφη και άπλη ψυχολογία του λαού. Άπ το σύνολό της, από τις διαφορές της ίδιας παράδοσης από τόπο σε τόπο, από την πίστη που έχουν σ' αυτές, μπορούμε να εκτιμήσωμε τή διανοητικότητα, το βαθμό του πολιτισμού, τὰ ήθη και τὰ έθιμα, άκόμη και τις κοινωνικές, τις θρησκευτικές και έθνικές τύχες, ανάμεσα στις όποιες έζησε και πέρασε ο λαός ενός τόπου.

Κάποιες συνεχίζουν την έντύπωση που άσκησαν βαριά και σημαντικά περιστατικά στην ψυχή του λαού. Άλλες μάς παρασαίνουσι τις πρωτόγονες αντίληψεις του ανθρώπου, όταν αντίκριξη φυσικές δυνάμεις και φαινόμενα. Άλλες μάς αφήνουν και βλέπομε ανάμεσα τους τήν άμάθεια, με τὰ ξόρκια και τὰ μαγιοδότανα. Άλλοτε πάλι κρύβουν μέσα τους μεγάλες φυσικές και ιστορικές αλήθειες, κάτω άπ τους φανταστικούς πέπλους του άπίθανου και του υπερφυσικού. Συνολικά, είναι μιá δλόκληρη λαϊκή αυτοβιογραφία,

* Στη σειρά των μαθημάτων και φροντιστηρίων των άνωτέρων έποπτών, που έγιναν το Φεβρουάριο - Άπρίλιο του 1919 στους δημοδιδασκάλους στον Παιραιά, το πρώτο θέμα που συζητήθηκε ήταν: «Αί νεοελληνικαί δημοτικαί παραδόσεις και ή χρησιμοποίησίς των εις τό σχολείον». Τήν εισήγηση τήν είχε κάμει ο δημοδιδάσκαλος κ. Π. Άλεξόπουλος, ενώ ή δημοδιδασκάλισσα Δ^{να} Ζ. Ναυπλιώτη ήταν συνεισηγήτρια. Δημοσιεύοντας στις στήλες του Δελτίου μας τήν αξιέπαινη αυτή προσπάθειά της, έλπίζομε πως σιγά σιγά θά βγούν μέσ' από τό δημοδιδασκαλικό κόσμο πολλοί, που θά μελετήσουν τὰ ζητήματα τὰ σχετικά με τό δημοτικό σχολείο και τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, και που θά συνεργαστούν στο περιοδικό-μας.

που πετά, από καιρό σε καιρό και από αιώνα σε αιώνα, άπάνω στα φτερά της φαντασίας.

Οι παραδόσεις κατά κατηγορίες.

Δε νομίζω πως μπορεί κανείς να βγάλη ένιαία κρίση στο σύνολο για τήν αξία τους, αν δέν τις ξεχωρίση πριν σε διάφορες κατηγορίες. Θα μπορούσαμε να τις ξεχωρίσωμε σε ιστορικές, θρησκευτικές και ήθογραφικές.

Α) Ιστορικές. Με τήν ιστορική παράδοση διαιωνίστηκαν στους σκοτεινούς χρόνους της σκλαβιάς τό «τί είχαμε, τί χάσαμε, τί μάς πρέπει»... 'Ο άσπρομάλλης παππούς δίπλα στο τζάκι, άνιστορούσε μ' αυτές τους τραχείς άγώνες της φυλής μας για τή λευτεριά, και στις ψυχές των μικρών έγγονών άντηχούσαν βρόντοι καριοφιλίων και βαστιόταν άκοίμητο τό μίσος για τους τυράννους.

Στις μαλακές νεροσυρμές, όταν ξεποστάναν οι κοπέλες που πήγαιναν να λευκάνουν, άκουαν τή γριά τή βάβω να τους μολογá πόσες λυγερές έσφαξαν οι Τούρκοι στην «τάδε μεριά», πόσες σκοτώθηκαν μονάχες τους για να μην πέσουν σκλάβες... και πόσες και ποιές συρτήκανε άπ τον έχτρο στην άτίμωση. Κι οι κοπέλες άργότερα, με τό μητρικό γάλα τους, μετάδωσαν στα παιδιά τους τή φρίκη της σκλαβιάς και τή λαχτάρα για τήν έλευθερία.

Ός τὰ σήμερα άκόμη ή ιστορική παράδοση κρατά τὰ μάτια μας άδιάκοπα καρφωμένα εκεί που τό χέρι της μάς δείχνει τό ματωμένο άποτύπωμα της παλάμης του σουλτάνου σε μιá κολόνα της Άγια-Σοφιάς, και κάποια μισοτηγανισμένα ψάρια, που θ' άποτηγανιστούν στο ξαναπάρισμο της Πόλης... Εκείνες μάλιστα από τις ιστορικές παραδόσεις που ο λαός μας έντυσε με τήν άτίμητη πορφύρα του δημοτικού τραγουδιού, διαλαλούν, πολύ πιο πέρα από τό στενόν έλληνικόν όρίζοντα, τις όμορφιές της ψυχής του λαού μας, έξωτερικευμένες με μιá από τις μουσικώτερες και άρμονικώτερες γλώσσες του κόσμου, τή δημοτική.

Β) Θρησκευτικές. Για τή θρησκευτική παράδοση — έκτός άπ τή μικτή έθνοθρησκευτική, που έχει τήν ίδια αξία με τήν ιστορική από έθνικιστική άποψη — δέν έχει κανείς να πλέξη πάρα πολλά εγκώμια. Τις πιο πολλές φορές τή βλέπομε να κατεβαίνη από τό ύψος της θεότητας σε πολύ ανθρώπινο και χαμηλό επίπεδο.

Τά δυό μεγαλύτερα σύμβολα της θρησκείας μας, ο «διδάσκαλος της αγάπης», που εκήρυξε τό «αγαπάτε τους έχθρους ύμών» και ή «πλατυτέρα των ουρανών», τό ύψηλότερο σύμβολο της μητρικής

αγάπης και αγιότητας, μάς τὰ παρουσιάζει ἡ θρησκευτικὴ παράδοση, νὰ ἐκδηλώνονται σὲ πολὺ χαρακτηριστικὲς ἀνθρώπινες μικρότητες.

Γ) Ἡθογραφικὲς. Στὴν τρίτη κατηγορία, ποὺ τοποθέτησα τὶς ἠθογραφικὲς παραδόσεις, μποροῦμε, μὲ κάπως αὐθαίρετη περιεκτικότητα στὸν τίτλο, νὰ περιλάβουμε ὅλες τὶς ὑπόλοιπες παραδόσεις, νεράιδες, δράκους, στοιχειά, μαρμαρώματα, ζῶα, φυτὰ, καημὸς τῆς ξενιτιάς, στοργὲς μητρικὲς, ἀδελφικὲς κτλ.

Ἡ ἀξία κάθε μιᾶς ἀπ' αὐτὲς, κρέμεται ἀπὸ τὸ ἠθικὸ τῆς βάρους. Ὅσες ἔχουν στὸ βάθος τοὺς νοσηρὲς μυστικοπάθειες, σκοτεινὲς δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις, μανογάλατα, μαυρομάνικα μαχαίρια καὶ ξόρκια, εἶναι ὀλέθριες στὴ σωματικὴ καὶ ἠθικὴ υἰεία τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἐνῶ ἐπιδρῶν ἐντελῶς ἀντίθετα καὶ στ' ἄτομα καὶ στὴν κοινωνία καὶ στὴ φυλὴ, ὅσες στηρίζονται στὶς ἠθικὲς καὶ φυσικὲς ἀλήθειες τῆς ζωῆς.

Ἡ παράδοση καὶ ἡ τέχνη.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴ χρησιμοποίησή της, ἡ δημοτικὴ παράδοση δικαιοδικὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ μεγάλη ἐμπνεύστρια σ' ὅλες τὶς μορφὲς τῆς τέχνης.

Μερικοί, ποὺ προκρίστηκαν ἀπ' τὴ φύση μὲ δὴ δύναμη δημιουργικὴ στὴ σφαῖρα « τοῦ καλοῦ » διαλέγοντας ἀπ' τὶς παραδόσεις ὅσες τοὺς δίνουν δυνατὲς καὶ συναρπαστικὲς ἐμπνεύσεις, καὶ « βαφτίζοντάς τες » κατὰ τὴ φράση τοῦ Πολυλά, « στὴ διπλὴ κολυμπήθρα, τοῦ αἰσθηματοῦ καὶ τῆς φαντασίας », ἔκαναν κι ἔλαμψαν ἀχτινοβόλα ἀστέρια στὸν οὐρανὸ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, σκοτεινὸν ὡς πρὸ ὀλίγου. Ἀπ' τὴν παράδοση, σὰν ἀπὸ μαγικὴ πηγὴ ποτισμένα, δροσοσταλάζουν ὁ Ψωμοπάτης τοῦ Κρουστάλλη, ἡ Γοργόνα τοῦ Καρκαβίτσα, τὰ Διηγῆματα τῆς ξενιτιάς τοῦ Χρηστοβασίλη, ὁ Στοιχειωμένος πλάτανος τοῦ Βλαχογιάννη, τὸ Ἄγνάντεμα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὁ Μοῦτσος τῆς ναυαρχίδος τοῦ Ράδου, ἡ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Παλαμά.

Ἡ παράδοση καὶ ἡ ἐκπαίδευση.

Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε τὴ δημοτικὴ παράδοση στὸ σχολεῖο ἔχω τὴ γνώμη, πὼς πρέπει νὰ τὸ κάμωμε μὲ πολλὴ περίσκεψη. Ἀπάνω κάτω τὰ $\frac{7}{10}$ ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποὺ φοιτοῦν στὸ σχολεῖο, δὲν περνοῦν ἀπ' τὰ σύνορα τοῦ δημοτικοῦ, καὶ ὅτι μπορέση νὰ πάρῃ στὰ 4-6 αὐτὰ χρόνια ἡ συνείδηση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν αὐριανῶν αὐτῶν κοινωνικῶν παραγόντων, τῶν παιδιῶν, θὰ τοὺς μείνη ριζωμένο σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ ὅτι ἡ παράδοση ἀποκλείνει τὴν ἀμεση

ἀτομικὴ βεβαίωση γιὰ τὸ διδασκόμενο, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχτοῦμε ὅτι γοητεύει, ὅτι θέλγει, ὅτι τραβά τὸ παιδί. Ὅπως εἶναι ντυμένη τὶς περισσότερες φορὲς μὲ τὴ μορφή τοῦ παραμυθιοῦ, στολισμένη μὲ τὰ πολύχρωμα φτερά τῆς φαντασίας, μὲ τὴν ὑποβλητικότητα τοῦ ὑπερφυσικοῦ, μπαίνει εὐκολὰ καὶ εὐχάριστα μὲς στὴν ψυχὴ, δύσκολα ὅμως πολὺ μπορεῖ μὲ τὸ χρόνο ν' ἀμαυρωθῆ ἢ ἰσχυρῆ τῆς ἐντύπωση... Γι' αὐτὸν τὸ λόγο πρέπει νὰ διαλέγωμε αὐτὲς ποὺ θὰ χρησιμοποιήσωμε στὸ σχολεῖο γιὰ διδασκαλία, μὲ τὴ μεγαλύτερη φροντίδα καὶ προσοχή, ὥστε νὰ μὴ βρεθῆ ἀργότερα τὸ παιδί ἀναγκασμένο ἀπὸ τὴν πράξη τῆς ζωῆς, νὰ δυσπιστήσῃ καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες πραγματικὲς ἀλήθειες ποὺ πῆρε ἀπ' τὸ σχολεῖο γιὰ ἐφόδιο.

Εἰδικά, ἡ διαλεγμένη ἱστορικὴ παράδοση εἶναι ἀπαραίτητη νὰ διδάσκεται στὸ σχολεῖο. Ὅχι μόνο γιατί μ' αὐτὴ μορφώνεται καὶ πλάθεται ἡ κοινὴ ἐθνικὴ συνείδηση, ὅχι μόνο γιατί γίνονται γνωστὰ μ' αὐτὲς τὰ φυλετικὰ ὄνειρα καὶ ξυπνὰ ὁ πόθος γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους, ἀλλὰ γιατί μέσα ἀπὸ κάθε τους λεπτομέρεια ὀψώνεται ἡ ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας. Ὅλα τὰ αἵματα, ὅλες οἱ δυστυχίες, οἱ καταστροφές, ὅλες οἱ ὀμορφιὲς τοῦ ἥρωισμοῦ ποὺ κινεῖται μέσα στὶς παραδόσεις, ὀψώνουν, σὲ ἠχηρὴ συμφωνία, μιὰ προσευχὴ στὴν ἐλευθερία.

*

Ἐγὼ ἐρχομαι στὸ κύριο θέμα μου, δηλ. τὶς ἱστορικὲς παραδόσεις καὶ τὶς παραδόσεις γιὰ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Πολίτη (Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ Παραδόσεις. Μέρος Α' 1904).

Ἐχωρῶ ὡς καταλληλότερες ἀπ' τὶς 43 ἱστορικὲς τὶς ἀκόλουθες: Αἱ γυναῖκες τῆς Κίου, οἱ Ματζουκάτες, ὁ Ρούπετας, ἡ μαρμαρένια πλάκα (ἀρ. 19, 22, 20, 29, σελ. 14, 15, 17, 20) καὶ τὶς ἔξι ποὺ μιλοῦν γιὰ τὴν Ἁγία-Σοφία καὶ τὴν Πόλη (σ. 21-25).

Ἀπὸ τὶς 11 γιὰ τὰ φυτὰ ἔχωρῶ: τὰ στάχυα, τὰ στοιχειωμένα δέντρα, τὰ στοιχειωμένα πλατάνια, τὸ κυπαρίσσι, καὶ ἀπὸ τὶς 39 τῶν ζώων τὶς ἀκόλουθες: ἡ χουχουβάγια, ἡ μέλισσα καὶ ἡ σφήκα, ὁ βαλμάς, ὁ γκιόνης (σ. 34, 349, 357, 359). Τὸ « κυπαρίσσι » καθὼς καὶ τὸ « μέλισσα καὶ σφήκα » τ' ἀνάλυσε καλὰ ὁ συνάδελφος κ. Ἀλεξόπουλος. Γιὰ τρεῖς ὅμως ἀπὸ τὶς παραδόσεις, ποὺ εἶπε κατάλληλες γιὰ τὸ σχολεῖο ἔχω τὶς ἀκόλουθες ἀντιρρήσεις:

α) Για τὸ Πάροιμο τῶν Σερβῶν. — Ὅση συγκίνηση κι ἐντύπωση καὶ ἂν προκαλῆ ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τῆς βασιλοπούλας, εἶναι ἀδύνατο νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητη ἡ ἀμέλεια τῆς Ἰδίας γιὰ τὸ φύλαγμα τοῦ κάστρου τῶν Σερβῶν, ποὺ τ' ἀφήσε καὶ τὸ πῆραν μὲ τόσο χοντροκομμένη ἀπάτη... Ἐπίσης δὲ βρίσκω τί διδάγμα μπορεῖ νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ νὰ βόσκουν οἱ σημερινὲς γυναῖκες, ἐκεῖ ποὺ σκοτώθηκε ἡ βασιλοπούλα «σὺν προβατίνες» καὶ νὰ τρῶν «γαλόχορτα» γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα.

β) Για τὰ Μεταξοσκουλήκια. — Μὲ τὴν παράδοση αὐτὴ ζητοῦμε βέβαια νὰ τονώσωμε τὴν ἀγροτικὴ πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ. Ἀλλὰ τὸ πετυχαίνει κανεὶς αὐτό, μὲ τὸ νὰ διδάξῃ στὰ παιδιὰ πὼς τὸ στόμα τῆς Παναγίας ἐβγάλε σκουλήκια, ὅσο καὶ ἂν τὰ σκουλήκια αὐτὰ κάνουν τὸ πολύτιμο μετὰξι;

Αὐτὴ μάλιστα τὴ λέξη, σκουλήκιασμα, τὴ βρίσκω πολὺ ἀντιαισθητικὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ γέλιο τῆς Παναγίας, στὴν τραγικώτερη ὥρα τῆς ζωῆς τοῦ γιοῦ της, τὴν ὥρα τοῦ σταυρωμοῦ, ποὺ τὸ προκάλεσε ἡ δψη μιᾶς χελώνας, μοῦ φαίνεται πολὺ παράξενο γιὰ τὴν καρδιά μιᾶς μάνας, καὶ μάλιστα τῆς μάνας τοῦ Χριστοῦ.

καὶ γ) Τὴν ἴδια παρατήρηση ἔχω νὰ κάμω καὶ γιὰ τὴν παράδοση «ὁ Χριστὸς καὶ ὁ ψωμάς». Ἡ ὕψηλὴ ἰδέα ποὺ μᾶς δίνουν οἱ εὐαγγελιστὰς γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ταιριάζει κατὰ τὴ γνώμη μου καθόλου, μὲ ὅτι μᾶς λέει ἡ παράδοση αὐτὴ. Εἶναι ἀδύνατο νὰ φανταστοῦμε τὸ γιὸ τοῦ Θεοῦ, νὰ καταδικάζῃ ἕναν ἄνθρωπο νὰ γίνῃ χελώνα, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ ποὺ δὲν τοῦδωσε ἕνα κομμάτι ψωμί.

• *

Προκειμένου ν' ἀναλύσω μιὰ παράδοση προτίμησα «Τὰ στοιχειωμένα δέντρα» (Πολίτη, Παραδόσεις, σ. 177, ἀρ. 324):

Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δέντρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ, ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἴσκιό των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἴδουν πὼς γέρνει νὰ πέσῃ, πέφτουν πρόμυτα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβῶσῃ. Καὶ στὸν κορμὸ στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα γιὰ νὰ ἐμποδιστῆ νὰ μὴν ἐβγῇ μὲ ὄρμη ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου. τί ἄλλως θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοφομεσιάσῃ καὶ θὰ ἔχουν πόνους θανάτου στὴ μέση (Πρὸς ἀκόμη Πολίτη Παρ. ἀρ. 326).

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση αὐτὴ, τὰ μεγάλα δέντρα εἶναι στοιχειωμένα. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει ν' ἀποφεύγουν νὰ κάθονται καὶ νὰ κοιμῶνται κάτω ἀπ' αὐτὰ, γιὰ τὴν παθαίνουν. Οἱ ξυλοκόποι τρέχουν πολλοὺς κινδύνους ὅταν τὰ κόβουν, γιὰ τὴν ἀγανακτεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου καὶ τοὺς κάνει κακὸ.

Ἐπιπλέον τὴν παράδοση αὐτὴ γιὰ τὴ μεγάλη διδαχτικὴ της περιεκτικότητά. Μὲ τ' ὄνομα δέντρο καὶ δέντρος, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐννοεῖ τὴν δρῦν. Τὴν δρῦν, ποὺ ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ *ἐπιμάκρηρον*, καὶ ὁ Παπαδιαμάντης «νύμφην ἀνάσσουσαν τῶν δρυμῶνων».

Τὴν ἰδέα τοῦ στοιχειωμένου δέντρου τὴ χρωστοῦμε στὴ φυσιολατρικὴ θρησκεία τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, οἱ ὅποιοι σ' αὐτὰ ἐποποθέτησαν δυνάμεις ὑπεράνθρωπες, καὶ τὰ εἶχαν ὑψώσει σὲ ποιητικὰ ἐνδιαίτηματα τῶν δρυάδων καὶ ἀμαδρυάδων... Μέσα στὴ φαινομενικὴ αὐτὴ πρόληψη τῶν προγόνων μας κρύβεται ἡ κραταιότερη ἀλήθεια. Γιὰ τὴν ἀληθινὰ τὰ δέντρα, καὶ γενικώτερα οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, ἔχουν πλατιά καὶ ἀπειρὴ δύναμη καὶ ἐπίδραση. Δὲ ζοῦν μόνο, αἰσθάνονται, ἀναπνέουν, κοιμῶνται, εὐχαριστιοῦνται, πονοῦν. Ἡ δηλοναία ἢ μουσαγίς τρέφεται μὲ ζωντανὰ ἔντομα, ποὺ τὰ πιάνει μόνη της. Ἡ ἀκακία ἢ αἰσθητικὴ ἐνόχλεται καὶ μαδοῦν τὰ φύλλα της, ὅταν τὴ μεταχειριστῆ κανεὶς χωρὶς προσοχῆ. Τὸ ἡλιετρόπιο παρακολουθεῖ τὸν ἥλιο στὴν κίνησή του καὶ τὰ δειλινὰ ἀνοίγουν τοὺς κάλυκες τοὺς στὴ δροσιά, καὶ τοὺς κλείνουν στὸ κάμα τὸ ἡλιακὸ.

Ἀλλὰ οἱ αἰσθητικότητες αὐτὲς τοῦ δέντρου δὲν εἶναι τίποτε μπρὸς στὴν ἀπέραντη ὠφελιμότητά του. Αὐτὸ μαζεύει τὰ σύννεφα τῆς βροχῆς, ποὺ ποτίζουν τὴ γύρω του γῆ. Αὐτὸ ἐμποδίζει μὲ τὴς ρίζες του καὶ μὲ τὰ μαδημένα φύλλα του, ποὺ κάνουν στρώματα μαλακὰ γύρω του, τὴν δρμητικὴ μπόρα νὰ παρασύρῃ τὸ παχὺ χῶμα στὴ θάλασσα καὶ ν' ἀφήσῃ γυμνοὺς βράχους. Χωρὶς αὐτὸ οἱ κρύες βρυσούλες στέρνουν. Αὐτὸ μᾶς χαρίζει τὸν ἀτμὸ καὶ τὸν ἠλεκτρισμὸ μὲ τὸ πετροκάρβουνο, τὴ ζεστασιά καὶ τὸ μαγεύεμα μὲ τὸ ξυλοκάρβουνο, τὴ δροσιά του, τὸ τραγούδι του, τὴν ὑγεία, τὴν ὀμορφιά. Τὴς νύχτες ὁμοῦ δὲν κάνει νὰ κοιμούμαστε κάτω ἀπ' τὰ δέντρα, γιὰ τὴν σιροπίζουσαν τὸ ἐπικίνδυνον ἀνθρακικὸν ὀξύ, καὶ τὴν ὥρα ποὺ περνᾷ θύελλα, δὲν πρέπει νὰ στεγαστῆ κανεὶς κάτω ἀπ' τοὺς κλώνους τοὺς. Ὁ κεραυνός, ποὺ χτυπᾷ τὴς ψηλὰς κορυφὰς, σκοτάνει καὶ αὐτοὺς ποὺ τυχαίνει νὰ βρίσκωνται κάτω ἀπ' τὰ μεγάλα δέντρα, ὅταν πέσῃ ἀπάνω τοὺς.

Γιὰ δὲ αὐτὰ, ἡ θεμοσοφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ τὴν παράδοση αὐτή, μᾶς συμβουλεύει ἀπ' τὴ μιά μεριά νὰ μὴν καθόμαστε κάτω ἀπ' τὰ μεγάλα δέντρα, κι ἀπ' τὴν ἄλλη, στὸ κόψιμό τους ἔβαλε τόσους κινδύνους κι ἔστησε τόσες ἀπειλές, γιὰ νὰ προφυλάξῃ τὴ ζωὴ τους καὶ νὰ διατηρήσῃ πάντα τὴν εὐεργετικὴ τους ἐπίδραση.

Τὸ ἐμπνευσμένο ποίημα τοῦ κ. Παπαντωνίου, στὸ ὁποῖο ὁ φονιάς τοῦ δέντρου, ὁ ἀσυνείδητος ὑλοτόμος πεθαίνει ἐρημος ἀπὸ τὴ δίψα καὶ τὴν πείνα, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι τὸν τρώει ἀδιάκοπα τὸ λιοπύρι καὶ τὸν δέρνει τὸ χιονοβόρι τὸ χειμῶνα, λέει πῶς πολλὰ ἀπὸ δλόκληρα συγγράμματα κι ὁμορφαινὲς τὴν παράδοσή μας.

Ὅπου οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τὴν ἀμάθεια καὶ γιὰ πρόχειρο σημερινὸ κέρδος, κόβουν χωρὶς τὴν ἀπαιτούμενη προσοχὴ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ξεδιάλεγμα τοὺς πολυτίμους αὐτοὺς φίλους μας, ἐκεῖ, ὅσοι ἀπὸ λίγο, ἀρρώστειες καὶ καταστροφές, καὶ ἀφορίες καὶ πείνα, καὶ μετανάστευση καὶ ἐρήμωση.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαποῦν καὶ φυλάγουν καὶ περιποιοῦνται τὰ δέντρα, γκρεμίζουν τὶς φυλακὲς καὶ τὰ νοσοκομεία καὶ ἀνοίγουν διάπλατες πόρτες στὴ χαρὰ καὶ στὴ ζωὴ.

Πῶς θὰ διδαχτοῦν οἱ παραδόσεις.

Ἐχῶ τὴ γνώμη πῶς οἱ παραδόσεις πρέπει νὰ δίνονται στὰ μικρότερα παιδιὰ αὐτοτελεῖς. Θὰ διαβάξεται ἡ παράδοση. Θὰ προσκαλοῦνται τὰ παιδιὰ νὰ κάμουν μόνον τοὺς τὴν ἀνάλυση, νὰ βρίσκουν τὶς κρυμμένες ἀλήθειες, νὰ βγάζουν συμπεράσματα, κι ἔπειτα ὁ δάσκαλος συμπληρώνοντας τὰ κενὰ θὰ βγάξῃ τὸ ἠθικὸ συμπέρασμα, ὄχι μόνον τοῦ δογματικά, ἀλλὰ μὲ τὴ συνεργασία τῶν παιδιῶν.

Γιὰ τὶς ἀνώτερες ὁμοῦς τάξεις νομίζω πῶς πρέπει νὰ προσφέρωμὲ τὶς παραδόσεις στὰ παιδιὰ παρμένες ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν σύγχρονων φιλολόγων, ποὺ ἔχουν δημιουργήσει ἔργα τέχνης ἐπάνω σ' αὐτές, διαλέγοντας βέβαια, τὰ καταλληλότερα. Γιατί ἐκτός ποὺ ὁ καλλιτέχνης ἔχει τὸ ἰδιαίτερο προσὸν νὰ ἐξιδανικεύῃ τὸ θέμα ποὺ χειρίζεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅσα παρενθέτει ἀνάμεσα στὸ ἔργο του ὡς τεχνικὲς λεπτομέρειες, μᾶς δίνουν λαθὴ ν' ἀναπτύξωμὲ καὶ ἄλλα θέματα, ἐκτός ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἰδέα ποὺ κλείνει ἡ παράδοση.

Ἔτσι, γιὰ ἐπικουρίαν τῆς γνώμης μου αὐτῆς, παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ διαβάσω λίγες σειρὲς ἀπὸ τὸ διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη, Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν, ποὺ στηρίζεται ἐπάνω στὴν παράδοση ποὺ παραπάνω ἀνάλυση:

«Ὅταν παιδίον διηρχόμενον ἐκεῖ πλησίον, ἐπὶ ὄναριον ὀχούμενος διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ ἀπολαύσῃ τὰς ἀγροτικὰς μας πανηγύρεις τῶν ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Πρωτομαγιάς ἐρρέμβασον γλυκὰ, μὴ χορταίνων νὰ θαυμάζω περικαλλῆς δέντρον, μερνωμένον, παλῶριον, μίαν βασιλικὴν δρῦν. Ὅποιον μεγαλειὸν εἶχεν! Οἱ κλάδοι τῆς χλωρόφατοι, κατὰμστοι, κραταίοι οἱ κλώνες τῆς, γαμφοὶ ὡς ἡ κατατομὴ τοῦ ἀστού, ὄβλοι ὡς ἡ χαίτη τοῦ λέοντος, προεῖχον ἀναδεημένοι εἰς βασιλικά στεῖμματα. Καὶ ἦτον ἐκεῖνη ἀνασσα τοῦ δρυμοῦ, θέσπινα ἀγρίας καλλονῆς, βασιλισσα τῆς ἀράσου... Ἀπὸ τὰ φύλλα τῆς ἐστάλαζε κι ἔρρεεν ὀλόγουρά τῆς «μάννα ζωῆς, ὀρόσος γλυκασμοῦ, μέλι τὸ ἐκ πέτρας»... Καὶ ἡ κορυφὴ τῆς βαθύκομος, ἠγείρετο ὡς στεῖμμα καρθηνικόν, διάσημα θεῖον.

Ἡσθανόμενον ἄφατον συγκίνησιν νὰ θεωρῶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐκεῖνο δέντρον. Ἐφάνταζεν εἰς τὸ ὄμμα, ἔμελπεν εἰς τὸ ὄσος, ἐφιδύριζεν εἰς τὴν ψυχὴν φθόγγους ἀρρήτου γοητείας. Οἱ κλώνες, οἱ ράμνοι, τὸ φύλλωμά τῆς, εἰς τοῦ ἀνέμου τὴν σείσιν, ἐφαίνοντο ὡς νὰ φάλλωσι μέλος φαλμικόν, τὸ «Ὡς ἐμεγαλύνθη». Μ' ἔβλεγε, μ' ἐκήλει, μ' ἐκάλει ἐγγύς τῆς. Ἐπόθουν, νὰ πηδήσω ἀπὸ τοῦ ὑποζυγίου, νὰ τρέξω πλησίον τῆς νὰ περιπτυχθῶ τὸν κορμὸν τῆς, ὅστις θὰ ἦτον ἀγκάλιασμα διὰ πέντε παιδιὰ ὡς ἐμέ, καὶ νὰ τὸν φιλήσω. Νὰ προσπαθῶ ν' ἀναρριχηθῶ εἰς τὸ παλῶριον στέλεχος, τὸ ἀδρὸν καὶ ἀμαυρὸν, ν' ἀναβῶ εἰς τὸ σταύρωμα τῶν κλάδων τῆς, ν' ἀνέλθω εἰς τοὺς κλώνας, καὶ ὑψωθῶ εἰς τοὺς ἀκραίμνας...

Καθὼς ἐξάνοιγα τὸ πρῶτον τὴν δρῦν, καθόσον ἐπλησίαζα ἡ ἀπεμακρυνόμενη ἀπ' αὐτῆς, τόσας νέας ἀπόψεις καὶ φάσεις ἐλάμβανε τὸ δέντρον. Ἐκ πλαγίου καὶ μακρόθεν εἶχεν ὄψιν λιγυρὰς χάριτος, ἐγγύθεν καὶ κατὰ μέτωπον, προέκυπτεν δλη μεστή καὶ ἀμφιλαφῆς, βαθύχλωρος, ἐπιβάλλουσα ὡς νόμφη... Ἄμα ἐφάσα, ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς χλόης, ἐκυλίσθη ἐπάνω εἰς παπαροῦνες καὶ χαμολούουδα... Ἐκατοντάδες πουλιῶν ἀνεπαύοντο εἰς τοὺς κλώνους τῆς, ἔμελπον τρελὰ τραγούδια...»

Ἐβδὸς ὁ Παπαδιαμάντης ἀποκοιμήθηκε καὶ εἶδε ὄναρο, πῶς ἡ δρῦς μεταμορφώθηκε σὲ κόρη, ποὺ ἔλαβε φωνὴ καὶ τοῦ ἔλεγε: «Ἐἶπε νὰ μοῦ φεισθοῦν, νὰ μὴ μὲ κόφουν... διὰ νὰ μὴ κάμω ἀκουσίως κακόν. Δὲν εἶμ' ἐγὼ νόμφη ἀθάνατος» θὰ ζῆσω ὅσον αὐτὸ τὸ δέντρον...»

«... Δὲν ἐνόησα τίποτε ἀπὸ τὸ μαντικόν ὄναρον. Ἀργότερα ἐδιδάχθην ἀπὸ ἐγχειρίδιον μυθολογίας ὅτι ἡ Ἀμαθρῦς συναποθνήσκει μὲ τὴν δρῦν, ἐν ἣ ἐβρίσκειται ἐνσαρκωμένη... Μετὰ πολλὰ ἔτη, διὰν ξενιτευμένος ἀπὸ μακροῦ ἐπέστρεφα εἰς τὸ χωρίον μου, καὶ ἐπεσκέψθην τὰ χωρία ἐκεῖνα, τὰ προσκυνητήρια τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων δὲν εὔρον πλέον οὐδὲ τὸν τόπον, ἐνθα ἠτό ποτε ἡ δρῦς ἡ βασιλικὴ, τὸ πάγκαλον καὶ μεγαλοπρεπὲς δέντρον, ἡ νόμφη ἡ ἀνάσσουσα τῶν δρυμένων.»

Μία γρατὰ μὲ τὴν ρόκαν τῆς, μὲ δύο προβατίνες, τὰς ὁποίας ἔβοσκεν ἐντὸς ἀγροῦ πλησίον, εὐρίσκειτο ἐκεῖ, καθημένη ἔξωθεν τῆς μικρῆς καλύβης τῆς. Ὅταν τὴν ἠρώτησα τί εἶχε γίνῃ τὸ «Μεγάλον δέντρον», τὸ ὁποῖον ἦτον ἕνα καιρὸν ἐκεῖ, μοὶ ἀπήντησεν: — «Ὁ σχωρημένος ὁ Βαργάνης τὸ ἔκοψε... μὰ καὶ κείνος δὲν εἶχε κάμει νισάφι μὲ τὸ τσεκούρι του» ὄλο θεόρατα δέντρα, τόσα σημαδιακά πράγματα... Σὰν τόκοψε κι ὅστερα, δὲν εἶδε χαίρι καὶ προκοπή. Ἀρρώστησε, καὶ σὲ λίγες μέρες πέθανε... Τὸ Μεγάλον δέντρο ἦτον στοιχειωμένο.»

7. Π. ΠΥΡΖΑ

ΟΙ ΞΕΝΟΦΩΝΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΤΟΥΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗ*

Κύριοι,

Για να νιώσωμε καλύτερα τη μεγάλη αξία που έχει το βροντοφώνημα του Έλ. Γιανίδη, πώς ή καθαρεύουσα δεν μπορεί να εξελιγμένη το ξενόφωνο πλήθος, θα σας παρακαλέσω να ρίψωμε μια ματιά και να εξετάσωμε την εργασία που γίνηκε στα σχολεία των ξενόφωνων μερών της Μακεδονίας με την επίσημη γλώσσα, την καθαρεύουσα. Θέλω να ιδούμε δηλ., μπόρεσαν με τη γλώσσα αυτή τα εκεί συμφέροντα του έλλητισμού να προκόψουν σύμφωνα με τον προορισμό, με την αποστολή του και με τα μέσα που είχε στη διάθεσή του, αφού σ' όλα τα μέρη αυτά λειτουργούσαν έλληνικά σχολεία;

Δυστυχώς, κύριοι, η απάντησή μου εινε αρνητική. Κι έτσι μ' έλο το σεβασμό που έχω, αναγκαστικά έρχομαι σε διαφωνία με τον κ. πρόεδρο του φροντιστηρίου, ο οποίος σε δυό του διαλέξεις, δίνοντας δευτερεύουσα κάπως σημασία στην εκπαίδευση και εξετάζοντας με κάποια μονομέρεια το ζήτημα, υποστήριξε πώς ο έλλητισμός, μολονότι είχε ως γλώσσα μορφωτική τη λογιωτατιστική, μπόρεσε να προκόψη γιατί είχε τη ζωτικότητα της φυλής. Μία τέτοια εξήγηση τότε μόνο θα μπορούσα να τη δεχτώ ως όρθή, όταν θα μου απόδει-

* Σ. τ. Δ. Ό κ. Π. Πύρζας, επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων στην περιφέρεια Σιδεροκάστρου, είναι από τους αρμοδιότερους στο ζήτημα αυτό και δεν είναι πρώτη φορά που ακούεται η γνώμη του από τις στήλες του Δελτίου (βλ. Δελτίο τ. 5 (1915) 10-20). Δημοσιεύωμε σήμερα όσα είπε στο συνέδριο των επιθεωρητών την παρασμένη άνοιξη, όταν το φροντιστήριο για τις κεντρικές ιδέες του βιβλίου του Έλσιαιου Γιανίδη, Γλώσσα και Ζωή, έδωσε άφορμή να συζητηθή και το θέμα αν με την καθαρεύουσα ή με τη δημοτική θ' αφομοιώσωμε γλωσσικά τους ξενόφωνους. Σχετικά με το ζήτημα αυτό είχε υποστηρίξει ο συνεισγγητής κ. Γ.ρ. Καρατάσας, επιθεωρητής Γενιτσών, πώς μόνο με τη δημοτική μπορεί να γίνη αυτό, χωρίς όμως να υπερτιμούμε ως προς τον εξέλλητισμό τη δράση του σχολείου κοντά σε άλλους παράγοντες.

χγε πώς οι έμβόρησχοι αλλά ξενόφωνοι κάτοικοι της Μακεδονίας (και σημειώνω πώς είναι αρκετοί) συναισθάνονται και βούλονται και σήμερα ακόμη, όπως έλοι οι θμάρμονες άδελφοί τους, όπως έλο το έθνος. Αυτό θα πη προκοπή ενός έθνους, αυτό λέγεται έθνική πολιτική, κι αυτό πρέπει τώρα να επιδιώξωμε, αν θέλωμε ν' αποδείξωμε πώς πραγματικά έχομεν αφομοιωτική δύναμη.

Μά μπορεί κανείς να με ρωτήσει: «είχε τα μέσα ο έλλητισμός για να καταρθώση αυτά που είπες τώρα;»

Μάλιστα, κύριοι, τα είχε και τα παραείχε. Γιατι πριν από το 71, πριν από το βουλγαρικό σχίσμα έλος ο ξενόφωνος αυτός πληθυσμός της Μακεδονίας, έξαρτημένος από την ορθόδοξη εκκλησία, ήταν στα χέρια του, και την παιδεία του την έπαιρνε σ' έλληνικά σχολεία. Ύστερα είχαμε τόσα προνόμια απ τους ντόμπρους Τούρκους, ώστε μπορούσαμε να κάμωμε ό τι θέλαμε. Τι κάναμε όμως για να εκπαιδεύσωμε το λαό αυτόν; Αυτό είναι το ζήτημα.

α) Δεν είχαμε σχολεία στα περισσότερα χωριά. Τα χρήματα για τη συντήρησή τους τα έστελναν από δω, απ το κέντρο, μά όπως να φτάσουν στον πρός. Δν όρο, περνούσαν από πολλά χέρια κι έτσι εξατμίζονταν.

β) νηπιαγωγεία, τέτοια πράγματα δεν υπήρχαν. Ίδρύθηκαν πολύ άργά, τώρα στα τελευταία χρόνια.

γ) δίχως να ξέρουν τα παιδιά τη γλώσσα, έμπαιναν στην Α' τάξη κι άρχινούσαν η διδασκαλία της έρμης πρώτης άνάγνωσης άπάνω στον άμμο με τον έξορκισμό «σταυρέ βοήθει μοι». Κι έξακολουθούσε έτσι η διδασκαλία των 24 γραμμάτων ένα, δυό, κι έγώ δεν ξέρω πόσα χρόνια. Και μόλις κατώρθωναν να συλλαβίζουν και να διαβάζουν κάποιες λέξεις, προβιβάζονταν με τα «άξιος, άξιος» σ' άνώτερη τάξη, και τότε τους έδιναν για άναγνωστικά το Ψαλτήρι, την Όκτώηχο, τον Άπόστολο κτλ., και τώρα στα τελευταία χρόνια και μύθους, και κατά προτίμηση το γνωστό σας μύθο «άλώπηξ εις οικίαν έλθουσα υποκριτού... και έγκέφαλον ούκ έχει». Δεν άμφιβάλλω πώς η παμπόνηρη άλεπού την τελευταία πρόταση την έλεγε σε κείνους που διδασκαν το μύθο.

Δέ μιλω, κύριοι, για πολύ παρασμένα χρόνια, δε μιλω για την εκπαίδευσή μας στον καιρό του Ναβουχοδονόσορα, σας μιλω για την εποχή που σπούδαζεν ο πατέρας μου.

Άφήνω την παλαιότερη εποχή, αφήνω και την εποχή απ τα μαθητικά μου χρόνια. Πιστέψατέ με, ανατριχίλα με πιάνει σά θυμού-

μαι τ' άπαισία έκείνα χρόνια τής μαθητικής μου ζωής, τά χρόνια έκείνα τής μαύρης πνευματικής σκλαβιάς.

Κι έτσι θα μου επιτρέψετε να σας μεταφέρω στην εποχή που πρωτοπήγα δάσκαλος στην ιδιαίτερη πατρίδα μου, τή Φλώρινα, με κάμποσα έφόδια άπ τή διδασκαλείο έδώ. Ποιά νομίζετε ήταν ή πρώτη μου έντύπωση; πώς οι βιολιντζήδες, οι πρόξενοι δηλ. κι οι άλλοι παράγοντες, επιτρέψατέ μου να μη σας τους αναφέρω, που ήταν επιφορτισμένοι να κυβερνούν τά εκπαιδευτικά μας πράγματα, όλοι αυτοί είχαν αλλάξει, μα ό χαβάς εξακολουθούσεν ό ίδιος. Τή γλώσσα που μιλούσαν εκεί στα μαθητικά μου χρόνια, τή μιλούν και τώρα. Κάπου κάπου μόνο βρίσκω λιγοστές εξαιρέσεις. Ποιός εφταιε; Άπλούστατα τή δημοτικό σχολείο με τή μακεδονοκτόνο γλώσσα του, άν μου επιτρέπετε να τήν όνομάσω έτσι. Τώρα νηπιαγωγείο λειτουργούσεν. Έκει μέσα σέ διάστημα δυό χρονών κάτι γίνονταν. Κατώρθωναν να μπορούν τά παιδιά να συνεννοούνται έλληνικά. Μα μόλις έμπαιναν στην πρώτη τάξη του δημοτικού, ήρχονταν σά μητριά ή στρίγλα ή καθαρεύουσα κι έπνιγε κάθε ζωντανάδα, χαλνούσεν όλη τή σειρά και όλο τή οικοδόμημα. Γιατί ήταν δυνατό μ' άλφαθητάρι που είχε μιá γλώσσα ψεύτικη κι άνύπαρχτη, που κανέναν Ρωμίδος δέν τή μίλησε, με άλφαθητάρι που είχε λέξεις, που μόνο για γλωσσολύτες μποροΰσαν να χρησιμέψουν, που είχε λέξεις σάν τά έγγελος, έγγενος και άλλα τέτοια τέρατα, να έχωμε συνέχεια με τή γλώσσα του νηπιαγωγείου;

Ήάρτε τώρα μιá εικόνα κι άπ τά βοηθητικά μαθήματα. Τά θρησκευτικά άρχινοΰσαν άπό τήν ιστορία του Άβραάμ με τή εξής στερεότυπο καλούπι. «Κατά τούς άρχαίους χρόνους έξη εις τήν χώραν Χαναάν εις δίκαιος και θεοφοβούμενος άνθρωπος κτλ.» στην γ' τάξη ή δημιουργία του κόσμου: «Ό θεός έκτισε τόν κόσμον εις έξ ήμέρας. Έν άρχή έποίησεν ό θεός κτλ.». Έννοείται πώς όλα αυτά τά μάθαιναν μηχανικά, δίχως να τά καταλαβαίνουν. Κι όταν ήρχονταν ή μέρα των επιδεικτικών εξετάσεων κούρδιζεν ό δάσκαλος τά παιδιά και κείνα τά δυστυχισμένα σά φωνογράφος τάλεγαν κορδόνι.

Συμπεραίνετε μόνοι σας τί γίνονταν και με άλλα μαθήματα. Για να δήτε τώρα με τί λογής τραγούδια προσπαθοΰσαν οι δάσκαλοι να φαιδρύνουν τά παιδάκια θα σας αναφέρω μερικά, άληθινά μαργαριτάρια, βγαλμένα άπό τόν τάφο δέν ξέρω κι έγω τίνας γλωσσόμυθια ποιητή. Τραγούδι για τή γυμναστική: «Η γυμναστική κρατύνει σώμ' άνδρίζει και ψυχήν. Τίς μακράν αυτής θα μείνη; παίδες

κάμετε άρχήν». Για τίς εξετάσεις: «Τής έτάσεως ή ώρα πάρεστιν ίδου άγών», και άλλα τέτοια σάν τά «Έν όλη προθυμία», «Θεέ σύ ό δεσπόζων νοών και καρδιών», «Ό ψυχή μου χρυσόπτερος, πέτα» κτλ.

Τώρα μπορείτε να μου πητε: «έσύ τί εφτανες;» Άπλούστατα ό τι γίνονταν παντού. Μπορούσε ό ραγιάς ό δάσκαλος να σηκώση ψηλά τή κεφαλή του και να διδάξη πράματα έξω άπ τή πρόγραμμα, και μάλιστα εκεί όπου ή λόγια παράδοση θεωρούσαν ιερό κειμήλιο; Καρτερούσα, περίμενα τή σύνθημα για τήν πνευματική επανάσταση να δοθή άπό δώ πέρα, όπου τή πράγμα είχε πιά ώριμάσει. Μα κάθε τέτοιο μικροκίνημα πνίγονταν κι έδώ άπ τούς βρικόλακες άμέσως. Κι έτσι παντού βασιλεύει ήσυχία και σιγή· γιατί «τάσνιαζε ή φοβέρα και τά πλάκωνε ή σκλαβιά...»

Κι όλα αυτά, κύριοι, γίνονταν σ' εποχή που ή βουλγαρική προπαγανδιστική δράση βρίσκονταν σέ υπερένταση. Είδαν οι άθλιοι άπό χρόνια τή σχολαστικό μας πρόγραμμα και άκολούθησαν τόν πρακτικό δρόμο. Πέταξαν έξω τή σλαβική γλώσσα κι άγκάλιασαν τή δημοτική. Σ' αυτήν τραγούδησαν τίς χαρές του μακεδονικού λαού, σ' αυτήν έψαλαν τίς λύπες του, σ' αυτή σύνταξαν τά σχολικά και τ' άλλα λογοτεχνικά τους βιβλία.

Ποιά θα ήταν τ' άποτελέσματα καθέναν μας τή συμπεραίνει. Είχε λοιπόν ή όχι δίκιο ό γίγας εκείνος ό Έλισσαίος Γιανίδης, όταν με άδολο πατριωτικό πόνο βροντοφωνούσε στην «Γλώσσα και Ζωή», στο ευαγγέλιο αυτό του νέου έλληνισμού, πώς δέν μπορούμε να έξελθίνουμε τούς ξενόφωνους με τήν καθαρεύουσα;

Κι όμως και σήμερα ακόμη ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στα ξενόφωνα μέρη δέν προχωρεί ως εκεί που πρέπει.

Πρώτα είναι ανάγκη έθνική, είναι ανάγκη άπόλυτη να ιδρυθούν νηπιαγωγεία σέ όλα τά ξενόφωνα χωριά, όσο μικρά κι άν είνε έστω κι άν έχουν είκοσι μόνο νήπια.

Έπειτα είναι ανάγκη να λειτουργή σέ κάθε ξενόφωνο χωριό και νυχτερινό σχολείο, άπό τόν Όχτώδη τουλάχιστο ως τή Μάρτη. Σ' αυτό υποχρεωτικά να φοιτούν τά μεγάλα παιδιά, που δέν ξέρουν τήν έλληνική γλώσσα. Θα προσέρχονται με μεγάλη προθυμία, γιατί σέ λίγο θα πάν στρατιώτες και ξέρουν άπ τούς μεγάλους πόση αξία έχει ή γλώσσα. Τή πρόγραμμα τής όλης να έχη ως περιεχόμενο τίς ασχολίες των κατοίκων κάθε χωριού.

Όλοι ξέρουμε πώς τή μικρό παιδί μεγαλώνοντας μαθαίνει και μιλά τή γλώσσα τής μάνας του. Γι' αυτό είναι επίσης σπουδαίο ή

μᾶλλον ἀναγκαιότατο νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ δασκάλους τῶν ξενόφωνων μερῶν νὰ μαζεύουν τίς Κυριακές καί τίς γιορτές τὰ κορίτσια τῶν χωριῶν, τίς μέλλουσες μητέρες ποῦ δὲ φοιτοῦν σχολεῖο, καί νὰ τὰ μαθαίνουν μὲ γλῶσσα ἑλληνικὴ πῶς νὰ μαγειρεύουν, πῶς νὰ κεντοῦν, νὰ ὑφαίνουν κτλ., νὰ τοὺς μαθαίνουν χοροὺς ἑλληνικοὺς, τραγούδια ἑλληνικά κτλ. Δὲ φαντάζεστε μὲ πόση προθυμία τρέχουν τὰ μεγάλα κορίτσια τῶν χωριῶν στὴ δασκάλα καί πόση μεγάλη ἐπίδραση μπορεῖ νὰ ἐξασκήσῃ ἡ δασκάλα στὰ κορίτσια αὐτά.

Τελευταία θὰ ἐκφράσω μιὰ θερμὴ καὶ δίκαιη παράκληση πρὸς τοὺς ἀρμόδιους, νὰ τραβήξῃ δηλαδὴ τὸ ἀνατομικὸ τους μαχαίρι λίγο πιο βαθιά στὴν ἐκπαίδευση τῶν ξενόφωνων μερῶν.

Δὲ θὰ ἐπαρκέσουν, πιστέψτε με, τὰ τέσσερα χρονάκια μόνο, γιὰ νὰ κάμουν τὰ παιδιὰ δικό τους κτῆμα τῆ δημοτικῆς μας γλῶσσας, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐκφράζον σ' αὐτὴ τὰ νοήματα καὶ συναισθήματά τους. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἐθνικὴ νὰ καθιερωθῇ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα στὰ ξενόφωνα μέρη καὶ στίς ἑξι τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Γιατὶ δίχως νὰ κατέχουν καλὰ καλὰ τὰ παιδάκια τ' ὄργανο ποῦ θὰ συνεννοηθοῦν, μόλις μποῦν ἀπὸ τὴν 4. στὴν 5. τάξην, θὰ ἐμφανιστῇ πάλι ἡ κυρὰ καθαρεύουσα γιὰ νὰ τὰ μπερδέψῃ ὅλα, γιὰ νὰ τὰ κάνη ὅλα θάλασσα.

Ἐνισχύσατέ με, κύριοι, στὴν τελευταία μου αὐτὴ παράκληση καὶ νὰ εἰστε βέβαιοι πῶς ἔτσι, καὶ μόνο ἔτσι, θὰ συντελεστῇ πραγματικὴ ἐθνικὴ ἐργασία στὰ ξενόφωνα μέρη, πῶς ἔτσι θὰ συντελεστῇ καὶ τὸ πνευματικὸ ξεσκάδιμα τῆς δύστηχης Μακεδονίας.

ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

8. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΜΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Στοιχειώδεις πρακτικαὶ δὴγγίαι, Κεφ. 'ΙΑ', Γραμματικὴ.

Ἀναγκαιοτάτη εἶναι ἐν τῇ δημοτικῇ σχολεῖῳ ἡ διδασκαλία γραμματικῆς τῆς τῶν λογίων λεγομένης γλῶσσας, ἧς οἱ τύποι ἐν ὀλιγίστοις διαφέρουσι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, πρὸς ἣν ὁ σημεῖραι ἐγγύτερον ἔρχεται. Ἀλλὰ διδασκαλίαν γραμματικῆς λέγοντες δὲν νοοῦμεν τὴν ὑπὸ τῶν παίδων ἀπομνημόνευσιν τῶν ξηρῶν τύπων καὶ πλήθους κανόνων τεχνολογικῶν καὶ ἐξαίρεσεων, ἀλλὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἀσκήσιν αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐκφέρωσιν ὀρθῶς καὶ κανονικῶς ἐν γραπτῇ καὶ προφορικῇ λόγῳ τὰ ἀισθήματα καὶ διανοήματα αὐτῶν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς πρακτικῆς μάλιστα ἀσκήσεως αὐτῶν ἐν τῇ ὁμοειπειᾷ τῇ ἐνδελεχεῖ τοῦ διδασκάλου ἐπιμελεῖς, οὗ τὴν γλῶσσαν ἐν τῇ καθημερινῇ διδασκαλίᾳ πάντων τῶν μαθημάτων ἔχει ὑπόδειγμα ὁ μαθητῆς. Εἰ καὶ ἡ τοιαύτη ἐμπειρία δυνατόν νὰ ἀποκτηθῇ καὶ ἄνευ βιβλίου διὰ τῆς ἐν τῇ λέγειν καὶ γράφειν ἐπιμέλως ἀσκήσεως, πρὸς μείζονα ὅμως εὐκολίαν ἐπιτρέπεται νὰ εἰσαχθῇ ἐν ταῖς ἀνωτέρας τάξεσιν ὀλιγοσέλιδον βιβλίον γραμματικῆς περιλαμβάνον τοὺς στοιχειωδεστάτους κανόνας τοῦ τυπικοῦ καὶ τὸ τυπικὸν αὐτό.

Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρῃ τάξει διδάσκαται ὁ παῖς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως τὰ τοῦ συλλαβισμοῦ, τὴν διαίρεσιν τῶν γραμμάτων, τὰς διφθόγγους, τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰ τῆς στίξεως, τὰ βραχέα, τὰ μακρά, καὶ ἀσχοῦνται περὶ τὴν διάκρισιν τῶν οὐσιαστικῶν, τῶν ἐπιθέτων, τῶν ρημάτων πρακτικῶς καὶ διὰ παραδειγμάτων. Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει ἀσχοῦνται νὰ διακρίνωσι τὰ μέρη τοῦ λόγου, νὰ κλίνωσιν ὀνόματα, νὰ διακρίνωσι τὰ οὐσιαστικὰ τῶν ἐπιθέτων καὶ τοὺς βαθμοὺς αὐτῶν, τὰς ἀντωνυμίας, καὶ νὰ κλίνωσι τοιαύτας, ἐν τῇ καθομιλουμένη γλῶσσῃ συνήθεις. Τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων, τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν ρημάτων, διδάσκονται διὰ φράσεων ἐκφραζουσῶν νόημα τι, π. χ. ἵνα κλίνωσι τὸ ὄνομα οἰκία μαθήνοισι τὴν ὀνομαστικὴν ἐν τῇ φράσει ἡ οἰκία εἶναι καλή, τὴν γενικὴν τὸ σανίδωμα τῆς οἰκίας, τὴν δοτικὴν ἔδωκεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τὸν οἶκον, τὴν αἰτιατικὴν πορεύομαι εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὡσαύτως διδάσκονται διὰ φράσεων τὸ ῥῆμα, τὴν προσωπικὴν ἀντωνυμίαν κτλ. ἐγὼ λέγω, σὺ λέγεις, ἐκεῖνος λέγει, ἡμεῖς λέγομεν, σὺ εἶ (ἢ ὑμεῖς) λέγετε, ἐκεῖνοι λέγουσι, καὶ οὕτω ἐφεξῆς, πάσας τὰς ἀντωνυμίας καὶ τὰ ῥήματα. Ἀφοῦ δὲ ἱκανῶς νοήσωσι τὴν σημασίαν οἱ παῖδες ἔπειτα ἀσχοῦνται μανθάνοντας κατὰ ῥῆμην τύπους ὀνομάτων καὶ ρημάτων.

Ἐν τῇ τετάρτῃ δὲ τάξει ἀσχοῦνται νὰ κλίνωσι ῥήματα νὰ διακρίνωσι τὸν χρόνον αὐτῶν κτλ. ἀλλὰ πάντα πρακτικῶς, καὶ καθ' ὅσον χρησιμεύουσιν ἐν τῇ καθομιλουμένη γλῶσσῃ. Πάντοτε δὲ τὸ τυπικὸν διδάσκαται, ὡς ἐρρήθη διὰ φράσεων ἐκφραζουσῶν νόημα τι (Βενθόλου, Θεσμολόγιον τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως 1884, μέρ. Ε', σ. 154 ἄ).

*

Διάταγμα περί τινων τροποποιήσεων επί του 'Οδηγού της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. 'Οθων κλπ.

Λαβόντες υπ' ἔψιν τὸ ἀπὸ 12 'Ιουλίου 1839 Διάταγμα τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, δυνάμει τοῦ ὁποίου, τὸ μεταφρασθὲν τότε ἐγχειρίδιον τοῦ Γάλλου Σαραζίνου εἰσῆχθη ἀπὸ τὸ ὄνομα 'Οδηγός τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Μεθόδου, εἰς ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, οἱ δὲ δημοδιδασκαλοὶ ὀφείλουσιν ἀκολουθεῖν αὐτὸν ἀπαρεγκλίτως τύπον καὶ κανὸνα ἀπαράβατον τοῦ περὶ τὴν διδασκαλίαν τρόπου. Ἐπειδὴ ὁ 'Οδηγὸς οὗτος, καὶ τοὶ μετασκευασθεῖς ἔκτοτε ἐπὶ τὸ βέλτιον καθ' ἑσῶν ἢ τε πείρα καὶ αἰ νεώτεροι περὶ τὴν ἀλληλοδιδασκαλίαν μεταρρυθμίσεις ἐν Ἑυρώπῃ ὑπεγόρευσαν τὴν βαθμῆδὸν τροποποιῆσαι αὐτοῦ εἰς τὰς γενομένας ἐφεξῆς δύο αὐτοῦ ἐκδόσεις, ἐκρίθη οὐχ ἥττον, κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς ἐπὶ τούτῳ συσταθείσης ἐπιτροπῆς, ἐπιδεκτικὸς τινων ἐπι βελτιώσεων, ὑπαγορευθειῶν ἰδίως ὑπὸ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιγινομένης δσημέραι προόδου καὶ τῆς περὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας πείρας. Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημόσιας ἐκπαιδεύσεως ὕπουργοῦ, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν. Ἄρθ. 1. Αἱ ἐπόμεναι τροποποιήσεις τοῦ ἐν χρήσει 'Οδηγού τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ἐγκριθέισαι παρ' ἡμῶν, τυπωθήτωσαν εἰς ἰδιαιτέρων παραρτήματα ὅπερ θεωρούμενον ὡς μέρος τοῦ 'Οδηγού τούτου ἀναπόσπαστον, ἔσται ὑποχρεωτικὸν ὡσαύτως δι' ἅπαντας τοὺς δημοδιδασκάλους. Ἄρθ. 2. Τοῦ παραρτήματος τούτου προσαρτηθησομένου εἰς τὸν ἐν χρήσει 'Οδηγὸν ἕκαστος τῶν δημοδιδασκάλων ὀφείλει προμηθευθῆναι ἐν ἀντίτυπον.

Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημόσιας ἐκπαιδεύσεως ὕπουργόν ἀνατίθεται ἡ δημοσίευσίς καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος διατάγματος. Ἀθήνησι τῆ 23 'Ιουλίου 1853, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως, ἡ βασίλισσα Ἀμαλία. Χ. Χριστόπουλος.

Τροποποιήσεις. Τοῦ ἐν χρήσει 'Οδηγού τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Σελ. 105. Αἱ ὀνομασίαι τῶν φωνῶν ἐν τῶν δρίζονται ὡς ἐξῆς τὸ μὲν ε καὶ ο μένουσιν ἀπλῶς καὶ κατ' ἐξοχίην ἰ ὁ τὸ δὲ η προσονομάζεται μέγα, καθὼς τὸ ω μέγα, τὸ δὲ ν μένει ο φίλον.

Σελ. 117. Τῶν λέξεων φωνῆ καὶ βουθὸν ἀντικατασταθήτωσαν αἱ λέξεις φωνῆεν καὶ σύμφωνον, ἐρμηγεύοντος ἀπαξ τοῦ διδασκάλου τὴν θνῆκμιν τῆς σὴν.

Σελ. 177. Γραμματικῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα δρίζεται ἡ τῆς ἀρχαίας καὶ μόνῃ, συντεταγμένη ὅμως ἐπὶ τὸ ἀπλοῦστατον, καὶ περιέχουσα μόνους τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον ὕφος συνήθεις τύπους, ἐκτὸς τῶν θυϊκῶν, τῶν ἀττικῶν, τῶν εἰς μι, καὶ τῶν μήπω ἐν χρήσει ἀνωμάλων ὀνομάτων καὶ ρημάτων περιέχουσα. Δὲ ἐν ὑποσημειώσει μὲν, ὑπὸ τὴν σελίδα ἐκάστην, νύξεις τινὰς πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ τῆς μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου ἰδιώματος ἀντιπαρθέσεως καθ' ἐκάστην δὲ κλίσιν καὶ συζυγίαν, σειράν φράσεων καταλλήλων πρὸς ἀσκήσιν κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐν Ἑυρώπῃ γραμματικούς, καθὼς καὶ περὶ ἑτυμολογίας καὶ συντάξεως ὡς τι χρησιμώτατον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, μετὰ παραθέσεως ὡσαύτως παραδειγμάτων. Ἡ γραμματικὴ δὲ αὕτη διδάσκειται μὲν ὑποχρεωτικῶς εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων ἄλλ' ἀπὸ μὲν τῆς Α' ἄχρι τῆς Β' προαιρετικῶς, καὶ ἐπομένως ἄνευ τύπων πρὸς ἐκμάθησιν τακτικὴν καὶ γρα-

πτὴν, δι' ἀναπτύξεως δὲ μόνον μερικῆς τοῦ διδασκάλου (πρὸς ὀδηγίαν τοῦ ὁποίου συντάχθησεται φυλλάδιον), καὶ κατὰ τὸν περὶ ἀναπτύξεως ἰδεῶν τρόπον ἐν γένει, καὶ τοὺς ἐπὶ τούτῳ συνταχθησομένους γραμματικούς πανάκας ἀπὸ δὲ τοῦ Β' ἢ τοῦ Α' (κατ' ἐκλογὴν τοῦ διδασκάλου) τμήματος τῆς Η', ἀρχεται καὶ διαρκεῖ προβαίνουσα ἐπὶ τὸ συνθετικώτερον εἰς ἀπάσας τοῦ συνδιδασκτικοῦ τὰς τάξεις ἢ γραπτῆ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς, ἢ τῶν τύπων δηλοῦσι (θεσμολ. σ. 65 α).

*

Ἐγκύκλιος, ἀριθ. πρωτ. 11557. Περὶ καταργήσεως τοῦ θυϊκοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων καὶ τῶν ἀσυναϊρέτων τύπων. Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Ἰπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημόσιας Ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ τὰς δημοδιδασκαλίσσας.

Σκοπὸν ἔχοντες νὰ λάθωμεν ὑπὸ σπουδαίαν σκέψιν καὶ τὸ περὶ τῶν διδασκτικῶν βιβλίων ὅσα ἀπαυτοῦται πρὸς διδασκαλίαν τῆς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα φοιτήσεως νεολαίας, τὸ στοιχειωδέστερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης, προλαμβάνομεν νὰ παραγγελωμεν ὑμῖν, ὥστε ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἤδη γραμματικῶν, ἀδιάφορον ἄχρι τινὸς ὁποίων τούτων νὰ περικλεισθε πρὸς τὸ παρὸν διὰ γραμμῶν, ἐὰν δὲν ἐγκρίνητε μᾶλλον νὰ διαγράφητε ὀλότιστα, Α' ὅλα τὰ θυϊκὰ τῶν τε ὀνομάτων καὶ ρημάτων. Β' ὅλους τοὺς ἀσυναϊρέτους ἀμφοτέρων τύπους, περιορισζόμενοι εἰς μόνους τοὺς συνηρημένους, καὶ Γ' ὅλους τοὺς ἄττικούς τῶν ὀνομάτων σχηματισμοὺς καὶ μάλιστα τοὺς τῆς Β' τῶν ἰσοσυλλάβων κλίσεως προσδοκιοῦντες τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διὰ τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα κριθησομένης καταλληλοτέρας μεταξὺ τῶν ὑπαρχουσῶν ἢ καὶ συνταχθησομένων γραμματικῶν καὶ ἀπαλλάττοντες τοὺς παῖδας ἐκείνους μάλιστα, ὅσοι δὲν ἔχουσι σκοπὸν νὰ διατρέξωσι τακτικῶς τὴν σειράν τῶν ἐγκυκλιῶν μαθημάτων τῆς ἀκαίρου ματαιοπονίας πρὸς ἐκμάθησιν τύπων καὶ κανόνων, ὧν οὐδέποτε ἕως θέλουσι κάμει χρῆσιν. Ἀθήνησι τῆ 27 Νοεμβρίου 1854. Ὁ Ἰπουργὸς Γ. Φύλλας.

*

Ἐγκύκλιος, ἀριθ. πρωτ. 10679. Περὶ τοῦ μὴ σολοικίζεσθαι. Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Ἰπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημόσιας Ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους.

Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐξ ἡμῶν ἐξ ἀπροσεξίας πάντως, διότι δυσωποῦμεθα ν' ἀποδώσωμεν τὸ πρᾶγμα ἀπλῶς εἰς ἀμάθειαν, γράφοντες καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ Ἰπουργεῖον σολοικίζουσιν ἀσυστόλως, ἀναρτῶντες ἀσυνδέτως ἀπολύτους ὀνομαστικὰς ἐπὶ ἑτεροπροσωπίας, παρ. χάρ.: «Ὁ ὀποσημειούμενος, ἐγκατασταθεὶς ἐνταῦθα νομίμως, καὶ ὅσα ἑλλειψίς ἐφημερίῳ, ἐχειροτονήθη ἱεραῦς», ἢ: «Ὅπως τὰ τέκνα τῶν δημογενῶν, διδασκόμενα τὴν πατριῶν γλῶσσαν καὶ θρησκευτικῶν, διεγερθητὰ εἰς τὰς τρυφεράς αὐτῶν καρδίας, τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν αἶσθημα», καὶ τὰ παρόμοια, γνωστοποιούμεν ὑμῖν, χάριν τῆς ὑπολήψεως τοῦ κλάδου, εἰς ὃν ὑπάγεσθε, ὅτι πᾶς ὅστις ἐν ὀλισθήσῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ ἀλλότριον τῆς ἑλληνικῆς φωνῆς τοῦτο παράπτωμα, θέλει παραμπέσθαι, ἔστω καὶ πρωτοβάθμιος, εἰς τὴν διαρκῆ ἐξεταστικὴν τῶν δημοδιδασκάλων ἐπιτροπὴν πρὸς νῆαν ἐξέτασιν δυνάμει τῆς § 5 τοῦ ἀρθροῦ 2 περὶ δημοτικῶν σχολείων Νόμου. Ἀθήνησι τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1872. Ὁ Ἰπουργὸς Α. Δρόσος.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Τὰ μαθήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπέων στοὺς δημοδιδασκάλους
Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς.

Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ δασκαλικὸς κόσμος ἀπὸ χρόνια τώρα δὲν ἔμεινε καθόλου εὐχαριστημένος μετὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τ' ἀποτελέσματά της. Ἐβλεπε τὴν ἀποτυχία, ποθοῦσε ριζικὴ ἀλλαγὴ, μὰ νόμιζε πῶς μπορούσε νὰ τὴν πετύχῃ μὲ μέσα συμπτωματικὰ καὶ ἐπουσιώδη. Τὴ βαθύτερη αἰτία τοῦ κακοῦ, τὸ ὅτι δηλ. εἴχαμε παραστρατήσῃ ἰδεολογικὰ καὶ ἀγνοήσαμε ἢ περιφρονήσαμε τὴν πραγματικότητα, δὲν τὴν ἔβλεπε καθόλου ἀκόμη καὶ ὅταν τοῦ παρουσιαζάν χροποιαστὴ τὴν αἰτία αὐτὴ δὲν ἤθελε ὁ δασκαλικὸς κόσμος νὰ τὴν προσέξῃ. Ὁ ἀγῶνας τῶν δημοτικιστῶν, ἀπ' ὅπου πῆγασε ἡ σημερινὴ προσπάθεια γιὰ ἀλλαγὴ ἀληθινὰ ριζικὴ, ἡ τοῦ ἦταν ξένος ἢ ἀντιπαθητικὸς. Ἔτσι, ἂν ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ κατῴρθωσε νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ ἐπανάσταση δημοκρατικὴ μὲ ἀρχηγὸ κατ' ἐξοχὴν φωτισμένο, ἀνταποκρίνεται σὲ καθολικὴ ἀνάγκη τῶν δασκάλων, τὸ πνεῦμα, ἡ οὐσία της εἶναι σχεδὸν ἀγνωστα καὶ σὲ πολλοὺς μάλιστα ἀντιπαθητικὰ.

Ἡ ἀντιπάθεια αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴ σύγχυση ποὺ βασιλεύει στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀπὸ προλήψεις καὶ ἀγνοία τῶν πραγμάτων. Γιὰ νὰ πετύχῃ λοιπὸν ἡ μεταρρύθμιση δὲν ἔφτανε μόνον νὰ γραφοῦν ζωντανὰ ἀναγνώσιμα στὴ δημοτικὴ καὶ νὰ γραφοῦν κατάλληλες διδακτικὲς ὁδηγίαις ἐπρεπε νὰ χτυπηθοῦν οἱ προλήψεις, νὰ ξεκαθαριστῇ ἡ σύγχυση καὶ νὰ παρουσιαστοῦν τὰ πράγματα καθαρὰ καὶ πειστικὰ ὅπως εἶναι. Καὶ αὐτὸ κάλι δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ μὲ βιβλία καὶ φυλλάδια ποὺ ἡ ὀφέλειά τους εἶναι συχνὰ ἀμφίβολη, ἀφοῦ γιὰ πολλοὺς λόγους ἐμποδίζονται τὸ ἀντικειμενικὸ καὶ γόνιμο διάβασμα, μὰ μόνον μὲ τὴ ζωντανὴ καὶ συστηματικὴ διδασκαλία, καὶ κυρίως μὲ τὴν ἐλεύθερη καὶ συστηματικὴ συζήτηση.

Σύμφωνα μὲ τίς σκέψεις αὐτές, ἐκτός ἀπὸ τ' ἄλλα μέτρα ποὺ ἔλαβε τὸ ἐκπαιδευτικὸ κέντρο σχετικὰ μὲ τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς παιδείας, ἔδωσε ιδιαίτερη προσοχὴ στὴν ἀνάγκη νὰ γίνουσι αἰγὰ αἰγὰ μαθήματα καὶ φροντιστηριακὲς ἀσκήσεις σὲ ὅλο τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν δημοτικῶν σχολείων. Πρῶτα ὅμως ἀπ' ὅλους ἔπρεπε νὰ φωτιστοῦν καὶ νὰ ὁδηγηθοῦν οἱ ἐπιθεωρητὲς τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Τὸ σκοπὸ τῶν μαθημάτων καὶ τῶν φροντιστηρίων τὸν βλέπει σὲ γενικὰς γραμμὰς ὁ ἀναγνώστης στὸ ἀναρχτικὸν μάθημα ποὺ δημοσιεύεται στὴν ἀρχὴ τοῦ τόμου αὐτοῦ (σελ. 1-20). Ἀναλυτικότερα φαίνεται στὸ ἀκόλουθον πρόγραμμα, σύμφωνα μὲ σχετικὸ σημεῖωμα ποὺ εἶχαν ὑποβάλει οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες στὸ ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο:

Α', γλῶσσα. Ἡ γένεσις τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ ἡ γραμματικὴ της. — Αἱ γλωσσικαὶ ἀνάγκαι τοῦ σχολείου καὶ ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα (λεξιλόγιον ἀναγνωστικῶν, ὀρθογραφία, ὀρθογραφικὸι κανόνες, φωνητικὴ καὶ πρώτη γλωσσικὴ διδασκαλία) — Ἐνότης τῆς δημοτικῆς, διδάσκτοι καὶ ιδιώματα, κοινὴ γλῶσσα καὶ

καθαρεύουσα. Σχέσεις μεταξύ τῶν καὶ θέσις τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. — Ἡ δημοτικὴ ἀπὸ σχολικῆς ἀπόψεως.

Β', φιλολογία. Ἱστορικαὶ βέσεις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ ἰδίως τῆς λογοτεχνίας. — Δημοτικοὶ θησαυροὶ. — Κρητικὴ καὶ Ἴονιος σχολὴ, σχολὴ Κ/πόλεως, παλαιότερα καὶ νεώτερα σχολὴ Ἀθηνῶν, μετὰ τοὺς σπουδαιότερους τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τὰ πλέον σημαντικὰ τῶν ἔργα. — Τὰ νέα ραῖματα εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν. Ἀνάλυσις καὶ ἐκτίμησις λογοτεχνικῶν ἔργων ἀπὸ αἰσθητικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἰδίως παιδαγωγικῆς ἀπόψεως.

Γ', παιδαγωγικὴ. I: Σύστασις τῆς σημερινῆς κοινωνίας. — Σχέσις κοινωνίας, κράτους καὶ σχολείου ἱστορικῶς καὶ συγχρονιστικῶς ἐξεταζομένη. — Διάρθρωσις τῶν σχολείων πηγάζουσα ἀπὸ τὴν σχέσιν κοινωνίας καὶ σχολείου. — Προγράμματα σχολείων. II: Ἡ ἐξέλιξις τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. — Αἱ σημεριναὶ ἀντιλήψεις καὶ μέθοδοι. — Τὰ κυριώτερα πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν. — Διδακτικαὶ ἀντιλήψεις καὶ μέθοδοι πηγάζουσαι ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν.

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ κύκλοι τῶν μαθημάτων θεωρήθησαν οἱ πρὸ ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν μεταρρύθμισήν ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐλλείψεις καὶ ἀνάγκαι τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ εἶναι πολλαπλῆς καὶ ποικίλης, ἀποφασίστηκε δταν ἐπάρχη καιρὸς νὰ συμπληρῶνται τὸ παραπάνω πρόγραμμα καὶ μὲ ἄλλα μαθήματα, π. χ. φυσιογνωστικὰ, χειροτεχνικὰ, γυμναστικὰς ἀσκήσεις κ. ἄ.

Τὰ μαθήματα ἀρχισαν τὴν ἀνοίξῃ τοῦ 1918 καὶ ἔγιναν πρῶτα στοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηνῶν δυὸ ἀπογέματα τὴν ἐβδομάδα, χωρὶς νὰ ταραχτῇ ἡ κανονικὴ λειτουργία τῶν σχολείων. Κράτησαν τρεῖς μῆνες καὶ διδάχτηκαν ἀπὸ τοὺς κ.κ. Γληνὸ, Δελμούζου καὶ Τριανταφυλλίδου τὰ κυριώτερα μέρη ἀπὸ τοὺς τρεῖς κύκλους τῶν μαθημάτων ποὺ δώσαμε παραπάνω τὸ πρόγραμμά τους. Ἐμεινε ὅμως ἀκόμη ἀρχετὸ ὕλικὸ, ἰδίως ἀπὸ τὸ γλωσσικὸν κύκλον, ποὺ θὰ διδαχτῇ στὴν πρώτη κατάλληλη περίστασι.

Ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ εἶχαν ἀναλάβει γιὰ τὰ γενικὰ φροντιστηριακά διαφοροὶ δημοδιδασκάλου συζητήθησαν τ' ἀκόλουθα: 1. Κεντρικαὶ ἰδέαι τοῦ Φωτιάδη εἰς τὸ βιβλίον του «Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις», ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῆς γλώσσας μὲ τὴν παιδείαν. 2. Δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἡ σχολικὴ τῶν χρησιμοποίησις. 3. Ὁ ἔθνικὸς ἔθνος. 4. Γκῶζη, Τὸ κρυφὸν σκολεῖον.

Τὸ φρονιστήριο γιὰ τὸ προφητικὸν βιβλίον τοῦ Φωτιάδη κράτησε τέσσαρα ἀπογέματα, καὶ σ' αὐτὸ μὲ τὴ ζωηρότατη συμμετοχὴ πολλῶν δασκάλων ἐξετάστηκε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἀπὸ τίς διαφορὰς ἀπόψεις του καὶ μάλιστα τὴν ἐκπαιδευτικὴν. Τ' ἄλλα τρία φρονιστήρια ἔγιναν σ' ἑξὶ ἀπογέματα. Στὸ τελευταῖον ἐκτός ἀπὸ τὸ Κρυφὸν σκολεῖον ἐξετάστηκε ἡ Παραμυθού, ὁ Μικρὸς σοφὸς τοῦ Γκῶζη καὶ ὁ Κανάρης τοῦ Λύτρα.

Ἡ ἴδια σειρά τῶν μαθημάτων ἐκτός ἀπὸ τὰ παιδαγωγικὰ ἔγινε συγχρόνως καὶ στοὺς τροφίμους τῶν διδασκαλείων Ἀθηνῶν. Τὴν ἀνοίξῃ τοῦ 1919 οἱ ἴδιοι τρεῖς κεντρικοὶ κύκλοι τῶν μαθημάτων ἔγιναν στὸ διδακτικὸν προσωπικὸ τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ οἱ μαθήτριες τοῦ διδασκαλείου στὸν Πειραιᾶ. Ἐκεῖ σὲ 8 φρονιστήρια συζητήθησαν τ' ἀκόλουθα θέματα:

1. Αἱ δημοτικαὶ παραδόσεις καὶ ἡ σχολικὴ τῶν χρησιμοποίησις. 2. Αἱ γραπτὰ συνθέσεις τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. 3. Ὁ ἔθνικὸς ἔθνος εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. 4. Αἱ κεντρικαὶ ἰδέαι τοῦ βιβλίου «Γλῶσσα

και ζωή» του Ἐλ. Γιαννίδη, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν γλώσσης καὶ σχολείου. 5. Ἡ ὀρθογραφία τῶν νέων ἀναγνωστικῶν τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. 6. Τὸ λεξιλόγιον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Τὸν Ἀπρίλιον-Μάιον τοῦ 1919 ἔγινε στὴν πρωτεύουσα τὸ πρῶτο ἐκ παιδαγωγικῶ συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὕτη κοντὰ στοὺς τρεῖς κύκλους τῶν μαθημάτων ποὺ εἶδαμε παραπάνω, ἔγιναν ἀνάλογα μαθήματα καὶ διαλέξεις ἀπὸ τοὺς κ. κ. Δ. Λάμψα, Δ. Γεωργακάκη, Ἰ. Βαχαβιόλο, Ἰ. Κρυσαφὴ καὶ Σ. Ἰασεμίδη. Γιὰ τὸ συνέδριον αὐτὸ θὰ γράψωμε εἰδικὰ στὸν ἐπόμενο ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου, ὅπου θὰ δώσωμε τὸν ἀπαλογοισμὸ τῆς ἐργασίας ποὺ ἔγινε μέσα σὲ δύο χρόνια.

Σύντομα πρακτικὰ τῆς ἐργασίας ποὺ ἔγινε στὸν Πειραιᾶ, καθὼς καὶ στὸ συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν, δημοσιεύονται στὸν «Ἐκπαιδευτικὸν ἔρευνητὴν» τοῦ κ. Κυριακάτου, ἀριθ. 35 κ. ἀ.

Ψήφισμα τῶν δημοδιδασκάλων Πειραιῶς γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Γιὰ νὰ προκόψῃ ἡ γλωσσικὴ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση εἶναι ἀπαραίτητο νὰ στηριχθῇ πρῶτα πρῶτα στὴ συνείδηση τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ χαίρομε μὲ ἰδιαιτέρη χαρὰ ἕνα εὐδοικὸν σάλπισμα ποὺ μᾶς ἤρθε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καθὼς καὶ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας.

Ψήφισμα τῶν ἐν Πειραιεὶ δημοδιδασκάλων διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Οἱ δημοδιδάσκαλοι Πειραιῶς, κατόπιν τῆς ἐπὶ διατίαν ἐπιτυχοῦς ἐφαρμογῆς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἀποδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ μακροῦ ματαίως ἀπῆται ἀπὸ τὸ σχολεῖον τὸ κοινωνικὸν μᾶς συγκρότημα, αἰσθανόμεθα ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην νὰ λάβωμεν τὴν τιμὴν καὶ ὑποβάλομεν εἰς τὸ Σ.δ. Ἰπουργεῖον τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας εὐγνωμοσύνης μᾶς διὰ τὴν στοργικὴν του αὐτὴν ἐνέργειαν.

Ἐπὶ δεκαετηρίδας βλοκλήρους ἢ κοινῆ γνώμῃ, ὡς καὶ ἐκείνη τῶν φωτισμένων εἰδικῶν, διεκήρυξε τὴν ἀπόλυτον ἀποτυχίαν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου εἰς τὰς διαμορφωτικὰς του προσπάθειας καὶ μέγα μέρος τῆς εὐθύνης αὐτῆς ἐδάρυεν ὡς μολύβδινος ὄγκος τοὺς ὄμους μᾶς, μολονότι εἰμᾶθα ἀπλᾶ ὄργανα χειρισμοῦ ἑνὸς συστήματος, ποὺ εἶχε χαράξει αὐτὴ ἡ Πολιτεία. Θὰ ἤθῄνατο κανεῖς νὰ ἀποκαλέσῃ αὐτὸ τοῦτο μαρτυρικὴν τὴν θέσιν μᾶς, ὅσον ἐβλέπομεν τοὺς φιλοτίμους ἡμῶν κόπους νὰ ἀποδίδουν τὰ πλεόν ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν παιδικῶν τάξεων, τῶν ὁποίων μᾶς εἶχον ἐμπιστευθῆ τὴν διάπλασιν. Σήμερον ὅμως, ὅπου μὲ χαρὰν βλέπομεν τὴν ἱκανοποίησιν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν ποὺ στεφανώναται ἀπὸ τὰ πλεόν θετικὰ ἀποτελέσματα, λαμβάνομεν τὸ θάρρος νὰ παρακαλέσωμεν, ὅπως τὸ Σ.δ. Ἰπουργεῖον εὐαρεστηθῇ καὶ μὴ θεωρήσῃ τὴν μέχρι σήμερον μεταρρύθμισιν ὡς τὸν τελικὸν σταθμὸν τοῦ ἔργου του, ἀλλ' ἐξακολουθήσῃ σταθερῶς ἐν τῇ ἐκτιμῇσεϊ τοῦ καταλλήλου χρόνου τὰ μεταρρυθμιστικὰ του βήματα.

Ἐπὶ τούτοις, μὲ τὴν ἐνθάρρυνσιν ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἐπιτυχῆ φροντιστηριακὴν δημοδιδασκαλικὴν κίνησιν εἰς Πειραιᾶ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκρυτάνευσεν ἡ ἐπιστημονικὴ πρωτοβουλία ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ

τὴν εἰσαγωγὴν τῶν νέων ἀναγνωστικῶν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα πείρας μᾶς, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλομεν ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ Σ.δ. Ἰπουργεῖου καὶ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου τὰς κάτωθι ἀντιλήψεις καὶ παρατηρήσεις μᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Ὡς πρὸς μὲν τὴν ὀρθογραφίαν, τηρουμένης ἐν τῷ παρόντι τῆς ἱστορικῆς γραφῆς εἰς τὰς βίβλας τῶν λέξεων, θὰ διηκολύνε σπουδαίως τὸ ἔργον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἡ ἀπλοποίησις τῶν καταλήξεων καὶ δὴ:

1. Νὰ γράφονται ὁμοιόμορφως α') αἱ καταλήξεις τῶν παραθετικῶν -υτερος, -οταρος καὶ -οτατος, β') αἱ καταλήξεις τῆς δριστικῆς καὶ ὑποτακτικῆς, γ') αἱ καταλήξεις -οσύνη, -οντας, -ισα, -ια, -έθω, δ') οἱ ῥηματικοὶ τύποι ἔχω γράφει, ἔχω γραφῆ.

2. Νὰ μὴ σημειώνεται ἡ χρονικὴ ἀβξήσις εἰς τὰ ἀπὸ ο ἀρχόμενα ῥήματα.

3. Νὰ καταργηθοῦν τὰ διπλά σύμφωνα εἰς τὰς καταλήξεις τῶν ῥημάτων (π. χ. ἡ καταλήξις -μενος νὰ γράφεται πάντοτε μὲ ἐν μ).

Ἄλλὰ τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἔτη καὶ ἀνωφελῶς καταταρνανεῖ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον μὲ τὴν πολυμορφίαν του, μὲ τὴν ἀπειρίαν τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐξαρέσεών του, τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεφαλαϊώδης καινοτομία εἶναι ἐνδειγμένη, εἶναι τὸ κεφάλαιον τοῦ τονισμοῦ καὶ τοῦ πνευματισμοῦ.

Καὶ ἂν ἤθελε θεωρηθῆ τολμηρὰ ἡ ὀλοσχέρης κατάργησις τῶν πνευμάτων, ὁ περιορισμὸς ὅμως αὐτῶν εἰς ἐν καὶ ἡ διατήρησις μόνον τῆς ὀξείας ἢ οἰουδήποτε σημείου δηλωτικῆς τῆς τονιζομένης συλλαβῆς κρίνεται ἀπαραίτητος. Ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀναφέρομεν ὅτι, ἐκ τῶν 33 ὀρθογραφικῶν κανόνων τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, οἵτινες ἐδόθησαν ἐν προχείρῳ ἀντιγράφῳ εἰς τὰ σχολεῖα Πειραιῶς, τυπώνονται δὲ ἤδη διὰ νὰ σταλοῦν εἰς ὅλα νὰ σχολεῖα, οἱ 18 ἀναφέρονται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τόνων.

Οἱ δημοδιδάσκαλοι Πειραιῶς ἐπικαλούμεθα ἐπὶ τῶν ἐκτεθεισῶν προτάσεων τὴν παρωτισμένην γνώμην καὶ τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διδασκαλικῶν Συλλόγων, διὰ τὴν ταχύτεραν δὲ καὶ ἀσφαλεστέραν ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῶν τὸ μὲν Σ.δ. Ἰπουργεῖον παρακαλοῦμεν εὐλαβῶς, ὅπως εὐαρεστηθῇ νὰ δημοσιεύσῃ τὸ παρὸν εἰς τὸ Δελτίον του, τοὺς δὲ διδασκαλικοὺς Συλλόγους παρακαλοῦμεν, ὅπως, διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένην ἀναγκαίαν συνεννόησιν ἀπευθύνωνται πρὸς τὸν κ. ἐπιθεωρητὴν τῶν σχολείων Πειραιῶς.

Ἀντίγραφα τοῦ παρόντος θέλουσιν ὑποβληθῆ διὰ τοῦ κ. ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων πρὸς τε τὸ Σ.δ. Ἰπουργεῖον καὶ τὸ Σ.δ. ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον. Ἐν Πειραιεὶ τῇ 15 Ἀπριλίου 1916.

Ἐξ ἐνόματος τῶν δημοδιδασκάλων Πειραιῶς: Ζαχαρούλα Ναυπλιώτου, Ἐλένη Σταργιοπούλου, Παναγιώτης Σταματάκος, Παναγ. Ἀλεξόπουλος, Ἀκριβῆς ἀντιγράφον. Ἐν Πειραιεὶ αὐθημερόν. Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτ. σχολείων Πειραιῶς (Τ. Σ.) Δ. Κοντογιάννης.

Τὸ πρῶτον συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ.
Ἕνα ἱστορικὸν ἔγγραφο.

Περὶ καταργήσεως τῶν τόνων καὶ πνευμάτων. Εἰρήη.

Τὸ Συνέδριον τῶν Ἐπιθεωρητῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Κράτους στηριζόμενον εἰς τὰ πορίσματα τῆς πείρας καὶ τῆς ἐμπεριστατωμένης ἐρεῦνης καὶ

συζητήσεως, ἐπιθυμοῦν ἐξ ἄλλου, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ἀπὸ μίαν ἀσκοπὸν κατανάλωσιν πολυτίμου χρόνου καὶ ἀπὸ μίαν ἀνυπόφορον πληγὴν, ὅποια τυγχάνει ἢ δυσκολία περὶ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅπως, ἐν τῇ παποιθήσει, ὅτι προσφέρει μεγίστην ἐκδοῦλευσιν καὶ εὐκολίαν εἰς τὴν Λατικὴν Ἐκπαίδευσιν, προτείνῃ τὴν δλοσχρηθὴ κατάρτησιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων. Ἴνα μὴ δὲ οἱ μέλλοντες νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδεῦσεως μαθηταὶ εὐρεθῶσι πρὸ δυσκολιών, ἐκρίθη σκόπιμον, ὅπως γείνη χρήσις ἐνὸς τονικοῦ σημείου καὶ ὡς τοιοῦτο ἐκρίθη ἡ στιγμή. Ἐν δὲ τῇ Μέσῃ Ἐκπαίδεῦσει βραδύτερον δύναται νὰ διασαφηθῇ ἡ σημασία τοῦ τονικοῦ τούτου σημείου, ν' ἀναλυθῇ τοῦτο καὶ ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῶν ἐν χρήσει τόνων. Ὡς πρὸς τὰς μονοσυλλάβους λέξεις τὸ Συνέδριον ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἰς αὐτὰς δὲν χρειάζεται τόνος. Τούτων ἕνεκα ὑποβάλλει μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας τὴν κάτωθι εὐχὴν πρὸς τὸ Σεβαστόν Ὑπουργεῖον: «*Ἐν τοῖς Δημοτικαῖς σχολείοις νὰ καταργηθῶσι τὰ πνεύματα, τὰ δὲ ἐν χρήσει τονικά σημεία ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ μιᾶς στιγμῆς.* Εἰς δὲ τὰς μονοσυλλάβους λέξεις νὰ καταργηθῶσιν οἱ τόνοι.»

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24 Μαΐου 1919. Οἱ Ἐπιθεωρηταὶ τῶν Δημ. σχολείων τοῦ Κράτους: Νικ. Πιπλῆς, Νικ. Γύπαργς, Γεώργ. Λιανουδάκης, Γεώργ. Δαφέρμος, Νικ. Παπακόστας, Βασ. Βογιᾶς, Γεώργ. Σουδιάς, Παν. Τσακίρης, Βασίλ. Γ. Παπαγεωργίου, Δημ. Ἀνδρεάδης, Βασίλ. Σταματέλλος, Ἰωάν. Σταυρακάκης, Δημ. Ἀβραάμ, Βασ. Πατίτσος, Δημ. Μαυροκέφαλος, Δημ. Ζαφειρακόπουλος, Γρηγ. Καρατζάλας, Κωνστ. Ἀναγνωστάπουλος, Γεώργ. Προφαντόπουλος, Σωτ. Κυριακίδης, Μιλ. Σταθάρας, Κωνστ. Μπακανάκης, Παν. Μπατσούτας, Ἀθαν. Μπροσώτας, Ἀνδρ. Ἀνδρίτσος, Ἰωάν. Καπερνᾶρος, Θεόδ. Σταματόπουλος, Ἠλίας Βλάχος, Ἰωάν. Ἀναστασόπουλος, Γεώργιος Σταματάτος, Ἀριστ. Γκιόλιας, Δημ. Κοντογιάννης, Πέτρ. Πύρζας, Παν. Κωνσταντινόπουλος, Νικόλ. Ζερβός, Γεώργ. Μπούρας, Κων. Γ. Κωνσταντινίδης, Κωνστ. Χριστοδουλόπουλος, Νικόλ. Ζερβός, Ἰωάν. Τοιότρας, Ζαχαρ. Καπερνᾶρος, Θεόδ. Κυδέλλος, Νικόλ. Δέπος, Βασ. Ἰατριδης, Ἰωάν. Ἀσβεστάς, Χρ. Μπούκουρας, Δημ. Δέπος, Εὐάγ. Παπαβασιλείου, Μιχ. Καρυστάκης, Μιχ. Σηφάκης, Παναγ. Μπακανάκης, Παναγ. Λιβαδάς, Θεόδ. Παπαβασιλείου, Κων. Σμαμαράκης, Γεώργ. Η. Κοκκίνης.

Σχολὴ Σπετσῶν.

Ἡ ἀντίληψη ὅτι στὸν τόπο μας ἡ διευθύνουσα τάξη εἶναι ἀμόρφωτη καὶ οὕτως ἔχει σχολεῖα κατὰλληλα γιὰ νὰ παιδαγωγηθῇ ὅπως πρέπει, καὶ ἀκόμη ἡ ἐκτίμησις τῆς σημασίας ποῦ ἔχει ἀληθινὰ μορφωμένη διευθύνουσα τάξη, παρακίνησαν τὸν Κοργιαλένιο ν' ἀφήσῃ γανναῖο κληροδοτήματα γιὰ νὰ γίνῃ καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, σὲ κάποια ἀθηναϊκὴ ἐξοχὴ, ἕνα σχολεῖο κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀγγλικῶν τοῦ Ἔτσιπ κ.τ.δ. Ἡ ἴδια ἀντίληψη καὶ ἐκτίμησις παρακίνησαν τώρα τελευταῖα καὶ τὸν κ. Ἀνάργυρο νὰ δώσῃ ὡς ἕνα ἑκατομ. δραχμῆς γιὰ νὰ γίνῃ παρόμοιο σχολεῖο εἰς Σπέτσας. Οἱ ἐπιτροπῆς τῶν δύο κληροδοτημάτων, ποῦ ἔγιναν γιὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς σκοπὸν, μετὰ τὴν πρωτοβουλία τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τοῦ κ. Ἀθανασάκη συμφώνησαν νὰ ἐνωθῶν τὰ δύο κληροδοτήματα καὶ ἀντὶ δύο νὰ γίνῃ μόνον μίαν σχολὴν εἰς Σπέτσας. Σκοπὸς τῆς σχολῆς αὐτῆς θὰ εἶναι νὰ ὑπλήσῃ τὴν διευθύνουσαν τάξην μετὰ ἀσὺμπτους ἠθικοὺς χαρακτήρας, ποῦ θὰ μποροῦν ἀντιρῶντας ἐπὶ

περιβάλλον νὰ δράσωσιν δημιουργικὰ ἐπὶ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, τὶς δημόσιες καὶ τὶς ἰδιωτικῆς.

Γιὰ νὰ πετύχῃ καλύτερα τὸ σκοπὸν τῆς ἡνείκα σχολῆς θὰ ἰδρυθῇ εἰς Σπέτσας σὲ μέρος ἐξοχικὸν, μακριὰ ἀπὸ τὸ κέντρο, θὰ ἔχῃ μόνον περιωρισμένον ἀριθμὸν μαθητῶν καὶ ἄλλους ἐσωτερικοὺς. Θὰ ἔχῃ δλοκλήρην δημοτικὴν σχολεῖα καὶ γυμνάσιον χωρισμένον ἐπὶ δύο τμήματα, πραγματικὸν καὶ κλασσικόν. Ἡ λειτουργία τῆς θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὶς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην. Κάθε χρόνον θὰ σχηματίζεται καὶ νέα ἀνώτερη τάξη, καὶ ὅσο θὰ ἐπιβάλλεται ἡ σχολὴ καὶ θὰ μπορῇ νὰ ἔχῃ καὶ πῶ μικροὺς μαθητᾶς, θὰ συσταίνονται καὶ οἱ ἄλλες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ μετὰ τὸν καιρὸν θὰ γίνῃ δλοκλήρην δωδεκατάξιον σχολεῖο γενικῆς μορφώσεως καὶ μετὰ μαθητικὸν ὕλικόν ὅσο μπορεῖ δημοσιονομικότερον.

Ἡ νέα σχολὴ γιὰ ν' ἀνταποκριθῇ ἐπὶ τὸ μέγαλον σκοπὸν θὰ πρέπει νὰ καινοτομήσῃ ἐπὶ τὰς σημεία: στὸν τρόπον ποῦ θὰ ζῶν οἱ τρόφιμοι τῆς, ἐπὶ τὴν παιγνίδια τῶν, στὸν τρόπον τῆς συνανατροφῆς δασκάλων καὶ παιδιῶν, ἐπὶ τὴν σχολικὴν ζωὴν, ἐπὶ τὸ πρόγραμμα, ἐπὶ τὴν διδακτικὴν μέθοδον, παντοῦ. Θὰ πρέπει νὰ σπάσῃ τὴν σχολικὴν παράδοσιν ποῦ ἔχει ἀλυσοδέσει τὰ σχολεῖα μας καὶ νὰ δημιουργήσῃ παράδοσιν δικήν τῆς· παράδοσιν ποῦ θὰ ὀδηγηθῇ καὶ θὰ πάρῃ ἀπὸ τὰ ἕξνα σχολεῖα καὶ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην ὅτι τῆς χρειάζεται, μὴ θὰ στηριχθῇ ἐπὶ τὴν μελέτην τοῦ δικοῦ μας χαρακτήρα καὶ τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ.

Τέτοια δημιουργικὴ ἀργασία μόνον ἀπὸ ἰκανώτατον, ἐμπνευσμένον καὶ κατὰλληλα μορφωμένον πρόσωπικόν μποροῦσιν νὰ γίνῃ. Ἡ ἐπιτροπὴ ὅτι ἦταν ἐπὶ τὸ χεῖρ τῆς τὸ ἔκαμε: ἐξασφάλισεν οἰκονομικὰ μέσα πλουσιώτατα γιὰ τὴν πῶ ἔνετη λειτουργία τῆς σχολῆς. Διάλεξε ἀκόμη ἄξιον νέον δασκάλον, δλο δλο διδασκάλον, τὸν κ. Βούθιμον καὶ τὸν κ. Μακρυγιάννην, δλο φιλόλογον, τὸν κ. Πανέτσο καὶ τὸν κ. Χριστόπουλον, ἕνα μαθηματικόν, τὸν κ. Ζέρβα, καὶ ἕνα φυσικόν, τὸν κ. Σουχλέρη καὶ τοὺς ἔσται ἐπιτρόφους ἐπὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἐπὶ τὴν χώραν δλο: ὅπου λειτουργοῦν τὰ καλύτερα σήμερα παρόμοια σχολεῖα. Ἐκεῖ θ' ἀκολουθήσωσιν πανεπιστημιακὰ μαθήματα, καὶ ἔπειτα θὰ ζήσωσιν πολὺν καιρὸν σὲ μίαν ἀπὸ τὶς πρότυπες ἀγγλικῆς σχολῆς.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἀργατικότητα καὶ τὸ ζῆλον τῶν νέων ποῦ φεύγουσιν τώρα καὶ θὰ σχηματίσωσιν τὸν πυρῆνα γιὰ τὸ πρόσωπικόν τοῦ νέου σχολεῖου. Παίρνουν ἀπάνω τους μέγαλον ἀλλὰ τιμητικώτατον βῆρος· πρόκειται γιὰ ἔργον δύσκολον, κατ' ἐξοχὴν ὅμως δημιουργικόν· τέτοιο ἔργον ἐν πετύχῃ, δὲ θὰ δώσῃ μόνον στὸν τόπον μας ἠθικοὺς καὶ δυνατοὺς χαρακτήρας, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀργασία τοῦ καὶ τ' ἀποτελέσματά του θὰ συντελέσῃ πολὺ ἐπὶ τὴν γενικὴν προσπάθειαν ποῦ γίνεται σήμερα γιὰ ν' ἀποκτήσωμε παιδείαν ἀληθινὴν καὶ ἑλληνικὴν.

Ἐνας ὑπουργὸς γιὰ τὴν δημοτικὴν μας γλῶσσαν.

Εἰς 23 Ἀπριλίου 1919, ἐπὶ τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς Ἀκαδημίας ἔγινεν ἡ πανηγυρικὴ ἀπονόμησις τοῦ ἀριστείου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν στὸν κ. Μ. Καλομοίρη. Τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας κ. Δίγνα, ἀναπλήρωνεν ὁ ὑπουργὸς τῆς Συγκοινωνίας κ. Παπαναστασίου, ποῦ εἶπε κοντὰ ἐπὶ ἄλλα τ' ἀκόλουθα (Βαλκαν. ταχυδρ. 24 Ἀπρ.):

«Μοῦ προξενεῖ ἐξαιρετικὴν εὐχαρίστησιν ἡ ἀκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος ν' ἀπονέμω ὡς ἀνακληρωτῆς τοῦ ἀπουσιάζοντος ἀξιότιμου ἐπὶ τῆς Παιδείας συναδέλ-

φου μου εκ μέρους τής Πολιτείας τὸ Ἐθνικὸν Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν εἰς τὸν Μανόλην Καλομοίρην διὰ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν, ὡς ἦδη καταλληλότερον ἠκούσατε, χαρακτήριζε σημαντικὴ προσπάθεια δημιουργίας μουσικῆς ἔθνικης, ἤτοι μουσικῆς βασιζομένης εἰς τὸ μουσικὸν αἰσθημα καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς ὅπως εἰς τὴν γλῶσσαν εἶται καὶ εἰς τὰς τέχνας εἶναι ὁ πρῶτος δημιουργός. Ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὴν γλῶσσαν εἶναι ὁ ὑπέρτερος καὶ ὀριστικὸς νομοθέτης, εἰς τὰς τέχνας ἡ ἀνωτέρα δημιουργία εἶναι ἔργον προσωπικῶν τῶν ὀλίγων καλλιτεχνῶν, οἱ ὅποιοι διότι εἶναι δημιουργοὶ ὅ,τι ἐκφράζουν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ποῦ ἀνήκουν καὶ δίδουν διὰ τῶν ἔργων τῶν τὸν χαρακτήρα εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τέχνην. Δι' αὐτὸ διάπλους ἔθνικης μουσικῆς δὲν σημαίνει ἀντιγραφήν τῶν δημοτικῶν μελωδιῶν ἀλλ' ἐκμετάλλουσι αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τῆς μουσικῆς ἀντιλήψεως τοῦ λαοῦ καὶ ἀνωτέραν μουσικὴν δημιουργίαν ἐρμηνεύουσαν μὲ τελευταία μέσα καὶ βαθύτερα τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ πρὸς δημιουργίαν ἑλληνικῆς μουσικῆς δὲν προσέκοπταν, εἶναι ἀληθές, εἰς κλασικὴν παράδοσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν γλωσσικὴν, ἡ ὁποία συνετέλεσαν ὥστε ἡ δημοτικὴ γλῶσσα μόνον μετὰ μακροτάτους ἀγῶνας καὶ μόνον κατόπιν μίσεσ ἀπαναστάσεως νὰ τύχη ἐν μέρει ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως καὶ νὰ καθιερωθῆ ὡς μορφωτικὸν μέσον τοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὴν προκαλοῦσαν μίμησιν ἰσχυροτάτην ξενικὴν ἐπίδρασιν μοιραίαν ὡς ἐκ τῆς ἀσυγκρίτως ὑπερτέρας ξένης μουσικῆς παραγωγῆς. Καὶ πρὸς μόρφωσιν ἔθνικης μουσικῆς ἔπρεπε νὰ ὑπερνηθῆ ἡ τοιαύτη ξενικὴ ἐπίδρασις διὰ πρωτοτύπου ἐμπνεύσεως καὶ δημιουργίας ἀπὸ Ἑλλήνας μουσικοῦς.

Ἐπειτα μίλησε ὁ κ. Καλομοίρης γιὰ τὸ ἔργον τοῦ Σαμάρα, σὲ δημοτικῇ. Τρεῖς τέσσαρες λέξεις πείραξαν ὁμῶς μερικὸς καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Ἑστία, ποῦ ἔγραψε ὅτι: «ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ φίλου μουσουργοῦ, πᾶν ἄλλο ἢ ἀκαδημαϊκὴν, πᾶν ἄλλο ἢ ἑλληνικὴν ἀκόμη, ὁμολογοῦμαι ὅτι, παρὰ πᾶσαν φιλοτιμίαν προσπάθειαν, οὔτε ἡμεῖς οὔτε τὸ ἀκροατήριον ἐνόησε τίποτε».

Οἱ ξενόφωνοι καὶ ἡ σχολικὴ γλῶσσα.

Τὶ γράφει ὁ Γενικὸς Διοικητῆς τῆς Αὐτ. Μακεδονίας:

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Γενικὴ διοίκησις Κοζάνης-Φλωρίνης, Ἀριθ. πρωτ. 609, πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Δημόσιας Ἐκπαιδεύσεως. Εἰς Ἀθήνας.

Τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα μεταβὰς εἰς Φλώριναν ἐπεσκέφθη τὰς τάξεις τῶν διαφόρων σχολείων τῆς πόλεως. Ἀπλὴ ἐπίσκεψις ἀρκεῖ νὰ πείσῃ τινά, τί ἐργασία κολλοσιαία ἀπαιτεῖται διὰ νὰ εἰσαγάγῃμεν τὰ μέρη ταῦτα εἰς τὸν ἔθνικόν ὁρμόν. Ἐκάστη τάξις τοῦ γυμνασίου ἀριθμεῖ ἓνα ἢ δύο μόνον μαθητὰς τῆς Φλωρίνης, ἐνῶ ἡ πόλις ἔχει ἄνω τῶν 15000 κατοίκων. Τὸ ὅς τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν δὲν ἔχει συνηθισαί ἀκόμη μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς φθόγγους. Καὶ ὁμῶς εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ ὑπάρχουν ἀκόμη, διὰ τὴν ἑλλειψιν ἄλλων, τὰ ἀρχαῖζοντα ἀναγνωστικὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσαγάγῃμεν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Φέρω ἐν παράδειγμα. Εἰσήλθον εἰς τὴν ἕκτην τάξιν. Παρατήρησα ὅτι εἶχε ὡς ἀναγνωστικὸν ἐν ἀναγνωσματάριον, διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου τόσον ἐπιτυχῶς συνεργάσθησαν οἱ κύριοι Κονιδάρης, Κάλαρς, Χασιώτης, Κοφινιώτης καὶ Δουκάκης. Ἐκάλεσα τυχαίως μίαν μαθήτριαν. Τῆς ὀηγήθουσα νὰ γράψῃ εἰς

τὸν μαυροπίνακα ἐκ μιᾶς σελίδος τοῦ ἀναγνωστικοῦ τούτου. Ἀρχίζω «Αἱ τρυγηθεῖσαι σταφυλαί...». Ἡ μαθήτρια ἴσταται κρατοῦσα τὴν κωμῆλιαν, μὲ ἐκπληξίν τῆς ἀκούσασα ἀγνώστους φθόγγους. Ἐπαναλαμβάνω: «Αἱ τρυγηθεῖσαι σταφυλαί...». Ἡ μαθήτρια προσπαθεῖ νὰ κινήσῃ τὴν χεῖρά της διὰ νὰ γράψῃ ὅ,τι ὑπαγορεύω. Εἰς μάτην προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ διὰ τῆς γραφῆς τοὺς φθόγγους αὐτούς. Μεταβάλλω. «Αἱ σταφυλαί αἱ τρυγηθεῖσαι...». Ἡ μαθήτρια συνέχεται ὅπως δῆποτε καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀρχίζει νὰ γράφῃ ὅ,τι ἀκούει χωρὶς τίποτε σχεδὸν νὰ ἐννοῆ. Γράφει: «Αἱ σταφυλαί ἐπρεγίθησε καθαρίζονται (λέξεις γνωστὴ καὶ δι' αὐτὸ ὀρθῶς γεγραμμένη) ἀπὸ τὸν σαπρὸν ραγὸν (τύπος δυσνόητος), οἵτινες οὐ μόνον μεταδίδουσι κακὴν γυῖσιν εἰς τὸν ἴνον, ἀλλὰ καὶ καθιστοῦσι τοῦτον ἐπιρρεπὴ εἰς νόσους οἵτινες ταχέως ἀλλοῦσι καὶ φθίρουσι αὐτόν».

Περὶ τὸν εἶναι νὰ εἴπω, ὅτι δὲν ἐπεχείρησα νὰ ἐπιτύχῃ μετὰφρασιν αὐτοῦ, διὰ νὰ γνωρίσω τί ἐνόησεν ἢ δυστυχῆς μαθήτρια. Ὁ ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἐδῶ κατάστασιν καὶ θέλων νὰ σαρώσῃ τὰ εἰρήπια καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπ' αὐτῶν, ἐννοεῖ πόσον μεγάλη εἶναι ἡ κατὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀντιδρασις ἐκ μέρους ἐκαίνων, οἵτινες χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν κατάστασιν ταύτην, ἐννοοῦν νὰ ἐπιβάλλουν συστήματα καὶ διδακτικὰς μεθόδους, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀχθῶναυτοι ἐκεῖ, ἐπου τὰ ὅσα δὲν εἶναι συνηθισμένα μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς φθόγγους. Διὰ τοῦτο ἡ μέχρι σήμερον γενομένη ἐργασία ἐδῶ μὲ τὰ ἀρχαῖζοντα διδακτικὰ βιβλία ἦτο ἀκαρπός. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ σταλοῦν τάχιστα τὰ διὰ τὰς ἀνωτέρας ἰδίαι τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου διδακτικὰ βιβλία, ἐὰν εἶναι γεγραμμένα εἰς γλῶσσαν ἀπλήν. Ὁ Γενικὸς Διοικητῆς Ι. Ἡλιδάκης.

Ἡ καθαρῆουσα στὰ σχολεῖα τῶν ξενόγλωσσων.

Τώρα ποῦ μῆκε ἡ δημοτικὴ στὴ δημοτικὴ μας ἐκπαίδευση καταρτὰ ἀναχρονισμὸς νὰ πολεμᾷ κανεὶς τὴ διδασκαλίαν τῆς καθαρῆουσας στὰ σχολεῖα τῶν ξενοφώνων, ὥστόσο ἀξίζει ν' ἀναδημοσιευθῇ ἐδῶ τὸ ἀκόλουθο κομμάτι ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ κ. Α. Τζιόδα, δημοδιδασκάλου, ποῦ δημοσιεύτηκε στὸν «Ἐκπαιδευτικὸ Ἑρμηνεῖα» ἀρ. 24, 15 Μαρτ. 1916, τὴν ἐποχὴ περίπου ποῦ κυκλοφόρησε καὶ τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδου «Ἡ γλῶσσα μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας».

«... Πόσοι διδάσκαλοι οὐχὶ ξενόγλωσσων, ἀλλ' ἑλληνοφώνων σχολείων δὲν ἀπεγοητεύθησαν εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἀπὸ ἀναγνωστικὰ τόσον δυσνόητα καὶ στρυφνὰ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ὥστε πολλάκις νὰ ἀναγκάζωνται νὰ προστρέχωσι εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ λεξικοῦ καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ὥστε νὰ ἐπρόκατο περὶ ἐρμηνείας Θουκυδίδου ἢ Δημοσθένους; Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ διδάσκαλος τοῦ ξενόγλωσσου σχολείου νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ξενικὴν γλῶσσαν, ἀφοῦ τὸ ἀναγκαστικόν, τὸ κύριον ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς χεῖράς του εἶναι ἀκατάλληλον καὶ διὰ μαθητὰς ἑλληνοφώνων σχολείων; Διατί νὰ μὴ προσαρμόσωμεν τὸν ξενόγλωσσον παῖδα πρὸς τὸ σημερινόν γλωσσικὸν περιβάλλον; Διατί νὰ θέλωμεν, ὥστε τὸ ξενόγλωσσον δημοτικὸν σχολεῖον νὰ μὴ ἀποτελῇ φυσικὴν συνέχισιν τοῦ νηπιαγωγείου, ἀλλὰ νὰ ἐξουδετεροῦ τὸ ἔργον τούτου καὶ νὰ ἀποτελῇ ἄρησιν τῆς καθόλου λαμπρᾶς ἐργασίας τοῦ γηπιαγωγείου, τὸ ὁποῖον πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον εἶναι ὁ κύριος συντελεστῆς τῆς ἐξελληνίσσεως τῶν ξενοφώνων πληθυσμῶν; Ἀφοῦ διὰ τὸ ἀναγνωστικὸν τῆς Α' καὶ Β' τοῦ δημοτικοῦ τῶν ἑλληνοφώνων πληθυσμῶν παραδαχόμεθα γλῶσσαν προσεγγίζουσαν πρὸς τὴν ἡμιλυμένην, διατί προκείμενου περὶ ξενοφώνων σχολείων νὰ μὴ ἐπεκταθῇ τὸ μέτρον τοῦτο καὶ διὰ τὴν Γ' καὶ Δ'...»

Ἡ ἐπίσημη γλῶσσα.

Τὸ κράτος, ὅταν ἔχη νεωτεριστὲς ὑπαλλήλους, ἔχονά κάποτε τὴν ἐπίσημή του γλῶσσα καὶ προσπαθεῖ νὰ μιλήσῃ πρὸς ἅπλᾶ τὸ λαόν. Ἐνα χαρακτηριστικὸ ἔγγραφο εἶχαμε τελευταῖα ἀπὸ τὸν κ. Στ. Σταματίου, νομάρχῃ στὴν Πέλλα:

«Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος, Νομαρχία Πέλλης, ἀριθ. πρωτ. 7860, Ἔδρα 19 Νοεμβρίου 1918, πρὸς τοὺς κ. κ. Παρέδρους τῆς περιφέρειᾶς Ἐδέσσης.

«Κατὰ τὸν νόμον 1337, ὅταν πεθαίνει κανένας καὶ δὲν ἀφίνει συγγενεῖς «μέχρι τετάρτου βαθμοῦ», δηλαδή, δὲν ἔχει πατέρα, μητέρα, παιδιά, ἀδελφία, πάππον, ἢ μᾶμμη, ἐγγόνια, θείους, θεία, δισεγγόνια, ἀνήψια, πρώτους ἐξαδέλφους ἢ γυναικα, ἢ ἔχει μὲν ἀλλὰ λείπουν στὰ ξένα ἢ εἶναι ἀγνωστοί, τότε τὴν περιουσίαν του τὴν κληρονομεῖ τὸ κράτος, καὶ τὴν διαθέτει γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, ἦτοι νὰ κάμῃ δρόμους, γεφύρια, νὰ φέρῃ νερὸ, νὰ βοηθήσῃ τὸν κόσμον, νὰ καλλιεργῇ τὰ χωράφια των, νὰ ξηραίνῃ τὰ ἔλη γιὰ νὰ μὴ θερμαίνεταί ὁ κόσμος καὶ διὸ ἄλλο ἔχετε ἀνάγκη... Διὰ τοῦτο ὅταν πεθαίνει κανένας καὶ δὲν ἔχει συγγενεῖς, ὅπως γράφωμεν παραπάνω, ἢ εἶναι ἀγνωστοί οἱ οἱ ἀφίνει δὲ κληρονομίαν, ἀμέσως ὁ Παρέδρος τοῦ χωρίου, πρέπει νὰ ἔλθῃ ἐδῶ καὶ νὰ αἰθαπολήσῃ τὸν κ. Οἰκονομικὸν Ἐφορον καὶ τὸν κ. Εἰρηνοδίκην... Εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸν νόμον ὁ Παρέδρος νὰ τὸ κάμῃ αὐτό, διότι ἄλλως τιμωρεῖ ὁ νόμος μὲ παντακόσιες δραχμὰς πρόστιμον... Μαζὶ μὲ τὸ ἔγγραφο μας αὐτὸ σὰς στέλλομεν καὶ ἀκριατὰ τυπωμένα «δελτία» τὰ ὁποῖα θὰ τὰ συμπληρῶντε ἐσεῖς ἢ ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου. Πίσω ἀπὸ τὰ «δελτία» αὐτὰ εἶναι αἱ ὁδηγίαι πῶς θὰ τὰ συμπληρῶντε. Ὁ νομάρχης Στ. Σταματίου».

Αὐτὸ ὅμως δὲ γίνεται πάντοτε. Ἐτοί εἶχαμε τελευταῖα καὶ κατὰ ὁδηγίας «κατὰ τῆς γρίπης» ἀπὸ τὸ Ἰατροσυμβόλιον πρὸς τὸ κοινόν, πού ἀρχίζαν ἔτσι:

«Τὴν νόσον ἣτις εἶνε κολλητικὴ διακρίνουν τρεῖς μορφαί, ἢ καταρροϊκὴ, ἢ γαστρικὴ καὶ ἢ νευρικὴ. Ἡ καταρροϊκὴ γρίπη συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ πυρετοῦ, γενικῆς κοπώσεως, πόνου κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη καὶ ὑπὸ καταρροϊκῶν φαινομένων. Διὰ δὲ τῆς βηχῆς ὁ ασθενὴς ἀποβάλλει ἰξώδη ἢ ἀφρώδη πτύελα. Ἐπὶ βαρεῶν περιπτώσεων τὰ βρογχικὰ φαινόμενα ἐπιτείνονται, συχνάκις δὲ ἀναπτύσσεται πνευμονία. Ἡ γριπώδης αὕτη πνευμονία εἶνε βαρυτάτη ἐπιπλοκὴ τῆς νόσου. Εἰδικὸν φάρμακον κατὰ τῆς νόσου ταύτης δὲν ὑπάρχει...

Διὰν αὐνοικῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς νόσου ἡ ἐσωτερικὴ χρῆσις κινίνης...

Πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς γρίπης πρὸ παντός, πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν πᾶσαν ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀσθενεῖς παρουσάζοντας ἔστω καὶ ἐλάχιστα συμπτώματα τῆς νόσου ταύτης καὶ πρὸς τὰ ἐκκρίματα τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων (πτύελα κλπ.). Οἱ ἀσθενεῖς ὁσάκις εἶνε δυνατὸν, ὀρθὸν εἶνε ν' ἀπομονῶνται ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῶν...».

Οἱ ὁδηγίαι αὐτὲς ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ γραφῇ τὸ ἀκόλουθον χρονογράφημα τοῦ Φορτοῦνιο στὸ Ἐμπρὸς (12 Ὀκτ. 1918):

Ἐντυπώσεις τῆς ἡμέρας. Ἐμβριθεῖς μελέται. Ἐλαβον μηνιαίαν ἀδειαν, ἀπεσῆρην δὲ εἰς ἓν κελλίον τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Φιλοθέης, ὅπως ἔχω τὴν πνευματικὴν γαλήνην, ἢ ὁποῖα ἀπαιτεῖται διὰ μίαν μεγάλην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν: τὴν ἀνάγνωσιν τῶν «ὁδηγίων πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς γρίπης». Ἀνάκαθεν εἶχα μεγάλην κλίσην πρὸς τὰ φιλολογικὰ ἀριστουργήματα τῆς δημοτικῆς ἐποχῆς καὶ τὴν θέσιν γλῶσσαν τῆς ἱερᾶς νηπιότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Διαδίδετα δτι, αἱ ὁδηγίαι αὐταί, εἶνε γραμμέναι διὰ τὸν λαόν. Τὸ πιστεῖω ἀδιστακτῶς, διότι

παρέτηρσα διὸ χωροφύλακες, πολίσημαν, κατώτεροι δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐμοίραζαν ὀγκώδη λεξικά εἰς τοὺς ἐργατικούς καὶ τοὺς νοικοκυραίους, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων ἐλπίζεται δτι, ἐν δὲν ἀποθάνωμεν ἅπαντες, θὰ γίνωμεν, τοῦλάχιστον, Ἕλληνοῖται. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπληθῆσῃ κανένα. Ἡ γρίπη μεταχαρρίζεται τὴν γλῶσσαν πού ἔμαθεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς. Διότι, ὡς γνωστὸν, εἶνε ἀρχαιοτάτη στρίγκλα, ἓνα εἶδος γρηναῖς περιγῆτριάς, ἢ ὁποῖα μᾶς εἶχεν ἐπισκεφθῆ καὶ κατὰ τὸ 1890. Ἐπόμενον εἶνε νὰ ἐπιμῆν, λοιπόν, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀναθαωρηθέντος ἑλληνικοῦ συντάγματος!... Ὅθεν παρέλαβον, καὶ γὼ ἐπίσης, τὸ μέγα Ἑλληνικὸν λεξικόν, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἔχη τελειώσει, ὅτε δταν θὰ ἔχωμεν τελειώσει, μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου, οἱ Ἕλληνες καὶ ἤρχισαν ν' ἀπολαμβάνω τὰς ὁδηγίας. Τὰ μακρὰ τεῖχη, τὰ μακρὰ ψηφίσματα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τῆς παρακμῆς καὶ ἡ μακρὰ Σαρακοστή, δὲν διήρξαν τόσο μακρὰ. Αἱ ὁδηγίαι αὐταί εἶνε δέκα χιλιόμετρα. Εἶνε ἀπὸ δῶ ἕως τὸ Παλαιὸ Φάληρον. Πρέπει νὰ εἶνε κανεὶς Ντίτριχ, Κρουμμάχερ, Κρουαζέ, Ὁμόλ, Φοῦζερ, τέλος πάντων νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, διὰ νὰ μὴ ἀπογοητευθῇ ἀμέσως, διὰ νὰ βάλῃ τὰ γυλιὰ του καὶ νὰ τὰς διαβάσῃ. Τὸ λακωνίζεῖν ἐστὶ φιλοσοφεῖν. Ἄλλὰ καὶ τὸ τηλεγραφεῖν ὁμοίως. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἔχουν, λοιπόν, τηλεγραφῆσαι ποτὲ εἰς τὴν θεῖαν των «Ἄργυρῶ ἔτακεν ἄρρεν, θυγαίνομεν ἅπαντες»; Ἄγνοον τὸ τηλεγραφικὸν ὕφος; Εἶνε τὸ μόνον, μὲ τὸ ὁποῖον πρέπει ν' ἀπευθυνόμεθα, προκειμένου περὶ ὁδηγίων, πρὸς τὸν λαόν, ὅστις ἔχει καὶ ἄλλας ἀσχολίας. Οὕτω χθές, ἀτυχῆς συμπολίτης, ἰδὼν δύο στήλας μὲ ψιλὰ γράμματα, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξηγήθη παραδόξως, ἢ διαρξίς του, εἶπεν, ἀφοῦ ἀνεμέτρησε τὰς δυνάμεις του καὶ τὰς εδρήκας κατωτέρως τοῦ ἄλλου: — Ὅχι! Προτιμότερος ὁ θάνατος!

Καὶ ἀφήκεν ἀνηλιτισμένον τὴν ἐφημερίδα του νὰ πέσῃ στὸ πάτωμα. Ἄλλ' ἐγὼ, ἐν τῇ μονώσει μου, ἐξηκολούθησα τὰς μελέτας...

Γλωσσικὲς πενιές.

Οἱ τυπωνιμίαι μας καὶ τ' ἀρχαῖα τοὺς ὀνόματα.

¶ Ὁ σιδηρόδρομος περὶ τὴν Ὄθρου. Δύο ταξιδιώτες τῆς Β' μιλοῦν στὸ διάδρομον κοιτάζοντας τὴν θέα:

«Ποῖα εἶναι αὕτη ἡ λίμνη;» — «Βοιδική». — «Ὅχι δά! αὕτη εἶναι στὴ Θεσσαλία. Βοιδική εἶναι ἡ λίμνη τῆς Κάρλας». — «Ἄ, εἶναι ἡ Κωπαῖς». — «Ὅχι, αὕτη θὰ τὴν παράσωμε σὲ ἕξι ὥρες, τὸ βράδυ». — «Δὲν ξέρω. Ἐμεῖς Νταουκλὶ τὸ λέμε».

¶ Εἶμα: στὴν Ἐρατεινῇ. Ὁ δηρητακὸς στὸ ξενοδοχεῖο μοῦ λέει πῶς τὰ σταφύλια εἶναι ἀπὸ τὸ Αἶγιο. Τὴ Βοστίτσα δὲν τὴν ξέρει. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες τῆς Θράκης. Κάποιος ἀπ' τὸ διπλανὸ τραπέζι, πού μὲ ἀκούσε νὰ ρωτᾷ: «Αἶγιο, λέει, γράφεται. Βοστίτσα εἶναι».

¶ Δομοκὸς - Θαυμακοῦ, ἐπιγράφεται ὁ σταθμὸς πού περνᾷ ὁ σιδηρόδρομος. Ὁ ὁδηγὸς τοῦ τρένου πού περνᾷ, τὸν ρωτᾷ μὰ δὲν ξέρει τί καί νὰ πῇ Θαυμακοῦ.

Τ' ἀρχαῖα ὀνόματα στὰ βαφτίσια.

¶ Σ' ἓνα χωριὸ ἓνας περιβολάρχης ἀπ' τὴν Πόλη, εἶχε ἓνα κοριτσάκι καὶ τὸ βάπτισεν. Ἡ γυναῖκα τοῦ δασκάλου τοῦ ἔδωσε τ' ὄνα «Ἐυρυκόμη». Μόλις τελειώσαν τὰ βαφτίσια ἀκούστηκε ἀπὸ τοὺς γονεῖς ὁ ἀκόλουθος διάλογος:

— «Σουλτάνα, πῶς τὸ εἶπε ἡ κουμπάρα τὸ παιδί;»

- «Ξέρω καὶ γώ, Θεματοκλή μου; Ἐβρικό ..., νεβρικό ...»
- «Κουμπάρα, πῶς τὸ εἶπες τὸ παιδί;»
- «Ἐδρυκόμη».
- «Γράφτο, Θεματοκλή μου, ἀποπίσω ἅπ τὴν πόρτα νὰ τὸ θυμόμαστε».

Ἡ γλῶσσα μας ὅπως γράφεται.

Ἰποταχτικὴ ἔχομε ἢ δὲν ἔχομε; Ὡς τώρα προσπάθειος ἢ καθαρεύουσα νὰ τὴ διατηρήσῃ με κάθε τρόπο. Τώρα τελευταία αὐτὴ νὰ συνήνοσαν ὅλοι γιὰ νὰ τὴν διακομωδίσουν καὶ νὰ τὴν ντροπιάσουν. Διαβάσατε:

Εἰσαγγεῖα τῆς «Ἑλλ. εἰσαγγελίας τροχιοδρόμων Α. Π. Π.» Ἀρ. ..., σειρὰ ..., λεπτὰ 10. «Δεικνύηται εἰς ἐκάστην ζήτησιν».

Ἰδοὺ καὶ μιὰ γνωστοποίησις πρὸς τοὺς παραγωγοὺς πατάτας (Ἐστία 2 Ἰουλ. 1918): «Ἀναλαβὴν τὴν ἐργολαβίαν τῆς ἀγορᾶς πατατῶν, γνωρίζω εἰς ἅπαντας τοὺς παραγωγοὺς τῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς, ὅτι ἡ ἀγορὰ καὶ παραλαβὴ τούτων θέλει ἀρξῆται, συμφώνως ταῖς σχετικαῖς διαταγαῖς τοῦ ὑπουργείου Ἐπισημοποιήσεως ...»

Καὶ ἄλλη μιὰ «Ἐξομοίωσις» τοῦ «Ἰπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν» (Ἐστία 1 Νοεμβρ. 1918): «Ἀπὸ τῆς 2 ελευθερωμένου μηνὸς Νοεμβρίου ε. ε. ἀρξῆται ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ τῶν Οἰκονομικῶν ἡ διανομὴ τῶν φυλλαδίων τῶν διαφόρων συναξιστικῶν ... Εἰς οὐδένα συναξιστικῶν θέλει παραδοθῆ τὸ φυλλαδίον του ἀνευ τῆς προσαγωγῆς ...» Τὸν ἀπὸ μέλλοντα θ' ἀρχίσῃ, θὰ παραδοθῆ, δὲ θέλει νὰ τὸν ξέρῃ ἢ καθαρεύουσα αὐτὴ.

Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ ὑποταχτικὴ ποὺ ἀρρόστη βαριά. Καὶ ἡ δοτικὴ τῆς καθαρεύουσας κακὰ τὴν ἔχει. Διαβάσαμε σὲ ἐπίσημη βασιλικὴ προκήρυξις, ἐπίσημα μεταφρασμένη στὴν Πάτριδα (21 Σεπτ. 1918): «πρὸ τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ ἐν φλόγαις Πανεπιστημίου». Νὰ καὶ μιὰ ἄλλη δοτικὴ, ὅχι ἀττικοφανέστερη, μὰ τοὺλάχιστον ἐπισημότερη, σὲ μιὰ κοινοποίησι τοῦ Πολιτικοῦ γραφεῖου: «Πληροφορίαι παρὰ τῆς γεν. γραμματεῖας κ. Ἀρ. Λάσκαρη» (Ἐλευθ. Τύπ. 21 Σεπτ. 1918).

Κι ἕνα νέο εἶδος μετοχῆ σὲ ἄλλη ἐφημερίδα: Ἄφικξις τοῦ νομάρχου Τρικινάλων. Ὁ ἀφικθῆς νομάρχης Τρικινάλων ... ἀπαρροισίαθη χθὲς ἐνώπιον τοῦ κ. ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀναφέρων ὅτι ἰκανοποιητικὰ διήρξαν τὰ διὰ τὴν ... παγίωσιν τῆς τάξεως ληφθέντα μέτρα, πλήρης δὲ ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν ἐπικρατεῖ ἡσυχία».

Στὸ διηγήρημα Βόλου-Μηλιῶν, εἶναι τοιχοκολλημένη σὲ σταθμοὺς καὶ σὲ βαγόνια ἢ ἀκόλουθη ἐπιγραφή: «Ἀπαγορεύεται ἀστυρῶς εἰς τοὺς ἐπιβάτας τὸ ρίπτειν ἔξω τῶν ὀχημάτων σιγάρα ἢ πυρεῖα ἀνημμένα. Οἱ παραβάται ἐκτίθενται εἰς τὰς κατὰ νόμον συνεπείας τῆς πράξεώς των». Ἀηλαδῆ: Νὰ μὴ ρίχνῃς ἔξω ἀπὸ τὸ ἀμάξι σιγάρα ἢ σπύρτα ἀναμμένα. Ὅποιος τὸ κάνει, θὰ τιμωρηθῆ ἀστυρῶς, σύμφωνα με τὸν νόμο.

Ἀναφορὰς καὶ αἰτήσεις.

* Ἀριθ. 7. Ἐν Τσ. ... 17 Ἰανουαρίου 1918. Γνώμη ἐπὶ τῶν μελλόντων νὰ συγγραφῶσι διδακτικῶν βιβλίων Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τὸν Κύριον Πρόεδρον τοῦ ἐν Ἀθήναις Σου. Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

Κύριε Πρόεδρε. Ἀναθεθείης λογοτεχνικῆς κρίσεως ἐπὶ τῶν ἑναντι τῆς κ

Ζαχαρ. Παπαντωνίου, τολμῶ νὰ χαράξω ἐπὶ τοῦ ἀφύχου τούτου χάρτου ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς τὴν γνώμην μου, ὡς λειτουργὸς τῆς δημοτ. Ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ 18 ἐτῶν.

Τὰ νῦν Ἀλφαριθμητάρια πλημελοῦσα κατὰ τι, καθόσον ἡ ἀφετηρία ὑπελογισθῆ «ἐκ τῶν ἐγγὺς εἰς τὰ μακρὰν» καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν «ἐκτόλων πρὸς τὰ δύσκολα» φθογγολογικῶς λ. χ. μάνα - γάτα.

Τὰ Ἀναγνωσματάρια ἀφίστανται κατὰ πολὺ τῆς γλώσσης τοῦ τύπου, τοῦ λαϊκοῦ τούτου διδασκάλου. Συνεγράφησαν εἰς χθαμαλὴν δημόδιον, ἤτις ὑπελογισθῆ ὡς μητρικὴ, ἢ δὲ χθαμαλότης «οὐ παιδευτηρίου χρῆζει».

Ἐπειδὴ δὲ τὸ μικρὸν Πανεπιστήμιον ἦτοι τὸ Δημ. σχολεῖον θὰ παράσχη τῇ Πολιτείᾳ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦς πολίτας, δεόν ἡ γλῶσσα τῶν βιβλίων νὰ ἦ προπομπὸς εἰς τὴν μετὰ τὴν ἐκ τούτου ἔξοδον ἐνδιατριβὴν.

Προλείπεται τὸ ἔδαφος ὅθεν καὶ ἡρέμως ποδηγετοῦνται εἰς τὴν καλλιπέπειαν καὶ ὀρθοπέπειαν τοῦ ἀφίτου Ἐθνικοῦ μεγαλείου, δι' ὅπερ ὁ ἀείμνηστος στυλοβάτης Γεώργιος Μιστριώτης ἐφθέγγετο «Ἡ γλῶσσα μεγαλύνει τὰ Ἔθνη καὶ ἐστὶ φρούριον καὶ πυροβολεῖον κατὰ πάντος Ἐθνικοῦ ἐχθροῦ» οἱ δεξιῶς ταύτην χειριζόμενοι εἰσι καλοὶ πυροβολῆται καὶ φρουροὶ ἀγρυπνοὶ τοῦ Ἐθνικοῦ μεγαλείου, οἱ δὲ χυδαῖσται καὶ παραφθορεῖς εὐκασιῶν ἀνισορροποῖς. Ὁ χυδαῖσμος ἢ βόρβορος, εἰς ὃν καὶ ἀηδῶν ἂν ἐμπέσῃ δὲν τραγῶδει, ἀλλὰ συστρέφεται καὶ κυλιέται ἀφωνος».

Ἐν τέλει γνωρίζω ὅτι διὰ τοῦ Νόμου 402 ἀνεγνωρίσθην δημοδιδάσκαλος, ὡς ὁ τοῦ πλήρους Κιλικίς Ἰψηλάντης καὶ ὁ κατὰ τὸ ἕ ἄρθρον τοῦ Νόμου Βερτοῦρων Εὐθείας Κ. Μακαρίτης, ἦδη ὑπηρετῶν ὑποδιδάσκαλος. Εὐπειθέστατος κτλ.

* Αἰτήσις προσωρινοῦ διδασκάλου. — Πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως Γορτυνίας καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Ἐπιθεωρητῆν. 22 Δεκ. 1918.

Ἐπιθεῖθῃς ὑπομνήστω, ὅτι κατ' ἐντολήν Σου ἐξακολοῦθῃ ποιεῖν σχολεῖον ἐπὶ δύο μῆνας ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἐλπίδα ἀναπληρωτικοῦ διορισμοῦ ἀλλὰ διὰ τῆς παρελάσεως τοῦ χρόνου παρατηρῶ, ὅτι καθίσταται ἀνέφικτος διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀνάμωλον κρίσιν ἀμφισβητουμένης ἀποστρατεύσεως καὶ μὴ. Καίτοι παρὰ τὴν θερμὴν ἐπιθυμίαν τῶν κατοίκων περὶ συντηρήσεως τοῦ σχολεῖου τῶν ἵνα μὴ παραλίσθῃ εἰς βαθμὸν ἀποσυνθέσεως, οἵτινες ὡς ἀποροὶ πτωχοὶ καὶ ὄρφανοὶ εἰσιν ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἰδιαίτερον πληρωμὴν διδασκαλίας, σκεπτομαι νὰ παραιτηθῶ. Ἀλλὰ πρὶν τούτου, ὡς ἐκ καθήκοντος ἐπάναγκας ἀγαθὸν εἶνε νὰ ποιήσητε πρότασιν, ὅπως εἰς τὸν νέον προϋπολογισμὸν ψηφισθῆ κονδύλι ἐκ δραχ. 250 εἰς πέντε μῆνας μέχρι τοῦ χρόνου τῶν παρεμπιπτουσῶν διακοπῶν. Καθόσον τὸ Ταμεῖον τῆς Κοινοτήτος εὐπορεῖ ἔχον παραχωρημένον ἀποθεματικὸν κεφάλαιον καὶ κατὰ τὴν ἐκφρασὴν τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου καὶ προέδρου ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1915 μένει περισσεύμα ἐκ χιλίων πεντακοσίων δραχμῶν; Ὡστε οὐδέμια βλάβη διὰ μιαν πολύτιμον ἐκπαιδευτικὴν δαπάνην, ὡς σπουδαιότερα εἶναι προτιμητέα πάσης ἄλλης. Εὐπειθέστατος ὁ προσωρινὸς διδάσκαλος κτλ.

* Ἀναφορὰ δημοδιδασκάλου ἐν Χαλκ. ... τῇ 20 Σεπτεμβρίου 1918. — Πρὸς τὸ Σεβαστόν ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. — Εὐσεβάστως ὑποβάλλω ὄριν τὴν κάτωθι ἀπολογία μου. Μᾶς ἦλθε μιὰ δρῆς ἐντός τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, καὶ οὐχὶ τρεῖς. Τὴν ἐξάμηνσα (;) νὰ ἐξέλθῃ καὶ κατὰ λάθος τὴν ἐφάνευσα, προσεφέρθη νὰ τὴν πληρώσω καὶ δὲν ἐδέχθη, παρὰ με καταγγέλλῃς καὶ με δικάζει, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου ἐρήμην, εἶναι καθαρά συκοφαντία καὶ δοκευμένη σκευορία, καὶ παρακαλῶ ὅπως λάβῃ ὄριν τὴν κάτωθι ἀπολογία μου, καὶ τοιοῦτοτρόπως με ἀπαλλάξῃτε τῆς κατηγορίας ταύτης. Εὐπειθέστατος κτλ.

Ἡ Πιστοποιητικὸ σχολικοῦ γιατροῦ. — Ἄρ. 9. Πιστοποιήσις. Ὁ υπογεγραμμένος ἰατρός βεβαιῶ ὅτι ὁ ἐν Τ. . . τῆς Φαλ. . . δημοδιδάσκαλος Σταμάτης Σταματ. . . πάσχει ἀπὸ ἀναίμιαν καὶ ἀπὸ βξείαν βρογχίτιδα, ἣ δὲ νόσος αὕτη ἀπαιτεῖ θεραπείαν κατ' οἶκον 25 ἡμερῶν περίπου, μὴ δυνάμενος νὰ παραβῆ τὴν παιδεύειν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Ἐν Μ. . . τῇ 16-11-17 ὁ 6ος Σχολικὸς ἰατρός.

Ἡ Αἰτήσῃ Δημοδιδασκάλου. — Πρὸς τὸν κύριον ἐπιθεωρητὴν τῶν Δημοτικῶν σχολείων Ἀρκαδίας. Ἐν ἈΛθ. . . τῇ 13 Ἰουλίου 1913. Εὐσεβάστως παρακαλῶ ὑμᾶς, ὅπως μὲ μεταθέσῃτε εἰς τὸ ἐν Ἐννεσίῳ τοῦ Δήμου Τροπαίων κοινὸν Δημοτικὸν Σχολεῖον ἐφ' ᾧ τὸ παρὸν συντάγῃ καὶ εἰς ἔνδειξιν. Ὁ εὐπειθέστατος δημοδιδάσκαλος κτλ.

Ὄρθογραφικὲς πενιές.

Ἡ Γράμμα μίξις δηπρέτριας ποῦ ἔμαθε γράμματα μόνῃ της.

αναθις 2 ἡνωαρίου αγαπιτι κσεβαστημου κια μαρθα πολι ηπεθιμουσα να σασιδο δεπερνάη ημερα ναμι σασθιμθουσε κερουηπέ η κια μου οτη εαν δεν ηγονε πολειμοσ θαιχατε ερθι φετο το καλοκερι αλα ασησηχαση ο κοσμοσ κιασεχομε ιγια κε ολά διορθονοντε. πρεπει ναρθετε κια κια μαρθα να ηδιτε την ηλ. . . μας οπου εγινε κοσμου κοπελα και που ναιδιτε κε του κιαριου πετρου τα πεδια οπου εινε χαριτομενα. σας γραφο οτι επηρα οπιτι κημη πολι εφχαριστιμενι οπου εχη διο κλιματαριεσ κε εχι πιγαδι μεπολι νερο.

δε φανταζοσατε ποσο εατεναχοριθικα οπου εφιαγε απτο οπιτιμιασ αφου τορα περναο κατοβλεπο κε λιπατε ιψιχιμου αλα εφτιχοσ οπου εχομε επτα κοτσε κε μαφτεσ περναο τινορα μου χαρετισματά ηστον κια κιοπολα σεσασ. Γ. Ρ.

Ἡ Ἀξιότιμη Κ Διευθυντά. Σήμερον τρίτη 23 Αἰγόντος αἰπίγα εἰς τὸν Π. διὰ νὰ παραλάβω τὴν Ζάχαριν διτιχὸς εἰς τὰς ἀποθήκας μουεῖπαν ὅτι δὲν ἔχουν ὄβτα δρᾶμι αἰπομένους γίρσα ἀπρακτος, αἰπίγα καὶ τὸ εἶπα εἰς τὸν κ. Ρ. ἀλλὰ δὲν μουεῖπαν τίποτα σχεδόν, αἰγὼ θὰ ἀξαναπάγο εἰς τὸν τμηματάρχην κατευθίαν τοῦ Ἱπουργίου νὰ εἰδῶ θὰ πέρσο νὰ κατορθώσω τίποτα Σὰς παρακαλῶ κ. Διευθυντά νὰ διατάξετε νὰ μου ἐπιστραφῇ 1 δοχίον Λαδιοῦ τοῦ Λαμαλά ποῦ σὰς ἔστιλα. πρὸ ὀλίγον εἰμῆρον καθὸς καὶ ἓνα δοχίον ἀπὸ τὸ Βούτιρον, ἄλος ζιτοῦν 4 δραχμὰς ἕκαστον, ἔλπιζο κ. Διευθυντά ὅτι δὲν θὰ εἶμαι περδεμένος εἰς τὸ ὑπουργίον τοῦ ἐπισιτισμοῦ καὶ θὰ εἰμπορέσω νὰ ἔλθω τὴν Παρασκευὴν βράδυ, ὅπου ἔλπιζο ὅτι μέχρι Παρασκευῆς θὰ εἶναι καὶ ἡ πλίνες Σολίνες, καὶ σὰς Παρακαλῶ νὰ διατάξετε τὸν Φ. νὰ ἀνίξῃ τὸ χανδάκη ὅπως τοῦ εἶπα διὰ νὰ εἶναι ἔτιμο νὰ τοποθετίσω τῆς Σολίνες, νὰ προσέξῃ ὁ Φ. σύμφωνα μὲ τὸ στεγνὸν τοῦ ἐδάφους νὰ πλυσάσῃ καὶ τὸ χανδάκη εἰς τὸν Βόθρον μόνον βρὶ λάσπι πλίσιον τοῦ βόθρου νὰ σταματίσῃ διὰ ναμὴν ἀρχίσουν καὶ τρέχουν ἔξω τὰ νερά καὶ βρομὰ, ἀλλάτῃ θὰ φροντίσω νὰ σὰς στίλο πάλιν διότι φένετε ὅτι τὸν χιμόνα θὰ ἔχουμαι ἐλιψῆν. Ἐρίκα ὄρο μῆλι τοῦ κτήματος Παλίνης καὶ σὰς σιμφέρῃ νὰ κάνουμαι δοχίον-δικόμας 10 οκαδιὸν ἢ ὅσον διατάξετε αἰσις διὰ ναμὴν πλιρόνουμαι δόσκις ἀγοράζουμαι καὶ κουτιά, αἰπίως ἐσοκλίτος θὰ βρῖτε καὶ τὰς 2 ἀποδίξις τοῦ κ. Ζαχαροῦδακη διὰ τὰ παλαιὰ καὶ νέα στοματάκη της Σολόν διὰ τὰς ἐπίας σὰς παρακαλῶ νὰ τῆς θεωρίσατε καὶ νὰ ματιῆς στίλετε διὰ νὰ πλιροθῇ, θὰ ἐνθιμιθίτε βεβέος καὶ διὰ τὴν ἀπόδιξιν ἢ ἔστω ἀπλὸς καὶ τὴν διαβεβέοσίνας διὰ τὰ 6 Κουτιά ἀχλάδια τὰ κ. Ἀλεξάνδρου, 23 μὲ 24 Ἰουνίου νὰ εἰδίτε εἰς τὰ βιβλίον σὰς εἰπάροχον γραμμένα μὲ δραχ.

22.50/100 διὰ νὰ τὸ διαβεβέσω εἰς τὸν κ. Ἐρίκον νὰ τὸν πλιρόσω, αἰγὼ δὲν ἔχεται Κυνίνο ἐγκέρος νὰ γράφετε διὰ νὰ φροντίσω διότι δὲν εἰπάροχῃ ἢ νὰ κάμετε μίαν ἔτιον κατευθίαν εἰς τὸ ὑπουργίον ἂν καὶ δὲν διδῇ μίπος εἰμπορέσουμαι καὶ πάρουμαι Κυνίνο τοῦ Κράτους διὰ Ζάχαριν ὅς αἰμαθα κριφίος ἐνοοίτε ἀπὸ τὴν κ. Π. ἔχη ὁ Ε. διὰ νὰ μὰς δόσῃ καὶ πρὸς γνόοισινας, ἐκτός ἀνθῆλατε νὰ τὴν αντικαταστήσατε μὲ μῆλι, δὲν εἰξέρο πὸς εἰθασεν τὸ καπέλο τῆς κ. Α. ἀνέπαθεν τίποτα νὰ μὴν αἰτιάται αἰμαίνα διότι καπέλο χωρὶς καπιλιέρα πὸς θὰ ταξιδεύσῃ σὲ σοῦστεσ καὶ σὲ Μουλάρια καὶ υποτους κλάδους τὸν δένδρον αἰκαμα ὅτι εἴπαν θινατόν διὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσω αἰπίσις ὁ κ. Ζ. σὰς παρακαλῶ νὰ τοῦ ἐπιστρέφουμαι τὰ πανιά ποῦ ἔχη τηλιξί: μέσα τὰ στοματάκη καθὸς καὶ τὰ πρότα μεγάλα στομάματα διότι ποτὲ δὲν τουέχουμαι αἰπιστρέψῃ πανὴ ἐνὸ τὰ χριάζετε διαυτὴν τὴν δουλιάντου δὲν μαγιράφατε διὰ τῆς σαρδέλεσ ἀνίσαν καλῆς ἢ ὀχη ἐνωὸ τὰ 3 κουτιά πουσας ἔστιλα.

Σήμερον τατάρτη 23 Αἰγόντος ἔλαβα 1 μόνον καλάθη τὸν ἀγὸν καὶ ἓνα μικρὸ τὸν φρούτον ποῦ λίπουν 1 μεγάλο ποῦ βάζο τὰ χόρτα καὶ 2 τὸν ἀγὸν ἐνωὸ διὰ τὴν μίαν παρτίδαν τῆς ἀποστολῆς σήμερον πολὴ ἐδικολευθικα νὰ βρῶ καλάθη διὰ τὰ χόρτα δὲν μουδίδουν πλίσον τῇ θὰ γίνῃ αὕτη ἡ δουλιὰ πὸς θὰ εργασθῶ πρέπῃ νὰ ἀγορασουμαι καλάθη δικόμας, μὲ γράφετε διὰ τῆς Σαρδέλεσ τὰ κουτιά ὅτι εἶναι ἀκριβὰ πραγματικὸς ἀκριβὰ ἀλλὰ εἶναι ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ δρ. 160 ἐνὸ ἢ ταγκὸ εἶναι δραμα 73. Φάρη ἢ ἀγορὰ δὲν ἔχεν καθὸς καὶ φρέσκα Καρπούζα, Μεθ' υπολήφωσ Π.—διὰ φρέσικο Βούτιρο δὲν μὲ γράφατε εἰπέθασα ὄμοσ μίπος ἀλισμονίσατε καὶ σὰς στέλνω. Φιάλη διὰ τὸ νεῦτη δὲν ἔλαβα, τὸ σιμερινὸν καλάθη τὸν ἀγὸν νὰ μὴν χαθῇ διότι ἀφισα διαυτὸ δρ. 2.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Ἄν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πρὶν, ὅσο ἔμεινε στενὰ γλωσσικὸ, σήκωσε συχνὰ μεγάλη ἀντίδραση, φυσικὸ ἦταν τώρα νὰ σηκώσῃ πολὴ μεγαλύτερη καὶ πικιλώτερη ἀντίδραση, ἀφοῦ τόσο γρήγορα ἀπλώθηκε στὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἤρθε μὲ τὸν ὄγκο τῆς κυβερνητικῆς ἐπιβολῆς. Γιατὶ μὲ τὸ ἀπλωμὰ του στὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὴν ἐφαρμογῇ του στὴν πράξιν θίγονται ἀμέσως περισσότερα ἄτομα καὶ ὀμάδες, καὶ ἀκόμη περισσότερες φιλοδοξίας καὶ ζωτικώτερα συμφέροντα. Ἀκόμη ἄμα συλλογιστοῦμε ὅτι δὲν πέρασε πολὸς καιρὸς ἀπὸ τὰ Εὐαγγελικὰ, τὰ Ὀρσοστακὰ καὶ τὰ Συνταγματικὰ, ὅπου ἡ ἀντίδραση στὸ γλωσσικὸ ζήτημα μὴν μπορώντας νὰ σταθῇ σὲ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο εἶχε καταφύγει στὸ χλευασμὸ, στὴν οὐκοφαντία καὶ τὴν ὀχλοκρατία, καὶ δηηρητοῦσε πρόθυμα τὴν πολιτικὴν ἐκμετάλλευσιν, θὰ ἰδοῦμε ὅτι καὶ τώρα ἦταν φυσικὸ νὰ καταφύγῃ στὰ ἴδια μέσα καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιτυχία της μὲ συλλατήρια κ.ἄ.π.

Καὶ πράγματι κοιτάζοντας τὴν ἀντίδραση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐφαρμόστηκε ἡ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ μεταρρυθμισὴ ὡς σήμερα, βλέπομε πὸς ἀρχίζει ἀγὰ ἀγὰ νὰ παίρνῃ τὸ δρόμο ποῦ ἦταν φυσικὸ νὰ πάρῃ. Ἔτσι ἔχομε ἀφθονώτερες τίς πηγῆς της ὀχι μόνον-στοὺς καθάρειουσιάνους, ἀλλὰ καὶ σὲ δημοτικιστὰς κ. ἄ. Ἀπὸ τοὺς καθάρειουσιάνους μετριούνται στὰ δάχτυλα ὅσοι ἔφέρουν τί ζητοῦν. Αὗτοι καταδικάζουν τὸ νόμο γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς καὶ γυρεῦσὸν νὰ ξαναγυ-

ρίσωμε πάλι στην καθαρεύουσα, που είναι κατά τη γνώμη τους γλώσσα καλλιερ-
γημένη και ζωντανή. Την καταγορία αυτή την αντιπροσωπεύει ο κ. Σκιας, ο οποίος
πάντοτε προσπαθεί να μάνη σε συζήτηση επιστημονική, και εφημερίδες όπως ο
«Ελεύθερος τύπος, οι Καιροί και οι Αθήναι», ανεξάρτητα από τα ελατήρια που
σπρώχνουν την τελευταία εφημερίδα στη δημοσιογραφική της επίθεση.

Οι περισσότεροι όμως καθαρευουσιάνοι ακολούθησαν τον κ. Χατζιδάκι. Και
αυτός αντιδρά σήμερα σύμφωνα με την ψυχολογία του και την παράδοσή του. Ο
κ. Χατζιδάκις είναι ο άρρωστος εγωισμός που πάντα άρνείται, χωρίς να παρου-
σιάζει στο έργο του καμία ένια σταθερή κατεύθυνση. Και είναι φυσικό γιατί για
να ιδής μακριά και αντικειμενικά, πρέπει να ξεχάσης πρόσωπα και πάθη ο άρρω-
στος όμως εγωισμός σπάνια ξεχνά. Σε τέτοιες σπάνιες στιγμές βλέπομε τον κ. Χατζι-
δάκι να προτείνει κάτι σωστό. Έτσι π. χ. όταν χτυπά το δόγμα του γυρισμού στην
άρχεια και υποστηρίζει τη γλωσσική εξέλιξη, αργότερα όταν μιλή για τη δημο-
τική με ένθουσιασμό και συμβουλεύει τους οπαδούς της να γράφουν. Αλλά με την
πρώτη ευκαιρία, μόλις μπαίνουν στη μέση πρόσωπα, ή εγωπάθεια τον σπρώχνει
ν' αναίρεση ο τι σωστό είχε ειπεί πριν. Έτσι όταν έρχεται ο Βερναδάκης και όπο-
στήριζει έντονότερα αυτός τη γλωσσική εξέλιξη, ο κ. Χ. τον χτυπά και ήμνει τον
αντιδραστικό Κόντο' όταν οι δημοτικιστές παρουσιάζονται στην πράξη και γρά-
φουν τη δημοτική, ο κ. Χ. πάλι ξεχνά τον εαυτό του και τους πολέμους. Το έργο
του είναι όλο τέτοιες αντιφάσεις, χωρίς αντικειμενικότητα και συνέπεια. Ο ίδιος
ποτέ του δεν έδωσε υπόδειγμα γραπτού λόγου, και ούτε μπορούσε να δώσει. Αντί-
θετα με τον κ. Σκιας, ο κ. Χατζιδάκις γενικά δεν ξέρει τί ζητεί. Όπου όμως λεί-
πουν οι κεντρικές γραμμές, ή σταθερή κατεύθυνση και ιδεολογία, ο πολεμιστής
δεν μπορεί ν' αντιπύση τον αντίπαλό του αισθάνεται το έδαφος να κλονίζεται
κάτω από τα πόδια του και γυρνεί από κάπου να πιαστή και τότε, όταν μάλιστα
τυφλώνη ή εγωπάθεια, εύκολα χάνει το ήθικό κριτήριο και καταφεύγει σε όπλα
κάθε άλλο παρά επιστημονικά. Έτσι βλέπομε τον κ. Χ. στις μεγάλες γλωσσικές
συγκρούσεις στην αρχή, Μιστριώτου άρχοντος, ν' ανέχεται συνειδητά ανήθικα
όπλα και ύστερα, όσο περνά μάλιστα ή ηλικία και προβάλλει έντονότερα ή εγω-
πάθεια, τον βλέπομε να καταφεύγει ο ίδιος σ' αυτά.

Έτσι και τώρα. Αρχίζει να εφαρμόζεται στο κράτος γλωσσικοεκπαιδευτική
μεταρρύθμιση, που θα μπορούσε να είχε βγεί και από τις φωτεινές στιγμές του
κ. Χατζιδάκι. Εφαρμόζεται όμως χωρίς αυτόν από πρόσωπα που ξέρουν κάπως
τί ζητούν, με σύστημα και συνέπεια. Να φωνάξει κάτω ή μεταρρύθμιση, δεν τολμά
πιά. Γιατί βλέπει ότι ο δημοδιδασκαλικός κόσμος και μεγάλο μέρος από την κοι-
νωνία δεν ήμενα καθόλου εύχαριστημένο με την ελληνική παιδεία και τ' αποτελέ-
σματά της, και μάλιστα με το «παμφάγον» γλωσσικό ιδανικό των Γων και Ωων.
Βλέπει ακόμη ότι ο φωτισμένος κυβερνήτης δεν ήνοει νά υποχωρήσει, και κατα-
λαβαίνει πως τη μεταρρύθμιση μονάχα «έν όνόματι της μεταρρυθμίσεως» μπορεί
να την πολεμήσει. «Ο νόμος είναι καλός και άγιος, αλλά ή εφαρμογή του κακή
και ολέθρια. Κι εγώ είμαι μεταρρυθμιστής, δε θέλω δηλ. τα Ια και Ωά' δεν ανέ-
χομαι όμως να έρμηνεύουν το νόμο όπως θέλουν λίγα πρόσωπα (είναι οι συντά-
κτες του νόμου) χωρίς έμένα». Τέτοιοι σύλλογισμοί βγαίνουν καθαρά μέσα
από τη μικρόλογη πολεμική του. Στην αρχή προσπαθεί να χτυπήσει με όπλα επι-

στημονικά. Και στην εισήγησή του στον περσιό Σεβαστοπούλειο παίρνει λίγες
λέξεις από τ' αναγνωστικά, σ' άνη π. χ. κ. ά., τις χαρακτηρίζει ως διαλεκτικές,
κι έτσι διατάλει την άποτυχία των νέων βιβλίων. Καθώς όμως είπα παραπάνω,
στην επιστημονική συζήτηση νιώθει πάντα το έδαφος να κλονίζεται κάτω από τα
πόδια του. Γιατί με ό τι λέει τώρα άναίρει συνήθως ό τι ο ίδιος είχε άλλοτε ειπεί.
Για να τών άκτιμωφύσης φτάνει στο σημερινό Χατζιδάκι ν' αντιτάξει το χτεινό,
όπως τό κάνει ο κ. Τριάνταφυλλίδης στη μελέτη του «Quo usque tandem». Μην
μπορώνας να κρατηθώ μόνος σε επίπεδο επιστημονικό προσπαθεί σε λίγο να
εκμεταλλευτή τη λείαση των επιστημόνων, για να κάμη έτσι δικό του τμήμα
εκπαιδευτικό. Άποτυχαίνει και καταφεύγει τέλος στον άρχηγό της εκκλησίας.
Για να τον παρασύρει όμως στους σκοπούς του και να πετύχει, πρέπει να μιλαήσει
στο ζήτημα ή θρησκεία, ή ήθική κλπ. Σ' αυτό έχει σύμμαχο κατάλληλο τον κ.
Κουλουμδάκη. Έτσι κάνει την τελευταία του άπόπειρα στο μητροπολιτικό μέγαρο.
Για επιστημονική, αντικειμενική έρευνα των ζητημάτων, όδεις λόγος βέβαια μπο-
ρούσε να γίνει εκεί μέσα. Κινδυνεύει ή θρησκεία, ή πατρίδα, ή οικογένεια. Το βιβλίο
του κράτους «τά φηλά βουνα» είναι μπολοσεβικικό βιβλίο... Μ' άλλα λόγια: δε
θέλεις έμένα, δε με βοηθεί ή επιστήμη; Έχω τά συλλαλητήρια, την άρχλοκρατία
και άλλα παρόμοια.

Μά ο καιρός της άρχλοκρατίας πέρασε πιά, όπως τό έδειξε ή στάση της πολι-
τείας στο τελευταίο πραξικόπημα του κ. Χ. και λοιπών. Τη στάση αυτή ζήτησαν
μερικοί να τη χαρακτηρίσουν ως ανελεύθερη, γιατί έμποδίζει τάχα την έλευθερία
της σκέψης. Αν ήταν αλήθεια έτσι, μόνο ραγιάς θα μπορούσε να έπιδουμάσει
τέτοιο μέτρο. Είναι όμως έλευθερία σκέψης ή έλευθερία σε κάθε είδος συκοφαν-
τία, ή άσυνδοσία στην εκμετάλλευση κάθε ίερού και όσιού, ή έλευθερία στην δημιουρ-
για άρχλοκρατίας και άλλα παρόμοια; Τέτοια αντίληψη δεν άφαιρεί τη μόνη βάση
όπου μπορεί να σταθεί πραγματική έλευθερία σκέψης; Και ό τι για τέτοια προσπά-
θεια έπρόκειτο, έστω και αν σε λίγους ήταν συνειδητή, τό έδειξε κυρίως ή συνέν-
τευξη που έδωσε ο κ. Χ. στην «Πατρίδα»: Κινδυνεύει ή θρησκεία, ή πατρίδα, ή
οικογένεια' τά «φηλά βουνα» είναι μπολοσεβικικό βιβλίο κλπ. κλπ. κλπ.

Τέτοια ή ταχτική και ή αντίδραση του κ. Χατζιδάκι από τον καιρό που άρχισε
να εφαρμόζεται ή γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Το όρριο του τον άκολούθη-
σαν ή παραούθησαν σ' αυτόν πολλοί. Άρκετοι είναι οι δυσαρσετημένοι, λίγοι οι
παραγνωρισμένοι κατά τη γνώμη τους από τη νέα κατάσταση, πολλοί οι συντηρη-
τικοί από ίδιουσγκρασία και ιδεολογία. Τα ελατήρια και τη συνειδητή ταχτική του
άρχηγού τους χωρίς άμφιβολία λίγοι, έλάχιστοι τά κατέχουν. Ένας από τους «πα-
ραγνωρισμένους» είναι και ο κ. Ζαμάνης. Στην «εκπαιδευτική επίθεώρηση» που
δημοσίευσε, άγωνίστηκε να κρατηθώ σε επιστημονική επίκριση των νέων ανα-
γνωστικών. Κινήθηκε μέσα στο επιστημονικό όπλοστάσιο του κ. Χατζιδάκι, και
πλούτισε κάπως τη Χατζιδάκεια συλλογή από τις διαλεκτικές τάχα λέξεις που
παρουσιάζουν τά βιβλία. Προσπαθώντας όμως να στηριχτεί και σε γενικές άρχές,
κατέφυγε στην πρωτεύουσιάνικη γλώσσα του κ. Ρερντο. Αλλά και καί ήταν
φυσικό να μη βρή μεγαλύτερη σταθερότητα. Κι έτσι ή κριτική του κ. Ζαμάνη
στάθηκε στον άέρα, και ο συγγραφέας της δεν τόλμησε να δώσει κανένα θετικό
υπόδειγμα λόγου γραπτού. Γιατί και αν τό προσπαθούσε σύμφωνα με την πρωτεύου-
σιάνικη θεωρία του κ. Ρερντο ή τις θεωρίες του κ. Χ. που παραδέχεται, δε θα

μπορούσε να δώσει τίποτα καλύτερο από τη γλωσσική σαλάτα που παρούσασαν στην «εκπαιδευτική επιθεώρηση» οι πρότυπες εκθέσεις του κ. Ζήση.

*

Το γλωσσικό ζήτημα, τώρα που με τη μεταρρύθμιση απλώθηκε στην εκπαίδευση, έθεξε καθώς είπα άμεσα περισσότερα άτομα και ομάδες, περισσότερες μικρο-πληθωξίες ή ζωτικώτερα συμφέροντα. Έτσι η αντίδραση εκδηλώθηκε και σε κύκλους δημοτικιστικούς, και μέσα σ' αυτή ξεχώρισαν τρία όνόματα: ή κ. Καζαντζάκη, ο Νουμάς και ο κ. Μελάς.

Είναι γνωστό πως ή κ. Καζαντζάκη και πριν είχε γράψει πολλά αναγνωστικά στην καθαρεύουσα, και τώρα έγραψε άλλα ή μετέφρασε τα ίδια στη δημοτική. Με την εισαγωγή όμως της δημοτικής, και μάλιστα με την εφαρμογή του νόμου που επιτρέπει στο κράτος να δρίξη ειδική επιτροπή για να γράφει τ' αναγνωστικά προ δημοτικού, ήταν φυσικό να γίνει σιγά σιγά πολύ αισθητότερο το κριτήριο για τ' αναγνωστικά βιβλία. Έτσι πολλά από τα βιβλία που είχαν υποβληθή στο εκπαιδευτικό συμβούλιο, απορρίφθηκαν. Απορρίψη βιβλίων θά πη ζημία σημαντική, και φυσικά τέτοια ζημία δεν είναι μικρή δοκιμασία για το κάθε άτομο. Στη δοκιμασία αυτή ή κ. Καζαντζάκη νικήθηκε, και άρχισε την αντίδραση. Ως εδω δε θα βλέπαμε, τίποτα παράξενο, γιατί ξέρομε πως είναι δυσκολώτατο να ύφωθη κανείς άπ'αυτο από το ατομικό του συμφέρον. Έκείνο όμως που παραξενεύει και λυπάει είναι: ή μέθοδος που μεταχειρίστηκε ή κ. Καζαντζάκη στην πολεμική της. Είναι ή μέθοδος που είχε περιφρονήσει ως τώρα και ο πιο άσημαντος δημοτικιστής, ή μέθοδος μερικών καθαρευουσιάνων, που έσπρναν και ζητούν και τώρα να σύρουν το ζήτημα στους δρόμους. Πριν ακόμη γίνει το πραξικόπημα στη μητροπολιτική αίθουσα, είχε έτοιμάσει ή κ. Καζαντζάκη τα όχλοκρατικά μέσα στην πολεμική που έκαμε σε κάποια έφημερίδα για «τα ψηλά βουνά» και τα άτομα που εφαρμόζουν τη μεταρρύθμιση: «Έκει μέσα χτυπούν τη θρησκεία, δεν κάνουν προσηυχή, παραλούν τους οικογενειακούς δεσμούς, καταστρέφουν την πατρίδα κλπ. κλπ. κλπ.» Έτσι το πάθος έσπρωξε το άτομο να ποδοπατήσει κάθε αρχή, και είδαμε το παράξενο και λυπηρότατο θέαμα δημοτικιστής να βγαίνει χέρι με χέρι στο δρόμο με τη σκιά του Μιστριώτη. Εύτυχως όμως ή κ. Καζαντζάκη έμεινε παράδειγμα μοναδικό.

*

Η γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση ως προς το ζήτημα της θρησκείας και της πατρίδας μπορούσε να σπρώξει αντίδραση μόνο σε κύκλο καθαρά επαναστατικό: Γιατί σ' αυτά τα ζητήματα ακολούθησε πιστά τη νεοελληνική παράδοση, και μόνο την πατριδοκαπηλεία και τη θρησκείοκαπηλεία, όπως και την καπηλεία κάθε συναίσθηματος, τη χτύπησε και τη χτυπά κατακέφαλα. Τέτοια όμως στοιχεία επαναστατικά στον τόπο μας δεν υπάρχουν ή και αν υπάρχουν δεν κινηθήκαν καθόλου.

Ως προς τη γλωσσική όμως μορφή ή μεταρρύθμιση ήταν φυσικό να βρή αντίδραση από δημοτικιστές, που έχουν προσκελληθή στο άκαμπο κανονιστικό σύστημα του ψυχάρη. Γιατί σε μερικά σημεία, ιδίως ως προς τη φωνητική ή μεταρρύθμιση στέκει σε αντίληψη μεταφυσική, όπου το επιβάλλει: και ή επιστήμη και ή ζωή—χωρίς βέβαια μ' αυτό να παραγνωρίζη την ιστορική πια προσωπικότητα του Ψυχάρη και την ξεχωριστή σημασία του έργου του. — Τέτοιοι

δημοτικιστάι υπάρχουν ακόμη συγκεντρωμένοι στο Νουμά. Από το Νουμά λοιπόν, τον παλιό βέβαια Νουμά, περιμέναμε τέτοια αντίδραση, που θά ήταν καθαρά ιδεολογική ιδεολογική με τον άξεστο και άγροικο τόνο που δίνει πάντα ο διανοητής του και στον πιο ύψηλο αγώνα. Δεν την περιμέναμε όμως τώρα, γιατί στα «ψηλά βουνά» ελάχιστα στοιχεία γλωσσικά θά είχε να επικρίνη, αφού οι λόγιες λέξεις που περιέχει το βιβλίο της συντακτικής έπιτροπής και που προκαλούν κυρίως τη διαφωνία, μετριούνται στα δάχτυλα. Την περιμέναμε να εκδηλωθή στις ανώτερες τάξεις, όπου θά προχωρούσαμε σε άφηρημένες και λόγιες λέξεις, όπως το σύμπαν—το σύμπαντος, το γεγονός—το γεγονόςτος, οι συγγραφείς κλπ. και όχι το σύμπαντο, το γεγονότο, οι συγγραφέδες ή συγγραφιάδες κλπ. Και όμως ο έγκαντρισιμός του Νουμά, ή μαγιά δηλ. να φαίνεται πως άπ' αυτόν πηγάει, αυτός συγκεντρώνει και τροφοδοτεί κάθε νέα κίνηση, τον έσπρωξε ' αντίδραση πάρα πολύ νωρίς, τόσο νωρίς που δεν μπορούσε ούτε να δικαιολογηθή από τα πράγματα, ούτε να στηριχτή σ' αυτά. Έτσι δεν κωτόρθωσε να κρατηθή σε ιδεολογικό αγώνα και περιώριστηκε σε έπιθεση προσωπική.

Όταν ο Νουμάς ύστερα από μακρόχρονη διακοπή ξανάρχισε την έκδοσή του, βρήκε το μεταρρυθμιστικό έργο άρκετά προχωρημένο και στερημένο. Η έπιτυχία του και ή έπιβολή του ήταν βέβαια άποτέλεσμα όλων των αγώνων που έκαμε ο δημοτικισμός έναν έλόκληρο αιώνα και σ' αυτούς ο Νουμάς έπαιξε μιά έποχή ρόλο σημαντικό. Το έργο όμως αυτό έγινε κι εξακολουθούσε να γίνεται άπάνω στο δρόμο που για χρόνια είχε ακολουθήσει ο Έκπαιδευτικός Όμιλος και γινόταν κατά μέγα μέρος από μέλη του, χωρίς τη νομοκρατική κηδεμονία ή τουλάχιστο τη ανεργγασία. Τέτοιο πραξικόπημα τον έγκαντρισιμό του Νουμά, ο οποίος εκδηλώνεται άρκετά περίεργα: Στο πρώτο φύλλο χαιρετίζει μ' ένθουσιάζομο τη μεταρρύθμιση, τη χαιρετίζει σχεδόν σ'ά νίκη αποκλειστικά δική του, και είναι τόσο ύπερήφανος για τ' άτομα που πρωταστατούν σ' αυτή, ώστε να τα διακρίνη ως κτήμα του! Τέτοια όμως ικανοποίηση που ο ίδιος την έδωσε στον εαυτό του ήταν έντελως πλατωνική. Αν έμπαίνα τουλάχιστο στη συντακτική επιτροπή των βιβλίων ένας αληθινά δικός μας! Έτσι ή αυτοϊκανοποίηση θά γίνει θετική, χροπιαστή ικανοποίηση. Και άμωως στο επόμενο φύλλο λέει και τα όνόματα των λογίων που θά έπρεπε να γράφουν διδακτικά βιβλία. Με την υπόδειξη του όμως αυτή άρχίζει συγχρόνως και προσωπική έπιθεση στα άτομα, για τα οποία είχε υπερηφανευτή στο πρώτο φύλλο έπιθεση συγκρατημένη κάπως στην αρχή, γιατί μένει ακόμη κάποια έλπίδα ή έπιτροπή δηλ. για το αναγνωστικό της Α'. Όταν όμως και ή έλπίδα αυτή σε λίγο ναυάγησε, τότε πια ή έπιθεση ξέσπασε πρόθυγα,

... Η ζωντανή μας γλώσσα αναγνωρίστηκε από το επίσημο κράτος και της άνοιχτήκανε διάπλατες οι πόρτες των σχολείων και οι ψυχές των παιδιών μας. Κι ή χαρά του [του Νουμά] γίνεται ακόμη μεγαλύτερη, σ'ά συλλογίζεται πως στην εκπαιδευτική ή άπολυτρωτική αυτή αναγέννηση πρωταστατούν οι κ. κ. Γιάννης Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης, κι οι τρεις τους βγαλμένοι από τις στήλες του Νουμά και πότισμένοι ίσαμε το μεδούλι με την ιδεολογία του. Ότι έπήρες δεκαπέντε χρόνια ο Νουμάς έρχονται οι τρεις αυτοί έπιστήμονες και το εφαρμόζουν σ'εμάς. Ότι έσπειρε το θερίζουν. Κι ο Νουμάς κρυφκομαρτώνει βλέποντας πως ο σπόρος του ήταν αγαθός και τα δρεπάνια των θεριστάδων άκανισμένα». Και πρέπει ακόμη να σημειωθή ότι ο χαιρετισμός αυτός σε πράγματα και πρόσωπα έγινε αφού το μεταρρυθμιστικό έργο είχε εφαρμοστή δυο χρόνια έλόκληρα.

μ' ένα κέντρο πάντα: να κλονίση την ήθικη υπόστασή της τριανδρίας, όπως τη λέει. Από καιρό σε καιρό πατοδοσ και την ιδεολογική του πανοπλία «μαζώνουν στα σκολαϊκά τη μιχ' τη γλώσσα», πράγμα που δεν ενδιαφέρει πιά το «νέο Νουμάς», όπως και ο ίδιος το δήλωσε ρητά στο νέο του πρόγραμμα¹ και όπως φαίνεται από τη γλωσσική αουδοσία που επικρατεί τώρα στις στήλες του. Και το πάθος του πιά τόν έσπρωξε κάποτε να γράψη στην «Κοινωνία» ένα χυδαίο πλαστό επεισόδιο μεταξύ του ψυχάρη κι έμένα, και να διαλαλήση ότι δεν είναι ακόμη καιρός για γλωσσική μεταρρύθμιση. Δηλαδή: καλύτερα να μη γίνει, αφού μένει έξω απ' αυτήν ο Νουμάς!

Έτσι είχε πάρει τόν κατήφορο, όπου ζήτησαν τέλος να τόν συγκρατήσουν, και στα τελευταία φύλλα προσπάθησαν διορθώνοντας τάχα την προσωπική εμπάθεια να υψώσουν την επίθεσή του σε ιδεολογικό επίπεδο. Ο Νουμάς όμως ποτέ δεν είχε ώριμμένη ιδεολογική κατεύθυνση εκτός από τη γλωσσική ορθοδοξία. Έτσι στο τελευταίο στάδιο της πολεμικής του βλέπομε τη μιὰ αντίληψη να γροθοκοπά την άλλη επιπολαιότητα στο ένα παραγράφκι σοσιαλιστής, στο άλλο απολογητής του ανακατέματος του κλήρου στην παιδεία κλπ. Στο τέλος μάλιστα ξεχώρισαν μερικά προανακρούσματα λυπηρότατα: να υποβοηθήση δηλ. κι αυτός την εκμετάλλευσή της θρησκείας θολώνοντας τὰ νερά στο φωτεινότατο γράμμα του κ. Γκίνης². Έβχομαι όμως πώς θα τὸ νιώση και θα σταματήσει στον γραμμό; Και τὸ εβχομαι βέβαια, εχι γιὰ τὴν τωρινή του σημασία, ἀλλὰ γιὰ τὴ μνήμη και τ' όνομα του πάλιου Νουμά...

Τὸ τρίτο όνομα που ξεχώρισά παραπάνω στην αντίδραση μέσα από τούς δημοτικιστάς είναι ο κ. Μελλάς, ο Φορτούνιο του Έμπρός. Αν δημοτικιστής είναι μόνο όποιος έχει γράψει στη δημοτική, τότε βέβαια ή κατάταξη αυτή είναι σωστή. Αν όμως γι' αυτό χρειάζεται ακόμη και ή πίστη για τὸ γλωσσικό ιδανικό, τὸ τέλει κάμα λάθος, γιατί ο κ. Μελλάς δεν έχει καμιά πίστη εχι μόνο στο γλωσσικό, μὰ σε κανένα ιδανικό. Με τὴν πίστη δὲ θέλει να εἰπὼ εθνουςιασμο και εμπνευσή περιοδική ή τῆς στιγμῆς που τὴ γεννά ή σύμπτωση ή τὸ ένα και τὸ άλλο βιβλίο που τυχαίνει να πέση στα χέρια μας. Τέτοιες περιοδικές και παροδικές στιγμές εχει πάντα ο κ.

¹ Ο Νουμάς πλαινοντας με τὸ σημερινό φύλλο στή δεύτερα του περίοδο, δεν έχει πιά ν' αγωνιστή για τὴ γλώσσα. Τὸ γλωσσικό ζήτημά τὸ θεωρεἶ λωμένο. Όλοι μας λίγο πολύ εἴμαστε δημοτικιστές. "Αν μερικοί θέλουν νάναί δημοτικιστὰδες κι ἄλλοι νάναί δημοτικιστὰί δικὸς τους λογαριασμός».

² Ο κ. Γκίνης στο γράμμα του, ἀναγνωρίζοντας τίς διηρησίες που πρόσφερε ἄλλοτε ο κλήρος σὲν τόπο μας και που προσφέρει ακόμη στα υπέδουλα μέρη, εἰόντος πὸς σήμερα ή ἀνάμειξή του ή ή κηδεμονία που ζήτει να επιβάλῃ στην ἐκπαίδευσή του ελ. κράτους είναι πολὺ ἐπικίνδυνη και ἀναφέρει τούς μεσαιωνικισμοὺς τοῦ Βόλου, και θα μπορούσε ν' ἀναφέρῃ ακόμη τὴν προσπάθεια που έγινε ἄλλοτε να ἐμποδιστὴ τὸ μάθημα του κ. Νικολαῖτη στο Πανεπιστήμιο γιὰ τὴ δορυβίσιω θεωρία κ. ἄ. Έβαλε δηλ. ζήτημα κληροκρατίας και πολιτείας, κληροκρατίας και ελευθερίας τῆς σκέψης. Τὴν ἴδια αντίληψη υποστήριξε και τὸ ὑπουργεἶο τῆς παιδείας στο γνωστό ἔγγραφο που ἔστειλε στο σεβασμιότατο Ἀθηνῶν. Γιὰ τὴ θρησκεία οὔτε μίλησε οὔτε μπορούσε να μιλήσῃ ο κ. Γκίνης. Και πόσο διαφέρουν ἡγεμονία του κλήρου ή κληροκρατία και θρησκεία μπορεί να τὸ καταλάβῃ κανείς καλύτερα ρωτώντας τούς δασκάλους γιὰ τὴν ἐποχή που πρόεδροι στα τοπικά ἐκπαιδευτικά συμβόλια ἦταν οἱ ἐπίσκοποι...

Μελλάς, ἄλλοτε για τὸ σοσιαλισμό, ἄλλοτε για τὸ συνδικαλισμό, ἄλλοτε για τὸ μοναρχισμό, ἄλλοτε για τὸν ἐλεύθερο γάμο, ἄλλοτε για τὴν ἑλληνική οἰκογένεια κτλ. κτλ. κτλ. Μὰ του λείπει ή πίστη και ή ἰαρή ἀγάπη, που μόνο πίστη βαθιά μπορεί να γεννήσῃ, πίστη που πηγάζει αὐθόρμητα ἀπὸ τὸ χαρακτήρα μας. Έτσι παρουσιάζει ἀδιάκοπα τίς πιὸ περιέργες ἀντιφάσεις και πέφτει πάντα στην ἀρνηση. Δὲν ὑπάρχει καμιά εὐγενική προσπάθεια που να μὴν τὴν ἀρνήθηκε. Και ἀρνείται εχι μόνο γιατί του λείπει ή ἀγάπη και γιατί με ἑλα τὰ πνευματικά του χαρίσματα ο χαρακτήρας του τὸν ἐμποδίζει να ὑψωθῇ ο ίδιος σε προσπάθεια ἀνώτερη, ἀλλὰ και για να ἐπιδείξῃ τὸ πνεῦμα του. Κι εχει πολὺ και οξύτατο πνεῦμα. Παίρνει πάντα μιὰ μονομερή και περιορισμένη ἀποψη, τῆς βάζει τὴ βάση που αὐτὸς θέλει, και ἂν δὲν τοῦ τὴ δίνουν τὰ πράγματα, τὰ παραποιεἶ ή τὰ πλαστογραφεἶ με μονάδική εὐκολία' ο' αὐτὸ δὲν τὸν ἐμποδίζει τίποτα, γιατί σκοπὸς του είναι να παίξῃ και να δείξῃ πνεῦμα' και τὸ κατορθώνει.

Έτσι και στή γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση ἦταν φυσικό να παρουσιάσῃ ο κ. Μ. τὴ συνθησμένη του ἀρνηση και να θελήσῃ κι εἰς να παίξῃ και να δείξῃ πνεῦμα. Τὴν ἐμφάνισή του όμως τώρα τελευταία τὴν κανονίζει ἐνὰ πάθος που τοῦ εχει ὑποτάξει: κάθε κίνημά του' τὸ πάθος τοῦ ἀντιβενιζελισμού. Κι αὐτὸ γιατί τὰ τελευταία χρόνια μιὰ κορυφή υψώνεται στὸν τόπο μας, ο Βενιζέλος' και τὸν κ. Μελλάς που δὲ χωνάει καμιά ἀνώτερη προσπάθεια, τὸ ἀντικείμενο τέτοιας κορυφῆς τὸν πιέζει σὰ βραχνάκι. Έτσι ή φυσική του ἀρνηση ἔφτασε στὸν ἀντιβενιζελισμό του στην πιὸ ἐντατική τῆς ἐκδήλωση. Κι ἐπειδὴ ή γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα στην ἐσωτερική πολιτική τοῦ Βενιζέλου, ή ἀντίδρασή του στο ζήτημα αὐτὸ συνδέθηκε με τὴ γενικότερη ἀντίδραση στο Βενιζελισμό. Έτσι ο κ. Μελλάς-Φορτούνιο ξεχωρίζει ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους που εἶδαμε παραπάνω, και δρὰ μέσα ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ὡστε ή σωστή κατάταξή του μέσα στην ἀντίδραση δὲν είναι στὸν κύκλο τῶν δημοτικιστῶν, ἀλλὰ στὸν κύκλο τῶν πολιτικῶν, που πάντοτε στίς διάφορες σχετικές συγκρούσεις ἐκμεταλλεύονταν τὸ γλωσσικό ζήτημα, όπως τὸ θρησκευτικό κ. ἄ.

Η σχετική προετοιμασία τῆς κοινῆς γνώμης και οἱ ἀνυψώσεις εχουν ἀρχίσει ἐπο καιρό. Πρόσκοποι ή ἀφημερίδα «Ἀθῆναι» και ο κ. Μελλάς-Φορτούνιο. Ο τελευταίος όμως ἀντίθετα με τὴν ἀουστηματοποίητὴ ὡς τώρα ἀρνησὴ του, και ἀντίθετα με τὴ δημοσιογραφική ἐπιπολαιότητα τῶν ἄλλων ἀντιδραστῶν, εχει ἀναπτῶσει ταχτική θαυμαστή που πρέπει να ξεσκεπαστῇ, γιατί με τὰ γραφόμενά του κατορθώνει να πείθῃ πολλοὺς ἀνίθεους ότι είναι ἀντικειμενικὸς sine ira et studio. Παίρνει διάφορα ἐπίκαιρα ζητήματα: μιὰ ἐργατική ἀπεργία π. χ., τὸ κούρεμα τῶν παπάδων, τὸν Ἀραπόδραχο τῶν «φηλῶν βουνῶν», τὸ Ντόστογιφκὴ, κάτι ἀπὸ τὸ γλωσσικό κλπ. κλπ. που φαίνονται ἄσχετα μεταξύ τους. Γιὰ τὸ καθένα γράφει συνήθως σειρά ἀπὸ χρονογραφήματα' τ' ἀφήνει στο μεταξύ και μόλις παρουσιαστῇ εὐκαιρία τὸ ξαναπαίρνει. Στὴν ἐξέτασή του τὸ κάθε θέμα τὸ φέρνει ἔτσι, ὥστε ν' ἀπλώνεται σε μιὰ γενικότερη ἀποψη, εἶπου ἀντιπαράτάσσονται μιὰ ἀντίληψη σύμφωνη με τὸν ἔθνισμό μας και τὴν ἑλληνική παράδοση και μιὰ ἄλλη, ἀντίληψη προσηυτική τάχα, στείρα όμως και ἄληθη. Και ή τελευταία ἔμμεσα ή ἄμεσα σχετίζεται πάντα με κάποια ἐκδήλωση τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς στο θρησκευτικό ή στο ἐκπαιδευτικό ή στο ἐργατικό και ἄλλα ζητήματα. Όλες αὐτὲς οἱ κρίσεις και ἐπικρίσεις ἐτοιμάζουν τούς ἀναγνώστες του και τείνουν

ο' ένα κεντρικό σκοπό, σε μίαν απώτερη σύνθετη σύλληψη, που με τον καιρό θα προβάλλει πάνοπλη. Παίρνει ως βάση κάτι πολύ σωστό, κάτι που κατ' εξοχήν ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση τό τόνισε: μπορούμε να δημιουργήσουμε μόνο άπάνω στα ζωντανά στοιχεία του εθνικού πολιτισμού, στη ζωντανή ελληνική παράδοση' άπάνω στη βάση αυτή προχωρεί δ κ. Μ. και θα προχωρήσει έτσι: το μεταρρυθμιστικό όμως πρόγραμμα του Βενιζέλου σε όλες του τις εκδηλώσεις, στη θρησκεία, στην παιδεία, στη γλώσσα, στα έργατικά, στην πατρίδα, στην οικογένεια, στο στρατό, στο στόλο και δεν ξέρω πού άλλου, είναι αντίθετο με την ελληνική παράδοση, αντίθετο με τον ελληνικό χαρακτήρα, είναι εθνοκτόνο.

Τέτοια σύλληψη και ταχτική είναι αλήθεια πρωτότυπη, και θα νόμιζε κανείς πως πλέκω μυθιστόρημα, αν ο Φορτούνιο δε φρόντιζε πάρορα να συνδέσει τις διαφορές μερικές επικρίσεις του σε γενικότερη σύνθεση χαρακτηριστική. Την έδωσε ο' ένα του χρονογράφημα στο Έμπρος, 13 Ιουνίου, με τον τίτλο: μερικοί αντιφάσεις. «... Η έκπαιδ. μεταρρυθμίσεις δεν εμφανίζονται ως κάτι ξεκάθαρο αυτήν την στιγμή. Έμφανίζεται ως οργανικόν μέρος ενός ριζοσπαστικού προγράμματος εσωτερικής πολιτικής, του οποίου αν όχι σκοπός άλλ' αναπόφευκτον αποτέλεσμα θα είναι, κατά την κρίση μας, ή χαλάρωση του συνόλου των συνκεκλιών θεσμών, οι οποίοι αποτελούν την δύναμη της εθνικής μας ανεπιτάσεως... Αυτό το πρόγραμμα περιλαμβάνει κοινωνικήν, υποθάλλουσαν τον άγωνα των τάξεων κι' επομένως την αδυναμία του κοινωνικού οργανισμού, ή οποία κύριος οίδη ποίας «θραύσε» εκπλήξει μας έτοιμάζει δια την αύριον. Περιλαμβάνει μεταρρυθμίσεις των περι διαζυγίου διατάξεων, ή οποία τίποτε άλλο δεν πρόκειται να είναι, δυστυχώς, παρά δυναμιστική ύπόνομος έναντιον του γάμου και της οικογενείας, πλήγμα κατά του πρώτου κυττάρου, του θεμαίου αυτού της ελληνικής κοινωνίας, δια την σταθερότητα του οποίου έως χθές έκαυχώμεθα. [Μην ξεχνάτε ότι γράφει ο ποιητής του άσπρου και του μαύρου!]. Η εκπαιδευτική μεταρρυθμίσεις, ή οποία έπαναλαμβάνει μέρος του όλου προγράμματος, έμπνέεται από τās ίδιās τάσεις. Έπιχειρουμένη εν όνόματι επιστημονικών δέθεν ιδεών τείνει πρακτικώς, ως άπεδεξάμεν άλλοτε, εις άποκοπήν παντός θρησκευτικού όριζοντος, με την πρόφασιν της λεγομένης ανεξαρτήτου σκέψεως και ανεξαρτήτου ήθικης, αι όποιαι ως γνωστόν, στέκουν εις τον άέρα. Ως επιστέγασμα του προγράμματος πρόκειται να άπακολουθήση ή μεταρρυθμίσεις του πολιτεύματος και ή μεταρρυθμίσεις της εκκλησίας, περι της οποίας γίνεται πολλός λόγος και της οποίας τὰ πρώτα έξωτερικά σημεια ένεφανίσθησαν με την κούραν των ιερών και τās περιεργιστάτας εκείνας δηλώσεις περι άργασίας προς προσέγγισιν της ελληνικής προς άλλας μεγάλας εκκλησίας»...

Για να φτάσει όμως σε τέτοια σύνθεση ήταν ανάγκη συχνότατα ν' άλλαχθουν τὰ πράγματα και να υποβληθούν στον άλλον αντιλήψεις που δεν τις έχει. Και αν τέτοια παραποίηση ήταν εύκολη στο δημοσιογράφο Φορτούνιο, πολύ ευκολότερη βέβαια θα ήταν ο' ένα Φορτούνιο αντιπολιτευόμενο. Έτσι και με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Όποιος διάβασε δσα γράφει παραπάνω σχετικά μ' αυτό το ζήτημα, και δεν ξέρει το Φορτούνιο, θα μείνη με την πεποίθηση ότι άλλοτε απέδειξε αληθινά δσα λέει τώρα. Με το άλλοτε έννοει ένα χρονογράφημά του στο Έμπρος (16 Φεβρουαρίου 1919) με τον τίτλο «προλήψεις». Οι μεταρρυθμισταί της παιδείας, λέει ο Φ. στο χρονογράφημά του αυτό, νομίζουν άπαραίτητο «να ξεριζώ-

σουν με το ταμπάκι της λογικής από την τρυφάραν ψυχήν του παιδιού τās προλήψεις. Το ιδεώδες των είναι να κατασκευάσουν τον μικρόν Τωτόν λιμπρ πάνσερ!» Για να το άποδείξει είναι ανάγκη πρώτα να θολώσουν τα νερά και ή έννοια «προλήψεις» ν' άπλωθή έτσι ώστε να περιλάβη χίλια δυο πράγματα: πρόληψη, δεισιδαιμονία, παράδοση, παρομοίωση, θρησκευτικό και ήθικό συναίσθημα. Τις τέτοιες προλήψεις του τις χώρισε σε δυο κατηγορίες: αυτές που σχετίζονται με τον έξωτερικό κόσμο, «με τās αντιλήψεις των ανθρώπων δια τὰ φυσικά φαινόμενα» και αυτές «που άνάγονται εις τον έσωτερικόν μας, τον ήθικόν μας κόσμον». Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση χτυπά τις πρώτες' άποδείξη δ' Αραπόδραχος στα «ψηλά βουνά». Χτυπά και τις δεύτερες' γι' αυτό όμως, δέν του έδιναν κανένα δεδομένο τὰ ψηλά βουνά, και ήταν ανάγκη να βρεθή ή να φτιαστή κάποιος' έτσι έκαμε την ακόλουθη έφεύρεση στο χρονογράφημά του: — Έτέθη ως βάσις (αυτό είναι βέβαιον) ότι: τὰ βιβλία δια τούς μικρούς πρέπει να συγγράφονται «μακράν θεοκρατικών αντιλήψεων» — Και ή παρένθεση και τὰ εισαγωγικά είναι δικά του. Με τὰ εισαγωγικά θέλει να δώσει αντικειμενικότητα στα λόγια που βάζει ο ίδιος. Δηλ. έτσι τὰ διάβασα κάπου γραμμένα ή έτσι μου τὰ είπαν οι άρμόδιοι. Και τὰ δυο φέμα κακοηθέστατο. Και όμως το φέμα αυτό του ήταν τή στιγμή εκείνη άπαραίτητο. Έτσι, άπάνω σε τέτοια πλαστή βάση εξακολουθεί ο Φορτούνιο το χρονογράφημά του: Έννοούν άρα γι [με το μακράν θεοκρατικών αντιλήψεων] ν' άποκλείσουν κάθε τι, το όποιον θα ήμπορούσε να ξυπνήση στην ψυχή του παιδιού την ανάγκην που έχει ο άνθρωπος... να επικοινωνήση προς το περιρρέον την ζωήν μυστήριον;... αν ή πίστις χαρακτηρίζεται και αυτή ως πρόληψις, τί μένει πλέον; Η ήθικη δέν είναι τότε μία πρόληψις έπίσης; Πού θα στηριχθούν τ' αξιώματα της πράξεως;... Δέν γνωρίζομεν τί άποκαλοούν θεοκρατικές αντιλήψεις». Άλλά πρέπει να γνωρίζομεν αν εις τον κόσμον, εις τον όποιον πρόκειται να εισαγάγουν την νεότητά της Ελλάδας, υπάρχει θεός δια κάτι ανώτερον... Διότι άνευ αυτού δέν βλέπομεν πού θα στηρίξωμεν αντίληψιν βίον και κανόνα διαγωγής, εκτός αν πιστεύουν ότι ο κυνισμός και ή ήθικη αναρχία είναι, ότι καλύτερον ήμπορούν να επιδιώξουν προς... έκπολιτισμόν της χώρας». Το συμπέρασμά του, που το στηρίζει κυρίως στην πλαστή βάση που έφτιασε, το δίνει έδω όχι ως βέβαιο, αλλά έντελώς ύποθετικό, δηλ. αν με την φράσιν των «μακράν θεοκρατικών αντιλήψεων» έννοούν και τή θρησκεία κλπ. Και όμως στο χρονογράφημά του «μερικοί αντιφάσεις» λέει όρθά κόφτά «άπεδειξάμεν άλλοτε» δηλ. δε δώσαμε ύπόθεση, μα κάτι βέβαιο, χερουπιστό, ακλόνητο.

Αυτή είναι ή ταχτική και ή πολεμική του κ. Μαλά. Φοβόδημαι όμως πως στον αναγνώστη μου θα γεννηθουν μερικές άπορίες:

1. Πώς ο Φορτούνιο, μιά φορά και είχε την δύναμη να πλάση ο ίδιος τή βάση στην πολεμική που έκανε, δέν την έπλασε έτσι ώστε να καταλήξη σε θετικό και όχι ύποθετικό συμπέρασμα; Ο Φορτούνιο όμως είναι αρκετά έξυπνος ώστε να ξέρη ότι έτσι όπως το έκαμε, θα γινόταν πάλυ πύ πιστευτός, παρά αν έβγαίνα κι έγραφε: αυτοί οι άνθρωποι μου είπαν ότι θέλουν να κτυπήσουν την καθιερωμένη θρησκείαν» ή δέν ξέρω τί άλλο.

2. Δέν ήταν δυνατό να βάλη μέσα σε εισαγωγικά το δικό του πλάσμα, αν δε στηρίζοταν τουλάχιστον σε κάτι δεδομένο, που να μπορούσε άπάνω ο' αυτό να πλαστογραφηθή ή να πλάση ο ίδιος οτι ήθελε. Τέτοιο δεδομένο έχει αλήθεια ο

Φ., την πρόταση πού τού είχα κάνει άλλοτε να γράφω το αναγνωστικό της Δ. Ποτέ δε μου είχε δοθεί αφορμή να μελετήσω το χαρακτήρα του Ήζαρα μόνο τα έργα του, και αναγνωρίζοντας σ' αυτά σπάνια χαρίσματα του Έκαμα κάποτε τέτοια πρόταση. Τού έδωσα να διαβάσει γραμμένες τις κεντρικές σκέψεις της συντακτικής επιτροπής για τ' αναγνωστικά βιβλία¹ οι σκέψεις αυτές περιέχονται στο επίσημο πρακτικό της επιτροπής πού δημοσιεύτηκε στο «Δελτίον του Υπουργείου της παιδείας». 'Ο κ. Μελλάς αρνήθηκε, και όπως φάνηκε αργότερα, τ' έκαμα για να μὴν ἐμποδιστῆ στην πολιτική του.

3. 'Αφού πρόκειται για τέτοιο χαρακτήρα και τέτοια πολεμική, τὸ πιὸ σωστό θὰ ἦταν ἢ ἡ σιωπὴ ἢ τὸ πολὺ δῆλωση σὺν ἐκείνῃ πού ἔκαμα κάποτε ὁ κ. Καφαντάρης σχετικά μὲ τὸ ἴδιο πρόσωπο. Δυστυχῶς όμως σὰ κοινωνία ἀπλαστῆ ἀκόμη, όπως ἡ δική μας, ἄνθρωποι μὲ τὰ χαρίσματα τοῦ κ. Μελλάς μποροῦν ἀληθινὰ νὰ βλάψουν. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀπαραίτητο ν' ἀπασχοληθῶ τόσο πολὺ μὲ θέματα τέτοια.

*

'Οποιοσ ἔχει παρακολουθήσει ὡς τῶρα τὴν πολεμική τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου καὶ τὴ δική μου δράση, θ' ἀπορήσει βέβαια γιὰ τὴ μορφή πού πήρε ἢ κριτικὴ αὐτῆ ἐπισκόπηση. Παντοῦ προβάλλουν τὰ πρόσωπα, καὶ τὰ πράγματα χάνονται σχεδὸν ὅλος διόλου. Τὸ λάθος όμως εἶναι στὴν πραγματικότητα πού εἶχα ἐμπρός μου.

Διάβασα μὲ προσοχὴ ὅλα ὅσα γράφηκαν. Ἀπὸ τίς ἐπικρίσεις λίγες ἀναφέρονται σὲ πράγματα² κι αὐτὰ ἢ εἶναι καθαρὰ γλωσσικὰ ἢ λεπτομέρειες ἐπουσιώδεις σχετιζόμενες μὲ τὰ «Ψηλὰ βουνά». Στὰ γλωσσικὰ ἀπαντᾷ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης μὲ τὴ μελέτη του «Quo usque tandem?». Ἀπὸ τίς λεπτομέρειες πού τόνισαν μερικές ἐπικρίσεις, ἄλλες εἶναι σωστές, ἄλλες συζητήσιμες καὶ ἄλλες ἀβάσιμες. Κανένας μας δὲν πιστεύει στὰ «Ψηλὰ βουνά» εἶναι ἀριστούργημα ἀδιάπτωτο. Εἶναι όμως ἡ πρώτη ἀληθινὰ δημιουργικὴ προσπάθεια γιὰ ν' ἀνοιχτῆ ὁ δρόμος στὸ ἰδανικὸ ἑλληνικὸ σχολικὸ βιβλίον. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ, μὲ ὅλη τὴν ἀναντίρρηση ἐπιτυχία της, ἔχει βέβαια λάθη, ἴσως καὶ οὐσιαστικά, καθὼς π. χ. τὴ μονομέρεια³ 'Ὅλα αὐτὰ, όπως καὶ θεμελιώδεις ἀκόμη ἀρχές τοῦ βιβλίου, γιὰ τὴν ἐνότητα π. χ. τῆς ὅλης κ. ἄ., μποροῦσαν νὰ συζητηθοῦν, καὶ νὰ συζητηθοῦν μὲ ὠφέλεια μεγάλη. Ἀλλὰ τέτοια συζήτηση προϋποθέτει εἰλικρίνεια, ἀγάπη καὶ οὐρανό. Κοιτάζοντας όμως τὴν ἀντίδραση εἶδα ὅλες τίς λεπτομέρειες καὶ τὰ πράγματα νὰ χάνωνται

¹ Τὸ μέρος τὸ σχετικὸ μὲ τὴ θρησκευτικὴ μορφοσὴ εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «Ἡ πραγματικὴ τοῦ θρησκευτικοῦ σκοποῦ τῶν ἀναγνωστικῶν θὰ ἐπιτευχθῆ ἀναλόγως πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἀντιληπτικὴν τῶν παιδῶν καὶ τὸ ἐπιδεικτικὸν ἀληθοῦς θρησκευτικῆς συγκινήσεως ὅσον τὸ δυνατόν ἀγνοητέρας. Ἐκκλησιαστικαὶ τελεταί, ὅλον ἢ λειτουργία τῶν Χριστουγέννων, τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ ἐπιταφίου θὰ δώσω ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπὸ καλασθητικὴν μορφήν πρόκλησιν θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Προσέτι δὲ καὶ τὸ θαυμάσιον ἢ ἐκπληκτικὸν ἢ περιεπαλῆς εἰς τὴν φύσιν θὰ ὑποδοσθῆσιν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ θεῖον». Δελτίον ὑπουργ. Παιδ. ἀριθ. 3, Μάρτιος 1919. Τὸ πρακτικὸ αὐτὸ ἔγινε τὸ Μάρτιο τοῦ 1918 ἀπὸ τοῦ κ. Λάμπου, Τραυλιανῶν, Παπαντωνίου, Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη καὶ Ἀνδρεάδη.

μέσα στὸ πάθος, καὶ τὰ περισσότερα νὰ στραβλώνονται μὲ ὀλοφάνερη πρόθεση γιὰ σκοφαντία καὶ διαστροφή.

Ἄν ὁ ἄλλος ἢ ὁ βῆτα ἐπικριτὴς ἔλεγε ὅτι, ἐκτός ἀπὸ τὸ μοναστήρι, καὶ ἄλλες ἀκόμη σκηνές, καθὼς π. χ. ἡ θύελλα ἢ ἡ περιπλάνησιν τοῦ Φάνη, μποροῦσαν νὰ δώσω ἀφορμὴ καὶ γιὰ θρησκευτικὴ κατάνυξιν, ἢ ὅτι τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παιδῶν ἀπὸ τὸ σπίτι θὰ μποροῦσε νὰ τὴ χρησιμοποιοῦσιν γιὰ μιὰ διορθωτικὴν οἰκογενειακῆς ἀγάπης, καὶ ἄλλα παρόμοια, θὰ ἔλεγε βέβαια κάτι συζητήσιμο, κάτι σωστό. Ὅταν όμως τὸ ὅτι τὰ «Ψηλὰ βουνά» δὲν τὰ λένε ὅλα, τὸ ἐκμεταλλεύεται ἢ ἀντίδραση μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: δὲν ἀναφέρεται πὼς τὰ παιδιὰ ἀλληλογραφοῦν μὲ τοὺς γονεῖς των, ἄρα χτυποῦν τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς! δὲν ἀναφέρεται ὅτι τὰ παιδιὰ κάνουν τὴν προσευχὴ τους, ἄρα χτυποῦν τὴν προσευχὴ! δὲν ἀναφέρεται ἢ λέγει Θεός, πατρίδα ἔθνος, ἄρα παραπετοῦν τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ὡς ἀχρηστες καὶ ζητοῦν νὰ καταστρέψουν θρησκεία, πατρίδα, ἔθνος! — Καὶ θὰ μποροῦσαν ἔτσι νὰ τὸ τραβήξουν «εἰς τὸ ἄπειρον»: π. χ. δὲν ἀναφέρεται ἢ γιορτὴ τῆς Παναγίας τὸ Δεκαπεντάγουστο, ἐνῶ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γράφει τὸ βιβλίον, ἄρα κατὰ τῆς Παναγίας! δὲν ἀναφέρονται Τοῦρκοι καὶ Βουλγαροὶ πουμενά, ἄρα ὑπὲρ τῶν Τοῦρκων καὶ τῶν Βουλγάρων! κλπ. κλπ. — ἢ εἰς τὸν ἔργον τῶν ἐρχομένων ἀντίστροφά τὰ γεγονότα, όπως π. χ. ἡ ἐπίσκεψιν τῶν παιδῶν στὸ μοναστήρι, ἐπου παρουσιάζονται σκηνές μὲ ὑψηλὴ θρησκευτικὴ κατάνυξιν, καὶ οἱ ἐπικριταὶ καλομεταχειρίζονται τὸ δεδομένον αὐτὸ ἔτσι: «ἢ ξηρὰ καὶ περιττὴ παρουσία τῶν παιδῶν στὸ μοναστήρι, ἐπου θεῶνται ἔξω ἀνεταλῶς», σὺν ἀλλόφυλοι περιγηγῆς, τοὺς καλόγερους νὰ διαβάξουν τὰ ἱερά γράμματα δὲν μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματος τῶν ἑλληνοπαίδων» ἢ εἰς τὸν ἔργον οἱ ἴδιοι ἀπάνω στὰ γεγονότα ἀφαιρέσεις όπως ἢ ἀκόλουθον: ἢ γιὰ Κάρμυνα ἀνάθει τὸ καντήλι τῆς ἁγίας Ζώνης ἀπὸ τὸ φόβον τοῦ Ἀράπη ἕνας καλόγερος πιστεύει στὴν πρόληψιν τοῦ Ἀράπη τὴν πρόληψιν όμως αὐτὴ τὴ χτυπᾷ τὸ βιβλίον ἀποδείχοντάς τὴν ἀστήριχτην ἄρα θρησκεία καὶ τύποι ὅλα προλήψεις κατὰ τὸ βιβλίον! ἢ τέλος εἰς τὸν ἔργον τέτοιο ἀνίερο παιχίδι: «τὸ ἐπίσημον κράτος μᾶς φτιάει ἕνα σκύλον πού παρατὰ ἀμέσως, δίχως χρονοτριβὴν, τὸν ἀφέντην του, γιὰ χάρη μερικῶν ἀγνώστων παιδῶν. (Ἐκτός ἐάν ὁ Γκέκας ἐπειδὴ εἶναι κι αὐτὸς σκύλος τοῦ βιβλίου τοῦ κράτους, ὀφείλει νὰ ἀπορρίψῃ τὸ βαρὺ ἄγος τῶν αἰσθηματικῶν προλήψεων)». — Ὅταν λοιπὸν ἔχωμε τέτοιες ἐκτιμήσεις, κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις, ἔ τότε πᾶ εἶναι τόσο φανερὴ ἢ κακοπιστία καὶ ἢ πρόθεση, πού καὶ στοιχειώδης ἀκόμη ἀξιοπρέπεια ἀπαγορεύει κάθε συζήτηση ἢ ἀπάντησιν.

Τέτοια πραγματικὴ εἶχα ἐμπρός μου. Ἐπομένως τὸ μόνο πού μποροῦσε κι ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἦταν ὅτι ἀκριβῶς ἔκαμα παραπάνω⁴ δηλ. νὰ γυμνώσω ἀπὸ τίς προφάσεις τ' ἀληθινὰ ἐλατήρια κι αὐτὰ νὰ παρουσιάσω στοὺς ἀναγνώστες. Τέτοια πραγματικὴ ὅσο καθαρώτερα παρουσιάζεται στὸ καινόν, τόσο ἀσφαλέστερα ἐμποδίζεται ἢ ὀλοκρατία πού ἐπιδιώκουν, καὶ μὲ τὸ καθάρισμα τῆς ἀπροσφαί-

⁴ Πρὸς τὸ καινόν: «... Ὅταν ὁ πᾶτερ Ἀμβρόσιος ἔφαλε τὸ χερουδικόν, τὴ γλυκὰ πού φήλωσε τὴ φωνὴν του! Οἱ καλόγεροι καὶ τὰ παιδιὰ σκύδοντας προσκυνοῦσαν τὰ ἅγια, πού ἔβγαιναν ἀργά. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ θαρροῦσε πὼς τὰ εἰκονίσματα ἀκούνε χαρούμενα τὴν φωνὴν τοῦ Φάνη. Ἐκείνη πὼς ἢ ψυχὴν του πετοῦσε μαζί μὲ τὰ ἑλαφρὰ σύννεφα, πού ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ θυματήρι...».

ρας δημιουργούνται οι δροι, οι απαραίτητοι για κάθε επιστημονική και αντικειμενική συζήτηση, για κάθε άγωνα ιδεολογικό. Και ότι από τέτοια συζήτηση και τέτοιον άγωνα πρώτα απ' όλα η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση έχει να ωφελήσει, είναι αναπόφευκτο. Γι' αυτό όμως ήταν ανάγκη να πέσουν τα προσώπια!

Α. Π. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ι. Διοικήσεις (την 31 Δεκ. 1918).

Α'. Κεντρική υπηρεσία Υπουργείου παιδείας.

Υπουργός: Δημ. Δίγκας.—Γενικός γραμματέας: Δημ. Γληνός.—Τμηματάρχες: 'Εκκλησιαστικού: 'Αμύλιας 'Αλιβιζάτος, Μέσης 'Εκπαίδευσης: 'Ιωάν. Βαϊνόπουλος, Δημοτικής 'Εκπαίδευσης: 'Ιακώβ. Βαχαβίλλος, Καλών Τεχνών: Δροσίνης, Γυμναστικής: 'Ιωάν. Χρυσόφης, 'Αρχιτεκτονικού: Γεωρ. Σούλης, 'Αρχαιολογικού: Κωνστ. Κουρουγιώτης, 'Υγιεινής: 'Εμμ. Λαμπιδάριος, Λογιστικού: Δημ. Δημητριάδης, Διακπρωσσεως: Νικ. Τσιριμώκος.

'Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, τμήμα Δημοτ. εκπαίδευσης: Δημ. Λάμψας (πρόεδρος), Δημοσθ. Χαρδαλιάς, 'Αντων. Τραυλαντώνης, 'Αναστ. Σακελλάριος—τμήμα μέσης εκπαίδευσης: Δημ. Γεωργακάκης (άντιπρόεδρος), Γεράσι. Κεφάλης, 'Αχιλ. Τζάρτζανος, 'Ιω. Χαντέλης, Κωνστ. Παπαδάκης—'Ανώτεροι 'Επόπτες Δημοτικής εκπαίδευσης: 'Αλ. Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης.

Β'. Επιθεωρήσεις γενικές και δημοτικής εκπαίδευσης.

Το κατώτερο είναι μοιρασμένο σε 13 γενικές εκπαιδ. περιφέρειες και σε 69 περιφέρειες δημοτ. εκπαίδευσης. Σε κάθε περιφέρεια αναγράφεται πρώτος ο Γεν. επιθεωρητής, οι άλλοι είναι της δημοτικής.

Α' περιφέρεια, 'Αθήναι, Π. Θεοδωρόπουλος.—1) 'Αθηνών Δημοσθ. 'Ανδρέαδης, 2) Νέστου Δ. Μαυροκέφαλος, 3) Παιραιώς Δ. Κοντογιάννης, 4) Σέρου Σωτ. Κοριακίδης.

Β' Περιφέρεια, Ααμία, Π. Ζολινδάκης.—5) Βοιωτίας (Λαβάρεια) Ι. Τσιότρας, 6) Εδρυτανίας (Καρφηνίσιον) Χρ. Μπούκουρας, 7) Καρυστίας (Κύμη) Θ. Παπαδοσταίου, 8) Φθιώτιδος (Αρμία) Δ. Δέπος, 9) Φωκίδος ('Αμφισσα) Γεώργ. Βασιλειάδης, 10) Χαλκίδος Παν. Λιβαδάς.

Γ' περιφέρεια, Αάρισα, Χρ. Αριβελόπουλος.—11) Ααρτίας 'Ιω. 'Αναστασόπουλος, 12) 'Ελασσόνας Δ. Ζωγράφος, 13) Καρδίτσας Χ. Λούπας, 14) Μαγνησίας (Βόλος) Ι. Καπερνάρος, 15) Τρικκάλων—Μετσόβου (Τρικκαλα) Δ. 'Αδραμ.

Δ' περιφέρεια, Πάτραι, Ξεν. Χρυσανθακόπουλος.—16) 'Αργινίου Ι. Σταματόπουλος, 17) Ζακύνθου Ι. Σταματάτος, 18) 'Ηλείας (Πύργος) Γ. Βανδώρος, 19) Καλαβρύτων Παναγ. Μπακανάκης, 20) Κεφαλληνίας ('Αργοστόλιον) Ι. Βαγιωνίτης, 21) Μεσολογγίου Βαγγ. Παπαγεωργίου, 22) Πατρών Β. Σταματάλλος.

Ε' περιφέρεια, Καλάμαι, Ι. Καρδαβέλας.—23) Λακεδαιμόνος (Σπάρτη) Παν. Παναγιόπουλος, 24) Λακωνικής (Γόθσιον) Κ. 'Αναγνωστόπουλος, 25) Μεσσηνίας (Καλάμαι) Ζαχ. Καπερνάρος, 26) Τριφυλίας (Κυπαρισσία) Θ. Κυβέλος.

Σ' περιφέρεια, Ναύπλιον, Δ. Κούρουσπουλος.—'Αργολίδος (Ναύπλιον) Δ. Ζαφειρακόπουλος, 28) Γορτυνίας - Μεγαλοπόλεως (Μεγαλόπολις) Π. Κωνσταν-

τινόπουλος, 29) Μαντινείας - Κυνουρίας (Τρίπολις) Γ. Μπούρας, 30) Κορινθίας 'Ηλ. Βλάχος.

Ζ' περιφέρεια, Χανιά, Κυρ. Χελιουδάκης.—31) Γόρτυνος ('Αγ. Μύρων) Μιχ. Σηρακίης, 32) 'Ηρακλείου Εύθ. Φουστανάκης, 33) Μυραμπέλλου (Ναύπολις) Γεώργ. Διφυοδάκης, 34) Ρεθύμνης Γεώργ. Δαφόμος, 35) Σφακίων (Βάμος) Εύαγγ. Παπαδοσταίου, 36) Χανίων Ν. Πιμπλής.

Η' περιφέρεια, 'Αρχιπέλαγος, 'Εμμ. Λαβίδ.—37) Δέσβου (Μυτιλήνη) 'Αθ. Μπροστάς, 38) Λήμνου Π. Στεφανάκος, 39) Σάμου (λίμνη Βαθέος) Κωνστ. Κωνσταντινίδης, 40) Χίου 'Ιωάν. Σταυρακάκης

Θ' περιφέρεια, Χαλκίς, Ι. Γρυπάρης.—41) Δράμας 'Αθ. Βέλος, 42) Καβάλας - Θάσου (Καβάλλα) Ν. Καρυσιτάκης, 43) Σερρών Ι. 'Ασβεστάς, 44) Σιδηροκάστρου (Δεμρι - 'Ισάρ) Γ. Λαγομήτση, και ανακληρωτής αυτού Πέτρος Πύρζας.

Ι' περιφέρεια, Θεσσαλονίκη, Γ. Στεφανάκης.—45) Βεροίας Κ. Μπακανάκης, 46) Γενιτσών Γρηγ. Καράτσολος, 47) 'Εδέσσης Κωνστ. Σαμαράκης, 48) Θεσσαλονίκης Νικ. Δέπος, 49) Κιλίκης Γεώργ. Παν. Κοκκίνης, 50) Λαγκαδά Π. Τσακίρης, 51) Χαλκιδικής (Πολύγυρος) Ι. Καρασόπουλος.

ΙΑ' περιφέρεια, Κοζάνη, Β. Διαμαντόπουλος.—52) 'Ανασελίτσης Β. Πατίστας, 53) Γρεβενών Μιλτ. Σταβάρας, 54) Καστορίας Βασ. Βογιός, 55) Κοζάνης Παν. Μπατσούτας, 56) Φλώρινης Νικ. Γούπαρης.

ΙΒ' περιφέρεια, 'Ιωάννινα, Β. Νικολαΐδης.—57) 'Αρτης Γ. Προφαντόπουλος, 58) 'Ιωαννίνων Κ. Χριστοδουλόπουλος, 59) Κερκύρας 'Αρ. Παπαντωνίου, 60) Κονίτσης 'Ανδρ. 'Ανδροτίτος, 61) Ζαγορίου-Κουρηνίων (Ζαγόριον) Ν. Παπακώστας, 62) Λευκάδος Κωνστ. Πλάκας, 63) Παραμυθίας Βασ. 'Ιατρίδης, 64) Πρεβέζης 'Αριστ. Γκιόλιας, 65) Πωγωνίου Γεώργ. Ξοδιάς, 66) Φιλιππών Ν. Ζερβός, 67) 'Αργυροκάστρου (κενή), 68) Πρεμετής (κενή), 69) Κορυτσάς (κενή).

Γ'. Σχολικοί ιατροί και βοηθοί η σχολιατροί.

Η δημοσιονομική ύλη των σχολείων απαρτίζεται από 9 σχολικες ιατρούς και 46 βοηθούς σχολιατρούς.

Α' Εκπαιδευτική περιφέρεια, έδρα 'Αθήναι: 'Ιω. Φασσανέλλης, σχολικός ιατρός, Α. Χριστόπουλος, Ν. Κοκκολάτος, 'Αν. Παράσχης, 'Ιω. Σολωμόνιδης, Β. Παπαδόπουλος, βοηθοί σχολιατροί. Β') Ααμία: Γρ. Γρηγορόπουλος, Κ. Καρναμπάς, Δ. Παπαδόπουλος, 'Αθ. Φραγκάκης. Γ') Αάρισα: (βοηθοί σχολιατροί): Α. Μουστάκας, Γ. Πράντζος, Φίλιμων Χαρισίου. Δ') Πάτραι: Χρ. Γεωργακόπουλος, Κ. Δημάδης, Α. Παπαηλίας, 'Ιω. Χρυσανθακόπουλος, Κ. Λουκέρης. Ε') Καλάμαι: Δ. Μπουλομπάσης, 'Οθ. Στυλιανόπουλος, Γ. Γιαννακάκος, Φώτ. Πάλλας. Σ') Ναύπλιον: Καρ. Χαλδοπούλης, Α. Τσαρμπόπουλος, 'Ιω. Βουδούρης. Ζ') Χανιά: Σ. Πατρίδης, Σοφία Ρέντζου, Κ. Χαριτάκης, 'Επ. Χλαμπευτάκης. Η') Μυτιλήνη: Θ. Νικολαΐδης, Μ. Σανιδας, Ν. Βλάμας. Θ') Σέρραι: (βοηθοί σχολιατροί): Δημ. Πάγκαλος, Δημ. Παπαδάμ, 'Ιω. Λούλης, Σπυρίδων Φίτας. Ι') Θεσσαλονίκη: Γ. Βασαρδάνης, 'Αρ. Βουρβούτης, 'Αν. Παπαδημητρίου, 'Εμμ. Βελτίδης, 'Ιω. Νικολαΐδης, Ζ. Ζαφειρόπουλος. ΙΑ') Κοζάνη: ΙΒ') 'Ιωάννινα: 'Αχ. 'Αρμόδιος, Εύαγγελος Παππάς, Γεώργ. Μαντιάς, Χριστόδουλος Μαντιάς, 'Ιω. Κοντοπρίας, Θεοφάνης Γάτσος, Χρ. Βάσιος.

ΑΠ' ΟΣΑ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

Από εισιτήριες γυμνασιακές εξετάσεις.

... Σας στέλνω λίγα προϊόντα της έγχωρίου διδασκαλικής παραγωγής:

- 1) να εδρεθώ ε μεσ. άορ. β', και ή όριστ. του παθ. παρακ. του ρήμ. *αφίεμαι*. —
- 2) να εδρεθώ ε παθ. άορ. της εύκτ. και μέσ. άορ. α' της υποτακτικής του *συνίσταμαι*. — 3) να εδρεθώ ε παθ. παρακ. της όριστ. και προστακτ. του ρήμ. *δέξνομαι*. — 4) να κλιθώ το *άπολις, λέως*. — 5) να εδρεθώ ε παθ. παρακ. της όριστ. και προστακτ. του ρήμ. *κατάρχομαι*.

Ενόμια πώς έπρεπε να σας δώσω αυτή την φυχαγωγία. Τα παραπάνω τάβαλε ε Γυμνασιάρχης σε μάθητάς του σχολαρχείου, που πήγαν να δώσουν εισιτηρίουσ εξετάσεις τον Ιούνιο 1818.

Με εκτίμηση Κ.

Η καθαρτόουσα στη μέση εκπαίδευση (γράμμα από τὰ 1917).

Αξιότιμε κ. γραμματέα,

Όταν μιλούμε έξω με τὰ παιδιά, μπορούμε γάμαστ χυδαίοι, όταν μπαίνουμε όμως μέσα στην παράδοσι, πρέπει να έξουγενίζωμθα, ν' αφίνουμε στο κατώφλι τον μιστριωτικόν κοιτωνίτην της χυδαίας κ' εδπροσωποι και καθαροί από παντός ρύπου να διδάσκωμε. Δέν είναι γνώμη αυτή δική μου αλλά άνωτέρου μου, εις τήν όποιον πρέπει να υπακούω είναι του κ. επιθεωρητού. Σήμερα έπισκέφθηκε το σχολείο μας. Ζήτησε να ιδώ τὰς έκθέσεις. Ένα «έρχονταν» κ' ένα «έπαρτε χιόνι» τόν έξηγγρίωσε εναντίον μου. «Τ' είν' αυτά, κ. σχολάρχα; χυδαία στας έκθέσεις; δέν θέλω να ξαναϊδθώ τέτοια, ούτε να ξανακούσω» ήρχετο δέν σου άρρασι» έπιπτε χιών; Τσοπάνιδεσ θα γίνουμε; αυτά μπορούσαν να τάλεγαν τον καιρό που ήταν ή κάλτσα και το τσαρούχι. Θά με άναγκάσετε να σας τιμωρήσω, άν έπαναληφθουν» και πρός πίστωσιν τών λόγων του άνοιξε το πρόγραμμα και μουδειξε την παράγραφο που μάς λέει σε τί γλώσσα πρέπει να γράφονται αι συνθέσεις. Κ' εν φ μου έψάλλε τόν αναβαλλόμενο εγώ έσκυφα το κεφάλι μου και άπαντοόσα στην έρώτησι «συνετάξω τή Μιστριώτη;»: ού συνεταξάμην.

Με πόνο φυχής μεγάλο, κ. γραμματέα, σας γράφω αυτές τὰς γραμμές, και σας έγραφα γιατί πραγματικά ενδιαφέρεσθε για την εκπαίδευσι και την προκοπή τών παιδιών. Ύστερα από τέτοια λόγια τί ζήλο θέλετε ναχω και με τί όρασι να φωναοκώ στομφοδώς λόγια άκατάληπτα στα παιδιά; Αδτά θα κάθονται φυχερά και άπελπισμένα περμιένοντας την ώρα τότε να τούσ ξεφορτωθώ με τὰς άηδίες μου και σε μένα, που θα ραγίξω ή καρδιά μου βλέποντας την αθλιότητα, θα παρουσιάζεται το φρικαλέο φάσμα του κ. επιθεωρητού να με φοβερίζη έτοιμο να μου καταφέρη τόν πέλεκυν της τιμωρίας. Θαρωθώ πώσ το δίλημμα δέν είναι καθόλου εδχαρίστο.

Έφραντάσθήκατε τρομερότερη άγωνία από το να πολεμάη κανένας τὰς πεπότησεις του και να καταπνίγη μέσα του, να μη τόν ενδηλώνη τόν άπεριόριστο θάμμάσμο και την άγάπη προς την άθάνατη τή δημοτική μας;

Να κλειξέ μέσα σου άγάπη άπεριόριστη για τὰς τρυφερέσ καρδιές, να μη λογαριάζησ κόπους και μόχθους για να ιδής μια μέρα πώσ και τι κατώρθωσες και νάρχεται ή πολιτεία αυτή να σου άνακόπητ το δρόμο για να σε οδηγήσθι στον παλιό δρόμο του δασκαλισμού, της άποτελεσματώσεωσ, της πνευματοκτονίας. Έκει που πλησιάζεσ στην φυχή του παιδιού κ' αρχίζεις να την άνοιγξησ διάπλατα για να βγάλησ το πονηρό σπέρμα που του φύτφε και φύτασ και κοινωνία και οικογένεια και τούσ προσελκυσεσ την άγάπη και την έμπιστοσύνη και την οικειότητα, και προχωρείσ ακούραστα στο μεγάλο έργο, ένοικήπει ή πολιτεία να σ' άπομακρύνη» πρέπει να βαδίζωσ τόν πατημένο δρόμο να καλλιεργήσθι την ύποκρισία, το ψεύδοσ, την άπάτη και να νομίζησ ότι εκτελείσ τόν προορισμό σου να παίρνωσ το μισθό σου και κομμάτια να γείνη από και και πέρα. Ήλιπα από την πολιτεία και περιμένα κ' γραμματέα, άν όχι άνταμοισή αλλά τουλάχιστο όχι άχαριστία. Έργάζομαι όχι άποδελέποντας σε άμοισή, αλλά σας βεβαιώ έτοι φαρμακώνεται κανένας, του μαραινεται ε ζήλοσ, συντρίβεται ε ένθουσιασμός, άποκτηνώνεται άποδασκαλύνεται και πηγαίνει άθελα να πικνώσθι τὰς τάξεισ τών δασκάλων τών φογέων του πνεύματοσ. Ματαιοπονούμε κ. γραμματέα, και να είστε βεβαίωσ ότι ή βασιλεία του Μιστριώτη θα διαρκέσθι ακόμα αιώνεσ, έφ' όσον τισ ιδέεσ του τισ ένεκολπώθηκε ή Ίδια ή πολιτεία.

Δέν πρέπει να άδικήτε τὰ όργανα της εκπαίδευσεωσ» έτσι μάς θέλουν, αυτοί μάσ διαμορφώνουν τέτοιουσ, μη μάσ κατηγορήτε.

Σας έγραφα πολλά και θα σας εκούρασα ίωωσ» αλλά πολυ άπέχουν αυτά να άπακονίσουν το τί γίνεται στη φυχή μου ύστερα από το σημερινό έπαισόδιο. Αυτό είναι όμως το μεγάλο έργο του Όμιλου και γι' αυτό δέν φοβόμαι μήπωσ φάνηκα άδικηριτοσ, διότι θα σας άναγκάσω να διαβάξτε τέσσερεσ σελίδεσ.

Με μεγάλη τιμή κτλ.

Γλώσσα και σχολείο. Τι γράφει ένας πρώην επιθεωρητής.

Γενικά τὰ παιδιά του δημοτικού, σε όλες τισ τάξεισ, δέν μπορούν να πούν ούτε το προηγούμενο μάθημα, άκόμη καιν τούσ το έλεπε ε δάσκαλοσ μια ή δυό ώρεσ πριν. Η συνηθισμένη δικαιολογία: «Τὰ παιδιά τὰ χάνουν μπροστά στον έξένο και μάλιστα στον επιθεωρητή». — Ο επιθεωρητής: «Άσ δομω άν είναι μονάχα αυτόσ ε λόγος... «Ποιό παιδι ξέρει παραμύθι από το σπίτι του». Μερικά παιδιά σηκώνουν το χέρι. Ε. «Άέγε σύ».

Το παιδι αρχίζει: «Μια φορά κί έναν καιρό...» Σε λίγο τελειώνει το παραμύθι χωρίς σκοντάματα και χάσματα. Τὰ περισσότερα από τ' άλλα παιδιά το ξέρουν και όμως προσέχουν όπωσ κί εκείνα που πρδτη φορά το άκούνε.

Ο Ε. στο Δ: «Γιατί δέν τὰ χάνουν τώρα τὰ παιδιά;» — Δ. «Άλλο το παραμύθι και άλλο τὰ μαθήματα». — Ε.: «Άσ το εξετάσωμε κί αυτό». Στα παιδιά: «Ποιό παιδι θα μου πη την ιστορία του Ίωσήφ; Π. Χ. όπως θα την έλεγε σ' ένα παιδάκι που δέν πήγε άκόμη στο σχολείο». Με μικρές διορθώσεσ από τόν επιθεωρητή καταρθώνουν τα παιδιά να τή διηγηθουν άρκετά καλά. Έτσι λένα τώρα άρκετά και από τ' άλλα μαθήματα. — Ε.: «Προσέξτε παιδιά, να σας πω κί εγώ μια ιστορία». Γίνεται. Στο τέλος σχεδόν όλα τὰ παιδιά την ξέρουν. — Ε.: «Εκόλασε τὰ μισά παιδιά της εκτης τάξεωσ και διδάξε το παρακάτω μάθημα της Φ. Παπαματικησ». Γίνεται. Στο τέλος τὰ πιο έξυπνα παιδιά μόλις κατάλαβαν ότι ε

Δ. τοὺς μίλησε γιὰ τὴν ἐξάφησιν. Ἦ ἀπομνηστέριον ὁ Ε. διδάσκει τὸ ἴδιον μάθημα στ' ἄλλα παιδιὰ. Στὸ τέλος τὰ $\frac{1}{3}$ τῶν παιδιῶν κατέχουν τὸ μάθημα. Μὲ τὴν ἐπιβίβασιν καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ μπαίνει στὸ νόημα ἀρκετὰ. Μὲ τίς ἐρωτήσεις τώρα τοῦ Ε. ξέρουν νὰ ποῦν ἀρκετὰ καὶ ἀπὸ τὰ προηγούμενα μαθήματα. — Ε. στὸ Δ.: «Τί κυρίως δυσκολεύει τὰ παιδιὰ;» — Δ. «Τὸ βλέπω ἢ γλῶσσα».

Ε. Στις ἀνώτερες τάξεις: «Παιδιὰ, νὰ σᾶς διαβάσω μιὰ ἱστορία». Γίνεται. Τὰ παιδιὰ: «Διάβασέ μας, κύριε, ἄλλη μιὰ». Γίνεται. Στὸ ἀναμεταξὺ χτυπᾷ τὸ κουδούνι διάλειμμα. Τὰ παιδιὰ: «Δὲν πειράζει, κύριε, ἐμεῖς δὲ θέλομε νὰ κάμωμε διάλειμμα διαβάσε μας ἄλλη μιὰ ἱστορία». Ε.: «Σᾶς ἀρέσει, παιδιὰ, νὰ εἶναι ἐτοι γραμμένα τὰ βιβλία;» Τὰ παιδιὰ: «Πάρα πολὺ, κύριε». — Ἔνα παιδί: «Ἐγὼ διαβάσα τὸ βιβλίο τοῦ ἀδερφοῦ μου ποῦ πᾶει στὴ δευτέρα». — Ε. «Μᾶς λές τί κατάλαβες;» Τὸ παιδί μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ε. λέει ὅλη τὴν ἱστορία. Καὶ ἄλλα παιδιὰ ἔχουν διαβάσει τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Β'. Ὅσα δὲν τὸ ἔχουν διαβάσει λένε πῶς θὰ τὸ ζητήσουν ἀπὸ τὰ γνωστὰ τοὺς παιδιὰ.

Ε.: «Παιδιὰ, ἔχω τέσσερα βιβλία μαζί μου. Θὰ δώσω ἓνα σὲ κάθε παιδί». Γίνεται. Τὸ βράδυ θὰ διαβάσετε ὅσα φύλλα θέλετε καὶ αὔριο τὸ πρωὶ θὰ μοῦ πῆτε τί κατάλαβετε». Τὰ τρία βιβλία εἶναι τὰ νέα, τὰ γραμμένα στὴ δημοτικὴ τὸ τέταρτο εἶναι γραμμένο στὴν καθαρεύουσα. Τὸ ἀποτέλεσμα. Τὰ τρία παιδιὰ ποῦ πήραν τὰ γραμμένα στὴ δημοτικὴ ἔχουν διαβάσει 15—20 σελίδες. Θυμοῦνται πολὺ καλὰ τὴν διάβασιν. Ἐκεῖνο ποῦ πήρε τὸ γραμμένο στὴν καθαρεύουσα τὸ τακίζου τὰ κλάματα. Κάτι θέλει νὰ πῆ ἀπὸ τὴν πρώτη σελίδα, μὰ δὲν τὸ καταφέρνει. Ὁ Ε. τοῦ δίνει ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ἄλλα ἀναγνωστικά. Διαβάζει τὸ πρώτο κομμάτι καὶ τὸ ξαναλέει ἐλεύθερα.

Τις πρώτες βδομάδες οἱ λόγιες οἰκογένειες δυσφοροῦν, καὶ προπάντων ὅσες δὲν εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν πολιτικὴ ἰσολογία τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων. Οἱ κυρίες τῶν νεοπλουτῶν συζητοῦν ζωηρότερα καὶ φυσικὰ κωμικώτερα. Ἐνας δικηγόρος ἀνοίγει ἐπιτήδεον συζήτηση στὸ ζαχαροπλαστεῖο.

«Νὰ σοῦ πῶ κ. Ε., εὐτυχῶς ποῦ τὸ παιδί μου πηγαίνει στὴν Δ', ἀλλίως δὲ θὰ τὸ ἐσταλῆν στὸ σχολεῖο». — Ὁ Ε.: «Μπορεῖτε νὰ μοῦ πῆτε, ἂν τὸ παιδί σας διαβάξῃ τὸ μάθημά του ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ ποῦ ἔχει;»

— Ὁ δικηγόρος: «Μόνο του ὄχι τὸ διαβάζει ποῖς ἢ μαμά του καὶ ποῖς ἐγὼ, ἂν ἔχω καιρό». — Ε.: «Κάνετε μοι τὴν χάρη νὰ πάρετε γὰ τοῦ δώσετε αὐτὸ τὸ βιβλίο καὶ νὰ τοῦ πῆτε, ἂν θέλῃ, μπορεῖ νὰ τὸ διαβάσῃ καὶ αὔριο τὰ ξαναλέμ». Τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ δικηγόρος: «Τὸ ξέρете, κ. Ε., ποῦ μὲ δυσκολία τὸ κατάφερα τὸ παιδί μου νὰ κοιμηθῇ; Καλὰ καὶ σώνει ἤθελε νὰ τὸ διαβάσῃ ὅλο». — Ε.: «Καὶ αὐτὸ σᾶς δυσαρεστᾷ;» — Δ.: «Κάθε ἄλλο συλλογιστικὰ μάλιστα ὅτι ἂν εἶν' ἔτσι νὰ διαβάζουν τὰ παιδιὰ, καλὰ ἔκαμαν καὶ τὰ ἔγραψαν σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα. Ἐγὼ δὲν τὴν ἀνέχομαι, μὰ σὰν ἀρέσει στὰ παιδιὰ ἐμᾶς πρέπει νὰ μᾶς περισσεύῃ. Εἶναι καὶ ἄλλα βιβλία γραμμένα στὴ δημοτικὴ;» — Ε.: «Εἶναι, ἂν θέλετε μπορῶ νὰ σᾶς δώσω σημεῖωση». — Δ.: «Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε».

Γνωστὸς δημοτικιστὴς ὁ κ. Α. Κ. ἀφοῦ διδάσκει τὰ νέα ἀναγνωστικά θέλησε νὰ μᾶς τὴ γνώμη τῶν μαθητῶν. Τις προάλλες κοντὰ στὸ Στάδιο πηγήσας δυὸ παιδιὰ. Τὸ ἓνα ἦταν πολὺ ἐξυπνο καὶ θαρρετὸ.

«Πῶς στὰ σχολεῖο;» — Πᾶω. — Σὲ ποιά τάξη;» — «Στὴ δευτέρα». — Ποῖ ὁ βιβλίο διαβάζετε;» — «Τοὺς τρεῖς φίλους.» — «Μπορεῖς νὰ μοῦ πῆς τὴν ἱστορία

τοὺς;» Τὸ παιδί ἄρχισε νὰ λέη μὲ συντομία καὶ μὲ χάρη τὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. — Ὁ δημοτικιστὴς: «Δὲ μοῦ λές, τὸ περάσατε κώλας ὅλο τὸ βιβλίο;» — «Ὅχι, δὲν εἴμασθε ἀκόμα οὔτε στὴ μέση». — «Ἐοῦ πῶς τὴν ξέρεις ὅλη τὴν ἱστορία; Σᾶς τὴν εἶπε ὁ δάσκαλος;» — «Ὅχι, τὸ διάβασα μοναχός μου ὅλο τὸ βιβλίο».

Ἀθήνα 2 Μαρτίου 1918.

N. K.

Οἱ ξένες λέξεις καὶ ἡ «ἐπίσημη» γλῶσσα.

Πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ Δελτίου.

Εἶδα στὸν τελευταῖο τόμο, στὸ ἄρθρο «Ἡ γλῶσσα μας στὴν κοινωνικὴ ζωὴ», ν' αναφέρονται οἱ νεόθγαλτες «ὕγειονομικὲς ἀστυνομικὲς διατάξεις», ποῦ ἀντὶ νὰ προσπαθῆσουν νὰ κάνουν τὸν κοσμάκη νὰ καταλάβῃ ὅσο γίνεται καλύτερα τί εἶναι καθαριότητα καὶ ὕγεια, τί τάξη καὶ τί πειθαρχία στὴν ἀστυνομικὴ ἀρχή, προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν τὴν ὑποταχτικὴ ἀκόμη καὶ στὰ εἰς-μὴ ρήματα, καὶ νὰ κάμουν τὸν κόσμο νὰ λέη *εὐρωτιῶνα* τὰ μουχλιασμένα ὀπωρικά, *ταρίχας* — ἢ *ταρίχους*; — τίς κοινοῦργες, καὶ ἀμυλόκομη τὴν πούντρα. Στις παρατηρήσεις ποῦ γίνονται ἐκεῖ βρισκω μιὰ ἑλλειψη σημαντικὴ, καὶ στὴ συμπλήρωσή τους ἀποβλέπου ἀυτὲς μου οἱ γραμμῆς.

Διάβασα καὶ γὰ τὸ φυλλάδιο ἐκεῖνο. Μὰ δὲν εἶναι μόνο οἱ ἀστειοὶ ἐξελληνισμοὶ ποῦ μὲ παραξένεψαν. Ἀκόμα περισσότερο μοῦ ἔκαμαν ἐντύπωση οἱ ἀφρονες *ξένες λέξεις*, ποῦ δὲν μόρσαν νὰ τις ἀποφύγουν οὔτε οἱ ὑπουργικὲς ἐδηγίες μὲ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα τους. Σᾶς τις ἀντιγράφω: *τοιμμένο, βερνικιῶνται, σιάβλοι, κάρρον, ἐμπροσθέλλια, σιρόπιον, χαρτοσακκούλα, πιᾶτα, ποιάσσης σάπων, κανίον, πετιστόν, τραπεζομάνδιλα, φλιτζάνιον, τσιδοχοῖσιον, ναργίλις, μεξέδες, κοχλιάριον, ζατρίκιον, τιάβλιον, βερνίκιον, γιαούρτιον, κισές, ριζόγαλα, κρέμα, φουντούνια, τσιμπέριον, σόδα, σούπα, δράμιον.*

Μὲ τιμὴ Β. Π.

Ἐνας δάσκαλος ἀπὸ τὴ Σεβαστούπολη γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας.

Σὲ κάποιο δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου εἶχαμε διαβάσῃ μιὰ μελέτη τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας τῆς νέας Ἑλλ. γλώσσας. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης φέινεται πολὺ συντηρητικὸς στὸ ζήτημα αὐτὸ νομίζοντας ἴσως πῶς εἶνε ἀκόμα πρόωρο (γιατὶ τότε ἡ δημ. γλῶσσα δὲν εἶχε μὴ ἀκόμη στὸ δημοτ. σχολεῖο) νὰ καταπασθῇ στὰ σωστὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ φανερὰ καὶ ἐξότερα νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴ Ἀερναία αὐτὴ Ἵδρα, ποῦ τὴν λέν Ἑλλ. ὀρθογραφία. Τώρα ὅμως μὲ τὴν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους μας ὅπου βίτικες μεταρρυθμίσεις στὴν ἐκπαίδευσί μας θὰ γείνουν καὶ οἱ προλήψεις ποῦ τόσον καιρὸ θαμμένο καὶ στεῖρο κρατοῦσαν τὸ ἑλλ. μυαλὸ ἄρχισαν ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη νὰ κέφτουνε θαρρῶ, πῶς δὲν πρέπει νὰ ἀφήσουμε τὸ ζήτημα ἔτσι νὰ περάσῃ καὶ νὰ κληροδοτήσουμε στις ἐρχόμενες γενεὲς μπελᾶδες καὶ καυγάδες ἀλλὰ μιὰ γιὰ πάντα πρέπει νὰ λύσουμε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας, ποῦ μας φέρνει ὄχι λιγώτερα κακὰ στὴ πρόοδό μας ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα.

Μὰ ὅλον τὸν ἀγῶνα μαθητῶν καὶ δασκάλων καὶ τόσο χάσιμο πολῦτιμου καιροῦ οἱ τελειόφοιτοὶ τοῦ δημ. σχολεῖου δὲν ὀρθογραφοῦν, οἱ τελειόφοιτοὶ τοῦ γυμνα-

αίου μισορθογραφούν και οι καθηγηται κάμνουν κάποτε χοντρές ἀνορθογραφίες. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶνε εὐκόλο νὰ τὸ ἐξηγήσουμε, φτάνει μόνο νὰ θυμηθοῦμε, πῶς ἡ ὀρθογραφία μᾶς εἶνε κατὰ παράδοση και ἔτσι καθόλου δὲ βοηθᾷ τ' ἀφτι ὅπως στήν ὀρθογραφία πολλῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Καθένας μας βέβαια ξέρει πῶς οἱ ἄνθρωποι γιά νὰ παραστήσουν με τὴ γραφὴ τοὺς φθόγγους μεταχειριστήκανε και μεταχειρίζονται κατὶ σημεῖα ποὺ τὰ λέν γραμματα, ποὺ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἀντιπροσωπεύει και ἰδιαίτερο φθόγγο.

Τὶ συμβαίνει ὁμως στή δική μας ἀταίριαστη ὀρθογραφία; Ἐνας φθόγγος ἀντιπροσωπεύεται στή γραφὴ μὲ δύο (ο, ω) (ε, αι) (αυ, αφ) ἢ με περισσότερα σημεῖα (ι, υ, η, ει, οι, υι, η).

Εἶνε και στή βῶσση δύο γράμματα ποὺ παρασταίνουν τὸν ἴδιο φθόγγο ι νὰ ποῦμε, ἀλλὰ ἂν εἶσαι Ῥώσος ἢ Ἑλληνας με καλὸ ὁμως ἀφτι θὰ καταλάβης ἀμέσως πῶς τὰ δύο αὐτὰ γράμματα παρασταίνουν δύο φθόγγους, ποὺ λιγάκι μοιάζει ὁ ἕνας με τὸν ἄλλο. Τὸ συμπέρασμα τῆρα βγαίνει μόνο του. Κάθε φθόγγος δὲν πρέπει στή γραφὴ νὰ παριστάνεται με δύο ἢ περισσότερα γράμματα και γι αὐτὸ θὰ τηρήσουμε μόνο τὸ ι, μόνο τὸ ο, μόνο τὸ ε.

Θὰ βρεθῶνε βέβαια πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συνειδημένους, ποὺ θὰ μας ποῦν πῶς θὰ διακρίνομε τότες τὸ χῆρο ἐηλ. τὸ γουρεῦν. ἀπὸ τὸ χῆρο ἐηλ. τὸ χρησεῦμεν, ἀφου και οἱ δύο λέξεις θὰ γραφοῦνε χρεος και πῶς θὰ διακρίνομε τὴ λέξη ἀπὸ τὴ λέξη. Με τὸν ἴδιο τρόπο, ἀπαντοῦμε ἔμεις, με τὸν ὅποιον διακρίνομε τίς λέξεις αὐτές στήν ὁμιλία χωρὶς νὰ βλέπομε καμμιά ὀρθογραφία.

Ἄλλοι: πάλι θὰ ποῦνε πῶς και στήν ἀγγλικὴ ἀλλοιῶς προσφέρουνε κ' ἀλλοιῶς γράφουνε. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει γιά τέτοια ζητήματα νὰ παίρνουμε τοὺς Ἑβραϊκοὺς γιά ὑπόδειγμα σάνα πρόκειται νὰ διοργανόσουμε τὴν ἀστυνομία μας ἀλλὰ με τὸ φῶς τῆς αὐστηρῆς λογικῆς και σύμφωνα πρὸς τὸ συμφέρο μας νὰ λθοῦμε τὰ τέτοιου εἶδους ζητήματά μας.

Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πῶς οἱ Ἑβραῖοι ο' ὅλα εἶνε προωδεμένοι στήν ἐπιστήμη, στή βιομηχανία, στή τέχνη κτλ., ἐνῶ ἔμεις γιά ἱστορικοὺς λόγους εἶμαστε πολὺ πίσω και δὲν ἔχομε καιρὸ κυτάζοντας τίς φιλές και τίς δασείες και χίλιες ἄλλες σχολαστικότητες νὰ κοπανίζουμε ἀέρα ἀποβλακωνοντας τὸ ἑλλ. μυαλό ποὺ πρέπει νὰ τὸ χρησιμοποιήσουμε γιά ἄλλα σπουδαιότερα ζητήματα.

Ἄν μᾶς ποῦνε πῶς δύσκολο τότες θάνε γιά μᾶς με τὴ σωστὴ ὀρθογραφία νὰ σπουδάσουμε τὴν ἀρχαία ἑλλ. γλῶσσα, θὰ τοὺς ἀπαντήσουμε, ὅτι πρῶτα πρῶτα ὅλοι οἱ Ἕλληνες δὲ σπουδάζουνε τὴν ἀρχαία ἑλλ. γλῶσσα και δεῦτερο οἱ Γερμανοὶ, οἱ Γάλλοι και οἱ Ἄγγλοι χωρὶς νάχουνε στή γλῶσσά τους οἱ μελετοῦνε και σπουδάζουνε τὴν ἑλλ. γλῶσσα καλύτερα ἀπὸ μᾶς ποῦχομε τόσα σημεῖα γιά τὸ φθόγγο : τόσες φιλές και δασείες.

Τὸ μόνο ποῦχομε νὰ παρατηρήσουμε εἶνε ὅτι γιά μᾶς τοὺς συνειδημένους με τὴν παλαιὰ και ἀταίριαστη ὀρθογραφία θάνε κάπως ἀχώνευτη κ' ἄσχημα θὰ κτοπᾷ στὸ μάτι ἢ νέα σωστὴ ὀρθογραφία, ποὺ ζητοῦμε τῆρα ἔμεις. Τὸ μικρὸ ὁμως παιδί, ποὺ σὲ πολλὰ ζητήματα εἶνε ξυπνότερο ἀπὸ μᾶς τοὺς μεγάλους προτιμᾷ τὸ ι ἀπὸ τὸ η και εἰ και τὸ ο ἀπὸ τὸ ω γιὰτι αὐτὸ εἶνε πειὸ εὐκόλο και δὲν τραβᾷ τὰ μαλλιά του και δὲν χαλνᾷ τὸν κόσμο, ἂν του δώσης νὰ διαβάσῃ «ο Ἀνδρέας ἔφαγε ὅλα τὰ μίλα πούσαν ἀπάνο στὸ τραπέζι» και θὰ καταλάβῃ περίφημα πῶς αὐτὰ πούφαγε ὁ Ἀνδρέας δὲν ἦσαν ἀγγούρια ἀλλὰ μήλα και ἄς εἶνε γραμμένο τὸ μ ἢ

με γιῶτα. Ἐπειτα δὲ οἱ δασκάλοι ἔχουνε καθήκον ἂν σέθωνται τὸ ἐπαγγελματὸ τους γιά τὸ καλὸ τῶν παιδιῶν και τοῦ ἔθνους νὰ κάνουνε και τὴ θυσία αὐτὴ στὸν ἑαυτὸ τους και νὰ μὴ στενοχωριῶνται στὰν βλέπου λέγο, πῖνο, τρέγο κτλ.

Ἐτσι με τὴν εἰσαγωγή τῆς δημ. γλῶσσας στὸ δημ. σχολεῖο και με τὴν κατάργηση τῆς λεγόμενης ὀρθογραφίας τὸ παιδί σὲ λίγο διδάστημα θὰ μιλᾷ και θὰ γράφῃ τὴ γλῶσσά του πολὺ ὁμορφα και θὰ ἀποφύγῃ τὸ κλοῦδιασμα τοῦ μυαλοῦ και τὸν καιρὸ του θὰ χρησιμοποιήσῃ σὲ πράματα, ποὺ θὰ τὸ ὠφελήσουν στή ζωὴ του. Ἄν μάλιστα τὸ σχολεῖο μπορέσῃ και πετάξῃ και μερικὲς ἄλλες σκουραμένες ιδέες, λείψανα περασμένων καιρῶν, ποὺ ἄλλη φορὰ γι αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ μιλήσαμε τότες θὰ λέμε πῶς ἔχομε σχολεῖο ἀληθινὸ ποὺ μορφώνει τὸν ἄνθρωπο και τὸν προετοιμάζει γιά τὸ βίο. Σαβαστούπολις 7 τοῦ Φλεβάρη 1919.

Μερκούρης Τσανίλης.

Δασκάλοι πῶρχονται και δασκάλοι ποὺ φεύγουν.

Ὅσοι πονοῦν ἀληθινὰ γιά τὸ λαϊκὸ μας σχολεῖο ὅσοι πιστεψαν στή δύναμη τοῦ δασκάλου και τὸν ἀγάπησαν με τὴν καρδιά τους και τὸν συντρόφεψαν πιστὰ στή χαρὰ του, στή λύπη του, στή φτώχεια του, στὸν κατατρεμὸ του, στήν περιφρόνηση του, στήν ἐγκαρτέρηση του, στὸν ἥρωισμό του, σ' ὅλη τὴ θλιβερὴ ἱστορία του ὅσοι, χωρὶς καμμιά προκατάληψη, παρακολουθοῦν τὸ λαϊκὸ σχολεῖο μας στὰ τελευταία χρόνια, θὰ φτάσουν μαζί μου στήν ἐπιφώνηση: Καλότουχ' οἱ δασκάλοι πῶρχονται' τιμὴ στοὺς δασκάλους ποὺ φεύγουν.

Σκοπὸς μου δὲν εἶναι νὰ γράφω μελέτη γιά τὴν ἱστορία τῶν δασκάλων μας και τοῦ λαϊκοῦ σχολεῖοῦ μας. Κάτι ἀπλούστερο ζητῶ. Δουλευτῆς κ' ἐγὼ τοῦ σχολεῖοῦ μας σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ θέλω μέσα στις τόσο γνόφους και τόσο σκορτζικὲς στήλας τοῦ «Δελτίου» νὰ χύσω ὅλη μου τὴν ἀνακούφιση, ποὺ ξεχνοῦν' ἀπ' τὸ στήθος μου, κ' ὅλη τὴ χαρὰ, ποὺ πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ μου, γιά τὸμορφο γλυκοχάραμα ποὺ ροδίζει τὴ μαρτυρικὴ ὄψη τοῦ δασκάλου μας, τὴ μουχλιασμένη πόρτα τοῦ σχολεῖοῦ μας.

Κι' ἔχω πολλὲς ἀφορμὲς νὰ χαίρωμαι και νὰ ζηλεύω τὸ μελλοντικὸ σχολεῖο και τὸ μελλοντικὸ τὸ δάσκαλο.

Στὰ δασκαλικά μου χαρτιά βρῖσκω ἕνα, ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὀλόκληρη ἱστορικὴ περίοδο' τὸ ἀντιγράφω πιστὰ: «Πρὸς τὸν ἄχρη τοῦδε διδάσκαλον Β. . . δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 11895 πράξεως ἡμῶν δημοσιουθειας ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 167 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 24 φθίνοντος μηνὸς ἀπολυομέν σε τῆς ὑπηρεσίας». Πῶς τῆρα κοιμήθηκα δάσκαλος και ἐξημερώθηκα «ἀχρη τοῦδε» και πῶς ἡ Πολιτεία βαρέθηκε τίς ὑπηρεσίες μου και μ' ἔστειλε στὸ σπίτι μου νὰ ἡσυχάσω (;) χωρὶς νὰ λογαριάσῃ πῶς με εἶχε κάμα πιά ἀχρηστο γιά κάθε ἄλλη δουλειά, αὐτὸ τὸ ἐξηγοῦν καλά ὅσοι ζῆσανε στή μαύρη ἐποχὴ τῆς φαυλοκρατίας, τὴν ἐποχὴ, ποὺ κάθε Ἀβγουστο τὸ ἐθνικὸ τυπογραφεῖο μέρα και νύχτα ξεφορνίζε δασκαλικὲς μεταβολές, ποὺ ἡ πρώτη τοῦς ἀρχὴ στηριζόταν στὸ κέφι τοῦ κομματάρχη, στὸ παντοῦδναμο θέλημα τοῦ μαχαροβγάλτη, ποὺ βαστοῦος τὴ σημαία στή διαδήλωση, πολλὲς φορὲς και σ' ἕνα φετφὰ τοῦ μπακάλῃ τοῦ χωριοῦ, ποὺ ὁ ἄμοιρος δάσκαλος δὲ θέλησε νὰ τὸν κάμη πεθερὸ. Γι' αὐτὸ καλοτυχίζω τὴ νέα γενεὰ τῶν δασκάλων, ποὺ δὲν ἔχει τέτοιους προστάτες.

Ἀντιγράφω κ' ἕνα ἄλλο χαρτί, ἀπ' τὸν Ἐπιθεωρητῆ μου αὐτὸ: «Γνωρίζομεν

δμῖν, ότι τὸ Ἐποπτικὸν Συμβούλιον διὰ τῆς ΚΜ' πρόξενός του καὶ δυνάμει τοῦ Νόμου, ΓῆΗ' ἐχαρκτηρίσει τὸ, ἐν ᾧ δηρατεῖτε, σχολεῖον ὡς τριτοβάθμιον καὶ ἐκανόνισε τὸν μισθὸν ἡμῶν ἀπὸ 150 εἰς 100 δραχμάς».

Τέτοιον αἰφνιδιασμὸς ἔπαθαν τὰ τρία τέταρτα τῶν δασκάλων μας. Ἄλλὰ τί ἦταν αὐτὸς ὁ καριτωμένος νόμος, ποῦ μνημονεύει ὁ Ἐπιθεωρητῆς μου στὴν καταδικαστικὴ του ἀπόφασή; Εἶχε, λέει, ἡ Κυβέρνησις τὴ γνώμη πὸς οἱ δασκάλοι παίρνουν μεγάλους μισθοὺς καὶ τὰ δημόσια ἔργα, ἀπ' τὰ ὁποῖα ἐπλούτιζαν ὅλοι οἱ κουμπάροι, θὰ λιγώσωνται. Τὴν ἴδια ἀντίληψιν εἶχε καὶ ἡ Ἀντιπολίτευσις. Φοιᾶνουν μὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ὀχτῶ (ἀριθ. 8) πρῶτην ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας. Τὴν ἴδια νύχτα ἀνασκευαπώνονται ὅλοι αὐτοὶ καὶ τὴν αὐγὴν μὲ σπάνιον ἐνθουσιασμὸν χαιρετίστηκα τὸ ἱστορικὸν τοῦς ἔργα, ποῦ θὰ ζήλασε κάθε Μπολσεβίκος. Ὅπου, λέει, τὰ παιδιὰ εἶναι 50 τὸ σχολεῖο θὰ ζήσῃ ὅπου ὅμως εἶναι 49 τὸ σχολεῖο θὰ κλειστῆ ὅσο νὰ βρεθῆ γι' αὐτὸ κανένας γραμματοδάσκαλος. Τί φταῖνε τῶρα τὰ 49 παιδιὰ ποῦ δὲν ἔτυχε νὰ γεννηθῆ ὅτὸν καιρὸν τοῦς μὴ γυναικῶν παραπάνω γιὰ νὰ γίνων 50; Τέτοιες μικροδουλιές ποῦ νὰ ἀπασχολήσων τὸ Συμβούλιο τῶν ἐδικῶν ὀχτῶ (ἀριθ. 8) ὑπουργῶν. Ἐπειδὴ μάλιστα χρειαζόταν νὰ βρεθῆ ὁ μέσος ὅρος μιᾶς τριετίας τὸ σχολεῖο μπορούσε νὰ κλειστῆ ὄχι γιὰ ἓνα ὁλόκληρον παιδί, ἀλλὰ καὶ γιὰ $\frac{1}{3}$ ἢ καὶ $\frac{1}{2}$ παιδιοῦ!!! Δὲν ἀστειαύμαστε διόλου ἔτσι γράφει ὁ νόμος ΓῆΗ' ποῦ σ' αὐτὸν ἔτυχε νὰ βρυκολακιάσῃ καὶ τὸ κλασικὸ ἦ. Ἄλλὰ τὸ μαχαίρι τοῦ ἦταν δίκοπο: μιὰ κόψῃ γιὰ τὸ σχολεῖο, κ' ἄλλη γιὰ τὸ δάσκαλο. Ὅπου, λέει, εἶναι ἓνας ἢ δύο δασκάλοι θὰ διαθεθῶμισθῶν, δηλαδὴ, θὰ χάσουν τὸ ἓνα τρίτο τοῦ μισθοῦ τῶν ὅπου εἶναι τρεῖς μαζί ἕκαστὸς ἓνας νὰ παίρῃ ὁλόκληρον τὸ μισθὸν τοῦ, ἀλλὰ οἱ δύο σύντροφοί του θὰ λάβουν χαρτάν: σὰν τὸ δικό μου' καὶ σκορπίστηκαν χιλιάδες τέτοια νεκρώσιμα τοῦ μισθοῦ μας, ποῦ δὲν εἶχαν, βέβαια, τὸ δαπανηρὸ πένθημο περιθώριον, εἶχαν ὅμως μέσα τοῦς ὅλην τὴ μαρτίαν πῶς ἔκρυβε τὸ θλιβερὸν μήνυμα. Θαρρῶ πὸς μὲ δίκιο μακαρίζω τοῦς νέους δασκάλους, ποῦ δὲ λαβαίνουν οὔτε θὰ λάβουν ποτὲ τέτοιους ἐπιθεωρητικὸς μπουναμάδες. Καὶ δὲν τοῦς μακαρίζω μόνο γι' αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάποιο τηλεγράφημα ἀπ' τὸ Παρίσι, ποῦ ἀναγνωρίζει ὡς καθυστερημένη τὴν πολιτεία στὴν ἀντίληψιν πῆραπε νῆχῃ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ γιὰ τοῦς δασκάλους τῆς καὶ δίνει ὑπόσχεση γιὰ μιὰ γλήγορη καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀποκατάστασις. Καὶ τὸ χαρτοῦ τηλεγράφημα δὲν ἀφίνει καμμιά ἀμφιβολία, γιατί ἔχει γιὰ ἐγγύησιν τὴν πρὸς τιμημένην ὑπογραφήν ποῦ θᾶχε νὰ δώσῃ ἡ φυλὴ μας.

Αὐτὰ γιὰ τὴν μιὰ ὀψιν τοῦ σχολεῖοῦ μας' γιὰ τὴν ἄλλη, τὴν ἐσωτερικὴν, νὰ ποῦμε, σχολικὴ ζωὴ θὰ μιλήσωμε στὸ ἀκόλουθο «Δελτίο».

Ἐπιθεωρητῆς δημ. σχολείων Πειραιῶς

Δ. Κοντογιάννης

Πῶς τραγουδοῦμε τὸ θάνατον τῆς κόρης.

Στὴν ὁμορφὴ μελέτη τοῦ κ. Κ. Παλαμά «Πῶς τραγουδοῦμε τὸ θάνατον τῆς κόρης» θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ προσθέσω κ' ἓνα μικρὸ τραγουδάκι σουηδικό, ὄχι γιὰ νὰ συμπληρώσω κάτι ποῦ λέει (γιατὶ τοῦ Παλαμά, ἡ μελέτη ἔχει ἀντικείμενο τὸ πῶς ἔμειν οἱ Ἕλληνες τραγουδοῦμε τὴ νεκρὴν κόρην, ὄχι τ' ἄλλα διαφόρα ἔθνη), μὰ γιατί μοῦ φαίνεται, πῶς χωρεῖ καλὰ μέσα στὸ ἄλλο περι-

χόμενό τῆς καὶ γιατί πρὸ χρόνων τὸ τύπωσα, μεταφρασμένο στὴ γλῶσσά μας, στὸ ἡμερολόγιό μου «Νέα Ζωή». Ἐπιγράφεται «Ἐνα λουλούδι» («En blomma») (Ἐξ. Δυό, ὅπως τοῦ Τυπάλδου) καὶ εἶναι τοῦ Σουηδοῦ ποιητῆ Viktor Rydberg:

Ἐνα λουλούδι.

Στὸν σταυρὸ ἀποκάτω μοναχὸ ἔχει φυτρώσει,
Μέσ' στὸ μῆμα, γλωμῶ
Μιὰ καρδιά ραγισμένη τῆς ζωῆς τούχει δόσει
Τὸν δικὸν τῆς χυμῶ.

Μὲ ἀγάπη κινάζει, ντροπαλὸ καὶ γεμμένο,
Μὲ μπουμποῦκι βαρμένο σὲ ὄρσοιὰ πρῶνῃ
Ἡ ὄχρη ἢ πορφύρα, ποῦ τὸ ἔχει βαμμένο,
Σὲ δυὸ μάγουλα κόρης εἶχε πρῶτα φανῆ.

Στὴ ματιὰ τῆς καρθένας μουσικοὶ λάμπαν πόθοι.
Ποῦναι ἀάχα στὴ γῆ,
Μ' ἀπὸ τάνθους τὸ μῆρον ἓνας νέος τοῦς κοιώθει.
Στῆς ἐρμιάς τῆ σιγῆ.

Καὶ τὸ τραγουδάκι αὐτὸ ἔχει μιὰ ἀνάλογη τρυφερότητα μὲ τὰ «Δυὸ Λουλούδια», καὶ εἶναι κ' αὐτὸ γεμιστὸ μὲ τὴ βαθειὰ κείνη μυστικοπάθεια, ποῦναι ἡ γέφυρα ἀπὸ τὴ χτυπητὴ πραγματικότη πρὸς τὴν ὑπερκόσμια ἐξάβλωση τῆς ψυχῆς.

Ν. Χατζιδάνης

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ 1 ΙΑΝ. ΩΣ ΤΗΝ 31 ΔΕΚ. 1916

ΔΙΑΦΟΡΑ

ΕΣΟΔΑ

Υπόλοιπο 31 Δεκεμβρίου 1915	3191 12	8191 12	
Εκκερμής Δ/σμός Δίκης Ναυπλίου	646 15	3887 27	
Δωρεές στον Όμιλο 1914-15	15 25		
» » 1916	1818 15	1883 40	
Συνδρομές στον Όμιλο 1913-14 (7)	35 -		
» » 1914-15 (29)	366 10		
» » 1916 (119)	1178 70	1579 80	
» » στο Δελτίο 1912 (2)	10 -		
» » 1913 (6)	30 -		
» » 1914 (22)	109 68		
» » 1915 (135)	842 50		
» » 1916 (8)	40 -		
» » (Δ.Ε.) 1914 (2)	10 -		
» » 1915 (20)	4 -		
» » 1916 (5)	40 -		
Ποσόλημα Δελτίου 1914	9 -	1095 18	
» » 1916	70 96	177 96	
» » βιβλίων Παύλου βελ. Α' Β'	107 -		
» » άλλων βιβλίων και φυλλαδίων	281 69		
Δωρεά από την Α. Β. Υ. τον Πρίγκιπα Νικόλαο για μελέτη βιβλίων στη Μακεδονία	388 54		
Τόκοι από καταθέσεις στην Τράπεζα Δ. Ι. Σαμου-τάκη και Σα 4 1/2%	77 75		
		Δρ. 9530 84	

Αθήνα, 18 Ιανουαρίου 1917.

Ο Ταμίας του Έκπ. Όμιλου

Δ. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΞΟΔΑ

Νοίκι Γραφείου, άφ' ουδ' άρκευρή ή ύπανοίκισση διαμερισμάτων του	706 15	760 -
Μισθοί προσωπικού και ποσοστά στις εισπράξεις Γραφική βλ.η, τυπωτικά έγγραφων κτλ.	959 45	986 90
Φωτιά και φωτισμός Γραφείου	1495 55	151 40
Ταχυδρομικά	225 17	105 45
Όμιλίες		48 13
Εκδόση βιβλίων		
» Δελτίου 1915:		
α) Άρκευρή συνερτητών		
β) Χάρτι		
γ) Τυπωτικά και δετικά		
δ) Άποστολή		
Διαφορεστική έργασια	250 25	
Έκτακτα έξοδα	142 05	392 80
Μείρασμα βιβλίων στη Μακεδονία με τη δωρεά της Α. Β. Υ. του Πρίγκιπα Νικόλαου		200 -
Υπόλοιπο 31 Δεκεμβρίου 1916		5976 30
Μετρητά	51 89	
Κατάθεση με 4 1/2% στην Τράπεζα Δ. Ι. Σαμου-τάκη και Σα	3017 15	
Υπόλοιπο έκκευρή λ/σμού «Δίκη Ναυπλίου»	486 -	3654 54
		Δρ. 9530 84

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ 1917

ΕΣΟΔΑ

Υπόλοιπο 31 Δεκ. 1916. Μετρητά και κατάθεση στην Τράπεζα Δ. Σαμουτάκη και Σα	3068 54	
Εκκευρή λ/σμός «Δίκη Ναυπλίου» Δωρεές	486 -	
Συνδρομές 100 Χ 10	2000 -	
Από πώλημα βιβλίων	1000 -	
	300 -	
		Δρ. 6854 54

ΕΞΟΔΑ

Νοίκι Γραφείου: δρ. 180 τό μήνα -- δρ. 115 ύπανο-κίση -- Δρ. 65 Χ 12	780 -	
Φωτιά και φωτισμός δρ. 15 Χ 12	180 -	
Γραφική βλ.η, τυπωτικά κτλ.	150 -	
Ταχυδρομικά	75 -	
Προσωπικό:		
Γραμματέας δρ. 50 } 70 Χ 12.	840 -	
Επιστάτης , 20 }		
Έκτακτα (διαφορεστική έργασια κτλ.)	500 -	
Γιά περίοδικά ή άλλες έκδόσεις	1500 -	
	4085 -	
Παρίσταση	289 54	
		Δρ. 68 54 54

Αθήνα, 25 Ιανουαρίου 1917.

Ο Ταμίας του Εκπαιδευτικού Όμιλου

Δ. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ 1 ΙΑΝ. ΩΣ ΤΗΝ 31 ΔΕΚ. 1917

Ε Σ Ο Δ Α

Ε Σ Ο Δ Α

Υπόλοιπο στην 31 Δεκεμ. 1916	8	30	3564 54	Νοίκι γραφείου, έργο αφαιρεθῆ ή υπενόμισαση διαμερισμάτων του (2160 - 1980)	780
Δωρεές στον Όμιλο	1916	1616 45	1619 75	Μισθοί προσωπικού και ποσοστά στις εισπράξεις φωτιά και φωτισμός του γραφείου	848 80
Συνδρομές στον Όμιλο	1914-15	36		Γραφική δαη και τυπωτικά	146 85
» » »	1916 » 29	285		Ταχυδρομικά, χαρτόσημα κ.λ.	191 65
» » »	1917 » 89	890		Διαφωτιστική εργασία του Έκπ. Όμιλου	48 28
» » »	1918 » 1	10	1221	Έκτακτα έξοδα	120 60
» » »	1914 » 6 συνδρ.	30			226 75
» » »	1915 » 80	149 15			2356 39
» » »	1915 (Δ.Ε.) 1	2			
» » »	1916 (Δ.Ε.) 20	100			
» » »	1916 (Δ.Ε.) 6	11			
Ποσόλημα Δελτίων τῶν ἐτῶν 1911 - 15			292 15	Υπόλοιπο :	191 16
» Βεβλίων Παδικιῆς βιβλιοθήκης			53 50	Μεταρτή :	2769 35
» ἄλλων βιβλίων και φυλλαδίων			87 89	Κατάθεσή στην Τράπεζα Ἀθ. Πασπάτη	
» Τόκοι ἀπὸ καταθέσεις στην τράπεζα			154 36	Χαρτί γὰ τὸ Δελτίο και τίς ἐκδόσεις τοῦ Έκπ. Όμιλου	1208 40
			80 60	Έκκρεμῆς Ἀ/σμός «Διηγῆς Νεουπλίου»	548 50
		Δρ.	7063 79		4707 41

Ἀθήνα 30 Ἰανουαρίου 1918.

Ὁ Ταμίης τοῦ Έκπ. Όμιλου

Α. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ 1918

ΕΣΟΔΑ

ΕΞΟΔΑ

Υπόλοιπο 31 Δεκεμβρίου 1917	4707 44	780
Δωρεές	1600	1000
Συνδρομές 100 Μέλῶν Χ δρ. 10	1000	200
Ἀπὸ ποδῶλημα βιβλίων	250	180
		100
		500
		2000
		300
		5060
		2897
	Δρ.	7745 41

Ἀθήνα 20 Ἰανουαρίου 1918.

Ὁ ταμίης τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Όμιλου

Α. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

Για τους συνδρομητές του Δελτίου.

Κάθε γράμμα, συνδρομή κτλ. για τον Όμιλο ή τα Δελτία στέλνεται στην "Επιτροπή του Εκπαιδευτικού Όμιλου", και όχι σε άτομα.

Συνδρομητές στο Δελτίο γράφονται στα Γραφεία του Όμιλου, δδ. Λέκα 4, και στο Βιβλιοπωλείο Βασιλείου, δδ. Σταδίου 42.

Πολλοί από τους συνδρομητές του Δελτίου αλλάζουν κατοικία χωρίς να μας το αναγγείλουν, κι έπειτα παραπονιούνται ότι δε λαβαίνουν το Δελτίο. Γιαυτό παρακαλούμε κάθε συνδρομητή του αλλοίως σύσταση να μας ειδοποιή άμεσα με ένα δελτάριο, για να μη γίνεται άκαταστασία ή άρροπορία στην άποστολή του Δελτίου.

Για τους συνεργάτες του Δελτίου.

Μελέτες, άρθρα και βιβλιοκρισίες που καταχωρίζονται στο Δελτίο ανάγκη να είναι γραμμένες στη δημοτική, ή τουλάχιστο να μην απομακρύνονται έξω από κάποια όρια που όριστηκαν από τη σύνταξη του περιοδικού. Όσο για την ορθογραφία, το περιοδικό ακολουθεί ένα σύστημα έναιο, που βρίσκεται περίπου διατυπωμένο στον τρίτο τόμο του Δελτίου, και παρακαλούμε τους συνεργάτες να φροντίζουν να την ακολουθούν σε όλα άρθρα μας στέλνουν, ώστε να εδωκάνουν τη δημοσίευσή τους.

Την εθούνη για κάθε άρθρο με υπογραφή την έχει φυσικά ο συγγραφέας.

Δε γυρίζουμε πίσω τα χειρόγραφα.

Η συνεργασία στο Δελτίο πληρώνεται.

Από τα περιοδικά μας (1916-1918)*

(αναφέρεται από τα περιεχόμενα μόνο ότι νομιστήκε κατάλληλο).

ΑΓΩΓΗ, σταμάτησε.

ΔΕΛΤΙΟΝ του ήπουργείου των Εκκλησιαστικών και της δημοσίας Εκπαιδεύσεως, εκδιδόμενον κατά μήνα, τόμ. 1. (1915) αριθ. 3-4 (Μαρτ.-'Απριλ.) σ. 273-477: Μέρος Α' (Νόμοι, διατάγματα, εγκύκλιου). Δημοτική εκπαίδευσις, σχολική υγιεινή, γυμναστική, διδακτικά βιβλία, κληροδοτήματα, άρχιτεκτονικόν.—Β'. Εκπαιδευτική και καλλιτεχνική κίνησις εν Άγγλία, Γερμανία, Γαλλία, Σερβία, Αμερική, Ιαπωνία και Ρωσία.—Γ'. Μ. Βολωνάκη, Τό πρόγραμμα των έλλην. σχολείων και των γυμνασίων του κράτους από το 1833-1915.—Δ'. Βιβλιογραφία.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ, διδασκαλικόν περιοδικόν εκδιδόμενον δις του μηνός. Πειραιάς, τόμ. 2 (1916) αρ. 25 (1 Άπρ. 1916) — αρ. 30 (15 Οκτ. 1916). (Σταμάτησε, με άρχισε να ξαναδραίνη στο 1919).

αρ. 25. Ν. Ξεφαροπούλου, Σωματική και ψυχική εξέλιξις του παιδός (συνέχεια)—αρ. 26. Χ. Λούπα, Τό φεῦδος και τό σχολείον (με συνέχεια). Ι. Μαγκιρίδω, Η νευρασθένεια παρά τή μαθητιώση νεολαία (με συνέχεια). Σχολεία προσφύγων εν Χίω—αρ. 27. Πρακτικά του εν τή περιφερείᾳ Άρτης διδασκαλικού συνεδρίου του 1915. Ό περί διδακτικῶν βιβλίων νόμος (με συνέχεια).—αρ. 28. Η Αικατερίνη Λαοκαρίδου και τό έργον αὐτῆς—αρ. 29 Π. Στασινοπούλου, Η διδασκαλία τῆς γραμματικῆς εν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ.—αρ. 30. Χ. Λούπα, Αί χειρο-

* Συνέχεια από τον τόμο 5. του Δελτίου, σ. 340.

τεχνικά έργασιαι. Σε κάθε αριθμό, στο «Πρακτικόν μέρος», όποδείγματα διδασκαλίας και διαγράμματα διδασκαλίας.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. Ζ. Ζαμάνη τόμ. Α', τεύχ. 1-6, 1917-1918: — τεύχ. 11. Δ. Μπαλάου, Η διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης εν τοις σχολείοις.—Δ. Γληνού, Ό θεσμός των άνωτέρων έποπτιῶν τῆς δημ. εκπαιδεύσεως.—Δ. Δάμνα, Η σωματική άγωγή και ό νέος περί αὐτῆς νόμος.—Γ. Χρυσάφη, Χρόνος και χρόνος διά τās σωματικές άσκήσεις και τās παιδείας των μαθητῶν.—Ε. Λαμπταδαρίου, Η προστασία τῆς υγιείας του Έλληνόπαιδός.—Α. Μπούτουρα, Η εκπαιδευτική μεταρρῥθμισις και ή ιστορία τῆς γλώσσῆς.—Α. Παπαβασιλοπούλου, Η νευροπάθεια εν Έλλάδι. Συναίτων αὐτῆς και τό σχολείον.—Ζ. Ζαμάνη, Συμβολή εις τήν ίδρυσιν Νεοελλην. Παιδαγωγικῆς (με συνέχεια).—τεύχ. 2: Δ. Δάμνα, Η διδασκαλία τῆς Ιστορίας εις τά σχολεία.—Π. Κωνσταντινοπούλου, Νυκτερινά σχολεία θηλέων τό δυνατόν τῆς λειτουργίας αὐτῶν παρ' ἡμῶν.—τεύχ. 3-4, Γ. Παπασοτηρίου, Βοηθήσωμεν τοὺς σχολ. Ιατροὺς και τοὺς γυμναστάς.—Α. Τραυλαντώνη, Ό γλωσσικός εξέλληνισμός τῆς Μακεδονίας.—Α. Παπαθεοδοσοπούλου, Τά νυκτερινά σχολεία θηλέων.—Γ. Πολυλά, Διον. Σολωμός.—Ε. Λαμπταδαρίου, Σχολική υγιεινή. Περὶ σχολικῶν λουτρῶν.—τεύχ. 5-6: —Β. Παπαγεωργίου, Τά εν ξενοφώνοις πληθυσμοίς λειτουργούντα σχολεία.—Α. Τραυλαντώνη, Ό γλωσσικός εξέλληνισμός τῆς Μακεδονίας: β) ό Γυμνασιακός.—Ζ. Ζαμάνη, Τά μαθήματα των άνωτέρων έποπτιῶν τῆς δημ. Εκπαιδεύσεως.

ΑΘΗΝΑ, σύγγραμμα περιοδικόν τῆς εν Άθήναις έπιστημονικῆς εταιρείας, τόμ. 28 (1916) αρ. 1-3: —Κας Δι. Σάρου, Τό κάστρον τῆς Χίου.—Γ. Χατζιδάκι, Σημεία αντιλήθόμενα.—Σ. Ψάλτη, Η περί τῆς αναμείξεως ιδιωρικῶν στοιχείων εν τῇ κοινῇ ζωῆι.—Α. Καμπούρογλου, Μελέτις περί του βίου και τῆς δράσεως του Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ.—Γ. Βογιατζίδου, Τό λείψανον του άγ. Διονυσίου και ή παράδοσις περί τῆς εις Στροφάδας έπιδρομῆς των Τούρκων.—Π. Ζερλέντου, οί Νυκτιῶνοι τῆς Μάνης.—Γ. Χατζιδάκι, Νεοελληνικά.—Τόμ. 28 αρ. 4: Π. Ζερλέντου, Ναζίων έθνικά.—Σ. Δραγοῦμη, Εις 'Ηουχίου λέξεις.—Έκθεσις του κατά τό έτος 1916 γλωσσικού διαγωνισμού τῆς γλωσσικῆς εταιρείας.—Τόμ. 29 (1917) αρ. 1-4: Π. Κοντογιάννη, Οί προστατευόμενοι.—Γ. Χατζιδάκι, Έκ των άνεκδότων του Α. Κοραῆ, Γλωσσικαί παρατηρήσεις.—Π. Ζερλέντου, Περὶ των εν Χίω φροντιστηρίων.—Σ. Δραγοῦμη, Εις 'Ηουχίου λέξεις.

Λεξιλογραφικῶν άρχείων τῆς μέσης και νέας ελληνικῆς, παράρτημα 'Αθηνάς, τόμ. 28-29: Μελέτες και άρθρα των κ. κ. Κ. Αμάντου, Σ. Αναγνώστη, Γ. Βογιατζίδου, Ν. Δεκαβάλλα, Φ. Κουνουλέ, Π. Δορετζίδου, Σ. Σανθουδίδη, Α. Οικονομίδη, Α. Παπαδοπούλου, Μ. Στεφανίδη, Β. Φάβη, Γ. Χατζιδάκι, Σ. Ψάλτη.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, Δελτίον τῆς Έλλ. Λαογραφικῆς εταιρείας, τόμ. 6. αρ. 1-2, 1917: —Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί Πόντου.—Γ. Ίωαννίδου, Σύμμικτα Κύπρια.—Α. Δουνοπούλου, Σύμμικτα Λαογραφικά Μακεδονίας.—Β. Βήμα, Έθιμα παρά Βλαχοφώνους.—Σ. Κυριακίδου, Θυσιὰ έλάφου εν νεοελληνικῇ παραδόσει και συναζαρίσι.—Φ. Κουνουλέ, Κωνσταντινάτα.—Ν. Πολίτου, Τοπωνυμικά Δ'.—Σύμμικτα, Λαογραφικά άπανθίσματα, βιβλιογραφία.—Τόμ. 6. αρ. 3-4, 1918: Ν. Πολίτου, Ήρωϊκότα, Βυζαντινά παραδόσεις.—Σ. Κυριακίδου, Διγενής και άβουρας.—Γ. Σταμνοπούλου, Όνοματολογικά.—Γ. Καψάλη, Λαογραφικά εν Μακεδονίας.—Φ. Κουνουλέ, Δύο λέξεις από γλωσσικῆς και λαογραφικῆς άπόψεως.—Α. Αλεξανδρή, Εθνοτικά τραγεῦδια και μοιρολόγια.—Χ. Παντελίδου, Κυπριακά ζῆματα.—Σ. Κυριακίδου, Κυπριακά έπιφοί.—Σ. Βίου, Συλλογή χιακῶν σκαπτικῶν άνεκδότων Β'.—Σύμμικτα, ανακοινώσεις, άγγέλματα, βιβλιογραφία.

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΗΜΩΝ, τριμηνιαίον περιοδ. σύγγραμμα συντασσόμενον και εκδιδόμενον υπό Σπ. Δάμπρου, τόμ. 13 (1916).

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ του ήπουργείου των Εκκλησιαστικών και τῆς Δημ. Εκπαιδεύσεως. Τόμ. 1 (1915) τεύχ. 1-3, σ. 1-194, τεύχ. 4, σελ. 195-264.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΣ, Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, τόμ. 12, 1915-1916 (1916), 294. — **Γ. Χατζιδάκι**, Περὶ τῆς Μεγαρικῆς διαλέκτου καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἰδιωμάτων, ἀπάντησις, Κατάληξις μέσης φωνῆς μεταδοθεῖσα εἰς τὴν ἐνεργητικὴν (σ. 2-48). — **Α. Σκια**, Δευτερολογία περὶ τοῦ ζήτηματος τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας (σ. 49-150). — **Θ. Καυρέδης**, Καινὰ λέξεις, Καινὰ καὶ ἀήθεις σημασίαι (σ. 151-176). — **Ν. Ξεραγοπούλου**, Σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου (σ. 177-194). — **Σ. Διβεράτου**, Ἡ ἔκδοσις καὶ φηματώσις ἐν Ἑπιανθῶν (σ. 195-231). **Κ. Ράλλη**, Περὶ τῆς τῶν καθ' ἰδίαν ἰδρύσεως κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολ. Ἐκκλησίας (σ. 233-262). Περὶ τῶν μνημοσύνων κατὰ τὸ δίκ. τῆς ὀρθ. Ἐκκλησίας (263-277). Περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν ἐπιτροπειῶν κατὰ τὸ δίκ. τῆς ὀρθ. Ἀνατ. Ἐκκλησίας (279-294).

ΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, τεύχ. 3., 1917, 166 σελ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ, Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. Ἀλεξάνδρεια, τόμ. 16, ἀρ. 127-129, Ὀκτωβρ.-Δεκ. 1917. — τόμ. 17, ἀρ. 133-135, Ἀπρ.-Ἰούλ. 1919.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, τόμ. 1, 1916 (συνέχεια, ἀρ. 28 α'): Ἀρ. 29. — **Σ. Μείδανης**, Ἡ οἰκονομικὴ ὥς παράγων τῆς ἐγκληματικότητος τῶν παιδῶν (μὲ συνέχεια). — Ἀρ. 32. **Ι. Δραγοῦμη**, Αὐτοκρατορία καὶ ἀνατολή. — Ἀρ. 37. **Μ. Στεφανίδου**, Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. — Ἀρ. 47. **Δ. Ἀναστασίου**, Ἡ μεσαιωνικὴ φιλολογία τῶν Νοτιοσλαβῶν (μὲ συνέχεια). — Τόμ. 2, 1917. Ἀρ. 60. **Α. Παπαδοπούλου**, Ἡ κατάργησις τῆς νηστίας καὶ ἡ Ρωσία. — Ἀρ. 63. **Ο. Ρουσοπούλου**, Γενικὴ σχολικὴ μέρψωσις. — Ἀρ. 69. **Ι. Γεωργιάδου**, Ὁ ποινικὸς δικαστὴς καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης μὲ συνέχεια. (Σταμάτης).

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, πολιτικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ, τόμ. 1, ἀρ. 5-6, 1916. (Σταμάτης).

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, δεκαπενθήμερος ἐπιθεώρησις, τόμ. 1. (Σταμάτης).

ΓΡΑΜΜΑΤΑ (φιλολογικὸν περιοδικόν), τόμ. 3, ἀρ. 31-36 (1916), σ. 365-660.

Δδ. Θέρου, Ἡ μουσικὴ κίνησις στὴν Ἀθήνα. — **Γ. Σπανάλα**, Ὁ Στέφανος Μαρτζάνης καὶ τὸ ἔργο του. — τόμ. 4, ἀρ. 37 (1917), 6 + 200 σελ. ἀρ. 38 (1917) σ. 201-432. **Φλόρη Κ.**, τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας ζήτημα.

ΝΕΑ ΖΩΗ, ὄργανον τοῦ ὁμίλου φιλολογικοῦ συλλόγου, περίοδ. Δ. τόμ. 10 (1915) ἀρ. 1-4. — **Γ. Σκληροῦ**, Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν μας ζήτημα. — **Γ. Βλαχογιάννη**, Ἐκεῖ ποῦ βγαίνει ἡ ζάχαρις, παραμῦθον νὰ παιζέται ἀπὸ παιδιά. — **Μ. Τουρμιάνου**, Εἰσαγωγή εἰς βιβλίον ποῦ θὰ γραφῆ γιὰ τὴν ἀξία τοῦ δημοτικισμοῦ. — **Φ. Δραγοῦμη**, Ὁ ἀγῶνας τοῦ δημοτικισμοῦ. — **Δ. Κ., Λορέντος Μαβίλης**, — Διάφορα διηγήματα καὶ ποιήματα, ἐπιθεώρησις, κτλ.

Ο. ΝΟΥΜΑΣ, τόμ. 14 (1916) ἀρ. 593 (18 Μαΐου) — ἀρ. 606 (24 Δεκ.): Ἀρ. 593. **Ρ. Γεώργη**, Ὁ Μιστριώτης — **Κ. Παρορίτη**, Τὸ μεγάλο παιδί (συνέχεια). — Ἀρ. 595. **Γ. Σκληροῦ**, Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν μας ζήτημα (μὲ συνέχεια) — ἀρ. 596. **Ι. Σταματοπούλου**, Διουμνιστικὰ ὄνόματα (μὲ συνέχεια) — ἀρ. 605. **Μ. Φιλίππου**, Γλωσσολογικά: κουτσομπολιάζω, κουτσός, — τόμ. 15 ἀρ. 607-609. (Σταμάτης μὲ ἐναεθγαίνε, ἀπὸ τὸ 1919).

ΦΟΙΝΙΚΑΣ, καιρὴν ἰστορικὴ ἐκδοσις, τόμ. 1 (1915) ἀρ. 2-13-14, περίοδ. Β', ἀρ. 3-4. Κάτορ 1918.

ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ, συντροφιά τῶν ἐννιά, Κέρκυρα, τόμ. 3, ἀρ. 15-18, 1918. (Σταμάτης).

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ, καλλιτεχνικὸν περιοδικόν, τόμ. 18 (1918).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, μηνιαῖον περιοδικὸν εἰκονογραφημένον, τόμ. 11-12 (1917-1918).

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΙΣ, μηνιαῖος εἰκονογραφημένος, Νέα Ὑόρκη, τόμ. 3-4 (1917-1918).

ΔΕΛΤΑΦΟΣΥΝΗ, Δελτίο τοῦ Ἑλληνογαλλικοῦ συνδέσμου, τόμ. 1-2 (1917-1918).

ΠΥΡΟΣ, μηνιαῖα, λογοτεχνικὴ ἐκδοσις, τόμ. 1-τόμ. 2 (ἀρ. 19-20, Μάρτ.—Ἀπρ.) 1919.

ΔΥΡΑ, [περιοδικὸν λογοτεχνικόν] ἀρ. 1-6 (Ἰουνίος) 1919.

ΒΩΜΟΣ, δεκαπενθήμερο λογοτεχνικὸν περιοδικόν, τόμ. 1 ἀρ. 1 Ὀκτ. 1918 — ἀρ. 15-16 (1-15 Ἰουν.) 1919.

Η ΔΙΑΠΑΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ, εἰκονογραφημένον περιοδικόν διὰ παιδιά, ἐφημερίδα καὶ νεανίδας, Περίοδ. Β', τόμ. 25-26 (1917-1919).

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΟΠΩΝ, εἰκονογραφημένη δεκαπενθήμερος, ἐπίσημον ὄργανον τοῦ σώματος τῶν Ἑλλήνων προσκόπων, τόμ. 1 ἀρ. 1 Ἰουν. 1917 — τόμ. 2, ἀρ. 17, Ὀκτ.—Νοέμβρ. 1918).

RODO, Organo del Centro nacional de maestros. Μονταξέτιο, τόμ. 1 (1918).

LA REVUE DE GRÈCE, τόμ. 1 (1918).

ΕΞΟ ΕΤΟΙΜΟΣ, περιοδικὸν διὰ προσκόπους. Ἐπίσημον ὄργανον τοῦ σώματος Ἑλλήνων προσκόπων. Τόμ. 3. (1916-17).

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟΝ, τόμ. 1, 1916, ἀρ. 7-9. (9 Ἰουλίου). Σταμάτης.

ΔΕΛΤΙΟΝ τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων, τόμ. 1, 19, 6, ἀρ. 1-6. (Σταμάτης).

ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ, τῆς Βασιλικῆς Γεωργικῆς Ἑταιρείας. Τόμ. 9. (19, 7) ἀρ. 1-11.

ΔΕΛΤΙΟΝ, μηνιαῖα γεωργικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἐφημερίδα (τῆς ἐν Ἀθήναις βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας) τόμ. 21, ἀρ. 3-12 (1916-17), τόμ. 22, ἀρ. 1-12 (1917-18).

ΕΜΠΟΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ, καὶ τῶν ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν βιβλιοθήκη. Εἰκονογραφημένον κατὰ δεκαπενθήμερον ἐκδιδόμενον περιοδικόν, πρὸς ἐκλαύκασιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν.

Νέα βιβλία.

Σημειώνονται ἅμα σταλὴ ἕνα ἀντίτυπον εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. — Μέσα εἰς παρένθεσιν, εἰς τέλος καθὲ βιβλίου, σημειώνεται ὁ ἐκδότης ἅμα διέρχεται. — Ἄμα δὲ σημειώνεται ποῦ βγήκε τὸ βιβλίον καὶ τί σχῆμα ἔχει, τότε θὰ ἐνοήσῃ ὁ ἀναγνώστης: Ἀθήνα, καὶ σχ. 8.—Κρίσεις γιὰ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ βιβλία θὰ δημοσιουτοῦν στοὺς ἐρχόμενους ἀριθμοὺς τοῦ Δελτίου.

Δαμπαδαρίου Ε., Παιδολογία καὶ σχολικὴ ὕγιεινὴ. Ἰπουργ. Ἐκκλ. καὶ τῆς δημοσ. Ἐκπαιδεύσεως, γραφεῖον 2 σχολ. ὕγιεινῆς, 1917, 19 σελ.

Νικολαΐδη Θ., σχολικοῦ ἱατροῦ τῆς Η' ἐκπ. περιφ., ὕγιεινὴ τῶν παιδῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ἐκ τῆς σχολῆς ἐξόδου. Μυτιλήνη 1916, ἀρ. 5.

Μαθητηγὴ Πολυκλωνικὴ Ἀθηνῶν, σχολ. ἔτ. 1917-1918 Ἰπουργ. Ἐκκλ. καὶ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως, Δαμπαδαρίου Ε., Ἐκθεσις πεπραγμένων 1918, 24 σελ.

Κοντογιάννη Ὁρ., 34 σχολικὰ τραγῳδία μονόφωνα, δίφωνα καὶ τριφῶνα, διὰ τὰ σχολεῖα δημοτικόν, ἀστικόν καὶ διδασκαλεῖον [τεύχ. 1ον], 1917, 34 σελ., [ἀρ. 2-25].

Ἀγγυροπούλου Α., Μαθητικαὶ ἀσκήσεις (solfège) ἦτοι πλήρες μεθοδικόν σύστημα διδασκαλίας τῆς ὀδοῦ διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τὰ ἀστικά καὶ τὰ διδασκαλεῖα, μετὰ 18 νέων παιδαγωγικῶν ἁματῶν διφώνων καὶ τριφώνων, 1917, 80 σελ., ἀρ. 3.

Α. Καρναβίτσα, Λόγια τῆς πλήρης, θαλασσινὰ διηγήματα, τόμ. α', (1918, 143 σελ. (Κολλάρος). ἀρ. 4.

Σωτήρης Σπίτης, Ἀπολλώνιον ἄσμα 1909-1916, 125 σελ. Ἀλεξάνδρεια 1918. Ἐκδ. Γραμμάτων.

Καζαντζάκη Γ. Κας, Ὁ ἄρχοντας ὁ Μαυριανὸς καὶ ἡ ἀδερφή του, 1918, 31 σελ.

Ξενοπούλου Γρ., Τὸ μουσικὸν τῆς κοντέσσας Βαλέραινας, ὄργανον εἰς τρία μέρη, 1918, 88 σελ., ἀρ. 5.

Προβλεγγίου Ἀρ., Νικηφόρος Φωκῆς, τραγῳδία εἰς πέντε πράξεις πάντα, βραδευθεῖσα εἰς τὸν β' Ἀδερφωπικὸν διαγωνισμὸν τοῦ 1918, 1916, 120 σελ. (Κολλάρος).

Πέτρος Μάγνης, Ὁμιλοὶν οἱ Γεώργιος Βρισμυτζάκης, Τίμος Μαλάνος, Νίκος Σαντορινιός, Πέτρος Ἀλήτης. Ἐκδ. Ἀποσπασμάτων. Ἀλεξάνδρεια 1918, 47 σελ.

Μ. Μαλακάση, Ἀσφόδελοι (1918), 174 σελ. (Σιδέρης).

- Μενάρδου Σ.**, Έμπνευση Ρωθής. Διάλεξις εις τόν Παρνασσόν γενομένη τῆν 22 Φεβρ. 1917. (Κολλάρος) 1918, 26 σελ.
- [**Γαζία Κ.**], Ἀθηνῶτικες γραφές, 1915, 26 σελ.
- Γιοφύλλη Φώτου**, τοῦ κυρίου, Οἱ «κινουόργας τερτσίνες» 1917, 23 σελ.
- Σαΐπτη**, Ὁ Ὅθελλος, δ μαῦρος τῆς Βενετίας, μίμρ. **Κ. Θεοτόκη**, 1916, 144 σελ. (Βασιλαίου), δρ. 1, 50.
- Θεοτόκη Κ.**, Ἡ τιμὴ καὶ τὸ χρῆμα, διήγημα. Εἰκονογραφίαι Μ. Ζαβιτζιάνου. Κέρκυρα, 1914, 99 σελ.
- Ράμου Φιλύρα**, Ὁ θεατρίνος τῆς ζωῆς (Ἀνφάν γκατέ, μαθητής, νέος, κομικός, αὐτοκτόνος, τὸ κόρο), 1916, 24 σελ., δρ. 1.
- Ὀδύσσεια** [Σ], μετάφραση **Ζήσιμου Σιδέρη**. Σάμος 1916, 12 σελ.
- Μ. Φιλήτα**, Στὰ βουνά τῆς Χαλκιδικῆς. Ἀθήνα 1916, 56 σελ.
- Δεντρινῶ Ἐν.**, Σονέττα, Ἀλεξάνδρεια 1916, 34 σελ. Ἐκδοσις περιοδικοῦ «Γράμματα».
- Μελά Σπ.**, Τὸ κόκκινον πουκάμισο 2^ῆ εκδ., 1916, 51 (Κολλάρος), δρ. 1.
- Κανέλη Στ.**, Μισθούνας. Θεσσαλονίκη 1917, 16 σελ.
- Γ. Τσοκοπούλου**, Ὁ βασιλεὺς τῆς μάχας. Μονόπρακτ. κωμικ. παιγνίδι, 1917, 47 σελ. (Σιδέρη), δρ. 1.
- Ι. Δελιακατρίνη**, Ὁ λυχνοστάτης. Ἐμπρ. κωμῶδ. μονόπρ. 1916, 32 σελ. (Σιδέρη), δρ. 1. Ἐταιρ. ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων.
- Μ. Διδωρίκη**, Κοντὰ στὴ φωτιά, δράμα, 1916, 45 σελ. (Σιδέρη), δρ. 1. Ἐταιρ. ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων.
- Μέλπωσ Δογοθέτη**, Μπιστόβεν, 1919, 107 σελ. δρ. 4, 50.
- Σταμνοπούλου Ι.**, Ὀνοματολογικά. Ἀνατύπ. Διογραφίας 6 (1918) 425-451.
- Σαλιβάνου Γ.**, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Κερκύρῃ Ἀργυράδων, ἔργον βραβευθὲν ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1918, 1918, 52 σελ. 4^ο.
- Κοιμτσοπούλου Δ.**, Χριστιανικὴ λυρική ποίησις. Μετὰ βιογραφίαν, εἰσαγωγῆς καὶ στοιχειώδους μετρικῆς, 1915, 95 σελ., δρ. 1, 50 (Δικαίος).
- [**Γ. Σ.**], Ὁ ἅγιος Δημήτριος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ τὸ παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, Ἰπουργ. Ἐκκλῆσ. καὶ Δημοσ. Ἐκπαιδευτικῶν, 1918, 7 σελ. καὶ 24 εἰκόνες.
- Γιὰ τὴ γλῶσσα μας**, Ἐκδοσις τῆς δημοτικιστικῆς ομάδας, ἀρθ. 2. Κάιρο, 1917, 39 σελ.
- Δ. Αἰγινητοῦ**, Ἀστέρης, 1918, 171 σελ. (Σιδέρη) δρ. 1, 65. Σύλλογος πρὸς διόδοσιν ὀφελίμων βιβλίων, ἀρ. 27.
- Δ. Μπαλάνου**, Ἡ μεγάλη ἑβδομάς καὶ τὸ πάσχα, 1917, 80 σελ. δρ. 0, 75 (Σιδέρη). Σύλλογ. πρὸς διόδοσιν ὀφελίμων βιβλίων, ἀρ. 26.
- Ι. Σιδέρη**, Λεξικὸν λατινοελληνικόν, ἐκδ. «νεωτάτη» (Σιδέρη), [1917], 896 σελ. 16^ο, δρ. 6, 50 (δριμένο).
- Κούμαρη Ι.**, Ἀνακονώσεις ἐκ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ μουσείου τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Α' Κρανία προϊστορικῆ ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Β' Νεολιθικὸν ἔργαλειον ἐξ Ἀργολίδος, 1916, 28 σελ.
- Παπαμιχαήλ Γ.**, Ἐκκλησία καὶ θέατρον. Συζητήσεις, Τὰ θέματα τῆς χριστιαν. ἀρχαιότητος, Οἱ κανόνες, Αἰσθητικὴ καὶ χριστιανισμός, Τὸ θέατρον. Ἀλεξάνδρεια [1916], φρ. 5. Ἐκδοσις «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου».
- Kyriazi D.**, Zur Entwicklung des Gewerbes im heutigen Griechenland. Inaugural Diss. (Διψίς). Ἀθήνα 1916, 195 σελ.
- Dowling a. Flischer**, Hellenism in England. Λονδίνο 1915, 159 σελ.
- Μπαλάνου Α.**, Μελέτη σχεδίου πόλεως Ἀθηνῶν, τμήμα συνοικιῶν Κολωνοῦ - Σπολιῶν - Κολοκυνθοῦς - Ἰερός ὁδοῦ, μὲ ἓνα χάρτη, 1917, 4 σελ. 4^ο.
- Flischer E.**, Hellenism in England, A short history of the Greek people in this country from the earliest times to the present day, μὲ 17 εἰκόνες καὶ εἰσαγωγὴ ἀπὸ τὸν Ι. Γεννάδιον. Λονδίνο - Ἀμερική 1915, 159 σελ.
- Κ. Τριανταφυλλοπούλου**, Ἡ ἐλευθέρη ἐρμηνεία τοῦ δικαίου, Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιθεώρηση» 1916, 32 σελ.

- Ἀνδρεάδου Α.**, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας ἀπὸ τῶν ἡρωικῶν χρόνων μέχρι τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Σύστημα δημοσίας οἰκονομικῆς, τόμ. Α', μέρ. Β'. 1918, σελ. 12 - 624. Ἀρ. 22.
- Παπακωνσταντίνου Κ.**, Ἡ ἀντιληψὶς δημοσία καὶ ἰδιωτικὴ καὶ ἡ ὀργάνωσις αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι, 1918, 51 σελ.
- Κτενά Κ.**, Περί τῆς γεωλογικῆς θέσεως τῶν ὑδροφόρων στρωμάτων Κοκκινάρῃ. Ἐργαστήριον ὀρυκτολογίας καὶ πετρογραφικῆς γεωλογίας Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, 1919, 12 σελ. 4^ο.
- Υάχου Κ.**, Ἡ παρασημαντικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἦτοι ἱστορικὴ καὶ τεχνικὴ ἐπισκόπησις τῆς σηματογραφίας τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, 1917, 94 σελ., δρ. 15.
- Χάϊμαν Ι.**, Ὁ Δενδρόκηπος, πρακτικὴ δεινδροκομία. Σύντομος περιγραφή τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας τῶν κυριωτέρων ὄπωροφόρων, τοῦ καλλωπιστέου καὶ δασικῶν δένδρων. 1917, 168 σελ. Ἀρ. 2, 70 (Κολλάρος).
- Ζουμπούλιδου Θρ.**, Γενικὴ δεινδροκομία, 1916, 299 σελ. Ἀρ. 4 (Κολλάρος).
- Νόμοι** καὶ βασιλικά διατάγματα. α') Περί γενικῶν ἀρχείων τοῦ κράτους β') Περί βυζαντινοῦ καὶ χριστιανικοῦ μουσείου. (Παράρτημα τοῦ Δελτίου τοῦ ἑπουρησίου τῆς Παιδείας). 1916, 30 σελ.
- Πανᾶ Μ.**, Πρακτικὸν γερμανοελληνικὸν καὶ ἑλληνογερμανικὸν ἐπίτομον λεξικὸν τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ὄρων, μετὰ πλείστον ἀγγλικῶν, γαλλικῶν ἰταλικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων, ἐκδ. 1, 1918, 80 σελ., δρ. 5.
- Κρατεροῦ Στ.**, Μορφώσατε τὸν λαόν, πολιτικοκοινωνικὴ μελέτη 1917, 29 σ. 16^ο.
- Ὀικονομίδου Δ.**, Γλωσσικά, Ἀπόσπ. Λεξικογρ. Ἀρχείου Ἀθηνῶν 1917, σ. 52 - 65.
- Ἐκδοσις** τῆς ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ὀρθοδόξου ἐπιτροπείας διὰ τὴν τακτικὴν ἑδρῶν τῆς γενικῆς ἱστορίας. Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, 1918, 65 σ.
- Ἐκδοσις** οὐρανοπολεμικοῦ διαγωνισμοῦ ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ **Γ. Ν. Χατζιδάκι** ἐν τῇ μεγάλῃ αἴθρῃ τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 1. Ἀπρ. 1918. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον. 1918, 22 σελ.
- Κορῶνη Σπ.**, Πολιτικὴ οἰκονομία καὶ τεχνικαὶ ἐπιστήμαι (ἐναρκτήριος), Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν «Νέο Ἀθῶνα» 1918, ἀρ. 39, 40, 17 σελ.
- Τσακαλώτου Δ.**, Χημικὴ ἐπιστήμη καὶ βιομηχανία, ἐναρκτ. μάθημα [1918], Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν Ἀρχιμῆδη.
- Pernot H.**, Recueil de textes en grec usuel, avec traduction française, notes et remarques étymologiques ἐκδ. 1. Παρίσι 1918, 183 σελ. Στὴν Collection de manuels pour l'étude du grec moderne, ἀρ. 2. Χαρτόδετο δρ. 3, 50.
- Pernot H.**, Pollack C. Grammaire de grec moderne (Langue officielle) ἐκδ. 1. Παρίσι 1918, 275 σελ. Στὴν Collect. de manuels κτλ. ἀρ. 3. Χαρτόδ. δρ. 5.
- Athanassiades**, La France et la Grèce, (ποίημα), Παρίσι [1918], 8 σελ.
- Α. Μαροῦλου**, Συνεργασία σπουδῶν καὶ σχολείων. Δημοσιεύματα τοῦ Ἐκπαίδ. Ὁμίλου τῆς Αἰγύπτου. Ἀλεξάνδρεια 1919 σελ. 15.

Ἀρχισὲ νὰ τυπώνεται τὸ κελοναίρι τοῦ 1918.
Κυκλοφόρησις στὴν 25 Ἰουλίου 1919.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 7. ΤΟΜΟΥ

<i>Μελέτες.</i>	<i>σελίδα</i>
A. Δελμούζου, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησιν	1— 20
M. Τριανταφυλλίδου, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησιν	21— 43
Π. Σ. Δέλτα, Τὰ καινότρια ἀναγνωστικά μας	44— 73
M. Τριανταφυλλίδου, Ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία καὶ οἱ ἀντιλογίαι τοῦ κ. Σκια	74— 85
M. Τριανταφυλλίδου, Quo-usque tandem ἢ ἡ νέα σχολικὴ γλώσσα καὶ ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις	86—195

Ἄρθρα.

Zαχ. Ναυπλιώτη, Οἱ δημοτικὲς παραδόσεις στὸ σχολεῖο	196—203
Π. Πόρζα, Οἱ ξενόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ γλωσσικὴ τους ἀφομοίωση	204—208

Δημονημέτες σελίδες.

Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σχολικῆς μας γλώσσας	209—211
--	---------

Ἐπιθεώρηση.

Τὰ μαθήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν στοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, σ. 212.—Ψήφισμα τῶν δημοδιδασκάλων Πειραιῶς γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, σ. 214.—Τὸ πρῶτο συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν γιὰ τὴν ἀπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ, σ. 215.—Σχολὴ Σπυριδίων, σ. 216.—Ἐνας ὑπουργὸς γιὰ τὴ δημοτικὴ μας γλώσσα, σ. 217.—Οἱ ξενόφωνοι καὶ ἡ σχολικὴ γλώσσα, σ. 218.—Ἡ καθαρῆουσα στὰ σχολεῖα τῶν ξενογλώσσων, σ. 219.—Ἡ ἐπίσημὴ γλώσσα, σ. 220.—Γλωσσικὲς πνιές, σ. 221.—Ὄρθογραφικὲς πνιές, σ. 224.—Ἡ ἀντίδραση, σ. 225.—Ἐκπαιδευτικὰ χρονικά, σ. 237.

Ἀπ' ὄσα μᾶς γράφουν.

Ἀπὸ εἰσιτήριες γυμνασιακῆς ἐξετάσεως, σ. 238.—Ἡ καθαρῆουσα στὴ μέση ἐκπαίδευση, σ. 238.—Γλώσσα καὶ σχολεῖο, σ. 239.—Οἱ ξένες λέξεις καὶ ἡ «ἐπίσημη» γλώσσα, σ. 241.—Ἐνας δάσκαλος ἀπὸ τῆ Σαδαστούπολη γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας, σ. 241.—Δασκάλοι πῦρρονται καὶ δασκάλοι ποῦ φεύγουν, σ. 243.—Πῶς τραγουδοῦμε τὸ θάνατο τῆς κόρης, σ. 244.

Διάφορα.

Ταμιακὴ κίνηση Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 1916, 1917, 1918, σ. 246.—Ἀπὸ τὰ περιοδικὰ μας, σ. 250.—Νέα βιβλία, σ. 253.